STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05130

DER HOYZ-FRAYND

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ערשטעס בוך.

ווארשא

1888.

דער

הויז=פריינד

הערויסגעגעבען

פון

מ. ספעקטאר

דער

הויז=פריינד

א היסטאריש—ליטעראַרישעס בוך.

א) ראמאנען, ערצעהלונגען, שירים און פעליעטאנען פון דעם יודישען לעבען.

ב) היסטארישע און וויסענשאפטליכע אַרטיקלען, רייזע בעשרייבונגען אין די ווייטע מדינות, ערצעהלונגען פון דער נאטור־געשיכטע, ניטצליכע ידיעות וואס יעדער מענש דארף וויסען אין זיין הויז, זיין פאמיליע.

ג) לעבענס־בעשרייבונגען פון גרויסע לייט מיט זייערע בילדער.

ד) קריטיקע איבער ספרים און וועגען דעם יודישען טהעאטער.

ה) נייע ערפינדונגען, אַנעקדאטען, גלייכע ווארטליך, שאנע מעשות, שכל'דיגע רייד פון גרויסע לייט און פון אונזערע חכמים ז"ל.

ערשטעס בוך.

הערויסגעגעבען פון

מ. ספעקטאר

ДЕРЪ ГАУЗЪ-ФРАЙНДЪ

т. е.

Домашній другъ

Историко-литературный Сборникъ

Томъ I.

Изданіе **М. СПЕКТОРА**

ВАРШАВА

Типографія И. О. Алапина, Налевки 47.

1888.

Дозволено Цензурою
С. Петербургъ 5 Января 1888

אינהאלט

פון דעם הערויס־געבער.

I.

ליטעראַרישעס

1) די יודישע שפּראַכע אונ איהרע שרייבער.

א) יודישע פאלקס-שרייבער אין „א מאָליגע צייטען: ר׳ יעקב ב״ר יצחק מחבר פון דעם „צאינה וראינה״, ר׳ אליה בחור מחבר פון דער בבא־מעשה אונ נאך אנדערע חכמי ישראל.

ב) פאלקס-שרייבער אין אונזערע צייטען: ה״ה א. מ. דיק, אקסענפעלד, ד״ר ש. עטינגער, א. צעדערבוים, צ. ראבינאוויטש, מ. ל. לילענבלום, „שלשום בר יענטע״, י. י. לינעצקי, מ. א. שאצקעס, י. ל. גארדאן, מ. זייפערט, מ. ספעקטאר, „שלום עליכם״ פון יעקב דינעסאָהן 1

2) זכרונות, ערינערינגען וועגען אברהם מאפו ז״ל. פון א. ש. פריעדבערג 21

3) אנמערקונג פון N. N. דער ערשטער לעזער פון „הויז־פריינד״ 37

4) אז סע פלעגט צו־טרעטען פאר צייטען. (שיר) פון מ. אבראמאָוויטש 38

5) מיין צוואה. (שיר) פון מ. גארדאָן 39

6) מיין לעבענס־צייט. (שיר) הנ״ל 43

7) דאס יודישע קינד. (שיר) פון ש. פרוג 44

8) דער גט. א קאָמעדיע אין דריי בילדער. פון „שלום עליכם״ 45

9) א גביריש־גוט הארץ. (שיר) פון א. מ. ה. 63

10) א גוטער דאקטאר. פון מ. וו. זאטולאָווסקי 65

11) [1] אין אלבום. [2] איין אמת־דיגער חלום.—הנ״ל 66

12) דער יתום. (נאָוועללא) פון איזאבעללא 67

13) זעה די ווערבעס וויינען קלאגען. פון מ. אבראמאָוויטש 85

14) בילדער פון לעבען. (שיר) פון פ. זאמאָשטשין 86

15) מאַכי שוין!!! (ערצעהלונג) פון הנ״ץ 92

16) דער פארטרעט (ערצעהלונג) פון חמ״ץ אוים טאראשטשא 99

17) דער אסיענדיגער מאטיוו (סאָנעט) פון מ. וו. זאטולאוסקי 102

18) ביי דעם רבּ אין שטוב. (סצענא) פון י. מזח 108

19) ווער איז געערבט. (שיר) פון מ. וו. זאטולאווסקי 108
20) „עס געהט ניט האטש צו־ריים זיך!“ בריעף געשריעבען דייטליך פון פינע טינטלער
און הערויס־געגעבען פינקטליך פון מ. ספעקטאר (פעליעטאָן) 109
21) דאס נייע מחזור'ל. מסוד חכמים ונבונים. יראתי בפצותי. אתיתי לחננך. מלך עליון.
האוחז ביד. וכל מאמינים. פון י. י. לינעצקי 121
22) ניט קיין פערגינער. (שיר) פון מ. זאטולאווסקי 128
23) פישקע דער קרומער. (א נייע קאפיטעל) פון מענדעלי מוכר ספרים 128
24) תולדות ר' שלום יעקב אבראמאוויטש. פון מ. ס. 134
25) נייע ביכער. (רעצענזיעס): „דער יודישער וועקקער“. „זרובבל“. „צעהן יודישע
פאלקס־ליעדער“. „די הויזליכע מעדעצין“. „רוססיש־יודיש ווערטער בוך“. „די פראקטישע
אריפמעטיקא“. „Евреи и Христіане“ פון אמת 143
26) דאס יודישע טהעאטער. פון י. מזח 160
27) ר' אברהם גאלדפאדען. (איינע קורצע ביאגראפיע) פון א וואהלינער 165
28) צו א. גאלדפאדען. (שיר) פון פ. זאמאשטשין 168
29) בעריהמטע יודישע פרויען. (לינא מארגענשטערען) פון י. גאמבערג 171

II.

היסטארישע און וויסענשאפטליכע ארטיקלען.

30) משיח'ס צייטען. פון נ. ד. האפמאנן 1
31) דאס פלעשעלע מן. פון י. כהן 19
32) א רייזע אין מארגענלאנד. פון נ. ד. האפמאנן 25
33) דאס לעבען פון די בינען. די בינען וואהנונגען. די בינען אייעליך און וייערע
ענטוויקלונג. די יונגע קעניגען. פון י. טרובניק 32
34) א וועלט מיט קויהלען פון מ. וועבער 39
35) די הויזליכע מעדיצין. [1] מוזלען. [2] נאטורליכע פאָקקען. [3] ווינד פאָקקען.
[4] געשטעלטע פאָקקען. (קוה פאָקקען). [5] דער שארלאך (שקארלאטינע).
פערפאסט פון דאָקטאָר מ. זוסמאנאָוויטש 45

פערשיעדענס.

36) מוסר פאר אללע. פון אליעזר צבי הכהן צווייפל ז"ל 73

36) אַ קליין ביגדעל בלומען. פון פערשיעדענע גאָרטנער געגומען . פון מ. י. וויסבערג 78

37) אפאריזמען און עפּיגראַמען . פון ז. קאנטאראוויץ, פ. סטופּניקער, זאק, חמ״ץ , ה. געלער , י. ב. ב , ב. בעקערמאנן , מ. פּארצאווסקי , א. זלידניוועקער , י. פ. צ. און נאך אנדערע 82

38) געדאנקען פון אַ משוגענעם. פון משבי״ח 88

39) לצנות. פון מ. זייפּפערט 92

40) דער רעגען און די וואַרהייט. פון שר של ים 92

41) יודישע שפּריכווערטער. (אויס די כתבים פון ה. י. ב.) הערויסגעגעבען פון מ. ספּעקטאר 89

42) יודישע טאָכטער. (ראמאן) פון מ. ספּעקטאָר 1—57

I. קלארא II. א חתונה מיט קאוואליערען III. געטאנטצט מיט יאשטשערקעס IV. אבעקאנטע דאמע V. עס טאָגט אין שטעדטיל VI. א משכון פאר-זעטצען און א גביר זאל מען זיין VII. אָבגעשפּאָרט פון שבת VIII. דריי שוועסטער IX. נעכטיגען אבענד X. גארפינקעל און שטיינפינקעל XI. א העבראישע קאָרעספּאנדענציע פון אריבאטעווקע XII. די טאגע ביכער .

43) הזכרות נשמות. 58

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

צו דעם „הויז - פריינד" ווירד צו געלעגט פיער בילדער : איין בילד פון י. א. מאפו , ווי בילדער פון ש"י אבראמאוויטש , און איין בילד פון א. גאלדפאדען.

—מיר האבען די בילדער ניט געבונדען אין בוך כדי ווער עס וועט וועלען זאל די בילדער קענען ינפאסען אין ראממען.—

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

פון הערויסגעבער

בײם ענדיגען דעם „הויזפריינד" האבען מיר זיך ועלבסט געפרעגט, צי האבען מיר מקיים געוועזען אללעס וואס מיר האבען צוגעזאגט אין אונזערע מודעות וועגען „הויזפריינד"? — ווייל צוזאגען איז יעדען גרינג, אונ מקיים זיין איז שווער.

נאר פריהער איידער מיר וועלען ענטפערען דערויף, מוזען מיר זיך פאר־ענטפערען פאר אונזערע געעהרטע אבאנענטען, וואס דער „הויזפריינד" האט זיך פאר־שפעטיגט. דאס איז געוועזען א סבה, אין וועלכער מיר זענען כלל ניט שולדיג, ווייל עס האט זיך פליצלונג געמאכט אזוינע אורזאכען אויף וועלכע מיר האבען זיך פריהער ניט געקענט ריכטען.

מיר האבען געוואלט זיין פינקטליך פיעל מעהר ווי די אבאנענטען. האבען געוואלט צו־דער צייט לעזען דעם „הויזפריינד", נאר עס האט גאר־ניט געקענט העלפען — דער „הויזפריינד" האט אויף איצטיגעס מאל געמוזט פאר־שפעטיגען.

איין זאך טרייסט אונז וואס דער „הויזפריינד" איז אזא בוך וואס האט זיין אינטערעס פאר דעם לעזער אין יעדער צייט. מעהר וויכטיג פון אללעס איז ביי אונז געוועזען: מקיים צו־זיין וואס מיר האבען צו־געזאגט געבען אין „הויזפריינד", אונ דאכט זיך אז מיר קענען איצט אפענטליך זאגען, אז מיר האבען א סך מעהר געגעבען ווי מיר האבען צו־געזאגט אונ ניט נאר זיך געסטארעט א„סך" צו־געבען נאר אויך דער סך: זאל זיין דורכאויס גוט, אינטערעסאנט אונ ניטצליך פאר יעדען. דען דאס איז דער ערשטער צוועק פון „הויזפריינד".

די לעזער וועללען געוויס מיט פרייד באמערקען אז אין דעם „הויזפריינד" זענען ביי דעם ענדיגען צו־געקומען אויסער אנדערע נייע ארטיקלען, אויך ארגינעלע יודישע שירים פון אונזערע צוויי בעריהמטע רוססישע פאעטען, ה"ה ש. פרוג אונ מ. ס. אבראמאוויטש, וואס האבען זיך בעוואוסט געמאכט מיט זייערע שיינע געדיכטע אין זשורנאל „וואסחאד" אונז פאר־שטעהט זיך דארף נאר פרייען וואס די צוויי בעליעבטע פאעטען האבען ענדליך אנגעהייבען שרייבען פאר די וואס לייענען יודיש.

אויך האבען מיר שוין באוואָרענט, אז דער צווייטער „הויזפריינד", וואס מיר וועלען בקרוב אם ירצה השם הערויס־געבען וועט שוין מעהר ניט פאר־שפעטיגען אונ צו־שיקט ווערען די אבאנענטען צו דער צייט.

די יודישע שפראכע און איהרע שרייבער.

זשארגאן־שרייבער אין אמאהליגע צייטען:

ר׳ יעקב ב״ר יצחק מחבר פון דעם „צאינה וראינה״, ר׳ אליה בחור מחבר פון דער „בבא־מעשה״ און נאך אנדערע חכמי ישראל.

זשארגאן שרייבער אין אונזערע צייטען:

ה״ה א. מ. דיק, אקסענפעלד, ד״ר ש. עטינגער, א. צווייפעל, א. ב. גאטטלאבער, ש״י אבראמאוויטש, א. גאלדפאדען, מ. גארדאן, א. צונזער, א. צעדערבוים, צ. ראבינאוויטש, מ. ל. ליליענבלום, „שלשום בר יענטע״, י. י. לינעצקי, מ. א. שאצקעס, י״ל גארדאן, מ. וייפערט, מ. ספעקטאר, „שלום עליכם״, און נאך אנדערע.—

אונזערע ערשטע חכמים און סופרים זענען על פי רוב געוועזען אונזערע גדולים און רעליגיאנס־לעהרער. זיי האבען געהאט א כונה רצויה וקדושה צו לערנען דעם יודען זיינע חובות בין אדם למקום, איהם מוסר לערנען אין ענינים שבין אדם לאדם, און זיי האבען זייערע דרשות און ספרים וואס איז נוגע צו דעם המון שטענדיג געשריעבען אין דער פאלקס־שפראכע. חאטש זיי זענען צו לשון הקודש פיעל נעהענטער און פיעל געלערענטער געוועזען אלס אין אונזערע צייטען אונזערע שרייבער. גמרא און מדרש לשון, וועלכע איז ניט ריין לשון הקודש און ניט ריין ארמית, איז געווים צו יענער צייט אזוי א זשארגאן געוועזען ווי אונזערע עברי־דייטש. איך האב ניט דעם רוים און מאגליכקייט אין דעם ארטיקעל אויספיהלען צו אויפווייזען דעם היסטארישען גאנג און ענטוויקלונג פון פערשיעדענע זשארגאנען אין אונזער ליטעראטור. נור איינס איז מיר קלאר, אז אונזערע אלטע חכמים האבען ניט געשריעבען אום כבוד סופרים, זאנדערן זייערע ברידער מיט זייער שרייבען צו לערנען און צו פיהרען בדרך הישר.

זעלבסט אונזער זשארגאן, דער עברי־דייטש, איז קיין נייעס, און ניט נעכטען האבען קלוגע און עהרליכע מענשען אין איהם אנגעהייבען צו שרייבען. א געוויסער גדול בישראל, רבי יעקב ברבי יצחק, האט מיט דריי הונדערט יאהר צוריק געשריעבען דעם איבעראלל בעקאנטען „צאינה וראינה״ טייטש חומש, אויך דעם „המגיד״, דעם דייטשען פירוש פון נביאים וכתובים, און אונזערע באבעס און עלטער־באבעס האבען געלייענט הונדערטער יאהרען צוריק דעם הייליגען ספר יעדען שבת ווי אונזערע מוטערס, אונזערע ווייבער און נאך אנדערע פון אונזערע טאכטער עד היום הזה.

אין יענע צייט און נאך פיעל פריהער זענען פערפאסט און איבערזעצט געווארען פיעל יודישע מוסר און רעליגיאנס ספרים אין אונזער הייגטיגען זשארגאן, אנדערע אין חרוזים אין ריפמען מיט פיינע משלים און מליצות פון אונזערע חכמים. פון יענע גדולי הדור וואס זענען געווים געוועזען די לעהרער און פיהרער פון זייער פאלק.

זיי האבען צו טהון געהאט מיט רעליגיאנס-אנגעלעגענהייטען מעהר אלס מיט וועלטליכע זאכען, ווייל יענע יאהרען זענען אנדערע געוועזען. צו ערקענען די וועלט אונ וויססען וואס אין איהר קומט פאר, האבען יודען אין יענע פינסטערע צייטען געהאט אנדערע לעהרער אונ ערציילער. מיט פייער אונ מיט וואסער, מיט בלוט אונ מיט אייזען האט מען זיי מיט דער וועלט בעקענט. געוויזען זיי ווי אזוי מיט מענשען אומצוגעהן האט מען זיי נור איין כלל גדול אויסגעלערנט: צו קושען יענע הענט וואס שלאגען אונ רויבען זיי. ווייער פלייש אונ בלוט אבצוגעבען יעדען הונגעריגען וואלף אונ דורסטיגער חיה רעה. מען האט די פון זייערע צרות אונ צוררים ניט בעדארפט ערציילען—זיי האבען זיי גוט געקענט, אונ אפשר האט מען מיט סכנות נפשות מורא געהאט זא וואס גאר צו שרייבען. קיין זאך אין דער וועלט וואר דעם יודען אין יענע צייטען ניט פעסט אונ ניט זיכער, ניט זיין הויז, ניט זיין האב אונ גוטס, ניט זיין קינד אונ ניט זיין אייגענעם לעבען. אללעס איז איהם געהאנגען אויף איין האר אונ ער האט אויך דערפאר פיר קיין זאך ניט געקאמפפט אונ געשטריטען, נור איין איינציגען היילגטהום האט ער טהייער געהאלטען אונ געוואלט בעהאלטען: זיין איין איינציגען גאטט אונ זיין ריינע אמונה אין איהם. פיר איהם האט ער בהרף נפש געשטריטען ווי נאך קיין צווייטער העלד אין דער וועלט. אן דעם ליעבען גאטט ניט צו פארגעסען האבען איהם זיינע העלדען-אנפיהרער דערמאנט מיט זייערע אנקאזען אונ פארשריפטען חדשים לבקרים. ער זאלל זיין געוועהר: תפלה, תורה אונ מעשים טובים. פון האנד ניט אוועק לאזען אויף א מינוט. אונ ווי זיי האבען איינגעזעהען אז מרוב צרה ותלאה קצרה נפש העם צו פערשטעהן זייערע רייד אין אונזער הייליגער מוטערשפראכע, האבען זיי באלד צו ריידען אנגעהייבען מיט איהם אויף זיין לשון שהוא שומע, אונ אזוי איז צו אללע צייטען אויסגעבילדעט געווארען א ליטעראטור אין א געוויססער זשארגאן-שפראכע, אונ אזוי אויך אין אונזער זשארגאן.

הונדערטער ספרים אונ העתקות אין זשארגאן דערמאנט דער „סדר הדורות", וואס האט געלעבט מיט צוויי הונדערט יאהר צוריק, אויך מאנכע אזעלכע ספרים, וועלכע זענען יעצט יקירי המציאות, וואס ריידען פון מעשות אונ ערצאהלונגען וואס געהערען זיך מיט יודען אין יודישקייט כמעט גאר ניט אן, למשל: דער בעריהמטער מדקדק אונ אדם גדול בחכמי התורה והחכמה רבי אליהו בחור ז"ל האט געשריעבען לבד אנדערע ענינים וויכטיגע אין דער פאלקס שפראכע, אויך דעם ספור „בבא מעשה" וואס איז דער וועלט בעקענט. געוויס איז אזוי א אדם גדול ניט אויסען געוועזען דער מיט דעם זעלבען צוועק, וואס א היינטיגער זשארגאניסט איז מיט זיינע פוסטע ענינים אויסען. ער האט געוואללט דעם המון געבען מיט וואס צו ערהייטערען זיין טריבעס געמיהט, ער זאלל בעסער לעזען דברים בטלים, וועלכע עס ענטהאלטען דאך א מעט מזעיר אין זיך. איידער דער המון זאלל אין זיין פרייער צייט זיין א הולך בטל, אונ קומען דערצו לידי עבירה ומכשול. די זעלבע כונה מאג נאך היינט אויך זיין א כונה רצויה, דער המון זאלל אין זיינע שבתים אונ ימים טובים ניט אומגעהן ליידיג אונ פריי אין די גאסען, קומען דורך דעם לידי תרבות רעה, צו שלאג אונ סקאנדאלען וואס ברייגען אפט צו די ערגסטע אונ געפאהרליכסטע פאלגען, ווי פאגראמען אונ עלילות אונ אללעס וואס איז גלייך דערצו.

נאך אללעס דעם, וואס מיר האבען דא געלעזען, בארפען זיך אונזערע שטאלצע

לשון־הקודש־שרייבער ניט שעמען פאר זייער בעפרעמדען זיך פון זייערע קלענערע ברידער אונ שוועסטער, צו ריידען אימער ועגען זיי אונ קיינמאל מיט זיי ? אדער צו ריידען מיט זיי דורך א מליץ [ווי יוסף מיט זיינע ברידער וועלכע עס האבען איהם פערקויפט]. אום צו שפיעלען א ראללע פון אהעכערען סארט מענש · מען זאלל זיי ניט ערקענען ווער זיי זענען!... קומט דאס ניט פאר · ווי עס טהוען יענע נארישע קינדער אין היינטיגע צייטען · וועלכע קומען פון די גימנאזיעס אונ אוניווערזיטעטען · ווא זיי האבען אויף זייערע עלטערענס הוצאות געשטודירט · צוריק צו זייערע עלטערן · די פשוטע ניט־געקינסטעלטע יודען · אונ זיי · די קינדער · ווילען מיט זיי איין יודיש ווארט מעהר ניט אויסריידען · האטש זיי ווייסען גאנץ גוט אז די עלטערען זייערע קענען ניט · [אונ זענען ניט שולדיג אין דעם] אונ פערשטעהען ניט זייער רוססיש · פראנצייז אדער אנדערע שפראכען וואס זיי האבען פון פערשיעדענע מקומות מיטגעבראכט? בעליידיגט ניט אזוי א בענעהמונג פון געבילדעטע קינדער · זעלבסט דעם איש פשוט וואס ער זעהט עס צו ? אדער קענן אזוי א ערשיינונג, וואס פאסירט לײדער אזוי אפט ביי אונז אין איצטיגען פאמיליען־לעבען · סובל זיין איין נפש יפה · צו זעהן דעם צער פון עלטערען וועלכע עס קענען ניט מיט זייערע קינדער זיך צוזאמען ריידען, אונ ניט פעראכטען אונ פערהאססען יענע קינדער אונ זייער נארישען ניט נייטהיגען שמאלץ ?!

איז דען דער המון ניט אונזער פאטער ? זענען מיר דען ניט זיינע קינדער · זיין בלוט אונ פלייש וואס נור אויף זיין רעכנונג · אויף זיינע מיהע אונ צרות זענען מיר העברייער געווארען משכילים אונ חכמים זיך א נאמען געגעבען ?— וועלכע רעכטע האבען מיר זיך גרעסער צו האלטען פאר איהם · טאקי פאר דעם המון ? אונ וואס איז אונזער השכלה אויב ניט פיר איהם ? יודישע השכלה איז אייגענטליך אים פאללען זיננען דעם ווארטעס—נור יודישע השכלה · ניט א השכלת החיים ; זי איז איינע ספעציעללע געלעהרזאמקייט · וועלכע דארף געהערען דעם גאנצען יודענטהום ! וואס מיר ווייסען · דארף אונ מאג וויסען יעדער איינפאכער יוד לפי ערכו וערך השגתו · מיר זענען ערבים זה בזה אונ דאס וואס מיר ערייכען בחכמה עמנו אין אונזער השכלה · זענען מיר מחויב צו מהיילען · קיין פראפעסיאן דערפון מאכען וואס עין איש צרה בשל רעהו · אונ ווי אנדערס קענען מיר דעם המון איינטהיילען זיין חלק דעת אונ נחת רוח וואס מיר האבען · ווענן ניט אין דער שפראכע וואס ער רעדט זי זעלבסט · ווענן ניט דורך אותיות מרבימות · דאס הייסט: דורך שרייבען איהם מיט אזוי איין לשון אונ ווארטער · וואס זענען איהם בעקאנט אונ ער דארף קיין פערדייטשער אויף דעם ניט האבען ?!

אייביג וועל איך ניט פערגעסען דעם איינדרוק וואס הזי"ט אמאהל אויף מיר געמאכט אונ די לעהרע וואס האט מיר אמאהל גאר אומגערען געגעב"ען איינער אט טאקי פון דעם „המון מענשען" אונ וועל עס צו יעדער געלעגענהייט דערציילען · ווי איך האב שאן בעריימט מעהרערן ערציילט · ווען מען האט מיך געפרעגט : פאר וואס בין איך געווארען אזשארגאנישער שרייבער · אונ ניט געבליעבען א העברייאישער מחבר ווי איך האב אנגעהייבען אזעלכער צו זיין אונ צו ווערן · אונ שרייב ליבערסט זשארגאן · האטש מיר איז ליעב ווי דאס לעבען די היילגע שפראכע · ולבל בה חיי רוחי !

דאס וואר מיט מיר. אין דער שטאדט מיר, איך בין דאמאלס א יונגעל געוועזען מיט דער השכלה זיך נור וואס בעקאנט. היים ווי אפייער האב איך געברענט צו דער שפה העבריה און צו דער השכלה בכלל, געארבייטעט מיט אללע כוחות נור חברים צו בעקומען לעשות נפשות לתורה ולתושיה. און ווענן עס וואלט אמאהל אין מיין שטאדט געקומען מאפו שולמאנן אדער אזוי ווער עס איז פון די העברייער וואס איך האב דאמאלס געוואוסט אנצורופען מיט זייער מיר גליעבטען נאמען, וואללט איך מיט מיינע חברים געזעהן את פניהם ואת חכמתם המאירה כראות פני מלאכי אלהים! און עס איז קיין חדוש, דאס די לעטצטע קאפיקע מיינע האב איך אויסגעגעבען אויף „מליצה ספרים'לעך" (אזוי האט מען דאמאלס זיי אנגערופען). אין יענע צייט, בין איך אלס חבר אנגעקומען צו לערנען צוזאממען מיט א זוהן פון איינעם א געוויסען רבי שמחה, א אויפגעקאמענעם נגיד, זעהר איין פרומער, אבער אויך זעהר א גוטער און אויפריכטיגער יוד. ער און זיין הויזגעזינד זענען אללע געוועזען האמיש פשוטע געשעפטס־מענשען, אבער זיי האבען א אונאויסדריקליכע ליעבע און אכטונג געהאט צו אלץ וואס געבילדעט און געלערענט. געלד דערצו, זייער קינד זאלל קיין עם־הארץ בלייבען, האבען זיי ניט געזשאלעוועט, און די ערשטע נייעס, וואס איך האב ביי זיי אין הויז אריינגעבראכט איז געוועזען איין ביבלאטעקע אשיינע, א ווילנער ש"ס, א שיין געבונדענעם, האב איך געקויפט, משניות'ן, מדרשים, מקראות גדולות, און נאך פון דעם מין ספרים, וואס אין קיין יודיש בעלי־בתים'שע הויז פעהלען זיי ברוך השם ניט, ביסלעכווייז האב איך צוגעקויפט נייע ספרים און ספרים'לעך און אונז האט נור געפעהלט א צייטונג א העברייעשע אום צו שרייבען.

אז איך האב דעם רבי שמחה'ן ז"ל געבעטען דאס געלד אויס צו שרייבען דעם „המגיד" האט ער מיר געזאגט בזה הלשון:

„מילא אויף ש"ס און אנדערע ספרים אז איך האב געלד אויסגעגעבען, האמיש איך לערן אין זיי ניט און מיינע אלטערע קינדער פערשטעהען אין זיי אויך ווייניג. האב איך קיין חרטה, טאמער וועט מיר גאט מזכה זיין מיין יונגערער זאהן וועט וועלען לערנען און נוטצען האבען פון זיי. וויעדער, אויב חלילה ניט, ווי זאגט מען: „שיינע ספרים אין א יודיש שטוב זענען א צירונג א שיינער!" און מיין הארץ פרייהעט זיך דערמיט, אז איך גיי פאר־ביי פאר דעם ספרים—אלמער און גיב אקוק אויף זיי, איך דאנק דאנן גאטט וואס ער האט מיך מזכה געוועזען צו האבען דאס וואס איך האב ביי מיינע עלטערן ניט געזעהן. איז דאס אלץ געערדט וועגען ספרים, אבער אויסגעבען געלד אויף צייטונג, וואס זענען נור בלעטער און ניט קיין ספרים, און וואס פערשטעהן אלליין אין זיי פערשטעה איך מיט מיינע קינדער אויך ניט, צו וואס זאלל איך געלד ארויסוואַרפען?"

„אויב דו ווילסט איך זאלל דיר דיין פערגעניגען ניט אוועק נעמען, און דיר דאס געלד געבען, זאללסט דו אויף זיך מקבל זיין, אז אללע פרייטאג צו נאכט, אדער אזוי ווען, וואס איך מיט מיין ווייב און קינדער זענען פריי, און זיצען אין איינעם ארום טיש, וועסט דו נעמען דאס בלאט אונז פארלעזען און פערדייטשען ווי עס געהער צו זיין, זאללען מיר אללע פער־ ־ניגען האבען און וויסען וואס פאסטירט אין גאטטס וועלט!

איך האב דאמאלס געמיינט, דאס איז אקליינינקייט, און מען דארף דערצו נור קענען

פערדייטשען, איבער טראגען מקודש אל החול. אונ ווער האט נאך אזוי אללע שווערע העברייאישע ווארטער גוט געקענט פערדייטשען ווי איך? איך האב צו געזאגט גאר אחן ישוב הדעת, אונ האב גענומען זעקס רובעל אונ אוועק געשיקט קיין ליק. אונ אטאג צעהן ארום האב איך דעם ערשטען נומער ערהאלטען: אשר עודו בכפי בלעתיו. פרייטאג צו נאכט האבען זיי זיך ווירקליך ארום טיש ארומגעזעצט, איך בין געזעסען אויבען־אן כמלך בגדוד אונ אנגעהייבען פאר צו לעזען אונ פערדייטשען דעם לשון הקודש.

צו פיעל תמים אונ איינפאללטיג בין איך געוועזען אין יענע גליקליבע אונבעפלעקטע טעג, ריין אונ גאנץ וואר דאנן נאך מיין הערץ. ליעב אונ הייליג איז מיר געוועזען יעדעס העברייאיש ווארט אונ זילבע, אונ האב גערעכענט פאר א פערברעכען אונ גנבת דעת דורכצולאזען אזעלכע מליצות אונ איבעריגע ווארטער, וואס זענען אפשר גוט אונ פערשטאנדליך אים העברייאישען, אבער פרעמד אונ גאנץ איבעריג אין זשארגאן, אדער עברי־דייטש, [דעם נאמען זשארגאן האב איך נאך דאמאלס ניט געוואוסט]. מלה במלה האב איך פערדייטשט, ניט געפיהלט די גרויסע טראפפען שוויים וואס זענען מיר וויא פון א שווערע מיה אויף דעם שטערן ארויס געטרעטען, קריכענדיג אונ קלעטערענדיג אזוי אויף אלל די פיר, בארג אראפ אונ ארויף, איבער דערנער אונ גריבער, וועלכע עס האבען מיר שיעור דעם צונג פון דעם אקען אויס געדרייט. איך האב ניט געמערקט אונ ניט בעקימערט זיך וואס טהוט זיך ארום מיר אונ ניט ארויס גענומען די אויגען פון דעם בלאט, אונ געלעזען אונ פערדייטשט ווייטער אונ ווייטער ביז צום סוף, אונ ווי דעם ערשטען פרייטאג צו נאכט, אזוי אויך איבער אכט־טאג אונ אזוי ווייטער ביז צום סוף יאהר!

הה! כמה ארך אפים האבען דיעזע אויפריכטיגע ליעבע מענשען געהאט, זיך פון מיר אזוי פיעל קוועלן אונ פייניגען צו לאזען מדי שבוע בשבוע, זיטצען אין גאנצען אויף איין ארט שעות גאנצע, מיך זעהן יעדע מינוט אין פערלעגענהייט, ווי דער צונג ווערט מיר אבגענומען פערטשעפענדיג זיך אין די גערדרייטע ווילדע מליצות, וואס ערגעץ א שוטה א שרייבעריל האט אנגעפלוידערט אהנע זעלבסט צו וויסען וואס ער האט געמיינט דער־מיט צו זאגען, אזוי פערלעגען מיך צו זעהן אונ איינמאהל ניט א לאך טהון, מיר מיין פערגעניגען ניט צו שטערן חאטש זיי האט עס אפשר געקאסט געזונד—דאס וואר צו פיעל גוטס פון זיי!

דער יאהר איז געלויבט גאט אריבער, אונ איך בין געקומען רבי שמחהן בעטען נייע געלד אויף א נייען יאהר־צייטונג.

—הער נור מיין טהייערער, האט ער מיר געענטפערט בנאמנות, דו ווייסט עס אפשר ניט, נור איך בין דיר מחויב צו ערקלערן, אז אונזער פאראיאהריגער מסחר, אויסבייטען מזומנע קערבליך אויף פערדייטשעניס איז געוועזען א מקח טעות, אין מיר האבען זיך ביידע געננארט, ניט דו ביזט שולדיג חלילה, דו האסט דיין טרחה ניט געזשאלעוועט אונ האסט עהרליך פערדייטשט ווארט אין ווארט, חאטש דיר פלעגט עס ניט אזוי גרינג אנקומען, שולדיג זענען אפשר יענע וואס שרייבען אזעלכע ענינים וואס זענען ניט אינטערעסאנט, אונ אזעלכע מליצות מיט פערדרייטע ווארטער וועלכע עס לאזען זיך גאר ניט פערדייטשען, זיי שרייבען אפשר גאר ניט פיר אזעלכע יידען ווי איך אונ מיינע קינדער זענען, אונ איך

גלייב אז פיר מבינים ווי דו און ווי זיי אליין זענען הייסט עס אפשר גוט און קלוג געשריע־בען, אבער וואס האב איך דערפון ? און וואס האבען מיינע קינדער געלערנט פון די ציימונג פאר א גאנץ יאהר ? בין איך באמת פריהער אונגליקליך געוועזען אז איך האב ניט געוואוסט אז ערגעץ גאנץ וויים איז דא א שטעטל מארדאראווקע, און אז דארט זיצט א רב'ל א מין שוטה רחמנא ליצלן, און ער קריעגט זיך כסדר מיט דעם מארדאראווקער שוחט, מאכט טרפה זיינע קעלבער וכדומה ? אדער זענען מיינע קינדער גליקליך דערמיט און הויך געבילדעט געווארען, אז זיי ווייסען איצט אז אין קאן־פילאווקע האט מען געזוכט חמאים און מען האט גענומען א אונשולדיג ווייבעל און זי געפיהרט מיט פעדערן אנגעשטעקט, און געשריען פאר איהר : ככה יעשה לנפש החוטאת ! גלייב מיר, אזעלכע נייעס וואלט פיר מיינע קינדער געווינטער זיין גאר ניט צו וויסען. ווייטער פון אונזערע ידיעות איז מיר נור דאס געבליעבען, אז אין פראנצויזען־לאנד איז ביי א פאסטוך געבארן געווארן א קאלב מיט צוויי קאפ, און אז אונזער שטאדט־בעל־טאקסע, דער פראצענטניק און עוכר ישראל בעריל לייב, איז א גרויסער רך לב און מהוט דער שטאדט און ארעמע לייט די גרעסטע טובות, האטש מיר ווייסען אללע אז דאס איז שוא ושקר, נור זיינער א מלמד האט איהם אזוי שיין בעשריעבען פאר א שיינע חנוכה־געלד ! איז מיר דאס כדאי געוועזען צו בעצאהלן זעקס רובעל א יאהר ? ווייטער די הויכע און גרויסע ענינים וואס שרייבען זיך אין די בלעטער איז ניט פיר אונזערע מוחות, און מיר פערשטעהן זיי גאר ניט, און אזוי איך און אזוי מיינע קינדער פלעגען ביי דיין פארלעזונג רוהיג שלאפען, אויסער מיין אלטע, די פרומע גיטעל, זי פלעגט ניט א דרעמעל טהון אפילו, ווייל זי מיינט אז נור וואס לשון הקודש איז תורה און קודש קדשים און מען גיבט עולם הבא פיר דעם צו־הערן. גלייב מיר, צייטענווייז פלעג איך דיין צער ניט קענען צו־זעהן ווי דו שווימסט און בארעסט זיך אין דעם ים מליצות און קענסט זיך צו אברעג ניט צו שלאגען ; איך פלעג ביי זיך אליין פרעגען : למי אתה עמל ?

ניט דאס האב איך געמיינט, איך האב געקלערט : מען דארף נור קענען פערדייטשען וועט דער ענין ממילא פערשטענדיג זיין, איצט זעה איך אז לשון־הקודש—צייטונגען זענען נור געשריעבען פיר לשון־הקודש־מענשען, פיר מיר אבער, פיר מיין ווייב און קינדער וואלט גוט זיין ווען עס זאל זיין אזוי א מין צייטונג, וואס רעדט פונקט אזוי ווי מיר ריידען, און שרייבט אהן מליצה, צי מיט ברילען צי אהן ברילען זאלל איך אליין לעזען קענען אדער לעזען הערן ווי מען לעזט מיר פאר א בריעף פון א קלוגען שרייבער, וועלכען איך פערשטעה און הער מיט פערגניגען ! וואס מיינע אויגען זעהן איז מיר קלעהרער, און איך פערשטעה בעסער ווי יענער מאהלט עס מיר אויס מיט ווערטער. בכן איז מיין רצון, איז ערגעץ דא אזוי א מין צייטונג וואס שרייבט אין פראסט עברי־דייטש, אדער האטש א פירוש אויף עברי־דייטש, וועל איך ניט זאלוועט צו בעצאהלן דריי מאהל זעקס רובעל און אזוי א צייטונג אויס־צו־שרייבען. טאמער איז אזוינס ניטא, טא זיי אזוי גוט און שרייב אהן אבריוועל צום צייטונג—שרייבער, ער זאלל אונז פשוטע יודען אויך אין זינען האבען און דרוקען בלעטער אין עברי־דייטש. איך בין איהם ערב אז ביי אונז אין שטאדט אלליין וועלען זיך געפינען הונדערטער בעלי בתים, וועלכע עס וועללין קויפען די בלעטער מיט פערגניגען, און דער צייטונג־שרייבער וועט אן אונז גוט פערדינען !

ווי אפפענהערציג און קלוג האבען מיר דיזע ווערטער אויסגעוויזען דאמאלס און

רעכט און פראקטיש ערשיינען זי מיר נאך עד היום! איך האב אנגעהייבען זיך ערקונדיגען ביי בעקא. ט ג און עלטערע משכילים, צי איז דא ערגעץ אין דער וועלט א צייטונג, וואס זאלל געשריבען זיין אויף עברי־דייטש, דאנן ערסט האב איך ערפאהרן, אז עס איז אמאל אזא צייטונג געוועזען, מיט דעם נאמען „קול מבשר“, אבער גראדע ניט לאנג האט די צייטונג אויפגעהערט צו ערשיינען.

דער עהרענסווירדיגע ר' שמחה ז"ל האט מיר מיין פערגניגען דעננאך ניט געוואלט רויבען, און מיר די זעקס רובעל אויף דעם המגיד געגעבען, אבער מיט דער בעדינגונג: ניט איהם און ניט זיין ווייב און קינד מעהר דעם קאפ ניט צו פערדרייען מיט די פערטייטשענעס.

א, ווי שווער און ביטטער וואר מיר צו יענע יאהרן דיזע בעדינגונג: מקבל זיין פון יעמאנדען אזוי פיעל גוטס א־נ גליק און איהם פון דעם גוטס און גליק דאס מינדעסטע ניט קענען איינ־טהיילען! צו איידעל וואר מיין הערץ, צו ריין וואר מיין געוויססען דאמאלס דאס צו ערטראגען, און האב דאריבער פיעל נאכגעדאכט אפלאן צו געפינען מיין פערגניגען מיט מיינע בעגליקער טהיילען צו קענען. אז מען זוכט געפינט מען, זאגט די וועלט, וראה זה מצאתי:

מיטוואך פלעגט דער בריפטרעגער די צייטונג ברייגען און מיר זעלבסט אין האנד דערלאנגען, ווי ר' שמחה ז"ל האט איהם, געוויס ניט אהן א בעזאנדערע כונה, אנגעזאגט. ביז נאכט פלעג איך עס איבער לעזען עטליכע מאל און אריין נעמען גוט אין זינגען אללע ענינים און אינטערעסאנטע מאמרים וואס פלעגען פארקאמען אין זיי: אין דער נאכט און אויף מארגען דאננערסטאג ביי נאכט פלעג איך די בלעטער איבער שרייבען אין עברי־טייטש, דבר דבור על אפניו, ממתיק זיין מאנכע ענינים מיט אייגענע ערקלערונגען, מסביר זיין יעדע זאך מיט אלייכטע און קלארע שפראכע, וואס יעדער וואר אים שטאנדע צו פער־שטייהן. נון האט ווער עס איז פון אונזערע היינטיגע שטאלצע העברייער בעדארפט צו זעהן דאמאלס מיין גליק און טריאומף, וואס איך האב בעקומען, יעדעס מאל ווידער פרייטאג צו נאכט ביי מיינע פארלעזונגען, מיט וואס פאר א אויפמערקזאמקייט און פערגניגען פלעגט מען זיצען און הערן ווי איך לעזע און וואס איך לעזע!

ביתו של ר' שמחה ז"ל היה כביתו של אברהם אבינו עליו השלום. אפפען פיר אללע שכנים ארום און פיר יעדען, און עס פלעגען זיך אנקלייבען די ארומיגע שכנים יונג און אלט הערן די נייעס וואס מען שרייבט אין די גאזעטען, אזוי ווי מען געהט הערן א מגיד א בעריהמטען וואס דרש'נט גאר א הפלא. דאס בלאט פלעגט נאך שבת איבער־געשריבען ווערן אין מעהרערע קאפיעס און פיעלע פלעגען עס לעזען די גאנצע וואך. אין איין יאהר צייט האבען מיינע אפטע און נאהענטעסטע צו־הערער איין אנדער פנים בעקאמען, זייערע בעגריפע האבען זיך אויס־געבעסערט, זייער לוסט צו וויסען וועלטליכע נייאיגקייטען האט זיך ענטוויקעלט, אללע האבען שאן געוואוסט וואס פאליטיק איז און וואו זי האלט אין דער צייט, זיך גוט בעקאנט מיט ביסמארקען, און זיך געפרייט מיט דעם וואס לאסקער איז א יוד און איז מנצח מיט כבוד אללע זיינע געגנער אין דעם דייטשעשען רייכסטאג, זיך געפרייהט מיט יעדען ארדען און עהרען־אויסצייכנונג פון יודישע גרויסע לייט אין פערשיעדענע לאנדער, און אזוי האט זיך ביי זיי א פאטריאטיזם געיאוועט צו זייער נאציאן און יודעשקייט, וואס

פריהער האבען זיי גאר פון דעם ניט געוואוסט . זעלבסט די שפראכע אין דעם הויז האט זיך אויס־געבעסערט , אונ זיי האבען מיט מענשען געקענט ריידען פיין אונ אנשטאנדיג. איך נואר גליקליך פון דעם רעזולטאט , אונ רבי שמחה ז"ל מיט מיינע איבעריגע צו־הערער וואר׳ען העכסט צו־פרידען. נור איין יאהר האט דאס גליק אונ די צו־פרידענהייט געדויארט. יעדער מענש האט זיין שיקזאל , אונ ווא זיין שיקזאל טרייבט איהם, דארט אהין געהט די גוטע זאכע זיינע מיט איהם מיט , אונ זיין פארהאבען געהט אפט צו גרונד געגען זיין אייגענעם ווילען .

דאס גליק האט זיך געענדיגט אונ ערגערע צייטען זענען אונטערגעקאמען , מיר דעם קאפ מיט דאגת פרנסה פערדרייט , אונ איך האב געמוזט מיין געליעבטע פעדער אוועק לייגען אונ נעמען וואס אנדערש אין האנד אריין דער־מיט מיין ברויט צו פערדינען , פון דעסטוועגען האב איך נאך אין יענע צייטען ניט פערגעסען, אונ איך האב נאך עד היום די תורה וואס איז מיר פון דאמאלט געבליעבען, היינו :

ווירקען אויף דעם המון , ער זאלל הערן אונ טהון וואס מען רעדט צו איהם , קענן מען אם בעסטען נור מיט דער איינפאכען יודישען שפראכע, ווארום דער המון לאזט זיך בעלעהרן אונ וויל זיך לאזען פיהרען אין רעכטע וועגען , וועגן זיינע פיהרער זאללן נור עהרליך אונ אונפאר־טייאיש זיין , וועגן זייגע פארשרייבער זאללן בעגאבטע אונ וויסענדע מענשען זיין , דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב. דאס איז א כלל גדול: עס דארף אבער מלב אל לב קיין שום מסך מבדיל , קיין שום מחיצה אונ קיין חציצה זיין , קיין טאלמאטש אונ קיין פער־דייטשענים , ווארום די בעסטע העתקה איז נאך אויך גענוג ווייט פון דעם אריגינאל !...

דאס וואס איך האב דא ערציילט האב איך ריכטיג זעלבסט איבערלעבט. מאג זיך יעדער איינציגער דיעזע בעגעבענהייט אורטהיילען ווי ער פערשטעהט אונ ווי איהם איז בע־ליעבט. איך האב דורך דעם אלליין אנגעהייבען שרייבען איינפאך יודיש. פיר מיינע ארעמע ברי־דער אונ שוועסטער , חאטש באמת לעזע איך זעלבסט פיעל גערנער העברייאיש אלס וואס אנדערס, אונ טראכט אונ דענק זעלבסט אין־אונ־פון העברייאיש פילייכט מיט מעהר אהבה צו אונזער היילינער שפראכע אלס פיעלע פון אונזער העברייער וועלכע שרייען כל היום : אז היא ולכל בה חיי רוחם !

איך וואלט וועלין מיין אבהאנדלונג ענדיגען מיט איין אויס־פיהרליכען איבער־בליק איבער מעהרערע ספרים אונ ספורים אין זשארגאן, וואס זענען ביז איצט שאן געדרוקט אונ אויף וועלכע דער עולם פערברייננט געלד אונ צייט גענוג זיי דורך צו לעזען . איך וואלט גאר קיין מורא האבען אנ־צו־ריהרן דעם אומזיסטען כבוד וואס מאנכע ניט־בעגאבטע אונ ניט־עהרליכע שרייבער האבען זיך פון זייערע ספרים גענומען , חאטש איך בין אלליין א א יודישער פאלקס—שרייבער אונ קענן זיכער ערוואַרטען פון זייער זייטע טויזענדפאך בעצאהלט צו ווערן מיט דעם זעלבען כבוד וואס איך וויל זיי איינטהיילען. אויך מיין הערץ אונ מיינע געוויסען וואלט מיך גאר ניט שטראפפען, וועגן דורך מיין איבער־בליק וואלט מאנכען פון זיי אב־גענומען ווערן זייערע פערדיענסטע וואס זיי האבען פון זייער שרייבען , חאטש איך פערגיהנע גערן יעדען זיין לעבען אונ זיין גליק. אין אזוי א ענין אבער מוז מען שטענדיג אין

יננן האבען דעם אלטען משל:

בעת מען האט אנגעהייבען די אייזען־באהנען צו בויען, האבען די חברה „צער בעלי החיים" שטארק פראטעסטירט געגען דעם פראיעקט. „די אייזענבאהנען—האבען זיי געשריען—וועלען אב־נעמען פרנסה ביי די בעלי־העגלה, און ביי טויזענדער וועלכע עס לעבען פון טראנספארט, און ווענן די בעלי־העגלה און טראנספארטירער, אלס מענשען, וועלען געפיי־נען קענען א אנדער מקור פרנסה, אז זיי וועלען זוכען, וואס וועלען אבער טהון די ארעמע פערד, וואס וועלען דאנן גאר איבריג זיין אין מענשליכען לעבען? ווער וועט זיי געבען זייער היי און האבער, זיי זאללען פון הונגער ניט אויס־פאללען? וועט דאס ניט זיין א אכזריות פון דער מענשהייט אזוי קיין צער בעלי חיים ניט האבען און אויס־בויען אייזען־באהנען, וואס זאללען דאס לעבען רויבען ביי אזוי פיעל אונשולדיגע טהירע?" די מענשליכע קלוג־הייט און דער יושר פון דער וועלט האט זיך פון דעסטוועגען ניט אב־געשטעלט פון זיין פראיעקט איבער דער טענה אויף איין מינוט אויך ניט, מען האט געענטפערט: זאלל דענן איבער דעם אלליין וואס מאנכע פערד וועלען ניט האבען וואס צו עסען, די וועלט און די מענשהייט זיך אייביג פייניגען לאזען פון בעלי העגלה, און קיינמאלל איהרע נייע ערפינדונגען ניט ארויס ברייגען מכח אל הפועל?

זאלל דענן דער המון שטענדיג אזוי אויסגענארט און בעטראגען זיין איבער דעם וואס מאנכע שרייבערלעך פערד האבען ברויט און פרנסה דער־פון? דער גרעסטער כבוד פאר זיי איז אז איך גלייך זיי צו פערד, ריכטיגער האט מען זיי געקענט גלייכען צו וואנצען און פאראזיטען, און פרעגען: זאללען מיר זיך דענן אייביג פון זיי אין אונזערע בעטען און צימערן דאס בלוט זייגען לאזען, און זיי ניט אויס ראטען, אדער פערטרייבען, ווייל אונזער בלוט איז זייער ברויט, און עס איז א צער בעלי־החיים אוועק צו נעמען ברויט פון יעדער לעבענדע בעשעפענעס?— איך גלייך זיי דעננאך ניט צו פאראזיטען חאטש זיי ברייגען ניט די נוטצען פון פערד, ווייל זיי זענען פארט מענשען, און על פת לחם יפשע גבר, פון דעסטוועגען טאר מען זיי אייביג אין זייערע פשעים ניט לאזען און מען מאג געוויס־סענהאפט ראטהען דעם אנדערן זיי זיין געלד ניט צו געבען, און מען מאג זיכער זאגען, אז מען וועט זיי דאס ברויט אבנעמען וועלען זיי מוזען זוכען און געפינען א עהרליכען שטיקעל ברויט, פאר דעם האב איך כשאני לעצמי גאר קיין מורא, נור איך טהו דאס פארט ניט איבער אגאנץ אנדער סבה,

אונזער יודיש—דייטש האט פונקט דעם פערקעהרטען מזל פון דער שפה העבריה, ווערענד לשון הקודש שרייבט מען און מען איז מכון עס זאללען די ספרים און מאמרים לעזען נור העברייער, נור אויך אזעלכע שרייבער און משכילים ווי דער בעל מחבר זעלבסט, איז יודיש—דייטש אקוראט דער הפך, קיין שרייבער קלערט גאר ניט צי אזוי צי אנדערש, אז איהם ערוואורט א כבוד אדער א חרפה פון ערגעץ א צווייטען שרייבער וועלכער עס וועט איהם אין זיין ספר קריטיקירן, און באמת לעזט דער שרייבער פון יודיש—לשון ווייניגער אין דער שפרא־כע ווי אללע אנדערע, און איך אלליין בין אין דעם הינזיכט ביז איצט ניט בעסער געוועזן אלס איין אנדערער, על כן פעהלען מיר פשוט די ידיעות צו וויססען אקוראט, וועלכע גוטע ספרים זיינען אין די לעצטע עטליכע יאהר ארויס אין דער שפראכע, וואס זיינען ראוי

און ווערט צו לעזען און קריטיקירן, די אללע וועלכע איך בעגעגען טאג טאגליך ביי פערשידענע פאקעך-טראגער. וויפיעל איך האב פון זיי געליענט, האב איך איינגעזעהן אז זיי זיינען אונטער דעם ווערטה פון קריטיק, און די איינינע גוטע וואס איך האב געלעזען בשום לב, זיינען שוין דעם עולם מבינים גוט בעקאנט און ליב אנגענומען, ווייל זיי שטאמען ווירקליך פון מענשען בעגאבטע און עהרליכע און אוטאריטעטען גרעסערע אלס איך. דערמאנען זייער נאמען צום גוטען, און זיי מיין דאנק אייסערן, דאסס זיי שעמען זיך ניט מיט דעם יודיש לשון ווי אנדערע, מוז איך הירי. און די לעזער וועלן מיר ענטשולדיגען אז איך מיסכברויכע פיללייכט זייער געדולד צו פיעל:

דער ערשטער יודיש—דייטשער מחבר, וועלכער עס האט מעהר געשריבען און מעהר נוטציגען געבראכט דעם יודישען המון, וואס פערשטעהט קיין העברייעש, איז געוויס החכם ר׳ אייזיק מאיר דיק נ״י. ער האט דעם לשון אויפגעהייבען משפלותו, און מיט ערענסט און ריין געוויסען, און ער מאג זיך פרייהען מיט דעם רעזולטאט וועלכען ער זעהט זעלבסט בחייו אין זיין אייגענער שטאדט ווילנא, אזוי גוט ווי עס זעהן איהם אללע מביני דבר אין פיעל שטעדט אין נאהענטע און ווייטע גובערנעס. ווי גוט מען זאלל איהם ניט נאך-אהמען, אדער ארגינאל שרייבען, בלייבט ער שטענדיג דער ערשטער אין דער יודיש—דייטשער ליטעראטור און יעדער וועלכער עס האט געלעזען זיינע ווערקע און וויים פיעל ווייניג דעם רושם וואס זיי האבען אין זייער צייט אין יודישען לעבען געמאכט, פערגינט איהם דעם כבוד גערן, דען ער אלליין האט איהם פערדינט און איהם קומט ער!

אזוי גרויס ווי החי דיק אין ערענסט און זיטטענלעהרע, אזוי גרויס וואר אין קונסט און טאלענט החי אקסענפעלד, ווער עס האט געלעזען זיינע טהעאטער-שטיקע, „דער קבצן עושר שפיל" אדער „די געגארטע וועלט", יענער אויב ער איז נור אמבין זעהט דעם מייסטער אין זיינע ריכטיגע לעבעדיגע טיפען, און ווי איינגעהאלטען און אביעקטיווא ער האט זיי געשריבען, מיר איז זיין לעבענס-געשיכטע ווייניג בעקאנט. איך וויים נור, דאסס עס איז ניט ווייניגער יעדענפאללס אלס עטליכע און פינפציג יאהר זייט ער האט זיי פערפאססט, אין יענער צייט איז ווירקליך געוועזען איינע בליהענדע און געדייהענדע צייט פיר אונזער יודיש לשון, דאנן האבען מענשען געבילדעטע, פון העכערן שטאנד זיך בעגעבען מיט דעם, און אגאנצע רייהע פון טהעאטער-שטיקע זיינען פערפאססט געווארן, חאטש פון יודישע פארשטעלונגען אפענטליך האט נאך גאר קיינעם געטרוימט, צו יענער צייט אדער ניט פיעל נאכהער זיינען פערפאססט געווארן די בעקאנטע קאמעדיען „סערקעלע" פון ד״ר ש. עטינגער „חיים עלי קצין", „רחל-עדיא זאנגערין" און נאך מעהרערע וועלכע עס זיינען איצט ניט בנמצא, אבער מען געדיינקט זיי נאך, און ווער עס האט זיי געלעזען וויים זייערע וויכטיגע און צו זייער צייט פיעל בעוואוסטע און געעהרטע מחברים, וועלכע זייא האבען זיך דאמאלס בעריהמט און בעקאנט געמאכט מיט זייער חכמה און דעת אין אנדערע ענינים גדולים, און האבען זיך פון דעסטוועגען מיט דעם יודיש לשון ניט געשעמט, און געשריבען מיט טאלענט, מיט ערענסט און ארצון אהייליגען זעלבסט זייערע חבורים אין יודיש—דייטש,

אויך דער בעריהמטע יודישער געלעהרטער, החכם צווייפעל נ״י און דער געליבטע משורר און העברייעשער סטיליסט ה׳ גאטלאבער, האבען זיך זעהר אפט פון זייער געלעהר־

זאמקייט אין הויכען ארט אין דער העברייעשער ליטעראטור אראפגעלאזען אויך צום פאלק, זייערע לידלעך תוכחת חיים און מוסר געזונגען, פיליכט ווייענדיגערהייט אין דיא אויערן פון זייערע ארעמע פערחושך'טע ברידער, זיי געטרייסט, ווי עס טרייסט אפאטער זיין קינד, אין זיין שפראכע, אין דעם בעגריף וואס ער פערשטעהט. קיין רעכטען שרייבער איז מיט דרייסיג פערציג יאהר צוריק ניט איינגעפאלען בדעה, צו שעמען זיך מיט יודיש־דייטש, אויך הערר ש"י אבראמאוויץ נ"י האט זיין כח און טאלענט בעוויזען אין זיין יודיש־דייטשען חבור „די טאקסע", און הערר אבראמאוויטש וועט קיין פאראיבעל האבען, אז איך ערלויב זיך אפפען צו זאגען, אז קיין חבור זיינער און מעהרערע חבורים פון אנדערע העברייעשע מחברים, האבען אין איינעם אזוי פיעל ניט געווירקט אויף דעם המון קוראים פון אללע קלאססען מענשען, ווי עס האט געווירקט „די טאקסע" זיינע בשעתה און נאך עד היום הזה, אויף אללע לעזער. דאריבער בלייבט „די טאקסע" אלליין דאס בעסטע ווערק וואס האט ביז איצט ערשיינט פון זיין פעדער, און מען מאג עס אנרופפען איין קלאססישעס ווערק. ה' אבראמאוויטש האט נאך פיעל מאל זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע יודיש־דייטשע ווערקע, און ווער ווייס ניט די „קלאטשע און זיין יודעל"? אבער זאלל מיר ה' אבראמאוויטש מוחל זיין, אז איך וועל דעם אמת אפפען זאגען: אז די ביידע ספרים האבען זיין צוועק ניט ערר״יכט, אויב זיין צוועק איז ווירקליך געוועזען בעקאנט צו מאכען דעם יודען מיט זיינע איצטיגע צרות און צוררים, ווי מען קענן מיינען לייענענדיג די קלאטשע, אדער איהם צו בעווייזען און ערציילען מיט טהרערן אין די אויגען זיין היסטארישע מארטירער־געשיכטע, און איהם דעם מוטה געבען ווייטער צו דולדען און ווייטער צו ליידען פיר זיין הייליגער אמונה, ווי יעדער פערשטאנדיגע לעזער קענן פון דעם „יודעל" ארויס־זעהן, אויב דאס איז געוועזן זיין צוועק, האט ה' אבראמאוויטש במחילת כבודו געארבייטעט אומזאנסט, דענן דאס פאלק איז נאך אין זיין בילדונג צו דער ענטוויקלונג ניט געקומען אום עס צו פערשטייהען און וואס דערפון צו לערנען. אויב די ביידע ספרים, דיא „קלאטשע און יודעל" האבען זיך אבעריהמטען נאמען געמאכט — איז דער נאמען ניט פון דעם המון אבער נור פון זיינע חברים, די משכילים און מחברים אין לשון־הקודש, דאס פאלק קויפט זיי ניט און לעזט ניט, און זעלבסט ווענן מען לעזט איהם פאר, פערשטעהט איינער פון טויזענד וואס דארין האנדעלט זיך, און איך גלייב ניט אויב ה' אבראמאוויטש איז געוועזן אזוי פערנארט צו גלייבען, דאנן ווענן ער האט די ספרים געשריבען, אז ער שרייבט עס פאר דעם המון און דער המון וועט זיי פערשטעהן. בלייבט מיר אלזא די פראגע: פיר וועמען האט ער די קלאטשע און יודעל געשריבען אין זשארגאן? איבער־הויפט בעמערק איך לפי ראות עיני ורגש לבבי, אז ה' אבראמאוויטש האט אויפגעהערט באלד נאך זיין ערשטען טריאומף פון דער טאקסע, ערענסט צו זיין אין זיין שרייבען יודיש־דייטש און ערענסט צו דייגקען פון דעם לשון זעלבסט, אין אללע זיינע לעצטע ווערקע, איז דער הומאר און סאטירע צו פיעל און צו דיק איינגעוויקעלט אין איינפאכע און אפט ניט נייטהיגע און ניט גאר וויציגע ליצנות, וועלכע עס פערשטעלן דעם טראפפען מוסר און דעת, און ווענן איך לעזע זיינע לעצטע יודיש־דייטשע ווערקע, ווי למשל, מסעות בנימין השלישי, בעקאם איך אנגעפיהל, ווי דער מחבר שפילט זיך און מאכט קונסט געבערדע, און שפאט און לאכט, און טאנצט אויף אשטריק פיר זיינע חברים און מחברים זעלבסט, און בעקימערט זיך ווייניג אום דעם פאלק וואס נוטצען צו ברענגען,

זעלבסט אין דער שפראכע און אויסדריקע פון דעם יודיש-לשון, ווייס איך ניט ווי זיך אזוי ערקלערן די ארט און ווייזע ווי ער געברויכט איהם. איך גלייב ניט ער זאלל אזוי פעדאנטיש זיין און האלטען דעם לשון אלס איינע געשטעלטע שפראכע, וואס יעדעס ווארט האט איהר שורש און מקור אין דער שפראכע זעלבסט, און ער איז פיר די שרשים און מקורים אזוי פיעל איינגענומען, אז אלץ וואס ער געפינט ניט אין זיי איז ניט היילינ און ניט גוט צו געברויכען, און שרייבט דאריבער ריין יודיש, ווי מאנכער העברייער א פעדאנט שרייבט און וויל אז אנדערע זאללען אויך שרייבען נור ריין ביבליש. אדער ער איז לכתחילה דעם זשארגאן א פיינד, און וויל איהם אונטערגראבען בכדי ארויס צו שטעלען זיין פראסטקייט און פערדארבענהייט, ער זאל זיך שעמען פאר לייטען.

איך ערלויבע זיך איהם דיזע פארווירפע צו מאכען, ווייל איך אכטע זיין טאלענט און וויסען מעהר, אונצאהליג מאל מעהר, אלס יעדען אנדערן היינט-מאדישען זשארגאנישען מחבר. פיללייכט וועט ער אלס זעלן-קענער אויך ערקענען דאס געפיהל וואס זיינע לעצטע ווערקע האבען געמאכט אין הערצען פון דעם וואס מיינט ערענסט מיט זיין יודיש שרייבען, דעם פאלק וואס שאנעס און נוטציגעס צו געבען, און אז איך בין יעטצט אין דעם ענין ארויס פון מיין גדר, ניט צו בעריהרן חלילה יעמאנדען איבער זיין שלעכטעם שרייבען, און בעריהרע דענאך פיללייכט, אדער ווי אנדערע קענען מיט אטעות מיינען, הערן אבראמאוויטש, מהוע איך דאס ווייל ער איז דער גרעסטע און בעסטע זשארגאניסט. ער איז דער ארי שבחבורה ומי גדול לנו ממנו? דאריבער איז רעכט מיט איהם מדקדק צו זיין כחוט השערה און בפרט אזעלכע פעהלער וואס זיינען כעבות העגלה ביי דעם וואס קוקט בעין יפה אויף דעם לשון און אויף די ספרים וואס סופרים מהוגנים שרייבען. איך האפפע ה' אבראמאוויטש וועט מיך ניט שלעכט פערשטעהן.

אויסער ספורים, דראממען, קאמעדיען און מוסר ספרים אין עברי-דייטש, האבען מיר פון פערשיעדענע טאלענטפאללע מענשען פיעל שירים, פאעמען און לידער אין אונזער פאלקס-שפראכע, און ווענן די בעריהמטעסטע איראפייעשע ליטעראטורן ריהמען זיך און זענען שטאלץ אויף זייערע פאלקס-דיכטער, קענן אונזער לשון זיך פיעל מעהר ריהמען מיט אונזערע פאלקס-דיכטער, חאטש מיר זענען ניט שטאלץ צו זאגען, אז אונזער יודיש-דייטשע ליטעראטור שטעהט זא הויך, ווי אירגענד איינע אנדערע, אבער אונזערע פאלקס לידער מאגען מיר אויפריכטיג זאגען אז זיי שטייהען הויך גענוג, און זיי וואלטען נאך העכער זיין און קלינגען אין דער וועלט, ווענן יודישע שרייבער וואלטען ניט צו טהיילט זיין אין צוויי הויפטקלאססען, אין העברייעשע און זשארגאנישע, און אין נעבען קלאססען אין יעדער לאנד, וואס אללע אין איינעם שטרייטען שטענדיג מיט איינאנדער, און מאכען אללע אפט צו זאממען דאס יודיש-דייטש און זיינע גוטע שרייבער צו קיין געלד. —

ביי אזא פינסטערע לאגע פון דער שפראכע, וואו אונזערע מבינים זענען פון פערשידענע אורזאכען ניט אונפארטהייאיש צו זאגען די מעלה יתירה פון אונזערע פאלקס-לידער, אדער זיי שווייגען גאר און ווילן ניט דערמאנען אונזער לשון בכלל און זיינע שרייבער בפרט, ביי אזא לאגע רופען מיר דעם המון. זעלבסט די לעזער, וואס פיר זיי זענען די ספרים געשריבען, און מיר הערן זיך צו מה בפיו — וואס זאגט דער המון אויף

די לידער פון אונזער בעריהמטעסטען אונ בעגאבטעסטען יודישען פאלקס־דיכטער ה׳ אברהם גאלדענפאדען! איז דא א קינד, איין אלטער יוד, א רייכע יודישע דאמע ביז א דינסט מיידעל ערגעץ אין א קיך, א סטודענט אין אוניווערזיטעט ביז א חסיד ביים רבי׳ן — צו איז דא יעמאנד אין רוססלאנד רומיניען גאליציען אונ לעצטערע צייט אויך אין פאריז אונ לאנדאן, ווי אויך אין אמעריקא אונ אויסטראליען, וועלכער עס האט זיך אין א יודיש הויז ערצאגען אונ האט אמאל אויף יודיש גערעדט, וואס האט זעלבסט ניט געזונגען אדער ניט געהערט זינגענדיג גאלדענפאדענס פאלקס־לידלעך? וואס האט זיך ניט ערקוויקט אמאל מיט זיינע ריפמען, ניט געפיהלט בעת מעשה א ליבע צו זיין פאלק, ניט מיט געקרעכצט מיט זיין קרעכץ אונ זיך ניט געפרייט מיט זיין טרייסט? וויפיעל מוטטערס פערוויגען זייערע וויינענדע קינדער אט מיט די גאלדענע לידעלעך. אונ וויפיעל בעטריבטע הערצער ערהייטערן זיי אויף טויזענדער מיילען ווייט ווא יודען זענען צו זייעט אונ צו שפרייט! געוויס ווייסען טויזענדער ניט וועמענס לידער זיי זינגען אדער זיי הערן זינגענדיג. אבער זיי ווייסען גאנץ גוט דעם אינהאלט פון זיי, אונ נעהמען דאס צו לרצון אונ זיי ווערן זיי אייגען, ווארום דער מחבר זייערער, דער פאלקס־דיכטער אין וועמענס געפיהל פאללען הערצען זיי זענען צום ערשטען מאל געבארן געווארן, דורך איינע גאטטליכע בעגייסטערונג, האט זיי אויף דאס פאפיער געשריבען ניט פאר זיך נור פיר זיין פאלק, פיר זיינע ברידער אונ שוועסטער וועלכע ער ליבט ווי דאס לעבען אונ אפפערט זיין מיה פיר זיי.

מיין כונה אין דער אבהאנדלונג איז ניט אויף איינצעלנע מחברים אדער חבורים זיך אבצושטעלן אונ א אויספיהרליכע רעצענזיאן צו מאכען וואו דיזע האבען געפעהלט אדער זיך אויסגעצייכענט, נור צו דערוויזען, אז יודיש־דייטש האט אויך שרייבער אונ ספרים וואס האבען זיך א גוטען אונ א געעהרטען נאמען געמאכט צווישען זייערע יודישע לעזער, וועלכע עס האבען שטענדיג געוואוסט אוים צו צייכענען זייערע אויסערוויילטע מענשען וואס האבען פאר זייער גייסטיגע ענטוויקלונג געזארגט. דיזע אויסגעצייכענטע צו דערמאנען אונ זיי אין דעם נאמען פון פיעלן צו דאנקען פאר זייער גוטס־טהון מיט זייער טאלענט, האלט איך פאר א חוב, אונ דאס טהוע איך גערן.

נאך איידער די וועלט האט גאלדפאדענס לידער געקענט זענען שאן בעקאנט אונ מיט ליבע אנגענומען געווארן די לידער פון אונזער עלטעסטען אונ עהרליכסטען גאלס דיכטער החכם הישיש ה׳ מיכל גארדאן נ״י, אונ ווער האט נאך היינט פערגעסן זיינע ליבע אונ קלוגע לידער וואס זיי זענען שאן אלט איבער פערציג יאהר? ווער ווייס ניט דאס ליד „דער יוד אין גלות“ אונ ווער האט עס ניט געזונגען אדער וועניגסטען ניט געהערט עס זינגענדיג אין א יודיש הויז? אין דעם יאהר 1872 בין איך אין בערלין געוועזן אונ דאס גליק געהאט א פריינדליך איינגאנג צו האבען ביי דעם וועלט־בעריהמטען געלעהרטען אברהם גייגער ז״ל, אין פרייע שטונדען האט ער מיט מיר גערעדט פון פערשידענע יודישע מחברים אונ געלעהרטע אין רוססלאנד. איינמאל האט ער מיך א פרעג געטהון צו איך קענן דאס זשארגאנישע לידעל „דער יוד אין גלות“? צו מיין פרייד אונ גליק האב איך דאס לידעל געקענט, ווארום איך האב עס פון מיינע עלטערע שוועסטער זינגענדיג אפט געהערט, אונ איך האב איהם דאס ליד פארגעטראגען, דער געלעהרטער וואר דערמיט אזוי צופרידען, אזוי פערגניגט, דאסס ער האט מיך געבעטען איך זאלל עס אויפשרייבען, וואס איך

האב מיט פערגניגען נאטירליך באלד געטהון, אין אפאר טעג ארום אז איך בין ווידער ביי איהם געוועזן, האט ער מיך בעגעגנעט מיט דער שטראפע פון דעם זעלבען לידעל: „זיי זאגען זיי וועלן איהם לעשען דאס פייער, ער זאלל נור זאגען דער איינם איז" וכו'... „דיזע שטראפע מאג יעדער יוד אין זינגען האבען, האט דער בעריהמטער רעפארמאטאר געזאגט, בשעת ער זאגט שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד!" ער האט מיך אויך געפרעגט אויב איך קאננע דעם פראמען דיכטער פערזאנליך, און אז איך האב איהם ערציילט, דאסס איך האב אלס קינד זיינע ליבע געפונען און ער האט מיך אויף זיינע הענד געטראגען אונד מיינע עלטערן האבען מיט איהם אין איין הויז אונטער איין דאך געוואהנט, ווי מיר האט נאכהער מיינע מוטטער ערציילט— בין איך זעלבסט אין דעם געלעהרטען פראפעססארס אויגען טהייערער געווארן, און ער האט מיין האנד פריינדליך געדריקט. החכם גייגער ז"ל איז אדייטשער יוד און א יודישער געלעהרטער געוועזן, דיזע ביידע אייגענשאפטען זענען קיינמאל אונזער פערדארבענעם לשון קיינע גוטע פריינד געוועזן, און דעננאך האט המשורר מיכל גארדאן איינע טיפע איננערליכע אכטונג געפונען ביי איהם אין הערצען און נור דורך זיין יודיש לידעל „דער יוד אין גלות"!...

ביי אונז אין רוססלאנד וויסען אונזערע ברידער נאך ניט ווי א פאלקס־דיכטער צו פערעהרן, און פון דעסטוועגען איז מיר א וואונדער, ווי פערגעסט מען עס אזוי פיעל דעם זעלבען און מען האט ביז איצט כמעט איינמאל איהם און זיינע לידער און ווירקען אין דעם יודישען עולם אפפענטליך ניט דערמאנט? אללע וויסען זיינע לידער, אללע זינגען נאך עד היום „דאס ליד פון דער שטיפמוטער", „דאס ליד פון דער משקה", „דאס ליד פון דער חברה בארשטש" „דאס ליד פון די צבוע'קעס" אויך פון „דער בארד", זיין איראניש סאטירע־ליד פון דעם „ודוי" און נאך אזעלכע וואס זענען דעם פאלקס אייגענס געווארן. אויך האט דער זעלבע משורר צום ערשטען מאל דאס ליד: „שטעה אויף מיין פאלק" גע־זונגען, און נאך איהם האבען דיזע ווארטער אללע אנדערע משוררים צו גענומען און זייערע ריפמען געמאכט יעדער אויף זיין ארט. החי' מיכל גארדאן האט זיך ניט נור אויסגעצייכענט מיט פאלקס־לידער, אבער אויך ערענסטע לעהרע־ספרים האט ער אין דעם יודיש־דייטש געשריבען. און זיין בוך „די רוססישע געשיכטע" [היסטאריע] האט טויזענדער ברידער און שוועסטער אונזערע בעקאנט געמאכט מיט דער היסטאריע פון דעם פאלק אין לאנד אין וועלכען מיר זענען געבארן און לעבען. נאך פיעל פריהער איידער אונזערע העברייעשע שרייבער האבען אנגעהייבען וועגען דעם צו טראכטען. איבריגענס דארף דיזע אונדאנקבארקייט פון אונזערע קריטיקער אינ סופרים, אונזער ליבען פאלקס־דיכטער החי' מיכל גארדאן, ניט באנג טהון. עס איז שאן לאנג בעוואוסט אז די וועלט פרייהט זיך און בעקענט זיך גיכער מיט דער קונסט אלס מיט דעם קינסטלער, און יעדער קינסטלער ווינשט זיך דערפאר, אז זיינע קונסט־ארבייט זאלל מעהר כבוד און פרסום האבען אלס ער זעלבסט. און ווי אונזערע חכמים ערציילען, האט זעלבסט דער אללער־האכסטער און גראסטער קינסטלער, גאטט אליין, זיך אויסגעשפראכען: „הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו".

החכם גארדאן וויים זעלבסט אז פיעל פון די וואס זענען היינט סופרים און מבקרים געווארן צו אורטהיילען אפפענטליך יעדען מחבר מעהר ווי זיין חבור, זענען נאך יונגע

לייט וואס ליעבען פרישען יונגען וויין מעהר ווי גוטען אלטען וויין , פיעל זענען אויף זייגע לידעלעך אויסגעהאָדעוועט געוואָרן , אונזער ליטעראטור איז ניט לאנג ערשט בעגייעט געוואָרן אונ איהר יונגסטע צווייג איז קריטיק , וועלכע עס לאזט זיך נאך ביינען וואהין דער ווינד בלאזט .... זאלל זי עלטער ווערן , זאללען אונזערע מבינים געזעצטער ווערן , אונ מען וועט זיך מיט ליעבע אונ אכטונג אומקעהרן צו די וואס שיינען יעטצט פערגעססען צו זיין !...

אויך המשורר הנפלא ה׳ אליקום צונזער פערדיענט פאר זיינע לעטצטע שירים „די סאבע״ אונ „שיבת ציון״ זיין ארט בכבוד צווישען אונזערע פאלקס־דיכטער . עס איז נור צו פערלאנגען פון איהם וואס איינגעארטיגעס צו זינגען , אונ ניט הויכע פאעזי אלס אמגיד אדער אפרעדיגער דעם עולם זיינע לידער פאר־צו־טראגען . די פאלקס־פאעזי געהט נור פון פאלק זעלבסט ארויס , זי בעזינגט זיין איננערעס לעבען מעהר אלס דאס אייסערע . אונ יעדע געקינסטעלטע ארבייט אין דעם ארט פאעזי פערדארבט איהר ווערטה אונ געשמאק . דער וואס איז אפאלקס־דיכטער פון נאטור , געפינט זיינע געגענשטאנדע צו בעזינגען פאר זיינע אויגען , אונ ברויכט ניט נאכפליהען אחרי הנשר בשמים , ווי מען בעמערקט ליידער אין הערן אליקום׳ס פריהערסטע לידער — יעדענפאלס אכטעט דאס פאלק זיין טאלענט אונ זיינע פערפאססונגען .

עס וועט א גרויסע אונרעכט זיין געגען מיינע לעזער ווען איך זאלל דערמיט אליין שליסען וועלן דיעזען ארטיקעל אונ ניט בעריהרן חאטש מיט א קורצען איבער־בליק די נייע ספרים פון נייע יודיש־דייטשע שרייבער , וועלכע האבען זייערע ספרים אדער זייערע ספרים האבען זיי בעקענט געמאכט ביי דעם המון קוראים , וואס האבען קיין אייגען געשמאק אונ אורטהייל אויף דאס וואס זיי לעזען , אונ מיין אייגענעם געוויססען וועט מיר ניט פערצייהען ווען איך וואלט חלילה מיט אבעזונדערע כונה וועלן רויבען דעם כבוד אונ פערדיענסט , וואס מאנכע עלטערע מחברים האבען זיך געמאכט אין דער יודיש־דייטשער ליטעראטור . דאריבער , ווי ווייניג איך בין אויך בערייט געוועזען פערזאגען אונ איינצעלע ספרים צו דערמאנען , מוז איך זיך אביסעל אומקעהרן צוריק : דעם כבוד אב־צו־געבען יענע וואס האבען שוין דעם כבוד לאנג פערדיענט , אונ פון זיי זיך אראפלאזען צו נייע מחברים וואס שטעהן ליידער אויף איין זעהר ניט בכבודין פלאטץ אין יעדער הינזיכט וואס געהער צו קריטיק .

צו די אלטערע בעריהמטע מחברים , וואס יעדער יודיש־דייטשער לעזער דערמאנט גיט זייער נאמען אהן עהרע אונ דאנק , געהער געוויס הערר אלכסנדר צעדערבוים ני׳ . דער רעדאקטאר פון דעם המליץ , פון דעם „קול מבשר״ [אמאהל] אונ פון „יודישען פאלקס־בלאט״ [ביז ניט לאנג] . ווער עס געדיינקט דעם „קול מבשר״ אונ זיינע וויכטיגע שרייבער אונ לייטענדע ארטיקלען צו יענער צייט , ווייס ווי גרוים די נוטצען זענען געוועזען אויף טויזענדער לעזער , וואס נור דורך איהם זענען זיי ענטוויקעלט אונ גייסטיג געשפייזט געוואָרן , צו גוטע איבערצייגונג צו קומען , אונ פון א וועלט אונ גוטע זיטטען אונ ידיעות צו ערפאהרן , וואס אהן דעם קול מבשר האבען זיי קיין אנדער מיטעל אונ מאגליכקייט געהאט דאס צו ערנייכען .

איינע גליקליכע אונ פרוכטבארע פעלד איז דאמאלס דער „קול מבשר״ געוועזען פאר

דעם המון און פיר זיינע שרייבער דאס המון־לשון. וואס מען רופט היינט אן מיט דעם נאמען „יודישער זשארגאן“ איז נאך אין אזוי שלעכטען רוף ניט געשטאנען, און מען האט זיך מיט איהם נאך ניט געשעמט, ווי מען שעמט זיך מיט איהם היינט. בעריהמטע חכמים, געלעהרטע משכילים און די פיינסטע העברייער זעלבסט זענען דאמאלס קארעספאנדענטען און מיט־ארבייטער געוועזען אין דעם יודיש־דייטשען „קול מבשר“: אין איהם האבען געשריעבען ה' גאטטלאבער, ה' צווייפעל, ה' צבי הכהן ראבינאוויטש, ה' ליליענבלום, א געוויסער טאלאנט־פאללער משכיל בערנשטיין אונטער דעם פסעוודאנים „שלשום בר יענטע“. אויך אונזער געליעבטער פאלקס־דיכטער הערר גאלדפאדען האט זיינע ערשטע פאלקס־לידער אפט דורך דעם „קול מבשר“ דעם פאלק א מתנה געשיקט, און ווי גיך און ווי גוט האט דאס פאלק דיזע לידער צו גענומען און זיי געזונגען אין זאלאנען און אין איינגעפאללענע הייזלעך, אויף א שמחה, אין א פריילעכע געזעלשאפט, און אין א טרויעריגע שטונדע ערגעץ איינזאם און אליין, אונכמוטה צו פערטרייבען און דורך זיי דאס געביינטע געמיהט צו שטיצען! ווי בעקענט און בעליעבט האט זיך דורך דעם „קול מבשר“ געמאכט דער טאלאנטפאללע סאטירישע שרייבער ה' לינעצקע מיט זיין ביאגראפישע ערצייהלונג „דער פוילישער יונגעל“, און ווי נייטהיג זענען דאמאלס געוועזען בכלל וואס אין דעם „קול מבשר“ איז צו לעזען געוועזען!

אז מען בעטראכט די נוטצען פון יענע ווערקע צו יענער צייט, געפינט מען אויך דא דעם אונטערשייד פון יודיש־דייטש און העברייעש, ווערענד לשון־הקודש־לעזער האבען פון דעם לעזען זעלבסט זיך געבילדעט, דאס הייסט: פון לעזען לשון־הקודש־בלעטער זענען זיי געווארן געבילדעטע, האלב אויפגעקלערטע בעלי בתים, משכילים און גלאט יונגע לייט וואס האבען פון העברייעש גערעדט און געטרוימט, און וואס מעהר אלס ניין צעהנטהייל פון זיי זענען ביי דער השכלה געבליעבען ביי זייער העברייעש, און בעוויינען על פי רוב זייערע מיה, זייערע יאהרען און זייער השכלה — האט אין דער צייט דאס יודיש־דייטש עלטערע בעלי בתים און פשוטע יודען, די אויגען געעפענט זיך ארום צוקוקען אויף פיעל פעהלער און אייגענע נאררעשקייטען, און האבען ווייניגסטען איינגעזעהן זייערע קינדער אין א בעסערן אופן צו ערציהען. מוטערס האבען מאגליכקייט געפונען צום שכל צו קומען און צו ערקענען, אז זייערע קינדער וועלן ברויכען לעבען אין א קליגערע צייט וואס וועט פון זיי אנדערע ידיעות פארדערן, אלס די, וואס זיי, די מוטערס האבען אין זייערע יונגע יאהרן בעקומען. פאטערס און מוטערס האבען זיך פון פאראורטהייל בעפרייט און מען האט זיך מיה געגעבען מענשען צו ווערן פאר דער וועלט און צייט אין וועלכער מען לעבט, און קיינער קען ניט פערלייקענען, אז דער קול מבשר האט צו דער בעוועגונג פיעל מיט־געווירקט, און אז איך וואלט ניט מורא האבען אפפען מגלה צו זיין וואס מיר האט דער נסיון געלערנט, וואלט איך זאגען אז דאס יודיש־דייטש האט זיין צוועק עררייכט זיכערער אלס אונזער פיעל שענערער און בעסערער לשון הקודש, ווארום לשון הקודש האט זיינע אייגענע אפפער פערלאנגט. און פיעל זענען צו איהם פערקויפט געווארן זא צו זאגען: לעבדים עברים, און פון איהם זעלטען וועלכע לעבענס־נוטצען געהאט. פריי צו זיין אין דער וועלט, מיט דעם לשון המדינה, צו לערנען ידיעות און חכמות וואס זענען מחיה און מפרנס די וואס זענען זיך עוסק מיט זיי, דאס אבער

האט לשון הקודש ניט געטהון, חאטש מיר זענען ניט מכחיש, אז פיעל העברייער האבען מעורר געוועזן הערצער, עס האט אבער זעלטען וועמען געהאלפען, אם־מיינסטען האט לשון הקודש אפגעצויגען יונגע לייט און יונגע יודישע בחורים פון דעם ים התלמוד, דעם ים וואס האט קיין ברעג און קיין גרונד, און האט זיי אריינגעטריבען אין דעם ים מליצה און השכלה. צו פערזוכען אויף אשפיטץ מעסער פון אללע חכמות, און צו קיין גרונד און ברעג צו קיינע פון זיי ניט צו קומען! און וויפיעל אזעלכע וואס זענען ביי זייערע העברייעש געבליבען, און זענען איצט צווישען הימעל און ערד, ניט צו גאטט ניט צו לייט, ניט צו דער און ניט צו יענער וועלט, געפינען זיך נאך עד היום אין יעדער שטאדט, אין יעדער יודישער קהילה!

יודיש־דייטש אבער האט זאלכע אפפער ניט פערלאנגט, פיר זיך זעלבסט האט דער לשון ניט געפאדערט און ניט געהאט וואס צו ריידען, דאריבער איז אלץ וואס מען האט אין איהם געשריבען, נור געוועזן אויף צו וועקען, צו ערקלערן און אנצואווייזען אוועג, און די וואס האבען געפאלגט דאס וואס זיי האבען געלעזן, זענען צו אבעסערן תכלית געקומען, אלס יענע העברייער. דער „קול מבשר“ האט געוויס א גרויסע צאהל לעזער געהאט און האט אגרויסען חלק אין לעבען פון פיעלע וואס זיי זענען דורך זייער לעזען אויפגעוועקט געווארען דאס גליק צו זוכען און צו געפינען, חאטש זעלטען ווער עס וועט איהם איצט דאס מודה זיין! ווער קענן עס אבער אבלייקענען, אז אהן דעם אלף בית צו קענען, קענן מען צום לעזען ניט קומען, אהן דעם ערשטען טריט, קענן מען דען צווייטען ניט מאכען, און ווענן דער קול מבשר האט בעלעהרט די נימ־וויסענדע און געוויזען דען ערשטען שריטט צו שטעלען אין וועג פון לעבען, זא איז זיין פערדינסט אויך שוין גראס גענוג לזכר עולם צו בלייבען אין דער געשיכטע פון אונזער פאלקס אויס־בילדונג אין אונזער לאנד.

נאך דעם „קול מבשר“ איז אצייט שטיל געווארן אין דער יודיש־דייטשער ליטעראטור. נור פלוצליך, מיט א יאהר צעהן צוריק, האבען ארויס געשפראצט מחברים מיט ראמאנען און שירים, אין גרויסע און אין קליינע ביכער און ביכלעך, און האבען פערפלייצט אוועלט ווי אשטראם וואסער וואס מען וויים ניט פון וואנען ער קומט און וואהין ער שטראמט אוועק. מאנכע זעהר פלאדאווויטע מחברים האבען מיט זייערע ראמאנען און ספורים אין זשארגאן ווי גערעגענט אויף דעם המון לעזער און רעגענען נאך עד היום אויף זיי אללע טאג מיט נייע אדער אלטע אומגעניטצעוועטע ביכער זייערע, אבער ניט ווי ארעגען אין פריהלינג וואס בעפאהיגט די ערד גוטע פרוכטע צו געבען, רעגענען דיזע נייע מיט זייערע ראמאנען, נור ווי ארעגען נאך סכות אין הערבסט צייט, נור קויטה און בלאטע צו מאכען אין יודישע גאססען און גאסליך, צייט צו פערשווענדען און אפעטיט צו פערדערבען ביי זייערע ארעמע פשוטע לעזער, וואס גוטעס ניט צו טהון אין וואס ניטציגעס נאכהער ניט לעזען צו וועלן!

אזוי שטעהט עס מיט אונזערע סופרים, מחברים איבערהויפט און מיט די נייע יודיש־דייטשע ראמאנן־שרייבער אינס־בעזאנדערן. ניט אויף זיינע אייגענע נייגונג, טאלענט און וויססען, קוקט דער רוב פון דעם סארט שרייבער, פע, וואצו ברויך מען דאס גאר צו צוקוקען? מען ברויך נור זעהן וואס יענער טהוט, און וואס יענעם האט געלונגען.

נון האט אפשר מיט צעהן יאהר צוריק וועהן אגליק געטראפען עס האט איהם געלונגען א ראמאן אדער זאנסט וואס אויך צו שרייבען אין יודיש, וואס האט אויף זיך אויפמערקזאמקייט געצויגען, און ווי דער שטייגער איז, האט מען מסתמא טויזענדפאך מגזם געוועזען דעם שכר און דעם כבוד פון דעם גליקליכען מחבר. אט איז דאס אנגליקליך און אעהרנס־געשעפט געוואָרן פאר טויזענד אנדערע, און ווער עס האט געקענט אצורת האותיות פון יודישען אלף בית אויפשרייבען, האט אפעדער אין האנד, אנשטאט א נאדעל, א דראטווע אדער א האמער גענומען, און יודיש־דייטשע שריפטשטעללער, מחברים, ראמאנען־שרייבער, זענען ארויסגעוואקסען ווי שוועמליך נאך אווארימען רעגען פון דערנער און העקען וואו מען האט קיינמאל געוויסט און ניט געפלאנצט, און באמת וואס קען גרינגער זיין ווי א מעשה אויף עברי־דייטש אויפשרייבען? ווער קען וועמען איינרייזען אז ער וויל באפיר מיט טינט פערזאונרייניגען? ווער פרעגט א קשיא אויף א מעשה? דאס הייסט: ווער קוקט אויף דעם המון נייע מחברים און אויף דאס וואס זיי שרייבען? אבער וויפיעל ליידט דער המון עס דורך דעם דערנוויל, און ווי פערדארבען ווערט זיין טעם און זיין ריח, און וויפיעל געלד און צייט פערברענגט ער געביך אויף די דברים בטלים וואס זענען איהם מעהר מזיק אלס מועיל!!

גוטע אבער האבען מיר געציילטע מענשען און געציילטע ספרים פון דער לעטצטער צייט צו דערמאנען, וואס דער געעהרטעסטע איז פון זיי הר' ר' משה אהרן שאצקעס נ"י, דער בעריהמטער און בעוואוסטער מחבר פון דעם „המפתח" וואס האט אויך אין דער פאלקס־שפראכע זיך בעריהמט געמאכט מיט זיין אויסגעצייכענטעם ווערק: „דער יודישער ערב פסח". הר' שאצקעס איז קיין קונסטלער ניט אבין־מפואר אויס־צו־בויען אין דעם המון לשון אין א געשטאלט פון א ספור, נאך אללע רעגעלען נאך ווי עס פאסט גאר אזוי א איש נכבד ווי ער; אבער דער אינהאלט אין יעדער קאפיטעל אן און פיר זיך, איז ערשט פון יודישען לעבען געגריפען, ניט איבערטריבען, און ניט פון אפרעמד וועלט אריינגעשלעפט, ווי עס טהוען אנדערע, און ווי עס איז אין אנדערנס ווערקע צו געפינען. יעדער יוד, יעדע יודענע וואס האט דעם „ערב פסח" געלעזען, האבען באלד דערמאנט און איינגעזעהן אז די אייגענע סצענען זעהען זיי טאקי ביי זיך עד היום, און זעלבסט די וואס זענען היינט אריסטאקראטען געווארען — ווי מען רופט, מיט אונרעכט, די וואס לעבען פרייהער—און האבען שאן דיזע נארישע געברויכע אבגעשאפט פון זייער גבול, האבען עס נאך ערשט ניט לאנג ביי זייערע עלטערן געזעהן און זעהן נאך ביי זייערע שכנים עד היום, און וויפיעל מאל איז מיר פארגעקומען צו הערן מאנכער בעל־הבית אדער בעלת הבית, ווען זיי געבען אקוק וואס טהוט זיך ווירקליך ביי זיי אים־הויזע אין די וואכע פון פאר פסח, אויף דעם תהו ובהו פון שייערן און כשרן, פון קעהרן און ריינגען, פון צימערן און שרעקען זיך פאר אפיצעל חמץ און פאר אזעלכע ענינים וואס די תורה הקדושה האט עס גאר ניט געבאטען, וכדומה, ווי זיי שרייען פון דעם תהו ובהו ארויס, די ווערטער: „אקוראט אזוי ווי אין דעם „ערב פסח" איז בעשריבען!" אט־די ווערטער אליין זענען די בעסטע מיינונגסגעבער אויף דעם בעריהמטען ווערק, און איך האב נאך זיי קיין העכערן און בעסערן שבח ניט צו צולייגען! אויסער דער קונסטליכען זייט פון דעם „ערב פסח" איז הר' שאצקעס פיעל דאנק און ברכה ווערטה פאר זיינע קלוגע ערקלערונגען פון פסח ענינים גדולים אין רעליגיאנזאכען,

מנהגים און דינים, און איבערהויפט בעטראכטונגען פון דעם מצב העם אין זיין גלויבען, וואס עפענען ווירקליך מאנכע לעזער די אויגען אויף אמת פון שקר אונטערשיידען צו קענען, און דער „ערב פסח" איז ראוי והגון ער זאלל זיך געפינען ביי יעדען יודען אין שטוב און מען מאג איהם לעזען ביי יעדען אנקומענדען ראש חודש ניסן, פון ראש חודש ביז אסרו חג!

אויך אונזער בעריהמטעסטער משורר אין לשון הקודש, ה' יהודה ליב גארדאן, האט אונז מיט איאהר צוריק אקליין ביכעלע אין עברי־דייטש געשיינקט, שירים אנגענעהמע, הומאריסטישע, אויך מיט זיינענדער סאטירע און איראניע געשריעבען „שיחת חולין" הייסט דאס ביכעל, צוזאממענגעקליבענע לידער פון פינף־און־צוואנציג אדער דרייסיג יאהר צייט. וואלטען די לידער ניט אזוי גוט זיין, און מיר ניט אזוי געפעהלן מיט'ן יודישען פאעטישען אינהאלט, וואלט אויך ה' גארדאן ראוי לתהלה זיין, וואס אין א צייט פון דרייסיג יאהר האט ער אזוי ווייניג „שיחות חולין" ארויס גערעדט... ווייל אבער די לידער זענען אויסגעצייכענט גוט און געפעהלען מיר זעהר, בעדויערע איך נור דעם ארעמען המון, וואס זייערע תלמידי חכמים האלטען איהם, דעם המון, פאר אזוי א מין חולין, און אין גאנצע דרייסיג יאהר צייט ריידען זיי אזוי ווייניג שיחות חולין, וואס ער זאלל פערשטעהן, אז עס קלויבט זיך קוים עטליכע בלאטלעך צוזאמען, ער זאלל דיזע שיחות חולין פון א ספר לערנען... נור בעדויערענסווירדיגער פאר דעם המון איז דער תלמיד חכם, דער משורר זעלבסט, וואס ער רופט זיך „פאלקס־דיכטער", דאסס דאס פאלק האט ביז די לעצטע שיחות חולין זיינע, ניט געוואוסט פון איהם, זיין תורה ניט געהערט, און ווייסען נאך זעלבסט ניט פאר וואס האט ער, אט דער נייער מחבר פון יודיש־דייטש, דאס הייליג שיין ביכעלע א נאמען געגעבען „שיחות חולין"? איך ווילל האפפען אז אונזער אללערבעסטער און ערהאבענסטער משורר, האט שוין זיין אונרעכט ערקענט, און וועט פון איצט אן מיט זיינע ארעמע פשוטע ברידער זיך שוין ניט מעהר שעמען, אין די קינפטיגע יאהרן זיי מעהר שיחות חולין געבען, זיי צו לערנען, זיי צו טרייסטען מיט דער געטטליכער גאבע, מיט דעם הייליגען רוח השיר וואס ער האט פאר זיין פאלק. מיר בעטען עס — און דאס ארעם פאלק מאג עס פון איהם פערלאנגען!

פון ספורים איז צום גוטען צו דערמאנען דעם ראמאנען „אהבה בתענוגים" אדער „בלומען און דארנער" פון העררן זייפערט. ווייניגסטען האט דער ספור און דער וויסענדער מחבר מעהר ווערטה אין יעדער בעציהונג פון דעם גאנצען המון מחברים אין ספורים הבאים אחריו. עס איז נור שאדע וואס דער ה' זייפערט מיינט אפשר יוצא צו זיין מיט דעם ערשטען און איינציגען געראטענעם ספור זיינעם, און האט אין אונזער פאלקס־שפראכע צו שרייבען אויפגעהערט. דאס איצט ערשיינענדע „פאלקס־בלאט" האט נייע אויך ערנסטע שרייבער אין אונזער עולם בעקענט געמאכט, און מיר וואלט ווערטה זיין די מיה זיך אב־צושטעלן מעהר אלס אויף ערגעץ איין אנדער נייען יודישען שרייבער, אויף די אללע ספורים וואס זענען אין דעם „פאלקס־בלאט" געדרוקט געוועזען פון ה' מ' ספעקטאר; ווייל אבער דער גורל פון מיין מאמר איז אויסגעפאלען אריינצוקומען אין „דעם הויז־פריינד" וואס ווערט פון איהם זעלבסט ארויסגעגעבען, מוז איך זיך היער אבהאלטען, און מיר פלאטץ

לאזען פון זיי ג יעדען אין איין אנדער ארט. מען זאל ניט זאגען: „עלובה עיסה שהנחתום מעיד עליה!...

איך וויל מסיים זיין מיין ארטיקעל מיט גוטס, אונ דאריבער דערמאנן איך צום לעטצטען דעם אויסגעצייכענטען פאלקס־שרייבער ה׳ „שלום עליכם“, וואס איז איצט אויך גענוג בעקענט אונ בעליעבט געווארן ביי די אללע וואס לעזען דאס „יודישע פאלקס בלאט“. זיינע בילדער האבען אללע פארבען אונ שאטטען פון יודישען לעבען, אונ דערמאנען יעדען לעזער איינענע איבערלעבטע צייטען אונ בייגעוואהנטע בעגעבענהייטען, אויך די שפראכע זיינע איז גוט אונ פאססענד צו דעם איינהאלט וואס ער שרייבט. ער איז קיין ראמאניסט אונ מאכט אויך קיינע אנשפריכע אלס אזעלכער זיך פארצושטעלען, אבער ער איז דענגאך איין זעהר בעגאבטער אויסגעצייכענטער אונ קלוגער שרייבער, אונ מיט פערגניגען לעזט זיך אלץ וואס ער שרייבט. אויף אזעלכע שרייבער איז יעדען מבין מתפלל צו זיין: זיי זאללען זיך מעהרען, אונ שרייבען פאר זייערע ברידער וואס מעהר! יהי ברוך טעמו ופועל ידיו ירצו אחיו תמיד!

יעקב דינעזאהן

זכרונות.

ערינערונגען וועגען אברהם מאפו ע"ה :

נאך איצט ווען איך בעטראכטע דאס בילד פון אונזערם בעריהמטען העבראישען פערפאססער, אברהם מאפו, שטעללט זיך מיר לעבהאפט פאר מיין טהייערער פריינד, מיט זיין שאנע עדלע שטאטור (וואקס), זיין סימפאטהישעס געזיכט מיט דעם הויכען שטערן מיט די צוויי טיעפע ווינקעלן וואס האבען געריכט כמעט ביז צום שייטעל, זיין ברייט־בלייכע כמעט פארמעט־געלבע צורה, מיט דער שאנען שמאלען נאז, מיט זיינע גוטמיטהיגע כמעט קינדעריש־אונשולדיגע גרויע אויגען, מיט דעם פיינעם קליינעם מויל, מיט זיין שטילע זיסע שטימע—אלעס אין איהם אזוי לעבהאפט אונ ריכטיג ווי בשעת איך האב איהם געזעהען מיט מיינע אויגען אים־זוממער פון דעם יאהר 1863. אלס איך בין ביי איהם געווען צו גאסט אין קאוונא אונ איינגע טעג מיט איהם צו זאממען פארלעבט. דאס אנדענקען אן די איינגע טעג וועל איך אייביג ניט פערגעסען, נאר לייזער בלייבט מיר פון די איינגע טעג א פעהלער וואס איז ניט מעהר צו פעררכטען א זינד; וואס תאטשע איך בין דארין ניט גאנץ שולדיג, קען איך מיר דאך אייביג ניט פערצייהען. דער פעהלער איז, וואס איך האב זיין ביאגראפיע ניט גלייך פאר נאטירט, ווי ער האט זי מיר ערצאהלט פון אלף ביז תיו; גאנץ שולדיג בין איך אין דעם ניט, ווייל ער האט עס מיר ערצאהלט פארין שלאף. מידע פון אונזערן א לאנגען שפאציער־גאנג בין איך צו בעטט געגאנגען; אונ ער האט זיך געזעטצט נעבען מיר אונ ערצאהלט אללעס פון זיין לעבען, ווען מיר האבען זיך די אויגען געקלעבט אונ די געדאנקען זענין געוועזען גאנץ אבגעשפאנט. איך האב דאריבער פיעלע פאקטען אונ דאטען פארהארט אונ פערגעסען. מיין זינד איז וואס איך האב איהן נאכהער ניט איבערגעפרעגט, אונ אויך דאס וואס איך האב דוכט זיך גוט געהאלטען אין זכרון ניט גלייך פארצייכנט צום עוויגען געדענקען. —

נאך מאפו'ס טוידט האבען איינגע פון זיינע פערעהרער, וואס האבען געוואוסט פון אונזערע גרויסע פריינדשאפטליכע פערבינדונג, זיך אן מיך געווענדעט אין בריעף אונ אין צייטשריפטען (המליץ, השחר), איך זאל שרייבען זיין ביאגראפיע. די פערזאן פון מיין ליעבען פערשטארבענעם פריינד איז מיר אבער געוועזען צו טהייער, איך זאל פון איהם שרייבען זאכען, אהן דאטען, אהן היסטארישע פינקטליכקייט, ווי א ביאגראפיע פון אזא בעריהמטען מענשען בעדארף צו זיין. איך האב געהאפט, דאס פון זיינע פיעלע בעקאנטע אונ פריינדע וועלן זיך געפינען מאנכע וואס וועלן פון איהם ריכטיגער אונ פינקטליכער שרייבען ווי איך. אונ ווירקליך האבען א פאאר פון זיינע נאהנטע בעקאנטע מאנכעס פון זיין ביאגראפיע געדרוקט (המליץ 1896 — נו' 11, פאן ח. א. מעדאליע, חיי אברהם מאפו—א בעזונדער בראשורע, פון א. קאפלאן, ווילנא 1870), אבער עס פעהלט נאך גאר פיעלעס! קיין פאלשטענדיגע לעבענס־בעשרייבונג איז פון איהם ניט דא עד היום הזה.

אום עס זאל ניט פערגעססען ווערין אויך דאס ווייניגע וואס איך וויים פון איהם,

ערלויבע איך מיר, צו דעם מאטעריאל וואס אנדערע האבען געליפערט אויך דאס ווענינע מיינעריזייטס ביוצוגעבין.

***

ה' אברהם מאפו וואר געבארען אים־חודש שבט אים־יאהר תקס"ח [1803] אין ווילאמפאלי [סלאבאדקע—איין טהייל פון דער שטאדט קאוונא, וואס ליעגט יענזייטס פון דעם טייך וויליא]. זיין פאטער ר' יקותיאל האט דארט גיקנעלט אונ איז געוועזען פארעכנעט אלס איינער פון די גרעסטע קאוונער מופלגים. אז דאס קינד האט אנגעהויבען לערנען, האט ער געלערנט ביים גרעסטען גמרא־מלמד—טאקע ביי זיין איינענעם פאטער, אונ האט באלד געקריגען א שם פאר א עלוי, צו אללע זיינע מעלות איז ער אויך געווען א גרויסער מתמיד, אונ האט פון דער וועלט מעהר נישט געקענט ווי זיין עלטערנ־הויז אונ־איבער־הויפט דאס בית המדרש. ר' יקותיאל איז אבער אויך געוועזען א שטיק מקובל, נו—האט אונזער אברהם, ווי ער איז נאר עלטער געווארען, אויך דאס פון איהם געגנאשט. אונ האט זיך שטארק אריינגעלאזען אין קבלה־ספרים. פון וועלט זאכען האט ער מעהר נישט געקענט ווי חכמת החשבון, אויך דאס האט ער ערלערנט פון פאטער, כדי צו פארשטעהן די מאטהעמאטישע אויפגאבען [זאדאטשעס] וואס געפינען זיך אין מאנכע ערטער פון תלמוד. פון תענוגים האט ער נאר איינס געוואכט: הערין א גוטען חזן דאווענען—ווייל ער האט אליין אויך זעהר גוט געזונגען [ער האט געהאט א זעהר אנגענעהמע שטימע], אום צו הערין זינגען פלעגט ער שבת ויו"ט לויפען אין די קאוונער בתי מדרשים, ווי נאר איינער פון די ארום־ריינענדע חזנים איז געקומען מיט משוררים אנועק צו לייגען פארען עולם א דאווענען—א יודישען קאנצערט. אט אזא קאנצערטיל האט איהם אמאל צו שלאגען זיין גאנצע קבלה:

אין יענער צייט האט ער זיך שטארק אריינגעטהון אין די קבלה־ספרים. אין ספר „זכירה", „מפעלות אלהים" אונ דערגלייכען מעהרערע האט ער געזעהען, אז עס איז דא געוויסע סגולות אונ וואונדער וואס מען קען אויפטהאן דורך חכמת הקבלה. ער האט זיך שטארק גענומען די פארגעשריעבענע פראבען צו מאכען. איין ארט האט ער דאצו געהאט אויף קאוונער בארג, וועלכער ליעגט צווישען די ביידע טייכען, דעם ניעמען אונ דער וויליע, וואס קומען זיך דארט צו זאממען. אין דעם בארג געפינען זיך פיעל גריבער פון זאמד אונ לעהם וואס ווערט ארויס געגראבען צום בעדארף דער שטאדט, אפט פאלט דארט א שטיק בארג איין, אונ—ווי דער שטייגער איז—געפינענען זיך דאנן פיעלע ביינער פון מענשען, פון אלטע קברים אדער פון א פארצייטיגע מלחמה. דארט האט אונזער אברהם זיך אויסגעקליבען א פארבארגען ארט, צו טהון די סגולות אונ מאכען די פראבעס, ווי אין די ספרים געשריעבען איזט. דארט האט ער אמאל געפאקט א טוידטען מענשענ־קאפ (טשערעפ) אונ האט עס אנגעשטאפט מיט ערד, פארזייעט מיט ליגזען, אוועגעשטעלט אין זיין „קאמערא—אבסקורא" [דער פארבארגענער ארט צו מאכען די געהיימע קונצין]. אונ אין א קורצע צייט האט ער זוכה געוועזען צו זעהען, ווי עס האט ארויס געשפראצט א גרין גראזעל וואס האט געוואקסען העכער אונ העכער, געראטהינער אונ געראטהינער. הכלל—עס זענין ארויסגעוואקסען ליגזען! די ערשטע פראבע האט זיך א פנים איינגעגעבען,

הײנט דארף מען שױן מאכען עפּיס א רעכטען קונץ. אַט כּדומה למשל װערען א ניעװידימקא, א „רואה ואינו נראה" װאָלעמען זעהען אונ פון קײנעם נישט געזעהען װערען. װען דאס זאל געלינגען, איז דאך טאקי באמת א גליק! דאמאלס קען מען דאך פּשוט אַללעס אױס־פיהרען װאס מען װיל. עס פעהלט געלד — קען מען געהן אין קאזנאטשײסטװא אונ נעהמען פיעל מען װיל, אונ דער טשאסאװאי אונ די פּריסיאזשנע סטראזשעס שטעהען דער בײ װי גולמים אונ װײסען ניט פון זײערע קעפּ! מען איז אױף אימעצין א שטײגער אין כּעס, געהט מען צו אונ עס רעגנען פּעטש אז פונקען פליעהען יענעם פון די אױגען, אדער גלאט מען קיטצעלט איהם ביז אין טױדט אַרײן, ער זאל לאכען אױף צװעטצענעש אונ ניט װיסען פון װאנען דאס איז איהם געקומען. הײנט מאלע װאס נאך מען קען אױפטהון פיר המצאות מיט אזא קונץ! אמת אונזער בעל מופת איז ניט געװעזען פאהיג צו אזעלכע געפאהרליכע זאכען, אבער װאס שאדט דאס אז מע קען עס? ער האט דאריבער צוערשט נאר א אײנפאכע פּראבע געמאכט: ער װעט געהען איבערן בריק גלײך אהײם, אונ אז ער װעט באגעגנען א בעקאנטען, װעט ער זיך אװעק גלײך, אונ אויב קײנער װעט איהם ניט טשעפּען, איז אַסימן אז מען באמערקט איהם נישט, דאס הײסט: אז ער איז טאקי א „רואה ואינו נראה". אַן אײנעם שאנען פרײטאג האט ער זיך אנגעלאדין מיט די שמות װאס זענין דער צו מסוגל, געטהאן אללעס װי אין די ספרים שטעהט, אונ אן געהױבען שפּאנען איבערן בריק, אהײם, אהײם, ער געהט זיך גלײך — קײנער טשעפּעט איהם ניט, עס געהען פארבײ אַפּאאר בעקאנטע — עפּיס זעהען זײ איהם גאר נישט. ער געהט װײטער אונ קװעלט נאר פון זיך אַללײן, ער שפּאנט, ער לױפט, ער שװעבט, װײטער, װײטער, אונ דאס הערצעלע שפּרינגט פון שמחה. מיט אמאל האט עס איהם רחמנא ליצלן אַחאפּ געטהון פון הינטין, בײם אַרבּיל, אונ ער האט דער הערט עפּיס װי א בעקאנט מענשליך קול: „אברהמיל, מארגען דאװנען מיר צום ערשטין מנין, דער װ... חזן װעט דאװנען אין גרױטען בית המדרש". אזא בשורה װאלט אין אײן אנדער צײט זײן פאר איהם א גרױסע שמחה; יענעם מאל אבער האט עס איהם אראפּגעװארפען װי פון זיבענטען הימעל. ער האט דער פון זיך געשמױסען, אז ער קען נאך דעם אמת׳ן קונץ נישט: זיך צו פארשטעלין... אונ ער האט עס טאקי אין זײן גאנץ לעבין נישט געקענט...

דאן האט ער געהאלטען פון דעם אַלטען כּלל, אז װען א מופת גיט זיך ניט אײן, איז אַסימן אז דער מענש איז נאך ניט ראוי דער צו, אדער ער האט ניט אפּ געהיט צו טהון אללעס אקוראט װי די קבלה ספרים הײסען. ער האט דאהער זיך שטארקער גענומען צו קבלה, בפרט אז צו יענער צײט איז ער שױן מעהר קײן יונגעל נישט געװען.

זײנע עלטערן האבען איהם צו 17 יאהר חתונה געמאכט, אײן ארענטליכער בעל הבית פון קאװנא האט איהם גענומען פאר אײן אײדים. דארט בײם שװעהר אים הױזע פלעגט אפט קומען א געװיסער ר׳ אליעזר, װעלכער איז געװעזען א פארברענטער חסיד, אונ האט נאר געזוכט צו װערבעװען פרומע יונגע לײט, זײ מאכען פאר חסידים. דער ר׳ אליעזר האט געװארפען אײן אױג אױף דעם פרומען בעל הביתיל אונ האט איהם צו־געצױגען צו זיך, אַרײנגענומען אין דער קאמפּאניע. זײן פאטער ר׳ יקותיאל האט עס אפילו נישט געװאלט לײדען, נאר ער איז געװעזען גענוג טאלעראנט, איהם נישט צו

שטערען צו נעהמען זיך א נאגג אין יודישקייט ווי איהם געפעלט. זיין מוטער אבער וואר א ענערגישע פרויא אונ ווייל איהר פאטער איז געווען א גרויסער מתנגד, זענען איהר די חסידים געוועזען זעהר פערהאסט. אונ אז זי האט געזעהען איהר זאהן הייבט זיך אן ארײנלאזען אין חסידות האט זי עס נישט געקענט פארטראגען. זי איז אמאל אין רעכטען מיטען שלש-סעודות אריין צו ר' אליעזרן אין קלויז' מיט א געשריי אונ געפילדער: "וואס האט איהר צו מיין אברהמ'לען? וואס פיהרט איהר איהם מיר אראפ פון וועג? איך וויל ער זאל זיין אונ בלייבען א ערליכער יוד ווי זיינע אבות אבותינו זענען געוועזען — נים מיר אוועק מיין קינד"! מיט דעם סקאנדאל האט זי איהם ארויס געריסען פון די חסידים, אלס געהארזאמער זאהן איז ער מיט איהר אוועק פון דארטען אונ שוין מעהר אין דער קאמפאניע נישט געקומען. דער פאר האט איהם דער פאטער ר' יקותיאל אריינגעפיהרט אין א בעסערען ארט, ער האט איהם געמאכט פאר א תלמיד ביים סלאבאדקער רב, הרב רבי אליהו עראגאלער זצ"ל וואס נאכהער האט ער געהייסען רבי אליהו קאלישער — ווייל ער איז נאכהער געווארען רב אין קאליש] דער רב איז געווען א גרויסער מקובל, ביי איהם האט אברהם געהאט געלעגענהייט צו ערגרייכען נים נאר די העכסטע מדרגה אין תלמוד, זאנדערן אויך אין קבלה, אין וועלכער ער איז געווען אריינגעטאהן מיט דער גאנצער נשמה. ביי איהם האט ער אבער נאך עפּיס א זאך גענאשט: ער האט ביי איהם געפונען א תהלים מיט לאטיינישער איבערזעטצונג. אוים נייגיריגקייט האט ער אנגעהויבען דער פון צו לערנען לאטיין. לשון קודש האט ער פון זיך אליין זיך אויס געלערנט. אנפאנגס פון די פאר פארצייטיגע תכונה-ספרים וואס האבען זיך געפונען ביים פאטער, דערנאך פון דעם וואס ער האט דורכגעלערנט תנ"ך מיט רש"י ומצודות. נאר לערנען אזא שווערע שפראכע ווי לאטיין פון תהלים ארויס, דאס איז געווען א קאמאטאזשנע ארבייט. [ער פלעגט נאכדעם שטאנדיג ערצעהלען ווי שרעקליך שווער זי איז איהם אן געקומען]. אבער וואס איז נאך אזוי שטארק אויף דער וועלט ווי דער חשק אונ די התמדה? ער האט עס דורכגעזעצט, אונ מיט דער צייט האט ער זיך דעם לאטיינישען לשון אזוי צוגעאייגענט, אז זי איז איהם געווען ווי א מוטער-שפראכע, ער האט אין איהר געשריבען אזוי לייכט ווי העברעאיש [איך האב פון איהם געהערט, אז אונטער זיינע מאנוסקריפטען [האנד שריפטען] געפינט זיך א גאנצעס ווערק וואס ער האט פערפאסט אין לאטיין]. דער רב אליין האט זיך אויך געהאלטען פיר א גרויסען לאטייניקום — ער האט געהאט א קאנקורדאנציע, אין וועלכעם עס זענען דא אללע ווערטער פון תנ"ך מיט לאטיינישער איבערזעטצונג, אונ ער האט געמיינט אז צו שרייבען לאטיין ברויכט מען נאר פריהער עפּיס אויפשרייבען אין לשון קודש, אונ דער נאך איז עס שוין א קלייניגקייט צו נעהמען די קאנקורדאנציע אונ איבערבייטען די ווערטער אויף לאטיין, נאר איין מאל ביי א געוויסע געלעגענהייט איז ארויסגעקומען ווער פון די ביידע איז א גרעסערער בריה אין דעם לשון, דער רב אדער זיין תלמיד? — די מעשה איז אזוי געוועזען:

אין סלאבאדקע איז מען געוואהר געווארען אז דער גראף וויטגענשטיין וואס די שטאדטעל געהערט צו איהם, ווערט קומען בעזוכען זיינע גיטער וועלכע ער האט דארט. אויף דער אסיפה איז ביי קהל באשלאסען, מען זאל קומען פאר דעם גראף מיט א שאנעם בריף. אין וועלכען מען וועט איהם ערענטליך בענשען אונ אנב מאכן אויסבעטען ביי איהם וואס נאטהיג איז לטובת הכלל. אזעלכע ווינשעוואניעס צו גרויסע לייט פלעגען

פארצייטען געשריבען ווערען אויף לימיין, וועלכע איז די שפראכע פון אללע גרויסע געלעהרטע— אונ האבען טאקי מכבד געוועזען דעם רב. ער זאל עס אויפשרייבען, ווארום אז איין איינענער וועט עס שרייבען, ובפרט נאך דער רב אלליין, וואס קען שוין בעסער זיין? דער רב אלליין האט אויך אזוי געמיינט; ער האט אפילו א שאן ביסל געשוויצט ביז ער האט פון זיין קאנקורדאנציע ארויסגעזוכט די אללע נאמהיגע ווארטער פון זיין מליצה, אבער דער פאר איז—ער דער בריף הייסט עס—ארויס געקומען איין אנטיק, נאר די פינגער צו לעקען! ער האט אבער קיין אנדערן מבין ניט געהאט אויף זיין מייסטערווערק ווי אברהם׳ען, זיין תלמיד, אונ קוים איז אברהם צו איהם געקומען, האט ער איהם גלייך געזאגט: אנו, דו מיינסט דאך ביי זיך אז דו קענסט שוין לימיין, אט דא וועלען מיר באלד זעהן! לייען מיר דעם בריף איבער אונ זאג מיר נאר וואס שטעהט אין איהם געשריבען! — אברהם האט געלייענט אונ געלייענט אונ טאקי ניט פארשטאנען קיין פשט. דא האט דער רב איהם אויסגעלאכט; ער האט עס גענומען פאר א בעוויז אז ער קען נאך גאר קיין פירוש המלות ניט. אברהם איז אבער געוועזען צו עהרליך אום צו פער־שווייגען דעם אמת, אונ האט דעם רב ערקלארט, אז דער גאנצער בריף איז נאר אויפגעקליבענע ווארטער אהן א שום גראממאטישען אונ לאגישען צוזאממענהאנג. דער רב איז אבער אויך געוועזען געטריי דעם אמת, אונ האט באלד איינגעזעהען אז אברהם איז גערעכט. דאן האט ער איהם מכבד געוועזען, ער זאל דעם בריף שרייבען ווי ער פארשטעהט. אברהם האט זיך געזעצט אונ אפגעשריעבען א פיינעם בריף, מיט גייסט, מיט טאלענט, מיט א שאנעם געפיהל. דער בריף איז אנגעקומען צום גראף, אונ איז איהם זעהר געפאללען געווארען. ער האט קהל געדאנקט פאר דעם בריעף, — אונ פון דאמאלס אן האט שוין אברהם געקריגען אשם אין שטאדט פאר א גרויסען קענער אין לימיין. נאך בעסער אפילו פארען רב!

נאר אבעסערע געלעגענהייט צו ערלערנען לימיין, האט ער געהאט גאר פון איין אנדער צד, זייט ער האט בעקאנטשאפט געמאכט מיט א קאטוילישען גייסטליכען [גלח], איך געדענק ניט גענויא די פרטים ווי ער האט מיר זיי ערצאהלט, נאר דאס האב איך פון איהם אליין געהערט, אז איין ווינטער דער פאר האט ער געקריגען אשטעללע צו קנעלען ערגיץ אין א קרעטשמע ביי א ארענדאר, ניט ווייט פון קאוונא, דארט האט ער געלערנט מיט זיינע צוויי קינדער — חומש יונגליך. די קרעטשמע איז געוועזען אויף פארצייטיגען מאניער, אהן א קוימען, אונ אז מען האט געקאכט אויפען פריפעטשאק אדער געהייצט דעם אויבען, פלעגט דער רויך ארום שפאצירען איבערן שטוב, ביז ער איז ארויס דורך די טהיר אדער ער האט זיך אויפגעהויבען צו דער סטאליע, וייל עס איז דאמאלס געווען ווינטער, פלעגט גאנץ אפט טרעפען ביי א פראסט, ווען מען האט נישט געקענט האלטען די טהיר אפען, פלעגט זיך דער רויך אזוי צו הוליען, אז עס איז אונמעגליך געוועזען צו זיצען ביים טיש. אונזער עהרליכער ר׳ אברהם האט זיך מיט די קינדער דאמאלס אראפ־געלאזט אויפען פאל. אונ דארט זיי געהאקט די תורה אין קאפ אריין. איין מאל האט זיך אין דער טהיר באוויזען עפיס א גלח וואס האט געוואהנט אין א דארף ניט ווייט פון דארט, אונ ווי ער האט דערזעהען דעם מלמד מיט די קינדער לערנענדיג אויף דער ערד, האט ער זיך שטארק צו לאכט אונ האט זעהר חוזק געמאכט פון דער סצענע, אונזער ר׳ אברהם

האט פארשטאנען וואס דער גלח רעדט. ער האט אבער ניט געקענט איהם ענטפערען אויף פויליש, האט ער איהם געענטפערט מיט א פסוק פון תהלים אויף לשון, דער גייסטליכער האט געמאכט גרויסע אויגען, ער האט גאר זיינע אויערן נישט געגלויבט, אונ האט גלייך ארויס גערופען דעם מלמד צו זיך אונ ביי איהם אויסגעפרעגט ווער ער איז אונ פון וואנען קען ער לשון אונ ווי אזוי קומט ער אהער, דער סוף איז געוועזען: דער גלח האט זיך צו איהם זעהר צו געבונדען אונ פלעגט איהם אפט אראפ ברענגען צו זיך. אברהם האט פון איהם פיעל גענאמען אין קענטניסס אונ שפראכען, ער האט זיך פיעל בענוטצט מיט די ביכער פון זיין נייעם גוטען פריינד. אמאל האט איהם דער גלח פלוצלינג פארגעשטעללט פאר א גאנצע געזעלשאפט פון פאלנישע עדעללייט וואס זענין ביי איהם געוועזן צו גאסט. אללע האבען דעם מאדנעם „זשידאק" אנגעקוקט מיט גרויס פארוואונדערונג, אונ האבען איהם פארווארפען מיט פראגען וועגען איהם, מיט קשיות אויף דער אמונה, ר' אברהם האט אויף אללעס רוהיג אונ קלוג געענטפערט, נאר אין הארצין האט איהם פארדראסען אויפען גלח פאר וואס ער האט פון איהם געמאכט א ווינסטאווע, ווי גלייך ער וואלט זיין עפיס א משונה'דיגע בעשעפעניש—אונ פון דאמאלס אן האט אויפגעהערט זייער פריינדשאפט. אברהם האט איהם שוין מעהר נישט בעזוכט אונ אויסגעוויכען איהם גאנץ פון וועג. אלס דער זמן האט זיך געענדיגט איז ער צוריק גיקומען אין קאוונא.

פון דאמאלס אן האט ער זיך שוין נישט געקענט באגייגען מיט די גייסטיגע באשעפטיגונגען פון פריהער. עס האט זיך אין איהם ערוועקט א הונגער צו לעזען ביכער צו ערווערבען קענטניסע. מאנכע ביכער האט ער מיט געבראכט, מתנות פון זיין בעקאנטען גלח, מאנכע האט ער אפט געקויפט פאר זיינע ארעמע פאר גראשען ביי א אנטיקוואר [א האנדלער פון אלטע ביכער]. ער האט זיך שטארק גענומען צו דייטש—דער צו האט ער זיך בענוצט מיט בן־זאב אוצר השרשים, וואס ער האט עס ערגיץ ארויסגעקראטצט. לשון קודש האט ער שוין דאמאלס גוט געשריעבען, באלד האט ער אנגעפאנגען פלייסיג צו לערנען פראנצאזיש, דאס איז איהם גאר לייכט געוועזען, ווייל די שפראכע איז יא א טאכטער פון דער לאטיינישען שפראכע. דאן האט ער אנגעהויבען לערנען רוסיש. אויך האט ער זיך ביי דעם אללעס געהיט מען זאל עס נישט באמערקען, דענן צו יענער צייט איז יעדעס בוך אונ אפילו יעדער יודישע ספר וואס איז נאר ניט אין דעם פארמאט פון תלמוד געוועזען גערעכנעט פאר די גרעסטע עבירה אין האנד צו האלטען; די ביכער אונ די ספרים'ליך האט מען אנגערופען מיט דעם שאנדליכען נאמען „טרייף־פסול", אונ ווער עס האט זיך מיט זיי באשעפטיגט האט קיין אנדער נאמען ניט געהאט ווי „בארלינטשיק" אונ אללע האבען געהאלטען פאר א מצוה איהם, דעם אפיקורס, צו רודפען עד חרמה. אונזער אברהם האט זיך דערמיט בעהאלטען ביים פאטער אויפען בוידים אדער אונטערן שטאדט ערגיץ אין א וואלד, אדער אויפען בארג וואו ער האט פריהער זיך באשעפטיגט מיט קבלה—זאגען אונ געפרואווט זיינע סגולות צו זיין א „רואה ואינו נראה". נאר ווי זאגט מען עפיס: איין אהל איין זאקק בלייבט ניט פארבארגען, דער שפיטץ קומט דאך ארויס היינט אדער מארגען, ווי ביי די קבלה־עקספערימענטין האט איהם נישט געלונגען צו זיין א ניעווידימקא, אזוי אויך ביי זיין השכלה. דאס פנים איז שטאנדיג א מוסר [דאנאסטשיק], אונ געראדע ווי דעם קלויזנער אונ דעם חסיד קען מען ערקענען אן דעם

אנבליק , אם אויסדרוק פון געזיכט , אזוי איז עס אויך מיט דער בילדונג ! דער צו א ריין לשון-קודש-בריפעלע , א פיינערער אויסדרוק אים געשפראך , איין וויטציעל , א השכלה-ווארטעל איז גענוג דעם סוד ארויס צו געבען , באלד האט מען שוין געוואוסט אז דער געוועזענער עלוי האט זיך עפים אויסגעוועבט (ווי די קלוגער פלעגען זאגען) , ער איז געהאפט אויף דער מעשה (ווי די חסידים פלעגען זאגען) . פאנאטישע בית המדרש-ניקעס האבען איהם גענומען אויף די ציין , דער פראסטער עולם האט שוין אויף איהם געוויזען מיט די פינגער , נאר די רייכערע פיינערע יונגע לייט האבען אויף איהם געקוקט ווי אויף א נייעם שטערן וואס האט זיך בעוויזען אויפען יודישען הימעל , און האבען פון איהם שוין זעהר הנאה געהאט . אין יענער צייט איז איהם אויפגעגאנגען דער געדאנקען צו פראבירען שרייבען א יודישען ראמאן , פון יודישען לעבען , נאר ווייל ער האט נאך ניט געוואגט צו בעשרייבען חאראקטערע פון דער געגענווארט , האט ער געזוכט זיי אפ צו שפיגלען אין דעם לעבען פון פארצייטען , אגב טאקי דער ווארעמען די הערצער מיט ליעבע און זעהנזוכט צו זייער שאנע פערגאנגענהייט , צום הייליגען לאנד ארץ ישראל , צו דער הייליגער קאניגס-און-גאטטעס שטאדט ירושלים , מיט איינעם ווארטע : צו איבער געבען זיינע לעזער דאס ווארמע הייליגע געפיהל וואס האט איהם פון דאמאלס אן אויף זיין גאנצעס לעבען בעגייסטערט—אט אזוי איז בעשאפען דאס אונשטערבליכע ווערק „אהבת ציון" . אונזער יודיש-דייטשעס פובליקום וועט זיך זעהר אירען , אויב עס מיינט אז דאס איז דער אהבת ציון וואס געפינט זיך יעטצט אין עברי-דייטש איבערזעטצט . אויסער דעם וואס די שאנע אריענטאלישע אויסדריקע און געדאנקען , וואס לאזען זיך נאר שרייבען אין דער הייליגע שפראכע פון אונזערע נביאים , וואס יעדעם ווארט איז א וואהלשמעקענדע רויז , יעדער געדאנקען א גאנצער בוקעט פון די פראכטיגע ארץ-ישראל-בלומען וואס זענין אזוי שאן בעזונגען אין שיר השירים—אויסער דעם וואס דאס איז בכלל גאר אונאיבערזעטצליך פיר אונזער ארעמען זשארגאן , איז די איבערזעטצונג זעהר שלעכט , אפילו די ארטהאגראפיע (דער אויסלעג) איז אויך פאלש און אונפערדייהליך , און ביי אללעם דעם איז דאך דער ראמאן אזוי שאן , אזוי רייצענד , אפילו אין דער שלעכטער איבער זעטצונג—און ווי א דימענט וואס לייכט ארויס אפילו ווען ער וואלגערט זיך אין בלאטע , אזוי לייכטען ארויס די שאנען פראכטיגען צויבערפאללען בילדער פון דעם שאנען פראכטיגען צויבער-פאללען „אהבת ציון" . אמת ער האט אין איהם אצייט געארבייט , 22 יאהר איז איהם געווארען אלס ער האט איהם אנגעפאנגען צו שרייבען (תקצ"ץ 1830) און 45 יאהר איז ער אלט געוועזען אלס ער האט איהם געדרוקט (תרי"ג—1852) . אייגענטליך האט ער ביי איהם גאר אזוי פיעל ניט געדויערט , ער איז ביי איהם אצייט געלעגען פערטיג און ער האט אליין נישט געהאט דעם מוטה איהם צו דרוקען , זיין באשיידענע (סקראמנע) נאטור האט איהם אליין צוריק געהאלטען , ער האט אליין פחד געהאט טאמער וועט עס דעם עולם נישט געפאללען—נאר די וועלט זאגט : פאר יעדער טאג וואס דער מחבר האלט זיין ספר פארטיגער הייד ביי זיך אין שרייב-טיש , עקסעסטירט דאס ווערק מיט א יאהר לאנגער אויף דער וועלט (ווייל עס ווערט אליין געבעסערט און נעהמט דערנאך אליין מעהר אוים ביים פובליקום) . אויפען „אהבת ציון" איז דאס ווערטיל ריכטיג מקוים געווארען , דאס ווערק בלייבט פיר אייביג אונשטערבליך . ער האט אבער אויך אין א שאנעם ארט איהם בעארבייטעט , זיין גרויסער גייסט האט זיך נישט געקענט בעקוועמען אין זיין צימערל , אדער אונטערן דאך ביים פאטער ווי אין די

„ערשטע צייטען, בשעת ער האט זיך גענומען צו השכלה—דער גייסט האט איהם געפיהרט אונטערן פרייען הימעל, האט איהם געפיהרט אויף א גאנץ הויכען ארט, וואס האט גראדע פיר איהם געפאסט. איך האב דעם ארט געזעהן, ער האט מיט מיר איינינגע מאהל דארט שפאצירט ווען איך בין ביי איהם צוגאסט געוועזן. דער ארט איז ווירקליך איין אנטיק, ער איז פאהיג צו בעגייסטערן אפילו איינפאכע, נאר פראזאישע מענשען, בפרט אזוי א פאעטישע נאטור ווי אונזער מאפו האט געהאט!

געגענאיבער קאוונא, אויף דער אנדערער זייט פון טייך ניעמען, איז דער אליקסאטער בארג. ער איז זעהר הויך אונ משופע, דער גאנצער זייט אנטקעגען דעם טייך איז פערוואקסען מיט קוסטארניקעס אונ ביימען, צווישען זיי זענען דא איינגעשניטענע טרעפ אין בארג, צו ערלייכטערן דעם גאנג הערויף אונ הערונטער, דארט גאר אויבען איז געשטאנען [אונ אפשר שטעהט נאך היינט אויך] א הילצערנע אלטאנקע [ביעסעדקע] מיט א דאכעל. די אלטאנקע איז געבויאט געווארען אים יאהר 1812, אלס נאפאלעאן איז געגאנגען מיט דער גרויסער ארמעע אויף רוסלאנד, דארט איבער קאוונא איז די גלאוונע ארמעע איבערגעגאנגען דעם ניעמען [אים 23־סטען אונ 24־סטען יוני], אונ אויף דעם הויכען בארג אין דער זאלטאנקע איז געזעסען נאפאלעאן, ער הט געצייכענט זיינע פלאנען אונ בעוואונדערט מיט זיין גאנצער מוטע די שאנע פאזיציע, די ווייטע אויסזיכט וואס ערעפנעט זיך פון דעם בארג אראפ אויף די פעלדער אונ וואלדער אונ דערפער פון ארום קאוונא. עס איז ווירקליך דא וואס צו בעוואונדערען! בעזאנדערס שאן איז צו זעהן די שטאדט מיט די ביידע גרויסע טייכען, דעם ניעמען אונ די ווילע, וואס נעמען זי ארום פון ביידע זייטען אונ פעראייניגען זיך צו זאמען, מיט איהרע ביידע פארשטאדטע, פון איין זייט די שטאדטעל אליקסאט, פון דער אנדערער די סלאבאדקע וואס עס איז א גרויסער טהייל פון דער שטאדט זעלבסט. יעדע גאס ליעגט פאר די אויגען, מען קען זעהן אונ צאהלען די מענשען וואס געהן אונ טרייבען זיך דארט אום. אויף דעם בארג האט ה' מאפו מיך געפיהרט, צו ווייזען די געגענדען וואס אין איהר האט ער יונגערהייד געשריעבען זיין „אהבת ציון„. פון יענער שאנער אויסזיכט האט ער גענומען די שאנע סצענע פון 10־טען קאפיטעל, ווי אמנון מיט תמרן שטעהן אויף דעם הר־הזתים [אהלבערג] אונ שילדערן אזוי רייצענד אונ פארטרעפליך די היילינגע שטאדט ירושלים, מיט איהרע גאסען אונ שטראססען אונ מארקטע אונ אומגעגענד.—

פאר דעם אונשולדיגען פערגניגען האט ער צוויי מאהל שיעור בעצאהלט מיט זיין לעבען. דאס איז געוועזען אים יאהרע 1831, בשעת עס איז געוועזען דער פוילישער אויפשטאנד [מאטעזש] ער איז דאמאלס אלט געוועזען 23 יאהר. איינמאהל איז ער ארויס פון שטאדט ווי געוואהנליך אונ האט געוואלט איבערגעהן דעם פאנטאנעם בריק אונ אריבער אויף אליקסאטער זייט. מיט איינמאהל איז געווארען א טרעוואגע אין רוסישען חיל. דאס די פאלליאקען געהן אויף קאוונא, איינינגע קאזאקען זענען ארויס־געפלויגען צו איבערהאקען די סאמבשטשעניע פון בריק, אונ ווי געוואהנליך האבען זיי דערצו פערנומען וועלכע מענשען זיי האבען געקריגען ביי דער האנד, זיי צו העלפען ביי דער ארבייט. אונזער יונגערמאנטשיק ווי ער איז אזוי געגאנגען פערטראכט איז אויך אריינגעפאללען אין זייערע האנד. מען האט איהם פערהאלטען ער זאל העלפען איבערהאקען די שטריק פון בריק, דערווייל

האבען די פאלליאקען אנגעהויבען צו שיסען, פון צווישען די קוסטען וואס וואקסען אויף יענעם בארג. דא איז אויף איהם געפאללען אזוי א אימה אז ער האט אוועק געווארפען די האקק און ער איז אנטלאפען. געיאגט האט מען איהם נישט, עס איז דערצו קיין צייט נישט געוועזען, נור קוילכליך פון די ביקסען זענען איהם נאך־געפלויגען און געפאללען ארום איהם ווי ניסליך, ביז ער איז אריינגעלאפען אין דער ערשטער גאסס פון שטאדט.—

דאס צווייטע מאהל איז ער ווידער געוועזען אין אזוי א סכנה: דעם 26־סטען יוני האט גענעראל מאלינאווסקי בעזיעגט די פאליאקען ביי קאוונא, דער ארט איז שוין ווידער געוועזען גאר רוהיג, פון פוילישען חיל האט מען שוין מעהר דארט נישט געהערט. דאנן איז אונזער מאפו ווידער געגאנגען אויף זיין ליעבלינגס־ארט צו דער אלטאנקע אויף אליקסאטער בארג, האט דארט איניגע שטונדען געשריעבען. ווי זיין שטייגער איז געוועזען, דער נאך האט ער אנגעהויבען אראפ צו געהן אויף דער סטעזשקע מיט די איינגעהאקטע טרעפליך אין דעם משונה הויכען בארג. פלוצלינג הערט ער הינטער זיך א שאסס, ער קוקט זיך אום — ער זעהט: צווישען די קוסטען ניט ווייט פון איהם קוקט ארויס אקאפ מיט א פוילישע קאנפעדעראטקע, און אין דער מינוט האט אפליה געטאהן א רויך מיט א קליין פייערל פון זיין פיסטאליעט. עס האט זיך ווידער געהערט א שאסס, און א קוילכען איז פערביי־געפלויגען ביי זיין אויער מיט א זשוזשעריי ווי פון מאיאווע זשוקעס! פאר שטעהט זיך אז דאס איז נאך געוועזען א יתר הפלטה פון מאטעזש, ער האט געווים גענמיינט אז דער יודישער יונגערמאנטשיק מיט דער פערטראכטער מיענע טרייבט זיך דא אום זייערע לייט צו שפיאניערען. עס איז לייכט צו פערשטעהן אין וועלכען שרעקען ער איז דאס מאהל צוריק־געגאנגען ביז ער איז ארויס פון דער סכנה.

אין א קורצע צייט דערויף האט ער בעקומען א לעהרער־שטעללע אין א גבירישע הויז אין יורבארג [12 מייל ווייט פון קאוונא]. דארט האט ער געפונען א שאנע ביבליאטהעק, דארט ערשט האט ער פערפאלקאממט אין קענטניסע, און זיין נאמען האט זיך שוין געלאזט הערען ווייט. פון דארט איז ער דערנאך געווארן לעהרער אין ראסיין, דארט האט ער געביל־דעט ארום זיך א קרוזשאק פון משכילים, וואס האבען פון איהם גענאססען זיינע קענטניסע און וויסענשאפטען, און אז ער איז פון דארט געקומען ווידער נאך קאוונא, האט זיך שוין געפונען א גאנצע פארטהיי פון געבילדעטע קינדער וואס האבען איהם כמעט פארגאטערט. דער אהבת ציון איז שוין דאמאלס געוועזן געענדיגט, נור — ווי געזאגט — ער האט נאך ניט געהאט דען מוטה איהם צו דרוקקען, ער האט נאך אימער אן איהם געפיילט און געבעסערט, צו־געגעבען אינטערעסאנטע סצענען און אימער געלוטערט די שפראכע ביז זי איז ארויס ווי גאלד.

ער איז אבער ניט נור געוועזען דער בעסטער העברייאישער שרייבער, ער איז אויך געוועזען א זעלטען גוטער לעהרער, וואס האט אין פריוואט־שטונדען אונטערריכטעט אין לשון הקודש, רוסיש, דייטש, פראנצייזיש און לאטיין, און דערצו אויך אין אללע קלאס־סישע קענטניסע און וויסענשאפטען. אלס אויסגעצייכענטער מחבר און לעהרער האט ער אונז איבערגעלאזען צוויי רעגעלן: וועגען העברייאיש שרייבען און העברייאיש לערנען.

די ערשטע רעגעל איז:

עס איז צייט מען זאלל אים געוואהנליכען העברעאישען סטיל בענוטצען ווארטער פון לשון המשנה, כדי די שפראכע דערמיט צו בערייכערן (ניט ווי אנדערע העבראישע שטימפער, וואס בלייבען אין חלשות, ווי זיי דערזעהן א משנה־ווארט אין א לשון־קודש־דיגען מאמר) „ניט מיט מליצה פון תהלים אונ ישעיה קען מען אללעס אויסשרייבען אין געוואהנליכען לעבען—זאגט ער אין דער הקדמה צום שטיקער „חוזי חזיונות" וואס האט זיך אבגעדרוקט נאך דעם לעטצטען טהייל „עיט צבוע"—נור מיט די ווארטער אונ רעדענס־ארטען פון אונזערע חכמי התלמוד קען מען אונזער לשון קודש בערייכערן"—.

די צווייטע רעגעל:

מיר זאללען אונזערע קינדער לערנען תנ"ך נור מיט א ריינע איבערזעטצונג אויף יודיש—דייטש, אויף דער מאמע לשון, „לערנט מיט אייערע קינדער דייטש, פראנצאזיש, ענגליש, הכלל וועלכע שפראכע איהר ווילט—זאגט ער אין דער הקדמה פון זיין ספר „חנוך לנער", נור אויב איהר ווילט אייערע קינדער זאללן קענען לשון־קודש, צווינגט זיי ניט עס צו לערנען אין א איבערזעטצונג פון די שפראכען וואס זענען זיי נאך פרעמד. לאזט זיי גלייבער ערקלאהרן דעם תנ"ך אין אייער פראסט יודיש, וואס איהם וועלן זיי געוויס פערשטעהן, זיי וועלן גאר איין אנדערע פעולה האבען. זעהט אויף אללע אונזערע לשון־קודש שרייבער, אונזערע גרויסע מליצים אונ פאעטין—זיי האבען דאס לשון־קודש געלערנט פשוט, אין דער איינפאכען פאלקס־שפראכע, דאריבער איז עס זיי מאקי ארויין אין קאפ, אונ זענען ארויסגעקומען אזעלכע שאנע שרייבער. נאך זאגט ער אין יענער הקדמה,—

ליעבע לעזער אונד פריינד! איך האב אויך געלערנט דעם תנ"ך נור מיט פראסט יודישער איבערזעטצונג, פון דעסטוועגן האב איך ב"ה פאספייעט פיעלע אנדערע שפראכען אלליין צו ערלערנען אונ אויך אנדערע אויס־צו־לערנען. איך אלליין האב קיין מאהל תנ"ך מיט דייטשער איבערזעטצונג ניט געלערנט—פון דעסטוועגן האב איך געשריעבען מיין „אהבת ציון" אונ אללע איבעריגע ווערקע— גאר ניט צו פערזינדיגען"...

דערווייל איז ביי איהם געשטארבען זיין ערשטע פרוי, אונ ער איז געבליבען איין אלמן מיט 2 קינדערליך, א זאהן (וואס איז יעצט א געאכטעטער דאקטאר אין קאוונא) אונ א טאכטערל גאר א קליינע. פאלגענדיג דעם ראטה פון גוטע פריינד האט ער איינגערייכט א בימשריפט (פראשעניע) צום פאפעטשיטעל פון ווילנער אקרוג אויף א לעהרער שטעללע אין דער קאזיאנע שולע וואס האט זיך דאמאלס געאפענט אין קאוונא, דאמאלס האט די לעהרער־פאבריק (ראבבינער־שולע) אין ווילנא נאך ניט אויספעיעט צו פערפערטיגען קאזיאנע לעהרער פיר אללע ענטשטאנדענע שולען. די שטעללען פלעגען דאהער זיין פארטרעטען דורך אויטא־די־דאקטען (עלבסט־געבילדעטע) וואס האבען זיך דורך פריוואט־לערנען געמאכט פאהיג צו לעהרעריי. נאך ביז די פאפירען זענען דורכגעגאנגען האט ער באקומען א גוטע לעהרער־שטעללע ביי דעם בעוואוסטען גביר יודעל אפאטאוו אין ווילנא. ער איז צו איהם אריבער־געפאהרען מיט זיין יונגעל ודאס מאדעל האט גענומען די שוועסטער מוטטער

צו ערציעהען ביי זיך , אונ איז דארט געשטארבען] אונ האט געלערנט מיטען נבירס בן־יחיד ביז ער איז אומגעוועהרדיגט געווארען פון מיניסטער פאר אלעהרער אין דער קאזיאנע שולע אין קאוונא . דער גביר איז אבער געוועזען א דעספאטישער מענש [טיראנן] אונ האט ניט געוואלט מיט גוטען אפלאזען זיין גוטען הויזלעהרער . ביז ער איז פון איהם ארויס מיט א סקאנדאל [ווי עס באשריבען איז אין ספר׳ל „חיי אברהם מאפו״ — די זאך איז ריכטיג , איך האב עס אליין פון איהם געהערט] אונ ער איז אנגעקומען אין קאוונא אויף דער שטעללע , אויף וועלכע ער איז פאר בליעבען כל ימי חייו . ער האט דאנן געהייראטהעט צום צווייטען מאל , אונ בעקומען א שאנע אונ זעהר גוטע פרוי וואס איז געוועזען פאססענד פאר איהם . דיעזע פרויא האט זיך פריעדליך געשיידען מיט א מאנן, נאכדעם ווי זי האט מיט איהם אבגעלעבט 18 יאהר אונ קיין קינדער געהאט . מען האט צוואר גערעכנעט אז די מניעה איז פון איהר , נאר עס האט זיך ערוויעזען פארקעהרט . איהר ערשטער מאנן האט נאכהער געהייראטהעט א בתולה אונ פארט געבליבען אהן קינדער , זי אבער האט געבארען איהרעם צווייטען מאנן א שאן גערא[מ]העטע טאכטערל , אונ מען קען זיך פארשטעלין ווי גרויס די שמחה פון דער אלטער־יונגער מוטטער איז געוועזען . דאס קינד איז טאקי ביי זיי געוועזען די אויג אין קאפ .

דאמאלס האט ער געדרוקט דעם אהבת ציון . דער נאמען אברהם מאפו איז געווארען בארימט אויף דער וועלט , כבוד האט ער געהאט פיעל . הייזליכעס גליק האט איהם אויך ניט געפעהלט ; געליעבט פון זיין גוטע פרוי , געליעבט פון אללע זיינע פריינדע אונ בעקאנטע, האט ער פערבראכט א גאנץ גוט לעבען . איין יונגערער ברודער פון איהם , ה׳ מתתיהו מאפו , אויך איין האכסט געבילדעטער מאנן, האט בעקומען א גוטע שטעללע ביי ה׳ גינצבורג אונ פלעגט דעם געליעבטען אלטערן ברודער שטיטצען מיט געלד , אז ער האט נישט בעדארפט זיך גאנץ אבגעבען מיט פריוואט־לעקציאנען אונ עס איז איהם געבליבען צייט צו שרייבען ווערקע , ער האט געדרוקט דען ערשטען טהייל עיט צבוע״ [תרי״ח — 1858] „שלל צבעים״ [תרכ״א — 1861] אין וועלכען ער האט מייסטערהאפט פארגעשטעללט דען שרעקליכען קאמפף [מלחמה] וואס איז אין יענער צייט געוועזען צווישען די פאנאטיקער מיט די משכילים , אונ די העטצעס אונ אינטריגעס וועלכע די צבוע־יאקעס האבען צווישען דעם יונגען מיטען אלטען דור געמאכט , אום דאס פייער נאך מעהר פאראנדער צו שארען . דארט האט ער ארויסגעוויזען ווי ווייט פערא[ב]כטעט אונ מבוזה עס זענין איהם געוועזען די פוסטע משכילים , די קלאסע מיפקרים [די קינפטיגע אסימיליאטארען] וואס האבען דען נאמען פון השכלה פארפלעקט דורך זייער שלעכטע אויפפיהרונג . די צבוע־יאקעס האט ער געהאסט פיר וואס זיי מאכען די תורה פאר א סחורה אונ די אמונה פאר א מאסקע אויף צו באטריגען די וועלט ; די מופקרים אבער האט ער פעראכטעט ווי שאנדליכע אויס־ווירפע וואס פארפלעקען דעם נאמען פון בילדונג , וועלכע בענוטצען איהר נאר זיך צו ענטפרעמדען פון זייער נאציאן אונ זיך צו שאמען מיט דעם נאמען „ייד״ . יעדער צופאלל , יעדע נייע פערזאן וואס איז איהם פארגעקומען , פלעגט ער בענוטצין אום עס אין זיינע ווערקע צו חאראקטעריזירען , ער האט אבער אויך ניט געהאט די געוואוינהייט איבער־צו־שרייבען וואס ביי איהם איז ארויס פון דער ערשטער פעדער , אונ אז עס איז איהם צו־געקומען א נייעם חאראקטער צו שילדערן, פלעגט ער ארויפקלעבין נייע שטיקליך פאפיער אין זיין ווערק אין די ערטער וואו עס האט איהם געפאסט , דארט געדיכטער אויפשרייבען

וואס נאטיהיג איז, אונ אזוי איז באלד צו־געקומען א נייע פערזאן, א נייע סצענע וואס איז גענומען געווארען פון דעם ווירקליכען לעבען.

אבער ווי שארף אונ שפיטציג זיין סאטירישע פעדער איז געווען צו שניידען אונ צו שטעכען די פאנאטיקער אונ די מופקרים צוגלייך, אזוי ווייך איז געווען זיין צונג אונ אזוי מילד איז געוועזען זיין כאראקטער אין אומגאנג מיט מענשען. ער האט גאר ניט געקענט הויך רעדין אונ איז ניע געוועזען אין כעס, אים געזיכט אונ אין די אויגען איז געלעגען אזוי א גוטסקייט, אזא אויפריכטיגקייט אונ פריינדליכקייט וואס איז זעלטען צו געפינען; אויף איהם קען מען באמת זאגען אז ער איז געווען אהן א גאלל. זיין פרויא איז אויך געווען גוט אונ שטילל פון כאראקטער. זי האט פאר איהם דאס לעבען געגעבען, זי האט איהם צוגעזעהן אונ אויפגעהיט ווי א מוטטער איהר קינד, ער האט זי אויך זעהר געליעבט. (זיי האבען זיך זאגאר געהייראטהעט אויס ליעבע), פון דער פרוי האט ער געהאט א טאכטעריל, זעהר א שאן חנעוודיג גוטהערציגעס קינד. א שאנע קעצעלע מיט דעם קינד האב איך אמאל דארט צו־געזעהן בשעת איך בין געוועזען ביי איהם צו גאסט. עס איז געווען א שאנער יולי־טאג; מען האט זי פון פריה זעהר שאן אויסגעפוצט אונ אוועק־געשיקקט ערגיץ אין א שולע (זי איז דאמאלס אלט געוועזען א יאהר 6 אדער 7). עס האט ניט לאנג געדויערט איז זי געקומען צוריק כמעט גאנץ נאקעט. נאר עפיס אין א פאאר שמאטעס איינגעוויקעלט. נאטירליך האבען מיר זיך אללע זעהר פערוואונדערט. די מוטטער האט זיך זעהר ערשראקען אונ זי געפרעגט וואס איז מיט איהר געשעהען? דא האט דאס מאדעל ערצעהלט, אז געהענדיג אין גאס האט זי אנגעטראפען איין ארעמע מאדעל, א שפאגעל־נייע יתומה, אין איינע יאהרען מיט איהר — האט זי אויף איהר רחמנות געקריגען אונ איהר אוועקגעגעבען איהר היטעלע מיטען פאראסאליק מיט די הענטשקעליך, הכל באשר לכל, אפילו דאס קליידל וואס זי האט אויף זיך געהאט! דער מוטטער האט עס שטארק פערדראסען אויף איהר לייכטזינן, אונ געזאגט: שטייטס, מיט אזוי א נאטור אז מע זאלל עס לאזען אזוי וואקסען וועט זיך דאך מיט איהר אויסלאזען גאט ווייס וואס פאר איין אונגליק! — זי האט גלייך געבראכט א רוטה אונ איז צוגעשטאנען צום פאטער ער זאל זי בעשטראפען, אז זי זאלל עס האבען צו געדענקען. ה' מאפו האט איינגעזעהן אז די מוטטער איז גערעכט, דערצו האט זי איהם אריינגעטריעבען אין א אמביציע, אז ער איז גאר קיין פאטער ניט, א קינד וועהט איהם קיין מאהל ניט סטראגע, דאריבער טוהט זי וואס זי וויל. ער האט זיך געמאכט א הארץ פון א שטרויענעם גזלן אונ האט גענומען דעם רוטה אין זיין האנד. דאס קינד האט ער אוועק געלייגט אויף דעם בענקעל אונ האט זיך צו געגרייט איהר אפ צו געבען דעם כחו... אבער נאך איידער ער האט איהר דעם ערשטען שמיץ געטאהן, האט ער מיט א אונמוטהיגע מינע ארויסגעלאזען דעם רוטה פון האנד, אונ האט דאס קינד געהייסען אויפשטעהן, פערענטפערענדיג זיך פאר אונז מיט די ווארטער: „וואס איז זי נעביך שולדיג אז די וועלט איז אזוי שלעכט?"

נאך א גרעסערע מילדקייט האב איך פון איהם געזעהן ביי איין אנדערע געלעגענהייט; א מין געדולד וואס איז גאר אונגלויבליך א מענש זאלל אזוי קענען זיין. די מעשה איז אזוי געוועזען:

מיר זענען אמאהל אבענדס געקומען פון א ווייטען שפאציערגאנג, קומענדיג צו איהם

אהיים האב איך מיך גלייך שלאפען געלייגט אויף די זאפהא נעבען וועלכער עס איז געשטאנען זיין שרייב-טיש ודאס איז געוועזען מיין בעט אין דער צייט וואס איך האב ביי איהם קווארטירט. איך בין דאמאלס געוועזען זעהר מידע, ער אבער איז גראדע געוועזען זעהר מונטער אונ האט נאך גאר אין זינן ניט געהאט צו-בעט צו געהן. ער האט זיך אנידערגעזעטצט נעבען מיר אויף דער זאפהא אונ מיר ערצעהלט זיין גאנצע ביאגראפיע. איך האב זי דרימ-מעלנדיג צו-געהערט אונ אויף א צעהנטען ווארט צו-געמרוקעט, ווייל איך האב זיך געשעמט איהם צו זאגען אז מיך שלעפערט אזוי שטארק. ענדליך בין איך איינגעשלאפען. אין א פאאר שעה ארום האב איך זיך אויף א ווייל ערוואכט. איך זעה: ער זיצט נאך נעבען מיר אונ איז פערטיעפט אין שרייבען. איך פרעג איהם ווארום ער זיצט נאך אזוי שפעט. ענטפערט ער, ער איז די נאכט אויפגעלעגט צו ענדיגן זיין ראמאן „אשמת שמרון". נאטירליך האב איך איהם ניט געשטערט. איך האב מיר אזוי ווייטער געשלאפען אונ ער האט אזוי ווייטער געשריעבען. ווי לאנגע דאס האט געדויארט ווייס איך ניט, נור אז איך בין אויפגעשטאנען אין דער פריה, האב איך געפונען אויף דעם שרייב-טיש א בויגען פאפיער דיכט פערשריעבען אויף דריי האלבע-בויגענדיגע זייטען מיט א קליין שטיקעל נאך אויף דער פירטען זייטע, ריין, שאן, אהנ-א אויסשטריך, אהנ-א שום פערעמארקע— דאס איז געוועזען די סצענע פון קרבן-פסח אין ירושלים, וועלכע איז אם ענדע פון צווייטען טהייל „אשמת שומרון". פון „השמש ירדה בצל מעלות אחז בין הערבים" [זייטע 221] ביז נאך די רעדען פון מיכה הנביא אונ ישעיה הנביא מיט חזקיה המלך, ווי דאס פאלק ענטפערט אין איין קול: „מגננו ראה אלהים והבט פני משיחך" [זייטע 231]. איך לעז, איך שלינג די ווערטער. איך לעק די פינגער, איך קוועל גאר אן פון די געטטליכע בילדער וואס זענען דא, אין דער דאזיגער נאכט, פאר מיינע אויגען, ביי דעם גרויסען מייסטער געשאפפען געווארען! דער ווייל איז ער אויך אויפגעשטאנען אונ מיר זענען אריין אין עססצימער טרינקען טהעע. מיר האבען זיך פערשמועסט ווי געוואהנליך ביז ענדליך איז אויסגעקומען צו רייד וועגען דעם אשמת שומרון. איך האב מיך ניט געקענט ענטהאלטען איהם צו דאנקען פיר די בילדער-רייכע דארשטעללונג פון דעם נאציאנאל-פייערטאג אין ירושלים. דערביי שטעה איך אויף אונ געה אין קאבינעט צו ברייגען דאס געשריעבענע וואס איז דארט ליעגען געבליבען. איך קוק אויף דעם שרייב-טיש. איך זוך אונטער איהם— דאס פאפיער איז ניט דא! איך געה אריין צוריק אונ פרעג איהם, אפשר האט ער עס גענומען? ניין, ער האט עס נאך אפילו ניט אנגעקוקט. דערווייל איז זיין פרויא אריין אין צימער „איז מארטהא נאך צו הויזע?"— פרעגט ער ביי איהר. „ניין, זי איז אוועק אין גאס"— ענטפערט די פרוי. „דו מוסט דיך, מיינע ליעבע, בעמיהען אונ זי איינהאלען— זי האט שוין ווידער עטוואס ביי מיר וועקגעשנאפט". דאנן ערשט האט מיר ה' מאפו ערצעהלט פון מארטהען-זייער יודישעם דיענסטמאדכען וואס פאר א פלאנגע-גייסט זי איז פיר איהם. זי איז געוועזען א האלבע דייטשקע (זי איז צו זיי אנגעקומען פון פרייסישען גרעניץ), טריי אונ בראוו אונ טיכטיג צו דער ארבייט, אללעס אים הויזע האט געשפיעגעלט פון איהרע האנד, נאר איין פעהלער האט זי געהאט וואס איז אונמעגליך געוועזען זי אבצוגעוואהנען דאפאן: זי פלעגט נאמליך צו נעהמען ווא זי האט נאר געפונען א פארשריבען פאפיר, אונ אויסקעהרען מיט דעם מיסט אדער אויסלעגען אין קאשיק ווען זי איז ארויס אין שטאדט נאך פאקופקעס פיר די קיך. וואס מען האט איהר מיט גוטען אונ מיט בייזען געהאקט אין קאפ אריין זי זאל זיך ניט אנרירען אונ קיין פאר-

שריבענע פאפיער, האט אלץ נישט געהאלפען; איהר מוח האט נישט געקענט בער־גרייפען וואס זענין עס פאר א מין מענשען, אז פארשריבענע פאפיער, „אבגענוטצטעס״ (ווי זי האט עס גערופען) זאל מען זאלעווען? זי האט זיי טאקי נישט געהארט, און קוים האט זי געפונען אין קאבינעט פארשריבענעס פאפיער, האט זי עס גלייך אויפגערוימט, ארויס געקעהרט אדער אין איהר קאש אויסגעלעגט. אויפען ארט האט זי עס ב ש ו ם ע נ י ן ניט געלאזען ליעגען. — אינדעם איז די מאדאמע געקומען צוריק מיט מארטהען, מיט דעם ג ז ל ן; אין קאש איז געלעגען פלייש, און אונטער דעם פלייש זענין טאקי געלעגען די ביידע נביאים, מיכה מיט ישעיהו צו זאמען מיטען מלך חזקיהו, דורכאויס אין בלוט בעפלעקט און פארשמירט, אז עס איז מיר געוועזען שמערצליך און קאמיש צוגלייך. דיזעלבע מיענע איז אויך געוועזען צו לעזען אויף מאפו׳ס געזיכט, ער האט געקוקט אויף איהר ווי אויף א גזלן, וואס איז אנגעשטאנען אויף זיין לעבען, און דער גזלן האט זיך ביי איהר צום טויזענדען מאל געבעטען, ער וועט איהר געבען וועליך־פאפיער, פאסט־פאפיער, הכלל—דאס פיינסטע פאפיער פון דער וועלט, נאר זיינע פאר־שריבענע זאל זי ניט טשעפען. איך האב אויך זיך אריינגעמישט און זיך גענומען איהר ערקלערען, אז די פארשריבענע פאפיער פון איהר הערין טאר זי ניט אנריהרען, זי בעגעהט דער מיט א שרעקליכעס אונרעכט „ניט נאר געגען איהרע הערשאפטען, נאר געגען דער גאנצען וועלט״. זי האט אבער אויף מיר אנגעשטעללט א פאאר אויגען, אין וועלכע עס איז געוועזען צו לעזען: עפיס נ א ך א משוגענער האט זיך אפגעזוכט אויף מיינע צרות, וואס וויל דער האבען פון מיר?!״ איך האב זיך שטארק צולאכט, און דער ביי איז עס געבליעבען, — ניט איין טהייערער קאפיטעל פון מאפו׳ס פערפאססונגען זענין אויס־געקעהרט געוואָרען מיט דעם מיסט פון הויז אדער אוועגגעוואנדערט ערגיץ צו א קצב אדער צו א פישער—און עס האט זיך שוין מעהר ניט אפגעזוכט!

אינדעם זענין אימער נייע ווערקע פון איהם ערשיענען, אין קירצערע אדער לאנגערע פעריאדען [צייט אבשניטע] זענין ארויס די איבריגע טהיילע „עיט צבוע״, ביידע טהיילע „אשמת שמרון״, אויך פעדאגאגישע שריפטען, מעטהאדעס וואס ער האט זיי אליין ערפינדען אלס לעהרער און בענוטצט, דער „חנוך לנער״, (פיר אנפאנגער אים העברעאישען), און דער „הויזפראנצאזע״ (פיר אנפאנגער אים פראנצאזישען). ווען עס האט צוגעפעהלט געלד, האט דער ברודער ה׳ מתתיהו מאפו געשטיטצט, — דאך האט זיין רוהיגעס גליקליכעס לעבען ניט לאנגע געדויערט. זייט דאס קינד איז געבארען געוואָרען האט אנגע־פאנגען די פרוי צו קרענקלען, און מיט דער צייט האט זיך איהר קראנקהייט אימער מעהר געשטארקט און זי אימער מעהר אבגעשוואכט. דאס איז געוועזען א פאלגע פון די פיעל רפואות, מיט וועלכע די דאקטורים האבען זי געקארמעט פאר איהר ערשטען מאן, ווען מען האט געמיינט אז די מניעה וואס זי האט קיין קינדער ניט איז פון איהר. ניט זינדיג איז שוין דער מענש וואס זיין פערדיענסט איז א אויסגערעכנעטער, אז עס שיקט זיך איהם צו איין עסקיל מיט דאקטורים און אפאטהעקען! אונזער האבגעעהרטעס פובליקום האט זיך בער־גאנגען געגען איהם זא דאנקבאר ווי געגען אללע אונזערע גרויסע מענשען. א ג א נ צ ע ר ד ו ר האט זיך פון איהם געבילדעט; 22 דאקטארין און פיעלע יוריסטען אין פערשיעדענע מונדירען און טשינען האבען איהם געהאט זייער ערשטעס וויססען און שטודיום צו פער־

דאנקען, נור קוים האבען זיי זייער קאריערע געמאכט, האבען זיי זייער גוטען לעהרער אזוי גלייך אין זינן געהאט ווי זייער גאנצע אומה... פיעלע פון זיינע תלמידים זענען געוועזען גבירים, קצינים, באנקיערען, נור דיענענדיג דעם גילדענעם עגל האבען זיי פערגעסען די גוטע לעהרע מיט דעם לעהרער צו זאמען, אללע יונגע העבראישע לעזער און שרייבער האבען דען נאמען „מאפו" פערגאטטערט, דורך זיינע ווערקע האט ער אין זיי אנגעצונדען א הייליג פייער, איינגעפפלאנצט א טרייע ליעבע צו לשון־קודש— אונזערע אלטע מוטטער־שפראכע, און צו ארץ ישראל— אונזער אלטעס פאטערלאנד; מען קען מיט בעשטימטהייט זאגען, אז די אללע היינטיגע העברעער וואס זענען פערברענט פאר זייער נאציאנאליטעט און פאר דאס הייליגע לאנד פון אונזערע עלטערן, מיט איינעם ווארטע: אללע אונזערע היינטיגע אמת'דיגע פאטריאטען האבען זייערע געפיהלע געשאפפט נאך אין דער יוגענד פון „א ה ב ת צ יון" פון „אשמת שומרון", פון די שאנע האכסט אינטערעסאנטע בעשרייבונגען דעם היילינען לאנדעס „עוזריאל'ס בריעפע אין „עיט צבוע". מיט געפיהל, ליעבע, פערגאטטערונג האט מאפו געהאט פון אללע זייטען, נור קיין געלד. ארום צו פאהרען מיט זיינע ווערקע אויף דער וועלט, שנאררען ווי אנדערע יודישע מחברים— איז איהם ניט אנגעשטאנען, און אז ער האט צו־געשיקט זיינע ספרים צו וועלכע בעקאנטע און פריינדע, האט ער אויך ניט פון אללע צוריק־בעקומען זיין געלד. פערדיענט האט ער אין דעם געשאפט ג ע ו ו י ס ניט, ער האט נור צו־געלייגט זיין מיהע, זיין געזונד, זיין רוהע ביי־טאג, זיין שלאף ביי־דער נאכט, ער איז געווארן צו־פיעל אבהייניגיג פון זיין ברודערס הילפע— און דאס האט איהם זעהר געקרענקט. דער ברודער, אלס פראקטישער מענש, האט פון איהם געפאדערט ער זאלל אויפהערען צו שרייבען, און ליעבער פערשאנען זיין געזונד, זיין לעבען; אבער איז דען מאגליך א ביין זאלל זיך איינהאלטען, ניט געבען איהר האניג, ווען די נאטור האט זי איינמאהל דערצו בעשאפען זי זאלל נור אומפליהען צווישען בלומען און זאממלען איהר זיסען האניג פאר לייטען?—

אויסער די מאטריעללע ליידען וואס ער האט לעטצטערע צייט געהאט, איז איהם צו־געקומען א מאראלישעם ליידען, אזא לייד! — וואס האט איהם געקראנקט אין לעבען אריין, ער האט געשריעבען א ווערק „חוזי חזיונות" אין 10 טהייל, דער פלאן איז געוועזען א גראסארטיגער: בעשרייבען די עפאכע פון „גזירת ת"ח", פון די הריגה וואס איז געוועזען אויף אונזערע יודען אין חמעלניצקי'ס צייטען, אין וועלכער צייט עס האט זיך באוויזען אין מזרח־לאנד דער „שבתי צבי", דער פאלשער משיח, וואס האט פיעלע פון אונזערע יודען פערפיהרט און געבראכט אין נאך גרעסערע אונגליקען. אויסער די שרעקליכע סצענעס וואס זענין דאמאלס פארגעפאללען, האט ער געוואלט בעוויזען געשיכטליך ווי עס האט דער נאך, אלס פאלגע פון יענער עפאכע, דער חסידיזמוס ביי אונז ענטוויקעלט און פערברייטערט ביז אויף היינטיגען טאג. דער פון זענין געווארען מענשען וואס זיי האט עס זעהר נוגע געוועזן... און דורך פערמיטטלונג פון א געוויססען הערן ז...ג וואס איז דאמאלס געוועזען א גאנצער קאכלאפעל אין פעטערסבורג, איז אויסגעווירקט געווארען א פערבאט [איסור] דאס ווערק צו דרוקען. ה' מאפו איז אבער געוועזען זעהר בעליעבט ביים דאמאליגען מיניסטער דער אויפקלארונג, ה' נאראוו ווער האט פערשטאנדען העבראיש און האט ה' מאפו זעהר געשאטצט פיר זיינע ווערקע, האט ער איהם צו־געשיקט

דאס מאנוסקריפט, ער זאל זיך אליין איבערציינגען אויב דאס ווערק פערדיענט מען זאל עס פערבעטען. די אינטריגע פון יענעם צד אבער האט אזוי געווירקט אז דאס מאנוסקריפט אליין איז אויך צו גרונדע געגאנגען, ער האט עס שוין מעהר ניט צוריק געזעהן. אין די בריף צו זיינע גוטע פריינד האט ער זינט דאמאלס ניט אויפגעהערט אויף די גרויסע אבידה צו טרויערן, ער איז געווארען ליידענד. די פרוי איז וואס א מאהל געווארען קראנקער; נור צוויי פאללע האט ער נאך געהאט צו יענער צייט וואס זיי האבען איהן עטוואס אויפגעמונטערט און זיין גייסט אויפגעהויבען. זיין זאהן האט געענדיגט דאס דאקטאר־שטודיום און האט גלייך בעקומען א שטעללע צו זיין קרייז ארצט (אויעזדני וראטש) אין טעלזש (קאוונער גובערניע). איהם אליין האט דער ברודער אויף איינע צייט איינגעלאדען נאך פעטערסבורג, ער זאל זיך עטוואס ערהאלען, ער האט זיך ווירקליך דארט ערהאלט, פון דעם איינדרוק וואס די וועלט־בעריהמטע שטאדט האט אויף איהם געמאכט האט ער זיך נישט געקענט זאטט אפשרייבען אין די בריעפע צו זיינע פריינדע, די געזאנגע אים אפערן־הויז האבען איהם ערינערט זיינע יונגע יאהרען, ווען ער האט אזוי געליעבט צו הערין געזאנג און אלליין אללעס מיט זיין שאנער סימפאטהישער שטימע נאכצוזינגען. פון מאיר בעערס אפערע „פראפהעט" איז ער געוועזען ווי אויפען זיבעטען הימעל. איין מאטיוו איז געוועזען זיין ליעבלינגס־געזאנג, וועלכער פלעגט זיך ביי איהם גאר ניט ווילענדיג ארויסזינגען, ווענן ער האט זיך נאר עפיס פארטראכט. זיינע ערהאלונג איז אבער געוועזען נאר אויף א צו קורצע צייט, די צרות און יסורים האבען זיך גובר געוועזען אויף דעם גוטען ליעבהערציגען ה' מאפו. זיינע געליעבטע פרוי איז איהם ענדליך געשטארבען, ער איז געבליבען עלענד און פערלאססען, אהן א פריינדין, אהן א ווירטהין, און אהן א מוטטער פיר זיין קליינע יתומה. צו זיינער אללגעמיינען קראנקליכקייט האט זיך איהם צוגערוקט א נייער מין יסורים, א זעלטענע קראנקהייט וואס טרעפט נאר די מענשען וואס שטרענגען זיך צו פיעל אן אין שרייבען, מען רופט עס „שרייבער־קראמפף" (א שטארקער וועהטיג און קארטש אין די מוסקעלן פון די שרייבע־פינגער האלטענדיג די פעדער אין האנד) דער צו איז נאר איין מיטטעל פארהאנדען: אוועק ווארפען די פעדער און זיך אבהאלטען פון שרייבען, נאר ביי מאפון אוועק ווארפען די פעדער איז געוועזען דאס זעלבע ווי אפ זאגען זיך פון א גוטען פריינד, ווי אויפהערען עססען, טרינקען, אטהמען, לעבען. שרעקליך איז געוועזען צו זעהען זיין כתב אין דער לעטצטער צייט וואס ער האט געשריעבען אין יסורים און וועהטיג, ווענן איהם האט געקרעמפפט די האנד, ווען עס האט זיך איהם געקארטשעט יעדער מוסקעל, יעדעס אדער'ל פון די פינגער; נאך שרעקליכער איז געוועזען צו זעהן זיין כתב ווענן ער האט זיך געבעך געמיטעלט צו שרייבען מיט דער לינקער האנד (אזעלכע בריעף געפינען זיך ביי מיר איינינגע פיר איין היילינגעם אנדענקען); אבער נאך גרעסער זענען געווארן זיינע יסורים אלס ער האט בעקומען א שטיין־קראנקהייט! זוממער 1867 (תרכ"ז) האט איהם זיין ברודער איינגעלאדען צו פאהרען צו איהם אין פאריז, צו זעהן די גרויסע וועלט־אויסשטעללונג וואס איז יענעם יאהר דארט געוועזען. נור אנשטאט דער רייזע נאך פאריז איז ער געפאהרען נאך קאניגס־בערג זיך דארט צו אפעריערן. דארט איז ער וואס אמאהל געווארן קראנקער און קראנקער אז ער האט שוין נישט געקאנט אבפאהרען. דאך איז ער דארט ניט ליידיג געזעססען— ער האט דארט אבגעדרוקט זיין צווייטע העברייאישע מעטהאדע „אמון פדגוג" וואס ער האט

איהר פראקטיצירט אים לעבען אלס לעהרער . דאס איז געוועזען זיין לעטצטעס ווערק . זיינע לעטצטע לייסטונג פיר זיין געליעבטעס פאלק. דאנן זענען די יסורים געווארען אזוי גרויס אז ער האט שוין ניט געקענט פון בעט אראפ געהן . אונ יום כפור תרכ״ח , אין דעם ריינען געלייטערטען יודישען טאג , איז איהם די ריינע געלייטערטע יודישע נשמה ארויס ! געדולדיג אין זיינע יסורים איז ער אוועקגעשטארבען גאנץ רוהיג . זיעס איז איהם געוועזען אין זיינע לעטצטע מינוטען צו־הערען די געזאנגע פון דעם בעריהמטען קאניגס־בערגער־חזן, ר׳ אלטער וויינטרויב [ז״ל] , וועלבער האט מיט איהם כמעט די גאנצע צייט צו־געבראכט . הערענדיג דעם זיסען יודישען זאנגער , האט איהם נאך אפגעשטראהלט זיינע אונשולדיגע יוגענד , ווענן זיין גרעסטעס פערגניגען איז געוועזען א גוטען חזן צו הערען— אונ ווי א שטילל אונ רוהיג קינד האט עס דאס שטיללען גוטען מענשען איינגעוויגט צום אייביגען שלאף . זיין נאמען אבער בלייבט אונפערגעסליך , דורך זיינע טהייערע ווערקע בלייבט ער אונשטארבליך אונ אונפערגאנגליך לדורי דורות .

אנמערקונג פון N. N.

אין יאהר תרכ״ו [1860] בין איך צו פאלליגער ווייזע געוועזען אין קאוונא , אין דער צייט ווען דארט איז געשטארבען דער גרויסער סופר ומשכיל וירא אלהים באמת ר׳ יהודה אידל שערשעווסקי , ער איז געשטארבען גראדע אום יום כפור , צו דער לויה איז געקומען אויך דער קראנקליבע ה׳ מאפו . עטליבע פיינע יונגע לייט וואס דער נפטר איז ביי זיי זייער טייער געוועזען , זענין געגאנגען צו דעם דאמאליגען קאוונער רב אונ האבען איהם געבעטען צו זאגען א הספד לכבוד המת . אהין , אהער , דער רב איז געקומען אונ האט געזאגט—עפים אזוינס , ווי א הספד .

דער נאמען מאפו איז מיר געוועזען גוט בעקאנט , איך בין אלליין געוועזען איין עדות , ווי א געוויסער יונגער מאנן וואס איז געוועזען בעקאנט אונטער דעם נאמען נ...קע דער עלוי , איז שיער דורך איהם , מאפו , אונגליקליך געווארען , פארשטעהט איהר , די מעשה איז : מע האט געביך אט דעם זיידענעם עלוי געחאפט , רחמנא ליצלן , סאם נא סאם , ווייסט איהר מיט וועם , ניין—מיט וואס ? — מיט דעם ... איך שרעק מיך נאך איצט עם אנצורופען—מיט דעם „אהבת ציון״ ! אין שטעדטיל—דארט מאכט מען טליתים—איז געווארען א גערודער , וואס איהר קענט אייך ניט פארשטעללען . תיכף ומיד זענין אוועק 2 לאנגע בריעף : איין בריעף אין דער שטאדט א... צום פאטער פון דעם ט ה י ע ר ן . עלוי, אונ דער 2 טער בריעף צו איהם אלליין , פארשטעהט איהר , צום מאלנער צדיק זכרונו לברכה. נאר ניט דאס בין איך אויסען—איך וויל נור זאגען אז דער נאמען מאפו איז מיר אלזא געוועזען גוט בעקאנט , איך האב מיך איהם דא פארגעשטעלט אונ מיר זענין אין איין פאר מינוטען בעקאנט , איך קען אפילו זאגען , בעפריינדעט געווארען .

ווי געפאללט אייך דער קלאגעדיגער הספד ?—האב איך געפרעגט :

איהר האט פאללקאממען רעכט האט ער מיר געענטפערט—עס איז טאקי באמת

א ק ל א ג ע ד י ג ע ר הספד, ער טויג אזוי אויף קלאג אז מען וואלט אייגענטליך בעדארפט אויף דעם הספד אליין זאגען א הספד... ווייסט איהר וואס מיר איז איינגעפאללען? מיר באכט זיך אז דער רב מוז זיין א גלגול פון יחזקאל הנביא... געדענקט איהר דעם פסוק, בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה, וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה, וְלֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ, וד"ה מענשענזאהן. איך וועל ביי דיר אוועק געהמען דורך א מגפה דאס טהייערסטע פון דיינע אויגען, אונ דאך זאלסטו ניט מאכען קיין הספד, ניט וויינען אונ קיין טרער ניט לאזען. גאטט ברוך הוא מיין איך האט גוט געוואוסט, אז יחזקאלים הספד וועט זיך ניט אזוי איינגעבען ווי עס געהערט צו זיין, לכן האט ער איהם געשאפפט: בעסער שווייג, קלאג ניט, ויין ניט אונ מאך קיין הספד ניט. אונזער רב זאלל לעבען, האט געביך ווי מען זעהט, זיך ניט דער מאנט אין יענעם פסוק אונ האט גאר פארגעסען אז אויף אזא א טהייערן מאנן ווי ר׳ יהודה אידל שערעשעווסקי. איז ער ניט קיין מייסטער אגוטען הספד צו מאכען.

מיר איז טהייער דאס אנדענקען פון דעם זעליגען ה׳ מאפו ווי אויך פון ה׳ שערעשעווסקי, איך ערלויב מיר דארום צו בימטען דען געעהרטען מאסף פון „הויזפריינד", ווענן עס וועט איהם ניט זיין צווידער, דיעזע קליינע ערָאינערונג צו פעראפפענטליכען.

דער ערשטע לעזער פון „הויזפריינד"

* *

אז סע פלעגט צו־טרעטען פאר־צייטען
א שלעכטער ביטערער טאג א מאהל—
„א פיהר אונז!" פלעגען שרייען לייטען,
צום נביא, שרייען אהן א צאהל.

אך! היינט בעדארף מען אויך ניט קוועללען,
הערום איז פינצטערניש אונ קאלט—
אומזיסט וועט דאך א נביא וועללען,
עס זאל איהם נאכגעהן די וועלט.

ס. אבראמאוויטש

מיין צוואה*

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו
ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳
לעשות צדקה ומשפט.
[בראשית יח יט]

איך מוז פון דער וועלט באלד זיך שיידען,
איך געה אין מיינעם אייביג רוה,
מיט דיר מיין קינד וויל איך וואס ריידען,
טא קום אהער און הער זיך צו.

—

געלעהריגט האב איך דיר גאנץ גענוג
פיל גוטע לעהרע, פיינע זיטטען,
דיין הארץ איז גוט; דיין קאפ איז קלוג,
מיין לעהרע וועסטו בודאי היטען.

—

עס איז נאך וואס ביי מיר געבליבען,
צו זאגען דיר אין דער לעטצטער שעה,
איך האב עס דיר דא אויף געשריבען—
טא זעה־שע וואס איך שרייב דיר דא.

—

א "יוד" ביזטו מיין קינד געבאהרען,
טא בלייב א יוד, נאר גוט און פיין
דער נאמען יוד פון טויזענדע יאהרען
זאל דיר קיין מאהל קין חרפה זיין.

—

חאטש דו וועסט זיין אין גרעסטען שטאנד,
זאל דיך דיין נאמען יוד ניט ארען,
פיל מענשען מאכען איהם צו שאנד;
גלויב מיר זיי זענען ווילדע נארען.

* געשריעבען פון א פאטער צו זיין זאהן וואס שטודירט אין אוניווערזיטאט.

—

סְ'אִיז טַאקֶע נִיט נָאהֶענְט , סְ'אִיז נָאךְ וַוייט ,
וָואס וֶועט אַ מָאהל גָאר זַיין פֶּערקֶעהרְט .
עֶס מוּז אַ מָאהל נָאךְ קוּמֶען אַ צַייט ,
דָער נָאמֶען יוּד וֶועט זַיין גֶעעֶהרְט .

—

דָער נָאמֶען יוּד אִיז אוּנְזֶער עֶהרֶע ,
דֶער נָאמֶען קָאסְט אוּנְז זַייעֶר טְהַייעֶר ;
עֶר קָאסְט אוּנְז צָרוֹת, גְזֵרוֹת שְׁוֶוערֶע ,
אִיבֶּער אִיהם הָאבֶּען מִיר גֶעבְּרֶענְט אִין פַייעֶר .

—

אוּנְזֶערֶע יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה זָאלסְטוּ הַאלְטֶען ,
נָאר קְלָאר אוּנ רֵיין ווִי דוּ פֶּערשְׁטֵייכְט .
אִין הַארְצֶען זָאלסְט דוּ זִי בֶּעהַאלְטֶען ,
זִי וֶועט דִיר תָּמִיד זַיין צוּם טְרֵייסְט .

—

דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה אִיז קְלָאר אוּנ רֵיין ,
אַזוֹי וִוי דֶער בְּלָאהֶער הִימֶעל רֵיינֶער ;
נָאר עֶס קֶענֶען נִיט אַלֶע זִי פֶּערשְׁטֵיין ,
פוּן צֶעהנְטוֹיזֶענְד פֶּערשְׁטֵייט זִי אֵיינֶער .

—

אָט נָאר דֶער אֵיינֶער וָואס פֶּערשְׁטֵייט ,
אַז אוּנְזֶער אֱמוּנָה הָאט אַיין יְסוֹד ,
אוֹיף וָואס אִין גַאנְצֶען זִי בֶּעשְׁטֵייט—
דָאס קֶען נִיט וִויסֶען דֶער פְּרָאסְט נַארָאד .

—

די רַיינֶע רֶעלִיגְיָאן אִיז גָאטֶטֶעס רִינְג ,
וֶואס אַלֶע אוֹצְרוֹת הָאבֶּען נִיט זַיין וֶוערְטְה .
דָער וָואס פֶּערקוֹיפְט אִיהם, שֶׁאצְט אִיהם גְרִינְג ,
דָעם אִיז קַיין רוּהִיג לֶעבֶּען בֶּעשֶׁערְט .

—

זָאלל דִיר זַיין הֵיילִיג אוּנְזֶער תּוֹרָה ,
אֵיין כְּלַל הָאט זִי סְ'אִיז מָלֵא חֵן ,
אַ כְּלַל : אוֹיבּ הָאסְט פַאר גָאטט נָאר מוֹרָא ,
הָאבּ לִיעבּ אַ מֶענְשֶׁען וִוי זִיךְ אַלֵיין .

—

דוּ זָאלְסְט נָאר הִיטֶען , נִיט אוֹיס־מַיידֶען ,
דֶעם כְּלַל וָואס אִיךְ זָאג דִיר מַיין זוּהן :
וָואס דוּ ווִילסְט נִיט פוּן יֶענֶעם לַיידֶען ,
זָאלסְט דוּ עֶס יֶענֶעם אוֹיךְ נִיט טְהוּן .

—

אוּנְזֶער תּוֹרָה'ס כְּלַל אִיז לַאנְג בֶּעקַאנְט ,
פִיעל פֶעלְקֶער ווייסֶען לַאנְג אִיהם שׁוֹין .
אָט זֶעה מַיין קִינְד נָאךְ אֵיין בְּרִילַאנְט
אִין אוּנְזֶער תּוֹרָה , אוּנְזֶער קְרוֹין !

—

„דִי גַאנְצֶע וֶועלְט אִיז גָאטטֶעס הוֹיז ,
צוּם פְרַייֶען לֶעבֶּען אִיז זִי בֶּעשְׁטֶעלְט ;
דִי אַללֶע מֶענְשֶׁען קְלֵיין אוּנ גְרוֹיס ,
אַיין פְרַאוֶוע הָאבֶּען זַיי אִין דֶער וֶועלְט".

—

טָא גִיבּ אָפּ כָּבוֹד דֶעם אָרֶעמַאן ,
אַזוֹי וִוי עֶר וֶואלְט זַיין גַאנְץ רַייךְ ;
פַאל נִיט אַרָאפּ פַאר דֶעם רַייכֶען מַאן ,
וָוארֶעם אַלֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען גְלַייךְ .

—

אוֹיךְ דֶעם וָואס טְהוּט דִיר דַיין מְלָאכָה ,
עֶר טְרָאגְט דִיר וַואססֶער , עֶר הַאקְט דַיין הָאלְץ .
גִיבּ אָפּ זַיין שָׁלוֹם אוּנ זַיין בְּרָכָה ,
פֶערַאכְט אִיהם נִיט , דוּ זַיי נִיט שְׁטָאלְץ .

—

דֶען נַארֶען זָאלסְט דוּ נִיט פֶערַאכְטֶען,
דוּ הָאבּ רַחֲמָנוּת אוֹיף דֶעם ווִילְדֶען;
ווִי בְּרִידֶער זָאלסְט דוּ זַיי בֶּעטְרַאכְטֶען:
מֶען דַארְף זַיי לֶערְנֶען, מֶען דַארְף זַיי בִּילְדֶען.

—

טְהוּן טוֹבוֹת מֶענְשֶׁען ווֶעדְלִיג דַיין פֶערמֶעגֶען,
מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען זָאלסְט דוּ בֶּעגֶעהְרֶען,
נָאר טָארְסְט דֶערבַּיי גָאר קַיין מָאהל פְרֶעגֶען,
צוּ ווֶעלְכֶער אֱמוּנָה זַיי גֶעהֶערֶען.

—

אֲפִילוּ דֶעם אָרֶעמֶען צִיגַיינֶער,
מוּזְט דוּ אִיהם הֶעלְפֶען אִין זַיין נויט
עֶר אִיז אַמֶענְשׁ, אַבְּרוּדֶער דַיינֶער,
דוּ גִיבּ אִיהם ווַאסֶער, גִיבּ אִיהם בְּרוֹיט.

—

כְ'הָאבּ דִיר גֶעזָאגְט אוּנ זָאג דִיר ווִיעדֶער,
דוּ זַיי אַ יוּד, נָאר ווֵייס פֶערשְׁטֵיי,
אַז אַלֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען בְּרִידֶער,
אֵיין גָאט אֵיין פָאטֶער הָאבֶּען זַיי.

—

בֶּעטְרַאכְט מַיין קִינְד אוּנ גוּט בֶּעדֵיינְק,
אַלְצְדִינְג ווָאס אִיךְ זָאג דִיר אִין לִיעד,
אֵיין כְּלַל הָאסְט דוּ דָא נָאר גֶעדֵיינְק:
דוּ זַיי אַ מֶענְשׁ— נָאר זַיי אַ יוּד.

מיכל ברא"ד גאָרדאָן

מיין לעבענס צייט

פון מוטערס לייב בין איך ארויס ,
מיט גרויס געשרייא , מיט גרויס געוויין.
אבער איצט אין דרערד מיין אייביג הויז ,
וויל איך גאנץ שטילל און רוהיג גיין.

—

אזוי ווי דורך איין אפען טיהר ,
ארויס אין גאסס פון איינגען שטוב ,
אזוי גאנץ רוהיג גיי איך מיר ,
אראפ פון בעט אריין אין גרוב.

—

אט באלד איז מיין קורץ לעבען אוועק ,
אט באלד קומט אן זיין לעטצטע שעה ,
ניט לאנג זיין אנהייב און שוין זיין עק ,
אט ערשט געוועזן און באלד ניט דא.

—

מיליאנען יאהרען זענען פערשוואומען ,
איידער איך בין אויף דער וועלט געוועזן,
מיליאנען יאהרען וועלען אנקומען ,
און איך וועל מעהר די וועלט ניט זעהן.

—

עס טוהט אמאהל פון ים א שפריץ ,
א טראפען וואססער פאר'ן זונענשיין ,
און פאלט געשווינד אזוי ווי א בליץ ,
צוריק אראפ אין ים אריין.

—

אזוי איז גלייך מיין קורצע לעבענסצייט ,
אזוי איז גלייך מיין גלענצענד לעבענסגליק
עס גייט נאר פלוצלינג ארויס פון אייביגקייט,
און פאלט אין אייביגקייט געשווינד צוריק.

מיכל גארדאן.

דאס יודישע קינד .

טיף בעגראבען אין דער פינסטער ,
ווייט פון לופט און ליכט—
זעהסט דו דארט דעם בלינדען ווארעם,
ווי ער קריכט ?

אין דער ערד איז ער געבוירען ,
און בעשערט
איז איהם אייביג , אייביג קריכען
אין דער ערד...

ווי א ווארעם אין דער פינסטער ,
שוואך און שטום און בלינד—
לעבסט דו אפ די קינדהייט'ס יאהרען,
יודיש קינד !

אויף דיין וויגעל זינגט די מאמע
ניט קיין ליעד
פון א רוהיג-שטיללען לעבען ,
פרייהייט , פריעד ,

פון די גארטענער , פון די פעלדער ,
וואו דאס פרישע קינד
שפיעלט און פרייט זיך פריי און לוסטיג,
ווי דער ווינדט .

ניין ! א קוואל פון טיפען יאמער
רוישט און קלינגט...
אוי , ווי ביטער איז דאס ליעד'על
וואס זי זינגט !

טיפע זיפצען , הייסע טרערען
מיט א שטארקע מאכט
קלינגען , רוישען אין דער ליעד'ל
טאג און נאכט .

טיפע זיפצען , הייסע טרערען
הונגער , קעלט
שלעפען זיך מיט דיר צו־זאממען
אויף דער וועלט .

און פון וויעג'על ביז צום קבר
אויף דעם לאנגען וועג
וואכסען גאנצע וואלדער צרות
אהן א ברעג...

ש. פרוג

דער גט.

אַ קאָמעדיע אין 3 בילדער.

פֿון שלום עליכם.

פּערזאָנען:

שׂרה־חנצי	אַיין אשת־חיל פֿון אַ יאָהר 40
אובן־הערש—שׂרה חנציס	איהר מאַנן אויך אין די יאָהרען; אַ יוד אַ יודע ספֿר.
עטעלע	זייער טאָכטער. אַ שאָן ווייבעל פֿון אַ יאָהר 18.
מאָטעלע	זייער איידעם. אַ פֿיינער יונגערמאַנטשיק פֿון אַ יאָהר 19.
לוי־בנימין	מאָטעלעס אַ חבר, אַ יונגער מאַנן— אַ משׂכּיל
ר' שלום שדכן	אַ יוד אַ שדכן.
ר' ארקע	דער רב פֿון דעם שטאָדטעל.
פֿרומע	די רביצין.
ר' זכריה	אַ סופֿר. אַ הויכער יוד מיט אַ גרינגע שאַל שטענדיג.
יודעל דער שמש	אַ ריהרעוודיג יודעל. אויף וועלכען עס שטעהט דאָס גאַנצע שטאָדטעל.

צוויי עדות.
אַ מנין יודען.

עס קומט פֿאָהר אין דעם 19-טען יאַהר—הונדערט אין אַ קליין פּוילעש שטאָדטעל, וועלכס שטעהט ביי דעם ברעג טייך, אויף וועלכען עס געהט ניט קיין אָקרענטען מיט קיין שיפֿען מיט קיין קליינע שיפֿעלאך, אונ אַ חוץ ראַקעס, זשאַבעס מיט שקצים ורמשים געפֿינט זיך דאָרט ניט קיין שום פֿיש אויף דער וועלט, ניט קיין כשרה אונ ניט קיין טרפֿה; פֿולל עהרליכע יודען אונ אַ סך פֿרוממע ווייבער זענען זיך טובל ומטהר אין דער דאָזיגער בלאָטע מיט דעם גאַנצען רצון אונ מיט גרויס כונה, אונ אַללע קונדייסים מיט די ווייסע חברה'ניקעס ליגען דאָרט זוממערלעבען טאָג־טאָגליך אונ' ווילען גאָהר ניט ארויס־קריכען פֿון דעם דאָזיגען זעלטענעם באַססיין...

 (הויז-פֿריינד)

דאס ערשטע בילד.

שרה־חנצי און ראובן־הערש.

1.

אין א געוואהנליך צימער, פשוט געמעבלירט, אויף דעם יודעשען אופ'ן, זיצט ביי א גרויסען פיערעקעכדיגען טיש אויף א הילצער'ן ווייס בייגקיל ראובן־הערש איבער א ספר פון די היינטיגע ספרים, אין וועלכען ער איז שטארק פערטיעפט, ביי דער הרובע אויף א בייגקיל זיצט שרה־חנצי און ארבייט א זאק מיט א שרעקליך מהירות און דאס קניילעכען בוימוואל קאטשעט זיך ביי איהרע פיס אויף דער ערד; זי איז אויך פערטיעפט אין דער ארבייט און קוקט אויף די דראטלאך וועלכע טאנצען ארום אין איהרע פינגער.

שרה־חנצי. [ציילט די אייגלאך פון דער זאק] איינס, צוויי, דריי, פיער, פינף ... ראובן־הערש! זעקס, זיבען, אכט, ניין, צעהן ... ראובן הערש!

ראובן־הערש. [הייבט אויף די אויגען פון דעם ספר] הא?

שרה־חנצי. האק דיר אין קאפ אריין! צעהן מאהל דארף מען דיך רופען, ביז דו וועסט זיך אמאהל אנרופען.

ראובן־הערש. וואס־זשע איז דארטען?

שרה־חנצי. וואס זאהל זיין? גאהר ניט! ער האט זיך אנגערעדט מיט דעם איידעסיל, מע זאלל מיך א לעבעדיגע אריין טרייבען אין דער ערד אביין— און גענוג.

ראובן־הערש. שא; א נייעס! וואס נאך וועסט דו זיך אויסטראכטען, שרה־חנצי?

שרה־חנצי. אויסטראכטען? איך טראכט זיך אויס? אִיא, ראובן־הערש? ווער איז געקרעכט? דו מיט דעם גינייַדעם דייַנעם; ווער איז א הולטייקע? איך. ווער ווערדט אויסגעריסען? —אויסגעריסען זאללט איהר ווערען! ווער פרווירט א גאנץ טאג אין קלייט —אויסגעפרוויהרען זאללט איהר ווערען אללע איינציגוויים? —אלץ איך! אלץ איך! און אז סע קומט צו עפעס— בין איך די שלעכטע! געה, הארעווע, קריך אין דער ערד— א שאנעם כבוד קאנן מען זיך פון אייך דערלעבען, ברענען זאללט איהר אויפ'ן פייער, ווי מיר ברענט דאס פנים, רבונו של עולם!

ראובן־הערש. וואס־זשע ווילסט דו וואס? [קוקט אריין אין ספר]

שרה חנצי. וואס וויל איך, פרעגסט דו? וואס וויל איך? וואס זאלל איך וועללען? גאר ניט! איך וויל אויך האבען א שטיקעל רעה בא זיך, אין מיין שטוב, בא מיינע אייגענע קינדער, בא מיין טאכטער, בא מיין איידעם! וואס איז? איך בין דען ניט

אזא געטרייהע שוויגער ווי לאה דוואסי ? חאטש לאה דוואסי האט א שאנערן אײדעם , ווי איך , אביסעל א לייטעשער יונגערמאנן , ווי דיין גינייידעם , וואס ווייסט נאר צו זיצען טאג ווי נאכט אין שטוב און הייגען איבערן ווייב , ווי א סאוואלע— טפו זאל ער ווערען! און אז איך קום פון דעם מארק , קוקט ער אויף מיר , ווי אויף דעם הונט , און סודי'ט זיך מיט דעם ווייב און שושקעט זיך מיט איהר— שו שו שו שו... וואס שושקעט ער זיך מיט איהר ? הא ? דו מיינסט , איך ווייס ניט , אז ער רעדט פון מיר ? האסט מורא איך הער ניט ? וואס פאר סודות איז דא פאר א שוויגער ? איך פרעג דיך , וואס האט זיך איין אײדעם בעהאלטען פון א שוויגער , ראובן־הערש ? ראובן־הערש ! [מיט א קוועטש] ראובן ־ הע־ר־ש !

ראובן־הערש. [האפט זיך אויף] הא ?

שרה־חנצי . האק דיר אין מוח! איך רעד און רעד, ווער צוזעטצט רעדענדיג. און ער „האקעט"
און „האקעט" גלייך ווי א הונד בילט ! אין מיר ווערדט מיין גאל צו־זעטצט , מיין בלוט ווערדט איבער־געזאדען , ווי איין אקריפ— און „ער" זיטצט זיך מיט א גלאטען לונג און לעבער איבער די ספרים'לאך און איך האווקע און טאמער ווייסט דו וואס ? איך ווייס ! די ספרים'לאך זענען ביי דיר טהייערער פון דעם ווייב , אכטצעהן מאהל טהייערער ! ספרים'לאך ? דאס איז אין גאנצען דיין חיות . ראובן־הערש ! אז ווער פאהרט אויף דעם יאריד ?— שרה־חנצי ; ווער ווארגט זיך מיט א קארטאפלע פאר א גאנצין טאג.— דערוואָרגען זאללסט דו ווערען , ליעבער גאט— ? שרה־חנצי ; און ער זיטצט זיך איבער די ספרים'לאך , ווי א שררה , חאטש בראט איהם , חאטש ברען איהם... ראובן־הערש ! ראובן־הערש ! [בייגט זיך אן צו איהם גלייך אין אויהער אריין :] ראובן הערש ! ראובן־הערש ! ראובן הערש ! ראובן־הערש ! ראובן־הערש !

ראובן־הערש. [רייסט זיך אב פון דעם ספר] הא ? הא ? הא ? הא ?

שרה־חנצי . [קוקט אויף דעם מאנן ווי פערוואונדערט ; נאכדעם שנייצט זי אויס די נאז און הייבט אן צו וויינען .]
אוי , אזאך און וועה איז מיינע יאהר און טאג , וואס איך לעב אויף דער וועלט ! בעסער וואָללט איך געוועזען אויסריגען ביי מיין מאמען אין בויך , איידער זי האט מיך געהאט אויף צרות מיט שלעק , מיט אומגליק , מיט , מיט ...

2.

די זעלבע מיט עטעלען

עטעלע . [קומט אריין ; בלייבט שטעהן ; קוקט אויף דעם פאטער און אויף דער מוטער פערוואונדערט .] וואס איז , מאמע ?

ראובן־הערש. [ווייזט אן מיט דער האנד דער טאכטער אויף דער מוטער ; נעמט דעם ספר און געהט אוועק אין דעם צווייטען חדר , קנייטשענדיג מיט די פלייצעס .]

3.

שרה־חנצי און עטעלע.

עטעלע . וואס וויינסט דו , מאמע ?

שׂרה־חנצי. [ווישט די אויגען] אוי, פְרֶעג מִיךְ גָאר נִישְׁט, טָאכְטֶער! פְרֶעג מִיךְ נִישְׁט. אַז דוּ וֶועסְט זַיין אַ מַאמֶע, טָאכְטֶער, וֶועסְט דוּ וִויסֶען, טָאכְטֶער; וֶועסְט וִויסֶען; גָאר לָאז דִיר גָאט הֶעלְפֶען, זָאלְסְט זַיין גְלִיקְלִיכֶער פוּן מִיר, טָאכְטֶער, מִיט מֶעהר מַזָל אוּנ מִיט מֶעהר כָּבוֹד. נָאר וָואס הָאבּ אִיךְ מִיט דִיר צוּ־רֶעדֶען, טָאכְטֶער. אַז דוּ הָאסְט נָאךְ נִישְׁט גֶעפִיהלְט דֶעם טַעַם פוּן זַיין אַ מַאמֶע? וֶועה אִיז מִיר. וואוּנְד אִיז מִיר, וִויפִיל בְּלוּט אִיךְ הָאבּ פַאר־גָאסֶען אוֹיף מַיין קִינְד, וִויפִיל נֶעכְט נִישְׁט גֶעשְׁלָאפֶען! וֶועה אִיז מִיר— פָאקֶען, צֵיינְדְלִיךְ, מָאזְלֶען, קָאקְלְיוּשׁ, קַדַחַת אוּנ אַ הִינְטִישֶׁער הוּסְט... אוּנ הַיינְט קוּים דֶער־לֶעבְּט, חַתוּנָה גֶעמַאכְט אִין אַ בֵּייזֶער אַ פִינְסְטֶערֶער שָׁעָה, אִיךְ ווֵייס? אִיךְ הָאבּ אוֹיךְ גֶעוָואלְט אַזָא נַחַת, וִוי לֵאָה דְוָואסִי; צוּם סוֹף נָא דִיר; אַ שֵׁיינֶער נַחַת! אוֹיף אַלֶע מַיינֶע שׂוֹנְאִים, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם! וֶוער סֶע אִיז מִיר אַ שׂוֹנֵא מִיט אַלֶע שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, זָאלֶען קַיין גְרֶעסֶערֶען נַחַת מִיט קַיין גְרֶעסֶערֶען כָּבוֹד נִישְׁט הָאבֶּען פוּן זַייעֶרֶע קִינְדֶער, וִוי אִיךְ הָאבּ!

עטעלע. ווִיעֶדֶער אַמָאהל דָאס נֶעכְטִיגֶע, מַאמֶע?

שׂרה־חנצי. שְׁטִילל, דוּ פִיסְקַאטֶע! דוּ רֶעדְסְט מִיר אָקֶעגֶען? דָאס הָאט "עֶר" דִיךְ אַרוֹיפְגֶעפִיהרְט?

עטעלע. וֶוער אִיז דֶער "עֶר", מַאמֶע?

שׂרה־חנצי. קְלָאמְפֶּערְשְׁט! קוּק זִי אָן דִי רֶבֶּצִין— קְלָאמְפֶּערְשְׁט ווֵייסְט זִי נִיט וֶוער! "עֶר", דֶער תַּכְשִׁיט דַיינֶער; מַיין גֶעגַייעֶדֶעמִיל; מַיין צִיהרוּנְג; מַיין לוֹיטֶערֶער שְׁטֶעהרֶען, אוֹיף וֶועלְכֶען אִיךְ הָאבּ זַאךְ אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט בִּיז דֶער הֶעמְד, אוּנ בִּין נָאךְ גֶע־פָאהרֶען דְרַייסִיג מַייל אוּנ קוּים מִיט צָרוֹת גֶעקְרִיגֶען דִי מְצִיאָה!

עטעלע. וָואס הָאסְט דוּ צוּ אִיהם, מַאמֶע? וָואס הָאט דִיר מָאטֶעלֶע גֶעטוּהן?

שׂרה־חנצי. גֶעטוּהן? וָואס זָאלל עֶר מִיר טְהוּן? אֶפְשַׁר הָאסְט דוּ גֶעוָואלְט, עֶר זָאלל מִיךְ שֶׁעלְטֶען אִין דִי אוֹיגֶען, שְׁלָאגֶען דִי שְׁווִיגֶער? זִידְלֶען? גֶענוּג אַז עֶר זִידֶעלְט מִיךְ אוּנְטֶער דִי אוֹיגֶען! וָואס אִיז? אִיךְ הָאבּ דָאס דֶען נִישְׁט פֶערְדִינְט?

עטעלע. וֶוער הָאט דָאס דִיר דֶערְצֶעהלְט, מַאמֶע? מָאטֶעלֶע הָאט דִיךְ גֶעזִידֶעלְט? מָאטֶעלֶע?...

שׂרה־חנצי. זֶעה נָאר: וִוי זִי פַארְצִיהְט אִיהם אַבִּיסֶעל אוֹיף אַ שְׁטְרִיקֶעלֶע: מ אַ ט ע לֶ ע! מָא־טֶע־לֶע! וָואס אִיז דָארְט אַזֶעלְכֶס? דוּ מֵיינְסְט, אַז עֶר גֶעהט מַאקֶע אוּם נָאךְ דִיר, טָאכְטֶער, אַזוֹי וִוי דוּ נָאךְ אִיהם?

עטעלע. אָ, מַאמֶע, דוּ הָאסְט אִין אִיהם אַ גְרוֹיסֶען טָעוּת, מַאמֶע! דוּ קָאנְסְט אִיהם נִיט! עֶר אִיז...

שׂרה־חנצי. אַזוֹי? הֵייסְט דָאס, ווֵייסְט דוּ מֶעהר פוּן מִיר, טָאכְטֶער? אָ, גוּטֶע יָאהרֶען! גוּטֶע יָאהרֶען; נִיטָא וָואס צוּ רֶעדֶען! מַיין טָאכְטֶער ווֵייסְט מֶעהר פוּן מִיר; זִי אִיז דִי חָכְמָה; זִי ווֵייסְט אַלֶעס; נָאר אִיךְ ווֵייס גָאר נִיט; אִיךְ בִּין דֶער נַאר; אִיךְ בִּין דִי בְּהֵמָה...

עטעלע. ווער זאָגט דען, מאַמע? איך זאָג נאָר, אַז אַזאַ יונגער מאַנן, ווי מײַן מאָטעל...

שרה־חנצי. [נעמט די הענד פאַדבאָקאַם] נו?

עטעלע. אַזאַ יונגערמאַנן, ווי מײַן מאָטעל, דאַרף מען אויספאָהרען די גאַנצע וועלט. וועט מען נישט געפינען...

שרה־חנצי. [קאַטשעט זאַך] האַ־האַ־האַ־האַ־האַ־האַ־האַ! אַזוי? דאָס האָט „ער“ דיר אַזוי אײַנגערעדט? אַיאַ? נו גלייב איהם, טאָכטער! ער האָט דיר אפשר געשוואָהרען אויך? האַ־האַ־האַ! אָ, טאָכטער! האָסט זאַך אין איהם אַביסעל צו־פיעל אײַנגעגלויבט; דאַריבער פיהרט ער דיך אַזוי בײַ דער נאָז; ווען דו זאָללסט זאַך צו איהם אַזוי צו־קוקען, ווי איך קוק זאַך צו, וואָללסט דו אפשר אויך געזעהן דאָס, וואָס איך זעה.

עטעלע. וואָס זעהסט דו אויף איהם אַזעלעכס, מאַמע?

שרה חנצי. איך זעה? — אַללע זעהן!

עטעלע. [דערשראָקען] אַללע זעהן? וואָס? ווער זעהט? וואָס האָט מען געזעהן?

שרה־חנצי. מע האָט געזעהן דאָס, וואָס קיינער דאַרף ניט זעהן.

עטעלע. [צוקאָכט] מאַמעניו! האַרצעניו! ליובעניו! איך בעט דיך, זאָג מיר, וואָס האָט מען געזעהן.

שרה־חנצי. אַזוי? וויללסט דו טאַקע, אַז איך זאָלל דיר זאָגען? אַ שאָנער כבוד פאַר דער מאַמע דיינער, אַיאַ? לאָזען דיר אַנדערע זאָגען, טאָכטער מײַנע!

עטעלע. [וויינט] דו מוטשעסט מיך, מאַמע! איך בעט דיך, זאָג מיר, חאָטש איין וואָרט, חאָטש אַ האַלב וואָרט, איך בעט דיך, מאַמעניו! האַרצעניו! נשמהניו!

שרה־חנצי. וואָס זאָלל איך דיר זאָגען, וואָס? וואָס האָסטו דו זאַך צו־געטשעפעט צו מיר? געה, לאָז „ער“ דיר זאָגען! לאָז דיר דײַן מ א ט ע ל ע זאָגען: וואָהין געהט ער אַללע טאָג נאָכ׳ן דאַווענען?

עטעלע. וואָס הייסט וואָהין? צו לוי בנימין, צו לאה דוואָסי׳ס איידעם!

שרה־חנצי. צו לאה דוואָסי׳ס איידעם? האַ־האַ־האַ! אַזוי טאַקע? ווער האָט דיר געזאָגט, טאָכטער מײַנע?

עטעלע. צו וועמען דען־זשע געהט ער, אַז ניט צו לוי־בנימינ׳ען? אדרבה, זאָג מאַמע!

שרה־חנצי. פון וואַנען זאָלל איך וויסען? איך געה איהם דען נאָך, צי וואָס? איך האָב מעהר נישט, וואָס צו טהון, נאָר נאָכקוקען דעם געניידעם מײַנעם, וואָהין ער געהט, איך זאָג דיר! פראַמענע מעג ער געהן ניט נאָר צו לאה דוואָסי׳ס טאָכטער, אפילו אין דער ערד אַריין, האַרט מיך אויך ניט, אַבי מיר און מײַן קינד זאָל ניט שאַדען!

עטעלע. [מיט טרעהרין] מאמע! לאה דוואסי איז א ספלעטניצע, דו קאנסט זי דען ניט? אז זי קאן אויסטראכטען אויף איהר אייגען קינד, אויף איהר טאכטער אזא זאך האבען מיר איהר ניט וואס צו רעדען.

שרה־חנצי. [מיט פייער] שוין לאנג, טאכטער מיינע, שוין לאנג ביסט דו געוואהרען אזא פרעסטארעץ, וואס דו דערצעהלסט מיר מעשות? וואס מאכסט דו מיר אוועק מיט דער האנט: „לאה דוואסי אונ לאה דוואסי"? וואס מיר לאה דוואסי אונ ווער מיר לאה דוואסי! איך דארף זאך ביי איהר קיין מעשות ניט אנפרעגען; איך פרעג נישט בא קיינעם, וואהין אונ צו וועמען— מיין אייגעם געהט; מע קומט צו מיר אין קלייט אריין אונ מע דערצעהלט מיר, זאלל איך מיר פארשטעללען די אויהרען צי וואס? מאהל דיר אז אך אונ וועה איז מיר, אז איך זיץ אונ הער אויס אט די אללע שאנע מעשות; איך בין דאך מעהר נישט ווי א מענטש, נו אונ אמאמע איז מסתמא נישט איינגענומען, אז מע רעדט אויף איהר קינד; יענעם די מויל פארשטעהלען קאן איך ניט אונ געהן זאך אפ קריגען מיט יעדען בעזונדער, וועט זיין לייטעשע געלעכטער, ווי זאגט מען: „שנייץ די נאז אונ שמיר דעם פנים"... סע איז מיר אוודאי גוט, זאג איך דיר!

עטעלע. [וויינט] עמיצער האט דיר אויסגעקלעהרט, אוודאי א שונא מייגער, אונ דו גלויבסט זאך, מאמע?

שרה־חנצי. [הייס] אויסגעקלעהרט? א שונא? עמיצער? א, כשרה בהמהלע! גיי, הער, וואס מע רעדט אויף דער גאס, אין מארק, אין אללע הייזער! די גאנצע שטאדט האט צו טהון מיט מיר— זאגט זי א שונא! מיר ליגען ביי יעדען אין מויל, קינד אונ קייט ווייסט פונים סוד; יעדער בעזונדער ווייזט אויף מיר אן מיט'ן פינגער, אונ אין שול הער איך אונטער מיינע פלייצעס, ווי מע שושקעט זאך אונ מע לאכט— אונ זי זאגט מיר, אז עמיצער האט אויסגעטראכט!

עטעלע. [שלאגט זיך מיט קולאקעס אין הארצען אונ טופעט מיט די פים] סאליגען! סאליגען! סאליגען!!!

4.

די זעלבע אונ מאטעלע.

מאטעלע. [לויפט אריין א דערשראקענער] וואס איז? וואס שרייעסט דו, עטעלע? דו וויינסט? וואס וויינסט דו, עטעלע? [נעמט זי אן ביי דער האנד]

שרה־חנצי. [שטעהט אויף] קוק איהם אן אביסעל, ווי ער מאכט דעם אנשטעל, א נעבעכעל; גאטט די נשמה שולדיג... געמאכט א תל פון מיין קינד, אוועק געקוילעט, אראפגענומען דעם קאפ— אונ האט א „פאטעפאלנעסט" פרעגען, וואס זי וויינט?! רוצח! קוילער! מלאך־המות איינער! זאג מיר, מיט וואס אטוועטשאיעסט דו מיר פאר מיין קינד, פאר מיין אויג אין קאפ? ווייז, טאכטער, וויין! וועה איז דער מאמע ביינער! [כאפט די ארבעס ערויס אונ טהוט א קלאפ מיט דער טיר]

5.

מאטעלע און עטעלע :

מאטעלע. [נעמט אן עטעלען ביי ביידע הענד און וויל איהר געבען א קוש ; זי לאזט זאך ניט און הערט ניט אויף צו וויינען] עטעלע ! טהייערע מיינע ! זאג מיר, וואס איז דא אזעלכעס ? וואס וויינסט דו ? איך בעט דיך, נשמה מיינע ! זאג מיר ! נו, זאג כאטש איין ווארט ! כאטש איין ווארט !

עטעלע. [צוגעהט זיך פאר געוויין] אוי, לאז מיך ! לאז מיך ! אוי, געה אוועק פון מיר ! אוועק ! אוועק ! [שטופט איהם אפ פון זיך] אוועק !

מאטעלע. [טריט אפ אביסעל ; בלייבט שטעהן ; לאזט אראפ די קאפ ; לייגט צונויף די הענד און בלייבט אין א טראגישער פאזע] אוי גאט מיין גאט ! פאר וואס קומט מיר אזא שטראף ? מיט וואס האב איך פערזינדיגט ? ביז ווי לאנג נאך וועל איך זאך אזוי מוטשען ? פאר וועמעס זינד קום איך אפ ? [געהט צו נעהענטער צום ווייב] עטעלע ! עטעלע ! דערבארעם זאך אויף מיר... האב רחמנות... עטעלע ! עס ווייזט אוים, אז די שוויגער האט שוין ווידער אנגערעדט אויף מיר... עטעלע ! למאי זאללסט דו פון מיר פארבארגען ? ערשט נעכטען האסט דו מיר געשוואהרען, אז וואס מע וועט דיר זאגען, וועסט דו מיר באלד דערצעהלען... אז דו וועסט שוין מעהר קיין שלעכטים אויף מיר נישט גלויבען... אז צווישען אונז וועט תמיד עקסעסטירען א היילינע ליעבע אויף אייביג... און אצינד, מיינע טהייערע און געליעבטע עטעלע, שטעה איך פאר דיר און בעט רחמים, זאללסט כאטש איין קוק טהון אויף מיר, כאטש איין ווארט מיר זאגען, ווילסט דו נישט, עטעלע ! וואו זענען דיינע שבועות ? וואו זענען דיינע נעכטיגע הבטחות, עטעלע ? [ער כאפט זי ארום און טהוט זי א קוש ; זי רייסט זאך אוים פון זיינע הענד מיט כעס]

עטעלע. אוועק ! אוועק צו לאה דוואסים טאכטערעל ! אוועק פון מיינע אויגען !

מאטעלע. [פערשטוינט] צו לאה דוואסים טאכטעריל ? וואס הייסט דאס און וואס בעדייט עס ? וואס איז דאס פאר א נייעס, הא ?

עטעלע. [מיט הארץ] א נייעס, זאגסט דו ? גיי, הער, וואס די שטאדט רעדט !

מאטעלע. די שטאדט רעדט ! וואס רעדט די שטאדט ? אדרבה, לאם איך אויך וויסען ?

עטעלע. דו פרעגסט נאך ? הא ? וואס געהסט דו אהין אללע טאג ? דו מיינסט, דו נארסט מיך אפ ? מיין ניט, אז איך בין אזא נארר, ווי דו מיינסט ; א, איך וויים שוין ! איך וויים שוין ! צו לוי-בנימינ'ען געהסט דו ? איא ? צו איהר, צו לאה-דוואסים קראסאוויצע מיט דער רויטער נאז... א א א ! ! ! [זי רייסט אויף זיך די האר אינ איז אויסערזיך]

מאטעלע. [כאפט זי אן בא די האנד ; נעמט זי ארום מיט גוואלד און באדעקט איהר געזיכט און איהר קאפ מיט הייסע פלאם-פייערדיגע קוש] עטעלע ! ליובעניו ! וואס רעדסט דו ? איך ? איך ? צו לאה-דוואסים טאכטער ? צו אט דער דאזיגער ? איך וועל דיך פארבייטען אויף לאה-דוואסים טאכטער ? דיך ? מיין קעצעלע ? מיין לעבען ? מיין נשמה ? מיין... ? איך... ? א, איך וויים

שוין פון וועמען דאס וואקסט! איך וויים שוין! דאס האט זי אויס־געטראכט! זי! די שווינער! יא, איך וויים שוין! א, זי ווילל אונז צו שיידען! זי ווילל מיך אין דער ערד אריין טרייבען א לעבעדיגען! זי האט זאך גענומען אויף מיר! ערשט היינט אין דער־פריה האט זי מיר דערצעהלט אונ אנגערעדט אויף דיר כל הצרות! אז דו האסט זאך איהר גע־קלאגט אויף מיר; אז דו קאנסט מיך ניט אנקוקען; אז לוי־בנימין האט א שאן קול אונ קאן זינגען אונ איך ניט; אז לוי־בנימין... נאר איך גלייב ניט אונ דו גלייבסט; איך וושאלע־ווע דיך, אונ דו מיך ניט; איך האב דיך ליעב אונ בין דיר געטריי ביז לעצט, אונ דו האסט אפילו קיין קאפ רחמנות ניט אויף מיר!... דו האסט מיר גענעבען א שבועה, אז דו וועסט מיך אייביג ליעב האבען, תמיד גלויבען; צום סוף ווילסט דו אפילו אויף מיר קיין קוק ניט טוהן... א! איך בין דער אומגליקליכסטער מענטש אויף דער וועלט!!! [פאלט אויף א ביינקעל אונ וויינט]

עטעלע. [געהט צו צו איהם אונ ווילל איהם טוהן א קוש; ער לאזט זאך ניט] מאטעלע! גאטט איז מיט דיר! טוה אויף מיר א קוק! דאס בין איך! דו ווילסט מיך ניט? מאטעלע! מאטעלע!

מאטעלע. [פאלט איהר אויף דעם האלדז] עטעלע!...

עטעלע. [מע קושט זאך] מאטעלע! ...

מאטעלע. [קושענדיג] קעצעלע!

עטעלע. [קושענדיג] קאטעקעל!

מאטעלע. [קושט זי] נשמה מיינע!

עטעלע. [קושט איהם] לעבען מיינס!

מאטעלע. [קושט זי] מיין ענגעל!

עטעלע. [קושט איהם] מיין הארץ!

מאטעלע. אונ דו האסט זאך אויף מיר אזעלכעס געגלייבט, הא?

עטעלע. א, זיי מיר מוחל, מאטעלע! דאס לעטצטע מאהל!

מאטעלע. זעה־שע, עטעלע, דאס לעטצטע מאהל!

עטעלע. דאס לעטצטע מאהל!

מאטעלע. שווער מיר!

עטעלע. איך שווער דיר!

מאטעלע. עס איז נאך דא אויף דער וועלט אזא טהייערע ווי דו ביסט? [ויי פאללען איינס דעם אנדערען אויף דעם הארצען אונ מע קושט זאך]

ענדע פון דעם ערשטען בילד. (פארהאנג פאלט)

דאס צווייטע ביld.

1.

ראובן־הערש און ר' שלום שדכן

ראובן־הערש זיצט איבער א ספר אין דעם זעלבען צימער און איז צוקאכט; ר' שלום שדכן קוקט איהם גלייך אין די אויגען אריין.

ר' שלום שדכן. וואס זענט איהר אזוי צו־טראגען וואס? ר' ראובן־הערש! מילא וואס סע מאכט זאך מילא וואס? אייער טאכטער איז ניט די ערשטע איז זי; און וואס? איהר האט מורא האט איהר, זי וועט נישט קריגען־קיין אנדערען וועט זי? בראד איז ניט אויס־געשטארבען בראד!

ראובן־הערש. וואס רעדט איהר? איהר ווילט מיר איינרעדען? מאטעלע איז א זעלטענער יונגער־מאנן; א זעלטען קינד, חלעבען, א זעלטען קינד!

ר' שלום שדכן. נו, ווער זאגט דען ווער? ער איז אוודאי נישט־קשה פון א יונגען־מאנן איז ער; נאר מסתמא איז דאס ניט איהר זיווג מסתמא...

ראובן־הערש. נישט איהר זיווג, זאגט איהר? וואס איז.? וואס געהט איהם אפ? איך פרעג אייך, ר' שלום, מיט־וואס איז דאס נישט גלייך? אדרבה זאגט איהר אליין.

ר' שלום [רוקט זיך צו צו איהם]

ר' שלום. [רוקט זאך אפ] וואס קאן איך זאגען וואס? קאן איך זאגען וואס? גאטט איז דער מזווג זיווגים איז ער; וואס קאן וויסען א מענטש, וואס?

ראובן־הערש. [כאפט אן ר' שלום'ן פאר די לאצען און טרייסעלט איהם] גאט איז מזווג זיווגים? ר' שלום! איך קאן אייך: איהר זענט א גוטער צבועק! איהר זענט א פאלשער מענש! איהר זענט ערגער פון איין אפיקורוס. אז איהר קאנט מיר אזעלעכס זאגען! איהר ווייסט דעם גאנצען אמת, וואס דא טוהט זאך, און ווילט מיך אפ נארען?!

ר' שלום. [רייסט זאך אויס פון זיינע הענד א דערשראקענער] אך, ר' ראובן הערש! לאזט מיך צו־רוה לאזט מיך! וואס קעהר זאך מיט מיר אן וואס? איך דארף קריכען צו יענעם אין קעשענע דארף איך? איך ווייס גאר ניט איך!

ראובן־הערש. [געהט ארום הין און צוריק] א, ווייסט איהר ניט! איהר ווייסט גאנץ גוט פון מיין שלאק, פון מיין צרה! איהר מאכט זאך נאר, אז איהר ווייסט ניט.

ר' שלום. יא, אבער וואס קעהר זאך דאס מיט מיר אן וואס? מע האט מיך געשיקט רופען האט מען מיך— בין איך געקומען בין איך; מע זאגט א גט, לאז זיין א גט לאז זיין...

ראובן־הערש. [שטעלט זאך אפ] א גוט זאגט איהר ?

ר' שלום. [קאלט־בלוטיג] נו פאר־שטעהט זאך א גוט , נו .

ראובן־הערש. [זעצט מיט דעם קולאק אריין אין טיש] איך וויל ניט קיין גוט ! איהר הערט, ר' שלום ? איך וויל ניט קיין גוט ! איך וויל ניט ! איהר הערט צו זיין ?

ר' שלום. איך הער , איך הער ; „זי" וויל אבער „זי" .

ראובן־הערש. ווער איז די „זי" ? וואס איז פאר א זי ? וואס מיר זי , ווער מיר זי ?...

ר' שלום. איך מיין שרה־חנצי מיין איך ; אייער שרה־חנצי אייערע .

ראובן־הערש. שרה־חנצי ? נו , און וואו בין איך ?

ר' שלום. [בארבאבאנעט מיט די פינגער אין טיש אריין] דאס וויים איך ניט דאס

ראובן־הערש. וואס הייסט איהר ווייסט ניט ? איך וועל דער־לאזען אזעלעכס בא זיך אין שטוב ? אזא רציחה איז נאך נישט געהערט געווארען אויף דער האלבער וועלט ! מע זאל נעמען קינדער , אזעלבע צווי מהיערע קינדער , און פליצלים און־מי־מענדריגען אפ גמין זיי , צו שיידען זיי , צו־רייסען זייער גליק אויף אייביג ! פאר וואס ? פאר ווען ? פאר וועמעס זינד ? [ער טרייסעלט ר' שלום'ן פאר די לאצען]

ר' שלום. [רייסט זיך אוים] וואס בין איך שולדיג וואס ?

ראובן־הערש. [מיט גרוים פייער] אזא ציאצקע ! אזא יונגער־מאנן ! נו , און איך וועל דאס צו־זעהן און אפ־שווייגען ? הא ? וואס מיינט איהר זיך ? איך בין דאך א פאטער!! איך בין דאך דער פאטער ! איך האב עפעס אויך א שטיקעל דעה , צו ניין ? הא ? איך וועל לאזען , מע זאל מיין קינד פיהרען פאר א קרבן ? און וואו בין „איך" ? איך פרעג אייך , ר' שלום , וואו בין „איך" ? [ער וויל אנ־האפען ר' שלום'ן פאר דער לאץ]

ר' שלום. [רוקט זיך אפ] וואס אמת איז אמת , ר' ראובן־הערש , איהר זענט אוודאי גע־רעכט זענט איהר ; הייסט גיבען אביסעל בראנפען און עפעס פאר־בייסען אויך ; איך האב נאך היינטיגען פריה־מארגען אין מיין מויל ניט געהאט האב איך . [מען טראגט אריין א פלעשיל בראנפען מיט פארבייסען]

ר' שלום. [גיסט אן] לחיים , ר' ראובן־הערש , לחיים ! לאז גאטט געבען בעסערע גע־שעפטען לאז ער... לחיים ! לחיים ! [ער מאכט א כוסה]

ראובן־הערש. [מאכט א כוסה] לחיים ר' שלום , לחיים טובים ולשלום ! עך , ברודער א פאהאנע וועלט , פע , חלעבען , א פאהאנע וועלט , פע ! [א כוסה]

ר' שלום. [א כוסה] פע , ר' ראובן הערש , פע—פע !

ראובן־הערש. [א כוסה] אבער גאר אויף איין אנדער אופן „פע" , ר' שלום !

ר' שלום. [א כוסה] זעהר פע ! זעהר פע !

ראובן־הערש. [אַ פּוֹזֶה] אָבער טאַקע, ר' שלום, וואָס פּע הייסט!

ר' שלום. [אַ פּוֹזֶה] פּע־פּע־פּע! בּיזן עק אַריין פּע!

ראובן־הערש. [אַבּיסעל פערשמאַכט] וואָס ווייסט איהר וואָס, ר' שלום? וויפיעל איהר ווייסט, איז אַפילו קיין שמינית שבשמינית, קיין צעהנ־טויזענד חלק אפילו!

ר' שלום. [מַראֶה כהן; שאָקעלט צו מיט'ן קאָפּ און שמייכעלט] איך ווייס, ר' ראובן־הערש; איהר דאַרפט מיר ניט דער־צעהלען איהר; איך האָב אויך די אייגענע מכּה איך; פונקט אַזאַ צרה פונקט.

ראובן־הערש. דאָך איז מיט אַ גאַנג; ניט אַזוי ווי בּיי מיר, ר' שלום, ר' שלום! ר' שלום! וואָס ווייסט איהר ר' שלום? קיינער ווייסט ניט, ר' שלום! אָט דאָ ליעגט דאָס בּאַ מיר, ר' שלום [ווייזט מיט'ן פינגער אויף דעם האַרצען], אָט דאָ, טיעף— טיעף!... און פאַר וואָס? פאַר ווען? [בּייגט איין די קאָפּ און וויינט] שוין עטליכע און צוואַנציג יאָהר, אַז איך קום אָפּ אויף דער וועלט... עטליכע און צוואַנציג יאָהר בּין איך אין גיהנם... שבעה מדורי גיהנם... אויף הייסע סקאָווראָדעס בּראָטען מיין לייב... קאַליסטראַאי*), ר' שלום, קאַליסטראַי טרייבּט זי מיך דורך מאָהל אין טאָג... אָהן אַ שום רחמנות... קיין גוט וואָרט כמעט פון דער ערשטער שעה [ער וויינט און ר' שלום דרימעלט] אַ וואָרטעלע אויס־צו־רעדען עטליכע און צוואַנציג יאָהר!... אָט וואו מע דאַרף אַ גט, ר' שלום! [ער שטעהט אויף; ר' שלום כאַפּט זיך אויך אויף] אָט וואו מע וואָלט בּעדאַרפט אַרויספיהרען אויף אַ גט!...

2.

די זעלבּע און שׂרה־חנצי:

שׂרה־חנצי. [פליהט אַריין, ווי אַ ווינטער און בּלייבּט שטעהן אין מיטען שטוב; אַ פּליעסק מיט די האַנד] ראובן־הערש! וואָס איז דאָ בּאַ דיר פּליצלים פאַר אַ יום טוב? גאָטט איז מיט דיר, ראובן־הערש! וועסט צייט האָבּען נאָך דעם גט פאַר־טרינקען... [קוקט אין דעם לייד־יגען פלעשעל אַריין] געמעגט איבּער לאָזען אַבּיסעל אויף שפּעטער... וועסט נאָך האָבּען גענוג צייט צו טרינקען, ראובן־הערש, און איהר אויך, ר' שלום! איה״ה צום צווייטען קנסמאָהל און צו דער אַנדערער חתונה בּאַ דיין טאָכטער... נאָר לאָז שוין גאָטט געבּען מיט מעהר הצלחה, ניט אַזאַ געניידעם, ווי איהר האָט מיר געגעבּען, ר' שלום!...

ר' שלום. [לעפּעטשעט מיט דעם צינג] איך בּעט אייך שׂרה־חנצי... איהר זענט דאָך... אַ... אַ... איך מיין טאַקע בּאמת מיין איך... אַ גוטע... אַ... ווי זאָגט ער, אַ... אַ... אַ... אשה צנועה, אַ...

שׂרה־חנצי. [שטופּט איהם צו דער טיר און שטופּט דעם מאַנן אויך צו דער טיר; זיי געהן בּיידע מיט אַראָפּ־געלאָזטע קאָפּ, און זי געהט זיי נאָך] נו, געהט שוין געהט! שוין אַללעם פערטיג... דער רב האָט געשיקט צו מיר דעם שמש... דער גט איז שוין צום־שרייבּען... דאָס פּאַר־פאָלג וועט בּאַלד אויך אונטער־קומען... נו, ריהר זאַך שוין, ראובן־הערש, ריהר זאַך! קוק איהם

---

*) קאָליסטראַי— הייסט Сквозь строй — אַ שטראָף פון אַמאָהליגע יאָהרען.
(הויז־פריינד)

אָן אַבִּיסֶעל, ווי עֶר פְּלָאנְטֶעֶרְט מִיט דִי פִּיס... גֶענוּג אָנְגֶעטְרוּנְקֶען זַאךְ? הַא? [שְׁטִיללֶערְהֵייד] פִּיאַווְקֶעס זָאללֶען טְרִינְקֶען אַייֶער בְּלוּט בֵּיידֶע... הָאט נָאךְ צוּנוֹיפ־גֶעסְקַאמְפַּאנְיֶעט מִיט דֶעם דָראזִיגֶען זוֹלֶל וְסוֹבֵא'נִיק אוּנ מֶע הָאט אוֹיס־גֶערָאמְט, וואו סֶע דָא אַ שְׁטִיקֶעל לֶעקַאךְ אִין שַׁאפֶע. עֶסֶען זָאללֶען אַייךְ וֶוערֶעם בֵּיידֶע אַייֶער לַייב, זִיסֶער גָאט!...

3.

מָאטֶעלֶע אוּנ לֵוִי־בִּנְיָמִין.

פְרִיהֶער קוּמְט אַרַיין מָאטֶעלֶע, פַאלְט אוֹיפְ'ן בֵּיינְקֶעל אוּנ בְּלַייבְּט זִיצֶען אִין אַ טְרַאגִישֶׁער פָּאזֶע; בַּאלְד נָאךְ אִיהם קוּמְט אַרַיין לֵוִי־בִּנְיָמִין מִיט אַ שְׁמֵייכֶעלֶע.

מאטעלע. [וויינְט אוּנ רַייסְט אוֹיף זִיךְ דִי הָאר] פַארְפִינְסְטֶערְט בִּין אִיךְ גֶעוָוארֶען! אַוָואךְ אוּנ וֶועה אִיז מִיר, אַז אִיךְ דַארְף עֶ ט עֶ ל עֶ ן גֶעבֶּען אַ גֶט!

לוי־בנימין. וָואס־זְשֶׁע הָאסְט דוּ גֶעוָואלְלְט? אַז עֶטֶעלֶע זָאלל דִיר גֶעבֶּען אַ גֶט?

מאטעלע. אָ, דוּ לַאכְסְט? דוּ טְרַייבְּסְט קַאטָאוֶועס? אַצִינְד?

לוי־בנימין. וָואס רֶעדְ'סְט מְשׁוּגֶעגֶער, וָואס וֵויינְסְט דוּ? וָואס הָאסְט דוּ זַאךְ צוּ־רֶעוֶועט, ווי אַ בְּרֶעקֶעלֶע קִינְד? אַדְרַבָּה זָאג!

מאטעלע. דוּ בְּרֶעגְסְט מִיךְ נָאךְ? וָואס־זְשֶׁע רֶעדְ? טַאנְצֶען זָאלל אִיךְ?

לוי־בנימין. אַוַודַאי טַאנְצֶען!... דוּ וֶוערְסְט פָּטוּר פוּן אַזַא שְׁוִוינֶער, ווי שָׂרָה־חַנָּה'צִי, מֶעגְסְט דוּ גֶעווּיס גֶעהְן טַאנְצֶען... וֶוער קָאן זִי נִיט? אִיךְ בִּין בַּאוָואהְרֶענְט, אַז דוּ וֶועסְט דָא אָפּ־זַיין נָאךְ אַ הַאלְבּ יָאהר אִין שְׁטוּב, וֶועט דִיךְ דַיין שְׁווִיגֶער פַּאטְשֶׁען, אַזוֹי ווִי זִי פַּאטְשְׁט דֶעם שְׁוֶוער דַיינֶעם, אָט דֶעם עֶהרְלִיכֶען טִיפּוּשׁ, וֶועלְכֶער אִיז עֶרְגֶער פוּן אִיהר אַלֵיין, אַז עֶר לָאזְט זַאךְ אַזוֹי טְרֶעטֶען אוֹיפְ'ן קָאפּ.

מאטעלע. סֶע אִיז דִיר גְרִינְג צוּ־רֶעדֶען, יָא; זָאללְסְט דוּ אָבֶּער זַיין אוֹיף מַיין אָרְט, וָואללְסְט דוּ...

לוי־בנימין. אִיךְ זָאלל זַיין אוֹיף דַיין אָרְט, לֶעקֶעשׁ, וָואללְט אִיךְ אוֹיפְ'ן דְרִיטֶען טָאג גֶעגֶט אוּנ גֶעפַּטֶרְט אַיין עוֹל פוּנ'ם קָאפּ!— אַיין מָאהל פַאר אַללֶע מָאהל! [עֶר שְׁפַּאנְט אַרוּם אִיבֶּער'ן שְׁטוּבּ]

מאטעלע. [פַארְטְרַאכְט] זַאךְ גֶעגֶט?... נוּ, אוּנ דִי לִיעבֶּע? אוּנ עֶ ט עֶ ל עֶ? אַךְ לֵוִי־בִּנְיָמִין!...

לוי־בנימין. [שְׁפַּאנְט אַרוּם הִין אוּנ צוּרִיק] קוּק אִיהם אָן אַבִּיסֶעל, ווי עֶר מַאכְט דָאס הֲוָיוֹת, דִי לִיעבֶּע! וֶוער מִיר לִיעבֶּע! וָואס מִיר לִיעבֶּע! וֶוען מִיר לִיעבֶּע? וָואס הָאסְט דוּ זַאךְ אַיינְגֶעבִּילְדֶעט, מְשׁוּגֶעגֶער? אַ שֶׁאנֶע לִיעבֶּע, אַז דִי מַאמֶע קָאן זִי אַרוֹיפ־פִיהרֶען צֶעהְן מָאהל אִין טָאג אוֹיף גֶט? אוֹיךְ מִיר אַ לִיעבֶּע! חַא־חַא־חַא!

מאטעלע. מֶעגְסְט דִיר לַאכֶען וִויפִיעל דוּ ווִילְלְסְט, אוּנ דָאס, וָואס דָאס הַארְץ פִיעלְט [עֶר חַאפְּט זִיךְ בַּאם הַארְצֶען]

לוי־בנימין. חא־חא־חא! וואס פיהלט דאס הארץ? וואס?... ער האט זאך אנגעלייענט מיט ראמאנען, ווי א פויק, אונ שרייעט אויף אללע גאסען ליעבע! גלאט, סע ווילט זאך דיר שפיעלען א ראמאן, נעמסט דו אלליין אויף זיך צרות מיט שלעק!... נו, ווילסט ניט קיין גט? ווי דו ווילסט זיך! זיץ דא! אט וועט באלד קומען דער אשמדאי, די שווינגער דיינע, אונ וועט דיך אריין לייגען ביין איילען אין דער ערד אריין אונ וועט אנ־שטעללען די מאכטער, אז זי זאלל דיר ווארפען דעם גט פאר די פיס, אונ נאכדעם וועט איהר זאך איבערבעטען, צו־קושען, וויינען, אונ שפעטער מיט צוויי טאג ווידער די זעלבע געשיכטע, ביז פון דיין געליעבטער וועט ווערען א מין שרה־חנצי אונ פון דיר א מין ראובן־הערש שרה־חנציס... א שאנער סוף!... שאם זאך, חבר מיינער! [לוי־בנימין רוקט אן מאטעלען דאס היטעל ביז איבער די אויהרען] א פיינער יונגער־מאנן! א יונגער־מאנן ביסט דו? א ווייבעל ביסט דו? א יודענע! מאטעל די יודענע! „סענדעריל די יודענע", חא־חא־חא! דו געדיינקסט „סענדעריל די יודענע" בא אבראמאוויטשען? חא־חא־חא! „שהיה יושב על הספסל" — אז „סענדעריל די יודענע איז געזעסען אויפ'ן ביינקעל אונטער געבינדען מיט א טיכעלע די ציין, „וקולף קארטאפלים" — אונ האט געשיילט קארטאפלים — חא־חא־חא! חלעבען, מאטעל, אז איך קוק אויף דיר, דערמאן איך זאך אן אבראמאוויטשעס סענדעריל די יודענע!...

מאטעלע. יא, גוט איז דיר צו לאכען; דו האסט זאך אריין געחאפט אין א שטוב צוויי־שען לייט, ניט צווישען אזעלכע, ווי איך בין אריין...

לוי־בנימין. האסט א גרויסען טעות, מאטעל, איך האב שוין דיר טויזענד מאהל גע־זאגט, אז סע ווייזט זאך דיר אויס. גלייב מיר, ברודער, אז איך קום געניג אפ; ניט אזוי פיעל, וויפיעל דו, פאר־שטעהט זאך; אבער קיין האניג לעק איך אויך ניט... סע ווילט זאך מיר אזוי זיצען אונ קוועטשען די באנק, אזוי ווי דיר גלוסט זאך אצינד געהן טאנצען; נאר וואס זאלל מען טוהן? מיר זענען איידעמים, מאטעל. מיר זענען איידעמים!... מע האט אונז גענומען פאר א צירונג אין שטוב אריין, מע האט אונז געגעבען ווייבער אונ מע זאגט אונז: געהט קינדערלאך צוויי מאהל אין טאג אין שול אריין; שטיפט איך, פאר־פיהרט אייך, טוהט אייך דארט וואס איהר ווילט, אבי לאזען לייט זאגען, אז איהר זענט שאנע איידעמלאך, זיידענע יונגע־לייט — אונ מיר, קעלבלאך, לאזען זאך פיהרען, אונ אזוי געהט אוועק טאג מיט יאהרען, עס ווערדט א קינד אונ צוויי... אונ מיר, קאן זיין, וואללט זאך גאר געגלוסט אצינד זיין ווייט־ווייט פון דאנען, ערגעץ אין א זיטא מיר אדער אין א פייטער־בארג... עך, ברודער, נעם זעה, וואס זאגט א „ליליענבלום" א „סמאלענסקין", א „גאטטלויבער"! ...ניטא וואס צו־רעדען, מאטעל, מיר זענען ביידע גוט אין דער נעץ; מיר איז אביסעל בעסער, דיר איז ערגער — געה־זשע, נארעלע, פלאנטע זאך ארוים, ביז דו קאנסט נאך, — ווייל שפעטער גאטט ווייסט?... קום שוין קום, מאטעל, מאך זאך ניט בארעש!... [ער נעמט אן מאטעלען ביי דער האנד אונ זיי געהן צו־זאמען אוועק]

ענדע פון דעם צווייטען בילד (פאָרהאנג פאללט).

דאס דריטע בילד.

קומט פאר בא ארקע דעם רב אין שטוב , וועלכע איז איבער־געצאמט מיט א רעדנע אויף צוויי צימערען : א „זאאלל" מיט א „קעך" . אין „זאאלל" שטעדט א שאפע מיט ספרים, אויף דעם טיש ליעגט א „יורה־דעה" מיט איין „אבן־העזר" ; א לאנאפע בעצויגען מיט קעסטעלדיגען ציטץ ; א מזרח אויף דער וואנדט , א זייגער מיט א קוקושקע , וועלכע איז אנשוויגען געווארען שוין פון א יאהר אכטצעהן , פונקט אום תשעה־באב ; א טיזליק מיט א טיליפיל פון פעה מיט ווידעלאך , א גוט שטריימעל ; איין אטלעסנע קאפאטע מיט געלען אונטער־שלאק ; די רעביצינ'ס ייפיג אויף וואטע ; א גרויסע קווארט מיט א פיטש־נאסען האנד־טוך מיט א פאמיניצע און מיט א בעזעם ;— אט דאס איז דאס גאנצע מעבעל מיט'ן גארדעראב מיט אללעמען .

1.

פרומע די רבצין און שרה־חנצי.

רבצין. זיצט , שרה־חנצי , זעטצט זאך צו , וואס שמעהט איהר ?

שרה־חנצי. [מיט'ן בארנעס אויף איין ארבעל] נישט קשה , איך קאן באשטעהן . [זי סמארעט מיט דער נאז]

רבצין. וואס ארט אייך , שרה־חנצי ? אט שטעהט א באנקעל , נעמט זעטצט זאך צו ; ביז דער גט וועט נאך פארטיג ווערען , וועט אביסעל געדויערען .— אך־אך־אך [זי לייגט די קאפ אויף די צוויי פינגער און שאקעלט זאך]

שרה־חנצי. אך־אך־אך ! [זי מאכט פיסקעס א'יף צו וויינען און זעטצט זאך צו מיט א זייט אויף דעם שפיץ בייגקעל]

רבצין. [מיט מיטלייד] למאי זאללט איהר זינדיגען , שרה־חנצי ? מסתמא איז דאס א באשערטע זאך ? מסתמא הייסט דער אויבערשטער , הקדוש ברוך הוא ,— ברוך הוא וברוך שמו ! מסתמא איז דאס נישט קיין זיווג...

שרה־חנצי. [ווישט זיך די אויגען און שנייצט די נאז] נישט קיין זיווג , זאגט איהר ? אוי פרומעניו— נשמהניו ! איהר קאנט מיך דאך ניט פון נעכטען און ניט פון פאר־אייאה־רען... איך קאן דאס אייך גאר אזוי פיעל נישט למנצח זיין [זי סטארעט זאך פאר דער רבצין באנוט־צען מיט דער הייליגער שפראכע און האפט אריין איינינע ווארטער פון דעם סידור און פון מעמדות און סטיעסניאיעס זאך ניט] גלויבט זשע־מיר , איך בעט אייך איבער ווי איין אייגענע שוועסטער , ווען איהר זאללט וויסען , ווי אזוי ער באגעהט זאך מיט מיין טאכטער , מיט מיין לייב און פלייש , וואללט איהר אלליין געזאגט , אז... אז עס איז אויף מיר א „מחזיר נשמות" , עפעס א מין פורעניות פון זיין ליעבען נאמען , עפעס איין „עוטר ישראל" איז ער , נאך ערגער פון א משומד ניט דא געדאכט , איך וויים ? איין אוים־ווארפלינג , א „נשמת כל חי" , א ווילדע חיה רעה , א וואווקעלאקע !...

רבצין. [שמיצערט מיט די ליפען און מאכט מיט דעם קאפ] מע זאל גאר בעהיט ווערען, רבונו של עולם פון דער גאנצער וועלט, ברוך הוא וברוך שמו! סע איז זאך עפעס גאר איין אנ־שיקעניש איז דאס! א מכה בכורה פון מצרים!

שרה־חנצי. [מיט היטץ] פון מצרים, זאגט איהר? פון סדום זאג איך איך! פון סדום! עפעס א מין, א מין... ורחצו! א פיפערנאטער, וואס איז דורס מיט'ן קוק א לינדעוואוערעם, וואס ליעגט אין חריין און מיינט, אז סע איז גאר קיין זיסער ניטא אויף דער וועלט! ער ליעגט און טאטשעט, ווערעם זאלען טאטשען זיין לייב אין דער פינסטער ליעבער גאטט!

רבצין. בעהיט מיך גאט, ברוך הוא וברוך שמו [זי הייבט אויף די אויגען מיט די האנדט צו דער סטעליי] איך ווייס? איהר דארפט זאך דאנקען און לויבען דער וואס לעבט אייביג, ברוך הוא וברוך שמו, וואס איהר ווערדט פטור פון אזא צרה שלא תבא!

שרה־חנצי. איך ווער פטור? נו, און סע קאסט מיך קארג בלוט? וואס רעדט איהר, פרומע־לעבען, א ווארטעלע, א שידוך געטוהן, חתונה געמאכט, אנגעטומשעט זאך און וואס, איך בעט אייך? און אצינד, געה טוה נאך א מאהל א שידוך. ווידער איין איידעם, א צירונג אין שטוב אריין, איין עבודה זרה, א לעשות נקמה'ניק, א באזער שטעהרען... ששא, אן געהט ער דער תכשיט מיינער, לאם איך זאך באהאלטען, פרומע־לעבען, בא אייך אין קעך, מיינע אויגען זאללען איהם ניט אנ־קוקען, מיט זיין טרפה'נעם פרצוף, א סכנה איהם אין פנים אויף דריי יאהר מיט א האלבען!... [זי געהט אוועק אין צווייטען צימער]

רבצין. אן געהן זיי שוין אללע אהער; גאטט ברוך הוא, ברוך הוא וברוך שמו זאלל געבען דער גט זאלל חאטש נים פסול ווערען חס ושלום. ניט אין אזא שעה אוים־געערעדט זאלל זיין. [זי געהט נאך שרה־חנצי'ן]

2.

ר' ארקע דער רב און נאך איהם דער איבעריגער עולם.

ר' ארקע דער רב קומט אריין געשווינד, וואשט די האנדט, זאגט „אשר יצר" אויף א קול און זעצט זאך אויבענ־אן אויף דער קאסטילדיגער קאנאפע מיט גרוים פאראד; נאך־איהם געהט אריין ר' זכריה סופר און שטעללט זאך אן א זייט; נאך־דעם סופר געהן נאך צוויי עדות, און דער שמש טראגט אריין דעם גט מיט א גרויסען גלעזערנעם טינטער אין וועלכען סע שטעקט א גאנזענע פעדער; נאכהער הויבען־אן אריין צו־קומען איינציג־ווייס אלערליי יודען: הויכע און נידעריגע, אלטע און מיטעלע, שווארצע און געלע— ביז עס קלייבט זאך צונויף א מנין, און לוי־בנימין און ר' שלום־שדכן, און ראובן־הערש אויך צווישען זיי. פרומע די רבצין הויבט אויף דעם פארהאנג פון דער קעך־טיר און לאזט אריין עטעלען, וועלכע געהט טריט־בא־טריט אנ־געריקט דאס טיכעל ביז דער נאז; פון דער טיר קומט אריין מאטעלע בלאס און צו־טראגען; דער שמש וויזט זיי זייערע ארטער; ר' ארקע דער רב אײלט זאך און שנייצט אוים די נאז און איז זאך מכין צום סדר הגט.

דער רב. [נעמט דעם גט] דו, סופר זכריה בר טוביה. איז דאס דער גט, וואס דו האסט דא געשריעבען, האסט דו געשריבען?

דער סופר. [קראצט זאך אין דער געדעכטער בארד] יא.

דער רב. קאנסט דו דעם גט אונ האסט דא אסימן מובהק?

דער סופר. יא.

דער רב. האט דיר דער בעל, משה־מרדכי בר אפרים־מנשה, געגעבען דאס פארמעט, דעם טינט אונ דאס ט י נ ט א ר ע ל אונ דאס גאנצע שרייב־געצייג פאר די עדים?

דער סופר. יא.

דער רב. האט דיר געהייסען דער בעל, משה־מרדכי בר אפרים־מנשה, אז דו זאללסט דעם גט שרייבען לשמו ולשמה ולשם גירושין?

דער סופר. יא.

דער רב. האסט דו אזוי גערעדט, א. ז. וו...?

דער סופר. יא.

דער רב. ווי אזוי האסט דו גערעדט א. ז. וו...?

דער סופר. איך האב גערעדט, א. ז. וו...

דער רב. [צו די עדות] האט איהר געהערט פונים מגרש, משה־מרדכי בר אפרים־מנשה אז ער האט מבטל געווען אללע מודעות א. ז. וו...?

די עדות. [ביידע צו־זאמען, איינער אויף א גראבער אונ דער אנדערער אויף א דינער שטימע] יא.

דער רב. האט איהר געזעהן, אז דער מגרש, משה־מרדכי בר אפרים־מנשה, האט מוסר געווען דעם טינט אונ פען אונ דאס ט י נ ט א ר ע ל א. ז. וו.

די עדות. יא.

[מע דעקט אפ עטעלען די פאטשיילע]

דער רב. דו, ח י ה ־ע ט ע ל ־ ג ע נ ע נ ד ע ל בת ראובן־הערש. ווילסט דו מקבל זיין דעם גט פון דיין מאנן משה־מרדכי בר אפרים־מנשה פון גוטען ווילען אהן אונס אונ אהן תנאי?... זאג יא.

עטעלע. [שווייגט א היבשע ווייל, ביז יודעל דער שמש טוהט זי א טארק באם ארבעל] יא.

דער רב. האסט דו געטאהן א נדר, אדער א שבועה, אדער איין איסור א. ז. וו...? זאג ניין!

עטעלע. [שאקעלט מיט'ן קאפ] ניין — ניין!

דער רב. האָסטו דו גערעדט מעולם אַ דִבּור, אָדער א. ז. וו... סע זאָל דעם גט ניט מַזיק זיין?... זאָג ניין.

עטעלע. [מיט טרערען] ניין!

[יודעל דער שַמש פיהרט צו מאָטעלען]

דער רב. דו, משה־מָרדכי בַר אֶפרַים־מְנַשֶה. ווילסטו דו געבּען דעם גט דיין ווייב חַיָה־עטעל־גענענדעל בַת רְאובן־הערש פון דיין גוטען ווילען אָהן אונס און אָהן תְנַאי? זאָג יאָ.

מאָטעלע. [דרעהט איט דעם קאָפּ צו עטעלען און זיפצט; יודעל דער שַמש טוהט איהם אַ שטורך פון הינטען מיט דעם עלינבויגען; ער שאָקעלט מיט דעם קאָפּ אויף „ניין" און זאָגט „יאָ"] יאָ!

דער רב. האָסטו דו גערעדט מעולם אַ דִבּור, אָדער א. ז. וו... סע זאָל דעם גט ניט מַזיק זיין?... זאָג ניין!

מאָטעלע. [רוקט זאַך צו נעהענטער צו עטעלען; דער שַמש נעמט איהם אָן פאַר די אַקסלען און פיהרט איהם אָפּ אַביסעל ווייטער] ניין! איך האָב געוואָלט זאָגען... [ער וויל עפּעס זאָגען ווייטער, טוהט איהם דער שַמש אַ ציה בַא דער האַנדט]

דער רב. [גיבּט איהם איבּער דעם גט עַל פּי דין] נאַ דיר דעם גט, האַלט איהם, בּיז איך וועל דיר זאָגען... [דער רב ווענדט זאַך שוין צו עטעלען] גיב איהם אָפּ די כְּתוּבָּה אָדער זיי איהם מוחל א. ז. וו... טוה אויס דאָס פינגערעל, סע זאָל ניט זיין קיין שום חֲצִיצָה, און דער אַרבּעל זאָל ניט אָנ־ריהרען א. ז. וו... די האַנט הייב אויף און זאָלסט זיי ניט פאַר־מאַכען, בּיז איך וועל דיר זאָגען... [צום עולם] ווער סע האָט עפּעס אַ פּסול אויפ'ן גט, זאָגט...

דער עולם. [שווייגט מיט שטיל־שווייגענעם] א. ז. וו.

דער רב. דו, משה־מָרדכי בַר אֶפרַים מְנַשֶה, הויב אויף די האַנדט העכער פון דיין ווייב.

מאָטעלע. [רוקט זאַך צו צו־עטעלען און פאַרקוקט איהר אונטערען טיכעל; ביידע יונגע מענשען וויינען און שלינגען די טרעהרען]

דער רב. דו, משה־מָרדכי בַר אֶפרַים־מְנַשֶה, זאָג מיר נאָך וואָרט אין וואָרט, זאָג: „הֲרֵי זֶה גִיטֵךְ..."

מאָטעלע. [ער וואַרגט זאַך] הֲרֵי זְזֶה גגִיטֵךְ!...

דער רב. „וְהִתְקַבְּלִי גִיטֵךְ..."

מאָטעלע. [מיט אַ קוויטש] וְהִתְקַבְּלִי גִיטטטֵךְ!—

דער רב. „וּבוֹ תִהְיִי מְגוֹרֶשֶׁת..."

מאָטעלע. [ער פאַר־חַליָעט זאַך] וּבוֹ תְהִי מְגגגגוֹרֶשֶׁת!

דער רב. „מִמֶנִי מֵעַכְשָׁיו..."

מאטעלע. [מיט אַ יאָהמערליך געוויין] מְמֻמְמֶנִי מֵעֲבָשָׁיו!

דער רב. „וַהֲרֵי אַתְּ...“

מאטעלע. [חליפּעט ווי אַ קליין קינד] !... !... וַהֲרֵי אַ תְּ! [דער גט פאַלט פּליצום אַרויס פון זיינע הענט און מאטעלע פאַלט עטעלען אויפ'ן האַלדז— און דאָס פּאָרפֿאָלק ווערט אומגעריכט צונויפ־געגאָסען אין איין לאַנגען, הייסען, פלאַם־פייערדיגען קוש...

. . . .

דער עולם. [בלייבט לכתחילה פאַר־שטוינט, אָפּ־האַנדיג, אָהן לשון, קוקענדיג איינער אויף דעם אַנדערען און אַללע צו־זאַמען אויף דעם רב.

דער רב. [אין איניגע מינוט אַרום] נֻנְנוּ! [קנייטשט מיט די פּלייצעס] איך בין שוין דאַ ברוך השם באַלד זיבּען און צוואַנציג יאָהר רב און האָב שוין אויף מיין לעבען גענוג פאַרלעך אָפּ־געגט, האָט זאַך מיר נאָך אַזאַ מעשה ניט פאַרלאָפען!

שרה־חנצי. [רייסט זאַך אַריין מיט אויס־געשטרעקטע קולעקעס און מיט צונויפ־געציפּעטע ציין און ווייזט אָן מיט זיי אויף דעם איידעם מיט דער טאָכטער אָהן ווערטער און אַנטלויפט אויף דער גאַס, טוהענדיג אַ שטאַרקען זעץ מיט דער טיר.

די רביצין. [קוקט ניט אויף קיינעם] אַרקע! דו זינדיגסט! מסתמא איז דאָך דאָס אַ זיווג פון השם יתברך, ברוך הוא וברוך שמו... יודען, זאָגט „מזל־טוב!“

דער עולם. [איינער דעם אַנדערען] מזל־טוב! מזל־טוב! מזל־טוב!

דער סופר. ר' ראובן־הערש! ר' ראובן־הערש! אַצינד שיקט נאָך משקה, וועלין מיר טרינקען „לחיים“.

דער עולם. נאָך משקה! נאָך משקה!

יודעל דער שמש. אָט געה איך! אָט לויף איך! וואָס זאָל איך ברייינגען אויף צו־פאַר־בייסען?

ראובן־הערש. [צו שלום־שדכן] נו, ר' שלום, וואָס האָב איך אייך געזאָגט? אַ־אַ? ווער איז גערעכט, ר' שלום? ר' שלום?

ר' שלום. אָבער מיין רח"ש מיינער? ר' ראובן־הערש! מיר קומט רח"ש מיר! אַ שדכן אַז ער שטעהט אַפּילו פון דער זייט אַ שדכן, קומט איהם שוין אויך שדכנות קומט איהם! וואָס זאָגט איהר, ר' אַרקע, ניט אַזוי, וואָס? עלעהיי אַ נייער שידוך עלעהיי!...

דער עולם. [אַסך קולות] וואו איז אַהין געקומען דאָס פאַר־פאָלק? וואו זענען זיי? האָסט דו געהערט אַזין אַקציע? טאַקע נאָר אַ קאָמעדיע, אַ ריינע קאָמעדיע! חאַ־האַ־חאַ! העה־העה! חי־חי־חי!...

לוי־בנימין. [רוקט זאַך אַרויס פון דער טאָלפּאַ און שרייט אויף אַ קול] שוטים! נאַראָנים! וואָס לאַכט איהר? מע וועט אייך בעשרייבען אויף גאַזעטין, טפּשים, וועט איהר ערשט דעמאָלט אַ ברירה האָבען צו־לאַכען... פון זיך אַלליין!...

(פאָרהאַנג פאַלט)

א גביריש גוט הערץ.

אין דער גרויסער שטאדט „חשבון״, אין א שיינעם הויז ,
ביי א קיילעכדיגען טיש , אין א ווארים צימער ,
זיצט פערטראכט , מיט ברילען אויף דער נאז ,
דער אלטער גביר , „קטן״ דער פרומער .

ער זיצט און קוקט אין א וועקסיל־פאפיער ,
ער ציילט און רעכענט אויף זיינע אצבעות ,
אהה?! דער זמן איז שוין געוועזן א וואך פריהער!
פאר וואס־זשע ברייננט ער ניט דאס מעות ?

ער האט גאר ניט באמערקט ווי ביי דער טהיר ,
שטעהט איין אלטע פרוי , אין א צעריסענעם שאלל ,
קיין איינציג ווארט הערט מען פון איהר ,
נאר טרעהרען רינען איהר ווי פון א קוואלל .

ווי פון דעם שלאף האט זיך דער גביר ,
ער וואכט , און דערזעהן : די פרוי שטעהט—
דא האט ער געגעבען א געשריי אויף איהר :
—נישטא קיין קליין געלד , געהט אייך געהט !

ס'איז זיך ניט אב־צו־טרייבען פון די קבצנים ,
אומגעהן אללע טאג זענען זיי ניט פויל ,
ראש חודש אליין איז אייך ווייניג א פנים !?
אז איהר קומט צעהנדליג־וויים אויף א מאל !?

—„ניין רבי „קטן״ , בארימהערציגער פריינד !—
האט די אלטע געענטפערט מיט א ביטער געוויין—
„בעטלען איז ביי מיר פון תמיד א שאנד ,
ווי ווייט מעגליך ערנעהר איך מיך אלליין .

—„זייט מיין אלטער איז מיר אב־געשטארבען ,
„דריקט מיך שטענדיג די ביטערע נויט ,
ס'איז פון אללעם געווארען א תל א חורבן—
דאך געה איך קיין מאל ניט בעטלען קיין ברויט .

—„נאָר אַצוּנד , אָ , לעבעדיגער גאָט !
„איז גרויס מיין אונגליק גאָר איבער דער מאָאס ,
„מיין אייניקעל געהט אַוועק פאַר אַ סאָלדאַט ,
„און איך האָב איהם ניט צו געבען אויף הוצאות .

—„אָ , גוטער מענש , קויפט אייך עולם הבא
„האַלט מיך אונטער מיט דריי רובעל געלד
„קויפט אייך אַ מצוה אין דער אַלטער באָבע
„וואָס פאַר איהר איז פינסטער די גאַנצע וועלט !״

איבער דעם צימער האָט דער גביר שפּאַצירט ,
אַז די אַלטע האָט געענדיגט איהרע רייד ,
ווי עס שיינט האָבען זיי איהם גערירט ,
און ער וועקט אויף אַ ווײַלע אַ פונק מיטלייד .

—„איך קאָן אייער בקשה גלייך אויס־הערין ,
האָט ער זיך נאָכדעם צו איהר געווענדט ,
דאָך וויל איך זיין זיכער חאָטש מיט קרן ,
ס׳איז גענוג אַז איך נעם ניט קיין פּראָצענט .

—„איהר האָט רעכט מיין ליעבער האַר ,
„דאָס האָב איך אַליין פריהר געטראַכט ,
„נאַט כהוט אַ קוק , זעהט אויף דעם שער ,
„דעם טייערן משכון , וואָס איך האָב געבראַכט .

—„די היילינע ספרים , אָך איז מיר און וויי ,
„האָט מיין אַלטער געליבט ווי זיין לעבען ,
„שבת און יום טוב האָט ער געלערנט אין זיי ,
„זענען טייערער פון גינגאָלד . איהר מעגט מיר גלייבען !

דער אַלטער גביר האָט די ספרים צו־בינדען ,
געאָפענט געקוקט , געשאַצט זייער ווערטה ,
פּליצום איז ער געוואָרען רויט , אָנגעצינדען
און האָט זיי געטהון אַ שמיטץ אין דער ערד .

—אַרויס די חציפה ! אַוועק פון מיר ,
האָט ער זיך צו־שריען וואָס אַמאָל בעססער ,
„טרפה־פּסול׳ן האָסטו געבראַכט מיט דעם „ביאור״
פון דעם אפיקורוס , „משה אַדעסער !״ (דעסאַוער)

די אלטע האט זיך נעביך אין דרייען־געבויגען,
און דעם גאנצען תנ"ך צו־זאממען־געקליבען;
מיט א ביטער הערץ, מיט טרערין אין די אויגען,
האט זי יעדען ספר א קוש געגעבען.

און ארוים מיט דעם פאקק אין די שוואכע האנט,
דער גביר איז זיך געבליבען צו־פריעדען,
און וויטער גערעכענט הלוואות, פראצענט;
מיט דער מינע פון א פרומען יודען.

א. מ. ה.

א גוטער דאקטאר!

אויף מיר וועלען זיך מיינע פאציענטען ניט באקלאגען
ניט איינער פון זיי וועט אויף מיר עפעס שלעכטעס זאגען,
— האט זיך בערימט א דאקטאר פאר מיר היינט באנאכט —
יא אמת! — האב איך איהם געענטפערט אויפ'ן ארט,
זיי וועלען געוויס ניט זאגען אויף אייך קיין שלעכט ווארט,
דער טויט האט זיי אויף אייביג דאס מויל צו געמאכט...

ט. וו. זאטולאווסקי

אין אלבום.

דיין ליכטיג געזיכט אז איך בעטראכט,
וועז איך קוק אין פנים דיר—
שטעלט זיך פאר פאר מיר
דער פריהלינג מיט גאר זיין פראכט;

—

אונ ווען איך דער־צעהל דיר א מאל נייעס.
פון די קאלאניעס אין פאלעסטינע,
אונ דער־זעה דיין קאלטע מינע—
שטעלט זיך מיר פאר־ א גלענציגע שטיק אייז...

אין אמת־דיגער חלום.

פאר א יאהרען ווינטער סאמע אין דער גרויסער קעלט,
האט זיך מיר איינ־מאל אויס־געמאכט,
פאהרען אין א בעל־עגלה׳שער בויד בענאכט,
אין איינעם מיט א גבאי וואס קלויבט ארץ ישראל געלט

—

ויצענדיג— ווארום לעגען האט מען ניט געקאנט,—
בין איך זיך אב־געשלאפען די גאנצע נאכט,
אונ אין חלום האט זיך מיר כסדר אויס־געדאכט,
אז דער גבאי ווארעמט אן ארום די „פישקע״ די הענט.

מ. וו. זאטולאווסקי.

דער יתום.

I.

(נאוועללע)

ר׳ שמואל־דוד טרייניעס איז געוועזען א יוד פון א יאהר 55, 60 מיט א שיינע ווייסע באָרד, ניט דיק, ניט דין, ניט הויך, ניט נידעריג — א גאנץ שיינער געזונדער אַלטער. אין דער יוגענד איז ער ערגיץ וואו געוועזען א חזן, און עד היום איז איהם נאך איבערגעבליבען א שטיקעל גאָרגיל וואס האט זיך געלאזט הערען ביים דאַווענען.

זייט איך האב איהם געקענט איז ער שטענדיג געזעסען ביי דעם אייגענעם טישעל ניט ווייט פון דער טהיר, וואו ער האט עטליכע יונגלעך געלערענט יודיש־שרייבען, יעדער מאהל ווען די יונגלעך זענען אַוועק געגאנגען פלעגט ער זיך אַביסעל אויפראַמען זיין „קאנצעלאַריע" — ווי ער פלעגט רופען זיין ווינקעל — און דערביי זיך אַביסעל צו־געציקעלט, ער פלעגט זיך געלאַסען אויפקלייבען די אויס־געשריבענע פאַפּירלעך, צוריסען זיי אויף גלייכע פיער־קאַנטיגע שטיקלעך און אנשטאָפען אין די קעשענעס. דער־נאך פלעגט ער זיך אַרויס־נעמען געניזענע פעדערען און פאַרזיכטיג און לאַנגזאם זיי פאַרשניטצען אויף זאַפּאַס — פיהרענדיג מיט דעם צונג וואו דאס מעסעריל פלעגט זיך פערקעריווען.

זינט ער איז גרוי־ווייס געוואָהרען, האט אויס־געוויזען, אַז יאָהרען מאַכען אויף איהם קיין איינדרוק ניט; דער אייגענער פראהליכער אַלטער, אין דעם אייגענעם אַלטען חאַלאַט־שיק, נאר נאך א לאַטקע אין עלענבויגען, די אַלטע יאַרמאַלקע א ביסעלע געלבער, די ביינע האנגט נאך אַלץ אויף דער וואַנד אויף דעם אייגענעם צוועקיל.

שטענדיג מיט א המצאהלע, קיין מאָהל ניט פאַר־זאָרגט, נייגעריג צו נייעס וועגען פאָליטיקע און איבער־הויפּט וועגען וועלט־חכמות, וועגען וועלכע ער פלעגט ריידען מיט זיינע יונגלעך טאַקע אָט דא ביי דעם אייגענעם טישעל.

איך בין אַזוי געוואָהנט געוועזען צו טרעפען איהם שטענדיג אויף זיין אָרט, אַז איך בין איין־מאָהל אַריין געקומען און האב איהם געטראָפען ניט ביים טישעל נאר ביי דר שאַפע, האט זיך מיר אויס־געדאַכט, אַז די מעבעל איז עפּעס ביי זיי איבער־געשטעלט. איך האב זיך געוואָלט דער־מאָנען ווי עס איז פריהער געשטאַנען; נאר אין דעם האט די אַלטע א געשריי געטוהן: „פּלאָנטע זיך ניט אַרום שטוב! געה אויף דיין אָרט!" דא האב איך פער־שטאַנען אין וואס דער שנוי איז.

זיין אַלטע טריינע זאָל לעבען האט פון איהם פון שטענדיג אָן ניט געהאַלטען, זי איז געוועזען די אשת־חיל, די בריה, און דאַרום איז זי געגאַנגען אין ספּאָדיק. זי איז געוועזען א יודענע ווי אַשיף. ווי מע זאָגט: מיט א פּנים ווי א טעלער! צו־קוקען זיך צו איהר האט אויס־געוויזען, אַז זי האט שטענדיג צייט געהאַט. אויך שטענדיג פון פריה, צווישען דער לאַנגער

ברכה זאגענדיג יעדער ווארט בעזונדער, דייטליך. אפילו ביים אויס־שפייען אין א זייט האט זי צייט געפונען אויס־פרעגען ביי דער אנטקעגענדיגער שכנה, צי איז דא היינט א מארק, פיעל קאסט א קועכיל שטרוי, צי קריגט מען אייער. און ווי האלט דער מקח פון פלייש? אין דעם פלעגט זי אנ־טוהן דעם פאריק, אנשפייען אויף די האנד און צו־גלעטין די האאר, דער נאך פלעגט זי זיך נעמען די זעקיל צום שטריקען און ארויס־גיין אין גאסס...

מיט איינ־מאהל איהר „אין גאסס גיין“, פלעגט זי זאגען, וועט זי צעהן מאהל פאר־קויפען און געלד אפ־געהמען פאר איהר אלטען אין גאנצין! זי איז טאקע געוועזען א יודענע א חכמה! זי האט געוואוסט „וואו איין וואו אויס“ און האט באמת פער שטאנען וואס הייסט א גראשען!

— עסין איז ניט פרעסין, פלעגט זי זאגען; דער מאגין האט ניט קיין פענסטער, אום־שטעהנס געזאגט! וואס דארף גאר א מענש פאשען דעם זינדיגען גוף? א שפאס!— ווערים זאללען האבען וואס צו־עסין?

און אט מיט די און נאך אזעלכע קלוגע און פראקטישע דבורים פלעגט זי צו־פרא־ווען דאס הארטע אלט־געבאקענע שטיקעל ברויט, וואס זי פלעגט אליין עסען און דער לאנ־גען איהר אלטען אויף איבער־בייסען. ער פלעגט געהן זיך וואשען און מיט א ברייטקייט זאגען דעם „שאו־ידיכם“, מיט דער המוציא פלעגט ער זיך נעבאך די יאסלעס צו־שניידען, אבער אז מען בראקט־אן אלטע ברויט אין געבטיגע קאלטע בארשט, פלעגט ער אליין זאגען, אז עס איז פשוט א מחיה!

אויף דער אלטער האט מען געזאגט אז זי האט „קניפילך“, און ניט נאר פון פאר־שפארען זענען געוועזען איהרע דאהאדען, זי פלעגט טאקע פערדיענען אויך. ווי צום ביי־שפיעל: אויס־פיהרען א שידוך צווישען א זיבעציג־יאהריגען אלמן מיט א פינף־און־צוואנציג־יאהריגער אלמנה, און אין צווי ווארטער אפ־ש"עלען א חופה ביים קומען איז קיינער ניט געוועזען אזוי א בריה ווי טרייגע, אדער געפינען פאר דער שכנה'טעס דיענסט־מיידיל איהר אמת'ן זיווג, דעם בחור, דעם וואסער־טרעגער, א בלינדען אויף איין אויג און טאקע דער־פאר געזיכערט פון סאלדאטען — האט אויך קיינער ניט אזוי געטויגט ווי די טרייגע. פון די זיווגים וועגען האט טרייגע צו־געהאנדעלט מיט גאלדוואריג אויך; א גילדערנע קיטיל פאר דער כלה, א זייגעריל פאר דעם חתן, א פאאר אוירינגלעך, א גאלדענע בראשע מיט פינ־גערלעך אלערליי האט מען באלד געקריגען ביי טרייגען.

און זי פלעגט זיך טאקי אוועק־שטעלען ווי עס פלעגט קומען צו די מתנות ווי א מאמע פאר דער כלה, ווי א אייזערנע וואנד פאר דעם חתן! קינדערליך! פלעגט זי זאגען, איהר זענט נאך יונגע ציעגען, איהר ווייסט ניט וואס א תכלית איז, געלט—עטעלט איז ניט קיין וועלט! אט טפו א! נאט אייך א דרייער פאר אייערע גאנצע געלט! דער גראשען איז קיילעכדיג, היינט איז ער דא, מארגען פאר־קייקעלט ער זיך צו איין אנדערען— און א ציערונג, חלעבין, איז פארט א קרן אויף אייביג!

דער־גלייבען אין א גט צווישען די אייגענע זיווגים איז זי אויך געוועזען א מזיק. אין דער גרעסטער קריעג און ליארעם צווישען דעם זיווג פלעגט זי צריין־פאלען: שא—שא—ש ש א ט!!!

קינדערלעך! איך האב פערקניפט— איך וועל אפקניפען. וואס דארפט איהר אומזיסט שעלטען דעם שדכן? מיין באבע— א ליכטיגען גן־עדן זאל זי האבען!— איז געוועזען א חכמה, און איז טאקע געוועזען די גרויסע צדקנית אויך. מיין קאפ זאלל ליעגען ווו איהרע פים ליעגען! עפעס א שפאס— יענטע די גבאיטה!!! זי האט דאך געשריבען א„רייניג־קייט" [א ספר תורה] און איהר מנדר געוועזען אין קלויז! אמת עס איז איהר געגאנגען, ווי מען זאגט, ווי פון וואסער, זי האט געהאט א שפע— אויף אללע יודישע קינדער געזאגט גע־ווארען, רבונו של עולם! זי איז דאך געוועזען די ערשטע מלוה־טע אין שטאדט. מיין איי־ניקעל זאלל געזונד זיין איז דאך נאך איהר א נאמען, א גוטע בעטערין זאלל זי פאר איהר זיין!— וואס האב איך געוואלט זאגען? יע, פלעגט זי זאגען; קינדערלעך, אז אונזערע חכמים האבען אויס־געקלערט א גט, מן הסתם דארף מען עס, ווי זאגט מען: איידער צוויי אין ליידען, גלייכער פיער אין פריידען. איהר וועט מיר קינדערלעך חלעבען ביידע אמאהל דערמאנען צו־גוטען.

נאר אזוי ווי למשל א דאקטאר קורירט ניט זיך אליין, אזוי האט טריינע אויך ניט געקענט זיך קיין עצה געבען צו איהר טאכטער די עגונה [אזוי האט מען נאך אלם דאמאלם גערופען חיענען], חאטש זי האט שוין פאר א יאהר אכט צוריק פון איהר מאנן א גט בעקומען.

חיענע טרייגעס איז געוועזען צו יענער צייט א ווייבל פון א יאהר דריי און דרייסיג, שוין אכטצעהן יאהר אהן א מאנן געזעסען ביי דעם טאטען, אדער בעסער געזאגט: ביי דער מאמען אויף דער קארג. די מעשה איז אזוי געוועזען: צו פינפצעהן יאהר האט טריינע חתונה געמאכט איהר טאכטער חיענען, און געקריגען א איידעם א צאצקע, א„זיידענעם יונגען־מאנן"; נאר עפים אין עטליכע וואכען נאך דער חתונה איז ער אוועק מיט דעם טלית און תפילין דאווענען און איז שוין מעהר צוריק ניט געקומען. אין שטאדטיל האט מען גע־מורמעלט: א טהייל האבען געזאגט, אז ער איז אנטלאפען פון טריינען, און אטהייל— אז טאקע פון חיענען אליין— איבער אורזאכען וואס ווייבער האבען איינע די אנדערע אויף דעם אויער געזאגט... נאר אז זי האט אין אכט חדשים שפעטער א טאכטער געבאהרין מיט מזל, זענען די ווייבער שטילל געווארען— אבער איהר „זיידענער" מאנן איז ווי אין וואסער אריין, מען האט פון איהם נישט געהארט, נישט געזעהן, מען האט שוין געדרוקט אין די גאזעטען, אבער „אין קול". ערשט פאר א יאהר אכט האט מען איהם געפונען לערנענדיג ערגיץ אין א קליין־שטאדטעלדיגען בית־המדרש אלם פרוש, און פאר עטליכע גראשען ארויס געקריגען א גט און זי איז מיט מזל בעפרייט געווארען.

פון יענער צייט אן האט זי זיך געריכט פון טאג צו־טאג א כלה ווערין, און האט זיך אזוי שוין ברוך השם אכט יאהר פער ווייילט. אונטער דער צייט זענען אויף איהרע אויגען ש נ ע ק ע ס אויס־געוואקסען, חתונה געהאט און מיאום געווארען— און זי איז נאך אלץ גע־וועזען א כלה, און אפשר דער־פאר טאקע— א מענש איז דאך ניט קיין מלאך— איז זי געבאך אין כעם געוועזען אויף דער גאנצער וועלט. אין שטאדטיל פלעגט מען זאגען: גאט זאלל שומר ומציל זיין פון טרייגעס מויל און חיענעס צינגעל...

איהר ביטער הארץ האט נאר געוואוסט שפרינצע, יעקיל־די־מוידים ווייבס טאכטער, אויך שוין א מיידיל נ א ך ש ל ו ש י ם, ווי מען פלעגט עס ביי אונז זאגען. פון דער פריה

פלעגט זיך שפרינגצע אריינכאפען צו חיענען און א בריוו שהוך... הערט זיך?

דער וואס האט א ידיעה געהאט אין חיענעס מיט שפרינגצעס שמועת'ן האט דעם „וואס הערט זיך" געטייטשט: איז עפעס איבער נאכט ניט גישטארבען ערגעץ א קינפעטארען, ניט באשאפען געווארין א נייער פרישער אלמן, א גרוש, אדער אפשר איז ווייטער ערגיץ א שנעק מיט דער מאמעס מילך אויף די ליפען א כלה גיווארין? דארף מען טאקע וויסען ווער אונ וואס אונ ווען אונ ווי אזוי, וויפיעל נדן, וויפיעל קליידער, אונ ווער איז דער כלה'ס טאטע אונ דעם חתנ'ס זיידע, אונ פאר וואס מאכט מען גאר חתונה אזוי א שנעק?...

—מען האט אב געלייגט די חתונה נאר אויף דריי חדשים.

—וואס איז דאס מיט זיי אזוי א בייזע איילעניש?...

—היינט זעהסטו שוין שפרינגצע לעבען, ווער איז א חכמה?... איך האב דיר שטענדיג געזאגט אז די מיידיל געפאללט מיר ניט... עפעס פוטצט זי זיך מיר צו פיעל... אונ ער, דער חתן, מן הסתם איז ער ניט בעסער פון איהר אז ער נעהמט איר—שא! איך האב גאר פארגעסען...

נאר טריינע פלעגט דאס רוב אריין פאללען אין געשמאקסטען שמועס אונ ווי א גזלן צו טרייבען די טייבעלאך—מיט גוואלדען: האב דיר אכציג שווארצע יאהר! פלעגט זי זיך צו־שרייען אויף חיענען—עס ווערט זיי ניט נמאס ומאוס גאוועניענדיג דעם גאנצען העלען טאג, אונ אין שטוב איז נאך ווי אין א שטאל, אז עס איז א חרפה פאר לייטען! אונ אט אין דעם כעס פון טריינען—וואלט איהר עס גלייבען?—איז אויך אמאל געלעגין א שטיק מצוה: זי פלעגט אויף אזוי איין אופן—אליין ניט פיהלענדיג—אפ ראטעווען די צו שאטענע ביינדעליך פון די דאזיגע חתן־כלה'ס עלטער באבעס, וואס די צוויי חברטעס האבען פון קבר ארויס געריהרט אונ שוין שיער ניט צו קנאקט אויף זייערע שארפע ציינדלעך.

אזוי האט מען געלעבט אונ פארבראכט שיינע עטליכע יאהר, אונ דער ווייל איז שוין חיענעס טאכטעריל, יענטקע, אדער גענריעטטע—ווי זי האט זיך שפעטער געהייסען רופען—אלט געווארען זיבעצין יאהר.

אונ דא איז שוין ניט גיווען גערעדט ווי א מאהל אין די קינדער־יאהרען, אז יענטקען קומט די אייבערשטע פון מילך, די אונטערשטע פון ציםעס אונ די מיטעלסטע פון פלאדין. אונ נאך א סך אייבערשטע, אונטערשטע אונ מיטעלסטע—דא איז גיווען די פראגע: וועמען דארף טריינע מאכען א נייע קלייד, חיענען אדער יענטקען?

אז יענטקע איז גיווען א קינד, פלעגין שכנים זאגין: „געדיכט זאל מען זאגען אזעלכע קינדער אונ שיטער זאלען זיי אויף גיין!" צו יענער צייט האט יענטקע הנאה געהאט פון א מין אונשולדיגען פערגניגען, ווי צום בייששפיל: אז עס שפיעלען קינדער, אונטער־גנבנען זיך שטילל, שטילל—אונ אן־בויכען איינער פון זיי געשמאק אין פלייצע; אנ־אנדערש מאהל אריין לאזין די ציין אזוי, אז דאס קינד פלעגט זיך פארגעהען אונ יענטקע פלעגט מיט א גילעכטער אנטלויפין. אין עטליכע מינוט שפעטער פלעגט זיך שוין קריגין די מוטטער פון דעם פארוויינטען אויף בלוי צו ביסענעם קינד מיט טריינען, אז די קולות האבען זיך געהערט אויפן גאנצען גאס.

אין איהרע אונשולדיגע קינדער־יאהרען זענען אללע שבנים געוועזען שלעכטע, שפעטער האבען אללע לעהרער׳ס ניט געטויגט און אלע שול־חברתעס זענען געוועזען צו־לאזענע און פערדארבענע קינדער, און דער־פאר טאקע האט זי צ ו ו י ש ע ן זיי קיין איין חברתה ניט געהאט.

נאר יענטקע איז אלט געווארען זיבעצעהן יאהר! זי האט שוין ניט געהייסען ,,יענטקע״, זי האט שוין גאר געהייסען ,,גענריעטטע״ און איז געוועזען א גימנאזיסטקע פון פירטען קלאסס. זי האט דא פלוצלינג אנגעהויבען מיט דער וועלט שלום צו מאכען און האט שוין אפילו אזוי ווייט געהאלטען, אז...— איך שעם זיך אייך צו זאגען— יענטקען האט מען ליעב געקריגען! איהר זאלט חס ושלום ניט מיינען אז אימיצער פון איהרע חברתעס, אדער אזוי מענשען וואס האבען מיט איהר אין שכנות געוואוהנט— הייבט זיך גאר ניט אן! איהר האט גאר ליעב געקריגען א מאנסביל!...

חאטש מען פלעגט איהם רופען ,,דער קאמאר״ פאר זיין מאגערקייט און דארקייט, פון דעסט־וועגען האט ער געטראגען א מונדיר און איז געוועזען א גימנאזיסט פון דעם פינפטען קלאסס.

אז עס פלעגט קומען א יום־טוב און יענטקע האט אנגעטאהן איהרע נייע קליידער, פלעגט דער אלטער זאגען טרייגען: הערסט דו, טרייגע! דו טוהסט א עולה, האט דיר שוין גאטט געהאלפען פאר יענטקען וואלט ער דיר שוין העלפען פאר חיענע אויך עפים מאכען, זי איז דאך נאך פארט א יונגענד און האט נאך כמעט קיין שיין ניט אנגעטאהן, חלעבען אז עס דריקט מיר אין הארצען אויף איהר קוקענדיג.

—שוטה! גולם!— פלעגט טרייגע ענטפערין— ווי די מעשה איז, איז זי שוין פארט א מייקעל, ווי זאגט מען: אבי דעם קאפף צו־געדעקט—איז שוין ביי לייטען די מיילער פאר־שטאפט; אבער יענטקע איז דאך שוין א זיבעצעהן יאהריגע מיידעל!! עפעס א קליינינקייט ביי דיר?!... און וויעדער באשר איהר זענט אללע בלינד, אבער איך האב א קוק!... אוי, אוי! טרייגעס קאפף זאל לעבין; טרייגע פאר־שטייט א זאך...

—דו באטראכסט דעם בחוריל— האט טרייגע שטילל געזאגט צו שמואל־דודין—אט דעם פיאדער, שמאדער ווי זיי רופען איהם?...

וואס?! אט די דראניצע?!— האט אויס־געשריען דער גוטער, עהרליבער אלטער.— אונזער געזונטער יענטקען וועסט דו געבין דעם סוהאטניק, דעם... דעם האב מיר ניט פאר איבעל... פאר א מאנן?! נו— און וואס וועט י ע נ ט ק ע היידען? ער וועט איהר געפאלען?

אי שוטה! הלואי וואלט נאר ר׳ שבתי׳לע מסכים געוועזען אויף דעם שידוך, ווי מיר אללע און יענטקע בוודאי, וואלטען מיר זיך פיר גליקליך געשעצט, עפעס א קליינינקייט ביי דיר ר׳ ברוך חאצקעלעס איין איינינקעל, ר׳ שבתי׳לעס א זוהן?! און וואס פאר א ירושה וואקסט אויף דעם יונגעל! דארע ביינער— שמיינער, א מיאוסער— א שיינער, איין שווארץ יאהר! א מאנן איז א מאנן, און דער־צו אזא יחוס נאך מיט א ירושה וואלגערט זיך חלעבען ניט אין די גאסין! און אזוי האט טרייגע, ווי זי פלעגט זאגען, ביי קיינעם קיין שכל ניט געליעהען און האט זיך אליין פאר־שטאנען איהר וועלטעלע צו־פיהרען—

איהרע „קניפלעך" האט זי ניט געהאלטען חס ושלום אין זאק, ווי עס פיהרט זיך ביי אונזערע קלוגע ווייבער — זי האט איהרע עטליכע גראשען געהאט ביי קליינע קרעמערס און פלעגט טאקע נעהמען ביי זיי געשמאקע פראצענט. מיטוואך פלעגט זי געהן נאך די וואכערס און פאר איין גאנג פלעגט זי ניט פאר-פעהלען אריין-טראגען צו פייגעל די שניט-קרעמערין א רוביל וואכער.

און אזוי זיך, ביסלעך-ווייס, האט זי טאקע אין עטליכע יאהר, בסוד סודות פון איהר אלטען, אויס-געצאהלט סאמעט אויף א מאנטעל און ריפס אויף א קלייד פאר יענטקען.

— ווער ווייסט — פלעגט זי זאגען ווען מארגען עס איז? אט זאלל חאטשע מיין איינעקעל מיר האבען מיט וואס צו דער-מאנען; זאלל זי וויסען, אז די באבע האט איהר פאר-זארגט!

פאר א יאהר דריי ווען יענטקע איז אלט געוועזען פירצעהן יאהר — האט זיך טרייגען געמאכט אויס-צו-פיהרען א בעל-הבית'שען שידוך, און זי האט טאקע באלד מיט גרייטע איין געצעהלט די רעשטע פון סאמעטענעם מאנטעל און האט עס שוין אין א גוטע שעה אריין-געלעגט צו-זיך אין קופערט אונטער די וועש, ארויף געלעגט איהר קרבן-מנחה סידור און נאך א סך זאכען, כדי דער אלטער זאלל ניט מערקען אז אונטען ליעגט סאמעט — „א מאנסביל בלייבט א מאנסביל און מאר ביי דער ווייב ניט פון אלעס וויסען".

נאר די שכנה'טעס ארום האבען בסוד סודות געוואוסט, אז ביי טרייגען אין קופערט ליעגט שוין פאר איהר איינעקעל סאמעט מיט ריפס.

יעקיל-די-מודים ווייב פלעגט זיך שטענדיג שפארען מיט איהר שכנה'טע די לעהרערקע אדער די אפיקורסטע, ווי זיי פלעגען איהר רופען.

— אי, וואס זאלל איך מיט אייך טענה'ן! — פלעגט זאגען יעקיל-די מודים ווייב! — איך זאג אייך אז טרייגע איז א חכמה, אזא יאהר אויף מיר! הלואי העלפט מיר גאט פאר מיין טאכטער אפ-לייגען סאמעט אויף א מאנטעל ווי טרייגע פאר איהר איינעקעל.

יעקיל-די-מודים ווייב פלעגט שטענדיג האפען, אז היינט-מארגען וועט זיך ביי טרייגען מאכען א אלמן, א גרויש וואס וועט פאסטען אקוראט פאר איהר שפרינצען, דער-פאר טאקי האט זי געהאלטען פאר טרייגען שטאהל און אייזען.

די אפיקורסטע פלעגט איהר שטענדיג ענטפערין בזה הלשון: איך גלייב ניט אין אייער טרייגעס חכמה, אט לויפט זי שוין זינד איך קען איהר שוין באלד דריי יאהר צו אללע גבירתה'ס פרעגען מיטלען ווי ריפס זאלל זיך אויף הערען צו-האקען און איינגעלגענים סאמעט די האאר אויף-שטעלען. וואלט דען ניט גלייכער געוועזען זי זאלל אנ-גרייטען פאר איהר איינעקעל מעהר זאקען, העמדער, איבער-הויפט וואש, וואס ווערט ניט קאליע ליעגענדיג?

— אט וואס זאלל איך מיט אייך שמועס'ן אז ביי אייך איז אלץ קאפויר? קאפ ארא-פיס ארויף! זאגט מיר נאר אדרבה, זאלט איהר מיר געזונד זיין: וועמעס עסק איז דאס צו-וויסען וואס פאר א וועש זי טראגט אדער צי גייט זי אין גאנצע זאקען? וועט איהר דען ווער

איבער־קוקען ? אָדער אַ סאמעט־מאנטעל , אַז גאָט העלפט מע געהט אין שול אַריין איז דאָך טאַקע אַ ציערונג .

—לאָזט מיר צו־רוהע מיט אייערע סאמעט—פלעגט די אפיקורסטע זאָגען— איך האָב נאָך ניט געזעהן, ביי איין יודישע ווייבעל דאס זאלל זיך מיט איהר סאמעט־מאנטעל קיין סיבה טרעפען— וואָרום ווען געהט זי איהר סאמעט־מאנטעל ? דאָך נאָר שבת ווען מען טאָר קיין שירעם ניט טראָגען— און גראָדע דאמאלס שיקט גאָט אַ רעגען און ער טרעפט איהם אויף דעם האַלבען וועג . זי בעדעקט מיט דער ווייסער טיכעל נאָר דעם שפּיץ הוט , איילט גיכער אין שול אַריין , דאָרט קוועטשט מען איהר און מען שטויסט איהר פון אַלע זייטען , די געהמט איהר פאַר דעם אַרבעל און די זעצט זיך אויף איהר פאַלע , היינט זי אַליין דאַרף דאָך אויך עפּיס זיצען— אַזוי אַז נאָך דעם ערשטען מזל־דיגען שבת געהט זי שוין ביז דעם טויט אַ צו־פלאַשקעטין סאמעט־מאנטעל , אַז עס איז נאָר אַ חרפה איהם אויף זיך צו־טראָגען. היינט בערעכענט, וואס קאָסט דער סאמעט־מאנטעל? פיעל מאָהל האָט טריינע אפּ־געשפּאָרט אַן זיך , אַן איהר אַלטען, געקאָכט מיטאָג מיט „נישט״ , און פיעל בלוטיגע גראָ־שענס פראָצענט געריסען ? ! און אַלץ אַריין־געבראַכט אין דעם סאמעט־מאנטעל , און נאָך די אַלע זאַכען פרעג איך אייך , איז דען מיין טוכענער מאנטעל ניט שאָנער פאַר אייער סאמעטענעם ? נוטציגער איז ער שוין אַודאי, ער בליאַקירט ניט פון דער זון , ווערט ניט קאַליע פון רעגען ; איהם שאַט ניט קיין שניי , ער קאָסט אַ דריטעל געלד און פאַסט מיר שאָנער. איך האָב אַ סך־מאָל געהערט ווי אַ ווייבעל זשאַלעוועט זיך אַז זי האָט ניט אין וואס אין גאָס אַרוים צו־געהן , און אין שראַנק האָנגט אַ סאמעט־מאנטעל , נאָר ער פּאַסט איהר ניט צו איהרע קליידער , און איין אַנדערע טוהט זיך אַזוי אָן , אַז עס טרעפט איהר אַ קריסט, דער־קענט ער פון הינטען אַז דאָ געהט אַ „בת־ציון״... ער דערקענט איהר נאָך איהרע פערשמוצ־טע שיך , איהרע אָב־געטראָגענע קלייד און נאָך איהר סאמעטענעם מאנטעל וואס רייסט די אויגען אויף .

—אַט האָט אייך אַ גוטען טאָג !— פלעגט פאַר־קאָנצען יעקיל־די־מוידים ווייב— איך וועל שוין אייך ניט איבער־שטעלען , איהר וועט זיך בלייבען ביי אייערע משוגעתן— און איך זאָג אייך פאָרט אַז טריינע איז אַ חכמה , אַזאַ אַ יאָהר אויף מיר !

II.

ווער איז אין לעבען ניט אַלט געוואָרן פופצעהן , זעכצעהן , זיבעצעהן יאָהר און האָט ניט געגלייבט אין די גבורה פון אַ גימנאַזיסט , אַז ניט היינט מאָרגען , וועט ער די וועלט גליקליך מאַכען , עס וועט ניט זיין מעהר קיין אָרימע און רייכע, קיין הונגעריגע און זאַטע , קיין שטאַרקע און שוואַכע , קאַפּיטאַליסטען און אַרבייטער ; אַריסטאָקראַטין און פּאָבעל , העררען און דיענער , און נאָך , און נאָך און נאָך—עס וועלען זיין נאָר ב ר י ד ע ר ! מ ע נ ש ע ן ! די גאַנצע וועלט ווי איין געזינד , ווי קינדער פון איין מאַמען !

אונזער קרוזשאַק האָט אויך געגלויבט און געטרוימט פון דער גוטער גליקליכער צייט, ווען אַ שעפּעלע מיט אַ וואָלף וועלין זיך אום־אַרמען און געהן האַנד אין האַנד צו דעם טיש וואס איז געגרייט פאַר דער גאַנצער וועלט, און פּיאָדער שעפּסעלעוויטש וועט טרינקען

„לחיים" פאר דער גאנצער מענשהייט !... אין אונזער קרושאק, אין דעם קליינעם הייפעלע האבען מיר טאקע שוין איינגעפיהרט די אידעע אין וועלכע מיר האבען געגלייבט, איבער־טרעטענדיג דעם שוועל אין דעם קליינעם איינגען צימעריל ביי שרה־די־אלמנה'ס טאכטער, איז פאר־געסען געווארען דער חילוק צווישען ארים און רייך, מיין און דיין, א. ז. וו.

פון א סך מעלות האט מען דא ניט געהאלטען און א סך חסרונות זענען דא פאר א זעלכע ניט בעטראכט־געווארען, דא איז געוועזען גאר איין אנדער לופט מיט אנדערע מענ־שען, איך האב מיך אליין אין דעם צימעריל פיעל מאל בעטראכט ווי גאר א נייע.

פון פסח־ר־שבת'ילעם האב איך שטענדיג געלאכט גלייך מיט אללע אנדערע, ווער עס האט דעם „גבור ישראל" געקענט. די גימנאזישע קליידער זענען אויף איהם געהאנגען פונקט ווי אויף דער וואנט. א מזל האט ער געהאט, אז ווי אויס־געצויגען עס איז געוועזען זיין פיגור און ווי לאנג עס זענען געוועזען ביי איהם די הענד, פלעגען זיינע ארבעל שטענדיג זיין נאך אויף א פערטיל ארשין לאנגער; אין דער היטעל האט ער אויס־געזעהן ווי א קאץ אין א פאלוקאשעק; ער וואלט אפשר גאט ווייס ווי טיעף אין איהר אריין, ווען ניט זיינע גרויסע אויערין, אויף וועלכע די היטעל האט זיך פערהאלטען און זיי שטענדיג אראפ געקוועטשט. פון אונטערען קאזירק האבען ארויס־געבלישטשעט א פאאר אויגען, וואס זענען גראדע גישט געוועזען צו דער פאאר; איינע האט געקוקט אין מערב, די אנדערע אין צפון־זייט. און אז דער בחור פלעגט נאך איין פליעסקען אויף דעם קאפף די היטעל און מיאוקען ווי א קאטץ, אום דעם עולם פרעהליך צו מאכען, פלעגען זיך אללע מיידלעך צו־קייקלען טאקי פאר געלעכטער.

נאר ביי שרה־דער אלמנה'ס טאכטער אין צימער איז געוועזען א עולה צו האלטען שאנהייט פאר א מעלה און האסליבקייט פאר א חסרון; דא האט פסח געהייסען פיאדער סעבאסטיאנאוויטש און איז געוועזען דער פיהרער פון רעדעל, ער האט געטראגען א פינ־סנע, האטש ער האט פון איהם קיין נחת נישט געהאט; ער פלעגט זיך מיט איהם שטענדיג אפשר א האלב שעה בארען איידער ער פלעגט איהם מיט גוואלד איינזעטצין אויף זיין דארין נאז, זיין פינ־סנע איז א פנים געווינט געוועזען צו א פעטערין ארט, ווארום ער פלעגט ניט איינ־זיטצען און מיט עזות אראפ שפרינגען.

אז פיאדאר סעבאסטיאנאוויטש האט זיך געשטעלט רעדען, פלעגט זיך מיר ווי אויף־צו־להכעיס אזוי פארוועלין לאכען. אז איך האב זיך שטארק געמוטשעט, דער־מאנט זיך אן אללע אומעדיגע זאכען, ווי למשל: אז מיין באבע איז געשטארבען, אז איך האב געקריגען א „דוואיקע" אין קלאסס און דער גלייכען; עס האט אבער ניט געהאלפען, עס האט זיך מיר איין־מאל ארויס־געבראכען א געלעכטער: נאר איך האב זיך אזוי שטארק פאר־שעמט אז איך האב באלד זיך כלומרשט פאר־הוסט.

גאספאדא!—האט איין־מאל פיאדאר אויס־גערופען— איך לעג־פאר דער ווירדיגען גע־זעלשאפט אריין־צו־נעהמען א נייעם טשליען אין אונזער קרושאק, פריילין געגריעטטע הערינג.

אללע האבען זיך איבער־געקוקט, יעדער פון אונז האט געקענט יענטקען מיט איהר־

רע אויס-געצייכענטע מעלות. נאר דא איז אפילו צווישען „גוט" און „שלעכט" אויך קיין חילוק ניט געוועזען— דרום האבען אלע מסכים געוועזען און יענטקע האט זיך איינ-געקויפט אין חברה.

צו זיבעצעהן יאהר איז יענטקע געוועזען— אויף מיין ווארט אז עס איז מיר שווער צו-זאגען שיין אדער מיאוס, אפט בלייבט מען שטעהן בעטראכטינדיג אזוי א געזיכט מיט דער פראגע: טאטע זיסער! וואס פעהלט דא? עס איז דוכט-זיך אלץ פערהאנדען: שווארצע אויגען, א ווייסער פנים, רויטע באקען, א גראטהענער פאר-בארדאק און אזוי אויך גאר נישט-קשה פון א פיגור; און דאך שטויסט עס עפיס אפ צו-ריק— עס נעהמט עפיס נישט, עס פעהלט און מע ווייסט ניט וואס?—עס איז אבער דא אצייט אים לעבען פון אזעלכע פערזאנען וואס אויך זיי ווערען אנציהענד, דאס איז צו זעכצעהן-זיבעצעהן יאהר, ווען אלע גליעדער ערוואכען ערשט ווי די נאטור אין פריהלינג, זי איז פריש און עס שיינט אויף איהר דער טהוי צו-ליעגען— באלד אבער ווערען זיי פער-נאנדער געגאסען און די אונגעוואהנליכע קוי-לעכדיגקייט מאכט די פיגור, די בעוועגונג אומ-געלומפערט און פאר-פליסט און פאר-ווישט דאס ביסעל חן וואס האט זיך פריהער געפונען ביי איהר.

III.

שלמה המלך האט געזאגט, עס איז ניט דא קיין נייעס אונטער דער זאנע. עס קומט אונז פיעל מאל פאר, אז א נייע ערשיינונג דערמאנט אונז אן עטוואס בעקאנטעס, וואס מיר האבען שוין א מאל געזעהן אדער געהערט.

אין דעם דאזיגען אמת איבער-צייגען זיך אם בעסטין מיר יודען, ווען מיר בעטראכ-טען די היסטאריע פון יודישען פאלק פון די אלטעסטע ביז די שפעטעסטע צייטען. אללעס וואס איז א מאל פאר טויזענד יאהרען געשעהן, קומט נאך-אמאל פאר נאך טויזענדער יאה-רען, אזוי אז כמעט אין יעדערע צוויי, דריי דורות, אט דא, אט דארט, קומען פאר אזעלכע זאכען, וואס דער-מאנען דעם יודען אן דעם וואס איז געוועזען אמאהל מיט איינינע הונדערט יאהר צו-ריק. עס איז א מאהל ניט נייטיג אזעלכע ערינערונג'ס צו-שטאנדע פאר-צו-שטעל-לען—ווארום איטליכער יוד ווייסט זיי. און אונזערע לעזער געוויס אויך.

ווי פאר-טריקענטע בלוט אויף די קליידער פון איין געהרגעטען מענשען— אזוי דער-מאנען אונז די בלעטער פון אונזער געשיכטע פון יענער צייט אן די שרעקען וואס זענען פאר-געקומען...

די פינסטערע געדאנקען טראגען אונז אוועק אין יענער צייט; די הרוגים, די קרבנות לעבען-אויף פאר אונז, זיי געהן ארויס פון די בוכשטאבען און נעהמען אן זייער קלאגליכע געשטאלט... פון זייערע שווארצע וואונדען פליעסט בלוט.

איהר בלייבט שטעהן, איהר האלט צו אייער הייס-יודעש הארץ, וואס קלאפט און צופט און וויל צו-שפרינגען!

אייך דוכט זיך איהר הערט א געש... און דערקענט אין איהם אייערע ברידערס יאמערליכע שטיממען...

איך דוכט זיך איהר זעהט די פינסטערע, שווארצע, געדיכטע חמארעס, וואס האבן זיך אויף געהויבען פון יעדער ווינקעל וואו יודען האבען זייער פרידליך־נעסט געהאט, או האבען זיך אין דער לופט אללע צו־זאממען־געגאססען אין איין זיפץ, אין איין קרעכץ, א וועלכען איהר שפירט: דעם ריח פון בלוט, דעם רויך, דעם טשאד פון שרפות; איהר הערט דעם רעש, דעם טומיל פון איין־פאללענדע הייזער, דעם ליארעם פון אפ־ריכטען נאך א טויד טען, דעם יאמער פון עלטערען, דעם ביטערען געוויין פון קינדער, די צו־בראכענע האר צער פון חתן־כלה׳ס...

עס שטעהן אויף פאר אייך בילדער, וואו איהר זעהט דעם נעכטיגען גביר—היינט בעטלער, וואס ציטערט פאר קעלט און ווארעמט די האנד ביי די לעטצטע האלעוועשקע פו זיין הויז...

עס שטעלען זיך אייך פאר הייזער וואו עס האבען געהערי[illegible] רוהע און פריידע שטעהן צו שטארט און צו־בראכען, נאר דער ווינט וועהעט איצט ..ארט ווי אפ־ריכטינדיג אויף דעם חורבן... מען האט דא ניט געשאנעוועט קיין אלטער, קיין רחמנות געהאט אויף יונגע, ניט אויס־געמיידעט קיין הייליגטהום...

דא האט א ווילדער שטורים געבראכען, געריסען, פערניכטעט, צו־שטארט, צו־זאעט און צו־שפרייט...

עס ווערט אייך דושנע, איינג, פינסטער אין די אויגען... אייך דאכט זיך איהר זעהט, איהר פיהלט, אט פערציהעט זיך איבער אייך, נעהענטער און נעהענטער די שווארצע דונקעלע חמארע.

איהר רייסט מיט געוואלד אייערע געדאנקען פון די טרויעריגע בילדער, איהר גלעט פערנאנדער אייער שטערען, איהר זוכט איין־צו־אטהעמען פרישע לופט, די געדאנקען אויף פראהליכע צייטען אפ צו־שטעללען... גליקליך זענט איהר!— ווען אין דער לופט וואס איהר אטהעמט הערט זיך אויך ניט קיין פרישער טשאד... און ווען אין דער איצטיגע צייט געפינען אייערע געדאנקען די געווינשטע רוהע...

נאך דעם 80־טען, 81־טען יאהר האבען מיר געפונען ווי שוואימען נאך א רעגען, נייע ברידער, נייע קינדער, נייע יודען.

דער נעכטיגער פיאדער סעבאסטיאנאוויטש האט זיך געלאזט היינט אפ־דרוקען קאר־טיטשקעס, און אנשטאט פיאדאר סעבאסטיאנאוויטש האבען מיר אויף זיי געלעזען, „פסח בן שבתי יערוסאלימסקי״, און אז מען האט געדארפט אונזער שטאדט אפ־היטען פון א צרה, האט מען אונטער די יונגע לייט פון שטאדט, די נייע געפונענע יודען געקענט זעהן פיאדארין, בעוואפענט ווי זיי מיט א שטעקען, אדער מיט א שייט האלץ, גרייט צו מקבל פני זיין די ערוואַרטעטע ניט־געבעטענע געסט...

אללע יונגע לייט פון אונזער שטאדט האבען די נעכט געוואכט און געהיט, צו בעווייז זיך ניט ערגיץ א ברויטער פלאם...

פיאדאר איז ווי טאג אזוי נאכט ארום געריטען אויף א געלבע קלאטשע, אין יעדער נאס, אין יעדער ווינקעל. אונ אויף זיין פנים איז געווען ווי אנגעשריבען: „זייט רוהיג ברידערליך, איך וואך פאר אייך !“

פיאדאר האט איצט איבער־הויפט א גאנץ אנדער פנים געהאט: ער איז שוין ניט געווען קיין גימנאזיסט, מען האט איהם נאך פאר א יאהרען אויס־געשלאסען פון גימנאזיום, ער האט זיך דא ניט לאנג געוואלט שטעללען צום פריזיוו, נאר ער האט ניט נושא חן געווען ביי נאטשאלסטווא אונ זיי האבען איהם געהייסען אויף א יאהר זיך פאפראוועון.

איצט איז ער געווען א יוד, א יוד, ווי גאט האט געבאטען! ער האט געהערט נאר יודיש, בראסט ושארגאן, מאמע־לשון. „א היים!“ האט ער געשריען וואו ער איז געגאנגען אונ וואו ער איז געשטאנען. געהמט ברידער די שטעקענס אין די האנד, די פעקליך אויף די פלייצעס אונ זאללען מיר געהן א היים! א היים! צו דער מאמען, צו די ווייַן־גארטנער אונ טייטעל־בוימער, בייטען אויף קעמלען אונ מויל־אייזלען“ א. ז. וו. א. ז. וו.

IV.

ביי טריינען איז היינט א תנאים, טריינע האט זיך נאך ניט צו־געזעטצט פון פריה אן, די באקען פער־פלאמט, די סטיינגעס פון איהר ציפאק פון ביידע זייטען האבען היינט קיין הקימה געהאט ווי פאהנעס אין א ווינד, זי האט געהאקט, געפילט, געשטויסען, עקנעטען, געבראקט, געקאכט, געפרעגעלט אונ געקאמאנדאוועט איבער א האלבע טוץ שבנה׳טעס וואס זענען געקומען איהר העלפען.

—גוט מארגען, טריינע־לעבען!

—הא? וואס זאגסטע?

—איך זאג: גוט־מארגען!

—גוט־מארגען— גוט־יאהר; יר, חנה־לע, ווילסט מיר עפּים העלפען? אט נא שנייד ן טארט; דער־פאר ביי דיין טאכטער אם ירצה השם וועט מען שנייַען ארעמע־לייט טיקער וויים—טארט.

—זאלל זיין מיט מזל, טריינע־לעבען!

—הא? וואס זאגסטע?

—איך זאג: זאלל זיין מיט מזל!

—מיט מזל זאלסטו לעבען שהאפשר ווילסט דו מיר עפּים העלפען? נא פיהל אן די יש, דער־פאר ביי דיין יעקלין וועל איך דיר אם ירצה השם אויך העלפען, בראטען אונ אבען ארימע לומדים אויף א וועטשערע.

אונ אזוי האט זי זיך איינגעשפאנט איהרע שבנה׳טעס אין דער ארבייט, אונ עס האט ך געהאקט אונ געקלאפט, געשטויסען, געוואלגערט געסקראבעט—אונ מיט די מיילער מאהלען...

דער אַלטער האָט היינט אויף זיין שטענדיגען אָרט ניט געקענט איינזיצען. זיין שטענדיג פריי־גוטעס געזיכט האָט היינט געלויכטען פון דער שמחה וואָס האָט זיין ווייך גו־טע האַרץ געוואַרעמט.

ער איז שוין היינט געוועזען אַ מאָל צעהן אין קיך, אונ יעדער מאָל זיך פרייליך גע־מאַכט איבער די ווייבער, וועלכע האָבען זיך געקייקעלט פאַר געלעכטער. עס האָט זיך איהם געוואָלט היינט זאָגען המצאהליך; נאָר טריינע האָט איהם יעדער מאָל אַרויסגעשטופּט פון די קיך, איינמאַכענדיג איהם דעם נאָז, דאָ אין סאָזשע, דאָ אין מעהל.

טריינע איז אויך געוועזען פריילך, אונ טוהענדיג איהרע אַרבייט האָט זי זיך דער־מאָנט, ווי זי איז געוועזען אַ כלה פאַר איהר אַלטען אונ ער איז געוועזען אַ פּרשון „אַז עס איז אין זיין צורה ניט געוועזען צו־קוקען ווי אין דער העללער שיינענדיגער זונן“.

אַללע ווייבער האָבען איהר געזאָגט: הלואי טריינע־לעבען, אונזערע מזנגען זאָללען אַזוי אויסזעהען, ווי אייער אַלטער זעהט איצט אויס — וואָס פאַר אַ שיינער מחותן, חלע־בין ער איז.

— זאָלל איך האָבען די מאָס מזל וואָס ער איז נאָך איצט שענער פאַר דעם חתן... האָט איינע געזאָגט צו דער אַנדערער.

— הא? וואָס זאָגסטע?

— איך זאָג: אַזאַ יאָהר זאָלל איך האָבען וואָס פאַר אַ שענער יוד ער איז...

חנע האָט אויפגעראָמט אין שטוב אונ האָט דער־ווייל געהאַפּט אַ געשמאַקען שמועס מיט שפּרינצע יעקל־די־מודס־ווייבס טאָכטער.

יענטקע האָט זיך געקריגט מיט דעם שניידער, פאַר וואָס די טאַליע קומט אויס צו גראָב. דער אַלטער האָט זיך געמישערט אַ שלום מאַכען אונ האָט אונטערגעטראָגען דעם שניי־דער בראָנפּין.

— וואָס זאָגט איהר, ר׳ חאַצקיל, אונזערע ווייבער האָבען ניט געהאַט קיין טאַליעס, אונ זיי זענען אונז אויך געפעהלין געוועזען — אַ? אָט זאָלל איך שוין גאָט געבען, איהר זאָללט זיין רייך אונ נאָר אַוועק וואַרפען די שניידעריי.

— איך דאַנק אייך, ר׳ שמואל־דוד, אַז איך זאָל פאַר־מאָגען עטליכע הונדערט רובּיל, וועל איך מיין מלאכה ניט אַוועק־וואַרפען אונ וועל שוין אַזוי איבער הונדערט אונ צוואַנציג יאָהר שטאַרבען אַ שניידער.

טריינע האָט זיך דער־ווייל אָפּגעפּאַרטיגט אין קיך, זי איז אַריין אין שטוב, האָט אָפּגעשטעקט די ספּאַדניצעס, אָפּגעקאַטשעט די אַרבעל, שאַ — ששששאַט!!! — האָט זי אויסגעשריען — איבער אייך הערט מען מיר ניט, איהר ווייסט, קינדערלעך, וואָס איך וועל איך זאָגען? עס איז צייט זיך אָנצוטוהן. הא? וואָס זאָגט איהר ר׳ חאַצקעל?

— איך זאָג: אַ גוטען־טאָג, זאָלל זיין מיט מזל!

—מִיט מַזָל זָאלְלְט אִיהר לֶעבֶּען · גֶעהט גֶעזוּנְדֶער־הֵייט ·

—חָיֶענֶע ! חָיֶענֶע ! פַאר־שַׁרְפֶּהט זָאלסְטוּ וֶוערִין ! גֶענוּג שׁוין דָארְט גַאוְוֶיעֶנְדְזֶען ! ווִי טָאג אַזוֹי נַאכְט וֶוערְט זַיי נִיט מִיאוּס צוּ־סוּדֶען זִיךְ— נֶעהם אַרָאפּ מַיין זַיידֶענֶע קְלֵייד אוּנ דֶעם טַאַ־טֶענְם אַטְלֶעסֶענֶע קַאפָּאטֶע !

טְרַיינֶע הָאט אַלֵיין גֶעהָאלְפֶען אִיהר אַלְטֶען זִיךְ אָנ־טוּהן , זִי הָאט אִיהם אַ מָאל פִינְף אִיבֶּער־גֶעבּוּנְדֶען דִי הַאלְדְז־טוּךְ · גֶעקוּקְט אוֹיף אִיהם פוּן דֶער זַייט אוּנ פוּן וַוייטֶען אוּנ הָאט עֶנְדְלִיךְ גֶעזָאגְט : הֶערסְטֶע שְׁמוּאֵל־דָוִד · אַזַא יָאהר זָאלל מִיר זַיין וִוי דוּ פַּאסְט פַאר ר׳ שַׁבְּתַ״יְלֶען אַ מְחוּתָּן צוּ־זַיין ·

דֶער אַלְטֶער הָאט גֶעלַאכְט אוּנ אִיהר גֶעסְטְרַאשֶׁעט אַז יֶענֶע מְחוּתֶּנְתְ׳טֶע אִיז אַ יוּנְ־גֶערֶע פוּן אִיהר ·

אוּנ בֶּאֱמֶת טַאקֶע הָאט דֶער אַלְטֶער מִיט זַיין שְׁנֶעע־וַוייסֶען בָּארְד אוֹיף דֶער שְׁוַוארְצֶער אַטְלֶעסֶענֶער קַאפָּאטֶע מִיט דֶעם הוֹיכֶען וַוייסֶען שְׁטֶערִין אוּנ דִי „נַייֶע״ סַאמֶעטֶענֶע יַאר־מֶעלְקֶע אוֹיס־גֶעזֶעהן זֶעהר שֵׁאן ·

***

עֶר הָאט זִיךְ אִיצְט מִיט דֶער גְרֶעסְטֶע צַארְטְלִיכְקֵייט אַרוּם־גֶעדְרֶעהט אַרוּם דֶער כַּלָּה אוּנ אִיהר בֶּעדִיענְט , אָבֶּער ווִי עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעסְטַארֶעט, הָאט עֶר אַלְץ נִיט גֶעקֶענְט צוּ־פְרִיעדֶען שְׁטֶעלְלֶען— אַ מַאנְסְבִּיל אִיז טַאקֶע גָאר אַיין אִיבֶּערִיגֶע זַאךְ אוֹיף דֶער וֶועלְט— הָאט עֶר גֶעזָאגְט מִיט אַ וַוייכֶען גֶעלֶעכְטֶער— אִין קִיךְ הָאבּ אִיךְ זִיךְ הַיינְט דֶער־וואוּסְט אַז דָארְט בִּין אִיךְ קַיין בְּרִיָה נִישְׁט , אוּנ דוּ קֶענְסְט זִיךְ אוֹיךְ אַ פְּנִים אָהן מִיר בֶּעגֶעהן ·

הַייסֶע לִיעבֶּע צוּ־דֶער טְהַייעֶרֶער קַאפְּרִיזְנִיצֶע הָאט פוּן זַיינֶע גוּטֶע אוֹיגֶען אַרוֹיס גֶעבְּלִיטְצְט ·

אַ שְׁבֵנֶה׳טֶע אִיז אַרַיין־גֶעלָאפֶען פַאר־סַאפֶּעט, אָנ־זָאגֶען אַז דִי מְחוּתָּנִים גֶעהֶען ·—

עֶס אִיז גֶעוֶועזֶען מִיט מַזָל אַ תְּנָאִים אוּנ אִין פִיער חֳדָשִׁים שְׁפֶּעטֶער אַ חַתוּנָה , אוּנ יֶענְטֶקֶע , אָדֶער גֶענְרִיֶעטְטֶע , מַאדַאם יֶערוּסַאלִימְסְקִי , אִיז גֶעוָוארֶען אַ בַּעַל הַבַּיִתְ׳טֶע פַאר־זִיךְ·

דִי וֶועלְט זָאגְט : אַז אַ מֶענְשֶׁען גֶעהט , גֶעהט אִיהם פוּן אַלְלֶע זַייטֶען , דֶער גָאטְט וָואס הָאט טְרַיינֶען מְזַכֶּה גֶעוֶועזֶען צוּ־דֶער לֶעבֶּען אִין קוּרְצֶען אַיין אוּר־אֵיינִיקֶעל , וִוי זָאגְט מֶען: אַלְץ וַויינִיגֶער גֵיהִנָם לַיידֶען— דֶער אֵייגֶענֶער גוּטֶער גָאטְט הָאט צוּ־זִיךְ גֶערוּפֶען אַ מַאמֶען פוּן אַכְט קִינְדֶער אוּנ פַאר חָיֶענֶען הָאט זִיךְ אָבּ־גֶעזוּכְט אִיהר אֱמֶת׳ער זִיווּג , עֶס אִיז גֶעוֶועזֶען ווִי מֶען זָאגְט : „אַז עֶס קוּמְט דֶער בֶּעשֶׁערְטֶער , וֶוערְט עֶס אִין צְווֵיי וָוארְטֶער״ , אוּנ חָיֶענֶע הָאט שׁוין אוֹיךְ מִיט מַזָל חַתוּנָה גֶעהַאט ·

טְרַיינֶע מִיט אִיהר אַלְטֶען אִיז אִיצְט גֶעקוּמֶען צוּם־לֶעבֶּען ; זַיי זֶענֶען גֶעבְּלִיעבֶּען „דִיֶעד דַא בַּאבַּא״ , אוּנ חָאטְשׁ יֶענְטֶקֶע מִיט חָיֶענֶען הָאבֶּען טְרַיינֶען אוֹיס־גֶעקַאלוּפֶּעט אַיין אוֹיעֶר אוּנ בַּיי אִיהר כִּמְעַט אַלֶּע קְנִיפְּלִיךְ אַרוֹיס־גֶעשְׁלֶעפְּט— פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען אִיז

פאר זיי געוועזען גענוג פיעל זיי האבען ביידע פערדיענט. חיענע האט חתונה געהאט מיט א אלמן פון א קליין שטאדטיל אונ האט זיי גוטע בריעף געשריעבען, יענטקען איז אויך גאנץ גוט געגאנגען, זי האט געהאט א פרנסה, א שפע קיין עין הרע, כמעט ווי איהר באבע די צדקנית, וואס זי איז נאך איהר א נאמען. זי האט איהר קאפיטאל חס ושלום ניט אוועק געגעבען אין איין האנד, זי פלעגט פאר־ליי׳ען צו־פופציג, צו־הונדערט רובל אויף וואכערס אויף שיינע פראצענטין— זעקס גראשען פון א רובל. דאס איז קינדערלעך א פרנסה וועמען גאטט העלפט טאקע— נאר א ברכה פון גאטט; דאס וואקסט ווי אויף הייבען אונ מען דארף ניט קיין רעגין.—

—אונ וואלט איהר זעהן מיין יענטקען!— פלעגט טריינע דערצעהלין— קיין עין הרע קיין בייזע אויג זאלל איהר ניט שאדין, וואס דאס איז פאר א חכמה; ווי זי טויג צום געשעפט! עס האט איהר אנומאלט חייקע די הערינגגניצע געבראכט פארשימעלטע צעהנערים וואכער, האט זי דאס איהר א ביסעל בעקליידט: איך בין עפים גלייך מיט אייך?— ווי האט איהר די העזה מיר צו־בריינגען אזעלכע מטבעות וואס פאר־שטינקען די שטוב מיט הערינג?! האט זיך יענטקע אויף איהר צו־שריען.

—אונ וואס מיינט איהר? איז מיינע ניט געלאפען ווי א פאר־סאמטע מויז איבער די קרעמלעך איבער־ביימען די צעהנערים אונ האט געבראכט אנדערע געלד?!

—היינט פסח? ווער וואלט דאס זיך אויף איהם ריכטען, האט דוכט זיך א גאר־נישט, איז ער דאס אביסעל אוים־געמישט מיט נאטשאלסטווא? דער פריסטאוו זאגט איהם „דו״! האט איהר געדארפט זעהן וואס פאר א מחבל ער איז! ער איז אריין מיט דעם פריסטאוו צו סנדר אביון אפ־שרייבען די אימושטשעסטווא, האט שוין דער פריסטאוו— וואס ער איז אין די זאכען שוין געוויס א געניטער— געזאגט, אז דא איז ניט דא פאר קיין דרייסיג רובל חפצים. מיין פסח איז ניט פויל אונ האט אנגעהייבען ארוים צו־רוקען פון די קאנטקעס, פון די קאנטקעס, די בעבעכעס, די האניטשעס— אונ וואס מיינט איהר? פאר אכט־אונ־אכציג קערבליך חפצים געפונען אט ביי דעם בעטלער. „מאלאדיעץ״ האט איהם דער פריסטאוו א קלאפ געטאהן אין פלייצע. היינט מאהנט ער אייך איין פערפאלענע וועקסלען וואס ער קויפט זיי אפ פאר א קליינינקייט! אונ אין זיינע הענד ווערט אלץ צו גאלד!...

דער אלטער איז עפים ניט געוועזען צו־פריעדען מיט זייער פרנסה.

—הערסט דו, טריינע, הלואי וואלטען די קינדער מיר געפאלגט, וואלט איך זיי געהייסען מאכען עפים א געשעפט ווי לייטען, אונ לעבען ווי אנדערע יודען לעבען. איך קען גאר־ניט האַרען פון די פראצענטין— אין דער תורה שטעהט אז א יוד טאר קיין פראצענט ניט נעהמען.

—בהמה, פערד, פלאקען! אזא אייגעקיל זאלל איך האבען וואס פאר א יוד ר׳ פינחסיל איז— עפים א שפאס מיט איהם! דער ערשטער חברה־מאנן ביי חברה־קדישא, דער גבאי פון גרויסע שול— אונ זיין פרנסה איז דאך פון שטענדיג אן נאר דערפון וואס ער פערלייעט אויף משכנות— הלואי זיין נאמען אויף אונזערע קינדער געזאגט געווארען!

V.

די וועלט זאגט: אז עס קומט צום לעבען דארף מען שטארבען. טריינע האט זיך א מאל געקליבען גיין צו יענטקען, אונ האט געוואלט געהמען די זעקיל צום שטריקען, די זאק איז ארויס געפאלען ביי איהר פון האנד; זי האט זיך איינגעבויגען אונ געוואלט אויף הייבען, נאר עס איז ווידער ארויס געפאלען; זי האט זיך געוואללט א דריטען מאל איינבייגען אונ פליצום איז זי אנידער געפאלען, האט אנגעהייבען צו שטאמלען, מען האט ניט פערשטאנען וואס זי רעדט!

דער אלטער האט געמאכט א גוואלד. עס זענען אויף געלאפען מענשען, מען האט טריינען אויף געהויבען אונ אוועק-געטראגען אויף דעם בעט.

פון מויל איז גענאנגען ראפע, זי האט ניט געקענט ריהרען קיין האנד קיין פוס. דער דאקטאר האט א מאך געטאהן מיט דער האנד אונ פאר שריעבען א רעצעפטיל. דער אלטער איז ווי א צו-טומעלטער געגאנגען פון איין ווינקעל צום אנדערען. אללע שכנה-טעס האבען טריינען ארום גערינגעלט. טריינע האט עפעס געוואללט זאגען, זי האט געוויינט אונ געשטאמעלט, נאר מען האט איהר ניט פערשטאנען; באלד אבער האט דאס אויך אויפגעהערט. זי האט זיך געמאטערט דעם גאנצען טאג. אויף מארגין איז טריינע שוין געלעגין אויף דער ערד, עס האבען געברענט אסך ליכט, יונגעלעך האבען אויף זייערע ריינע קול-ליך תהלים געזאגט, אללע שכנה-טעס האבען אפ-געריכט.

יענטקע מיט איהר מאנן האבען געהאלטען די טיכלעך צו די אויגען — דער אלטער איז געזעסען ביי טריינען צו-קאפין, דעם קאפף אראב-געלאזען אויף ביידע הענד, מיט רויטע אויגען נאר אן א טרעהר...

קדיש, קדיש! ר' שמואל דוד, געהט זאגט קדיש *! מען האט דעם אלטען אויפ-גע-הייבען פון ארט אונ אוועק געשטעלט קדיש זאגען. עס האט אויס-געוויזען אז ער פער-שטייט גאר ניט וואס פיהרט מען איהם — נאר ביי די ערשטע ווארטער פון קדיש האט ער ארויס-געבראכען מיט א יאמערליכען געוויין. ער האט זיך זעהר פאר-חליפעט אונ נאך איהם אללע ווייבער אונ אללע מאנס-לייט אויף דעם קול... זיין געוויין פון ווייכען גוטען טיעף פערטרויערטין הארצען האט זעהר אויפ-געריסען אונ צו-בראכען אללע הערצער וואס האבען זיך דא געפונען. דעם אלטען איז אין קדיש ניט-גוט געווארען, אונ ער האט זיך אראפ געלאזט אויף דער ערד... מען האט געגאסען אויף איהם וואסער אונ איהם אוועק גע-זעטצט אויף זיין ארט.

טריינע האט זיך א נ ג ע ג ר י ט! זי האט געלעבט ווי א חכמה אונ איז געשטארבען ווי א חכמה: ביי איהר אין קופערט האט מען געפונען א שטיקעל גוטע לייוואנד אונ מען האט איהר אויס-געריכט נאך איהר כבוד נאך. עס איז געוועזען א לויה אז אללע האבען

---

* אין פיעלע ארטער, בעזאנדערס אין ליטא, איז דער מנהג, דאס דער אבל זאגט קדיש נאך יעדער „יום תהילים" וואס ווערד געזאגט פון תלמוד־תורה־יונגליך ווי פון אויך פערשיעדענע חברות, בשעת דער בר־מינן ליעגט אויף דער ערד.

געוואָנט: שוין געלעבט און שוין געשטאָרבען, נאָר זיינס האָבען אַללע געמורמעלט: דאָס איהר געלד איז געבליעבען בײַ לײַטען און איהרע וועקסלען און שטרי חובות בײַ איהרע אײַנעקליך — אים הויז אין איהר קופערט האָט מען געזוכט און גאָר־ניט געפונען, און זאָגען עטוואָס דער פון האָט זי ניט פֿאַרספּייעט, ווײַל זי איז געשטאָרבען אָהן לשון: — דער אַלטער האָט אַוועק געגעבען אַלץ וואָס אין שטוב איז געוועזען און מע האָט טרייגען געגעבען אַ שאָנעם אָרט אויף דעם בית־עולמין.

קלענער, מאָגערער, פֿאַר־פֿינסטערט און אײַנגעבויגען איז דער אַלטער נאָך־געגאַנגען נאָך דעם קאַסטען. — ווען מען האָט טרייגען אין קבר געלעגט, האָט ער ניט געוויינט גאָר ער האָט געשטויסען מיט דעם שטעקען אויף איין אָרט אין די פֿרישע אויפֿ־געגראָבענע ערד, אויף זיין שטענדיג ווייסע צאַרטע הויט זענען אַרויס געטרעטען פֿערגליווערטע אָדערן, זײַנע אויגען האָבען געבלאַנזעט דאָ אויף דעם קבר, דאָ אויף די מצבות פֿון אַרום, נאָר אַז מען האָט אָנגעהייבען צו־שיטען אין קבר רידלען ערד, האָט זיך בײַ איהם אַרויס־געריסען אַ ביטערער קול און זײַנע אויגען האָבען געגאָסען אין קבר אַ טײַך מיט הייסע טרעהרען...

VI.

„אַ יתום, אַ יתום!“ האָט שמואל־דוד ביטער געוויינט ווען ער האָט זיך געדאַרפֿט זעגענען מיט די ווענד, אין וועלכע ער האָט דרייסיג יאָהר נאָך־אַנאַנד געוואָהנט — דרייסיג יאָהר ווי איין טאָג, אַזוי ווי נעכטען וואָלט דאָס געוועזען! דרייסיג יאָהר האָט ער אָט דאָ אין די ווענד ניט געוואוסט פֿון קיין זאָרגען, פֿון קיין טרויער און עלענד...

אַ יונגער־מאַן איז ער אַהער אַרײַן וואוהנען, זיין טרייגע איז אויך נאָך געוועזען אַ יונגע ווייבל — און וואָס פֿאַר אַ גוטען טהייערען לעבען האָט ער דאָ פֿאַר זײַן טרייגען פֿאַר־לעבט!...

דאָ איז איהם אָפּ געשטאָרבען פֿריהער זיין מוטער, דער־נאָך זיין פֿאָטער — און ער האָט זיך פֿאַר קיין יתום דאַמאָלס ניט געפֿיהלט און ניט געוואוסט וואָס הייסט עלענד?...

עלענד?! פֿיעל מאָהל אין זיין לעבען איז פֿון זײַנע ליפּען אַראָפּ דער וואָרט „עלענד“ נאָר זיין הערץ, זיין גאַנצעס וועזען האָט ניט געפֿיהלט דעם טרויעריגען אינהאַלט פֿון דעם וואָרט. איצט האָט דער אונגליקליכער אַלטער געפֿיהלט דעם עלענד!

איצט צוויי וואָכען ווי טרייגע איז געשטאָרבען און שמואל־דוד האָט שוין אַ סך מאָהל הונגער און קעלט געליטען... די ערשטע טעג פֿלעגען די שכנה׳טעס זיך נאָך אַרײַן כאַפּען, די פֿלעגט מאַכען אַ גלעזיל וואַרימס פֿון דער פֿריה; די פֿלעגט איהם ברייגגען אַ טעללער געקאָכטס בײַ טאָג; די פֿלעגט אײַנהייצען אין אויווען, נאָר וועלכע יודישע טאָכטער האָט דאָס ניט איהר פֿעקיל צרות פֿאַר זיך? היינט האָט די געהאַט אַ פֿאַרדרייטען טאָג, מאָרגען יענע, און אַז דעם אַלטען האָבען זיי אָבער גאָר פֿאַר־געסען, אָבער צו שפּעט זיך דער־מאָנט, און אַז עס פֿלעגט זיך בײַ איינער יאָ אויף וועקן אַ רחמנות, דערמאָנענדיג־

ויך אז דער אלטער זיצט נעבאך פערשמאכט — פלעגט זי געפינען פיר זיך אליין א תירוץ, אונוואס בין איך דאס גאר מחויב ? פלעגט זי זאגען, ער האט א רייכע איניקער פיר וועלכער ער האט שטענדיג זיין לעבען אוועק גיגעבען אונ האט איהר אוים געהאדאוועט. געלאזט בילדען, די הויט פון זיך אראפ גיצויגען אונ איהר חתונה געמאכט אויפען שענסטין אויפען, דער באבעס עטליכע גראשען איז אויך ביי איהר געבליבען ... איז זי איצט ניט חולה איהר אלטען זיידען צו־צו־זעהן.

יענטקע האט קיין צייט געהאט קומען צום זיידען. היינט איז ביי איהר גיווען א צאהל־טאג, מארגען א „מאהנ־טאג״.

אונ אזוי פלעגט זיך דער אלטער זיצען פאר־שמאכט; בלייך מיט א אוים־געצויגענעם פנים אונ האט געטראכט ...

ער האט געהאט וועגין וואס צו טראכטען ...

צייטען־ווייס האט זיין געוויכט אויף געלעבט אונ אויף זיינע פאר־שמאכטע ליפען האט זיך בעוויזען א שמייכעל. מען האט געזעהן אז ער לעבט אין די געדאנקען פון זיינע גוטע, פריילעכע געוועזענע צייטען ...

א טיעפער זיפץ פלעגט זיך איהם ארוים רייסען ערוואכענדיג פון דעם זיסען חלום אויפען וואהר. א אנדערש מאהל האט איהם דער הונגער, די קעלט, דער ניט־געהייצטער אויוין געבראכט אויף טרויעריגע געדאנקען ... ער האט זיך ארום־געקוקט ארום זיך אונ האט דער־זעהען אז ער איז הויל, נאקעט; אין שטוב געפינט זיך מעהר ניט ווי די בעטיל אויף וועלכע ער ליעגט.

וואו זיינען אהינגעקומען די אללע זאכען ?

ער האט זיך דער־מאנט אז ער האט גזאגט צו די חברה קדישה: „נעמט ברידערלאך אלץ וואס איר וועט דא געפינען אונ גיט א י ה ר א גוטען ארט״

א גוטסקייט, חלעבין, האט ער א טראכט געטאהן, וואס זיי האבען מיר נאך די בעטיל געלאזען.

זיין רייכקייט, זיינע רוהיגקייט, זיינע שבתים, זיינע ימים טובים צו־זאמען מיט טריינען— אויף אייביג פאר איהם פערלארין ! ער איז געשטאנען אנ־געשפארט מיט דעם קאפ צו דעם קאסיאק פון פענסטער; הייסע גרויסע טרערין האבען זיך געקייקעלט איבער זיינע קאלטע באקין, ער האט נאר געחליפעט אונ אפ־געריכט מיט די ווארטער: „א יתום, א יתום, אויף דער עלטער א יתום !!!״

וואס טהוט ער דא ? וואס האט ער זיך פער־שפעטיגט אויף דער וועלט ?

***

שמואל דוד איז אריין צו סנדר אביון אין א קאמער. יענטקע האט איהם פערשטעהן געגעבען אז זי האט פאר איהם קיין ארט ניט: אין ספאלנע שלאפט זי אליין, אין זאלל קענן זי בגדאי ניט שטעלן, אין עסען־צימער פאסט אויך ניט קיין בעטיל צו שטעלען, אונ אין קיך שלאפט די דינסט— זי וועט איהם גלייכער געבען אויף א צימער.

ער האט געשריבען צו דער טאכטער און האט איהר נאך שלושים אנגעזאגט פון זייער גרויסען צער. ער האט זיך פיר איהר געזשאלעוועט אויף זיין עלענד, נאר דער איידעם האט איהם געענטפערט, אז ער האט חיענען גאר דעם בריעף ניט געוויזען — ווייל זי איז אין אזוי א צייט... און האט איהם שטארק געבעטען אנ־זאגען די אללע בעלי־עגלות וועלכע פאהרען צו זיי אין שטעדטיל זיי זאללען זיך חס ושלום ניט אויס־רעדען.

סנדר אביון האט געוואוהנט אין איין גרויסען צימער אין וועלכען ער האט אב גער־צוימט די פיער ווינקלען מיט ברעטער און האט עס אנ־גערופען קאמערם. ער האט אריין געלאזען שכנים פאר א פאר גילדען א וואך, אליין האט ער געוואוהנט אין שטוב. וואס האט געהאלטען דריי ארשין אויף דריי ארשין — שכנים זענען ווי געוואהנליך געוועזען פאר־שיעדע־נע: אין איין נייט האט געוואוהנט א שוסטער, אין דער אנדער נייט א בלעכער. אין דריטען ווינקיל האט געקלאפט א שניידערשע מאשין און אין פירטען ווינקעל איז אריין חאוהגען ר׳ שמואל־דוד.

פערשטעהט זיך אז דא האט ער מיט זיינע יונגליך ניט געקענט לערנען שרייבען; ער פלעגט דאנקען גאט ווען ער האט זיך אליין אמאהל ארויס־געחאפט פון דעם גיהנם, פון דער קלאפעריי און טומעל וואס פלעגט איהם דעם קאפף אויף־הייבען. —

פון יענטקעס געלד האט שמואל־דוד׳ן אפילו אויף קיין ווייס העמד קיינמאהל ניט געסטייעט.

צו דער דריטער וואך אז ר׳ שמואל־דוד איז אריין צו יענטקען און האט זיך געשטעלט ביי דעם אויבען אנ־וואַרעמען די הענד, איז יענטקע אויף איהם אנגעפאללען וואס ער האט פריהער ניט אפ־געווישט די שטיוויל און האט דא א חזיר־שטעלביל אנגעמאכט.

ר׳ שמואל־דוד האט זיך אונרוהיג ארום געקוקט און באלד זיך פאר־ענטפערט, אז ער איז ניט שולדיג; ער האט די שטיוויל לאנג געווישט, נאר זיי זענען צו־ריסען; עס איז איהם אנ־געגאנגען וואסער אינע־ווייניג. ער האט די ווארטער קוים אויס־גערעדט, דער הוסט האט איהם געשטיקט, און אין די אויגען זענען געשטאנען טרעהרין.

איהר וואלט איצט שמואל־דוד׳ן ניט דער־קענט; פאר־שלומפערט, אב־געריסען, אהן איין קנעפיל אין מאנטיל, מיט א הייזען האלדז, די באקען איינ־געפאלען, צו־קנייטשט. די שיינע ווייסע בארד האט אויס־געוויזען ווי איינ־געשמוצט — „א יתום! א יתום!״ האט געשריען זיין גאנצער אויס־זעהן.

ווער עס האט דעם אלטען געזעהן ערשט מיט א פאאר חדשים פריהער, האט פאר־בראכען מיט די הענד און געזאגט: עס איז א מוסר זיך אראפ צו־צונעהמען וואס פון איין מענשען קען ווערין.

אויף יענטקעס געשריי איז ארוים פסח. ווי ער האט דערזעהן דעם אלטען האט ער אנגעהייבען איינ־צו־זעטצען דעם פינסטע אויף דער נאז און האט איהם ערקלעהרט אז א מענש דארף ניט זיין קיין פאראזיט, א ליידיג־געהער, א טוניעיאדעץ, אז רחמנות איז א פוסטער געפיהל, וואס מיט דעם פלאדעט מען נאר בעטלער אויף דער וועלט, און דאס דער

צוועק פון דער ציוויליזאציע איז נאר צו הארעוועץ פאר־זיך און ניט אנלייגען זיך אויף אנ־דערע, ווארום דאס טוהען נאר פער־דארבענע מענשען, פוילע, ליידיג־געהער. א. ז. ח.

אז דער אלטער האט אויפ־געהויבען דעם קאפף, האט ער שוין ניט געפונען אפיל, ווער מען א גוטע־נאכט צו זאגען.

ער האט נאך א מאל א גלעט געטאהן דעם ווארעמען אויבען, און איז טאפענדיג מיט דעם שטעקיל ארויס פון פאדער־צימער, אין קיך האט ער א צייט געזוכט די טהיר— א צייט האט מען נאך ביי יענטקען אין שטוב געקענט הערין זיין הוסטען פון דרויסען פון גאס...

איזאבעללא

*
*

זעה, די ווערבעס ווײנען, קלאגען,
גיעסען טרעהרען אין דעם טייך—
וואס פערלאנגט איהר, זאלט איהר זאגען,
זאגט וואס פעהלט איהם לעבען אייך?

אך! אונז ציטערט יעדער אבר,
אונזערע ווארצלען פריהרען דארט,
ווי ס'איז קאלט, ווי אין א קבר,
אין א שטום פאר־וואגעלט ארט!

—אלטער דעמבען־בוים, פונדעססען,
ביסט דו פראהליך, הויך און שטאלץ—
ווי די ווארצלען האט פאר־געססען—
זעהט עס אוים— דיין צווייג און האלץ.

רעד מיר נישט פון טויטען שיממעל—
זעה, די וועלט איז מלא חן,
און דער בלויער, הויכער הימעל,
תמיד יונג און תמיד שיין.

ט. אבראמאוויטש.

בילדער פון דעם לעבען.

1.

אין א שטאט וואס איהר שאנקייט יעדען געפאלט,
וואס האנדעלט, פערשיפט פראדוקטען א סך;
גרויס איז איהר נאמען, קלינגט אויף דער וועלט,
זי האט כבוד, גדולה, דער-צו איז זי רייך;

2.

זי שטעהט אויף א בארג גאנץ אויבען־אן,
צווישען מזרח, דרום, סאמע אין דער־מיט;
זי איז פון לוקסוס די מאמע, פון מאדע די פאהן,
און פיהרט זיך זעהר פריי אויף איראפאישען שניט;

3.

אונטען דעם בארג, די פיאטעס, די פיס,
וואשט אויך א ים פון דער נאטור;
„שווארץ" איז זיין נאמען, נור ער איז ניט מיאוס,
זיין וואסער איז לויטער, דאס פנים איז קלאהר;

4.

די הייזער—פאלאסטע, קירכען, שפיטאלען,
די גאססען די ברייטע, וואו מע גיבט זיך א רידר,
זעהען א שאנע קארטינע, נור אפ צו־מאהלען,
מיט גלענצענדע פארבע, מיט אייל אויף פאפיער,

5.

מיט גרינעם באדעקט, נעבען די דירות,
ווי סטרונעס גאנץ פעסט, הויך אויס־געצויגען
שטעהן די ביימער ווי פאלקען אין שורות,
און קוקען מיט שטאלץ יעדען אין די אויגען

6.

מענשען אלערליי , פון נאציאנען פערשיעדען
לויפען אונ יאגען קען מען דארט זעהן ;
מע קענן זיך אויך טרעפען אין וועג מיט א יודען—
נור וואו איז ער דען ניט? זאגט איהר אליין!

7.

וואו עס האנדלען, וואנדלען, געהן שפאצירען,
דייטשען, פראנצויזען, טערקין, היגעזער,
אט אין דער שטאדט וועלל איך דיך פיהרען ;
קום־זשע מיט מיר , מיין ליעבער לעזער !

8.

טאג איז געווארען , ס'איז לויטער דער הימעל ,
שאן איז דער מארגען , וואך איז שוין אללעס .
דער עושר גאנץ רוהיג האללט נאך אין דרימעל ,
נור אוף איז דער קבצן , איהם טארייט דער דלות !

9.

פיעל פנים'ער בלאססע אייל'ען אונ יאגען
שנעלל אויף דער ארבייט , 6 ווייזט שוין דער וויזער ;
מע הערט שוין דאס רוישען , קלאפען דעם וואגען ,
וואס פרישע פראנזעלים פיהרט אין די הייזער ;

10.

דארט געהט זיך א פריצעל בלאסס ווי די וואנד ,
ער איז ניט דער-שלאפען , פערשפיעלט אין א סטאסיל.
איהם סאמע אנטקעגען, מיט א לאפיטע אין האנד.
לויפט געהויקערט אין דרייען א יוד ר' יאסיל.

11.

די לאפיטע ! די לאפיטע ! זי איז גאר א וואונדער ,
זי דיענט יאסלין געטריי , זיין הילף אין דער נויט ;
זי איז מפרנס זיין ווייב , ערציהעט זיינע קינדער ,
שוכט זיי , קליידט זיי , שפייזט זיי מיט ברויט !

12.

נור אט די לאפיטע—צי קענט איהר זיך מאהלען?—
איז נאך ניט זיין אייגענס, הערט נור א בשורה!
ער האט זי אויף וואכערס גענומען אום־צאהלען,
דער־צו איז יענקיל דער חיט געוועזען א זשירא!

13.

נור שלים־מזל ווהין געהסט דו? צום קבצן נור תמיד!
עס רייסט זיך נור שטענדיג, דארט וואו ס'איז דינן,
דער חזן ווערט הייזעריק גראדע ביים עמוד,
און א פליג פערטשעפעט זיך נור אין דער שפין—

14.

פערטראכט מיט דער לאפיטע, גאר אומגערן,
טרעפט יאסיל דעם אדון, לייכט אין דער זייט,
און חאפט תיכף א תשובה, א קולאק א שווערן—
און שטויסט זיך אויפן ווינק, וואס דאס באטייט.

15.

מאשעניק, פאדליעץ, עקספלאטאטאר, ווארויגא!
צי זעגען די אויגען דיר ארויס־געקראכען?!
(האט דער אדון געשריגען) ווארט־זשע זשידיוגא!
און אויף 3־ען מיט כעס די לאפיטע צו־בראכען—

16.

באקומען האט יאסיל א שלעכטען פריפאדאק,
גערעוועט, געריטשעט, ווי משוגע און דילל.
נור דער גאראדאוואי האט תיכף געמאכט א פאריאדאק,
אין משאסט איהם געפיהרט, און ווידער איז שטילל—

17.

אומגליקליכער יאסיל, שלעכט איז זיין לאגע!
וואס קענן ער איצט נעביך האפען צו־טוהן?
נור ריהר ניט דו לעזער איצט אויף די פראגע,
און קוק נור וואס טוהט זיך אריבער א היין—

18.

צוויי ווייבער גיהן דארט , לאמיר נור הערען ,
וואס טענהן , וואס שמועסען זיי ביידע אזוי ?
פון די אויגען ביי איינע גיסען די טרערען ,
די אנדערע זיפצט , קרעכצט נור אוי... אוי !

19.

זעה נור דאס פלייש , די סטערווי, די שטיינער ,
וואס נענעבען האט מיר מיין העקיר ר' שמעריל ;
פיער לויט איז לונג , צוועלף איז ביינער ,
וואס טהיילט מען די קינדער ? זאג שוין דו פעריל !

20.

נא , אונ מיינס איז דען בעסער ? טוה נאר א טאפ ,
אט ליגט עס אין ווינקעל , קוק נור אין קאשיק ,
ס'איז אין גאנצען גיליאשקע , צו־לאג אונ קאפ ,
שווארץ ווי די ערד , פון א געפגרטען לאשיק !

21.

מע ליעגט אין דער קעלט . אין א גרוב, אין א לאך ,
דער גראשען קומט אן מיט דעם ביטערן טויט .
קיין לעפיל געקאכטס זעהט מען די וואך ,
מע לעבט נור מיט הארינג , ציבעלי אונ ברויט !

22.

אונ אז דער הייליגער שבת קומט שוין צו־געהן ,
מע בארגט שוין אויף פלייש ערגיץ דאס געלט ,
דארף מען ערשט גריזען א שטיין מיט א ביין ,
אוי ווי לעבט מען זאג ליבע אזוי אויף דער וועלט ? !

23.

וואס שווייגען די נגידים , צי קענסט דו מיר זאגען ,
דעם בעל־טאקסע, דעם קולער, דעם מארדער, דעם שינדער ?
אוי ניט מעהר אויף זיין לעבען זאלל ער פערמאגין ,
וואס ער רייסט פון דעם מויל בא אונזערע קינדער !

24.

נארישע פעריל , דאס דארפסט דו שוין וויסען ,
שלעכט איז דער נגיד , פאלש איז דער עשר.
דעם שענסטען נעהמט ער צו, דעם בעסטען ביסען .
דערפאר שווייגט ער אונ שטומט אונ האט ניט קיין יושר !

25.

עס זיפצען די ווייבער גאנץ טיעף פון דעם הערצען ,
אין דער היים וויינען די קינדער , ס'איז גאר א שרעק !
נור איך זעה שוין דו לעזער האסט דערפון שמערצען ,
קום־זשע פון דאנען מיט מיר ווייטער אוועק–

26.

צווי שטאדט - בעלי־בתים , דו קוק זיי נור אן
געקליידעט זעהר שאן געהן לאנגזאם צו־פוס ,
דאס זענען פאר־שטעהר, פון דער יודישער פאהן ,
זיי ריידען , זיי טענה'ן , זיי פיהרען א שמועס :

27.

ה' בראנפמאן , איך זאג אייך ס'איז ביטער די צייט ,
עס פאללען פאר הונגער מענשען ווי פליגען .
מע מוז גרינדען א קיך פאר די ארעמע לייט ,
נור געלט , נור געלט דארף מעו זעהן קריעגען !

28.

די אידעע , ה' זינגער , איז ווירקליך א פראכט
נאך דאס פאריגע יאהר , קאמענד פון וויען ,
האב איך שוין וועגען דעם גאנץ ערנסט געטראכט ,
איך בין פערטיג מיט איהנען וואס מעגליך צו־טוהן !

29.

פער־צארינט , פערביטערט , פשוט האלב טויט
געהט־צו א יוד גלייך צו די צוויי.
ער קוקט זיך ארום , דאס פנים ווערט רויט ,
שטרעקט אויס די האנד , זאגט פאוואלי צו זיי :

30.

—שענקט א נדבה, האט יודען רחמנות!
איך געה ניכטער ארום, באלד שוין צוויי טעג!
—ארבייטען געה! מיט כעס סכנות
ענפערט ה' בראנפמאן אונ געהט ווייטער זיין וועג.

31.

—אונערטרעגליך, זאגט זינגער, זענען די קבצנים!
גאטט זאלל מיך ניט שטראפען נור פאר די רייד,
זיי קריכען ווי חזרים יעדען אין פנים
טארן די פאלים, רייסען ביים קלייד!

32.

זיי געהן ווייטער אונ טענהן אזוי די עשירים
ווי קיכען צו גרינדען, צו טהון נאך פיעל מעהר;
אונ דארט שטעהט נאך דער יוד גאר אן דבורים,
אונ פון די אויגען פון זיינע קאפעט א טרעהר!

33.

לאזען קאפען, לאזען רינען די יודישע טרערען,
טאמיר וועלען זיי געבען חאטש עמיצען א ריר!
נור איך זעה שוין דו לעזער ווילסט מעהר ניט הערען,
שייד איך זיך איצטער אויף קורצען מיט דיר.

פלטיאל זאמאשטשין

!!! טאקי שוין

[ויבי קלי מני רץ [איוב ט כה

.אין לעבענס-בעשרייבונג פון א פוילישען יונגען-מאנן

I.

דאס גאנצע שטאדטיל האט זיך געררודערט. איינער דעם אנדערען האט געפרעגט „נו, וואס הערט מען?“ די פערד זענען שוין געוועזען איינ-געשפאנט צו פאהרען ברענגען דעם דאקטאר, דעם גרויסען אקושער, צווישען ארעמע לייט האט מען געטהיילט צדקה, פדיונות האט מען געשיקט צו נאהענטע גוטע-יודען, צו די ווייטערע האט מען געשיקט טעלעגראפען, אז געגענדיל בת קיילא איז שוין דען דריטטען טאג א מקשה לילד, און זי ברויך רחמים, און אין אללע בתי מדרשים האט מען געזאגט תהלים און צו-געזעטצט א נאמען „ח י ה“. אינ-דעם האט זיך די טהיר פון בית-המדרש א פראלל אויפ-געטאהן, און דער לאנגער ברוך איז אריינ-געקומען פאר-סאפעט און גיבט א פרעהליכען געשריי:

—מזל-טוב, מזל-טוב! שוין געהאלפען! א יונגעל צו מזל!

—טאקי שוין? — הערט מען א געשריי פון אללע זייטען.

—ט א קי ש ו י ן! — ענטפערט ר׳ ברוך פרעהליך — געלויבט השם יתברך! —

II.

עס איז אוועק געגאנגען דריי יאהר, און דער קליינער יענקעלע האט שוין געקענט גיין און אביסעל רעדען.

—וואו איז יענקעלע? — פרעגט זאנוויל זיין ווייב אלס ער איז געקומען פון דאוונען.

—דו וועסט גאר-ניט טרעפען וואו ער איז — ענטפערט געגענדיל.

—האסט איהם געוויס געשיקט צו דער באבען אדער צו דער מומען?

—ניין!

—וואו דען?

—ער איז שוין למזל געגאנגען אין חדר אריין. ער איז דאך שוין ברוך השם אלט געווארען דריי יאהר, ביז הונדערט יאהר.

—שוין אין חדר אריין? וואס איז דאס געאייל? ער קען דאך נאך נישט רעכט רעדען.

—ט א קי ש ו י ן! מעהר געווארט, מעהר געווארט.

III.

—נאָך וואָס קויפסט דו אַזוי פיעל ניסס אונ עפּפעל , צי מאַכסט דו אַשלום זכר ?— אָרענט זאַנוויל זיין ווייב .

—ווייסט נישט וואָס מאָרגען וועט זיין ?— ענטפערט גענענדיל — יענקלי הייבט דאָך אָן מאָרגען אם ירצה השם חומש צו מזל .

—ער קען דאָך נישט קיין .עברי זאָגען , צי ביסט דו משוגע , שוין חומש ?

—טאַקי שוין ! איך קען דאָך דיך , האָסט נאָר ליעב אַללעם אָב-צו-לייגען אויף שפּעטער .

IV.

—וואָס טוהט זיך מיט אייך , מיט אַזוי אַ פּיצעלע קינד לערענט איהר רש״י , ער קען דאָך נאָך נישט קיין וואָרט חומש , ער קען דאָך נאָך נישט דאַווענען ! דער-מאָנט אייך נאָר די אַרבייט אייער איהר לערענט איהם אויס די .עברי אין רש״י , וועלכעס איז נישט געפּינטעלט , אונ דער נאָך דען טייטש פון יעדען וואָרט , אונ דער נאָך דאָס קינד זאָלל פאַרשטיין דען פּשט ווי רש״י לערענט דען פּסוק . דאָס איז דאָך אַ ריין משוגעת .— אַזוי האָט זאַנוויל געזאָגט שבת נאָך דעם שלאָף צו ר׳ שמעלקי מלמד , ווען ער איז געקומען פאַר-הערען יענקלין .

—נישט קשה — ענטפערט ר׳ שמעלקי — ער וועט זיך געוואָהנען דאַצו .

—ווי הייסט .נישט קשה׳ ? איהר רעדט אייך אַרויס די גערערם , אונ דעם קינד ברענגט איהר נישט קיין נוטצען , דען איהר פערדרייעט איהם דאָס שוואַכע מוחלע , אונ איהר פערדערבט איהם נאָך דער-מיט .

—נו , וואָס זאָל איך טהון ? אייער ווייב זאָל לעבען האָט פערלאַנגט ער זאָל שוין אָנהייבען רש״י צו לערנען .

—וואָס טוהט זיך דאָס מיט דיר חיה געגענדיל , מיט אַזוי אַ קינד הייסטו שוין לערנען רש״י ?

—טאַקי שוין ! איך קען דאָך דיך , קריכער ! דו האָסט נאָר ליעב אַללעם אָב-לייגען אויף שפּעטער .—

V.

—וואָס טוהט זיך מיט אייך , מיט אַזוי אַ קינד לערענט איהר שוין גמרא ?— האָט זאַנוויל געזאָגט שבת נאָך דעם שלאָף צו ר׳ מאַשקע מלמד , ווען ער איז געקומען פער-הערען יענקליין .—

—וואָס איז נאָך דער מעהר ? אַ סך קינדער אין זיינע יאָהרען , לערנען שוין אַפילו אַ תוספתיל אונ אַ שטיקעלע מהרש״א אויך .— ענטפערט ר׳ מאַשקע .

—ווי הייסט, „וואס איז נאך דערמעגער"? מילא, ווער שמועסט רש"י, וועט איהר דאך אליין מודה זיין, אז ער קען נאך אפילו נישט קיין עברי, אפילו חומש ווייס ער אויך אזוי פיעל, וואס מיינע שונאים זאללען דאס האבען פאר זייער כח, נאר אפילו דאוועניג דאוועט ער ווי א גר, נו ווי קומט מיט איהם שוין גמרא צו לערנען?

—אפשר זענט איהר גערעכט, נאר וואס זאל איך טוהען, אז אייער ווייב זאלל לעבען, האט פערלאנגט דורכאויס, ער זאל לערנען גלייך מיט וואוועריקעלס איניקעל? טראכט איך מיר, מעכיטייסי, פאר וואס נישט, א יודענע, זי וויל נחת האבען פון איהר קינד נו, פאר וואס דען נישט?

—גענענדיל, וואס טוהט זיך דאס מיט דיר, מיט אזוי א קינד, הייסט דו שוין לערנען גמרא, צו ביסט דו משוגע? שוין גמרא?

—טאקי שוין! איך קען דאך דיך, קריכער! דו האסט נאר ליעב אפצוליינען אללעס אויף שפעטער.

VI.

ניין יאהר איז יענקלי אלט געוועזען, האט ער שוין געלערענט תוספות, אביסעלע שפעטער א שטיקעלע מהרש"א. צו צעהן יאהר האט ער שוין געלערענט ש"ך, צו עלף יאהר האט ער שוין נאכגעזאגט גאנצע פשעטליך, צי יא פערשטאנען, צי נישט פערשטאנען, אבער געזאגט האט ער. „און מיט דעם חומש, ווי איז עס איהם דערגאנגען?" — פרעגט מיך שוין גאר נישט! „און מיט דעם דאווענין וואו האט ער געהאלטען?" — זאגט נישט אויס! — צו דרייצעהן יאהר האט ער אנגעהויבען תפלין צו ליינען, און צו פערצעהן יאהר, האט מען איהם שוין גערעדט שדוכים.

VII.

—ווער זענט איהר מיין ליעבער יוד? — פרעגט זאנוויל.

—איך בין יענקיל שדכן.

—נו, וואס פערלאנגט איהר?

—וואס איך פערלאנג? סטייטש, איהר האט א גוט יונגעל, און איין עושר זענט איהר אויך אהן עין הרע, און איך בין א שדכן, קענט איהר דאך שוין פארשטעהן וואס איך פערלאנג.

—איך האב אבער נאך גאר א יונג יונגעל, ער איז ערשט אלט פערצעהן יאהר, וואס האב איך מיך צו אײלען? נאך צייט! נאך צייט!

—פארשטייט איהר מיך, אזוי ווי יענער האט אמאהל געזאגט: „איהר האט טאקי נאך א יונג יונגעל. איך האב אבער שוין איין אלטע מויד".

—פארדרייט נישט דעם קאפ, איך וויל נאך נישט רעדען פון קיין שידוך.

—פערשטייט איהר מיך, איער ווייב זאלל לעבען, האט מיך געהייסען קומען, ווערט א יהר גיט רעדען, ווערט זי מיט מיר רעדען. מעכיטייסי, א יודענע, זי וויל האבען א פערגניגען, צו גיין מיט א שנור אין שול אריין, אז מען לעבט. וויל מען דאך טאקי נחת האבען, צו שפילען איין איינקעל. איך מיין טאקי, מען לעבט דאך נישט אייביג.

—גענענדיל, דו האסט געהייסען קומען דען שדכן? וואס טוהט זיך מיט דיר? אזוי א קינד ווילסט דו שוין דען קאפ פערדרייען מיט א כלה? צו ביסט דו משוגע? שוין א שידוך?

—טאקי שוין! וואס דען קריבער! איך קען דאך דיך, דו לייגסט נאר אללעס אפ אויף שפעטער! —

VIII.

צו פופצעהן יאהר איז יענקלי א חתן געווארען, צו זעכצעהן יאהר האט ער חתונה געהאט, צו זיבענצעהן יאהר האט ער א ברית געמאכט.

IX.

—איך האב שוין די גאנצע טויזענד רובעל איינקאסירט — זאגט יענקלי אין דעם טאג ווי ער איז אלט געווארען אכטצעהן יאהר. — איך מוז ווערין סוחר, איך וועל מיר מאכען א בשמים-האנדעל.

—און וואו זענען די אנדערע טויזענד רובעל? דו האסט דאך געהאט צוויי טויזענד! — פרעגט איהם דער פעטער ביינוש.

—סטייטש, מען האט דאך מיר אנגעזעצט טויזענד רובעל!

—נאך וואס ווילסט דו שוין ווערען סוחר, זאלסט די רעשט אויך פרליערען. דו קענסט דען שרייבען, רעכנען, ביסט דען א מבין אויף סחורה?

—נו, נו, נישט קשה — זאגט גענענדיל — דאס וועט ער זיך שוין אויס-לערנען.

—און א שקארמוץ קענסט דו מאכען? און וועגען און פאקען קענסט דו?

—נו, נו, נישט קשה, דאס וועט ער זיך שוין אויס-לערנען.

—איך פרעג אויך די קשיא — רופט זיך אן זאנוויל — לאז ער זיך פריהער אויס-לערנען האנדלען. ווי קען ער, אזוי א יונגער שנעק שוין ווערין סוחר.

—טאקי שוין! — זאגט גענענדיל — איך קען דאך דיך, קריבער! דו לייגסט אללעס נאר אפ אויף שפעטער.

X.

—איך קען נישט אויס-האלטען פון דער ארורה — זאגט יענקלי פאר זיינע עלטערן — זי פערביטערט מיר דאס לעבען.

—נו, וואס טויג זי דיר דאס פלאג?— ענטפערט געגענדיל — שלאג זי די כפרה. וועסט גאר נישט קריגען די מציאה?

—ביי דיר איז אללעס נאר שטורמיג — זאגט זאנחיל — באלד א גט? לאז ער זי גוט בעהאנדלען, לאז ער איהר נישט אנטוהען קיין צרות, וועט זי צו איהם אויף־גוט זיין.

—וואס הארכסט דו איהם? אז דו וועסט איהם הארכען, וועסט דו גוט לייט זיין, גיי באלד מארגען צום רב, און מאך מיט איהר איין עק. איידער צוויי אין ליידען, איז גלייבער פיער אין פריידען.

—וואס רעדסטו געגענדיל? וואס וועט די וועלט זאגען? אין גאנצען א פאר יאהר נאך דער חתונה. שוין געגט!

—טאקי שוין!, וואס דען, ראשטשינע! אפשר אפ־לייגען אויף שפעטער? הא?

XI·

—עס איז ביטער ווי גאלל, מאמאניו!— קלאגט זיך יענקלי — מען לייזט נישט קיין פרוטה, די חובות וואקסען ווי שוואמען נאך א רעגען, די וועקסעליך פליהען ווי פייל פון בויגען, די בעלי חובות רייסען און פליקען, די באנק דושעט, די פראצענטניקעס שינדען די הויט, וואס טוהט מען, מאמעניו, וואס טוהט מען?

—זיי דיך נישט מצער, מיין קינד — זאגט די מוטטער — טוה וואס אללע סוחרים טוהען. וואס דארפסט דו דיר דא דאס לעבען צו נעמען?

—וואס טוהען אללע סוחרים?

—סטייטש? וויי! יעדעם א גרויסע פייג, און־פטור,

—וואס רעדסטו, געגענדיל? נאך קיין יאהר נישט ווי ער איז געווארען א סוחר, הייסט דו איהם שוין מאכען פליטה. אויף דען ערגסטען פאלל קען ער רעגולירען, און בלייבען שטעהן אויף די פיס, און דער נאך וועט געווים השם יתברך העלפען. ער איז שוין יעצט מעהר בעקאנט אין האנדעל, וועט ער זיך אויס־דרייען, איך קען פיעלע אזעלבע מענשען, וואס זענען שוין געוועזען אין דער אדמה, און זענען דאך מיט זייער עהרליכקייט געבליבען אויף דעם פלאטץ, און יעצט איז זיי גאר נישט קשה. וויא וועט דאס הייסען, א האלב יאהר קרעמער — שוין באנקראט?

—טאקי שוין! וואס ווילסט דו, קריבער! אפ־לייגען אויף שפעטער? הא?

צו אכטצעהן יאהר האט יענקלי א האנדעל געעפענט, צו נייצעהן יאהר האט ער דאס ווייב געגט, צו צוואנציג יאהר האט ער א צווילינג געהאט מיט דער צווייטער פרוי, צו איין־און־צוואנציג יאהר האט ער געמאכט א פליטה.

יענקלי איז נישט געוועזען קיין ליידיג־גייער, ער האט עפעס געטהון אויף דער וועלט.

XIII.

—נו וואס מאכט אייער זוהן ? — האב איך געפרעגט געװענדלען , ווי איך האב געהערט אז יענקלי איז קראנק געווארען פאר צרות . דען ער איז געוועזען איין עדלער קאראקטער , אונ האט נישט געקענט איבער־טראגען די חרפה . אונ זיין געוויססען האט איהם געפייניגט , וויל ער האט מענשען אונרעכט געטוהען , אונ אזוי פיעל געלד בעהאלטען .

—וואס זאלל ער מאכען ? — ענטפערט זי — אללע אונזערע שונאים אונ יעדער וואס יודען בייז ווינשט , זאל דאס מאכען , וואס מיין יענקלי געבעך מאכט .

—האט איהר נישט געהערט וואס מאכט יענקלי ? — האב איך געפרעגט צו מארגענס גאנץ פריה , ווי איך האב נאר די אויגען געעפענט —

—א הא ! ער איז שוין געבעך נישט דא . פאר א האלבע שעה האט ער געענדיגט — ענטפערט מיר גאדיל וואסערטרעגער .

— ברוך דיין אמת ! — האב איך געזאגט , אונ האב באלד אב־געדאווינט , עפעס איבער־געביסען , אונ בין ארויס געגאנגען גיין צו דער לויה .

—ווען וועט זיין די לויה ? — פרעג איך ר׳ יוחנן דעם גבאי .

—שוין נאך די לויה — ענטפערט ער מיר .

—ווי הייסט שוין ? עס איז דאך ערשט צעהן דער זייגער . נישט מעגליך !

—טאקי שוין ! — ענטפערט ר׳ יוחנן — . איך האפ מיר א וועגעלע אונ פאהר אויף דעם הייליגען ארט , קומט מיר אנטקעגען ר׳ משה , דער שמש פון דער חברה קדושה .

—איהר גייט שוין צוריק ? — פרעג איך איהם .

—שוין נאך דער קבורה ! — זאגט ער .

—ווי הייסט שוין ? — פרעג איך פערוואונדערט .

—טאקי שוין ! — ענטפערט ר׳ משה . — הייסט נאר געבין א טרונק בראנפין א גוטען .

—איך וועל אייך שוין געבען איין אנדערטמאהל .

—טאקי שוין ! דען דאס הערץ טוהט מיר וועה — ענטפערט ר׳ משה , אונ געהט גלייך צו איציק שענקער . —

XIV.

אזוי וויא עס האט זיך געפיהרט מיט יענקלי , אזוי האט זיך אויך געפיהרט מיט ישראלטשע זיין זוהן . יענקלי איז שוין לאנג טויט , אונ ישראלטשע איז שוין יעצט אלט א יאהר צוואנציג . ער האט א שטארקען האנדעל , פיעל סחורה , א גרויסע וויסטאווע , פיעל משרתים , נאר בעונותינו הרבים האבען איהם מענשען גענומען אויף די ציין , מען מומעלט

אויף איהם זעהר שטארק, אונ אזוי ווי איך האב געהערט ערשט פאר א שעה. זאגען אויף איהם מאנכע מענשען:

טאקי שויז!

XV.

ווי פיעל פון בויגען, ווי א שטורמווינד.
לויפט דעם יוד'ס לעבען, זעהר געשווינד.
זייט ער ווערט געבוירען,
ביז ער ווערט פערלוירען.
זעהט מען איהם נאר יאגע
גאנצע טעג זיך פלאגען,
אללעם אויף דעם געשווינדסטען אופען.
איילען, פארען, שפרינגען, לויפען.
זאגט מיר מענשען וואס איז דאס,
וואס מען איילט זיך אזוי אהן א מאס?
דאס גאנצע לעבען האט דער יוד קיין רוה.
אונ קוים מאכט ער נאר די אויגען צו,
גיבט מען איהם א חאפ ארויס פון שטוב.
געשווינד אהין דארט — אין פינסטערע גרוב
ווייל די וועלט איז נאר איין פארער־הויז
גליקליך איז דער, וואס חאפט זיך דאפון ארויס.
ווארים ווער זוימט זיך דאס לאנג
אין א פארער־הויז, אין א דורכגאנג?
דאריבער זייט דער יוד ווערט געבוירען
ביז ער ווערט גאר פערלוירען,
זעהט מען איהם נאר טשאקען, לויפען.
אללעם אויף דעם געשווינדסטען אופען.
נאר דאס איינע בלייבט עם, וואס אין מיטטען
חאפט ער דער־ווייל — א טרונק בראנפין א גוטען. —

הנ"ץ

דער פארטרעט.

I.

איהם האט מען גערופען בעריל, זי בערילעכע, צו דער חתונה איז ער אלט געוועזען צוואנציג און זי אכטצעהן יאהר, זיי האבען זיך אמת ליעב געהאט.

זיי פלעגען ביידע פלייסיג ארבייטען פון זונטאג גאנץ פריה ביז פרייטאג פאר ליכט-בענטשען. ער איז געוועזען א שניידער, זי א פאבריק-מאכערין. בענאכט ווען זיי פלעגען אהיים קומען פון דער ארבייט, פלעגט „בעריל" ארום-נעמען „בערילעכען" און איהר יעדער אבער אויס-קושען, זי איהם אויך דאס זעלבע; קורץ זיי האבען זיך געלעבט ווי די טייבעליך.

אין א יאהר ארום, האט זיי גאט געבענטשט מיט א קינד.

א אומבעשרייבענדע פריידע האט דאס קינד מיט-געבראכט זיינע יונגע עלטערן. בערילעכע האט בעהויפטעט, אז דאס קינד איז פאחאזשע אויף איהר טאטען, און בעריל האט דערויף פראטעסטירט: אין דער ערש.ער צייט איז געוועהנליך א קינד פאחאזשע אויף אללע, אויף וועמען מע שטעלט זיך פאר אין די געדאנקען. שפעטער ערשט ווען עס ווערט עלטער דאמאלס דער-זעהט מען אויף וועמען עס איז פאחאזשע. פון דעסט-וועגען האט זיך איהם אויס-געוויזען, אז דאס קינד איז גיכער פאחאזשע אויף דער מוטער.

פון דעם פלעגט אפט ארויס-קומען ספארקעס, נאר אזוינע, וועלכע עס איז געוועזען מחיה צו-הערען, פונקט ווי אין אשיינער פאגאדע איז אנ-גענעהם צו-הערען דעם שעללעסט פון די גרינע שמעקענדע בוימער. דאס קינד איז זיך געוואקסען צווישען די עלטערנס פרייד. איך ווייס ניט צי עס איז געוועזען פאחאזשע אויף איהר, צי אויף איהם, נאר אז עס איז ווירקליך שיין געוועהען -- דאס איז א פאקט. בערילעכע פלעגט זיך מיט איהם איבער-נעמען, און שטארק שטאלצירען דאמיט. ווען זי פלעגט אפרייליכען געשריי טהון: „זאהן מיינער", פלעגט זי גראבער ווי לענגער ווערען. בעריל האט די גרעסטע פערגעניגען געהאט ווען ער האט גיזעהן „מאזעלען" ארומקריכענדיג אויף דעם פאל.

איינמאל האבען די פרייליכע עלטערן גערעשיט נעהמען דעם קליינעם גאספאדין צום פאטאגראפטשיק, אראב נעמען פון איהם א פארטרעט. זיי האבען דאס אויסגעציערט אין בגדי מלכות, האבען דעם אריין געלייגט אין די האנטעליך א קעצילע און האבען דאס פאטאגראפירט. דער פארטרעט איז ווירקליך ארויס מערקווירדיג שיין, מאזעלע האט געשיינט פון דער בילד ארויס, אזוי ווי די שיינע זאנגע פונ'ם לעכטיגען בלאהען הימעל.

מע האט דעם פארטרעט אריינגעשטעלט אין א שיין ראמעל, אויף געהאנגען אויף דער וואנד, און ווער נאר עס איז אריין געקומען, האט זיך ניט געקענט זאטט אנ-קוקען אויף דעם שיינעם בילד. פון וועלכען די עלטערן האבען שטארק אנגעקוועללען

II.

איינמאהל אויף דער נאכט, ווען בעריל'עכע האט איהם געלייגט שלאפען, האט מאזעלע א הוסט געטהון... אויף מארגען האט ער טאקי אנגעהויבען גוט הוסטען. בעריל'עכע האט בעמערקט, אז דאס קינד איז בלאס. בעריל איז געלאפען צום דאקטאר בעריל'עכע—צום טאטער, און עס העלפט אלץ ניט. דער דאקטאר קאן גאר ניט מאכען... דער קרופ האט זיך אריינגעכאפט אין דעם קליינעם האלדזעלע, און אין אוואך ארום איז דאס קינד געשטארבען, נאכדעם אז עס האט זיך שרעקליך אנגעמוטשעט, ווי געוועהנליך קליינע קינדער מוטשען זיך און ראנגלען זיך מיטען טויט, עפעס ווילט זיך זיי ניט, אזוי גיך אוועק־געהן פון דער פאלשער וועלט, די וועלט טהוט זיי באנק אזוי ווי עפעס רעכטס..

די גאנצע נאכט זענען די אונגליקליכע עלטערען געלעגען איבערן טרופ און האבען הארציג געוויינט, טרערען האבען זיך ביי זיי ביידע געגאסען ווי פון אקוואל. גאנץ פריה זענען געקומען די "שמשים", האבען דאס אריינגענומען אין בוזעם אריין, אוועק געטראגען אויף דעם בית עלמין און האבען דאס בעווארענט אויף עוויג... בעריל מיט בעריל'עכען וועלכע זענען געבליעבען אליין אין צימער, האבען איינער אויף דעם צווייטען אבליק געטהון און האבען זיך בעגאסען מיט טרערען, דאס מויל אפענען עפעס ריידען צווישען זיך, האבען זיי ביידע ניט געקאנט. זיי האבען פשוט קיין קראפט ניט געהאט.

פון דיעזען טאג איז פער־שוואונדען געווארען זייער גאנצער גליק. צו־זאממען מיטן קינד איז אוועק אויף דער אמתר וועלט זייער פריידע, זייער גאנצעס לעבען. אטויט שטיל־קייט האט זיך בעזעצט אין שטוב, עס איז קיין סליעד אפילו ניט געבליעבען פאן זייער פאריגער פרייד, ביינאכט ווען זיי פלעגען אהיים קומען פון דער ארבייט האבען זיי זיך שוין ניט געקושט און ניט געהאלדזט...

חוץ דעם, האט בעריל אנגעהייבען קומען אפט זעהר שפעט אין דער נאכט, וועלכעס האט זעהר בעאונרוהיגט בעריל'עכען. אפט פלעגט ער קומען בערוישט, ער האט אנגעהייבען בעזוכען יעדער טאג די שענקען. שלעכט— האט זיך בעריל'עכע געטראכט— וואס טוהט מען יעצט!

ער איז ווירקליך גאר ניט דער בעריל געווארען, ער איז געווארען א פיאניצא אשר לא פיאניצו אבותינו; ווען ער פלעגט קומען א היים פלעגט ער זי זידלען און מאכען צו דער בלאטע גלייך; ער האט נאר אנגעהייבען זוכען אויף איהר חסרונות: דאס רעדט זי ניט גלייך, דאס שטעהט זי ניט שיין, דאס קאכט זי ניט גוט, מיט איין ווארט: ער איז געווארן א מיאוסער בחור.

איין אויף־דער־נאכט, ווען ער איז גראדע אהיים געקומען שטארק שכור, און זי האט איהם דער־פאר אנגעהייבען אביסעל זאגען מוסר, איז ער גיט פויל אויף דער פען גע־וועזען און איז צו־געלאפען צו איהר מיט א קולאק נאר אויף דורם זיין זי. זי איז בלאס ווי קרייד געווארען, נאר זי האט איהר שטאלץ ניט פער־לארען און זאגט צו איהם:

—האר נאר אוים בעריל! אזא לעבען קאן איך שוין ניט דער־טראגען, איך בין ניט מעהר ווי א שוואכע פרויענצימער, און דו האסט ערגיץ וואו, אין גאנצען דעם מאוויעסט פער־

לוירען, זעה איך ארויס אז קיין לעבען צווישען אונז װעט שוין ניט זיין—טא לאמיר זיך בעסער גטין!

—גטין, איז גטין, דו ווייסט אליין, אז איך בין ניט קיין שלעכטער מענטש, דו ביסט דווקא אויך א גוטע פרוי. נאר מיר ביידע קאנען מעהר ניט לעבען צוזאממען.. נעהם דיר צו וואס דו ווילסט אונ געה דיר; נאר שוין...

III.

נאכדעם האבען זיי אנגעהייבען ביידען פריינדליך. פונקט ווי דאס וואס זיי האבען אב־געענדיגט זיך צו־שיידען, האט זיי ביידע בערוהיגט.

בעריל האט זיך אנידער־געזעטצט אין א ווינקעלע, קוקענד מיט די אויגען אויף דער פרוי, וועלכע האט זיך ארום־געדרעהט, הין אונ צו־ריק איבערן שטוב. זי האט אויפגע־עפענט א גרויסען קאסטען אונ האט אנגעהייבען ווארפען אהין: קליידער, וועש, טשעפ־משיקעס א. ז. וו., מעהר האבען זיי קיין ווארט ניט גערעדט, אפילו קיין ווינק ניט געטוהן.

פלוצים האט בעריל דער־זעהן ווי זי [די פרוי] איז צו־געגאנגען צו דער וואנד אראב־נעהמען מאזעלעס פארטרעט.

—שטעה!— האט ער א געשריי געטוהן— שטעה, דעם פארטרעט נעהם ניט, ער איז מיינער, איך מוז איהם דאך האבען, איך בעט דיך לאז איהם מיר.

—וואס?! דעם פארטרעט וועל איך דיר לאזען? אה ניין!—זי איז געווארען ווייס ווי קרייד, נאך בלאסער ווי דאמאלס ווען ער האט זיך מיט דעם קולאק צו איהר געלאזט זי שלאגען; זי האט זיך פלוצים שרעקליך צו־וויינט, אונ האט איהם מיט אריהרענדע שטימע אנגעהייבען בעטען:

—איך בעט דיך בעריל, געב מיר דעם פארטרעט, לאז ער זיין ביי מיר, בעריל... אויב איך האב עפיס געהאט גוטץ אויף מיין לעבען, איז נאר דאס טייערע קינד... איך בין זיין מוטער... איך האב דאס געטראגען... געהאט... געזויגען... איך האב דאס געקושט... טייער מאזעלע... איך האב איהם אזוי ליעב געהאט... ער איז געוועהן אזוי שיין... וועה איז מיר... פאר וואס בין איך אנשטאטט איהם ניט געשטארבען?... בעריל! א יא דו ועסט מיר געבען דעם פארטרעט?! איך בעט דיך, געב איהם מיר!

בעריל האט זיך צו וויינט... ער האט צו געלייגט די קאפ צום פארטרעט אונ האט שטארק געקוקט אויף איהם. זיין קאפ מיט איהר קאפ [דער פרוים] זיינען זיך כמעט אין איינעם צו נויפגעקומען... זי האט איהם נאך א מאהל געוואלט אנהויבען בעטען ער זאל איהר אוועק געבען דעם פארטרעט, האט ער איהר פארשטעלט דאס מויל מיט דער האנד.

—אונ אז איך וועל דיר ניט געבען דעם פארטרעט, וואס וועסטו טהון?

—וועל איך ניט אוועק־געהן...

—נו, וועל איך איהם טאקי לאזען ביי זיך.

זי האט אויף איהם א קוק געטהון פערוואונדערט. ער האט זי פלוצים ארומגעמען, ווי אין פאריגע צייטען, און זי קושענד האט ער איהר געזאגט:

—בלייב טאקי דא, זיי מיר מוחל... פאר געס... איך... מיר וועלען איהם ביידע היטען...

***

עס איז שוין פיער יאהר זייט די געשיכטע האט זיך פערלאפען. יעצט היינגט שוין אויף דער וואנט צווי פארטרעטען, און זיי לעבען זיך ווי די טייבעלאך.

ח מ״ץ פון טאראשטשא

א אסיענדיגער מאטיוו.

(סאננעט)

איבער דעם פרייען פעלד שפאצירט דער אסיען ווינד,
און שעלעסטשעט מיט די פערוויאלעטע בלעטער,
אט קרעכצט ער, אט וויינט ער ווי א קליין קינד,
און פיעלט־אן דעם וואזדוך מיט נאססען וועטער,

ער כאפט פון די קוימענס דעם שווארצען רויך
און פערשפרעהט איהם אויף דער בלאטיגע גאס,
ער בויגט די שפיץ צווייגען פון גאנץ הויך
צו דער קאלטער ערד, מיט א כעס...

אויך אין מיין פענסטער טוהט ער ברוממען,
עס ווערד מיר פערקיהלט דאס בלוט אין יעדער אבר,
ער קלאפט מיט די לאדען, און זאגט מיט א געשריי:

אויס קוויטען, אויס בלוממען, אויס לידער פינים סאלאווי,
דיין גרינער סאד איז יעצט א קאלטער קבר...
פערגעס דעם זוממער — אסיען איז געקוממען...

ביים רב אין שטוב.

א קליין צימער. אויף א טישעל ליגען עטליכע ספרים. דער רב ר' יחזקאל'ע זיטצט און קוקט אריין אין א ספר, ר' שמריה דער דיין זיטצט פאר־טראכט נעבען איהם.

ר' שמריה. איך האב דאס היינט געהאפט פון מיין ווייב א גוטע פארציע, זי האלט אין איין שרייען: "געלד!" קלאגט און וויינט. איך געפין מיר קיין ארט ניט. באלד וועט קומען יום־טוב — שרייעט זי — און אין שטוב איז דאס מינדעסטע ניטא. קיין שמאלץ, קיין אייער, קיין קארטאפלעס, קיין ציבעלע, קיין געזונד, קיין לייב, קיין לעבען. חלעבין איך האב מורא אהיים צו־געהן, איך זאלל ווידער ניט חאפען א פסק.

רב. מסתמא וועט גאט ניט פערלאזען.

שמריה. דאס ווייס איך אויך, אז גאט וועט ניט פערלאזען. נאר דאס ווייב בעט עססען, און וויל דעם פייער פון די קליינע קינדער אב־לעשען, און אין שטוב איז ניט דא א גראשען.

רב. וואס קאנן איך העלפען? מסתמא וועט גאט ניט פער־לאזען.

שמריה. מיט דעם "מסתמא" וועללען מיינע קינדער ניט זאטט ווערן. פאלגט מיך, בעט אייערע שבירות און גיבט מיר אויך.

רב: בעטען שבירות — אגוטע עצה, נו געהט איהר און בעט, אפשר וועללען זיי פאר אייך דרך־ארץ האבען. איהר ווייסט דען ניט, אז זיי זענען טויטע מענשען, נאר די ווערים עססען זיי ניט, גיבט זיי, אויב איהר האט.

שמריה. דאס איז אבער קיין תירוץ ניט פאר אונזערע ווייבער. זאגט וואס טוהט מען?

רב. וואס טוהט מען? ביז היינט זענען מיר פון הונגער ניט געשטארבען, וועלען מיר מיט גאטטס הילף ווייטער פון הונגער ניט שטארבען, נישט־קשה. מסתמא וועט גאטט ניט פער־לאזען.

שמריה. איך זאג אייך נאך אמאל, דאס אהן געלד האב איך מורא אהיים צו־געהן.

רב. עס הארט זיך געהענדיג, איינער קומט, מסתמא וועט גאט ניט פער־לאזע.

(עס קומט אריין א יוד)

דער יוד. רבי! זאלט איהר מיר געזונד זיין, מיין פלוניתטע האט געפונען א האבער אויף דעם פיפעק פון די פסח'דיגע גאנז. [ער צייגט איהם דעם האבער]

רב. די גאנז איז חמץ'דיג. [דער יוד אב]

(עס קומט אריין א משרת)

משרת: רבי! די רעכטע פיסעל פון דער הוהן איז צו־בראכען

רב. דער האן איז ניט כשר.

משרת. דאס איז ניט א האן, ליעבער רבי, נאר א הוהן, זי האט נאך היינט געלייגט איין איי.

רב. אזוי, דאס איז גאר א הוהן, ניט א האן? נו זי איז ניט כשר.

משרת. אונ דאס איי איז כשר, מען קאן איהר עססען?

רב: יא, דאס איי איז כשר אונ די הוהן ניט.

משרת: דאס הוהן איז כשר אונ די איי ניט. [ער באלעקט זיך קוקענדיג אויף דער פעטער הוהן אונ וויל שוין אוועק־געהן].

רב. [מיט כעס] ווארט נאר אוים דו גראבער יונגאטש, דאס איי איז כשר אונ די הוהן ניט! וועסט דו שוין געדיינקען?

משרת: געדיינקען, געדיינקען [צו זיך מיט א קנייטש] א שאנע מעשה. וויל איך אייך זאגען, א ביטערע מעשה חלעבען ... [אב]

שמריה: איך געה אין בית המדרש, דארט מוז אודאי איצט זיין ר׳ ברוכעל שמואל פייגעס, וועט ער מיר בארגען ווי אללע מאהל עפעס געלד, א גוטען טאג.

רב: א גוט יאהר. [שמריה אב].

(דער קאזאנער רב ה׳ ראבינערמאן קומט אריין)

ראבינערמאנן. גוטען טאג!

רב. ברוך הבא! א גוט יאהר אויף אייך, זיטצט!

ראבינערמאנן. איך דאנקע. [ער זעטצט זיך]

(א יודענע קומט א ריין)

די יודענע. גוטער רבי! אין א פליישיגען טאפ, האב איך אויפ־געקאכט מילעכדיגע קארטאפלעס פיר די זעקס קליינע קינדערליך מיט מיין אלטע קראנקע מוטטער. א ווייטאג איז מיר! זיי זענען אזוי הונגעריג, אז זיי וואלטען דאס איינשלינגען מיט די אויגען. מיין מאנן דער שלים־מזל האט שוין אפשר פון א גאנצען האלבען חודש קיין גראשען פערדיענט, דאס ביסעל קארטאפלעס האב איך געליהען ביי מיינע א שכנה, זי איז א גרויסער נאר. ניט פאר אייך געדאכט, זי ווייסט אז איך גיב איהר קיין־מאל ניט אפ צו־ריק וואס איך לייהע, אונ זי האט מיר היינט ווידער געליהען א ביסעל קארטאפלעס פון גרוים שמחה האב איך געהאפט דעם פליישיגען טאפף, אונ אין איהם אויפגעקאכט די ביסעל קארטאפלעס, מיט אקאפ מילך. רבי? קאן איך עס געבען מיין קראנקע מוטטער, זי האט אפילו א בויכווייטאג, ניט פאר אייך געדאכט, אונ דער רופא זאגט דאס זי טאר ניט עססען קארטאפלעס, איך האב אבער קיין אנדער זאך איהר צו געבען, נו וואס זאגט איהר, רבי? איז דאס עססען כשר?

רב ׃ נײן, נים כשר ׃

די יודענע ׃ א צרה , א שלאק , אחורבן , אגזרה , א אונגליק , וואס חעלען זײ נעבעך עססען ! [אבּ] ׃

(א צווייטע יודענע קומט אריין)

די יודענע ׃ ליעבער רב ׃ ! מײן מאן דער אונגליקליכער האט הײנט געבראכט א הוהן מיט קלײנע הינדעלעך , ער האט עס געקויפט בײ א פריצתה , ער וואלט געווים פאר־קויפט אונ פערדינט אויף שבת צו מאכען ׃ האט זיך איהם פארוואלט אײנע אײנהאפען האט ער איהר אזוי לאנג געיאגט ביז זי איז אריין געפאלען אין טאפף קרופניק ׃ הארט איהר רבי ; איך האב איהם געוואלט אבריהען מיט די הײסע קרופניק ; זײן גליק וואס ער איז אנטלאפען פון שטוב , ווען נים וואלט איך מיר מיט איהם אב־גערעכנט , ער וואלט מיר געדײנקט א לאנגע צײט ׃ זעהט איהר רבי ׃ אײן קינד האב איך געלאזט זיטצען אין וויג ׃ דאם צווייטע אויף דעם טיש , דאם דריטע אין בעט , דאם פירטע אויף דעם אויווען , וואו עס שלאפט בײ נאכט , דאם פינפטע אויף דער ערד ׃ דאם זעקסטע האלט מײן עלטערע טאכטער ; זײ ווארטען אללע אויף דעם קרופניק , זאגט רבי איז כשר דאם עססען ?

רב ׃ אי וויי געשריען גרויסער גאטט , דײנע יודען זענען דיר געטרײ , נימא אזא פאלק ווי יודען זענען , געהט אהײם , יודענע , דאם עססען אײערע קאנט איהר געבען דעם שבת־גוי , עס איז נים כשר ׃

די יודענע ׃ ארונער האט מיר דער־שלאגען , וואס זאל איך איצט טוהען ? שלעכט ביטער ווי דער טויט ׃ [אבּ]

ראבינערמאנן. נײע מאדע שאלות פרעגט מען בײ אײך , זאגט מיר איך בעט אײך ׃ עס האט אמאהל געטראפען , דאם אײנער זאלל קוממען בײ אײך פרעגען אשאלה אויף ארובעל אויב ער איז כשר ? אונ דאם איז טאקע מערקווירדיג , פאר וואס קומט קײן מענש נים פרעגען א שאלה אויף געלד זאכען ! מען מעג מאכען גאר דעם טרפהנעם עסק , דעם שענדליכסטען מסחר קומט מען גים פרעגין , ווען מען זאלל אבער יא קוממען פרעגין אזעלכע שאלות , וואלט דאך א רב אונ א ראבינער אויך פיל ווייניג געהאט ׃

רב ׃ איך וועל אײך דעם אמת זאגען ; אז הײנטיגע וועלט איז טאקע גאר נים צו פאר־שטײן , זי פיהרט זיך גאר אנדערש ווי א מאהל , איהר דארפט עס אויך געדײנקען ווי א מאהל זײנען געקוממען צו מיר סוחרים , מיט גרויסע געשעפטען , האב איך אויך פיעל ווייניג פארדינט , אבער הײנט איז גאנץ אנדערע צײטען , נאר מסתמא וועט גאטט נים פאר־לאזען , עס מאכט זיך אמאהל אתנאים , אמאהל א חתונה , אמאהל א ברית , אמאהל א פדיון הבן , אמאהל גלאט אזוי , אט א רגל געלד , א גט , א בר מצוה , א לולב מיט א אתרוג , מצה שמורה , אשיר המעלות פיר אקימפעטארין אב־שפרעכען א עין הרע , גישט קשה , מסתמא וועט גאטט נים פאר־לאזען , זארגען דארפען געווים נים , אונזערע יודען זײנען רחמנים בני רחמנים , זײ לאזען אמענשען נים שטארבען פון הונגער ׃

ראבינערמאנן. ; יא , זײ לאזען נים שטארבען פון הונגער אויף אײן מאהל , נאר ביסלעכ־ווײס , אן־ארעמאן געבען זײ א נדבה , ער זאל קאנען זײן נשמה אײנהאלטען ׃

זיי וואלטען אויף איין מאהל איהם געבען געלד. ער זאל קענען מאכען אשטיקעלע געשעפט, וואלט ער געפינען זיין שטיקעל ברויט, אונ ער וואלט נאך אנאנדערען גיקאנט העלפען. מיר זעהען, עס געהן ארום געזונדע מענשען בעטען נדבות, זיי קאנען נאך גאנץ גוט ארבייטען, זיי האבען אבער ניט מיט וואס. מען גיט זיי אשטיקעל ברויט, עססען זיי דאס אויף אונ מוזען ווייטער געהן בעטלען. איך געדיינק גאנץ גוט ווי איך האב אמאהל געוויזט אין אויס-לאנד, דארטען האב איך קאנען גילערנט אונזערע יודעלעך, חאטש זיי זיינען ניט אזעלכע הייסע יודען אין רעליגיאן-זאכען, זיי זיינען אבער מענשען-פריינדע, ביי זיי איז ניטא שלעפערס ווי ביי אונז, זיי היטען די תורה וואס דארטען איז געשריבען מען זאל דעם צווייטען ניט לאזען פאלען... ניט ביי אונז, אחרפה, אשאנדע, אזוי פיעל ארעמע לייט, אשרעק, נו מען דארף עצות זוכען וואס צו טהון.

רב. גענוג אייך ריידען, איהר וואלט קאנען שבת-הגדול זאגען אדרשה אין שול בעססער ווי איך, מיך שטיקט ניט פאר אייך געבאכט דער הוסט, איך קאנן אווארט ניט ריידען. [ער הוסט]

ראבינערמאנן. איהר האט אייך געווים געמוזט צו-קיהלען, נאר דאס וואס איהר רעדט פון זאגען א דרשה, ווען איך זאלל ראבינער זיין אין א גרויסע שטאדט, וואלט איך מוזען מעהר זאגען ווי איהר דא אין קליינע שטאדטעל. וויעדער דארפט איהר ניט פארגעססען, אז דא איז ניט דא פאר וועמען צו-זאגען, אללע יודען זאללען זיין ראבינער אין א גרויסע שטאדט. דארט ווייסט דער ראבינער, דאס ער איז אראבינער, אונ די גאנצע שטאדט ווייסט דאס אויך, אפילו דער דוחאוונער רב ווייסט אויך צו שעטצען די געוועזענע צעהן קלאססען ראבינער-שול, אונ ער ווייסט זעהר גוט דאס ער האט אראבינער איבער זיך, דא אין קליין שטאדטעל האט א ראבינער גאר-נישט, קיין כבוד, קיין געלד, א חרפה צו-זאגען, איך פאר-דיען ניט אויף לעבענס-מיטטעל, ווען איך וואלט געוועזען אין א גרויסע שטאדט א ראבינער, וואלט איך שוין לאנג אפשר בעקומען א מעדאיל, א בלאגאדארנאסט אונ אפשר א טשין אויך, אונ דא אויף שונאי-ציון געזאגט קוים א שטיקעל ברויט, אונ דאס קומט אויך אן מיט שוויים.

רב. אונ אז איהר וואלט שוין געהאט א מעדאיל, וואלט איהר שוין געהאט וואס צו-עססען, איך האב געזעהן מענשען מיט מעדאליען גיהן הערום אין די הייזער בעטען א שטיקעל ברויט... אויך א רב וועלכער האט זיך דער-דיענט אמעדאיל, אונ האט געבעך קיין ברויט ניט געהאט אין שטוב, איהר מיינט אפשר אזוי א גלאטער רב? ניין: א רב וואס וואר בעקאנט אויף דער גאנצער וועלט, אונ האט געהאט פיעל קינדער, אונ ער מיט דעם מעדאיל צו-זאממען איז געוועזען א גרויסער קבצן אונ א עני ואביון מגוזלו...

ראבינערמאנן. יא, דאס האבען זי רעכט, איין פאטער קאן ערנעהרען צעהן קינדער, אונ צעהן קינדער איין פאטער ניט. הייטע וואר א געשפרעך ביי מיר צו הויזע, ענדליך זאגט מיינע מוטטער זאלל לעבען צו מיינעם זאהן, צוואר דו בינסט קלוגער, אבער איך בין עלטער ווי דו, „ניין ליעבע גראסס מוטטער" האט מיין זוהן געענטווערט, דו ביסט ניט קליגער אלס איך, נאר דו ביסט עלטער... נו וואס זאגט איר צו אזא אנטוואורט?

מירקליך היינטיגע קינדער זיינען אנדערש ווי אמאהל ; אמאהל האט א קינד געוואוסט צו האבען דרך ארץ , און היינט קוקט ער אויף די גרויסע , די גרויסע זענען אנדערש—די קליינע זענען אנדערש .

רב . אה ; היינט איז אשלעכטע וועלט געווארען, אויף מיין הן צדק .

ראבינערמאנן ; אמת ווי איך בין א יוד , היינטיגע וועלט איז גאר אנאנדער וועלט געווארען . די מענשען פון גרויס ביז קליין זענען איבער־געביטען געווארען אין אללע בעציהונג, ניט ווי א מאהל . אגעבילדעטער מאן , דער וואס האט געזוכט צו ערפאהרן די ריינע וואהרהייט , האט אמאהל געהייסען אפיקורס ; דער וואהרער נאטור־פארשער האט געהייסען משוגענער , היינט הייסט „פאנאטיק" דער וואס לערענט מיטאלאגיע , דער הויבער קוימען מיט א ציגאר שבת אין מויל הייסט א וואלער יונג ; דער מוסר— הייסט אחוואט ; דער רכילות־טרייבער הייסט א וועלט מענש , דער ליגנער— א בערייזטער מאנן ; דער משיג גבול בעהו הייסט ; ער פאר־שטעהט קונקורענציע , שעמען דארפען מיר זיך דאס אלעס צו־זעהן—

רב . אוי וועה , ווי אונזערע יודען פארגעסען זיך וואו זיי זענען אויף דער וועלט קוים הייבט אן די ליכטיגע זאננע אויף זיי עטוואס צו־שיינען , אזוי געפינט זיך פאן זיי אזעלכע וואס פארגעסען זיך אז זיי זענען יודען , און זיי שעמען זיך גאר מיט דעם נאמען יוד , און בודאי איז ער א יחסן אז מען זאגט אויף איהם אז ער זעהט אויס ניט ווי א יוד , וואס א מאל איז דאס געווען די בעסטע און שאנסטע מעלה . נאר גאט שיקט צו דער מכה א רפואה , אט א גזרת ת"ח , א קרייץ־צוג , א אינקוויזיציע , נאר דאס איז געשעהן פיר די אמאליגע איידעלע אפיקורסים , אבער פיר די היינטיגע אפיקורסים וואס איהר האט מיר דא אויס־גערעכענט , שיקט זיי גאט צו אפראסטען קלאפ , אז ווען זיי חאפען די קולאקעס ווערען זיי גאר אנדערע מענשען , אנדערע יודען מיט אנדערע אידעען , און לויפען זיך בעהאלטען אונטער דעם פארטוך פון דער אלטע מוטטער , דאס הייסט די תורה . נאר לאמיר לאזען דעם געשפרעך אויף א אנדערס־מאל , און מיר וועלען בעסער ריידען אונזערע געשעפטען .

ראבינערמאנן וואס פאר געשעפטען ? אויך מיר געשעפטען , ניטא פון וואנען צו־לעבען .

רב . מסתמא וועט גאטט ניט פער־לאזען—...

יהושע הלוי מזח.

ווער איז גערעכט?

דער שכל מיט דעם געפיהל קריגען זיך שטארק,
און טאקע נאר איבער מיר אליין,
יעדער שלעפּט מיך צו זיך — ווי די סעדעכעס אין מארק,
ווען א קונה טוהט פערביי־געהן.

דער געפיהל לעגט מיר פאר זייגע גליקען,
פּאעזיע, הומאנאסט, ליעבע, אידעיעס,
„דאס איז סחורה נאר פון די אנטיקען״
שווערט ער ביי זיין בארד און פאות.

„וואס הערסטו צו אט דעם שארלאטאן?!״
שרייעט מיר דער שכל פון ווייטען,
מיט זייגע גליקען וועסטו פייגר׳ן אין ארימאנן,
אויב דו גלויבסט מיר ניט, טא פרעג בא לייטען.

פון זייגע אנטיקען נא דיר א „חשבון״ אויפ׳ן בלאט,
בארעכען אויב דיין מוח איז אגעזונטער:
הונגעריגער הייד, וועסטו פון „פּאעזיע״ ניט ווערען זאטט,
און מיט „ליבע״ קענסטו ניט הייצין ווינטער.

פון „הומאנאסט״ קענסטו קיין שטיוועל ניט מאכען,
און אידעיעס טויג ניט אויף א קאפּאטע.
פאלג מיך, ווארף א וועק אט די פוסטע זאכען,
ווי איך בין א יוד אז עס איז בלאטע!

איך האב פאר דיר א סחורה זי הייסט „אינטערעס״
ווען דו וועסט זי אפּ־היטען, וועט דיר זיין ניט שלעכט,
און אויף דעם געפיהלס אנטיקען פארגעס״ —
איז קלעהר: ווער איז גערעכט?...

ס. וו. זאטולאווסקי

עס געהט ניט חאטש צו רייס זיך!

פעליעטאן

בריעף געשריבען דייטליך פון פינע מינטלער און געדרוקט פינקט־ליך דורך מ. ספעקטאר.

יום ג׳ פרשה לך לך פה זלידניווקע לפ״ק.

צו די עהרע פון דעם „הויז פריינד“, מיין געליעבטען און טייערען, דעם קלוגען און דעם גאנצען; א אויס־געצייכענטער פון צעהן־טויזענטער וואס בע־לייבט די ערד און איהרע איינוואהנער, ווי די זונן זאל געוועלטיגען זיין נאמען וואס איז בעוואוסט. אין די טויערען צו א נאמען און צו לויב; די עהרע פון זיין נאמען, זיין שאנקייט מוהרר .... וכו׳

אט דאס זענט איהר טאקע דער אייגענער!... דער אייגענער וואס מיינע געבעטען און געוויינען האבען געטהון גרייכען אין אייערע אויערען; ליעבסטער און טייערסטער „הויז פריינד“! א דאנק אייער „טרייטלין“ וואס איהר האט געטהון מאכען דרוקען, איז מיין נאמען בעקאנט געווארען פון איין עק וועלט ביז אין דער אנדער עק וועלט.

ווער? ווער? פרעג איך אייך; קען דען איצט ניט פינע מינטלער פון דער שטאדט זלידניווקע, וואו די באד האט זיך געבויעט גאנצע 3 יאהר און שטעהט נאך עד היום אהן א דאך. 3 יאהר איז מיין הארץ צופלאצט און צוריסען געווארען, גאנצע דריי יאהר האב איך זיך די פינגער אבגעשריבען פון די חמ־ונות אין אונזער שטאדטיל און אויך דער פאר וואס אין ניינצעהנטען יאהר־הונדערט וואו די אראפעעשע ציוויליזאציע שיינט אריין אין אללע שפאלטען, איז ביי אונז אין אונזער פאנאטיש שטאדטיל נאך ניט דא קיין פאזשארנע קאמאנדע מיט אמאשינע דער צו, און ווען ניט בערעל פלאסטער, וואלט שוין דאס גאנצע שטאדטיל לאנג פאר־ברענט געווארען. 3 יאהר האב איך ניט אויפ־געהערט צו שרייבען, פאר וואס האלט נאר חייקעל „די קישקע“ צום לעשין און ניט א נאנדערער. גאנצע 3 יאהר האב איך ניט אויף־געהערט וועגין די אללע זאכען שרייבען צו די יודעשע צייטען, געפילדערט, געליארעמט, געבעטען, געוויינט מיט טרעהרען פאר זיי — און עס האט ניט געהאלפען; ווי אטויטען שטעלין באנקעס! — קיינער האט ניט געוואלט דרוקען מיינע קארעספאנדענציעס מיט מאמרים; חאטש צו רייס זיך מיינע שונאים אויף דרייען - קיינער, אבער טאקי ניט איינער זאג איך אייך; האט זיך געוואלט דער בארעמען אויף מיר און אויף מיינע מאמרים־ליך; נאר איהר, איהר, ליעבסטער און טייערסטער; מיט אייער גוט ווייך הארץ האט מיינע טרעהרען און געוויינען ניט געקענט צו זעהן און האט זיך מרחם געווען אויף

מיר און אויף מיינע מאמרים־ליך , גאטט זאל אייך נאר צאהלען א מאס אנטקעגין א מאס פאר אייער גוט דערבארעמט הארץ וואס איהר האט מיך און מיין שטאדטיל פשוט מחיה געוועזען .

נאר פלוצים ... פלוצים , ניט היינט געדאכט און ניט איצט געדאכט , עס זאל זיך שוין גאר אזוינע צייטען ניט אומקערען , פלוצים ... זענט איהר פארפאלען געווארען ... און איך קען אייך גאר ניט פארשטעלען ווי איך האב געבענקט נאך אייך . איך האב נאך אזא בייגעניש קיין מאל ניט געהאט , נאר איין גאטט וואלט מיר געמעגט העלפען . נאר אזוי ווי אויף א מענשען קומט פלוצים איין אומגליק , אזוי קומט אויף איהם אויך דאס גליק פלוצים , האט געזאגט א וועלט בעריהמטער שרייבער אין זיינעם א בוך אין 3 טהייל געדרוקט אין ווארשא אויף גאנץ נישט־קשה׳דיג פאפיר, אזוי זאג איך אייך, האט מיך פלוצים דער פרייט די מודעה פון דעם „הויז פריינד״ .

— קוים דערלעבט ! —האב איך בעת מעשה פון גרויס שמחה געגעבען א געשריי געלויבט איז גאט מיט זיין ליעבען נאמען , מיין שרייבעריי מיט מיינע מאמרים־ליך וועלען שוין איצט ווייטער זיין געדרוקט ! נאר איידער איך וועל אייך שרייבען מיינע מאמרים־ליך וועלכע איך רוף אן „בריעף״ , וועל איך אייך פריהער בעשרייבען פון זיך אליין . איך קען אייך גאר ניט איבערגעבען וויפיעל עס האט זיך מיר אנגעקליבען אין מיין הארצין . א ! איך זאל עס קענען מיט איין מאל אייך ארויס געבען ! ... דרום בעט איך אייך מיך פינקטליך דרוקען , און דער־נאך מיין שטאדטיל ווי איך וועל אייך דייטליך שרייבען .

נאר פון וואס הויבט מען אן פריהער ! ... איך האב אזוי פיעל ... אזוי פיעל ... יא גוט וואס איך האב זיך דערמאנט ! שיער , שיער האב איך ניט פארגעסען אייך צו־שרייבען , א שאנע מעשה חלעבען ! איך האב דאך שוין צו מזל חתונה געהאט . א חתונה זאג איך אייך ווי ביים גרעסטען גביר , אגרויסארטיגע וועטשערע , די כלי זמר האבען געשפיעלט ביז צוויי שעה פאר טאג (איך האב זיך גערעכט איהר זאלט קומען אויף דער חתונה , איך האב דאך אייך געשיקט א געדרוקטען בילעט) , יא ביז צוויי שעה פאר־טאג האט דער עולם געהולעט מיט די כלי זמר , נאר וואס קומט מיר ארויס אז איך האב דא אויך קיין מזל ניט ? עס געהט ניט חאטש צו רייס זיך , מיינע שונאים ! די שוויגער וויל מיך שוין אבנעמען . פון זינט איך בין געבוירען האב איך שוין אזא פינסטער מזל— אומשטיינס געזאגט , אללעס ווייזט זיך מיר אויס אז איך קען דוכט זיך אזוי גוט , אז עס קומט צו עפיס לאזט זיך אויס אבוידעם ! ... איהר געדענקט געוויס וואס פאר א פינסטער מזל איך האב געהאט מיט מיינע קארעספאנדענציעס און מאמרים , ווי קיין יודישער רעדאקטאר האט זיך ניט געוואלט מרחם זיין אויף מיר און אויף זיי (מיינע מאמרים מיין איך) און וואס דאכט זיך בין איך ערגער ווי אללע אנדערע וואס מע דרוקט זיי ? שרייב איך דען ערגער פון זיי ? נאר שרייב היינט , שרייב מארגען , אז עס איז ניט דא קיין מזל העלפט ניט , חאטשי צו רייס זיך מיינע שונאים אויף שטיק שטיקליך , געהט ניט ! און ניט לאנג האב איך

אויך געהאט אזא פינסטער מזל מיט מיין זינגען. פון וועלכען איך וויל אייך איצט שרייבען און איך זאג אייך אז איהר מעגט עס הערען:

פון תמיד אן, ווייסט גאנץ זלידנאוועקע, אפילו א קינד אין וויעג, אז איך קען שאן זינגען. איך געדיינק נאך ווי היינט, שבת ביים טיש צו „שלש־סעודות" אין דער פינסטער, ווען קיין פרעמדע מענשען זענען נים גיוועז, ביי א שטיקעל קוילעטש מיט א שטיקעל עק פון א פיש, פלעג איך זיך אזוי צו זינגען, אויס־ציהען אזא קעלעכעל, אז איך האב געפיהלט ווי עס צו גיסט זיך מיר אין גאנצען הארצען, איבער אללע אברים, אזוי זים, אזוי גוט און אזוי צוקערדיג, אז עס איז א פערגעניגען — פשוט א מחיהנעש!... נאר אז עס איז נים דא קיין מזל איז ווען עס קומט צו עפים טפררראאאא... שטיי! בזיונות און בזיונות!... די מעשה איז דער פון אזוי: היינטיגס יאהר איז צו אונז קיין זלידניוועקע פארפאהרען אויף איין שבת א חזן מיט א סך זינגערליך — אויף טיש און באנק איז מען געשטאנען און מע האט אנגעקוואללען פון זיין שאן זינגען, ער האט ביי אונז אין שטאדט געדאוונט אין גאנצען צוויי שבתים און איך האב איהם נאך געזונגען אללע זיינע שטיקלעך מיט אללע פישטשיוועקעס אפשר 50 שבתים נאך אנאנד, אז אללע אונזערע היימעשע האבען געזאגט אז איך זינג פיעל שאנער פון דעם נייעם חזן. באמת האב איך דאס אליין אויך געפיהלט מיט מיינע אללע גלידער ווי מיין זינגען איז צוקער־זים און ווען איך האב אויס־געצויגען מיין קול, האב איך בעשיינפערליך געזעהן ווי די וואנד פון אונזער שטוב האבען געציטערט, און שימטענדיג „מרעללען" האב איך געהערט ווי די טאפלעס פון די פענסטער האבען געקלונגען אזוי שטיל, טרויעריג, העכער און נידעריגער אז מיין הארץ האט אנגעקוואלען פשוט אין יעדען אבר א דערקוויקענעש!... א מחיה'נעש!...

ווען מיר האט נאר עפעס וויי געטהון, איז מיין בעסטע רפואה געוועזען זינגען און זינגען—איז זיך באלד דער ווייטאג צוגאנגען ווי א געשווילעכטס.

אללע זלידניוועקער פון קליין ביז גרוים, ארעם און רייך, און אפילו מיין שוויגער וועלכע האט מיך פריהר געוואלט אפ גטן, האבען געזאגט אז איך וועל זיין א חזן. און איהר טייערכטער אין ליעבסטער זאלט נים מיינען עפעס גלאט אזוי א חזן, ניין! נאר פון די גרעסטע חזנים מיט 50 משוררים, האבען זיי געזאגט. אי פאר וואס—וועט איהר פרעגען — נעמט מען מיך נים צו פאר א חזן טאקע אין אונזער זלידניוועקע, דארט?... עס איז א קשיא — א יא? נאר וואס קען איך טהון? גייט מענעט מיט זיי, אז די קליין שטאדטילדיגע לייט, איך בעט אייער כבוד, זענען גאר קיין מבינים נים. ביי זיי איז רעכט הצקל גארגעל אויך, און דארפען גאר קיין בעסערען נים. שטעלט זיך פאר אין צו וועט איהר עס גאר גלויבען, אז פון אזא גארגעל קוועלען זיי, אומשטיינס־געזאגט, אויך אן, און ווידער בעטראכט איך זיך אליין אמאהל: וואס טויג עס מיר? עס איז גאר נים כדי אומשטיינס־געזאגט צו זיין א חזן אין זלידניוועקע, אדרבה ווי זאגט איהר? הא. הא! אין זלידניוועקע אויך מיר א חזן, אומשטיינס־געזאגט, עס איז מיר פראסט א בזיון פאר מיין

אייגען ווייב און פאר די פיער ווענד. און וואס וועט דערויף די וועלט זאגען, דאס איז ביי איך גאר ניט געוואטשעט? ! נאר לאם איך אייך בעסער דערצעהלען ווייטער: איך זאג אייך, אז איהר מעגט אוועק לעגען טיש און לעפעל און מיך אויס־הערען ביז אין סוף אריין, וועט איהר אליין זעהן ליעבכטער און טייערסטער הערר „הויז פריינד״, אז מע האט קיין מזל ניט מעג מען זיך מיינע שונאים צו רייסען אויף שטיק שטיקליך, ליגט מען נאך איילין טיף אין דער ערד.

בקיצור — מיין זינגען האט זיך וואס ווייטער און ווייטער מעהר געלאזט הערען איבער גאנץ זלידניוועקע, און אללע האבען ניט איין מאל געזאגט: וואס זיצט דו לעמעשקע אין זלידניוועקע מיט אזא טאלאנט? צו וואס ווערסט דו אומזיסט פארפאלען? אויף דער וועלט וואלט מען דאך דיך געטראגען אויף די הענט און אבגעלעקט די פינגער פון מתיקות. זיי האבען געזאגט און איך האב געשוויגען. זיי האבען געשאקעלט מיט די קאפ און איך האב זיך אפילו ניט אומגעקוקט, נאר סוף כל סוף האבען זיי מיך גובר געוועזען און מיך איבער־גערעדט און איך האב זיך אנגעהויבען קלויבען אין דער גרויסער וועלט אריין. כמעט א גאנץ געהענדיג יאהר האט געדויערט איידער איך האב זיך ארויס געקליבען, „ניט אזוי גיך קען זיך א יוד ארויס־רייסען פון א קליין שטאדטיל״, האט געזאגט א בעריהמטער וועלט־פערפאסער אין זיינעם א בוך פון 3 טהייל געדרוקט אין ווארשא אויף טייער און גוט פאפיר. נאר געלויבט זיין ליבער נאמען איך האב זיך קוים ארויס־געריסען פון זלידניוועקע. כמעט גאנץ זלידניוועקע האט מיך באגלייט. מיין ווייב האט דאס גאנצע שטאדטיל ווייבער מקנא געוועזען.

פאהר געזונד! האט־מען מיר נאך געשריגען פון גאנץ זלידניוועקע.

פאהר געזונד! ווי מיינסט דו פינע, האט זיך אנגערופען מיינער א גוטער־פריינד, דיר וועט נאך אנשטעהן מיט אונז רעדען אווארט, און טאקע אמאל אונז שרייבען א בריוועלע וועגען דיין געזונד? דו ווערסט דאך שוין גאר פון די גרויסע לייט. ווי לאנג איז יענקעל פון טראסטאנעץ געוועזען א נאש־בראט, און היינט? היינט ווייטער וואס מע דערצעהלט פון איהם? היינט דערצעהלט מען און מע זאגט, אז עס איז אפילו געוועזען א בריוועל פון איהם, אז ער זינגט אין ניעמעטשענע פאר אלע גרעסטע לייט, וואס — ווילסט ניט גלויבען? חלעבען מע קען גאר ניט וויסען, ראטהשילד איז דען ניט א נאש־בראט? עט ברודער! אלץ קען זיך פארלויפען אויף דער וועלט! נאר פינע, אן אונז פארגעס ניט פינע! געדיינק פינע אך פינע! פינע!...

א גליקליכער און שטאלץ בין זיך בין איך ארויס געפאהרען פון מיין שטאדטיל, די לופט פון די גרינע פעלדער און וועלדער האט מיר געשמעקט אין ביידע נאזלעכער, די קאנארעקלעך פון פעלד האבען מיר געזונגען אין ביידע אויערען. אלץ איז ארום מיר געוועזען שאן אין אויס־געלייטערט. מיט ביידע אויגען האב איך א קוק געטהון אויף דעם קלארען הימעל. מיין

הארץ האט זיך מיר ברייט צושפרייט פון גרויס פערגעניגען און... און איך האב פון גרויס פרייד א געשריי געטהון: „אך זלידניוועקע! זלידניוועקע!“...

אין דער ערשטער שטאדט וואס איך בין געקומען האב איך געקויפט פאר 20 גראשען א שעהריל, א שעהריל זאג איך אייך! אוי א שעהרל! אבער טאקע פון שעהריל־לאנד! א גוט שעהרל, א וואול שעהריל, א שארף שעהריל האטש האב דער־מיט א האר!

נאר בקיצור האט מיט דעם דאזיגען שעהרל, וואס איך דער צעהל אייך, האב איך באלד אראפ־געווארפען די פאות, פאר גלייכט מיין בארדיל און טאקע מיט דער אייגענער שעהר פון וועלכע איך האב אייך דער צעהלט, האב איך אונטער־געהאקט אללע מיינע קליידער, און אז איך האב א קוק־געטהון אין שפיגעל האב איך זיך אליין ניט דערקאנט גאר איין אנדער מענש — פשוט א פערגעניגען צו קוקען אויף מיר.

א! איהר קליינשטעדטלדיגע יודען! האב איך בשעת מעשה אויס־געשריגען, ביז ווי לאנג נאך וועט איהר זיך פאר־מאכען אין דער פינסטערניש! ביז ווי לאנג נאך וועט איהר ניט אביין לאזען די שטראהלען פון דער איראפעעשער ציוויליזאציע, און זיך קליידען מיט אייערע אומגעלומפערט לאנגע קאפאטעס! ביז ווי לאנג נאך וועט איהר טראגען לאנגע פאות, יעדער זאל פון אייך לאכען און חוזק מאכען! אט קוקט אן ווי איך פיינע טינטלער בין גאר איין אנדער מענטש געווארען איבער גאר א קלייניגקייט, ווי א ביסעלע אונטער־געהאקט די פאות מיט די קליידער, בין איך יונגער געווארען אויף 20 יאהר. ביז ווי לאנג נאך וועט איהר זיך מאכען אליין אלט פאר דער צייט, ביז ווי לאנג נאך. און טאקע באמת ביז ווי לאנג נאך! האב איך ניט אויפגעהערט צו שרייען אדרבה, זאגט אליין, ליעבסטער און טייערסטער העדר, צי בין איך ניט גערעכט וואס איך שריי „ביז ווי לאנג נאך!“

איך בין ווייטער געפאהרען. מיין שטאדטיל זלידניוועקע מיט אללע זלידניוועקער האבען ביי מיר איצט אויס־געזעהן אזוי קליין, אזא גאר־נישט, אז איך האב שטארק אויפגעהויבען דעם קאפ אונגעקוקט אויף זיי אראפ... זיי האבען ביי מיר איצט אויס־געזעהן אזוינע פיצינקעלעך און ברעקלעך אז עס האט זיך מיר אויס־געוויזען, אז פון איין שאאר מיט מיין פוס ווערען זיי צופלויגען אויף שטיק שטיקלעך, נאר...

איך בין ווייטער געפאהרען מיט מיינע אלטע, גאר איבער־געפרישטע, געדאנקען: נאך איין טאג וועל איך שוין זיין ביי דעם גרויסען ירוחם׳מען! ביז איצט האב איך זיך נאר פארגעשטעלט ווי ער פראוועט מיט די משוררים, פריהר האב איך געהערט זיינע שטיק דורך אנדערע, אבער איצטער וועל איך איהם טאקע אליין הערען. א! ווי וועט ער פארוואונדערט ווערען ווען ער וועט זעהן אז אזא בלי ווי איך האב זיך געוואלגערט אין א קליין שטאדטיל! ווען מיינע גוטע פריינד דען ניט גערעכט וואס זיי רופען מיך „לעמעשקי“

לעמעשקע! האב איך זיך געטראכט: טאקע באמת צו וואס לעמעשקע האב איך באדארפט מיט אזא קול וואלגערען אין א קליינשטאדטיל? אומשטיינס־געזאגט, וואס פאר מבינים זענען דארט דא? קען זיין עפעס גוטס, אז הערען זינגען חצקל גארגעל איז ביי זיי אויך גוט, פון אזא "טראללעללעללעקע" לעקען זיי אויך די פינגער.

אין א טאג ארום בין איך שוין געוועזען אין דער שטאדט N., וואו דער גרויסער ירותים געפינט זיך, און אין צוויי טאג ארום בין איך מיט מיינע פריהעריגע געדאנקען געגאנגען צום גרויסען ירוחמ׳ען.

— וועמען דארפט איהר? האט מיך איינער געפרעגט ווי איך האב געעפענט די טהיר צום גרויסען ירוחמ׳ען.

יענער האט מיר מיט א שמייכעל געענטפערט, איך זאל אביסעל צו װארטען און איז אוועקגעגאנגען אין צווייטען צימער, מיך האט זיין שמייכעל באלד שטארק פארדראסען, און האב ביי זיך געטראכט: ווארט נאר, ווארט אום אביסעלע, וועסט דו זעהען ווער פון וועמען וועט לאכען.

אין עטליכע מינוט ארום איז ארויסגעקומען א יוד פון א יאהר 50, קליין געוואקסען, און האט זיך אנגערופען אז ער איז "ירוחם".

אט דאס קליין יודעלע איז דער גרויסער ירוחם! האב איך באלד אטראכט געטהון ביי זיך.

— וואס וועט איהר זאגען? האט ער ביי מיר געפרעגט.

— איך ווילל, איהר זאלט פרובען מיין קול.

עטליכע מינוט איז ער געשטאנען ווי פערוואונדערט, מיך אנגעקוקט פון קאפ ביז די פיס, און איך האב געפיהלט ווי איך פאל אראפ ביי זיך, נאר פון דעסטוועגען האב איך ביי זיך געטראכט: ווארט נאר, ווארט נאר אום אביסעל.

— צו וואס דארפט איהר פרובען אייער קול? האט ער מיר ווייטער געפרעגט.

— וואס הייסט צו וואס? אללע זאגען אז פון מיר קען ארויס קומע! גיט קיין קליינשטאדטילדיגער חזן.

— און איהר זעלבסט וואס זאגט?

— איך... איך פיהל ווי איך זינג מיט מיינע אללע גלידער.

— נו, איך קען אייך אויסהערען, האט ער געזאגט, מיך צו געפיהרט צום טיש אלליין זיך געהייסען "זאגען".

נאר איך בין געשטאנען.

— "זאגען" זיי עפעס, וועל איך הערען — האט ער מיר נאך־אמאהל געזאגט.

— זינגען עפעס? האב איך איבער־געפרעגט און זיך ארום געקוקט וואס טהוט זיך אין שטוב, און האב באלד דער־זעהן דעם יונגען מאן, אויף וועלכען עס האט מיך פאר־דראסען פאר וואס ער האט געשמייכעלט.

ווען איך האב איהם געפרעגט אויף דעם גרויסען ירוחם'מען.

— יא, זינגען — האט דער גרויסער ירוחם געענטווערט אויף מיין פראגע; נאר אין האלדז איז מיר פארטרוקענט געווארען, איך האב אפווארט ניט געקענט אויסרעדען, ניט נאר זינגען; עפעס אין גארגעל איז מיר ווי א ביין געלעגען.

— אפשר שעמט איהר זיך פאר פרעמדע מענשען? האט ער מיך געפרעגט.

— א, איהר זענט א גרויסער חזן, גרויסער ר' ירוחם! — האב איך אויסגעשריגען מיט פרייד, זיך אנגעחאפט אן זיינע לעצטע ווערטער ווי א דער טרונקענער אן א ברעט, איין גאטט ווייסט וואס עס וואלט זיך געקענט מיט מיר ענדיגען ביים גרויסען ירוחם'ען אין שטוב, ווען ער זאל ח"ו ניט געוועזען טרעפען אז איך שעם־זיך פאר פרעמדע מענשען, און מיט דעם א ביסעל גרינגער געמאכט מיין שלעכטע לאגע.

— ניט אומזיסט זאגט מען אויף אייך, אז איהר זענט דער גרויסער ירוחם! — האב איך ווייטער אויסגעשריגען מיט א פייער, פון פרייד — איהר ווייסט, איהר טרעפט וואס עס טהוט זיך ביי יעדען וואס האט א קול א גארגעל, אין הארצען. איך האב זיך פאר אייך ניט געקענט אויסבעהאלטען און איהר האט אליין געטראפען, אז איך קען זינגען ווען קיינער איז ניט דא, א! איהר גרויסער ר' ירוחם, זאלט געוועזען טהאן הערען מיך זינגען שבת ביים טיש צו שלש־סעודות אין דער פינסטער, ווען קיין פרעמדע מענשען זענען ניט געוועזען, ביי א שטיקעל קולעטש מיט א שטיקעל עק פון א הערינג!...

— ווען איהר קענט זינגען נאר ווען קיין פרעמדע מענשען זענען ניט דא; האט זיך ירוחם אנגערופען; זינגט אייך געזונטערהייט, איך וועל אייך ניט שטערען.

און דער גרויסער חזן איז אוועקגעגאנגען אין א צווייטען צימער; נאך איהם דער יונגער־מאנן וואס האט געשטיבעלט, און פארמאכט הינטער זיך די טהיר.

איך בין געבליבען אליין אין צימער און האב ביי־שיינפעליך געזעהן, אז ביים גרויסען ירוחם'ען דארף מען זיך ניט שעמען; קיין סך האב איך ניט געטראכט; איך האב זיך אנגענומען מיט שטארקייט און האב אנגעהויבען זינגען. איך האב געזונגען א גאנץ פערטיל שעה און בין אבגעגאנגען מיט דעם שוויים זינגענדיג — קיינער קומט ניט. איך זינג א האלבע שעה, איך פיהל ווי אין גארגעל ווערט מיר טרוקען; קיינער שטערט מיר ניט. אין א שעה ארום איז מיר שוין אויסגעגאנגען די כוחות; איך בין געווארען נאס פון שוויים און האב קוים געזיפצט, האב איך געהערט פון יענער זייט טהיר פונקט ווי מייז־שקראבען און קוויטשען און אפשר טאקע מענשען ווער ווייסט?

אז איך בין אנטשוויגען געווארען האב איך געהערט פון יענער זייט מהיר האט איינער אנגעהויבען ציהען „טאנען" דא ! רע !! מי !!! פא !!! איך האב געריבענ'ט אז געווים מיינט ער דאס מיך ; האב איך נאכגעצויגען, ניט קוקענדיג דערויף וואס איך האב קוים געזיפ'עט , נאר גאט מייגער ! ער ציהעט אזוי לאנג , אזוי הויך, אז איך פיהל ווי איך רייס זיך איבער אונ פאלל אראפ . אוי ! . . . ער הויבט אן נאך אמאהל : דא ! רע !! מי !!! פא !!!! סאל !!!!! לא !!!!!! סי !!!!!!! דא !!!!!!!! דא !!!!!!!!! ...

אהין מאכט אונ אהין א קול בין איך אומגעפאלען אויף א שטוהל . איך האב געפיהלט ווי דער האלדז איז מיר פארשטיקט אונ קען קיין ווארט ניט אויס-רעדען , אונטער דער מהיר האב איך שוין ניט גיהערט קיין „טאנען" , נאר א סך האבען שטיל געקוויטשעט , עס האט דאכט זיך אויס-געוויזען ווי שדים האבען געלאכט .

פלוצים איז פון איין אנדער מהיר אריין-געקומען א יודענע מיט איין נאסען באזעם אין האנד , די אנדערע מיט א פאר-קאטשעטען ארבעל , איין זייט גאז א ביסעל אויס-געשמירט אין שווארצע סאזשע , ווי זי האט מיך דער זעהן האט זי זיך פארוואונדערט , אנידער-געשטעלט אונ דער נאך האט זי זיך אומגעקערט צו מיר .

— איך האב געמיינט עס זינגט איינער פון אונזערע שקצים ... אויף וועמען ווארט איהר דא ? — האט זי מיך געפרעגט .

— אויף ר' ירוחם'ען .

— שוין א שעה אז ער איז אוועק-געגאנגען .

— איז ער איצט גאר ניט דא צו הויז ? — האב איך פערוואונדערט געפרעגט : צו וואס זשע האב איך געזונגען , אב-געגאנגען מיט דעם שוויים אונ אהין כוחות געבליבען ? האב איך איהר צוריק געפרעגט מיט גרויס-פארדראס.

— וואס פאר אשווארץ יאהר האט אייך א הער געבראכט אונ ווער האט אייך דא גאר אין גאנצען געבעטען שרייען אויף די ציין א גאנצע שעה אין א פרעמדע הויז ? איך האב געמיינט איין אמת , עס איז אונזערער א משורר .

— שרייען זאגט איהר ? שרייען רופט איהר עס אן ? ! — האב איך אויך מיט כעס-געשריגען פון גרויס פארדראס — איהר ווייסט ווער איך בין אונ צו וואס איך בין געפאהרען 400 ווערסט אהער ? אט וועל איך אייך דערצעהלען אז איהר ווייסט ניט . . .

— דער צעהלט מיר ניט, דער צעהלט מיר ניט. דער קאפ איז מיר שוין גענוג דול פון אייער שרייען .

— ווייטער זאגט איהר „שרייען" ? ! בין איך געווארען נאך מעהר אין כעס .

— קוקט נאר אן דעם מיוחס , ליטעשערע משוררים פון אייך טראגען ביי מיר דעם צובער , איהר מעגט זיך נאך לערנען ביי זיי הייצען אין הרובע .

— זינגען זיך לערנען, אבער ניט שרייען .

— לאז זיין זינגען , אבער וואס-פאר א שווארץ יאהר האט אייך געבעטען רייסען זיך אויף די ציין אין א פרעמד הויז ?

וואס הייסט „לאז זיין זינגען“ ? וואס איז ביי אייך די טייטש , רייסען זיך אויף די ציין“ פרעג איך אייך ? ! — איך בין זעהר באז געווארען און האב איהר מיט אותות ומופתים געוואלט דער־ווייזען אז איך האב ניט „געשריגען“ און ניט ווי זי זאגט „לאז זיין זינגען“ אדער „רייסען זיך אויף די ציין“ , נאר איך האב טאקע געזונגען וואס זינגען הייסט . נאר איידער איך האב זיך געריהרט , האט זי געחאפט איהר נאסען באזעם מיט זי האט געוואלט אויס־קעהרען די שטוב , און מיך אזוי לאנג באלייט , ביז איך האב זיך געפונען פון יענער זייט , ווייל דער יונגער־מאנן וואס האט פריהר געשמייכעלט האט מיט א שמייכעל מיך צו־געשטופט פון הינטען מיט זיין קניע , אז מיט צוויי שפרינגען האב איך זיך שוין געפונען אויף דער גאס .

— וואס עס האט זיך מיר געחלומט יענע נאכט און היינטיגע נאכט זאל זיך אויס־לאזען צו זיין קאפ , צו זיינע האנד און פיס , וואס זאגסט דו אויף אזא משוגענעם ! — האב איך געהערט נאך שרייען פון דער יודענעס קול . זיין פינסטער גליק וואס די בעל־בית'טע איז אויך אוועק געגאנגען מיט דעם בעל־בית .

מיט גרוים פארדראס בין איך געגאנגען צו מיין אכסניה און געהענדיג אזוי האב איך זיך געטראכט : „וואס זאל איך איצט טהון ?“ געטראכט און געטראכט און סוף כל סוף זיך פעסט געדעשעט , צו־נויפנעמען א גאנצע קאמפאניע משוררים מיט משורר'סמליך און ארויס־פאהרען איבער דער וועלט , און לאז דער גרויסער ירוחם וויסען מיט וועמען ער האט געהאט צו טהון ! דער נאך אז איך וועל אויסרייזען די גאנצע וועלט און מיין נאמען וועט קלינגען פון איין עק וועלט אין דער אנדערע , וועל איך אויך אויף א שבת פאר־פאהרען קיין זלידניוועקעדאווען , און לאזען די זלידניוועקער צו זאמען מיט זייער חצקל גארגעל וויסען ווער פינע טינטלער איז .

טראכטענדיג אזוי דער פון בין איך מיט גרוים שמחה געקומען אויף מיין אכסניה . נאר ווי פארוואונדערט בין איך געווארען , אז איך האב דארט געטראפען מיין שוויגער מיט מיין ווייב ! די שוויגער האט זיך באלד ארויפגעווארפען אויף מיר , אנחאפענדיג מיך ביי די פאלעס און אנגעהויבען שרייען .

ביזט נאך א יוד , פינע ? מוטשע אונז ניט ? פינע ? די אקטיארקע איז נאך דא , פינע ! דו קומסט נאר וואס פון דער קלאבטע , פינע ! געלויבט איז גאטט וואס מיר האבען דיך האטש דא געפונען , פינע ! מיין טאכטער זאל ניט זיין קיין עגונה ! א דונער א שלאק האט מיך דער שלאגען . וואס איך האב עס גאר דער לעבט צו זעהען מיט מיינע אויגען , הערען מיט מיינע אויערען , רעדען מיט מיינע לעפצען ! ... האט זיך מיין שוויגער צו וויינט און נאך איהר מיין ווייב .

פון גרוים שרעק האב איך א ווארט ניט געקענט רעדען , אז מיין שוויגער האט דער זעהן ווי איך ענטוועער איהר גאר ניט , האט זי און דער נאך מיין ווייב אנגעהויבען שרייען :

— גוואלד ! די מינוט פינע זאלסטו איהר געבען גט , פינע ! מיר וועלען פון ראנען ניט אבטרעטען , מיר וועלען דיך ניט אבלאזען, דו הערסט , פינע ! די מינוט , פינע ! ווען ניט זאלסט דו פאהרען מיט אונז אהיים , די מינוט !

— אבער פאר וואס ? וואס איז דא ? האב איך קוים אויסגערעדט די עטליכע ווערטער .

— קוק איהם נאר אן , כלומרשט מאכט ער זיך ניט וויסענדיג , נאר חזיר פיסעל כשר ... מיין נאר ניט אז דו וועסט זיך ביי אונז אויסדרעהען , וויל מיר זענען ווייבער , האב קיין מורא ניט , מיר זענען ניט אליין , טרייטעל איז אויך מיט אונז :

— טרייטיל ? צו וואס איז טרייטיל ?

— מיט וועמען דען זאלען מיר פאהרען ? מיט קארעטען אפשר , ווי דו מיט דער אקטארקע ? דו מיינסט ביזט שוין א פריין געווארען ?

— א א ! האט זיך געהערט טרייטעלס גראב קול , און איז אריינגעקומען מיט דער בייטש אין דער האנד , אויף מיר א קוק געטהון מיט איין אויג און מיט דעם אנדערען האלב פאר מאכט .

— א א ! דער פויגעל איז דא ! ... האט ער געזאגט מיט א געלערנטער און אנידערגעלעגט זיין גראבע מיט כמאלע אויסגעשמירטע האנד אויף מיין אקסעל .

איך האב זיין האנד מיט בעם אראפגעווארפען פון מיין אקסעל , דען ווי איך בין אגוטער און זיך געלאזט שטענדיג קריכען אויף דעם קאפ , האט פארט טרייטיל בעל־עגלה פאר מיר שטענדיג דרך־ארץ געהאט , זיך קיין מאהל ניט ערלויבט זיין מיט מיר א „פאניע בראטיע״ ער האט אנגעטרעטען צוריס אויף עטליכע שפאן .

— ניישט־קשה , דער פויגעל שטויסט מיך אוועק פון זיך , איך וועל ניט מבויש , איך קען אזוינע אדלערס , פייגע־בריה פון לאנג . א ! וואו זייט איהר אללע געוועזען ווען איך האב אזוינע פריצים אין די שטיוועל פארשטעקט און מיט דער מאוניצע צו געקלאפט ... ניישט־קשה , פון מיינע האנד פליען ניט ארויס אזוינע פייגעלעך , ניט אומזיסט נעהם איך ביי אייער שווער 5 רובעל פאר אהין און צוריק — נו מיר פאהרען ? האט ער זיך געווענדעט אין דער זייט וואו מיין שוויגער מיט מיין ווייב זענען געשטאנען , ביי מיר איז שוין אנגעשפאנט און מע קען זיך צו לייגען אין מיין בויד ביז קיין זלידניווקע ווי ביים טאטען אין ווייך־הויז .

— פארשטעהט זיך ! מיר פאהרען ? וואס איז ? איך בין געקומען אהער זיצען ? א גאנצע שטוב איבער געלאזט אויף הפקר , אומשטיינס געזאגט , אויף איהם קען מען זיך עפעס פארלאזען ?

איך ווייס אליין ניט ווי איך האב זיך געפונען אין טרייטעלס עגלה , זיצענדיג ! איך האב דאס באמערקט ערשט אין וועג צווישען דער שטילער נאטור , פון אללעס וואס עס איז מיט מיר פארגעקומען האב איך מעהר ניט געדיינקט

ווי אסך מענשען האבען זיך געדרעהט ארום מיר, דער האט געאכ'קעט און די האט געוויי'קעט און די האבען געשריגען „עגונה“ „מע האט איהם געכאפט“ א. ז. וו. ...

דעם גאנצען וועג האבען מיר אללע קיין ווארט ניט גערעדט, נאר טרייטיל, וואס האט ניט אויסגעהאלט איין קרעטשמע, האט ניט אויפגעהערט צו זיפצען און קרעכצען.

— אך! היינטיגע פרייע פייגעלעך!... די וואולע יונגען, די וואולע זינגערס, דאכט זיך פליהענדיגע, שפרינגענדיגע, רעדענדיגע, לעבענדיגע, און אז עס קומט צו עפּיס טבררא!... שטעה מיט דעם דישעל! אודאי אודאי! וואלט איך טרייטיל געקומען קיין זלידניוקע צוריק מיט דעם ביימשיל, ווען איך זאל וועלען אוועק ווארפען מיין טרייגען און אנטלויפען מיט איין אקטיארטשיכע! אקטיארטשע, ווייסט זיי דער גוטער יאהר ווי מע רופט זיי, חא, חא! וואו וואלט שוין איצט טרייטיל אנגעשפּארט? א טרייטיל! טרייטיל! איך זאג דיר שוין שוין לאנג אז אומזיסט ביזט דו א בעל־עגלה און ווערסט אומזיסט־און אומנישט פארפאלען מיט דיינע צוויי שקאפּעס און מיט די זלידניוקער פארשוינען! ווי זאגט איהר? איהר קענט טרייטלען אין די אמאהליגע יאהרען? האט ער זיך אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צו אונז.

— נאר איך זאג אייך, אז איידער זיין פון די היינטיגע וואולע יונגען, פרייע פויגלען, איז שוין גלייכער צו זיין „טרייטיל“ און מאכען וויא...! קינדער! נו, ריהרט זיך! שטארקער, לעבעדיגער! מיינע טייערע צוויי לומדים! איהר ווילט זיך אודאי ניט פארשפּעטיגען אויף שבת! און איך זאל אפילו וויסען אז דער רוח זאל מיך נעהמען מוז איך נאך אין דער קרעטשמע נעהמען א ביסעל בראנפען.

און טרייטעלס צוויי שקאפּעס האבען ווירקליך אנגעהויבען שטעלען פיס.

* *

*

אין זלידניוקע האט מען מיך באגעגענט מיט גרויס פאראד, דען חוץ א גאנצע משאטע יונגלעך ווייסע חברה, איז מיר אויך אקעגען־געקומען גאנץ זלידניוקע.

שלום עליכם; מיט דעם ביימשעל צוריק? — האב איך געהערט נאך שרייען פון אללע זייטשען.

דא האב איך באמערקט אויף מיר אנווייזענדיג מיט א דריי־גארענדיגער פינג, און דער מיט א פינג אונטער א דעכעלע.

— גאט מיינער! וואס פאר א שלעכטס האב איך געטהון די מענשען וואס זיי טייטלען אזוי אויף מיר מיט די פינגער? וואו זענען מיינע פריהערדיגע פריינד? טיילא די שוויגער אדער די ווייב, אפשר זענען זיי טאקע גערעכט, אבער זיי, וואס האב איך זיי פאר א שלעכטס געטהון?

— ווארט נאר אויס, ממזרים, וועט איהר זעהן ווי איך וועל אייך בעשרייבען —

דורך־רייבען די ביינדעלעך אביסעלע אין די גאזעטען האב איך פון גרויס כעס זיי געזאגט:

— „פיינע טינטלער״!!! — האבען זיי אנגעהויבען שרעקליך שרייען און ניט אויף געהערט כל זמן איך בין ניט אריין אין מיין „שוויגערס שטוב. —

ביי אונז איז געוועזען זעהר א פריילינער שבת, אונזער יודעליך, רחמנים בני רחמנים, לעבען און געזונד זאלען זיי זיין, האבען זיך אריין־געמישט, און „זלמן קאפ״ דער רודף שלומ׳ניק אויך צווישען זיי, און מע האט מיין שוויגער גאנץ גוט איינגעטענעט „מאלע וואס מע זאגט, מאלע וואס עס טרעפט זיך אויף דער־וועלט! מיר זענען אויך אמאהל געוועזען יונגע צאפעס, און וואס איז דאס גאנצע לעבען אז ניט, אקויל שטרוי? ערשט היינטיגען זונטאג קויפט מען איהם אויף דעם מארק פאר דריי גראשען און מארגען רוקט מען איהם אריין אין אויבען און געהט אוועק פי פא פא מפא, מיט דעם רויך, אט אזוי, אומשטיינס געזאגט, איז די גאנצע וועלט! אט נאט אייך גאר א צובראכענע דרעגעשקע פאר איהר אין גאנצען, חלעבען ניט כדי איבער אזוינע נארישקייטען״!

מיט נאך און מיט נאך אזוינע רייד האט „זלמן קאפ״ נאך אמאהל גוט איינגעטענעט מיט מיין שוויגער און מע האט געלויבט גאטט מיך ניט אפ־גיגעט.

אודאי אודאי וואלט מיר. צו מיין איצט טייער מזל מעהר ניט אפ־געגאנגע מע זאל מיר נאך געוועזען ניט היינט געדאכט אפ־גמין, חלעבען געלויבט איז גאטט דער פאר אויך! און ער וואלט מיר שוין ווי אזוי עס איז געגאנגען נישט־קשה. נאר איין זאך... איך טאר ביי איהר אין הויז מעהר ניט זינגען, דאס איז געוועזען דער עדשטער פונקט, וואס די שוויגער האט געשטעלט: „פון זיין זינגען האט זיך גענומען אללע צרות, ער זאל ניט געוועזען זינגען, וואלט עס דער צו פארשפארט קומען״ האט מיין שוויגער געטענעט און אללע בעלי שלומ׳ניקעס האבען געפונען אז זי איז פאלקאמען גערעכט, און איך טאר מעהר קיין פיפס ניט טהון, קיין „טרעלעבעל״ ניט מאכען, קיין טאנען ניט ארויף ציהען, מיט איין ווארט: גאר ניט!

נאר איך, פיינע טינטלער, וואס מיין הארץ איז מיך קעך און שוועבעל פון די אללע זאכען וואס איך זעה ארום מיר, צינד איך מיר ניט איין מאל אן ווי א שוועבעלע און זאג צו זיך אליין. „מיר געהט ניט חאטש צו רייס זיך״, איז דען ניט דא אויף דער וועלט קיין מענשען וואס קענען ווינציגער זינגען פון מיר? — און גאר ניט! זיי זענען פארט חזנים, דער הערט זיך אין זיין שטעדטיל, דער אויף א גובערניע, דער אויף אמדינה, און דער אויף דער גאנצער וועלט! עס טרעפט זיך מיט זיי גאר ניט, און קלאגען זיך ניט אויף זייער לאגע, נאר איך, שלים מזל, פון זינט איך בין געבוירען האב שוין אזא פינסטער מזל, אומשטיינס געזאגט, אללעס דאכט זיך קען איך אזוי גוט. איך הארעווע, הארעווע, איך גרייט זיך צו – און ווען עס קומט צו עפיס טפרדא!... שמיי... בזיונות און בזיונות!...

דאס נייע מחזור'ל.

לעמים נוראים

פון יצחק יואל ליניעצקי

מסוד חכמים ונבונים

פון ליטווישע רבנים און גאונים.
פון פוילישע גוטע יודען און חסידים.
פון דייטשעשע פרעדיגער און מגידים.
פון גבירים, אדירים און יחסנים.
פון סוחרים, מעקלער און שדכנים.
פון רעדאקטער, מחברים און דקטורים.
פון רעפארטערען, מוסרים און פאקטורים.
פון גבורים, פאעטען און אדוואקאטען.
פון פראגרעסיסטען און קאנסערוואטען.
פון פהילאזאפען און פובליציסטען.
פון רעפובליקאנער און מאנארחיסטען.
פון נאציאנאלען און אססימילאנטען.
פון אלערליי פארטייען עמיגראנטען.
פון באנקיערן, בעלי־בתים, עבדים ושפחות.
חזנים, סופרים, מלמדים און בעל־מלאכות.
אכלל פון אללע ארט ריידעוודיגע בריות,
וואס רויכען אום שבת אדער קויפען עליות.
איז פון כולם פה אחד מנויה וגמורה:
אז דער יסוד הבריאה ותכלית היצירה,
דער איינציגער יושר על כל הישרנות,
דער אמת'ר אמת איבער אללע נאמנות,
די תורה נאך אללע פרושים און מסורות.
מיום הוסדה ארץ עד סוף כל הדורות —
איז נאר דער איינער פרינציפ און געדאנק:
אקערבעל! א דאלאר! א גולדען! א פראנק...

יראתי בפצותי.

יראתי בפצותי: איך ציטער צו זאגען,
איך קאנן עס אבער דאך אין זיך ניט טראגען!
איך קאנן דאך ניט צוזעהן דאס ווילדע עזות,
פון די בערטעס, זמאליעס, פאוולינעס און ראזעס,
וואס שרייען „סאציאליזמוס!", „פרייע געוויסען!"
און זעגען פנים יודענטהום גאנץ אבגעריסען,
אין מוסר און דרך־ארץ פאללקאמען רוי,
דאס גאנצע שטרעבען איז צו געפעלען דעם גוי...
און מיינען דער־מיט נאר זיך שמייכלען צופריעדען,
מיט רעדען נאר רוסיש און פיינד האבען א יודען!...

יראתי בפצותי: אז פראסטאקעס, קבצנים,
שטופען זייערע קינדער אין גימנאזיע אויף להכעיס,
עס שטעהט זיי ניט אן, אז זייערע בנים,
זאלען זיין חלילה ארענטליכע בעל־מלאכות!..
עס הארט גאר ניט דעם פאנאטיק, דעם עם־הארץ,
וואס זיין קינד איז מחלל שבת און ווערט א גוי,
דער־פאר אבער וועט דאך זיין פיטעל זיין א פריץ...
א דאקטאר, א אינזשעניר צי א דאס גלאט אזוי...

יראתי בפצותי: אז איך מוז דאס צוזעהן,
וויא אביונים שטיפען זיך אין סאמעט און זייד,
אום שמעכען דיא אויגען ביים שפאצירען־געהען,
און ערוועקען קנאה־שנאה, אייפער און נייד —
אין שטוב איז נישטא נאך וואס צו בענשען...
און אין גאסס — א!... נאך דער לעצטער מאדע!
דאס קריינקט יעדען ארענטליכען מענשען,
אפילו דעם יודען — דעם קריסט... אוודאי!...
געשמעהר וואס געדט אן דוואסין פרעמדע קנאה־שנאות,
אבי זיא האט א וויא־הייסט־מען־עס אויף פרוזשינעס?..

אתיתי לחנך

„אתיתי לחנך רבונו של עולם" —
בעטעט א בעל שם מיט'ן מלית פארשטעלט —
„איך זאלל נאך קאננען מאכען א גולם,
וועל איך דאך שוין זיין איין בעל־מופת אין דער וועלט!
דו ווייסט, אז איך שפיעל מיין ראללע גאנץ קלוג,
נאר וואס קען מען מאכען מיט'ן פראסטען עולם? —
אז רמאי אונ שווינדלער איז איהם ניט גענוג,
צו די אללע מעלות וויל ער נאך: א גולם"!...

„אתיתי לחנך דוא גרויסע באשעפער —
בעטעט א רייכער לאקיי, א אססימיליאנט —
איך זאלל געווינגען דעם גרויססען טרעפער,
וועט דאס יודענטהום שיינען וויא א בריליאנט!
איך וועל מאכען שטענדיג יאלקעס, קארנאוואלען,
איך וועל שיינקען אויף קירכען אונ מאנומענטען,
דיא טעכטער וועל'ך אויסגיבען פאר געגעבאלען,
וועללען דאך שוין יודען ממילא געהאלפען ווערען"!

„אתיתי לחנך אוי, ערבארימיגער גאטט" —
בעטעט א דיענסט־מויד, א קבצנטע אויף דריקקעס —
„איך זאל חלילה ניט זיין צו שאנד אונ שפאט,
מיט מיין נייעם קלייד אויף היינטיגען סוכות!
דיא מאדאם זאל פיקקען קוקענדיג אויף מיר,
וויא מיינער איז העכער פון איהרען טורניר"!

„אתיתי לחנך אז היינטיגען הושענה רבה —
בעטעט א חייט פונ'ם שניידערשען שוהלעכען —
זאלל מע מיך, איציקעל, אויס־קלויבען פאר גבאי
אדא וואללט עס געוועהן א שיין שפיעלעכען!..
איך וואללט געשכור'ט וויא לוט אין גן־עדן,

אונ דײקא נָאר סְפִירְט פון 80 דיא פְּרָאבֶּע.
אונ דֶעמֶעלְט לָאז נָאר מײנֶע פְּרִיוֶועְן רֶעדֶען —
פֶּעטְש !... אונ ווײסס שֶׁפְּלָה תַּרְבּוּת פַאר'ן גַבָּע !...

וּבְכֵן לְךָ הַכֹּל יַכְתִּירוּ.

יֶעדֶער מֵיינְט דיר, גָאט, אַנְטִיהָן אַ קְרֵײנְדֶעל,
מִיט אַ מִנְהָג'ל, אַ תְּנוּעָה'לֶע אויסגֶעטְרַאכְט פון זיך אַלֵיין,
אונ עֶר פַּסְק'ט זיך שוין צו פַאר דֶעם מִין חֵן'דֶעל;
גַנְבֶה'נֶען אונ רַאבֶּעוֶוען אונ ווילל נָאך אַ תְּשׁוּאַת חֵן !...

ר' גְרוֹנֶם דֶער שוּהְל-גַבַּאי אונ פַּרְנֶס-חוֹדֶשׁ
קֶעהְרְט אוים אַלֶע פְרֵייטָאג מִיט דֶער בָּארְד דֶעם אָרוֹן-קוֹדֶשׁ
אַט פַאר דֶעם קְרֵיינְדֶעל, פַאר דֶער קֶעהְר-שְׁפִּיעל,
קֶעהְרְט עֶר שוין גוּט אוים דָאס שְׁטֶאדְטֶעל מִיט דֶער שׁוּהְל..

ר' אָשֶׁר אֵיין שֵׁיינֶער יוד, אֵיין אִישׁ בָּטוּחַ,
קוּקְט אַ שָׁעָה אִין טָאג אִין פֶענְסְטֶער אַרוים אויף מָשִׁיחַ—
פַאר דֶעם קְרֵיינְדֶעל אִיז עֶר מְקַיֵים „עַד שֶׁתִּכְלֶה פְּרוּטָה"
אונ לֶעהְרֶענְט מִיט דִיא בַּעַל-חוֹבוֹת דֶעם דִין פון שְׁמִטָּה..

ר' מָאנִישׁ דֶער דַיָן קָאנְן וֶוענִיג וָואס דֶעם יוֹרֶה-דֵעָה,
דֶערְפַאר ווייסְט עֶר אָבֶּער נִיט קֵיין צוּרַת-מַטְבֵּעַ,
נוּ, פַאר דֶעם קְרֵיינְדֶעל קוּמְט דָאך אָהן אַ שִׁיעוּר,
נוּ, נוּ !... נֶעמְט עֶר טַאקֶע שׁוֹחַד נָאר מִיט פַּאפִּיר !...

ר' אַהֲרֹן מַאכְט זיך קְרַאנְק אַלֶע רֹאשׁ חוֹדֶשׁ נִיסָן,
אונ בֶּעט אויף זיך דֶעם טוּיט, אַז אַלֶע זָאלֶען וויסֶען-
פַאר דֶעם קְרֵיינְדֶעל מְחַיילְט שוין מָעוֹת חִטִּים נָאר ר' אַהֲרֹן,
אונ מַאכְט תָּמִיד אַ פֶּסַח — אויף מִיר גֶעזָאגְט גֶעוָוארֶען !...

אין קלייזעל ביים דאווענען טונקט ר׳ לייב דער מ״ץ,
אין בלעכעל דיא שפיטץ־פינגער אויף יעדען קראץ־
פאר אזא קריינדעל קומט איה׳ אללע חתונות און בריתּ׳ן,
מיט א שיינע נדבה און א גוטען, פעטטען ביססען!...

דער הקדש־גבאי, ר׳ חייקעל פיילענבויגען,
איז ניט טועם ביז 10 קיין שום מינדעסט פערדייעכטס,
ווייל דיא אללע חולים וואס האבען קאלי אויגען,
ווישט ער זיי אויס מיט זיין ניכטערען שפייעכטס —
פאר אזא קריינדעל מעגען שוין דיא חולים עססען קדחת,
און מוזען געבעך זאט זיין נאר מיט זיינע ברכות

מלך עליון.

״מלך עליון״ זינגט זיך צו א גביר, ר׳ נח —
„צום קייזער איז ווייט, צו גאטט איז הויך!
לאזען זיי מיך לאדין, לאזען זיי שרייען חי וקים!
די שטאדט איז ביי מיר ארענדירט פונים גראף;
נעם איך טאקע דיא סמעטענע און זיי דיא שירים,
און לאזען זיי טאקע בעטטען דעם מאריך־אף!״

„מלך עליון״ ציקעלט זיך ר׳ אלקנה בן טוב׳ן —
„גאטט זיטצט זיך דארט ערגעץ, עט עט אויבען!
און איך בין דא דער מחלק פון אללע צדקות,
און מאך מיט דיא קבצנים גאר ווייניג מחזקות...
איך זעה פערזארגען מיך פריער פאר אללעם,
און לאזען זיי מיך קלאגען צום עוזר־דלים!״

„מלך עליון״ ברוממט א פאנעבריה ר׳ זימעל —
גאטט זיטצט זיך דארט אזש אין ד־טען הימעל,
און איך האלט דא דיא טאקסע מיט דיא לעבט —

וועט שוין מיט גאָטס הילף מסתמא זיין רעכט...
ביינער מיט קנויטען וועלען זיי שוין האָבען אויען פיד...
און לאָזען זיי אָנמאַכען אויפ׳ן הימעל א יאַריד!...

„מלך עליון" קנאַקט אונבאַי דחברה קדישא —
תחית־המתים איז ערשט נאָכ׳ן אלף השישי —
דער ווייל בין איך דאָ בעל־הבית אויף די מתים;
מעגען זיי מאַכען מחילה שטינקען — מיר קוממט מיין לוין!..
און לאָזען זיי זיך דאָרט קאַטשען אין דיא טליתים,
און שרייען אויף א מת־קול צום מלך עליון!"...

האוחז ביד — וכל מאמינים.

האוחז ביד, מע טאַפּט שוין פשוט אָן מיט דיא וואַנד,
דיא ערמה, דעם תרמית, דעם שקר און רמאות,

וכל מאמינים, און אַללע גלויבען נאָך פאַרט אַזוי פאַרברענט...
און שטופּען זיך מאַקע אַלץ אינ׳ם וויסטען טעות!...

האוחז ביד, מע טאַפּט שוין אָן דאָס פאַלשע מעכאַניזם,
פון דיא היינטיגע דאָקטורים מיט דער מעדיצין —
מיט זייער עקספּעדירען חולים, וואָס דאַרפען שוין פיזם...
קיין אישל, קאַרלסבּאַד, פעלין און בּרינן.
מיט זייער איבּער־געקייטער עצה דעם חולה מסוכן,
וואָס האָט שוין לאַנג ניט קיין מאַגען, קיין לינג:
„טרינקען זיי מילך! און עססען זיי ביפשטיקס!
„אונד ערגערען זיי זיך ניכט אין קיינען בעדיענג!"...
און אַט מיט דעם עצה׳ן און שיקען אין דיא בעדער.
מאַכען זיי זעהער א גאַנץ גוטען חלוף בסדר.
זיך אין טאַש אַריין דאָס גאַנצע ביססעל געלד,
און דיא בידנע פּאַציענטען גלייך אויף יענער וועלט!...

— —

וכל מאמינים, און קוריערן זיך ביי זיי יאהרען,
און עס ווערט זיי כלל גאר ניט נמאס ומאוס —
זיי קריינקען און טשאכנען און שטארבען — און... פאהרען...
און שטיפפען זיך טאקע אלץ אין דעם וויסטען טעות!...

האוחז-ביד, מע טאפפט דאך שוין טאקע אן בחוש,
די שאדליכע פאלגען פון דער וויקטער מאדע.
אז זיא רויבט אוועק אפילו ביים נגיד א שליש,
פון זיין לעבען — און ביים ארימאנן... אודאי!
אז זיא ברענגט צו אללערליי שאנדליכע טהאטען,
און צו מסוכנ'ער קנאה־שנאה פון אללע זייטען —

וכל מאמינים, אז אהן אט א דיעזער. מין חצופה,
איז מען קיין מענש ניט, פונקט ווי דער אהן א נאאז...
און מע זוכט גאר ניט צו דעם חלאת קיין תרופה,
און מע שטיפפט זיך טאקע אלץ אין דעם וויסטען טעות!..

האוחז-ביד, מע טאפפט שוין גוט אן דעם שווינדעל,
פון אללע היינטיגע סוחרים און מסחרים —
מע ווייסט שוין, אז דאס גאנצע קאממערץ־געזינדעל,
מען שוין געהמען די טארבע אונטערען ארעם...
מע זעהט שוין ווי געשעפטען עפפענען זיך לכתחלה,
אויף אנצוזעטצען טאקע נאך דאס ערשטע יאהר,
און נאכ'ן אנזעטין שוין בלייבט זיי ניט אפילו,
אבאזעם האטש אויף אויסקעהרען דעם קאנטאר...

וכל מאמינים, אז א „סוחר" איז לייטעש אין אללע פאכען —
איהם ניט מען אפ די טאכטער מיט'ן ביסעל טעות...
און א „בעל מלאכה" — „פע! ס'איז נאר צום לאכען!..."
און אזוי שטופפט מען זיך אלץ אינ'ם וויסטען טעות!...

ניט קיין פערגינער !

מע האט מיר היינט דערצעהלט אין מארק :
ווען פייפערמאנן רופט מיך צו זיך אין סאד אריין ,
טרינקען טייהע , אדער א מאהל א גלעזעל וויין ,
זענען מיר מיינע חברים מקנא דער־אויף שטארק ,
די און־פערגינער ווייסען א פנים ניט ,
ווי טייער איך בצאהל פאר יעדער וויזיט ,
עס קאסט מיך בלוט — מעג איך שווערען ,
די „מאדאם" לעזט פאר אונז א ראמאן ,
און זייער „מאדמאזעל" באראבאנעט אויפן פארטעפיאן ,
און איך מוז נעבעך — זיצען און הערען ...

מ. וו. זאטולאווסקי

פישקע דער קרומער

אדער א מעשה פון יודישע ארמעלייט .

אונטער דעם דאזיגען נאמען האב איך שוין אפילו גאנץ לאנג , א ניינצען יאהר
צוריק [1869] , ארויסגעגעבען א ספריל , נאר יענץ ספריל איז געווען זעהר א קליינס ,
אנגערערטהאלבען בויגען לערך , דער היינטיגער ספר איז אין גאנצען נייא און האלט צעהן ע
געדרוקטע בויגען , פון מיין פישקע דעם קרומען גיב איך אייך דא א פראבע

מענדעלע מוכר ספרים

דאס ערשטע קאפיטעל .

קוים גיט א שיין די ליבטיגע זון און זומער לעב אין דעם לאנד , מענשען ווערען וויא
נייא געבוירען און דאס הארץ פרעהט זיך זייא קוקענדיג אויף גאטס וועלט דער שיינער ,
דענסטמאל הויבט בייא יודען זיך אן די רעכטע אומטיגע צייט צוקלאגען און פארגיסען
טרעהרען , עס געהט דאס גאנצע צעטיל טרויער , תעניתים , פייניגען־זיך , יאמער און געוויין
פון ספירה ביז העט אין די גרויסע בלאטעס און נאסע אמענדיגע קעלט . דענסטמאל
שטעלט זיך פאר מיר , מענדיל מוכר ספרים , דער גרויסער יריד . איך ארבייט , פאהר
בעשטענדיג ארום צופארזארגען יודישע קינדער אין אלע שטעדטליך מיט די אלע נייטיגע
מאטעריאלען צום וויינען : מיט סליחות , מיט קינות , ווייבערשע תחינות , מענה־לשונים

שופרות און מַחֲזורים, הַכְּלָל, יודען קְלאגען, פארוויינען דעם זומער און איך מאך מיר דערווייל געשעפטען. — נישט דאס בין איך אויסען.

אונטער וועגענס איינמאל, שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז גאנץ פְרִיה, זיצט איך מיר אויף דער קאלניע פון מיין ביידיל, אין טַלִית און תְּפִילִין, מיט דער בייטש אין דער האנד, גאנץ יודעשליך. דיא אויגען זענין מיר צוגעמאכט, בִּכְדֵי נישט אנצוקוקען ביים דאווענען דיא לעבעדיגע וועלט. מַעֲשֵׂה שָׂטָן אָבער איז זיא, דיא נאטור, וויא הייסט מען עס, געווען וואונדער־שיין, נאר א בילד און עס האט מיך געצויגען, עפיס וויא א כִּישׁוּף, א קוק צו טאן. איך האב א היבשע צייט מיך געראנגעלט מיט מיר אליין. דער יֵצֶר טוֹב זאגט: „פע! ... מען טאהר נישט!“ דער יֵצֶר הָרָע אקעגען טארעט: „נישקשה! האב הֲנָאָה, נארעלע!“ און עפענט מיר דערביא טאקי אויף איין אויג. עס טהוט מיר א שיין, נאר וויא אויף צו־לְהַכְעִיס עפיס, א בילד־שיינע פאנאראמע: פעלדער געשפרייגעקעלט מיט בליהענדע רעטשקי, וויס וויא שניא, לעבין געלב־גילדענע ראצעמארענע פאסען פון ווייץ און מאט־גרינליכע, הויך געוואקסענע קוקורוזעם, א שיינער גרינער טהאל, בעדעקט פון ביידע זייטען מיט וועלדליך ניס־ביימער, אונטען פלייצט א טייכיל, ריין קלאהר וויא קריסטאל, אין וועלכען עס טוקען זיך די שטראהלען פון דער זון און בעליגען עס מיט פונקעלנדיגע גילדענע פלימערליך. דיא שאף און דיא קיה אויף דער פאשע דארט זעהען פון דערווייטענס אוים וויא טונקעלע, רויטע, געפלעקטע פינטעליך. — „פע, פע! מוסרט מיך דער יֵצֶר טוֹב מיט יענע ווערטער פונם פֶּרֶק: א יוד אונטער וועגענס אז ער איז מַפְסִיק דאס לערהענען און זאגט: וויא שיין דער בוים איז, וויא שיין דאס פעלד, איז גלייך וויא ער טהוט זיך אליין א מַעֲשֶׂה אָן. — „דער יֵצֶר הָרָע אָבער פארטראגט מיר אונטער דער נאז זיסע מְהַיְּדִיגע ריחות פון סטערטעס הייא, געווירץ און קרייטעכצער, וואס צוגעהען זיך אין אַלֶע אֵבָרים. ער צוגיסט זיך אין קונציגע נִגוּנִים פון אַלערלייא שפילפייגעליך, וואס קיצלען ביי דער נְשָׁמָה. ער לאזט מיך פיהלען אויף מיין פָּנִים א ווארם ווינטעלע, וואס גרייזעלט מיר דיא פֵּאוֹת, שושקעט מיר אין דיא אויערען: קוק, האב הֲנָאָה און זייא א מענש, דוא נארעשער יוד איינער! — איך בעבע, מריקע מיר, מישטעהנם געזאגט, אליין נישט רעכט צוהערען וואס איך בעבע. עפיס מראגט מיר דער מוֹחַ. עס פיקט מיר אין קאפּ און עס טראכט זיך זידלעריען: געפּגרטע נְפָשׁוֹת! ... אהן לייב, אהן לעבען ... נְשָׁמוֹת פארריקטע אין טשאלענט! ... אהן ריח, אהן טעם ... דראפּאטשעס צושאטענע! ... אפגעשלאגענע הושענות! ... איך צושאקעל מיך מיט געמאכטער כַּוָּנָה, בִּכְדֵי עס זאל זיך נישט טראכטען און דערהער גראד וויא דאס מויל לאזט פון זיך אליין אוים יענץ שטיקעל דאווענען מיט דיא ווערטער: „הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים.“ דאס הייסט אויף קָרְבָּן־מִנְחָה טייטש: דער דא קערט אום דיא נְשָׁמוֹת צו דיא טויטע פְּגָרִים.

הא, וואס! ... אקגען וועמען? ... טהוא איך מיך א חאפּ, פארשעהמט פון מיינע אייגענע מיאוסע געדאנקען, און בִּכְדֵי צופארגלעטען מיין פעהלער אקעגען דעם רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם מאך איך קלאמפערשט א מינע, וויא נישט זייא מיין איך, דא פערדיל מיין מיך... דערלאנג דעם שלימזלניק מייגעם א שמיטצעל מיט דער בייטש, מאכענדיג דערביא: א־א־א, פְּגִירָה איינע!

א שיינער איינפאל אפילו! נאר היינטיגם מאל האט עס ווייניג געווירקט, עס האט מיך שטארק געקרענקט, פאר וואס גראד היינט זאל מיר נאר איינפאלען אזעלכע געדאנקען, היינט ווען וויינען און קלאגען בעדארף מען אויף דעם גרויסען חורבן, אויף דיא גרויסע צרות, וואס דיא קינדער ישראל האט געטראפען — די ק א מ א נ ד ע פון נבוכדנאצר מלך בבל איז אריין אין ירושלים און פון איהר א תל געמאכט .... איך מאך א רחמנות־פנים און זאג דיא סליחות צום היינטיגען שווערען טאג אויף א וויינענדיג קול, וואס איז געגאנגען אלץ העכער און טרויערדיגער אין דעם פזמון דארט, ביי יענע ביטערע ווערטער:

„והשפיפון מצפון און דער פיפערנאטער, דער טאטער פון צפון זייט, כשבולת שמפני האט וויא א שטראם וואסער מיך פארטראגען וייט. והצייד און דער יעגער, טויט־שלעגער, שלח יד, טהוט א לאפ, א האפ, והצפיר והשעיר, אויך דיא ציג, אויך דער צאפ."

א יוד אבי ער שניידעט זיך אביסיל אויס מיט א פ ז מ ו ן, רעדט זיך אן וויא א פויק און זאגט אפ א ס ל י ח ה דאכט זיך איהם. ער האט שוין אלמדיגג אפגעטאן און איז וויא איין אפגעשמיסען קינד נאכן אויסוויינען זיך, ווייטער זיך גאנץ צופרידען. איך זיטץ מיר אנגעלעהנט אויף דער קעלניע, גלעט מיר דאס בערדיל, שוין מיט א גרינגער געמיטה גלייך וויא איינער רעדט: מיינם האב איך געטאן, געבונג יוצא געווען; אצינד נאמעניו איז נאר געווענדט אין דיר. נוייז זיך טאטע, פאטער, רחום־צדיק! — „געה שוין, געה, זייא מוחל!" מאך איך צום בערדיל מיט גוטען, איבערבעטענדיג עס אין הארצען פאר דעם צונעמעניש „פ ג י ר ה" פריהער. מיין שלימזלניק טהוט זיך א קניא אויף דיא פערערסטע פים, א בוק מיטן קאפ צו דער ערד און קרעכצט עפיס אזוי, וויא געזעגט: „גדני פרייך! און וואס איז עפים מכח עסען?" — קלוג הלעבין וויא דער טאג! זאג איך, געבענדיג איהם בשעת מעשה א צייכען, אז ער מעג אויפשטעהען, זיך שטעלען אויף דיא פים, נישט אומזיסט שטעהט אין דיא קינות: „ציון, בך כל־בהמות ועוף חכמו." דאס הייסט: ביי דיר, כנסת ישראל, זענען אלע ב ה מ ו ת ק ל ו ג!... נישט דאס בין איך אויפען. פון דער דאזיגער ממרא בין איך טראכטענדיג ווייטער ארויף אויף דיא כנסת ישראל, זיך פארטיפט אין דיא געדאנקען מכח זייער חכמה, זייער פיהרונג, זייערע פייגע־בריות און מכח זייער לאגע נעביך. דער קאפ טאלאבענדעט זיך מיר אהין, אהער, עס דאכט זיך מיר עפים דער פיפערנאטער, נבוכדנאצר מיט דער קאמאנדע, א שרעקליכע מלחמה, א קלאפעריא, א געשלעגעריא, דיא קאמאנדע ברעכט ווענט, זעטצט אוים טיהרען, שויבען, יודען, א מהייל אין בליתים, א מהייל מיט פעקליך סחורה און אלטע חפצים מהוען זיך אן א כח, שרייען געוואלד — און אנטלויפען. איך האפ א שטעקען. לאז מיך — און בוק אויף דער ערד, אויסציהענדיג זיך ווי גרוים איך בין.

א פנים, אין דעם דאוונען האב איך, נישט אויסגעערדט זאל עס זיין, געהאפט א דרעמיל. מיין ביידיל, טהוא איך א בליק, איז אריין אין א קאליטשע, וואס אויף יענע בעל־העגלהישן לשון הייסט עס א „מינטעריל". אין דעם היינטערשטען רעדיל איז פארמישעפעט איין אקס פון עפים איין אנדער ביידיל, דאס פערדיל מיינס שטעהט אין געהאקטע וואגען מיט זיין פוס איבער דער האלאבלע, פארדרעהט אין דיא לייצען און טאפעט וויא א נאנז.

פון יענער זייט ביידיל שיטען זיך טויטע קללות, אויף יודיש, מיט א קייכען אונ הוסטען אין איינעם. — אי, א יוד! טראכט איך מיר, איז אהן סכנות... אונ טהוא מיך א לאז אין איין כעס אויף יענער זייט וואגען. דארט אונטערן וואגען ליגט פארפלאנטעט אין טלית אונ תפילין א יוד, דיא ביימש פארדרעהט מיט דיא רצועות, צאפעלט אונ ארבייט מיט אלע כחות זיך אויסצודרעהען. איך שטייטש! ער—סטייטש, סטייטש! איך בטל צו איהם אוים חלומות אונ ער צו מיר, נישט אנצוקוקען איינער דעם אנדערענס פנים. איך פילדער: וויא שלאפט עס אין דאווענען א יוד! ער צוריק: וויא פאפט עס א יוד! איך איהם אין מאמען, ער מיר מיט א צונאב: אין דער מאמען אריין! איך שמיים זיין פערדיל, ער, אויספלאנטענדיג זיך, לויפט אונ שמייסט מיין פערדיל. ביידע פערדליך שטעלען זיך דיבאם אונ מיר, שטארק אנגעציינדען, לאזען זיך איינער צום אנדערען צו הענדו־פענדום: וויא דיא העהנער, מיט דער דעה אנצונעהמען זיך פאר די פאות, אקעגען א רגע שטעהען מיר שטיל, שארף אנקוקענדיג איינער דעם אנדערען. עס האט געמוזט זיך אויסנעהמען משונה ווילד, האבען דעם זיבעטען חן: צוויא יודישע גבורים, אין טלית אונ תפילין, שטעהען, אנגעדרודעלט, גרייט צובעווייזען זייער גבורה אונ זיך פאטשען אויפן פרייעם פעלד, וויא אין א בית־המדרש, להבדיל!... אזעלכם האט מען באמת געמעגט אויף חידושים געהען זעהען. מיר שטעהען, קוקען אונ אט בעדארף שוין פליהען הייסע פעטש, פלוצלים שפרינגען מיר איינער פונם אנדערען אויף עטליכע טריט אפ אונ לאזען ביידע, שטארק פארוואונדערט, אין איין קול ארויס: אוי, ר' אלטיר!... אוי, אוי, ר' מענדעלי!...

אלטיר יקנה"ז איז א יאדערדיג יודיל, א געשפיקעוויטער מיט א דיק בייכעל. זיין פנים איז געדיכט בעוואקסען מיט שמוטציג־געלע האר, פון וועלכע ס'איז דא גענוג אויף פאות, אויף א בארד אונ אויף וואנטשען אי פאר זיך, אי אויף נאך עטליכע יודען צו־בעטהיילען. אין דעם דאזיגען ים־האר ליגט א וויספע—א ברייטע, פליישיגע נאז, וואס איז דאס רוב יאהר פארלייגט, אהן א שום התמונות. נאר ווען עס מאכט זיך אין איהר א מאל עפים א פארענדערונג, אונטער א פאר פסח א שטייגער, ווען עס לאזט אומוטום, עס געהט דיא קרעע אונ דער בעל־הבית איהרער געהמט זיא אין דער ארבייט מיט אלע פינף פינגער—דענסטמאל בלאזט זיא הילבעדיגע תקיעות, וויא א שופר; דענסטמאל קלינגט מיט איהר גאנץ טונעיאדעוועקע, אין איינעם מיט דיא אינדיקעם דארט גיט זיא דענסטמאל קאנצערט. אלע אין שטעדטיל בלייבען פארגאפט אונ עס שיטען זיך איהר שמעק טאבאקע פון אלע זייטען מיט ווינטשעוואניעם יקנהזין אהן א צאהל: אסים, אסים! איבערהויפט אין דיא יודישע שטעדטליך צושפילען זיך די געז אין יענער צייט. מסתמא שמעקט דאך עס מיט עפים אונ עס האט א טעם... דאס איז שוין דארט אזוי געשטעלט, וויא פרשה יתרו ציגלען זיך דיא ציגען. נישט דאס בין אויסען. אלטיר יקנה"ז איז א טונעיאדעוועקער מוכר ספרים, מיינער א בעקאנטער פון אלטע יאהרען, ער איז א מענשיל פאר זיך, נישט שטארק איבערגעשפיצט, נישט קיין גרויסער בעל־דברן, שטענדיג אנגעבלאזען, וויא ברוגז אויף דער וועלט, הגם ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש.

נאך דעם בריטען שלום־עליכם פון ביידע צדדים, נעהמען מיר זיך איינער דעם אנדערען אויסצופארשען, דאס הייסט ביא אונז יודען געוועהנטליך: א טאפ טאן אין וואגען, אדער א שמעק טאן, וואס הערט זיך.

—וואהין פאהרט עס א יוד ? גיב איך אלטירן א טאפ.

—וואהין עס פאהרט א יוד ? עט ! ... ענטפערט אלטיר צוריק מיט א פרעג. וויא דער שטייגער איז פון יודען, נישט צוענטפערען גלייך, אפצופטרען יענעם מיט „עט" און אנצושטויסען זיך אויפן ווינק—דיא אלע חכמות, וואס אין דער מלאכה אנשמעקען. א טאפטאן, שמעקען ... א יוד פאהרט ! אין דער ערד מיט'ן קאפ פאהרט ער ... און מעלתו פאהרט עס וואהין ? טהוט מיך אלטיר צוריק א טאפ.

—אהין ! ... וואהין געוועהנטליך איך פאהר אין דער צייט :

—איך שטוים מיך שוין אן וואהין. צהין קיין גלופסק, וואהין איך פאהר אויך אצינד. מאכט אלטיר מיט אזא מינע עפים, וויא עס ארט איהם, צום פדיון זאל עס איהם חלילה נישט שאדען. — נאר פאר וואס, ר' מענדעלי, איז בייא אייך היינט עפים מן הצד, מיט א הינטער וועגעלע און פאהרט נישט מיטן גלייכען וועג ?

—היינטיגס מאל איז מיר גראד אזוי אויסגעקומען, ס'איז רעכט ! שוין א לאנגע צייט מאך בין איך אויף דעם וועג נישט געווען. און בייא אייך, ר' אלטיר, פאר וואס איז עס עפים הינטען־ארום ? טהוא איך א שמעק. פון וואנען קומט עס א יוד ?

—פון וואנען א יוד קומט ? פון אלדע שווארצע יאהר ! ... פון דעם שיינעם יריד ... נאט אייך א יארמעליניץ ! איינגעזונקען זאל זיא ווערען !

און דערוויל וויא אלטיר מיינער שעלט, פלוכט יארמעליניץ מיט דעם יריד דארט. פאהרען אן אקעגען גויעשע פוהרליך מיט א געשרייא. פאר וואס דער וועג איז פארשטעלט. דערנאך וויא זייא האבען דערזעהן צוקומענדיג מיך און אלטירן, ביידע אין דיא טליתים גאנץ פיין, מיט גרויסע של־ראשין אויפן קאפ און לאנגע ברייטע רצועות, צושרייען זייא זיך שוין גראבליך מיט געשפעט :

—באטשיטי יאקיי פאני־בעריי, צאטצי, ע־ע ! טראסצא וואשי מאטערי, דאיטי דאראגי ! הייא, חודקא זשידקי, לאבסארדאקי !

איך מיט אלטירן טהוען מיר געשווינד זיך א נעהם צו דיא ביידליך מיט אימפעט. א פאר פון דיא פויערען, חאטשע נישט פון יודישע קינדער, נאר דעם אמת מוז מען זאגען. האבען געהאט אזוי פיל יושר צוהעלפען אונז אין דער נויט, און בזכות זייער שטופ טאקי איז מיין ביידעל באלד פונם טינטעריל ארויס. זיסט, וואלטען מיר זיך אוועקגעקאברעט. גאט ווייסט וויפיל, און נאך געקענט מיאוס צערייסען אונזערע טליתים. מיט די עשו'ס אין איינעם איז אויסגעקומען שוין גאר עפים אנדעריש. זייא האבען געשטופט אויפן רעכטען אמת טאקי. והידים ידי עשו. באלד צודערקענען געווען עשו'ס הענט, און בייא אונז להבדיל, איז גאר געווען הקול קול יעקב. דאס הייסט מיר האבען זיך נאר געקוועטשט, זיך געמאכט וויא מיר שטופען קלאמפערשט ... נישט דאס בין איך אויסען. וויא באלד גאר דער וועג איז געווארען פרייא, זענען דיא גראבע חאמולעס זיך געפאהרען זייער וועגס, אויסדרעהענדיג דיא פארצעס צו אונז, אלץ געלאכט, געשפעט.

וָואס מִיר גֶעהֶען וִויא גַלְחִים לְהַבְדִיל אֶנְגֶעטָאן לֶעבִּין דִיא פֶערְד אִין וֶועג אוּנ דִינֶען דֶעם בּוֹרֵא מִיטְ דֶער בַּייטְשׁ אִין דֶער הַאנְד ... אַ טְהֵייל הָאבֶּען טֵייטֶענְדִיג אוֹיף אוּנְז מִיט אֵיין עֶק פָּאלֶע וִויא אַ „חַזִיר־אוֹיעֶרִיל” גֶעשְׁרִיגֶען: וְשִׁיר הַאלַאמֵייא! אַלְטִירֶן מַייגֶעם הָאט עֶס נִישְׁט אַזוֹי גֶעאַרְט. אוֹיךְ מִיר לַייט! מַאכְט עֶר מִיט אַ קְנֵייטְשִׁיל, פַאר וֶועמֶען, מִשְׁטֶעהֶנְס גֶעזָאגְט, מֶען הָאט זִיךְ דָא צוּשֶׁעהֶמֶען! ... מִיךְ אָבֶּער הָאט דָאס שְׁפֶּעטֶען זַייעֶרְם יָא גֶעאַרְט. גֶעוַואלְד, רִבּוֹנִי־שֶׁל־עוֹלָם, פַאר וָואס? פַאר וָואס? פַאר וָואס?

אַלְמַאכְטִיגֶער גָאט! זָאג אִיךְ מִיט אַ גֶעבֶּעט אוֹיף תְּחִינָה־לָשׁוֹן; עֶפֶען דַיינֶע אוֹיגֶען אוּנ טְהוּא לוּגֶען פוּן דַיין הַארְבֶּערִיג, דָאשׁ אִיז דֶער הִימֶעל, וִויא דַיינֶע פָארְכְצוּמֶע יוּדֶעלִיךְ זֶענִין צוּ שְׁפָּאט אוּנ צוּ שַׁאנְד גַייעֶרְט וֶוערֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן דַיין לִיבֶּען נָאמֶענְשׁ וֶוערֶען, וַוייל זַייא פָארְכְטֶען דַיין פָארְכְט, זַיי אַכְפֶּערִין דַיינֶע גֶעבָּאט הָאפֶּערְדִיג מִיט וַואהְרְהַאפְטִיגְקֵייט. דְרוּם וֶועלְגֶער אוֹיף אוּנְז דַיין בַּארְמְהַארְצִיגְקֵייט אוּנ לָאמִיר טָאן גֶעפִינֶען לַייטְזֶעלִיגְקֵייט אוּנ חֵן אִין דַיינֶע אוֹיגֶען אוּנ אִין דִיא אוֹיגֶען פוּן אַלֶע מֶענְשֶׁען. בַּאשִׁירֶעם דַיינֶע הָאפֶּערְדִיגֶע גֶעלִיבְּטֶע שָׁאף. דַיין רַחֲמָנוּת זָאל טָאן בְּרוּמֶען אוֹיף דַיינֶע פַארְשְׁטֶענְדִיגֶע פָארְכְטֶער. טְהוּא אוֹיךְ בַּאגִיטִיגֶען מַיין מַזָל פַאר מַיין לוֹיבּוּנְג אוּנ הֶעשַׁיינוּנְג הַיינְט דַיין נָאמֶען בֶּעשַׁיינְפֶערְלִיךְ מִיט אַכְפֶּערְקֵייט. טְהוּא צוּשִׁיקֶען מִיר, דַיין קְנֶעכְט, מֶענְדִיל, דֶער זוּהְן פוּן דַיין דִינְסְט גְנֶענְדִיל אוּנ כָּל־יִשְׂרָאֵל עֶפִּים פַּרְנָסָה, אַ גוּט גֶעשֶׁעפְטִיל מִיט נַחַת רוּחַ, אָמֵן! ...

תולדות ר׳ שלום יעקב אבראמאוויטש.

ה׳ שלום יעקב אבראמאוויטש, פון וועלכען מיר געבען דאס בילד אין „הויז פריינד“, איז גענוג בעקאנט דורך זיינע העבראישע ספרים און דורך זיינע פיעלע ארטיקלען כמעט אין אללע העבראישע צייטונגען און זשורנאלען. נאר נאך מעהר בעוואוסט איז ער געווארען און זיך געמאכט אגרויסען נאמען ביים פאלק דורך זיינע ספרים וואס ער האט געשריבען אין דער יודישער פאלקס־שפראכע: וועמען איז ניט בעקאנט „די קליאטשע“ ווער האט ניט געלעזען „דאס קליינע מענשעלע“, „מסעות בנימין השלישי“ און נאך אנדערע?

אין דעם ארטיקעל וועלען מיר ניט רעדען וואס פאר א ווירקונג זיינע ספרים האבען געהאט און הערען ניט אויף צו האבען אויף דעם פאלק, מיט וואס פאר א גרויסען טאלאנט זיי זענען געשריבען, מיט וואס פאר א בעזונדערע ריינע, אמתע, יודישע פאלקס־שפראכע ער שרייבט, — מיר ווילען נאר זאגען, אז זיינע זשארגאנישע ספרים האבען איהם אזא גרויסען נאמען געמאכט צווישען יודען, אז יעדען פון אונז אינ־טערעסירט זיין בעדזשאן זעלבסט, זיין לעבען און וואס מיט איהם האט זיך פאססירט, ווי זיין טאלענט האט אנגעהויבען שפראצען און וואקסען ביז עס איז צייטיג געווארען די שאנע פרוכט, וועלכע אללע האבען פון איהר אזא הנאה.

צו דעם צוועק האבען מיר זיך בענוצט מיט דעם אויסגעצייכענטען ארטיקעל פון ה׳ ס. בינשטאק, וואס איז געדרוקט צו ה׳ אבראמאוויטש׳ס יוב לעום אין זשורנאל „וואסחאד“ 1884.

ה׳ שלום יעקב אבראמאוויטש איז געבוירען אין יאהר ה״א תקצ״ה (1835) אין דער ליטא, אין א קליין שטאדטיל קאפיל, זיין פאטער איז געוועזען א יוד א תלמיד חכם און דער פאר האבען אללע אין שטאדטיל איהם אבגעגעבען כבוד, און ווי דער שטייגער איז האט מען זיך פון שטאדטיל צו איהם געווענדעט מיט עצות, דער צו איז ער געוועזען א פארמעגליכער בעל הבית, אזוי איז זיין פאטערס הויז געוועזען „א שטוב פון מענשען“ און אונזער צוקינפטיגער פאלקס־שרייבער האט געהאט אויף וואס זיך צו־קוקען און וואס צו באמערקען. פון דער נאטור איז דער יונגער שלום יעקב געוועזען א ציקאווע קינד, אללעס וואס ער האט געהערט און געזעהן האט איהם פאר־אינטערעסירט, ער האט ליעב געהאט אויס־צוהערען וואס מע האט גערעדט, צו־קוקען זיך וואס יעדער טהוט, און צו־קוקען ביי זיך יעדעס ווארט, אזוי איז מיט זיין לערנען אויך געוועזען.

דער פאטער האט געוואלט דאס זיין זוהן, וועלכער האט געהאט זעהר א גוטען קאפ, זאל לערנען מעהר ווי אללע אנדערע קינדער, און דרום האט ער איהם אוועק־געגעבען צו די בעסטע מלמדים.

צו 11 יאהר האט ער גוט געקענט תנ״ך און אויך גמרא, אללע האבען זיך געוואונדערט אויף די פעהיגקייטען פון דעם יונגעל. און יעדער וואס עס האט זיך נאר באקאנט מיט איהם האט נביאות געזאגט, אז פון דעם יונגער וועט אמאל ארויס וואקסען א תכשיט צווישען יודען, אדער א גרויסער רב אין א גרויסער יודישער שטאדט,

(הויז-פריינד)

און טאַקע צו 11 יאָהר האָט איהם שוין זיין פאָטער אָבגענומען פון דעם מלמד און מיט איהם אַליין געלערענט אַלעס וואָס אַ רב דאַרף נייטיג וויסען, און נאָך מעהר טאַקע ווייטער גמרא מיט אַלע פּרושים און כּמעט. דאָס לערנען ביי זיין פאָטער איז געוועזען אָהן אַ שום סיסטעמע און אין קיין בעשטימטע צייט: אַמאָל איז אַוועק געגאַנגען דריי מאָל אַז מע האָט קיין ספר ניט אַנגעקוקט און דער תּלמיד האָט זיך אַרומגעפּלאָנטעט פון איין ווינקעל צום אַנדערען, און מיט איין מאָהל פלעגט איהם זיין פאָטער אויפוועקען 4 שעה פאַר טאָג און געלערענט אַלאַנגע צייט נאָך־אַנאַנד, זיך ניט אָבגערוהט אויף קיין מינוט, אָדער גלייכער געזאָגט: מע האָט געלערענט אַזוי לאַנג ביז מע איז געבליבען אָהן כּוחות. אָפט האָט זיין פאָטער דער רבי ליעב געהאַט זיך אַריין לאָזען מיט זיין תּלמיד אין טיעפע ענינים, און אויך דערצעהלען לעגענדען (אַגדות) פון דער גמרא און שאָנע מעשׂות פון דעם יודישען לעבען. וואָס ווייטער אַ יאָהר איז ער מעהר קלאָר געוואָרען אין תּנ״ך און אין תּלמוד, צו 14 יאָהר האָט ער זיך שוין גערעכענט פאַר אַ „חריף“ און האָט שוין קיין מורא ניט געהאַט זיך מפלפל צו זיין מיט די גרעסטע קאָפּליער לומדים. אין דער צייט האָט שלום יעקב האָט נאָך ניט געקענט קיין אייראָפּעאישע שפּראַכע, פון דעסטוועגען האָט עס איהם געצויגען שרייבען עטוואָס גוטעס, און האָט אָנגעהויבען שרייבען אַ דראַמע אויף ריין לשון קודש. פאַרשטעהט זיך אַז די דאָזיגע מין דראַמע, ווי דער לעזער וועט זעהן ווייטער, האָט קיין שום ליטעראַטורנם ווערטה ניט געהאַט, נאָר פון דער יונגעלשער דראַמע זעהט מען אַז זיין טאַלענט האָט זיך אין איהם דערוועקט. זעהר פריה האָבען זיך ביי איהם געענדיגט זיינע קינדער־יאָהרען, תּאַטש אומשטיינס געזאָגט, וואָס פאַר אַ קינדער יאָהרען האָט געקענט האָבען אַ קאָפּליער קינד. אַז מעהר ווי דעם חדר און די היים האָט ער ניט געזעהן: יאָר ווי שאָן, ווי ליעב האָבען איהם אויסגעזעהן זיינע פערגאַנגענע קינדער־יאָהרען, ווען ער האָט זיך דער האוסט, אַז ער האָט ניט קיין היים און ניט קיין חדר, ניט קיין פאָטער און ניט קיין רבין — דען דאָס אַלעס האָט ער אין דעם יאָהר פאַרלוירען! זיין פאָטער איז געשטאָרבען צו 44 יאָהר און זיין ליעב קינד איבער געלאָזט אַ יתום צו 14—15 יאָהר.

דער נייער יתום האָט באַלד זיך דער וואוסט די בעדייטונג פון „נויט“. זיין פאָטער האָט איבער־געלאָזט איין אַלמנה מיט עטליכע קליינע יתומים, זי האָט ניט געקענט פיהרען איהר מאַנס געשעפטען, און ווי דער שטייגער איז, ווען דער קאָפּ געהט אַוועק, האָט פון אַלעס אָנגעהויבען ביסלעכווייס צו ווערען אַש. נאָר די נאָהנטע קרובים האָבען גערעשעט, אַז פריהער פאַר אַלעמען זאָל מען דעם עלטערען זוהן אַוועק שיקען אין אַ ישיבה, ע״שטענס ער זאָל זיך ניט אַרום דרעהן פּוסט־און־פּאַס, און צווייטענס זאָל ער ניט ליגען ביי דער אַלמנה אויף דעם האַלז.

נאָך זיין אַריינטרעטען אין דער ישיבה האָבען די זעלבע קרובים חתונה געמאַכט זיין מוטער פאַר אַ צוענדאַר, וואָס האָט אַרענדירט אַ מיהל און אַ חוטאָר ניט ווייט פון קאָפּיל. אין קאָפּיל איז נאָר געבליבען זיינע אויסגעגעבענע שוועסטער און אַ מוהמע פון דער מוטערס צד׳ מיט דער דאָזיגער מוהמע זענען געקניפּט און געבונדען די ערשטע קאַפּיטלען פון אונזער פאָלקס־שרייבערס לעבען. איהר מאַן האָט זיך אין

שטאדטי פארשולדיגט אויף עטליכע הונדערט רובעל. די צייט איז איהם געגאנגען שלעכט און ער האט געמוזט באלד אוועק פון דער היים, — אזוי איז די מוהמע געבליבען אלעבעדיגע אלמנה.

אין צוויי יאהר ארום אז ער איז פון דער ישיבה געקומען אין זיין געבורטס־שטאדט, האט איהם זיין שטיף־טאטע פארבעטען צו זיך אין חוטאר.

נאך צוויי יאהר לערנען אין ישיבה, נאך צוויי יאהר הונגעריג און באַרוועס ארומגעהן, נאך צוויי יאהר פון איינגע פארסמטע לופט, נאך טונקעלע, שווארצע, פינסטערע ביטערע און זויערע צוויי יאהר, האט ער אויף דעם חוטאר דער־שמעקט פרישע פרייע לופט, די ברייטע פעלדער, די געדיכטע וועלדער, דאס קטילע רוישען פון דעם לויפענ־דיגען וואסער. מיט איין ווארט: דאס דארפישע שטילע ריינע לעבען, די הערליכע נאטור האבען אויפגעוועקט אין אונזער פאלקס־פאעט זיין גרויסען טאלענט — און דא צו 17 יאהר הויבט ער אן אין ערשטען מאל צו לויבען די נאטור אויף דער הייליגע שפראכע וואס אונזערע נביאים האבען געשריבען. די שירים טראגען נאך אויף א יונגעלשען כאראקטער, נאר אין זיי זעהט מען שוין זיין טאלענט פיעל דייטליכער ווי אין זיין צוואליגע דראמע.

דאס דארפישע לעבען מיט זיין גאנצער פאעזיע האט איהם אבער ניט לאנג געשמעקט. די דארפס־לייט מיט זייער מעלאמשענעם לעבען, זיין שטיף־פאטער מיט זיינע גראשענע־חשבונות און די מיהל מיט די מיהלנער — צו אזא לעבען האט ניט געקענט געוואהנט ווערען אונזער יונגער פאעט. זיצען אין בית המדרש און זיך מפלפל זיין מיט די לומדים איז איהם בעסער געפאלען ווי דאס טראכטען דארפישע לעבען וואס ער האט צוגעזעהן ביי זיין שטיף־פאטער אין הויז, און דעריבער איז ער צוריקגעקומען קיין קאפיל — און ווייטער זיך געזעצט לערנען.

אין דער צייט איז אין קאפיל געקומען צו פאהרען א דארטיגער איינוואהנער, וואס האט זיך שוין לאנג געפונען אין וועג. גערופען האט מען איהם אברהמיל חראממאי. דאס גאנצע שטאדטיל האט זיך דערוואוסט פון זיין קומען. אללע האבען איהם ארומגערינגעלט, יעדער האט איהם געפרעגט, יעדער האט געוואלט וויסען, וואס פאר א בייס וועט אברהמיל דערצעהלען פון די ווייטע לאנדער און ווי בכלל לעבט זיך דארטען אונזערע יודעלעך. און־אברהמיל איז געוועזען א בעל פה און דער צו ליעב געהאט אסך צו רעדען, האט ער מיט פערגעניגען דערצעהלט פון די וואהלינער יודען.

— יעדער דארטיגער יוד, האט אברהמיל דערצעהלט, האט זיינע אייגענע בהמות און ציגען, יעדער שטיבעל איז פולל מיט אללעם גוטעם; געפלאכטענע קול משעס (ווייס ברויט) עסט מען דארטען אפילו אין דער וואכען, ניט ווי בא אונז אין דער ליטא, וואס מען קוקט עס אן נאר שבת, און דאס נאר אויף „המוציא" מאכען — ביי זיי עסט מען עס א גאנץ יאהר. אפילו ארימע לייט טהיילט מען אויך אין דער וואכען ווייסע חלות: די דארטיגע ארעמע לייט לעבען שאנער ווי אונזערע ליטווישע גבירים.

— איך אלליין, האט אברהמיל מיט נאך מעהר פייער דערצעהלט, ווען ער האט געזעהן אללע שטעלען־אויף מויל און אויערען און באלעקען זיך פון די קולעטשעס —

איך אַליין האָב באַגעגענט אין וועג אָרעמע לייט מיט זעק אויף די פּלייצעס פֿול אָנגעפּאַקט מיט געפֿלאָכטענע קוליטש און שטיקער „קאָרע“... נאָר ווייסט איהר שלימזל־ניקעס וואָס איז אַזוינס די דאָזיגע קאָרע? — דאָס איז אַזאַ מין פּעטע שכאַליק, וואָס ווערט געמאַכט פֿון די עקען פֿון די דאָרטיגע באַראַנעס. און איהר זאָלט ניט מיינען — האָט אַברהמיל ניט אויפֿגעהערט דער צעהלען, ווען ער האָט געזעהן אַז די סליונע געהט זיי אַריבער פֿון דער פּעטער „קאָרע“ — אַז די דאָרטיגע באַראַנעס זענען אַזוי ווי אונזערע! דאָרטען טראָגען זיי אַזוינע עקען וואָס יעדער עק וועגט אַ האַלבען פֿוד און נאָך מעהר... דאָרטען. בריידער. איז אַ געבענטשט לאַנד — האָט ער געענדיגט ווי זיין שטייגער איז מיט אַ זיפֿץ — דאָרטען קען מען לעבען ווי גאָט אין אַדעס!...

פֿאַרשטעהט זיך, די קאַפּלאָווער האָבען שטאַרק מקנא געווען אַברהמלען, וואָס ער איז געווען אין דעם געבענטשטען וואָהלין, ובפֿרט נאָך אין דעם יאָהר איז אין דער לטאַ געווען אַ גרויסער יקרות און די צייט איז געווען זעהר שלעכט, האָבען פֿיעל אָנגעהויבען וואַנדערען אַהין, חאָטש אַברהמל נעבעך האָט גאָר דאָס ניט געמיינט מיט זיין דערצעהלען די שאָנע מעשׂות.

אַברהמל האָט אָנגעהויבען איינרעדען שלום יעקבֿ'ם מומען, אַז עס איז ניט קיין פּלאַן צו זיצען אין עגונה, און זי דאַרף פּרובען זוכען איהר מאַן, ובפֿרט נאָך, ווי ער האָט געהערט, געפֿינט ער זיך אין דער שטאָדט אַ... אין איין וועגס אויך מיט־נעהמען איהר יונגען פּלעמיאַניק, וואָס קען זיך אין וואָהלין לעבען גאָר אויף דעם שאָנסטען אופֿן, ווייל די וואָהלינער יודען קענען נאָך רעכט ניט דאַוונען, און אַז עס קומט צו זיי אַזאַ ליטוואַקעל, כאַפּט מען איהם ווי הייסע לאָקשען, ער ווערט מלמד אָדער חזן אין אַ געשעפֿט, און וואָס פֿאַר אַ תּכלית איז שטענדיג קוועטשען די באַנק אין קלויז?

מיט נאָך און מיט נאָך אַזוינע שמועות'ן האָט ער אָנגעהויבען איינרעדען דער מומען מיט דעם פּלימיאַניק, און חאָטש דער פּלימיאַניק האָט אַ ביסיל פֿאַרשטאַנען אַז אַברהמיל איז ניט אַזאַ צדיק און מיינט גאָר ניט אַזוי זעהר טובֿה, דאָך האָט ער אַליין שוין אויך געוואָלט זיך אַרויס־רייסען פֿון דעם איינגען שטעדטעל און אָנקוקען אַ ביסעל די וועלט. דער יונגער שלום־יעקבֿ האָט שוין דענסטמאָל פֿאַרשטאַנען, אַז ניט נאָר מיט גמרא קען מען אָבלעבען די וועלט, אַז חוץ זיין געבורסטשטאָדט קאַפּיל, דאַרף מען עפּיס אויך אַנדערעס זעהן, קענען און וויסען; זיין האַרץ האָט איהם געצויגען אין דער וועלט אַריין, ערגעץ ווייט, גאַנץ ווייט, וואו עס דאַרף זיין שאָן און גוט, וואו מענשען לעבען ווי די מלאכים אין גן־עדן — און דעריבער האָט ער אַליין מיט־געהאָלפֿען אַברהמלען און איינגעטענה'ט מיט דער מומען אַז אַברהמ'ל איז גערעכט.

אַברהמיל האָט בעסער פֿון אַלע געוואוסט דעם וועג אין דער־וועלט אַריין, און דער צו האָט ער נאָך געהאַט איין איינען פֿערד־און־וועגעל, קען זיין עפּיס בעסערס ווי צו פֿאָהרען אין דער־וועלט אַריין מיט אַברהמל'ן?

אונזערע צוויי פּערשוינען האָבען זיך לאַנג אין וועג ניט בעדאַרפֿט קלויבען, באַלד נאָך פּסח האָט מען זיך גערידערט אין וועג אַריין, זיין עלטערע שוועסטער וועלכע

האט ערוואַרטעט אַז פון איהר ליבען ברודער זאָל אַמאָל אַרויס־וואַקסען אַ רב, האָט איהם באַלייט מיט טרערען און מיט־געגעבען איהם אין וועג חוץ אַסך הייסע קושען, אַ שטיק שוואַרץ ברויט מיט עטליכע גראָשען מינץ.

מיט דעם זאַפּאַס, אָהן שום געפּאַק אָהן רעקאָמענדאַציעס און אָהן אַיין בעקאַנטען אויף דער וועלט, איז אונזער עמיגראַנט אַרויס געפאָהרען אין דעם לאַנד, וואו עס גיסט זיך מילך מיט האָניג, מיט דער האָפפנונג, אַז עטליכע טראָגען וועלען איהם אויך אין כּולל אַריין פּאַלען.

נאָר מיט דער ערשטען טאָג־רייזע האָט דער יונגער עמיגראַנט דערפיהלט, אין וועלכע האַנד ער איז אַריין געפּאַללען.

אויף דעם וועגעלע איז געזעסען די מומע מיט אַ קליין קינד און אַברהמל מיט איהר פּלימאַניק זענען נאָך־געגאַנגען צו פוס. למשל עס איז אפילו ניט קיין גרויסער פערגעניגען אַזאַ רייזע, נאָר דער אומגליק וואָלט נאָך אַזוי גרויס ניט געוועזען, ווען עס זאָל ניט געוועזען־זיין אין אַנהויב פריהלינג (וועסנאַ), וואו אין פיעל ערטער איז געוועזען די בלאָטע ביז איבערן גאַרטעל, און ניט איין־מאָל האָט דער יונגער רייזענדער צו־זאַמען מיט אברהמלין געמוזט אַרויס־שלעפּען די קליאַטשע מיט דער מומען מיט איהר קינד. „מיין ניט—האָט געשריגען אברהמל צו זיין יונגען פּאַרשוין, ווען מע פלעגט פאַרסטראַגעט ווערען אין בלאָטע —אַז איך האָב דיך מיט גענומען אין וועג, זאָלסט מיר דאָ זיין אַ פּאַניטש. ניין ברודער, דו העלף! ווען ניט, שווער איך דיר באַ באָרד און פּאות, איך וועל דיר אַריין־וואַרפען אין דעם ערשטען וואַלד, אָדער אין אַ בלאָטע: ניאַנטשען זיך מיט דיר וויל איך ניט!

נאָך אַזוינע דרשות איז דאָס בעסטע געוועזען צו־פאָלגען אברהמל'ן און וואַרטען, ביז גאָטט וועט איהם בעפרייען פון זיינע האַנד.

דער צוועק פון זייער רייזע, ווי מיר ווייסען פון פריהער, איז געוועזען די שטאָדט אַ... וואו מע האָט בעדאַרפט געפינען דער עגונה'ס מאַנן, נאָר אברהמיל האָט זיך גאָר אַהין ניט געאיילט: ער האָט ניט אויס־געפעהלט אַיין שטאָדט, אַיין שטעדטיל, ער זאָל זיך ניט אָבשטעלען, און אַליין איז ער באַלד אַוועק צום רב און מיט זיין פּה־קדוש אָנגעהויבען דערצעהלען פון דער אומגליקליכער עגונה, ווי ער פאָהרט מיט איהר זוכען איהר מאַנן, אַלעס צו לייגט אויף צעהן טעלער, ביז ער האָט בעקומען עטליכע גראָשען און בריף צו אונזערע יודעליך, „רחמנים בני רחמנים", זיי זאָלען איהם העלפען באַטע־ווען אידישע טאָכטער פון אַזוינע אומגליקען. אָבגעאַרבעט די קאָמעדיע אין איין שטאָדט, האָט ער די אייגענע קאָמעדיע געמאַכט אין דער צווייטער שטאָדט א. ז. וו. א. ז. וו...

פאַר זיינע פּאַרשוינען זענען, פאַרשטעהט זיך, אברהמלס קאָמעדיעס געוועזען בסוד: ער פלעגט זיי נאָר זאָגען, אַז די בריעף וואָס ער נעמט ביי די רבנים, באַרף מען האָבען צום עסק, ד"ה: מיט זיי וועט ער גיכער געפינען איהר מאַנן. צי זיינע פּאַרשוינען האָבען וואָס צו עסען און צי זיי לעבען, האָט זיך אברהמיל וויניג געזאָרגט. ווען ער פלעגט קומען אין אַ שטאָדט, איז זיין שטייגער געוועזען אַזוי: דעם יונגען פּאַר־שוין האָט ער באַלד אַוועק געשיקט אין בית המדרש, וואו ער האָט זיך גערעכנט אָנ־

עסען מיט גמרא וויפיעל זיין הארץ האט נאר געגלוסט, און פאר דער מוטען האט ער מיט א שטיקיל לייטווינד געמאכט פון דעם וועגעל א ביידיל, דארטען האט זי געוואהנט מיט דעם קינד, און אליין איז ער ארום געלאפין פון שטוב צו שטוב און אלץ געזארגט פאר דער אומגליקליכער עגונה, באנאכט האט ער געגעכטיגט אויף א באנק אין בית המדרש צווישען אללע אנדערע קלעפערס, וועלכע מע קען נאך עד היום געפינען יעדע נאכט אין אונזערע בתי מדרשים.

אין ערך פון אנדערט־האלבען חדשים האט זיך אברהמל געשלעפט מיט זיינע פערשוינען ביז זיי זענען געקומען אין דער שטאדט ל... וואהלינער גוב., דא האבען זיי בעדארפט שטעהן עטליכע טאג, ווייל עס איז געוועזען ערב שבועות, דא האט ער פארטראכט זיין יונגען פארשוין פטרין און דער ביי פארדינגען שאנע עטליכע רובעל, ד"ה: ווערען א שדכן און אוועקגעבען אהם פאר איין איידעם צו א גביר, ווייל דאס גאנצע בית המדרש אין ל... וואס אברהמיל האט איהם אבגעגעבען סטאנציע, האבען זיך די שענסטע בעל־בתים און יונגע לייט ניט געקענט גענוג אנקוועלען פון דעם בחור'ל וואס האט אזוי גוט געקענט לערנען.

ווען אברהמיל איז געקומען אין בית המדרש, זענען אהם אללע ארומגעפאללען: פון וואנען איז דער יונגער למדן? וויפיעל איז ער אלט? מיט וואס פערנעהמט ער זיך? ווער זענען זיינע עלטערען? א. ז. וו. און פארשטעהט זיך, אז אברהמיל אלס שדכן האט איהם אבגעלויבט ביז אין הימעל אריין.

אללע טאג איז אברהמל אריין־געלאפען אויף עטליכע מינוט אין בית המדרש, מיט זיין פארשוין איבער שמועסען מכח די גליקען וואס איהם ערווארטען דא, ווען ער וועט איהם (אברהמלין) נאר פאלגען אין גאנצען, ד"ה וואס אברהמל וועט טהון זאל זיין געטהון. זיין פארשוין האט אללעס אויס־געהערט ווי מע זאגט: „אויף איין אויער".

דער ווייל איז ביי איהם די צייט צווישען די קלויזנער בעל־בתישע יונגע לייט זעהר פרעהליך אוועק־געגאנגען. אין דער צייט האבען די יונגע לייט געוואלט מאכען א חברה צו העלפען ארימע לייט, און האבען זיך בענוצט מיט דער צייט וואס דער יונגער־למדן האט זיך געפונען צווישען זיי, און האבען איהם איבערגעגעבען מאכען דעם אוסטאוו פאר דער חברה. ער האט אויף זיך די ארבעט גענומען און אנגעשריבען דעם אוסטאוו מיט א ריינע לשון קודש און מיט זעהר א שאן כתב. אללע האבען זיך געוואונדערט אויף דער שאנער ארבייט.

אויף דעם דריטען אדער אויף דעם פירטען טאג נאך יום טוב איז אברהמיל ווי א ווינד אריין־געפלויגען אין בית־המדרש, און האט געזאגט זיין פארשוין אויף דעם אויער אז ער, שלום יעקב, איז שוין א חתן געווארען פאר א היגען גבירס א טאכטער, זעהר א שאנע און מיט אללע מעלות, און מע ווארט נאר ער, שלום יעקב, דער חתן, זאל ווי צום גיכסטען קוממען א היין, דער צו האט אברהמל, פארשטעהט זיך, ניט געזשאלעוועט 9 מאס רייד, אבצולויבען דעם מחותן מיט דער כלה, ווי זי איז שאן ווי א פרינצעסין, און איהר פאטערס הויז איז א שמאלץ גרוב. „דו וועסט דארט האבען פון פויגעל־מילך: וועסט דארטען ארום שווימען ווי קרעפליך אין פוטער", האט

אברהמל געענדיגט זיין לאנגע דרשה, אוּנטערברעכענדיג איהם ביי דער האנד און כמעט מיט גוואלד איהם געוואלט אוועקשלעפּען צו דער כּלה. —

זיין ניט־גלויבען צו אברהמלין און אויך דעריבער וואס ער האט זיך דערמאנט, אז ניט דערויף האט ער אוועק־געווארפען זיין היים, און אז ניט אום חתונה צו האבען איז געוועזען זיין צוועק פון זיין אוועק לאזען זיך אין דער וועלט אריין, האט ער זיך פעסט געריכטעט איהם זאגען: אז ער דענקט גאר ניט חתונה צו האבען און אברהמלס קלאפּטען וועגען דעם זענען אומזיסט. אברהמלען האט זעהר באנק געטהון צרוס־צו לאזען אזא פעטען ביסען פון מויל, און האט ווייטער זיך געפּרובט דרשענען וועגען דעם, אויך אנגעהויבען סטראשען אז ער וועט איהם אוועקווארפען, אז אייביג וועט ער זיך מיט איהם ניט נאנטשען א. ז. וו. נאר עס האט ניט געהאלפען, זיין פארשוין איז פעסט געבליבען ביי זיין רעשעניע, ווען ער האט געזעהן אז זיינע רייד העלפען ניט, האט ער זיך געשטארקט דאס הארץ און איינגעשפּאנט זיין פערד און וועגעל, זיך ווייטער שלעפּען איבער דער וועלט צווישען אונזערע יודען, „רחמנים בני רחמנים״, ער זאל האטש קענען עפּיס גוטס טהון פאר דער יודישער מאכמער די עגונה...

לאנג, לאנג האט זיך אברהמל מיט זיינע צוויי פארשוינען געשלעפּט איבער וואהלין, אוקריינע און פּאדאליע. עטליכע מאל האט ער זיך נאך אין וועג געפּרובט פטרן זיין סחורה, נאר ענדליך אין די ערשטע טעג פון חודש אלול זענען זיי געקומען אין דער שטאדט ק... פּ־סקער גוב.

שפּעט באנאכט האט זיך אברהמל מיט זיינע פערשוינען פארשלעפּט אין א פוסטע קרעטשמע, וואס האט זיך געפונען ווייט פון דער שטאדט, אין א עק, וואו קיין לעבעדיגען מענשען האט מען ניט געזעהן, די קרעטשמע איז געוועזען אהן פענסטער, אהן טהירען, נאר עפּיס איין אלטע חורבה, וואו קיין מענשען האבען שוין קיין הונדערט יאהר דארט ניט געוואהנט.

די אומגליקליכע פּאסאזשירען וואס זענען געוועזען זעהר פאר מוטשעט און שוין געוואהנט צו צרות, האבען זיך אין אזא וויסטער קרעטשמע אויך געפונען וואו דעם קאפּ אנצושפּארען. אברהמל איז אויך געשטאנען פארטאג און אוועק געגאנגען וועגען זיינע געשעפטען אין שטאדט אריין.

פּליצים האט אנגעהויבען שטארק דונערען און בליטצען, דער הימעל האט זיך געעפענט און עס האט געחליאפּעט דער רעגען ווי פון א צובער, די גאנצע קרעטשמע האט געשוואומען אין וואסער־אט, אט, האט אויס געוויזען, ווערען די פּאסאזשירען גאר דער טרונקען, און אט פון איין ווינטעל פאלט גאר איין די גאנצע קרעטשמע, וועלכע שטעהט אזוי אויך אויף הינערשע פיסלעך.

ווען אין דער מינוט זאל אברהמל קומען צו דעם נאסען פארפרירענעם יונגען למדן און איהם רעדען א שידוך און מיט זיין פּה קדוש אויסמאלען דעם שמאלץ־גרוב מיט דער שאנער כּלה מיט אזך מעשות — ! וואלט ער אפשר אומגעיעט: נאר דאס מזל האט אנדערש געטרעפט: אברהמל איז צוריק־געקומען פול מיט כּעס, ווייל די ק... ער רבנים האבען איהם ניט געוואלט געבען ניט קיין געלד און ניט קיין

בְּרֵיעף צוּ דִיא „רַחְמָנִים בְּנֵי רַחְמָנִים" , אוֹיף־צוּ־הֶעלְפֶען דִיא יוּדִישֶׁע טָאכְטֶער , דִי עָלֶענְדֶע עֲגוּנָה .

מִיט אַ צָארֶענְדִיג הַארְץ הָאט עֶר פַאר נַאכְט מוֹדִיַע גֶעוֶועזֶען זַיינֶע פַארְשׁוֹינֶען , אַז מָארְגֶען וֶוען עֶס וֶועט נָאר אָנְהוֹיבֶּען בְּרֶעכֶען אוֹיף טָאג , וֶועלֶען זֵיי אַוֶועק פָאהרֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט ק... וֶועלְכֶע אִיז גֶעגְלִיכֶען צוּ דֶער שְׁטָאדְט סְדוֹם , אוּנ מֶע וֶועט פָאהרֶען גְלַייך קַיין ח...

—נָאר דָאס וֶועט זַיין דִי לֶעצְטֶע שְׁטָאדְט וואוּ־הִין אִיךְ וֶועל דִיךְ פַארְפִירֶען , הָאט עֶר זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ זַיין יוּנְגֶען פַּארְשׁוֹין , וֶועסְט דוּ דָארְט חֲתוּנָה הָאבֶּען כְּדַת מֹשֶׁה יִשְׂרָאֵל אִיז מַה טּוֹב , אוּנ וֶוען נִיט—חָאטְשׁ הֵיינְג זִיךְ , טְהוּ וָואס דוּ ווִילְלְסְט ! אִיךְ וֶועל דִיר דַיין פַּאסְפָּארְט נִיט אָבְּגֶעבֶּען , כָּל זְמַן דוּ וֶועסְט מִיר נִיט בַּאצָאהלֶען „פוּדֶער גֶעלְד" , אוּנ וַוייטֶער וִוי דִי ווִילְלְסְט זִיךְ . נָאר אִיךְ הָאפְף אַז דוּ וֶועסְט סוֹף כָּל סוֹף קוֹמֶען צוּם שֵׂכֶל אוּנ פַארְשְׁטֶעהְן דַיין תַּכְלִית . דוּ וֶועסְט אַלַיין מוֹדֶה זַיין אַז אִיךְ ווִינְשׁ דִיר נִיט קַיין שְׁלֶעכְטְס , עֶס אִיז שׁוֹין לַאנְג צַייט דוּ זָאלְסְט וֶוערֶען אַ מֶענְטְשׁ . פַאר גֶעס נִיט אַז גֶעלוֹיבְּט גָאטְט בִּיזְט שׁוֹין נִיט קַיין קִינְד . נָאךְ אַ יָאהְר אוּנ נָאךְ אַ יָאהְר בִּיזְט דוּ דָאךְ שׁוֹין אַיין אַלְטֶער בָּחוּר ; אוֹיף וֶועלְכֶען קֵיינֶער ווִילל זִיךְ נִיט אוּמְקוּקֶען .

וָואס פַאר אַ נַאכְט דֶער יוּנְגֶער פַּרְשׁוֹין הָאט אִיבֶּער־גֶעלֶעבְּט אִין קְרֶעטְשְׁמֶע , אִיז גְרִינְג זִיךְ פָאר־צוּ־שְׁטֶעלֶען . לַאנְג הָאט עֶר גֶעטְרַאכְט פוּן זַיין בִּיטֶערֶע לַאגֶע , פְּלִיצִים הָאט עֶר זִיךְ דֶער מָאנְט , אַז צוּרִיק מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהְר אִיז פוּן זַיין גֶעבּוּרְטְס־שְׁטָאדְט קָאפִּיל אַוֶועק־גֶעפָאהרֶען זַיינֶער אַ חָבֵר פוּן דֶער יְשִׁיבָה ! אוּנ ווִי עֶר הָאט נָאךְ גֶעהֶערְט אִין דֶער הֵיים , אִיז עֶר אַ מְשׁוֹרֵר בֵּיים ק... עֶר חַזָן פוּן דֶער גְרוֹיסֶער שׁוּל .

ווִי אֵיינֶער וָואס טְרִינְקְט זִיךְ חַאפְּט זִיךְ אָן אִין וָואס עֶס אִיז , אַבִּי זִיךְ אַרוֹיס צוּ רַאטֶעוֶוען , אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעחַאפְּט אָן דֶעם גֶעדַאנְק , אוּנ ווִי עֶס הָאט נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טָאגֶען אִיז עֶר אַוֶועק גֶעגַאנְגֶען אִין שְׁטָאדְט , זוּכֶען זַיין חָבֵר .

מִיט צִיטֶערְדִיגֶע הֶענְד הָאט עֶר גֶעעֶפֶענְט דִי טְהִיר פוּן הוֹיז וָואס עֶר הָאט אַזוֹי לַאנְג גֶעזוּכְט , אִין דֶעם הוֹיז וואוּ עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען זַיינֶע לֶעצְטֶע הָאפְפְנוּנְג . אִיהְם הָאט בַּאגֶעגֶענְט אַ יוּדֶענֶע אוּנ גֶעעֶנְפֶערְט , אַז אַזאַ מְשׁוֹרֵר (זַיין חָבֵר) אִיז ווִירְקְלִיךְ בֵּיים חַזָן , נָאר זֵיי גֶעפִינֶען זִיךְ אִיצְט אַלֶע אִין וֶועג אוּנ וֶועלֶען עֶרְשְׁט קוּמֶען אוֹיף יוֹם טוֹב צוּרִיק .

דִי לֶעצְטֶע הָאפְפְנוּנְג הָאט גֶעפְּלַאצְט . מִיט אַ פַארְבִּיטֶערְט הַארְץ ; מִיט דֶעם קָאפּ אַרָאפּ אוּנ מִיט אַ פוּסְטֶען מָאגֶען הָאט עֶר זִיךְ צוּרִיק־גֶעקֶערְט אִין קְרֶעטְשְׁמֶע צוּ אַבְרָהָמֶל חְרָאמַאי .

אַבְרָהָמֶל הָאט אִיהְם בַּאגֶעגֶענְט מִיט פִיל טַעֲנוֹת פַאר זַיין אַוֶועק גֶעהֶען , דֶער יוּד ווייסְט וואוּ־הִין , אוּנ הָאט מוֹדִיַע גֶעוֶועזֶען אַז בַּאלְד פָאהרֶען זֵיי אַרוֹיס פוּן דֶער פַארְשָׁאלְטֶענֶער שְׁטָאדְט ק...

עֶס אִיז גֶעגַאנְגֶען אַ דְרָאבְּנֶער רֶעגֶען , נָאר אַ גֶעדִיכְטֶער אוּנ אַ קַאלְטֶער , בְּשַׁעַת זֵיי זֶענֶען אַרוֹיס־גֶעפָאהרֶען פוּן קְרֶעטְשְׁמֶע . דִי גַאנְצֶע נַאטוּר הָאט אוֹיס גֶעוִויזֶען פַארְגִיסְט גֶעוֶוערֶען צוּ זַאמֶּען מִיט צְוֵויי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע קָרְבָּנוֹת , וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַלַיין אִיבֶּער־גֶעגֶעבֶּען אִין דֶער גְזְלָנִישֶׁע־הַאנְד פוּן אַ מֶענְשֶׁען . טְרוֹיעֶרִיג אִיז גֶעוֶועזֶען אוּנְזֶער יוּנְגֶען

אבראמאוויטשעס אויף דעם הארצען נאך דעם ווי ער האט פארלוירען די שטאדט ס.. זיינע לעצטע האפפנונג, וואס עס קען זיין ער וועט שוין קיין מאהל די שטאדט ניט זעהן.

געהענדיג אזוי צו פוס אין דער בלאטע אהן א שום צוועק, האט ער זיך פארטראכט: וואס ערווארטעט איהם און אויף וואס קען ער איצט האפפען.

דער רעגען האט ניט אויפגעהערט צו נעצען ביז אין די ביינער. דאס ארימע פערדיל האט זיינע לעצטע כוחות אוועקגעלעגט צו שלעפען דעם וואגען מיט דער פארוואגעלטער יודענע און איהר פארפרוירען קינד. אברהמלען איז אויך ניט־געוועזען גוט אויף דעם הארצען און האט די גאנצע צייט געשוויגען, מיט זיין יונגען ארשוין א האלב וארט ניט גערעדט, איהם געבען צו פיהלען אז זיין געדולד האט שוין געפלאצט און זיין גרימצארען איז זעהר גרויס. זיי האבען זיך אזוי געשלעפט און געגאנגען ביז זיי זענען געקומען צו איין ארט וואו דער וועג קיין ח... האט זיך גענומען רעכטס: די שטאדט ק... האבען זיי שוין לאנג ניט געזעהן. און שלום יעקב־ען האט זיך אויס־געוויזען, אז ער וועט זיך קיין מאהל שוין ניט ארויס רייסען פון זיין שלעכטע לאגע אין וועלכער ער איז אליין אריין געפאלען. איהם האט זיך אויס־געוויזען, אז אט באלד פאלט ער אריין אין א מין תהום, פון וועלכער ער וועט שוין ניט ארויס קריכען—דעם דאזיגען תהום האט ער גערעכענט די שטאדט ח.. אין וועלכער אברהמל פיהרט איהם איצט. דארט האט ער ניט קיין קרוב, קיין גואל. דארט וועט זיך געוויס קיינער ניט געפינען, פאר וועלכען ער זאל זיך האטש קענען אויסרעדען זיין פאר־ביטערט הארץ, זיך אויס־וויינען. דארט וועט איהם דער צארענדיגער אברהמל איבער־לאזען אויף הפקר אהן א גראשען געלד אין קעשענע. ער האט איצט [illegible] איבער־געלעבט די שרעקליכסטע מינוטען, ער איז שטארק ביי זיך אראב געפאלען, זיין שטארקער חאר[illegible] האט זיך צו־בראכען. זיין ענערגיע האט פון איהם אבגעטראטען און ער האט געצאלטען די שעה אין וועלכער ער האט פארלאזען זיין געבורטס־שטאדט קאפיל. נאר אין דעם אויגענבליק, ווען איהם האט זיך אויסגעוויזען אז ער געהט צו גרונד, איז אנגעקומען די גוטע מינוט וועלכע האט געמאכט א גאנץ איבער־קערעניש אין זיין לעבען. און וואונדערליך! די אורזאכע וואס דאס רעדעל פון אבראמאוויטשעס לעבען האט זיך אנגעהויבען דרעהען צום גוטען, איז געוועזען א פערדישע כאפקאווע.

—זון. נאר די כאפקאווע וואס דאס פערדיל יט דא ערגעץ פארלארען! האט געקאמאנדעוועט אברהמל מיט א מינע פון א נאטשאלניק, און אבגעטעטעלט זיין קליאטשע.

דער פארשוין האט זיך געלאזט לויפען, מקיים זיין דעם פריקאז פון אברהמלין, טאמער וועט ער דער מיט שטילען דעם כעס פון זיין נאטשאלניק. ער איז אבגעלאפען א שטיק וועג, געזוכט און געזוכט, עס האט געדויערט א האלבע שעה און צו זיין גרויסע זארג נאר ניט געפונען. מיט ליידיגע האנד און מיט א צובראכען הארץ איז ער געגאנגען צוריק. פלוצים דער זעהט ער ווי אקעגען איהם פארט א פוילישע בריטשקע מיט פיער פערד! מיט קנאה און מיט צובאוועקייט האט ער געקוקט אויף די גליקליכע, וועלכע האבען זיך געפונען אין בריטשקע, אויטמעלדיג זיך אויף

א מינוט האט ער געהאָרט ווי איינער רופט איהם אָן מיט זיין נאָמען . שלום יעקב פון קאַפּיל ה ט זיינע אויערען ניט געגלויבט : קען דאס זיין ! האט ער זיך געטראַכט אַז אויף די פּאַדאָליער סטעפּעס זאָל זיך געפינען חאָטש איין לעבעדיגער מענטש וואָס זאָל איהם קענען ? איהם , וועלכער איז פאַר וואָרפען פון זיין אייגענער נעסט און בלאָנזשעט אָהן אַ צוועק וואו־היין דער שלים־מזל טראָגט , ווי איין אָפּגעריסענער בלעטעל אָבגעריסען פון זיין בוים און טראָגט זיך איבער גריבער און בלאָטעס וואו דער ווינט וויל נאָר ! די ברישקע האט זיך דער ווייל אָבגעשטעלט און פון איהר איז אַרויס־געשפּרונגען אַ יונגער מאַנן און איז אָהן וועטער געפאַלען דעם אומגליקליכען שלום יעקב־ען אויף דעם האַלדז .

דער יונגער מאַנן פון דער ברישקע איז געוועזען קיין אַנדערער נאָר דער משורר וואָס אַבראַמאָוויטש האט איהם געזוכט , ער האט זיך איצטער צו זאַמען מיט דעם חזן און מיט אַלע משוררים אומגעקעהרט צוריק קיין ק ... דער משורר האט ניט אָבגעטראָטען פון זיין חבר און בן־עיר , ער זאָל מיט איהם פאָהרען צוריק קיין ק ...

דער ליבער משורר האט געבעטען און געוועלט ביים חזן אַז ער האט באַצאָלט אַבראַהם־לען פוהר־געלד״ ; אָבגענומען דעם פּאַספּאָרט און אַבראַהמלם פּאַרשוין פאַרנומען אין ברישקע און געפאָהרען קיין ק ... אין דער שטאָדט מיט וועלכער ער האט זיך מיט צוויי שעה צוריק אויף אייביג געזעגענט —

מיט זיין קומען קיין ק ... הויבט זיך אָן אַ נייער טהייל פון אַבראַמאָוויטשעס לעבען :

דער חזן וואָס האט איהם מיט־גענומען קיין ק ... איז געוועזען אַ יוד מיט אַ וואַרעם האַרץ , ער האט ניט דער לאָזט אַז אַבראַמאָוויטש זאָל ווייטער ליידען פון נויט . פריהער פאַר אַלעמען האט ער איהם אַוועק־געפיהרט אין בית־המדרש , וואו־סע געפינען זיך די מעהרסטע ספרים צום לערנען , אין דעם בית־המדרש האבען געדאַווענט די גאַנצע ק ... ר אַריסטאָקראַטיע , עס האָבען דאָרט געלערענט די פיינסטע יונגע לייט פון שטאָדט . זיי האבען באַלד אין אַבראַמאָוויטשען דערקענט אַז ער איז אַ בריה אין גמרא מיט אַלע פּרושים , און אַלע האבען געזוכט מיט איהם בעקאַנט צו ווערין , די בית־המדרשניקעס האבען איהם זעהר ליעב באַקומען פאַר זיין בנימוסדיג אויפפיהרען זיך , און די יונגע לייט פלעגען זיך ווענדען צו איהם מיט שווערע שטיקלעך גמרא , ער זאָל זיי ערקלערען , וואָס ווייטער ער איז געוועזען אין בית־המדרש , האט ער זיך מעהר געקויפט גוטע פריינד , אַזוי אַז עטליכע גבירים האבען איהם געטרויעט זייערע דער־וואַקסענע קינדער צום לערנען און האבען איהם דער פאַר גוט באַצאָהלט ; דענסטמאָל האט אַבראַמאָוויטש אָנגעהויבען טראַכטען וועגען בילדונג , נאָך וועלכער ער האט אַזוי לאַנג געדאָרשט . נאָר ווי אַזוי הויבט מען אָהן זיך בילדען ? וואו נעהמט מען דעם ערשטען לעהרער , די נאָטהיגע ביכער , און ווי אַזוי ברענגט מען זיי אין בית־המדרש ? אָט איבער די־פראַגען האט ער זיך געבראָכען דעם קאָפּ . נאָר אַ צופאַלל האט איהם אָנגעוויזען דעם אמת'ן וועג . אין בית־המדרש האט געלערענט איין אַלטער יוד , וועלכען אַלע האבען אָבגעגעבען כבוד פאַר זיין פרומקייט און עהרליכקייט . דעם אַלטען מאַנן איז זעהר געפאַלען דער

זנגער ליטוואק מיט וועלכע ער פלעגט זיך אפט פאר־שמועסען וועגען הויכע ענינים, ווען זיי האבען זיך בעקאנט נאהנטער און ער האט זיך דער־וואוסט אז דער יונגער ליטוואק קען חוץ גמרא אויך גוט לשון קודש, האט ער איהם בסודי סודות געראטהען, זיך צו בעקענען מיט אונזער בעוואוסטען פאעט, א. ב. גאטטלאבער, וועלכער איז אין יענער צייט געוועזען אלעהרער אין דער ק–ער קאזיאנער יודישע־שולע.

—דו געה אריין צו איהם ווען עס איז פאר נאכט; אז קיינער זאל דיך ניט באמערקען, האט איהם דער אלטער געזאגט, און ווער מיט איהם בעקאנט, האטש ער איז א געגאלטער שאלטאק, ביי אונז האט ער ניט קיין כבוד און מיר היטען אב אונזערע יונגע לייט פון זיין בעקאנטשאפט, נאר דו ווייסט דאך וואס צו ענטפערען איין אפיקורס, האסט דו ניט וואס מורא צו האבען. דו קענסט זיך סמיאלע מיט איהם בעקאנען, און וויל ער איז א גרויסער מדקדק קען ער דיר נוטצען בריינגען, געדיינק די ווערטער פון דעם תנא ר׳ מאיר: „רמון מצאת, תוכו אכול וקליפתו זרוק" — „די גוטע פרוכט עסט אויף און די שלעכטע שאלעכטס וואהרף אוועק", איך וועל זאגען דעם שמש, וועט ער דיר ווייזען וואו דער דאזיגער שאלטאק וואהנט, גאטטלאבערס נאמען איז אבראמאוויטשען שוין לאנג געוועזען בעקאנט, און מע קען זיך פארשטעלען ווי ער האט זיך געוואונדערט אויף דעם פרומען אלטענס עצה און ווי ער האט זיך פנים אל פנים געוואלט באקענען מיט דעם בעוואוסטען פאעט.

אויף מארגען אבענר איז ער שוין געוועזען בא גאטטלאבערין אין הויז. ער האט איהם געוויזען זיין דראממא וואס ער האט אמאהל געשריבען. נאר ווי אבראמאוויטש דער צעהלט זעלבסט, האט גאטטלאבער זעהר געלאכט פון איהר, וייל זי איז געוועזען געשריבען מיט קינדערשע פאנטאזיעס. פון דעסט־וועגען הט ער איהם געלויבט און געזאגט, אז מיט דער צייט וועט פון איהם ארויס וואקסען א פיינער ליטעראט; גאטטלאבער האט אין דער ערשטער מינוט דער־זעהען, אז אין דעם יונגען ליטוואקעל בעהאלט זיך א גרויכער טאלאנט, דרום האט ער גאר ניט געווארט ביז מע וועט איהם בעטען, און האט אליין פארזיכערט אבראמאוויטשען, אז ער איז גרייט איהם צו העלפען מיט וואס ער קען, און האט איהם גלייך ערלויבט זיך צו בענוטצען מיט די ביכער פון זיין ביבליאטעקע.

אין גאטטלאבערס הויז האט מען איהם שטענדיג אויף־גענומען מיט פערגעניגען און ער איז דארט געווארען א היימעשער מענש.

ביז זיין בעקאנטשאפט אין דעם הויז האט ער ניט געקאנט קיין שום אזבוקי פון אנדערע שפראכען, אונטער דער השגחה פון גאטטלאבערס טאכטער האט ער אנגעהויבען לערנען רוסישען און דייטשען אזבוקע און אריפמעטיקע. דא האט זיך אויך געאפענט פאר איהם א נייער קוואל פון יודישע ספרים, פון וועלכע ער האט ביז איצט ניט געוואוסט. ניט קוקענדיג דערויף וואס ער האט קיין שום לעהרער ניט געהאט און ניט געוואוסט פון קיין שום סיסטעמע אין לערנען דען דאס וואס מע האט איהם

ביי גאטטלאבערען אמאהל געוויזען ווי צו לערנען קען מען נאך ניט אנרופען פאר קיין לעהרע״, פון דעסטוועגען איז ער געגאנגען מיט אגלייכען וועג ביים לערנען פערשידענע פרעדמעטען. אין בית-המדרש האט ער פון דעסט-וועגען ניט אויף געהערט צו לערנען ווי פריהער.

פיעל רייכע בעל-בתים וועלכע האבען געדאווענט אין יענעם בית המדרש וואו אבראמאוויטש האט געלערענט, האבען אנגעהויבען קוקען אויף איהם ווי אויף א גוטען חתן. שדכנים האבען איהם פאר-געלעגט שידוכים פון אללע זייטען, אונ האטש אבראמאוויטש מיט זיין פעסטען כאראקטער האט זיך ניט געלאזט איבער רייידען, נאר סוף כל סוף האט ער ניט געקענט ביישטעהן קעגען דעם רייכען אונ גרינגען לעבען וואו מע קען אויספיהרען לערנען, אונ לערנען מיט אלויטערען מוח. אבראמאוויטש האט חתונה געהאט מיט א טאכטער פון א דארטיגען גביר, זעהר א געאכטעטער אונ געבילדעטער מאנן. נאר די חתונה איז ניט געוועזען פון די גליקליכע, האטש אבראמאוויטש האט ליעב געהאט זיין שווער'ס הויז אונ אללע פון שטוב האבען איהם געאכטעט, נאר זיין פרוי איז געוועזען זעהר א פראסטע אונ האט ניט געקענט זיין אגלייכע פאאר פאר אבראמאוויטשען, ער האט גלייך דאס ערקלערט זיין שוועהר ווי איין אייגענעם פאטער, אונ דער שוועהר האט אליין פארשטאנען אז זיין טאכטער קומט ניט צו אבראמאוויטשען האט ער באלד מסכים געווען אויף א גט אונ ער איז זיך מיט זיין פרוי אונ מיט איהר גאנצע פאמיליע צו גאנגען ווי מיט די בעסטע גוטע פריינד.

ביים שוועהר אין שטוב האט ער דער וייל אזוי וויט אוספעעט אין בילדונג, אז ער האט שוין געהאלטען עקזאמען אויף לעהרער, אונ טאקע באלד אזא שטעלע פארנומען אין דער ק...קאזאנע יודישע שוהלע.

ווען ער האט אנגעהויבען צו לערנען זעלבסט-שטענדיג, האט ער זיך נאך מעהר גענומען צום לערנען פערשידענע שפראכען, פיעל וויסענשאפטליכע פרעדמעטען אונ אויך גמרא ניט אוועק געווארפען, אונ וואס ווייטער האט ער געמאכט גרעסערע אומ-לעבע. ער האט זיך ניט ערלויבט דאס-קלענסטע ראסקאש, אונ ניט געשאלעוועט קיין שום געלד צו-קויפען נוטצליכע ביכער.

אין דער צייט איז ארויס געגאנגען די ערשטע העבראישע צייטונג „המגיד״; די באוואוסטע יודישע שרייבער האבען אנגעהויבען שרייבען אין דער צייטונג, אבראמאוויטש האט אויך געפרובט צום ערשטען מאהל אוועק שיקען צום דרוקען זיינע א סטאטיא מיט דעם נאמען „החינוך״ וועגען קינדער-ערציהען. דער רעדאקטאר האט פארשטעהט-זיך מיט פערגעניגען אבגעדרוקט. די סטאטיא האט געהאט א גרויסען אוספעך צווישען דיא יודישע לעזער, די סטאטיא האט אויך באמערקט דער געוויסער יודישער געלעהרנטער, ה׳ ל. מאנדעלשטאם, וואס האט דענסמאל געדיענט אין דער מיניסטערסטווא נארודנאהא פראסוויעשטשעניא; אונ ווען ער איז מיט דעם מיניסטער געפאהרען אין דעם געגענד האט ער זיך בעקאנט מיט אבראמאוויטשען פערזאנליך, ער האט זיך זעהר געוואונדערט וואס ער האט אין אבראמאוויטשען געפונען נאך גאר א יונגען מאנן. „איך בין געוועזען זיכער — האט מאנדעלשטאם געזאגט — אז די סטאטיא האט געשריבען א פופציג-יאהריגער געלעהרנטער. ווען מאנדעלשטאם האט זיך

נאהנטער בעקאנט מיט אבראמאוויטשען האט ער איהם געראטהען פאהרען אין דער ראבינער־שולע וואס געפינט זיך אין פאדוא (אין איטאליע), אונ צו־געזאגט אויס־קלאפאטשען פאר־איהם א קאזאנע סטיפענדיע. אבראמאוויטש איז פארשטעהט־זיך דערויף בעשטאנען. נאר איבער פערשידענע שלעכטע אומשטאנדע איז דער־פלאן צו נישט געווארען.

צי וואלט זיין פאהרען קיין איטאליען געבראכט נוטצען — איז שווער צו טרעפען, נאר דאס קען מען זיכער זאגען, אז מיר רוסישע יודען — וואלטען אין זיין אבריזען פארלוירען א פאלקס־שרייבער, וועלכער האט זיין גאנץ לעבען צוזאמען מיט דעם פאלק איבער־געליטען אללע זיינע צרות, זיינע אלטע וואונדען, אונ מיט זיין גרויסען טאלאנט אין שטאנד געוועזען איבער־צו־געבען אונ אב־צו־מאלען דאס יודישע לעבען אזוי לעבעדיג, אזוי ריכטיג, ווי דער גרעסטער קינסטלער.

איבער פערשידענע אומשטאנדע איז ער דער נאך פון ק... איבער געפאהרען קיין ק... דארט האט ער זיך צו געשריבען צו ב...ער קהל, אונ איז פון אלטוואק געווארען א פוליטער. דארט האט ער געפונען זיין באשערטע נאך זיין ווילען, ער איז געווארען אב...ער בעל־בית, אונ זיין גאנץ לעבען געדינט זיינע ברידער מיט זיינע נוטצליכע אונ טאלאנטפאללע ספרים.

דאס ערשטע ערענסטע ווערק האט ער אנגעשריבען אין יאהר תרי"ט (1859) אונטער דעם נאמען „משפט שלום". דאס ספר האט אין יענער צייט אנגעמאכט א גרויסען־רעש צווישען די העבראישע לעזער.

דער נאך האט ער אין עטליכע יאהר אב־געדרוקט זיין בעריהמט וויסענ־שאפטליך „ספר תולדות הטבע" אין דריי טהייל.

פון זיינע ווערקע אין לשון־קודש איז אונז נאך בעקאנט דער ראמאן „האבות והבנים" וואס איז איבערזעצט אין רוסישען דורך ה' בינשטאק. אונ אויך זעהר פיעל ארטיקלען אונ אויס־געצייכענטע סאטירישע פעליעטאנען כמעט אין אללע העבראישע צייטונגען.

אבראמאוויטש וועלכער האט זיך אין דער העבראישער ליטעראטור מיט זיינע ספרים געוויזען פאר איינעם פון די ערשטע אונ בעסטע שרייבער, האט זיך פון דעסטוועגען ניט בעגנוגט מיט העבראישע אלליין, אונ עס איז גאנץ־נאטירליך, ער האט ניט געקענט שטעהן בלייבען ביי דער העבראישער ליטעראטור: — ווארום אבראמאוויטש איז געבוירען מיט א טאלאנט נאר פאר א פאלקס־שרייבער. ער האט אזוי פיעל אלליין ניט געוויסט, אונ האט געשריבען העבראיש נאר דער פאר, ווייל ער האט זעהר גוט געקענט די שפראכע אונ עס האט זיך איהם געשריבען גרינג, זיין אמת'ר וועג איז ניט געוועזען העבראיש, ווארום ווי איינער זאל גוט אונ גרינג שרייבען העבראיש, קען מען איהם נאך ניט אנרופען קיין „יודישער פאלקס־שרייבער", ווייל דאס איז א שפראכע וואס דאס פאלק לייענט ניט אונ פארשטעהט ניט. אין העבראישען איז אבראמאוויטש נאר א געלעהרנטער יוד, א געבילדעטער מאן, אונ ווי איהר ווילט רופט עס אן, נאר ניט קיין „פאלקס־שרייבער". די נאטור מהות אבער דאס איהריגע. זיין נאטירליכער טאלענט האט זיך פון

העבראישען ארויס־געריסען ווי א גרויס וואסער דורך א פארשטעלטער בריקע־און אנגעהויבען גיסען זיך אויף איהר אמת'ן וועג? — שוין מיט זיין ערשטע ווערק „דאס קליינע מענשעלע", וואס ער האט געשריבען אויף דער פאלקס־שפראכע האט זיך ווי א שטארק וואסער אריין־געגאסען אין דעם ארט וואו מע בעדארף עס, און דאס פראסטע פאלק האט זיך דער־פרישט ווי א פארטריקענט פעלד ווען גאט שיקט צו א גוטען רעגען.

די איבעריגע אבראמאוויטשעס געשריבענע ספרים זענען: — „פישקע דער קרומער" ; „די טאקסע", די־קליאטשע (איז איצט איבער זעצט אויך אין פאלנישען), „פרק שירה"; „יודעל", „בנימן השלישי" (אויך איבער זעצט אין פאלנישען) און נאך אנדערע.

וואס פאר א ווירקונג די דאזיגע ספרים האבען געהאט? און הערען ניט אויף צו האבען אויף דעם־פאלק, וואס פאר א ווערטה זיי האבען פאר דער זשארגאנישער ליטעראטור, האפפען מיר איין אנדערעס־מאל אויס־פיהרליך רעדען מיט א באזונדער ארטיקעל.

פון יאהר 1877 האבען ביי אבראמאוויטשען די אומשטאנדע אנגעהויבען זיך איבער בייטען, אז ער האט פערלארען די גאנצע לוסט צו שרייבען ; וועגען דעם האט ער זיך ניט איין מאהל געקלאגט פאר זיין פריינד ה' ל. בינשטאק: „אויפהערען דענקען — האט ער איהם געזאגט — הייסט אויפהערען לעבען, און דענקען, דאכט זיך מיר אויס, איז־מיר שוין ניט מעגליך. מיין מוח איז פאר גאסען מיט בליי און דאס הארץ פארשטיינט" אבראמאוויטש האט זיך קיין מאהל ניט געקלאגט אויף זיין מזל, נאר מע זאל קענען אויס־האלטען זיינע קלעפ דארף מען האבען שטארקע נערווען און איין אייזערנעם עהרליכען כאראקטער ווי אבראמאוויטש פאר־מאגט, און דעריבער טאקע האט ער ביי־געקומען די אללע קלעפ פון דעם שלים מזל.

איצט וואהנט ער אין אדעססע און פארנעהמט א פיינע שטעללע אין דער דארטיגער שולע, די בעוואוסטע אדעססער „יודישע תלמוד תורה.

אין 1884 האבען זיינע פעטערבורגער גוטע פריינד אויך זיינע פיעלע פאקלאניקעס און ליעב־האבער פון דער פאלקס־שפראכע געמאכט א „יום טוב" צו זיין 25 יאהריגען יובילעום, ד"ה דעם טאג וואס איז איבער געגאנגען ריכטיג 25 יאהר זינט ער האט געדרוקט זיין ערשט ספר „משפט שלום" (1859), צו דעם טאג האבען זיינע גוטע פריינד אויף זייער חשבון אבגעדרוקט זיינע אנייע דראממא „דער פריזיוו" (צום בעדויערען אין גאנצען נאר 500 עקז. אזוי אז ניט יעדער האט געהאט דאס פערגעניגען די דראמא צו לעזען). די אדעסער יודען האבען איהם אויך דעם טאג פיעל כבוד אב־געגעבען וועלכען ער האט באמת כשר עהרליך פארדיענט, לכבוד דעם טאג האבען אויך איינינע רוסישע צייטונגען איבער־זעצט גאנצע שטיקער פון דעם געריהמטען ווערק: „די קליאטשע". אללע העבראישע צייטונגען האבען אבראמאוויטשעס ליטעראטורנע יובילעי אויספיהרליך בעשריבען, און אללע האבען מודה געוועזען, אז ער האט אזא כבוד פארדיענט ביי יודען,

איין זאך בעדויערען מיר: וואס ה' אבראמאוויטש האט אויפגעהערט שרייבען,

און אפילו זייגע געדרוקטע ספרים איז אויך א טהייל ניט לייכט צו געפינען. נאר ניט לאנג האבען מיר זיך דער־וואוסט אז אין אדעססא הויבען זיך אן צו דרוקען אללע זייגע יודיש־דייטשע ווערק, צווישען זיי ווערט אויך ארויין קומען דאס ווערק, וואס א פראבע דערפון געפינט זיך דא אין „הויז פריינד" („פישקע דער קרומער"). אין א גוטער שעה! עס איז שוין לאנג צייט! גיב גאטט אז ה' אבראמאוויטש זאל נאך אסך נייעס שענקען אונזער פאלק פון זיין טאלאנטפאללער פעדער. —

מ. ס.

נייע ביכער

רעצענזיעס

דער יודישער וועקקער. רעדאקטירט פון מ. ל. ליליענבלום; העראוס־געגעבען פון י. ח. ראבניצקי און צ. ז. פראנקפעלד. אדעססא 1887.

דאס נייע ווערק, אין וועלכען עס־געפינט זיך ארטיקלען פון אונזערע אלטע גוטע דייטש־יודישע שרייבער, פערדיענט אז מיר זאלען אויספיהרליך דער־פון רעדין, גאר אזוי ווי אין דעם קריטישען ארטיקעל „דער יודישער זשארגאן, זייגע געגנער און זייגע שרייבער" פון ה' יעקב דינענסאהן, וואס איז אויפגענומען אין „הויז פריינד", ווערט שוין גערעדט פון די דאזיגע אללע שרייבער און פון זייערע ספרים, דרום געפינען מיר פאר־איבעריג, אומזיסט מיעד־צו־מאכען די לעזער און נאך — אמאהל מאריך זיין וועגען זיי, און וועלען נאר אין קורצען איבער־שמועסען וועגען די נייע גוטע זאכען, פון די ביכער וואס זענען ארויס היינטיגם יאהר.

אין דעם „וועקקער", חוץ אללע אנדערע גוטע ארטיקלען פון אונזערע אלטע גוטע בעקאנטע־שרייבער. האבען מיר אויך געפונען אקליינע, גאר א שאנע ערצעהלונג „אהיים!" פון א נייער שרייבערין מאריע־לערנער. דער אינהאלט איז: א יוד ר' מנשה, א האלבער דייטש ווייל ער האט געהאנדעלט. א האלבער חסיד; ווייל ער האט רעכט חסידיש פיהרען בעדארפט האבען צום עסק. געוואהנט האט ער אין א אוועזדנע שטאדט, זיין הויז איז געוועזען אפען פאר יעדין, ד. ה. פאר־גוטע יודען מיט אריכ־מאכראטען, דאס גאנצע לעבען פון ר' מנשה און זיין פרוי איי־געוועזען זיין „מוזיניקעל" חנה (די־העלדין פון דער ערצאהלונג). נאך זיין פרוי'ס טוידט איז ר' מנשה מיט זיין חנה'לע ארויס־געפאהרען אין דער גובערנסקי שטאדט, וואו ער האט געהאט געשעפטען און וואו עס האט געוואוינט חנה'לעס אמומע, די מומע האט געהאט א יונגעל, משה'ל. אז חנה'לע איז אריין אין גימנאזיע, האט זי שוין געהיי מען „אננא" משה'ל האט זיך אין איהר פאר־ליעבט, און איהר האט זיך אויך אויס־געוויזען, אז זי איז פאר־ליעבט, צו 15 אדער צו 16 יאהר ווערט זיך אננא ארום, אז זי האט אמעות ד. ה. ווי האט משה'לען גאר־ניט־ליעב, זי־וואר־פט א וועק דעם אומגליקליכען משה'לען

און הויבט אן א צווייטען ראמאן, זי־פאר־ליעבט זיך אין א קריסט, א סטודענט פון 3־טען קורס, ער הייסט „סערגיי", אבער־שוין ניט אויף קאטאוועסען נאר טאקע אויף דעם רעכטען־אמת, אזוי שטארק פאר־ליעבט אז זי פאהרט מיט סערגייען קיין פעטערסבורג, דארט לערנען, דער־פאטער, „די־טאנטע" לאזען זי ניט פאהרען, נאר זי בלייבט אבער ביי איהרס — אזוי שטארק איז איהר ליעבע צו סערגייען.

פון פעטערסבורג בעקומט ר' מנשה א ידיעה, אז זיין חנה'לע וויל זיך טויפען און חתונה האבען מיט סערגייען! ווי א פייל אויס דעם בויגען פליהעט ער קיין פעטערסבורג, דארט האלט ער מיט איהר זעהר א רידהערענדיגען קלוגען שמועס, זיינע ווארטער ווירקען שטארק אויף איהר, עס וויל זי־שוין אוועק ווארפען סערגייען מיט זיינע גאנצע אידעאלען און פאהרען מיט דעם פאטער, נאר איין ווארט סערגייעס צינדט אין איהר אן א העליש פייער — און דער אונגליקליכער פאטער פאהרט צוריק, אהן דער טאכטער. —

אז דער טאטע האט שוין מעהר קיין געלד ניט געשיקט, האט זיך אנגאנגעהויבט זעהר שווער, „נאר זי האט געלעבט מיט דער צוקונפט. סערגיי וועט ענדיגען און זיי פאהרען אוועק. זי וועט מאכען איין ארימע שולע פאר קינדער, זיי וועלען ביידע ארבייטען — און ווי זיס וועט נאך דעם זיין די רוהע" —

סערגיי האט בעקומען א בריף פון א פעטער אין דער פראווינציע, אז באלד ווי ער וועט ענדיגען וועט ער דארט בעקומען א שטעללע אין אקרוזשנאי סוד.

ער ענדיגט און פאהרט מיט אנגען צום פעטער, אויף דעם וועג באמערקט אננא אז סערגיי הויבט אן ווערען קעלטער צו איהר.

— דו דארפסט אויף מיר ניט באזיין, זאגט ער צו איהר, ווער ווייסט וואס מיך ערווארטעט אין דער פראווינץ, וואס פאר א געזעלשאפט ... צי וועל איך קענענען אויס־קוממען".

זיין פעטער בעשטעהט אפילו זיי זאלען חתונה האבען, נאר וואס וועט „סער־גייס מאמע זאגען? ווייטער א חמאכע אויף אננעס זונ, נאר דער פעטער האט נישט געלאזט אומעדיג זיין.

— מיר וועלען היינט האבען א אומזיסטיגען ספעקטאקעל.

— וואס פאר א ספעקטאקעל?

— אזא שאן ספעקטאקעל „מיט מוזיק און־קאסטיומען", „מע וועט קלאפען די זשידעס".

אננען איז שלעכט געווארען, זי האט דער הערט דאס סוויסטשען פון דער באסע־קאמאנדע און זיך געלאזט לויפען.

— וואהין? האט זי אב־געשמועלט סערגיי.

— אהין, קום גיכער! סערגיי, מע דארף עס ניט דער לאזען, דומהייטען! ... חא חא חא! האט זיך ווייטער צו לאכט דער „דיאדושקא"־און וואס קעהרט איהר זיך אן מיט זיי? איהר וועט דאך נישט זיין קיין יודען.

— אבער דאך, סערגיי, האט אננא זיך געווענדעט צו איהם, מע טהוט א אונרעכט און דו שטעהסט רוהיג?

סערגיי געפינט אז עס איז גארניט אזא אונגליק. ער זאגט אויך אז יודען זענען בלוטצאפערס, עקספלאטאטארס א. ז. וו.

דא האט שוין אננא פארלוירען איהר גאנצען מוטה, זי הויבט אן שרייען: „אהיים! אהיים!"

סערגיי ווי איין ערעלמאנן בעגלייט זי ביז אין באהן.

איהר פאטער, וועלכער איז אהן איהר געבליבען זעהר עלענד איז זעהר געוועזען אין כעס אויף זיין ליעבסטע טאכטער, וואס זי האט איהם אוועק געלאזט אויף דער עלטער און אוועקגעגאנגען פון יודען אין דער צייט ווען מע שלאגט זיי פון אללע זייטען. זיין איינציגער טרייסט איז וואס ער העלפט יודען מיט געלד, און פאר די עמיגראנטען וואס זענען געפאהרען קיין פאלעסטינע האט ער געשאטען מיט געלד, פאלעסטינע איז איהם געווארען ליעבער פון אלעם אין דער וועלט.

פון די לעצטע צרות וואס ער האט איבערגעטראגען ווערט ער קראנק און קען נים מוחל זיין חנה'לען, נאר אז חנה קומט אהיים, איז ער איהר מוחל: ער פרייעט זיך זעהר וואס ער האט איצט אין איהר געפונען א היישע יודישע טאכטער, און די געצעהלטע טאג וואס איהם איז נאך געבליבען צו לעבען, בענוצט ער אללע זיינע כוחות איינצופלאנצען אין איהר אללע זיינע איבערציינגונגען, ד. ה. מיט א בעזאנדער פייער האט ער מיט איהר גערעדט פון „פאלעסטינע".

— איך זאג דיר: דארט (אין פאלעסטינע) איז אונזער פלאץ, ווען איך זאל זיין יונג, וואלט איך אהין צופוס געגאנגען, די ערד געקושט. זיינע לעצטע ווערטער פאר דעם טויט איז: „חנה'לע, ארץ־ישראל".

און טאקי באלד נאך פסח פאהרט זי פון אדעס אויף דער שיף אוועק נאך פאלעסטינא. איהרע ליפפען האבען בעת מעשה שטילל ארויסגערעדט די ווארטער „אהיים! אהיים!".

דערמיט ענדיגט זיך די ערצאהלונג. אללע בילדער אין דער ערצאהלונג זענען פארגעשטעלט ריכטיג און אזוי מיט פערשטאנד און טאלאנט געשריבען, אז יעדער קען בעמערקען, דאס די שרייבערין ווייסט ווי אזוי אויפצובויען איינע ערצאהלונג, אז עס זאל צופען און רייסען יעדען ביים הארצען. איין גרויסען פעהלער האט די שרייבערין געמאכט, וואס זי האט נים אויסגעקליבען עפים אלייטעשערען טיפ פאר אזא גרויסע און הייליגע אידעע ווי צו־וועקען דעם עולם „קיין פאלעסטינע", נים אזא פוסטע פריילין, אזא פוסטע אידעאליסטקע קען אויפוועקען ערענסטע מענשען און אויב זי (די־פריילין) איז אפילו איינשטאנד צו־וועקען, קען זי נאר אויפוועקען אזויגע לייכטזיניגע גימנאזיסטקעס און גימנאזיסטליך ווי זי זעלבסט איז; אזא וועקערין קען מיט איהר וועקען נים נאר קיין טובה מהון דער אידעע פון פאלעסטינע, נאר פארקעהרט — די גרעסטע רעה ברייגגען. — נים קיין לייכטזיניגע גימנאזיסטליך דארפען מיר קיין פאלעסטינע, נאר מענשען, ערנסטע מענשען דארפען מיר האבען! דרום וואלט די טאלאנטפאללע שרייבערין צו דעם צוועק געקענט אנשטאט די פוסטע פריילין פארשטעלען א מענשען מיט א פעסטען כאראקטער, וואס זאל קענען וועקען און ווירקען מיט זיין ליעבע צו ארץ־ישראל, אויך אויף

די ערענסטע לעזער, אויף מענשען, ניט נאר אויף אינגלעך מיט מיידליך. —

אונז גלויבט זיך גאר ניט אויף די דאזיגע לייכטזיניגע פוסטע אידעאליסטקע אננא, האטש זי איז שוין געזעסען אויף דער שיף וואס געהט קיין פאלעסטינע, אז זי איז גאר בשלום געקומען גלייך קיין פאלעסטינע. קען אונז געהן עמיצער שווערען, אפילו די שרייבערען אליין קען אונז דען ערוב זיין אז זיצענדיג אין דער שיף האט זיך אונזערע העלדין ניט בעקאנט מיט אנייעם סטודענט, וועלכער הט איהר ניט אנגעגעבען אנייעם גאר אפרישען אידעאל, אונ זי האט זיך אויף דער מינוט איהם ניט איבער־געגעבען אונ פון קאנסטאנטינאפעל (אייהדער זי איז געקומען קיין פאלעסטינע) זיך ניט גענומען מיט דעם סטודענט אין אַ אנדער זייט ... ד. ה. קיין אנגליע, פראנציע אונ אפשר חו"ש טאקי קיין אמעריקא? ... צום וועניגסטען אז די שרייבערין האט פון אזא אננא געמאכט די גלאַנע העלדין אין איהר־וועקען „אהיים" האט זי ניט געטארט אזא לייכטזיניג קינד אליין איבער לאזען אויף דער שיף אונ האט זי אין איהר ערצעהלונג בעדארפט פאר־פיהרען גלייך קיין פאלעסטינע זי דארט אנידערזעצען אויף א וועריבלוד אדער אויף איין מויל־אייזעל פולל אנגעפאקט מיט באקסערען אונ מילגראממען, אונ א טערק זאל דאס דאזיגע מויל־אייזעל פיהרען טריט בא טריט, וואלטען האטש מיר, די לעזער, געוועזען פאר־זיכערט אז אננא איז בשלום אנגעקומען קיין פאלעסטינע. אבער אזוי וואס האט זי דא אויס־געפיהרט מיט אננען? פון אזא טאלאנט־פאללע־שרייבערין, האבען מיר דאס־דאזיגע פאדערען ערענסטע טיפען פעסטערע בעטראכטערען פאר אונזער הייליגע אידעע פון ישוב־ארץ־ישראל!

* * *

א נייעם טאלאנט, אנייעם פאעט האבען מיר געפונען אין דעם וועקער וואו ער ווייזט זיך דאס ערשטע מאל אויף דער זשארגאנישער וועלט מיט זיין אויס־געצייכענ־טען הומאריסטישען פעליטאן „שמע־ישראל" (אין שירים). דער דאזיגער נייער פאעט הויבט אן דערצעהלען אין זיין פעליטאן, אז ער האט זיך פארדונגען ביים „וועקער" ער זאל ארום געהען וועקען

קלאפען אין די פענסטער, שלאגען אין די טהירען,
סע זאל יעדען אויפכאפען, יעדען אויפפיהרען,
מאכען א רעש, א לארים, א גערידער
אונ שרייען אויף א קול: קיין ארץ ישראל ברידער!

פריהער פאר אללעמען קלאפט ער אן צו יודלען אליין. נאר אוי יעדען הויך קול, אויף יעדען שטארקען קלאפ איז געוועזען א תשובה: א חראפ אונ א חראפ! ער הערט אבער ניט אויף מיט זיין שטעקען צו קלאפען אין דער טהיר.

אונ גיט מיט איין קול א געשריי:
ראטעווע זיך יודעל, גיכער אויפשטעה!
בלאז ווי די וואנר, דער־ציטערט, דערשראקען,
נאקעט אין איין העמד, בארוועס אהן זאקען
שפרינגט ר' יודעל אראב צו דער טהיר

(הויז-פריינד)

און שרייבט כּהאי לישנא מיט כּעס צו מיר:

יודעל איז שטאַרק אין כּעס וואָס ער וועקט איהם פון־שלאָף. דער פּעלעטאַניסט ערקלערט איהם זיין שלעכטע לאַגע, נאָר יודעל אָן שטאַט זיך ראַטעווען, צו לאַכט ער זיך:

חאַ, חאַ, חאַ! אַ וועקקער, אַ פּעלעטאַניסט!
איך ווייס, דו שוטה, איך ווייס ווער דו ביזט —
אַזוינע ווי דו, מיט דער געמליכער אידעע,
זענען שוין געוועזען ביי־מיר איבער אַ מאה,
און אפשר נאָך מעהרער — אפשר מאַכע ק״ן —
יעדער מיט איין עצה, יעדער מיט אַ פּלאַן...
דער מיט אַ פּושקע און דער מיט אַ שיפעל,
דער האָט געבראַכט פון ארץ־ישראל דעם שליסעל...
יעדער האָט יודלען בכּדי דעם רובל אויס־נאַרען ביי איהם אויף פּאַלעסטינע, פאַר דרעהט איהם דעם קאָפּ, אַז היינט מאָרגען איז ער שוין אין ירושלים.

יעדער באַזונדער האָט געגעבען צו פאַר־שטעהען,
אַז נאָר מיין טובה, נאָר דאָס איז זיין מיין,
זיי האָבען מיך געשלעפּט, געטאַרעט ביי די פּאָלעס,
און אַלע מאָל גרעסער געמאַכט מיר דעם דלות!...
יודעל קלאָגט זיך נעבעך ווייטער אַז ערשט ניט לאַנג האָבען צוויי „פון די ראַזיגע לייט" מיט אַ זיסען שמועס ווייטער אויס־גענאַרט ביי איהם געלד.

אָרעמער יודעל! ער הערט ניט אויף צו קרעכצען און זיפצען פון די יודישע בלוט־צאַפּערס, פּאַראַזיטען, וואָס הערען ניט אויף אַרויס צו שלעפּען ביי־איהם די קישקעליך און וואָס סמאָטשקען דעם־לעצטען מאַרך פון זיינע דאַרע אויס־געטריקענטע ביינער. דעם אומגליקליכען יודעל צובער איז שוין דאָס לעבען נמאס אָט פון די יודישע פּאַראַזיטען, וואָס האָבען נאָך אַפּאַרוואַשען פּנים זיך אָנרופען יודישע בעל־טובה־ניקעס, און איבער זיי גלויבט ער שוין אויך ניט זיין ערהליכען טרייען „וועקקער", און טרייבט איהם פון זיך:

אויב דו ביזט אויא בעל־טובה־ניק גליך מיט זיי
נעם זשע דעם וועג און זאָג שוין — אַדיע!

און אַז יודעל זאָל מעהר פון זיך ניט טרייבען זיין געטרייען ערהליכען וועקקער איז דאָ איין רפואה, ער זאָל גלייך מיט זיין שטעקען טראָגען מיט זיך אַ לאַנגעטע מיט אַ בעזים אויס־צו־ראַמען און אויס־ריינינגען די יודישע בלוט־צאַפּערס, וואָרום כּל זמן יודעל וועט האָבען אויף זיך די פּאַראַזיטען איז אומזיסט געבען דעם וועקקערים וועקקען און־קלאַפּען, ליאַרעם און געוודער. —

ווען יודעל טרייבט איהם אַוועק, געהט ער וועקקען אויך אין אַנדערע ערטער, נאָר דאָרט איז ער שוין ניט קיין פּראָסטער פּעלעטאַניסט נאָר אַ פּאָעט מיט אַ גרויסען טאַלאַנט, האָט געמאָלט ריכטיגע־בילדער ווי אַיין אמת׳ר קינסטלער.

ניט שלעכט איז די סצענע, אויף דעם פעלד וואו ער וועקט די־מתים זיי זאללען ראטעווען יודלען אונ מיר זענען זיכער אז מיר מאכען ניט שווער די לעזער איבער־געבענדיג זיי דאס דאזיגע

עס שפאלט זיך א קבר........................

אונ אללע מאל גרעסער עפענט ער דאס מויל.

פולסירט האט מיר מיין הארץ, געציטערט יעדעס אבר

אונ איבער דעם־לייב איז געגאנגען אגרויל...

א מת פון דעם קבר אונגעהייער גרויס —

ער האט זיך ביז אין הימעל אויס־געצויגען...

איבער געקערט זענען געוועזען ביי איהם די־אויגען

צו שויבערט צו בארשטען זענען געוועזען די האר...

שרעקליך, שרעקליך האט געקוקט די פיגור!

נאך איהם זענען געקראכען נאך אסך מתים,

א טהייל אין תכריכים, א טהייל אין טליתים.

גאללע ביינער, סקעלעטען, מאגערע דארע,

אומגעלומפערטע, הויכע ביז אין דער חמארע.

אללע פערזאגט, פערצארנט, זעהר באז,

דאס האב איך דער־קענט אין זייערע נאז —

איך האב מיך דער־שראקען ניט אויף קאטאוועס:

איך האב געמיינט, איך זעה שוין דעם מלאך המות. —

— „שמע־ישראל!", האב איך געטהון א געשריי,

ראטעוועט יודלען, ער איז פארלוירען, אוי וויי!"

דער מת פרעגט ווער איז ער, אונ דער וועקער דער־צעהלט איהם זיין באגער:

... אללע אין־איינעם —מיט הארץ מיט געפוהל—

פאלט אויף די קניהעס, פאר דעם רב״ש׳ס שטוהל!

בעט איהר רחמנות, טהוט פאר איהם תפלה—

לאז ער שיקען א רפואה, געפינען א סגולה

אויף־וועקען יודלען פון דעם שרעקליכען שלאף,

לאז שוין זיין גענוג, האדי די שטראף!

לאז ער איהם מוחל זיין די פעהלער, די זינד,

לאז ער האבען רחמנות —ער איז דאך זיין קינד!.

— זאג נאר דו מענש —דו נארישער חוטא:—

האט א מת געענטווערט מיט כעס סכנות

ווי איז מען אזא טפש, אזא גרויסער שוטה

צו בעטען ביי־מתים, הילף אונ רחמנות?

ס׳איז דאך נאר א געלעכטער, א בזיון א דאסארע,

ווען איהר לעבעדיגע־שוטים האט זיך געמאכט אמארע,

פון אונזער רוהיגען שלאף אונז תמיד צו־שטערען,

און בענעצען די קברים מיט טייכען פון טרעהרען...
אט דא ערשט ניט לאנג, זענען אויך מיט אמאה!
צו אונז געקומען צו לויפען אמחנה, גאנץ קהל,
אגאנץ גרויסער עולם ווייבער, קינד און קייט,
האבען געמאכטען דאס פעלד, די לענג, די ברייט..
די זכרים האבען געהאקט סליחות מיט קינות —
די ווייבער האבען טאראלעלקעט אצרות ותחנות —
אללע האבען געשריגען, געוועוועט איין ליעדעל!
ראטעוועט! געוואלד! פארלוירען איז יודעל!
נא זאג דו אליין, זיך בעט דיך מחילה:
איז דאס ניט אליענות, א חוכא וטלולא —
זיך ווענדען צו מתים? צו לאנגטוידטע ביינער?
בעטען מצבות, זיך בוקען צו שטיינער?
ניין! אומזיסט איז דאס שרייען, אומזיסט די טרעהרען:
ניט פון קיין מתים קען יודעל געהאלפען ווערען. א. ז. וו:

* * *

פון אונזער גערידהמטען פאלקס "פאעט" א. גאלדפאדען געפינט זיך אין ווערקער צוויי שירים, "א שטיין פון דעם הארצען (Размышленіе послѣ погрома)". דער שיר קען רידהרען ניט נאר א הארץ נאר אפילו א שטיין, אין דעם שיר ווערד געערדט מיט זיין גרויסען טאלאנט וועגען די שטיינער וואס מע האט אונז געווארפען אין דער צייט פון די פראגראמען און ווי זיי האבען נאר געטראפען דעם ארעמאנן; דער צווייטער שיר "יודעלעמעט" ווי ער שרייבט אבריף צו דער טאטער ז׳ זאל אידם שרייבען וואס הערט זיך עפיס "אין דער היים".

יא שרייב מיר ווי זעהט אוים דארט, וואס געטאנצט
האב איך דארט אין יונגעלשע יאהרען:
צי בליהען נאך די רויזען, וואס איך האב געפלאנצט
אליין אין דעם עמק השרון?...
שמעקט נאך דער כרמל פון בשמים אלערליי;
דער אלטער לבנון וואס מהוט ער?
און די שאפעלעך מיינע, אוי בענג איך נאך זיי!!...
איך בין דאך געוועזען זעהר היטער!
צו קומסטו, אפשט אויף די קברים צו געהען,
פון די אבות און העלדען פון פריהער?
און אופין בארג ציון יעדען איינציגען שטיין,
גריעס, מאמאניא, פריינדליך פון מיר, א. ז. וו.
אויב דער ווערקער איז באשאפען נאר צוליעב די צוויי שירים איז אויך גענוג.

* * *

פון דעם בעוואוסטען פאעט ה' א. צונזער האבען מיר מיט פערגעניגען איבערגעלעזען דעם שיר „אדעשקע" ד. ה. די יודישע נאציאן. אט ווי ער כאראקטעריזירט די יודישקע:

א מאדנעם כאראקטער בעזיצט אט דאס מיידעל,
וועלכע איז פון יוגענד ערצאגען זא צארט און איידעל.
אז אבוואהל פאר א גוט ווארט, פאר א חנופה, פאר אגלעט,
שענקט זי שוין אוועק איהר נאציאנאליטעט,
איהר יחוס, איהר ירושה, איהר ליטעראטור, איהר שפראך;
און קוקט אויף דעם אללעמען ווי אויף איין איבריגע זאך. —
קוים אבער וויל מען זי דער־צו דריקען מיט געוואלד,
דאס אללעס צו פאר־ניכטען און פאר־ווארפען באלד.
ווערד אויף דעם מיידעל פלוצים איין אנדער געשטאלט,
ווערד א אכזר אויף זיך ווי א חיה אין וואלד,

און דעמעלט ווען זי ווערט אזוי איבערגעביטען, קוקט, איך צו אויף דאס מיידעלס פיזיאנאמיע:

ווי איהרע באקען ווערען רויט ווי צונטער.
דער מוטה איז פריי און מונטער,
די אויגען שיינען, קוקען ארויף אויבען,
און בלייבט זיך ביי איהר גלויבען!
שווערדען ווערען צו שלאגען,
קארטעטשען ווערען צו־פליגען,
הארמאטען ווערען צו־קראכען,
קינזשאלען ווערען צו־בראכען,
איהרע מלאכי חבלה, איהרע מזיקים ווערען שוין מיעד
פון צו־שניידען, פון צו־רייסען איהר, גליעד פאר גליעד;
זי שטעהט זיך רוהיג און זינגט איהר ליעד:
„שמע־ישראל! איך בלייב א יוד!"

מיר ווינשען אפט לייענען אזוינע אויסגעצייכענטע פאטריאטישע שירים ווי ה' צונזער שרייבט.

די פאר־רעדע צום וועקער האט געשריבען אונזער ליעבער שרייבער ה' מ. ל. לילענבלום, מיט זעהר אריינע יודישע פאלקס־שפראכע, דארט ערקלערט ער אין קורצען, נאר דייטליך, די אידעע פון פאלעסטינע, זעהר ערענסט און מיט הארץ געשריבען ווי דער שטייגער איז פון דעם אריגינאלעם יודישען דענקער, ווי ה' לילענבלום איז.

אין דעם וועקער געפינט זיך אויך די דאזיגע ארטיקלען: „וואס טהוט מען?" פון ה' מ. איזמאן, „די מאמע מיט די קינדער" — ה' א. ב. גאטלאבער, „דאס פינטעלע יוד" — ה' מ. ח. ראבניצקי, אין דער דאזיגער נאכט פון פסח" —

ה׳ שלום עליכם, וועגען דער אידעע ישוב ארץ ישראל" — ה׳ א. י. בוכבינדער, „דער שמש (שיר)" — י. זילבערשטיין. „בריעף פון פאלעסטינא" — עפשטיין און הייזין „אי עניותא לישראל" (שיר) — ה׳ י. ת. ראבניצקי, „דער האן און די בני אדם — ה׳ איש נעמי.

יעדער ארטיקעל האט אין זיך גוטע געדאנקען און יעדער ארטיקעל בעזונדער האט אינטערעס צום לעזען.

נאר אללע צוזאמען פארפעהלען דעם ערווארטעטען איינדרוק — . דער גאנצער „וועקער" איז פון גאללע צוקער, היינט פרעג איך, ווי קען איך געפעהלען או ווען איהר זענט הונגעריג זאל מען איך געבען א מיטאג פון 15 פארציעס צוקער! חאטש קיינער לייקענט ניט אז צוקער איז זיס, אבער אזעלכע פארציע איז נאר גוט איינע אדער אין העכסטען צוויי, ווי זאגט מען: „קרעפליך ווערט אויך נמאס צו עסען".

אין Сборникъ разныхъ Статей ווי דער „וועקער" רופט זיך אן דארף ניט רעדען נאר פון איין זאך, חאטש די זאך „ישוב ארץ ישראל" איז גוט און נאטהיג, און איז דאס וויכטיגסטע פון אונזערע נאציאנאל־פראגען. — אין א מוזיקאלישען חאר איז גוט, אז עס הערען זיך פערשיעדענע שטיממען: אין אוניסאן (איין שטיממע פיר אללע) זינגען נאר חסידים, און ווען דער ניגון זאל נאך אזוי גוט זיין, פעהלט איהם דאך די־ערעבטע מוזיקאלישע הארמאניע.

פון דעסטוועגען האט דער „וועקער" די זשארגאנישע ליטעראטור בערייכט, און ווינשען פון דעם גאנצען הארצען ער זאל ארויס־געהען אפטער און אפטער.

צו דעם וועקער איז צוגעגעבען א בעזונדער ביכעל „זרובבלי" אדער „שיבת־ציון" א דראממא אין פינף אקטען, פערפאסט פון ה׳ מ. ל. ליליענבלום. די שפראכע און די געדאנקען זענען נאטירליך זעהר גוט, די היסטארישע פאקטען אויך ריכטיג און פאסען פאר ה׳ ליליענבלומס פעדער, נאר דאס וואהרע דראמאטישע אין דער דאזיגער דראממא האבען מיר געזוכט מיט ליכט, און צו אונזער בעדויערען, ניט געפונען, די שירים זענען שוואך און די זאווייאזקע און ראזוויאזקע פון דער דראממא נאך שוואכער.

* * *

צעהן יודישע פאלקס ליעדער, פערפאסט מיט די הארמאניע פון מוזיק בעגלייטונג, מעקסט מיט געזאנג פון ה׳ אליקום צונזער. ווילנא 1887.

פון דעם איינענעם ה׳ צונזער האבען מיר נאר וואס געהערט, און פון די צעהן ליעדער בלייבט אונז נאר צוזאגען אז זיי זענען זעהר שאן און מיט טאלאנט געשריבען. נאר נאך מעהר פיהלט מען זייער טעם ווען מע הערט זיי זינגען מיט די מעלאדיען וואס דער זעלבער פערפאסער האט פערפאסט, יעדער וועט דאס אונז מודה זיין, ווארום ווער האט ניט געהערט צונזערס ליעדער זינגען און ווער האט פון זיי קיין פערגעניגען ניט געהאט? די דאזיגע „צעהן ליעדער" ווי אויך אללע זיינע ליעדער זינגט מען אין גאנץ ליטא, דיא צעהן ליעדער צו זאממען מיט די נאטען געפינט

זיך צו פארקויפען ביי ה׳ צונזערען אין מינסק. איינע פון די „צעהן ליעדער״ „די סאכע״ איז ניט לאנג איבער־געזעצט געווארען אין רוסישען („וואסכאדרי״) וועלכע קלינגט זעהר שאן אין דער שפראכע.

* * *

די הויזליכע מעדיצין. אנשטעקענדע קראנקהייטען, ערשטער גאנג: פערפאסט פון דאקטאר מ. זוסמאנאוויטש.

איך בין ניט קיין דאקטאר, דרום קען איך ניט שרייבען קיין אויספיהרליכע רעצענזיע וועגען דעם ווערק, איך וויל נאר זאגען אז איך האב איבער געלייענט דאס ביכעל האב איך געפונען אז עס איז געשריעבען אין א גאנץ איינפאכער יודישער שפראכע, אונ יעדער וואס לייענט עס קען פארשטעהן ווי זיך אבהיטען פון קראנק צו ווערען, ד. ה. זיין שטענדיג געזונד, אונ דו״ו אז מע ווערט קראנק זאל יעדער מענש וויסען ווי אויף־צו־פיהרען זיך כדי ניט אריין צו־לאזען די קריינק אין דער לאנגער באנק אריין, אז דעמאל קען שוין ח״ו קיין דאקטאר אויך ניט העלפין, ווי זאגט מען: „וואו ריינהייט, דארט איז געזונדהייט, וואו געזונד־הייט דארט איז גליק״.

דאס ביכעל טהיילט זיך אין 5 קאפיטליך: 1) וואס הייסט אנשטעקענדע קראנקהייטען אונ פון וואנען נעמען זיי זיך. 2) ווי אזוי זיך פון זיי אב־צו־היטען 3.) דער דיפטעריט. 4.) דער האלז־קרופ (אונ דער פאלשער קרופ) 5) דער קייך־הוסט (קאקליוש).

דער צוועק פון דעם בוך, זאגט דער פערפאסער אין דער „הקדמה״ איז נוטצליך צו זיין פאר אחינו בני ישראל, אונ דער הויפט יעדען פון זיי, וואס זענען גע־דריינגט דורך ארעמקייט אדער דורך דעם וואס זיי וואהנען וייט פון שטאדט, זיך צוגעבען די ערשטע הילף אהן א דאקטאר. יעדער מענש האט ליעב צו־פערשטעהן די גרונד־זאך פון דעם וואס ער טהוט, דרום שפרעך איך פון אנ־פאנג וועגען די אורזאכען פון אנשטעקענדע (איינקלעפיגע, זאראזליווע) קראנקהייטען. דאמיט דער פראסטער מענש זאל וויסען פאר וואס מוז ער אייגענטליך ריינינגען די לופט אזוי ווי עס בעפעהלט די לעהרע פון דער נייעסטען מעדיצין, אויב אללע וואלטען געוואשען די הענד פאר־דעם־עסען, ניט נאר יוצא צו זיין אבי אבגעוואשען דריי מאל די האנד אונ א ברכה געמאכט, אבער גוט אפ וואשען מיט א שטוואסער (לויג) אדער מיט זייף, אזוי וואהל וואלט זיי געוועזען! אויב עס איז אונז גרינג אויף פסח אלס כשר צו־מאכען מיט גליהענדען אייזען אונ געזאדענע וואסער, דארף אונז אויך ניט שווער זיין אללע חודש צו ריינינגען אללעם וואס געפינט זיך אין אונזערע הייזער, האלטען שטענדיג א לעם ריין אונ דער הויפט אונזער אייגענעם קערפער א. ז. וו.

דער פערפאסער ווענדעט זיך צו אחינו בני ישראל מיט די דאזיגע עטליכע ווערטער וועלכע זענען ארוים געזאגט פון דעם ריינעם הארצען:

האלט אללע טאג ריין אין שטוב ווי שבת! אללע ראש חודש ריינינגט אללע

ווי אויף פסח ! אַללע טאָג בעניייעט די לופט אין שטוב ווי אויף שבועות ! אייער גוף זאָל שטענדיג זיין ריין ווי אויף יום כפור ! געהט אין ריינע געוועש ווי צו־דער חופה ! האָרעוועט אויף ריינקייט ווי אויף אייער ברויט !

דאַנן : וועט איהר האָבען אַגעזונטע אונ פרישע עלטער , צווישען אייך וועט זיין וועניגער אַלמנות אונ יתומים , אויף דעם בית עולם וועט ליגען מעהר אַלטע ביינער ווי יונגע ,

די „הויזליכע מעדיצין“ איז זעהר נוטציג אין יעדען יודישען הויז . דער פרייז איז 35 קאָפּ. מיט פּאָרטאָ אונ געפינט זיך צו פערקויפען אויף די אַדרעסע .

Доктору М. И. Зусмановичу, г. Пинскъ

***

ה׳ נ. ג. זקס אין וואַרשא האָט הערויס־געגעבען איין „רוסיש־יודישעס ווערטער־בוך“ פון ו. דרייזין , אַזא גרויסער ווערטער בוך איז נאָך אין זשאַרגאָן ניט געוועזען , ער האַלט 832 זייטען גרויסער פאָרמאַט ד. ה. 52 דרוק־בויגען אין דעם ווערטער־בוך געפינט זיך ביז 7000 וואָרטער. ה׳ דרייזין האָט קיין מיה ניט געשאַלעוועט אונ פיעל וואָרטער ערקלעהרט אין דער יודישער שפּראַכע ווי מען רעדט נאָר אין ליטא , וואָהלין אונ אין פוילין ; דאָס איז אַגרויסער נוטצען פאַר דער זשאַרגאָן שפּראַכע , ערשטענס קען טאַקע יעדער פאַר־שטעהן די טייטש פון דעם רוסישען וואָרט אונ צווייטענס זעהט מען ווי דער זשאַרגאָן איז גאָר ניט אַזוי אָרום , ער פאַרמאָגט כמעט אַזוי פיעל פרעמדע אונ זעלבסט אויס־געאַרבייטע פאָלקס־וואָרטער ווי אַללע אַנדערע שפּראַכען , נאַטירליך. נאָר דענסמאָל ווען ליטווישער , וואָהלינער אונ פוילישער דיאַלעקטע זאָלען ווערען יעדען בעקאַנט. דער דאָזיגער וואָרטער בוך , מיינען מיר , קען דער צו פיעל נוטצען ברייגען. מיר ברענגען פרימערין : 1) Вымучивать 'אויסמוטשען , אויסמאַנטשען : 2) гремить הילכען , רוישען , זשומען : 3) Колыхатd-хнуть וואַרפען , שליידערען ; 4) Рвать — רייסען , ציפען , פליקען , אַרויף שלאָגען , נײדען , ברעכען מיקען ; 5) **Явственно** דייטליך , קלאָר , אָפען ,

שוין פון עטליכע יאָהר אַז ה׳ זקש איז געוואָרען איין הערויס־געבער פון נוטצליכע ביכער העבראַישע , רוסישע אונ זשאַרגאָנישע .

• * •

צווישען די נוטצליכע ביכער קען מען אויך צו־רעכענען „די פּראַקטישע אַריפמעטיקא“ הערויס־געגעבען פאָן י. מ. בירנבוים אויף זשאַרגאָן , נאָר מיר ווייסען ניט פאַר וואָס דער הערויס־געבער רופט אָן זיין זשאַרגאָנישע אַריפמעטיקא פאַר העבראַער , האָטש באמת געזאָגט איז די זשאַרגאָנישע אַריפמעטיקא פיר העבראַער געשריבען אויף האַלב דייטש מיט יודישע אותיות .

די אריפמעטיקא איז זעהר גוט, אונ מיט פערשטאנד בעארבייטעט; אויסער אללע פראווילעס פון אריפמעטיקא מיט ערקלערונגען געפונט זיך אויך 700 פראגען אונ אנטוואָרטען (זאדאטשעס), אונ ווען די אריפמעטיקא זאל זיין א דייטליכערע זשאר־גאן־שפראכע וואָלט דאס בוך געקענט באמת פיעל נוטצען ברייגנען פאר די וועלכע קענען ניט, חוץ זשארגאן, קיין אנדערע שפראכען.

בכלל היינטיגעס יאהר האט דער זשארגאן געהאט אגליקליך יאהר — עס איז זעהר ווינציג שמאטעס געדרוקט געוואָרען, (חוץ איינינע געצעהלטע). יעדען איז בעקאנט, אז פריהער פלעגען אזוינע שמאטעס געדרוקט ווערען הונדערטער א יאהר, אונ היינט שטעהן די שמאטעס אין א זעהר שלעכטען קורס אויף די יודישע לעזער־בירזשע... אונז פרייט עס זעהר, ווייל דאס איז דער בעסטער סימן, אז אונזערע יודישע לעזער האבען אנגעהויבען ענדליך א ריכטיגען געשמאק צו פיהלען אין לעזען אונ אונטער־שיידען פון גוטס ביז שלעכטס, פון ווייס ביז שווארץ. גיב גאטט אויף ווייטער זאלען אונזערע לעזער נאך בעסערע מבינים ווערען אויף ביכער, וועלען די שמאטעס ממילא זיך ניט ווייזען אויף גאטס ווייסער וועלט.

די טאג האבען מיר בעקומען א נייע ווערק: **Евреи и Христiане.** Сочиненiе Натальи Петровны Уваровой урожд. княжны Горчаковой. Переводъ съ французскаго С. Л. Деманта. Москва 1888.

שוין לאנג אז מיר האבען ניט געלעזען אזוינע גיטע ווערטער פאר יודען ווי אין דעם בוך וואס איז געשריבען פון א רוסישער קניאזשנא.

אין איהר ווערק מאכט זי פארווירפע די קריסטען פאר וואס זיי האבען אונז יודען פיינד. זי לויבט זעהר דאס יודישע הויזליכע אונ פאמיליענלעבען. דער קניאזשנא געפעלט זעהר ווי מיר יודען ערציהען אונזערע קינדער צו גאטט אונ צו לייט א. ד. ג. דאס טייערע ספר האט דיא קניאזשנא געשריבען אין פראנצעזיש, באלד איז דאס ביך איבערגעזעצט געווארען אין פיעל שפראכען אונ אויך ניט לאנג אין רוסישען פון ס. ל. דעמאנט. די גרעסטע אייראפעישע צייטונגען לויבען דאס ווערק ביז אין הימעל אריין. פיעל קריסטען פון די גרעסטע לייט האבען דאס בוך געלעזען. אויך א גרויסען אינטערעס האט דאס בוך פאר יודישע לעזער.

אמת

דאס יודישע טהעאטער.

ווער פון אונזערע לעזער האבען ניט געהערט פון דעם „יודישען טהעאטער", וואס האט עקסעסטירט אין פיעל שטאדט, ווי צב"ש אין פעטערבורג, מאסקווא, ווארשא, אדעססע, ווילנא, מינסק, גראדנא, דינאבורג, קישינאוו, פלאצק, לאדז, א. ז. וו.? אין יעדער שטאדט זענען אונזערע יודעלעך געלאפען זעהן דעם „יודישען טהעאטער". אקליינינקייט! „א גובערנאטאר" קומט הערויף אויף דער ביהנע (סצענע) אונ רעדט קוגעל־לשון! „אהורי" פערליבט זיך אין א מיידעל אונ ער ערקלעהרט איהר ליבע מיט א שפראכע ווי זיין באבע האט גערעדט מיט דעם זיידען! די יעניגע קריטיקער וועלכע האבען געשריגען: געוואלד יודען! וואס טויג אייך אונ וואס נוצט אייך דאס „זשארגאן"? — יענע שרייערס זענען געקומען אין „יודישען טהעאטער", זיי האבען געקלאפט אונ געפאטש אונ געשריען: „בראוואָ! ביסס!" אונ האבען זיך פארטהיידיגט פאר וואס זיי האבען פריער אפען באליידיגט אזא שפראכע, וואס מען קאן מיט איהר אויף דער ביהנע אויפטרעטען, אונ זיך מיהע געגעבען אב־צורופען זייערע אלטע אידעען.

אין יעדער שטאדט, וואו מען האט געשפילט „יודישען טהעאטער", וואר כמעט יעדען אבינד דאס טהעאטער פול מיט אונזערע יודעלעך. אלערליי קלאססען מענשען: שוסטערלעך א. ז. וו. האבען זייערע ארבייט פערלאססען, אונ זענען געגאנגען, אדער בעסער געזאגט: „געלאפען" אין „יודישען טהעאטער", אונ האבען ווירקליך זיך געפרייט ווען זיי האבען דעם בילעט בעקומען, אונ ווען זיי וואלטען ניט גרויבען נאכהער געהן צוריק, אהיים... וואלטען זייא זיך נאך מעהר געפרייט אונ גליקליכער געפיהלט...

אין דער לעצטער צייט זענען פיעל יודישע אקטיארען פערבייזט נאך אמעריקא ענגלאנד, גאליציען, רומעניען. דער יודישער פאלקס־דיכטער אונ גרינדער פון דעם יודישען טהעאטער, ה' אברהם גאלדפאדען, האט אויך פערבייזט נאך אמעריקא, דארטען צו גרינדען אנייעם „יודישען טהעאטער" — אונ ביי אונז אין רוססלאנד איז דאס יודישע טהעאטער פארקיהלט געווארען...

ה' גאלדפאדען האט פערבייזט, פערלאססען רוססלאנד, זיין גייסט אבער איז געבליבען ביי אונז טיף אין הערצען. מיר קאננען איהם ניט פארגעסען, וויל ער האט זיין אידעע וועגען יודישען טהעאטער זעהר פערברייטעט. פיעל שרייבער האבען זיך מיט זיין פלאן בענוצט אונ פיעל פיעסען געשריבען אונ געדרוקט, כמעט אין אלע יודישע הייזער ביים רייבען, ביים ארבייטען, זינגט מען די לידער פון יודישען טהעאטער. מיט איין ווארט אלע האבען אנערקאנט אז דאס יודישע טהעאטער קען פיעל נוצען בריינגען.

דאס ערשטע מאהל האב איך די זכיה געהאט צו זעהן די פיעסע „שמענדריק" אין

אין מאסקווער טהעאטער. דאן האט דער הי גאלפאדען געשפילט די ראללע אלס יודישער טהעאטער־דירעקטאר. פיעל רוססען וועלכע וארען בייגעריג צו זעהן דאס „יודישע טהעאטער", האבען דארט דערזעהן דעם וועלט בעריהמטען הכם „שמענדעריק", אתכשיט, אצאצקע, וואס שרייט: „מאמע! איך וויל צווייי כלות"! אונ ווי ער איז געקומען מיט זיין געטרייע מוטער זעהן אכלה וועלכע וואר חויך, רויט, דיק, האט ער געפרעגט מיט אזיסען געלעכטעריל: „מאמע! די גאנצע כ"כ־כלה וועסטו מיר געבען, אדער אהאלבע?" זיין זיסער געלעכטערל האט געקלונגען אין די אויערען פון דעם פובליקום — אונ אללע קריסטען וועלכע וארען דארט, האבען אנגעקוואלען צו זעהן א יודישען חתן מיט פיל שאנע מעלות, וועלכע מאכען דעם יודען גרויס עהרע, די קריסטען האבען געמיינט, דאס אללע יודען זענען ווי שמענדריקעס מחותנים. אונ אללע יודישע חתנים זענען שמענדריקעס... אונ נאכהער אגאנץ לאנגע צייט ווען אגאסענ־יונג האט באגעגענט א יודען, האט ער איהם בעגריסט — אנשטאט דעם בעוואוסטען טיטול „זשיד סיחרענאם!— מיט דעם נאמען סמענ'דרעק"...

מיין ביטער הערץ האב איך דענסטמאל אויס־געגאסען אויף גאלדפאדענס קאפף. איך האב איהם מכבד גיוועזן מיט אגוטען חלק. אזא פארציע וואס ער האט אויף זיין גאנצען לעבען ניט גיהאט. דער ה' גאלדפאדען אבער, צו זיינע אללע מעלות אונ פאהיגקייטען האט ער אבעזונדערע מעלה, גאר אנ־אויס־נאהמע, נעהמליך: ער איז מודה על האמת. אונ דאס איז ווירקליך אגרויסע מעלה, זעלטען וואו מען געפינט זי. מיר זענען איבער־צייגט. דאס דער גראסטע טהייל מענטשען ווען זיי מאכען אפעהלער, אדער זיי פארגעססען אזאך וואס זיי ווערין דאריבער אפענטליך געפרעגט, אנשטאט צו אנטווארטען איין ווארט: „חטאתי" וואלט דאך זיין א ענדע, פלוידערען זייא אן צעהן נארעשקייטען אום איין נארעשקייט צו פערטהיידיגען. זיי ריידען אזוי פיעל, אהן א עין הרע, אז קיינער ווייסט ניט פון זיין געזונד אונ פון יענעמס לייב אונ לעבען, אללע שרייען, שימפפען, פלוכען, בייזערען זיך שטארק — אונ ווען מען זאלל פרובירען איינעם פאן דיא שרייערס אפרעג טהון: ווארום שרייסטו אויף יענעם? ווארום שימפפסטו איהם? ער זאגט דאך דאס זעלבע וואס דוא! וועט ער ער ניט וויסען וואס צו ענטפערען, אונ וועט אנפאנגען פון דאס ניי צו שרייען. עס ווערט אטומטעל, אצומישונג, איינער ווייסט ניט פאן דעם אנדערען, ווי עס וואר אמאהל אין דור הפלגה, אונ ווי עס וועט זיין אמאל אז משיח וועט איי"ה קוממען *).

---

*) אמגיד ענדיגט זיין דרשה מיט די ווערטער: בזכות זה ובא לציון גואל". איז דאך די פראגע: ווארום גראדע מיט דיא ווארטער ענדיגט ער זיין דרשה, אונ ניט מיט אנדערע גוטע נחמות פון אנאנדער פסוק, ווי למשל: בלע המות לנצח". אונ דעס־גלייכען? די אנטווארט דארויף איז: דאס דער מגיד האט אגרויסע כונה אין די ווערטער. ווייל אין משיחס צייטען וועט זיין „ערבוביא" אויף דער וועלט. דאס הייסט א צומישונג, איינער וועט ניט וויסען פון דעם אנדערען, אט דאס זאגט דער מגיד: בזכות זה ווי איך ווייס ניט פון דער דרשה, אונ די דרשה ווייס ניט פון

ניט אזוי אונזער פּאעט, ה' גאלדפאדען. עס מעג זיין אבייששפּיעל פאר פיעל מענשען. ער האט מיר גאנץ קאלט־בלוטהיג געגעבען אקורצע אונ אגוטע תשובה מיט די ווארטער: ליבער פריינד! אקריטיקער וואס וויל געפינען אפעהלער אין אגעגענשטאנד. מוז זעהן די זאכע ווי זי איז באלאפען געווארען. פונקט ווי אדאקטער וואס קומט צו היילען אקראנקען מוז וויסען פון וואס די קראנקהייט האט זיך ביי איהם גענומען. דארום וועל איך אייך איין ווארט ערצאהלען פון דעם „יודישען טהעאטער", וועט איהר נאך אמאל אזא קשיה ניט פרעגען. איהר דארפט וויסען, אז דעם ערשטען מאל ווי איך האב געגרינדעט דעם יודישען טהעאטער, האב איך קיינע אקטיארען געהאט. איך האב גענומען ארעמע קינדער וואס טראגען ארום פאפּיראסען צו פערקויפען אויף די גאסען, אונ זיי האב איך אויף דער ביהנע הערויף געשטעלט, איך האב געמוזט שרייבען פיעסען ווי פאר זיי. אונ יעצט אז איך האב נאך עד היום קיין גוטע אקטיארען. דאך האב איך אויפגעשריבען איינינע גוטע פיעסען, אזעלכע וואס וועלען אלעמען געפאללען זיין, אבער ווער זאל עס שפּילען? אדרבה, גיט מיר מענשען וואס איך זאל מיר קאנען שאפען מיט זיי, וועל איך אייך דאנקען אונ בעסערע פיעסען שטעלען אויף דער ביהנע. נאך אזא תשובה האב איך דענסטמאל מעהר ניט געהאט וואס צו פרעגען.

שאנע עטליכע מאל האט זיך דער זומער מיט דעם ווינטער געביטען. מעהר ווי צעהן יאהר איז פערגאנגען פון יענער צייט ביז יעצט, מיר האבען היינטע גוטע אקטיארען, זינגער, פיינע קאמיקער, מוזיקער, פּארטרעפליכע דראמאטיקער ווי למשל: ה' גראדנער נעבסט פרוי, גאלדשמיט, מאנצמאן עט פרוי, פישקינד, קויפמאן, ווינאוויטץ, ספיוואקאווסקי, שור, ווינשטאק, ווינשטיין, ג. אזמאן, בראלמאן, שליפערשטיין, מאגי־לעווסקי, צוקקערמאן, אדלער, האמאוויטץ, אונ נאך פיל אנדערע. איבער הויפּט אין אמעריקא האבען זיך אונזערע ברידער אויס־געבילדעט גרויסארטיג אין דעם פאך — ווי מיר האבען געהערט, בעזיטצען זיי דארטען אייגענע הייזער, אייגענע טהעאטערע, אונ גרויסע קאפּיטאלען בארעס געלד, זיי שטעלען פאר די שענסטע אפּערעטען, קאמעדיען, טראגעדיען, אונ מאכען דער מיט גרויס פוראר. אט האבען אונזערע מחברים זיך גענומען שרייבען פיעסען פאר די ביהנע. מאנכען אונ מאנכע איז געלונגען, אונ מאנכע זענען ניט אזוי קאם־איל־פא... אונ דאס פאלק וואלט זיך געקאנט באגעהן אהן די שלעכטע פיעסען, ווי צום ביישפּיל: דעם ה' גאלדפאדען האט געלונגען די פיעסען „שולמית,*) „בר כוכבא" ד"ר אלמאסאדי, די איבעריגע זיינע פיעסען וואלטען מיר גאנצליך מוחל געווען. דעם ה' שאיקעוויטץ האט געלונגען די פיעסען: „כוזי". „בעל תשובה" קאטארזניק". ווען ער וואלט דעם „לעבעדיגען טוידטען" ניט ארויף־געפיהרט אויף דער ביהנע, וואלטען מיר נאך איהם קיין בית־דין שמש ניט געשיקט רופען. דער „פראצענטניק" האט אויך געקאנט בלייבען זיטצען צו הויזע. צוואר די

מיר, אט אזוי וועט זיין ובא לציון גואל, אז משיח וועט אם ירצה השם קומען וועט אויך איינער פון דעם אנדערען נישט וויסען.

*) די פיעסע „שולמית" האט אונזערער גאארזשעווער, ה' י. בארנאס איבערזעטצט אין די פאלנישע שפראכע. אונ עס ווערדע געשפילט אין טהעאטער „אלהאמברא"

קריטיקע דער פון איז זעהר וויכטיג, נוטצליך פיר דאס לעזע־פובליקום, אבער ניט פאר די ביהנע. אזא פראצענטניק מאכט אונז הרפות בזיונות פאר אלע קריסטען, און אויב יעמאנד וועט מיר פרעגען: וואָרום ביי אללע פעלקער ווערען קריטיקירט פערשידענע געגענשטאנדע אין טהעאטער, נייע פעהלערען זא ווי אלטע פעהלערען, מען שעמט זיך פאר קיינעם ניט, מען זאגט אללעמען דעם אמת נאר א יוד האט מורא פאר אקראמטץ... פאר אקיטצעל... פאר אשנעל אין דער גאז, אפילו אשלעכט ווארט קאן ער ניט אראפ שלינגען און פארדייען, פאר וואס זאלל מען דעם אמת ניט זאגען? בעססער אשלעכטען ווארט נאר אמת, ווי אגוט ווארט — אליגען...

„אמת" — וועל איך יענעם אנטווארטען — דער בעסטער ליגען איז דער אמת... מען דארף קיין ליגענד זאגען. נאר דעם אמת זאגען איז מען אויך ניט אלע מאל מחויב. און דעם בעוויז פון אללע פעלקער קאנען מיר אויך ניט אננעהמען פאר בארע מזומנים. אט צום ביישפיל אין פראנקרייך ווערען די רעגירונגס־בעאמטע קריטיקירט אין טהעאטער, אויך אין רוססלאנד ווערען אין טהעאטער די פאבריקאנטען און קופּלייטע קריטיקירט. דאס פובליקום זעהט נור, אויב דער אקטאר האט גוט געשפּילט זיין ראללע, גיט מען איהם אגרויסען דאנק, און אויב די זאכע איז ריכטיג אדער פאלש דאס איז גיט קיינעמס עסק, ניט אזוי איז ביי יודען אין „יודישען טהעאטער", דער אקטאר קאן שפּילען שלעכט וואס קאן ערגער ניט זיין. קוים האט ער געצייגט א יודישען פעהלער, שרייט דאס פובליקום: ביס!... דער פעהלער מעג אלט זיין משותלח׳ם יאהרען, טהוט מען איהם אן אנייעם ראק מיט אנייעם הוט און מען פאטאגראפירט עס, און מען העננט העריוס דאס בילד אויף אללע אפפענע פלעטצער און אין אללע גאססען, אויך אין פיעל הייזער... אלזא מוזען מיר זיין בעהיט פון זיך אליין חוזק צו מאכען. אט פיעסען ווי „אוריאל אקאסטא", „זשידאווקא" נעהמען מיר אן זעהר גערנע און מיר דאנקען די פערפאססער און איבערזעצער פון אונזער טיפען הארצין, אבער ניט אזעלכע וואס מיר האבען דא ערקלערט אז זיי טויגען פאר אונז ניט.

איך וויים גאנץ גוט דאס די לעזער ליעבען צו הערען ווען אקריטיקער זאגט „שלעכט" פאר וואס עס איז שלעכט. זיי גלויבען איהם ניט אויף זיין ווארט, דארום האב איך אייגענטליך געברויכט ערצאהלען די סיוזשעטען (אינהאלט) פון די שלעכטע פיעסען, און צייגען שווארץ אויף וויים זייערע פעהלערען. נאר איבער פערשידענע אורזאכען קאן איך יעטצט ניט איבער־געבען אללעם וואס איך האב געזעהן, געהערט און פארצייכענט אין מיין טאגע־בוך; פיליכט וועט עס מיר געלינגען אין אנאנדער צייט, די סצענען וועלען קיין מאהל ניט אלט און עובר זמן ווערן, נאר נאך איינגע

היר אין ווארשא, אויך אין לאדז פלאצק. די פאליאקען זענען געוועזען זעהר צופרידען, יעדען אבענד וואר דאס טהעאטער „אלהאמבראַ" פול מיט מענשען. וואו עס ווייזט אויס וועט דער ה׳ בארנאם איבער־זעטצען די איבעריגע פיעסען אויך. און ווי מיר האבען געהערט זעטצט איבער דער געלעהרטער ה׳ ליכטענשטיין די אללע וויכטיגע פיעסען אין דער רוססישער שפראכע

(הויז־פריינד)

ווארטען פון „יודישען טהעאטער" וועל איך יעטצט ערצאהלען, נעהמליך:

אים יאהרע 1884 האבען יודישע אקטיארען, ה"ה זיינשטאק, ווינשטיין א. ז. וו. געעפענט א יודישען טהעאטער היער אין ווארשא, בשותפות מיט ארוסישע קאמפאניע דאס הייסט: די יודען האבען געשפילט אונ שטארק געארבייט. יעדען אבענד ווער דאס טהעאטער פאל מיט געסט. די איינאהמע ווער פיעל אונ די רוססען האבען געצאהלט די יודען גאוש. צוויי יידען זענען אבער געוועזען די רעזשיסארען. דאס הייסט: אמאל דער, אונ אמאל יענער, ביידע צוזאממען — חלילה... אונ אזוי ווי ביי אללע וויכטיגע זאכען איז קיין אחדות ניטא. אזוי איז געוועזען דער פאל ביי דעם יודישען טהעאטער, אט האט איין יוד בעזיגט, אונ האט דעם צווייטען יודען פארטריבען פאן טהעאטער... אט האבען זיי זיך איבער־געבעטען, אונ באלד פארקעהרט, אונ באלד ווידער פארקעהרט, אונ באלד נאך אמאהל פארקעהרט, אונ באלד גאר פארקעהרט, אונ ביידע זיך פערטראגען האבען זיי ניט געקאנט, אזוי איז געוועזען אין אדעססע, ביז מען האט דארט דעם יודישען טהעאטער פארמאכט; אונ אזוי איז געוועזען אויך היר אין ווארשא.

* *

*

מיר ווילען יעטצט ניט קריטיקירען פעהלערען... נאר איין פעהלער וואס אללע יודען כמעט אהנע אונטערשייד בעזיטצען איהם, וועגען דעם פעהלער ווילען מיר איצט ניט רעדען, דער פעהלער דער־שטיקקט ביי אונז פיעל גוטע מעשים, דורך דעם פעהלער זענען מיר צוויי מאל פון אונזער היילגע לאנד פארטריבען געווארען, דער פעהלער בייגט איין אונזער קאפף ביז דער ערד. אונ דער פעהלער עקסעסטירט נאך ביי אונז עד היום, זיין כשרער נאממען איז „מחלוקת", אונז אללע יודען בכלל אונ בפרט, פעהלט „אחדות". זאגט איינער דאס, אנטווארט דער צווייטער יענס... וויל איינער עססען, לייגט זיך דער צווייטער שלאפען... האט איינער קיין כח צו ריידען, זינגט דער צווייטער צו־להויך... אונ דאס אלס שטאממט אב פון די שלעכטע ערציהונג, אללע שלעכטע זיטען אונ אויך „מחלוקת" שטאממען פון די שלעכטע ערציהונג. דאס קינד האט „מחלוקת" ביי זיך צו הויזע... אין חדר האט ער ווי דער רבי קריעגט זיך מיט דער רביצין, ער האט מחלוקת אין בית־המדרש, אין גאסס, די מחלוקת ווערט ביי איהם איינגעווארצעלט טיף אין הארצען, אונ די אונארדנונג בלייבט ביי איהם א געוואהנהייט אויף אייביג, ווען ער קומט נאכהער אין אגעזעלשאפט, אין טהעאטער, מיינט ער דאס ער איז צו הויזע אדער אין חדר אדער אין בית־המדרש... דאס יודישע טהעאטער וואלט פיעל נוטצען געבראכט דעם יודישען פאלק; עס האט ערשט אנגעפאנגען צו בליהען עס וואלט מיט דער צייט געקוממען צו דער מדרגה ווי אללע איירָאפּייעשע טהעאטערם. נו איז ניט אחרפה אונ אשאנדע צו ערצעהלען דאס יודען האבען מיט זייערע אייגענע הענד צערשטערט זייער גרויסען בנין וואס פיעל פאמיליען האבען פון דעם געלעבט. עס קריינקט מיר גענוג

צו שרייבען אזא וואהרהייט.

נאָר שלמה המלך ע"ה האָט געזאָגט „טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת". נאָר גענוג, עד כאן; עס איז צייט איך זאָלל אויפהערען. איך זאָלל אויף איין מאָהל ניט אויסגיעסען מיין ביטער הארץ. איך וועל ענדיגען מיט א ברכה: געבע גאָטט דאָס יודישע טהעאטער וואָס איז געגרינדעט פון גאָלדפאַדען זאָל נאָך אַמאָל יודען נוטצען ברענגען.

יחיים מזח.

ר' אַברהם גאָלדפאַדען

(איינע קורצע ביאָגראַפיע)

ר' חיים ליפּא גאָלדענפאָדעם א בכבודיער יוד, איין אוהר־מאַכער, קינסטלער אין זיין פאַך, וואָס וואָהנט אין קאָנסטאַנטין ישן (וואָהלינער גובערניע) יעצט א יוד פון א יאָהר עטליכע אונד זיבעציג, אַרבייט נאָך די מלאכה און פערדיענט ערליך זיין שטיקל ברויט. ער איז דער איינציגער בעל מלאכה אין שטאָדטיל, וואָס האָט תמיד הנאה געהאַט אַריינצוקוקען אין אַ יודיש ספר, און דרום האָט ער ניט געשפּאָרט זיין לעצטען מיט שווייס פאַרדיענטען גראָשען, צו לערנען זיין עלטערען זוהן אַברהם (אונזער בעריהמטער פאָלקס־פּאָעט) לשון קודש, אַז אַברהם איז אַ היים געקוממען פון דעם גמרא מלמד, האָט ער שוין געטראָפען אַלעהרער וואָס האָט איהם געלערענט דייטש, רוססיש און תנ"ך מיט דייטשער איבער־זעטצונג, זיין פאָטערס וואונש איז ערפיללט געוואָרען, די זאַמען וואָס ער האָט געזאָעט אויף דעם יונגען קינדערשען הארץ האָבען שנעלל פרוכטע געטראָגען; דענן נאָך אַללס קינד אונגעפעהר פון צעהן אָדער עלף יאָהר האָט ער אויסער וואָס פיעלע קאַפּיטלעך פון תנ"ך אויס־ווענינג געזאָגט, אויך דעם ערשטען שיר געשריבען אין העברעאישע שפּראַכע מיט דעם נאָמען „פדיון הבכור".

אין דער צייט איז אַרויס דער אוקאַז צו גרונדען אין יודישע שטאָדט „יודישע קאַזאָנע שוהלען", און יעדעס קינד וואָס וועט בעזוכען די שולע וועט בעפרייט ווערען פון רעקרוטען. דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ גוואַלד צווישען די פאַנאַטיקער „מע וויל זייערע קינדער אין די שולען אויסשמאַדען"! יעדע קלאַססע האָט זיך צוריקגעצויגען; די גבירים קינדער זענען געווען באַוואָרענט

מיט געלד, די מוחסים האבען געפונען זייער שוטץ ביי „גוטע יודען“; דער איינציגער גורל איז געפאלען, נעבעך, אויף דעם ארימען בעל מלאכה'ס קינד; פאר איהם זענען געבליבען די צוויי וועגען: ענטוועדער „סאלדאט“ אדער „אין דער שוהלע“. אברהם'ס פאטער אבער האט זיך מיט פריידע געוואהלט דעם צווייטען וועג, אין וועלכען זיין קינד קען בעפרייט פון רעקרוטען דורך בילדונג. אונ אזוי איז אברהם געווען פון די ערשטע קינדער וואס האבען בעזוכט די שוהלע, אין א פערלויף פון דריי יאהר האט ער געענדיגט די שוהלע מיט איינער אויסצייכנונג (פערוואיא נאגראדא) אונ זיין פאטער האט איהם באלד אוועקגעשיקט נאך זיטאמיר (אים יאהר 1857), אום אין דער דארטיגער ראבינער־שולע זיין שטודיום פארט־צוזעצען.

א פרעהליך שטיקיל צייט איז דאמאלס געווען פאר זיינע חברים (מיט־שיהלער): די זאאלען פון אללע קלאססען האבען געהילכט יעדען טאג פון די טאנע, וואס זיינע חברים פלעגען זינגען זיינע לידער אין דער העברעאישער שפראכע, ווי אויך אין זשארגאן.

אין יאהר 1865 איז ארויס זיין ספר „ציצים ופרחים“ (זאמלונג פון העברעאישע שירים) אין יאהר 1866 — „דאס יודעלע“ (זאמלונג פון יודישע פאלקס־לידער) אין דעם זעלבען יאהר האט ער געענדיגט די ראבינער־שוהלע מיט איין אטעסטאט, אונ די רעגירונג האט איהם בעשטימט פאר א קאזאנעם־לעהרער אין דער סימפעראפאלער שולע, דער נאך אויך אזא שטעללע אין אדעססא.

68 רובל מיט קאפיקעס פיר א חודש האט דערמעלס בעקוממען א לעהרער געהאלט. ער האט זיך דאהער אבגעזאגט פון דער לעהרער־שטעללע אונ איז אוועקגעפאהרען נאך לעמבערג; דארט האט ער ארויסגעגעבען א זשארגאן־בלאטט פאר רוססישע יודען מיט דעם נאמען „ישראליק“. מיר רוססישע יודען געדענקען נאך גוט מיט וואס פאר א פערגעניגען מיר האבען געלייענט דאס בלאטט. נאר צום בעדויערען האט דער „ישראליק“ איבער פערשידענע אורזאכען געהאט אבגעשניטענע יאהרען, באלד איז ה' גאלדפאדען אוועקגעפאהרען נאך טשערנאוויץ אונ דארטען הערויסגעגעבען דאס בוקאווינער איזראעליטישע פאלקס־בלאטט“ אין יאהר 1876

אין דער צייט האט ה' גאלדפאדען בעקוממען א בריעף פון זיינע אבאנענטען אוים יאססי (רומעניען) וואס דארין האט מען איהם פארגעלייגט די רעדאקציאן פון דעם בלאטט נאך יאססי איבער־צוטראגען, ווייל יאססי רעכענט זיך פאר איינע פון די גרויסע יודישע שטאדט אין רומעניען.

צו דעם צוועק איז ער נאך יאססי געקוממען, אונ דא האט זיך ערייגנעט דער פאלל וואס האט געהאט אזא גרויסע בעדייטונג אויף זיין גאנץ צוקינפטיגען לעבען — מיר מיינען דעם יודישען טהעאטער“ וואס ה' גאלדפאדען האט געגרינדעט.

אין יאססי האט ה' גאלדפאדען געהערט זינגען צווישען נאך אנדערע ליעדער אויך זיינע. אונ זיצענדיג איין מאהל אין אזא הויז איז איהם דאס ערשטע מאל געקוממען אויף דער מחשבה, די אייגענע ליעדער אין פערבונדונג מיט פראזא אונ מיט א קליינעם אינהאלט אלס טהעאטערשטיק פאר דעם פובליקום פאר־צו־שטעללען. דער פלאן איז געוועזען פארטיג, אונ חוה״ם סוכות 1876 האט ער געלייגט דעם ערשטען גרונדשטיין צום פונדאמענט פון דעם „יודישען טהעאטער“.

אזוי ווי דאס יודישע טהעאטער איז נאך דענסמאל זעהר יונג געוועזען אונ די טאלענטע, פון די עטליכע פלומרשטדיגע אקטיארען זענען נאך אויך ניט געוועזען ענטוויקעלט, איז ער געצוואונגען געוועזען אנפאנגס קליינע, לייכטע „וואדיוויללס“ דריי אקטיגע שטיקע פאר דער יונגער יודישער ביהנע צו שרייבען. פון יאססי איז ער דאן געקוממען נאך „באטושאן“, „גאלאטץ“ אונ ענדליך נאך „בוקארעשט“. אין דער צייט האט ער פאלגענדע שטיקע געשריבען: 1) „די רעקרוטען“ 2) „די באבע מיט דעם אייניקל“ 3) „די אינטריגע אדער דוואסע די פליאטקעמאכערין“ 4) „שמענדריק“ 5) „די קאפריזנע טאכטער“ אדער „קבצנזאהן עט הונגערמאנן“ 6) „די שטוממע כלה“ 7) „איקס מיקס דריקס“ 8) „די שוועבעלעך“ 9) „דער קאטאר“ 10) „פיער פאר פארצעלייענע טעללער“ 11) „ברייגדעלע קאזאק“ 12) „די כשופמאכערין“ 13) „ני בע, ני מע, ני קוקוריקו“ 14) „דער פאדראטשיק“ אדער „רוססיש־טירקישער־קריעג“.

אז דער רוססיש־טירקישע קריעג האט זיך געענדיגט, איז ער מיט דעם טהעאטער נאך אדעססא געקוממען, אונ פון דארט מיט זיינער טרופפע רייזען געמאכט אין גאנץ רוסלאנד, איבער־הויפט אין די רוססישע גרויסע שטאדט: חארקאוו, מאסקווא, פעטערסבורג. אין דער צייט האט ער די פאלגענדע שטיק געשריבען: 15) „דער פאנאטיק“ אדער „די ביידע קוני־לעמעל“. 16) ד״ר אלמאסאדא“ 17) „שולמית“ 18) „בר כוכבא“.

אזוי האט ער געשפיעלט אין רוסלאנד אונ איבעראלל דעם בעסטע ביי־פאל געהאט, ביז מע האט דעם יודישען טהעאטער פארבאטען (14 טען סעפטעמבער 1883).

ווי א פערצווייפעלטער פאטער איז ה' גאלדפאדען נאך פעטערסבורג געאיילט, דאס לעבען פון זיין קינד צו ראטעווען. גאר עס האט גאר ניט געהאלפען.

די אקטערען פון גאלדפאדענס טרופפע, זענען נאך אויסלאנד געפאהרען, אונ שפיעלען זיינע פיעסען אין רומעניען, גאליציען, לאנדאן אונ אין אמעריקא.

אין 1886 האט ה' גאלדפאדען א קורצע צייט געפיהרט דעם יודישען טהעאטער אין ווארשא.

אין 1887 איז ה' גאלדפאדען פון ווארשא קיין אמעריקא געפאהרען, פיל מענשען האבין מיט טרעהרען אין די אויגען בעלייט אונזער אלטען ליעבען פאלקס־פאעט אונ איהם פיעל גוטס געוואונטשען אויף דער נייער וועלט.

ה' גאלדפאדען וואהנט איצט אין ניו־יארק אונ גיט הערויס די ניו־יארקער „יודישע אילוסטרירטע צייטונג“.

צו א. גאלדפאדען.

(געשיקט צו זיין געבורטסטאג).

דו זינגסט ווי א פייגעלע א ליעדעל
זינגען איז דיין נאטור, ווערסט ניט מיעד,
וויל דיין הערץ איז א געבוירענער פידעל
וואס דו זעהסט איז בא דיר א ליעד!

(מ. גאדרזינ?)

.1

דער גרויסער פאעט, די נאטור דער וועלט,
דער גרעסטער קינסטלער, מוזיקאנט,
האט זיך דיר אין טרוים פארגעשטעלט,
און האט דיר געגעבען א פידעל אין דער האנד,

.2

ער האט דיר ענטדעקט: ווי מיט א סטרינגע
זאללסט די קענען ריידען מיט איין הערץ,
דעם צו מאכען א פריילינע מינע,
און דעם אנדערן א ביסעל שמערץ,

.3

דער פידעל איז דיין הערץ וואס איז היטציק,
און די געפיהלע, די נאטין ביינע,
די פעדער דיענט דיר פאר א שמיציק.
און די ארייע איז אידעען פיינע!

.4

ווען די פעדער גיט זיך אין הערץ א ריהר,
פליהט א ליעד, א אריע ארויס,
מע דארף קיין שנייעץ, מע דארף קיין שמיר,

דיין טאלענט איז אליין זעהר גרויס,

5.

דיין קראפט צום שרייבען איז זעהר גרויס,
אונ דאס הערץ עדעל אונ פיין,
אונ ווייל דיין ווארט געהט פון דעם הערץ ארויס,
פליהט עס גלייך אין הערץ אריין!

6.

אידעאלען־דיכטער זענען דא א ים,
דער שרייבט פון דער זאנן, דער פון דער לבנה,
דיכטען הייסט ביי זיי א גראמם,
אבער גאר ניט דאס איז דיין כונה!

7.

ביי דיר איז דאס לעבען דער פונדאמענט,
אונ דער נוטצען נור דער קאפ,
יעדער סטראף האט גלייך פיער ווענד,
אונ דער ריים איז אויך גלאפ,

8.

אין יעדער שורה איז דא אידעא,
דיין יעדעס ווארט איז פאלל הומאר,
ווען מע זינגט עס מיט דער מעלאדיי,
דארף מען שוין קיין בעסער קאהר,

9.

דאס ווייסט יעדער מן הסתם פאראויס,
ווייל דאס איז שוין איין אלטער כלל,
ווי באלד דיא ביהן גיט דעם האניג ארויס,
גיט זי אויך דער ביי דיא גאלל!

10.

דיינע געדיכטע זענען אויך ניט גלייך,

אט מאכסט דוא דעם לעזער דאס הערץ שווער,
אט מוז ער טהון דא א לאך,
אונ לאזען באלד דארט א טרעהר,

.11

דוא שרייבסט דיין ליעד האטש ווילסט עס ניט,
נור מוזט עס שרייבען פאר דער צייט פריהר,
ווייל דער גייסט צוקאכט דאס בלוט,
אונ דאס הערץ ציהט צום פאפיר!

.12

שרייב מיין פריינד, שרייב דיינע ליעדער,
דרוק זיי, שיק זיי אויף דער וועלט,
גלייב, עס וועלען זיך געפינען גוטע ברידער,
וואס וועלען דיר דערפאר באלאהנען געלד!

.13

אונ ווען קיין געלד איז דיר אפילו באשעהרט,
מעגסט דו דערמיט אליין זיין צו פרידען,
וואס האסט זיך געקויפט א גרויסע ווערט,
צווישען אללע רוססישע יודען!

.14

ביזט איינגעבאקען אין יעדער הערצען,
דיין נאמען ווערט דערמאנט אין יעדער שמיעס,
ווייל דיין ערנסט אויך דיין שערצען,
איז דאך נור ווי צוקער זיס!

.15

אויך איך דיין פריינד וויניש דיר גליק א סך,
די פארטונע זאל דיר דיענען וויא איך וויל,
אונ ווען מיין פעדער איז דיך צו לויבען שוואך,
דערפאר איז דאס הערץ פיל אונ פיל!...

פ. זאמא׳טשין.

בעריהמטע יודישע פרויען.

לינא מארגענשטערין.

מיין הויפטצוועק מיט דעם ארטיקעל, ליעבע לעזער, איז איך פיעל פערגעניגען פערשאפען, ווען איהר וועט לעזען די ביאגראפיע פון דער מערקווירדיגער פרוי, לינא מארגענשטערן, אַאייראפּאישע זעלטענהייט, אז פון יודישע טאכטער קען ארויס קומען אזא שאטין, און נאך מעהר: שפּילען אזא גרויסע ראלע אין דער הויכגעבילדעטער וועלט! איהר ביאגראפיע איז שוין בעשריבען אין אללע אייראפּאישע שפּראכען.

לינא מארגענשטערן איז א הויכע, געזונטע פרוי מיט זעהר א ליכטיגען שאנען געזיכט, קלוגע בלויהע אויגען מיט א מילדע, זאנפטע מיענע, געקליידעט זעהער איינפאך, נור זא עדעל און פיין, וואס גיט איהר צו מעהר חן. יעדעס ווארט איז איינגעזאפט מיט אמתע הערצליכקייט, וואס ציהט באלד צו יענעמס הארץ צו זיך. א פרוי פון עטליכע און פופציג יאהר. אויסרעכענען אין גאנצען איהר טהאטיגקייט זינט זי לעבט איז ניט אין פּלאן פון דעם ארטיקעל — מיר וועלען דא נאר ערצעהלען דעם עיקר,

פרוי מארגענשטערן איז געבוירען אין ברעסלוי ביי רייכע עלטערן, וועלכע האבען איהר געגעבען א גוטע ערציהונג און א הויכע בילדונג. פון קינדווייס אן האט זי זיך אפט פערטראכט וועגען דער לאגע פון אונגליקליכע מענשען, און געזוכט מיטטעל זיי צו העלפען. מיט דעם טייערען געפיהל איז דורכגענומען איהר גאנצער לעבען, ווען זי איז קוים 18 יאהר אלט געווארען, האט זי שוין געגרינדעט אין איהר געבורטס־שטאדט א דאמען־געזעללשאפט, אויס־צו־האלטען ארמע שול־קינדער. מיט דעם האט זי פיעל הונדערטער קינדער אויסגעהאלפען פון דער שווערער נויטה. באלד נאך דער חתונה איז זי מיט דעם מאן איבער־געפאהרען נאך בערלין, אז זי האט אנגעהויבען זיך צו ריכטען זיין א מוטטער פון קינדער, האט זי געוואלט וויסען ווי א מוטער צו זיין. און האט אנגעהויבען זיך צו בעקאנען מיט די אללע רעגעלן פון גוטער קינדער־ערציהונג. באלד דארויף האט זי ארויס געגעבען א טייער ווערק: „קינדער גן עדן" ד. ה. ווי מוטטער זאלען זייערע קינדער גוט ערציהען. אויך פערשידענע ביכלעך פאר קינדער, האט וועגען דעם פיעל מאל פארגעלעזען אין גרויסע געזעללשאפטען. דער־נאך האט זי די ערשטע איינגעפיהרט קינדער־גארטנער. פיעל שלעפעריגע מוטטערס האט זי ערוועקט פונם שלאף צו טהאטיגקייט און האט דאמיט פיעל דאנק פון אללע, רייכע גרויסארטיגע דאמען פערדינט.

אין דעם פרייסיש־אויסטרייכישע קריעג אין יאהר 1866 ווען איבער דער מלחמה זענען געווען געשטערט אללע געשעפטען אונ מענשען טויזענדער זענען כמעט געפאלען אין די גאססען, איז פ. מארגענשטערען די ערשטע ארויס־געטרעטען מיט היימע פלאמענדע רייד, מיט פייערדיגע לעקציעס אונ האט ערוועקט דאס פאלק מע זאל עפענען פאלקס־קיכען פאר דאס ארימע פאלק.

איהרע הייסע רייד האבען אזוי געווירקט, אז אין צוואנציג טעג ארום איז שוין געווען געארדנעט א קאמיטעט, וועלכער האט באלד געעפענט די ערשטע וואלוועלע קיך אין בערלין, אונ גאר־גיך איז שוין געווען 16 קיכען פאר געמיינע מענשען.

די קעניגען אויגוסטא זעלבסט האט זיך אויך אין דעם זעהר באשעפטיגט אונ איז אליין געקומען צו זיין ביים עפענען פון יעדער נייע קיך, איז געבליבען העכסט צופרידען מיט פ. מארגענשטערען, האט מיט איהר זעהר־פריינדליך גערעדט אונ געדאנקט.

באלד האט זי בעקומען א בראנזאווע מעדאליע אונ א עהרען־דיפלאם. אויף בערלין קוקענדיג האבען זעלבע פאלקס־קיכען זיך געעפענט אין ברעסלוי, וויען לעמבערג, ווארשא, האנאווער אונ נאך אין פיעל גרויסע שטאדט, מע האט אנגעהויבען רעדען וועגען דעם אין פעטערסבורג דאס ערשטע מאל. מע האט איבערזעצט אויף רוססיש פרוי מארגענשטערנס בראשורע וועגען דער „פאלק־קיך“. זי האט די קיכען געשטעלט אזוי פעסט אז מע האט צו זיי גאר ניט דערלעגט אונ מע פלעגט ארויס געבען א יאהר מעהר אלס 2,000,000 (צוויי מיליאן) פארציעס פרישע, זאטיגע אונ געזונדע שפייז פאר א קלייניגקייט אדער אומזיסט. פון דעם איז ארויס געקומען זעהר־פיעל: פ. מארגענשטערען איז געקומען אין בעריהרונג מיט דער וועלט. מיט אללערליי קלאססען מענשען, וועלכע זי האט זיי געלערענט אונ געוואוסט ווי זייערע הארצער צו געווינען פיר די גוטע מעשים אונ צדקה פיר ארימע לייט. באלד האט זיא ארויס געגעבען א ווערק: „פונ'ם פאלקס־לעבען“ אונ נאך איניגע ביכליך אין וועלכע זי דערוועקט די רייכע קלאססע זיך ארום קוקען אויף זייערע ארעמע ברידער.

נור אזא נאטור וואו זי קען ניט בלייבען ביי איין זאך. די איבער־געפיללטע מענשען־ליעבע אין איהר הארץ לאזט זי ניט רוהען אונ טאקע באלד זעהן מיר זי ווי זי גרינדעט א נייעם וואהלטעהטיגען דאמען־קאמיטעט: אויס־העלפען ברוסט־קינדער פון ארעמע אונגליקליכע עלטערען וואס די מוטטער איז געשטארבען אדער קראנק אונ ארעם. דארט האלט מען אויס דאס קינד ביז דריי יאהר.

דער־צו האט זי באלד געבילדעט נאך א קאמיטעט וועלכע האלטען אויס אונגליקליכע פערשולדיגע מיידלעך נאך דער שטראף, וואס גרעסטענס טהייל ווערען אזויגע מיידליך גאר פערפאלען, ווייל קיינער קוקט אויף זיי ניט, קריכען זיי ווייטער אין זינדיגען לעבען אזוי ווייט, אז מע קען זיי שוין ניט רעטען. איהר אבער צו פארדאנקען רעטעט מען אפ טויזענדער נפשות, מע־

מאכט זיי ניצליך פאר זיך און פאר דער וועלט. דארטען לערענט מען זיי אַ אַרבייט, מיט וואס זיי קאנען שוין זיך אַליין שפייזען. דאס אַללעס טהוט זי פאר אַללע גלייך — סיי יודען סיי קריסטען, און ביי מאהאמעדאנער פון טערקישע אמונה). זי ווייזט אַז אַ יודעש הארץ קען ליעב האבען יעדען מענשען און פאר יעדען זארגען, ניט ווי אַנטיסעמיטען זאגען, אַז די יודען האבען פיינד אַללע פעלקער און ווילען זיי נאר אויסצאפען.

פרוי מארגענשטערען האט זיך גענומען אויס־בעסערען די לאגע פון פרויענצימער מע זאל זיי געבען פראווען מע זאל זיי צו לאזען צו אַללערליי באשעפטיגונגען גלייך ווי די מאננער. דאריבער האט זי געוואלט אויפהייבען דעם שטאנד פון זייער בילדונג. זי וויל ווייזען אַז פרויען קאנען אויך בילדען פיינע קאמיטעטען גרינדען הייזער פון צדקה וגמילות חסדים, און אַטהייל־נעמען אין אַללע גוטע מעשים. אַט, מיט אַ וואס פאר אַ גאנג זי האט זיך גענומען צו רעשען דען פרויען־וואפראס. זי גיט מיט זיך אַ פרימיער ווי מע דארף רעשען אויך דען יודישען וואפראס — אויך מיט אַזא גאנג. דען מיר זעהן ווירקליך אַז זי האט פיעל אויסגעיעט. זי האט פערברייטעט די בילדונג צווישען פרויענצימער, זיי געלערענט וואס זיי האבען צו טהון, ארויס געגעבען אַ ווערק: „די בעשטימונג פון די פרויען“ — דארט ערקלערט זי, אַז אַ פרוי דארף פריהער פון אַללעס זיין אַ טריי ווייב, אַ ליבע קלוגע מוטטער, אַ קינדער־ערציהערין און אַ ווירטהין. זי בעווייזט אַז אַ פרוי קאן זיך אַזוי הויך בילדען ווי אַ מאנספערזאהן, ווען סע איז נאר מעגליך. זי האט מאקע אַליין געעפענט אַ אַקאדעמיע פיר־פרויענצימער פון הויכע בילדונג, דאס האט זיך שטארק ענטוויקעלט דער־נאך, האט געהאלטען 14 גרויסע לעהרערינס און זי זעלבסט האט דארט אַללע טאג 5 שטונדען פאר מיטאג פארבראכט, האט געלעזען ארט לעקציעס וועגען קינדער־ערציהען.

אין דעם פרייסיש־פראנצייזישער קריעג אינ'ם 1870 יאהר זעהן מיר ווייטער אונזער שוועסטער מארגענשטערען ווי זי פיהלט הייסע ליעבע צום פאטער־לאנד. י אַ העלד האט זי ארויס־געטרעטען צום פערזארגען מיט געזונדע פרישע שפייז אַללע סאלדאטען, וועלכע געהן איבער ביידע בערלינער וואגזאלען, פ. מ. זארגט יר די גראניעטע, בעווייזט אומעדום געניטשאפט, מוטה און ליעבע, ערוועקט עדען מיט איהרע הייסע רייד, גיט מוטה די אונגליקליכע. איהר זעלבסט־פערונג און פערדיענסט פאר דער אַרמעע איז געוועזען אַזוי גרויס געשעצט, ז באלד נאך דער קריעג האט דער קייזער ווילהעלם, און אַללע דייטשע זאניגע און פירשטען האבען זי אָפּגעשיט מיט מעדאליען און דאנק־צייכען.

די קאיסערין אויגוסטא האט איהר געשענקט אַ גאלדענע בראשע מיט דאנק־בריעף אין גאנצען מיט אייגענע האנד־שריפט געשריבען. פון דאמאלס ן איז פרוי מארגענשטערין מיט איהר גאנצע פאמיליע זעהר גרויס געווארען יי דער קאיסערין, וועלכע האט איהר תמיד פיעל גנאדע בעוויזען, איהר רייב־טאלאנט איז צום בעוואונדערען: אין איין צייט ווען זי איז זא איבער־

הויפט מיט ארבייט ווי מיר האבען געזעהן, לאזט זי ארויס פיעל וויכטיגע ביכער פון פערשידענעם אינהאלט, נור איבערהויפט לעהר ביכער פיר יעדע מוטטער ווי קינדער ערציהען אונ א הויזווירטין זיין.

זי לעזט פיעל לעקציעס, וועלכע ווערען נאכהער אבגעדרוקט אונ צוהאפט פון די גרעסטע געלעהרטע.

שוין צייט איאהר אז זי האט זיך פערטראכט צו געפונען א מיטטעל, אז די מארק־שפייזע זאל ניט זיין אזוי אונטערווארפען אונ אין גאנצען אין די הענד פון די טארגאווקעס, וואס נעהמען די גרעסטע פרייזען, ווי פיעל זיי ווילען. דערצו האט זי געארדנעט א דאמען קאמיטעט מע זאל ניט דערלאזען אומזיסט הייבען די פרייזען. פ. מארגענשטערען איז שוין זייט עטליכע יאהר א רעדאקטארשע פון א זשורנאל, וועלכער איז ספעציעל פיר פרויען בעשטימט. דער זשורנאל געהט אין אללע גרעסטע הייזער, דארטען קומען פאר פון אלערליי ווירטהשאפט, וועגען קינדער־ערציהונג, שיינע קינדער־ערצייהלונגען, ביאגראפיעס פון אללע גרעסטע פרויען, זייער פערדינסטען אונ מעשים טובים. ניט לאנג האט זי געגרינדעט א קינדער־שולע, וואו מע לערענט קאכען נאכן דיעט, די שולע בעזוכען גרויסע דאמען. יעצט האט זי ארויס געלאזט א קאכבוך, וואו עס ווירד געלערנט 2300 פערשידענע געריכטען פאר געזונדע אונ אויך פיר קראנקע, ווען זיי הייבען אן צו זיך צו קוממען, זי איז א מיטגליד אונ די ערשטע פערזאן אין אללע וויכטיגע געזעלשאפטען. אזא פרוי איז ווירקליך א זעלטענהייט פון דער נאטור, דען זיין א יודישע מאכטער, אונ קענען אוםפיען אזוי פיעל! מע דארף ניט פערגעסען אז אויפפיהרען נייעס איז שווער יעדען, אפילו דעם גרעסטען, דען ניט אזוי גיך מהוט זיך ווי ס'רעדט זיך.

מיט פ. מארגענשטערען האט זיך איבער־געשריעבען א רוססישער געוויססער פעדאגאג, באראן קארף פון פעטערסבורג (יעצט טוידט) וועלכער שרייבט אויף איהר: איך האב גענומען די פעדער אום בעקאנט צו מאכען דאס רוססישע פובליקום מיט דער דייטשען זעלטענהייט, ווייזען וואס פאר א מוטטער, א ווירטהין, א ליעב ווייב עס קען זיין. זי דארף זיין א בייספיעל פיר רוססישע פרויען, אזא פאלקאממענע נאטור.

"דאס איז א פילאזאפין, א פעדאגאגין, א עקאנאמיסטין, פילאנטראפין, א שריפט־שטעלערין אונ א אלגעמיינע גוטעס־טהוערין!"—אזוי שרייבט אויף איהר א רוססישער גרויסער מאן. מיין צוועק איז יעצט אויך צו ווייזען אונזערע יודישע שוועסטער, ווי פון אונז קאן זיין אזעלכע אנטיקען אונ וואס פאר א נאמען מען קען זיך פערדיענען דורך גוטע מעשים. דען דאס גאנצע פערדינסט פון דער זעלטענער פרוי, איז נור דורך איהר ווארע מוטטערליכע־ליעבע צו יעדען מענשען. איטליכער איז איבערצייגט, אז זי האפט ניט קיינעם, נור זי רעדט פונ'ם טיפען הארצען אונ האט גרויס פערגעניגען ווען זי מהוט א מענשען גוטעס, אונ גוטעס מהוט זי זעהר פיעל, אויף יעדער טריט, פערדאנקענד איהרע גרויסע עשירות אונ בעקאנטשאפטען. יעצט איז זי שוין א פרוי פון 57 יאהר, נור

זי איז נאך מונטער, געזונד און פריילאך ווי א יוגענד. זי האט אוספּעיעט ביז אהער אנצושרייבען 398 לייט־ארטיקעל אין איהר זשורנאל. צו־דעם בלייבט איהר נאך צייט צו־זיין א מוטטער פון קינדער, זיי גוט צו ערציהען און השגחה געבען אויף דער גאנצען ווירטהשאפט. איהרע אלטע בעקאנטע זאגען, אז פרוי מארגענשטערין ווערט גאר ניט אלט. זי האט נאך דאס ווייכקייט און זאנפט־קייט פון דער יוגענד. יעדעס ווארט איז אנגעזאפטעט מיט מענשענליעבע און קלוגהייט.

ווי שאן איז דאס אז צו דעם איז זי א הייסע יודישע טאכטער! אזא מענש רייסט די אויגען און די הויכע גייסטליכע אין בערלין מיט דעם געוויסען שטעקער דעם הויף־פרעדיגער האבען געגראבען און די וועלט געקעהרט זי זאל זיך טויפען, נור זי האט דאס גאר ניט געוואלט הערען, און איז ביז יעצט מיט איהר גאנצע פאמיליע יודען. אז דער שונא ישראל שטעקער האט געזעהן אז ער פיהרט מיט איהר גיט אוים, איז ער בייז געווארען און האט אנגעשטעלט א געבילדעטע דאמע זי זאל זי בעשרייבען — און זי האט ארויס געלאזט א בראשורע: „די זשידאווקא מארגענשטערין". די נידעריגע פרוי, וואס האט זיא בעליידיגט האט דאך פון איהר גרויס גנאדע און שטיצע בעקומען. דער צו ווי גליקליך איז זי אין איהר פאמיליע! ביי איהר אין שטוב איז גאר א גן עדן. דער מאן מיט די קינדער פערגאטטערען זי און אללע די גאנצע פאמיליע איז ווי צו־נויפגעגאסען מיט הייסע ליעבע און טרייהייט. זי איז אמת גליקליך. ביי אונז ווען דאס קינד קאן עטליכע ווערטער פראנצויזיש, זא שעמט עס שוין פון דער מוטטער און פערשאפט איהר שמערצען, פאלגט ניט. איהרע קינדער זענען הויך־געבילדעטע און שעצען זי דאך אזוי, דען זייא זעהען וויפיעל די קלוגע מוטטער האט פאר זיי געטהון, און ווי געשעטצט און באליבט זי איז אין דער וועלט. דאס דאקאזעוועט אז א געלערענטע פרוי קאן זיין א גוטע מוטטער, א טרייע ווייב און א אויס־געצייכענטע ווירטהין. יעדעס קינד אין דער פאמיליע סטארעט זיך עטוואס נוצליכעס צו־טהון, פערגעניגען פערשאפען די איבעריגע. צווישען איהרע קינדער צייכענט זיך אויס א פרויליין אלגא, וועלכע איז א זעלטענע שאנהייט, הויך־געבילדעט און טאלאנטפאלל. זי איז מיט־העלפערין אין איהר מוטטערס־זשורנאל און גיט קורסען פון שפראכען. באלד וועט ארויס איהר ווערק וועגען דער קונסט צו דעקלאמירען (פאר־לעזען). אט זעהען מיר, ליעבע לעזער, ביים ענדע פון פ. מארגענשטערנס ביאגראפיע. איך דענק אז איהר וועט לעזען מיט אזא הייסגיער ווי איך האב דאס געשלונגען ווען איך האב וועגען דעם געלעזען און געהערט, וועט אויפהייבען דעם קאפ פונים בוך און זאגען: אט א פרוי! און א יודין דער־צו!... יא מיר מעגען זיך מיט איהר ריהמען און גרויס־מאכען. רעכענט איבער וואס די פערזאן האט איבער געטהון אין איהר לעבען! איך בין געזאננען מיט גאטטעס הילפע צו איבער־זעצען איהרעס א בוך וועגען פעדאגאגיום און קינדער־ערציהונג פיר אונזערע רוססישע יודישע שוועסטער.

ישראל גאמבערג.

דער רעגען אונ די וואהרהייט.

פיעל בעטען גאטט דאס ער זאלל רעגען שיקקען,
מיט דעם צייטיגען רעגען די באגליקקען,
ווירקליך ברייננט דער רעגען נוטצען אויף דער וועלט.
פרישע נוטע לופט, אויך פריידען אין געצעלט.

וואו דער רעגען פאננט אבער נאר אן צו געהן,
וויל קיינער בשום אופן ניט אונטער איהם שטעהן.
ניט איינער פון די בעטטער האבען איהם ליב,
יעדערער לויפט בעהאלטען זיך אין שטיב,

***

זא אויך די וואהרהייט, „וואו איזט זיא״? פראגען פילל,
עס שיינט זיא צו געפינען איזט זייער ציל.
דאך קוים ערשיינט זיא פאר זייערע אויגען,
ענטפליהען זיא ב א ש וואו א פייל פאן בויגען.

שר של ים

משיח'ס צייטען (1

פאן נ"ד האפפמאנן.

קיין שרעקליכערע אונד געפעהרליכערע צייטען האט אונזערע יודישע נאציאן ניט איבער געלעבט וויא אין דער צייט פון מיטעלאלטער (ימי הבינים). יעדער יוד וואס דערמאנט זיך אן דיעזע פינסטערע צייטען, ווערט אויסער זיך פון גרויס צער אונד טרויער. שרעקליך איז צו לייענען דיא בלוטיגע בלעטער פון דער וועלט־געשיכטע, וויא יודען וואַרען דאמאלס פערפאלגט אונד אונטערדריקט. וויא אללע פעלקער פון נידריגסטען פעבעל ביז קעניגע אונד פירסטען האבען געזוכט דעם יודען צו פערטאגען אונד זיין בלוט וויא וואסער פערגיסען. קיין שרייבער איז ניט אין שטאנד ריכטיג אונד פינקטליך צו אבשילדערן אונד אויסדערציילען אללע אונזערע צרות אונד ליידען וואס מיר האבען דאמאלס אויסגעשטאנען.

עס איז דריבער קיין וואונדער ניט, אז אין יענע טרויעריגע צייטען האבען זיך צווישען אונז יודען געיאוועט אזעלכע מענשען, וואס האבען זיך דיא גרעסטע מיה געגעבען צו טרעפען ווען דער קץ הפלאות וועט זיין, ווען משיח וועט קוממען אונד ווען אונזערע עלענדע ברידער וועלין פון זייערע גרויסע צרות אויסגעלייזט ווערין. אין יענע טרויעריגע צייט האבען פיעלע פון אונזערע ברידער אנגעפאנגען צוא צווייפלען אויב עס וועט גאר אמאהל א גאולה זיין, זייא האבען אין גאנצען זייער האפענונג פערלוירען, אז גאט וועט זיי נאך אמאהל אויסלייזען פון זייערע צרות. דערום האבען זיך דאן די גרעסטע חכמי ישראל פארגענוממען צו ערפרישען דיא האפפנונג אן דער גאולה, אונד צוריק איינצופלאנצען דיא אמונה אז משיח צדקנו וועט דאך אמאהל קוממען. צו יענער צייט האבען געלעבט אין איטאליען אונד טערקיי דיא גרעסטע חכמי ישראל וואס זיינען פארטריבען געווארן פון שפאניען, אונד פיעלע פון זייא האבען זיך דאן גענוממען צו חכמת הקבלה. דורך דיעזע פערבארגענע חכמה האבען זיי געזוכט צו ענטדעקען, וואס עס וועט זיין באחרית הימים.

דער ערשטער אין יענע ביטערע צייט וועלכער האט אונזערע אומגליקליכע ברידער געטרייסט מיט ישועות ונחמות אונד האט זיי מיט אותות ומופתים אויפגעוויזען אונד ערקלערט אז משיח מוז דיעזע צייטען קוממען, וואר דער וועלטבעריהמטער יודישער פאטריאט דון יצחק אברבנאל. דיעזער גרויסער מיניסטער וועלכער האט מיט זיינע אויגען צוגעזעהן דיא געוואלטיגע אכזריות פון די בלוטדארשטיגע שפאניער געגען דיא יהודים, אונד האט מיט זיי געטהיילט זייערע גרויסע צרות, האט בעמערקט אז זיינע יודישע ברידער האבען פון גרויס לייד אנגעפאנגען צוא צווייפלען אין דער גאולה. דאס האט דעם גרויסען פאטריאט זייער געקרענקט, אונד האט זיך ענטשלאססען זיינע אומגליקליכע ברידער פון דיעזען צווייפעל אונד

1) פרייא בעארבייטעט נאך ר"ק שולמאן אונד דעסויער.

יאוש צוא רעטטען. צו דיעזען צוועק האט ער פערפאסט דרייא ספרים 2) מיט גרויס חכמה אונד יראה, אונד האט אין זייא איבערצייגט דורך פסוקים פון אונזערע הייליגע נביאים, דאס גאט פערגעסט זיין פאלק ניט, אונד חאטשי די מאס פון דיא צרות איז שוין לאנג פולל געווארען, דאך דארף מען די האפפנונג ניט פערליערען. מיט גרויס חכמה אונד מיט ריכטיגע חשבונות אונד סברות האט ער געזוכט די אמונת המשיח צו בעפעסטיגען, אונד האט אויסגעגאסען כל חמתו אויף די יעניגע וועלכע האבען זייא געוואלט פון דיעזע אמונה אבווענדען. לויט זיינע חשבונות האט דער קץ הפלאות געדארפט זיין אים יאהר חמשת אלפים רס"ג, אונד דאן האט געדארפט משיח אלהי יעקב קוממען אויסצולייזען דיא יהודים פון זייערע צרות אונד צוא פיהרען זיי נאך ארץ ישראל. אבער ליידער האט זיך דיעזער קץ ניט בעוויזען. אונד משיח איז ניט געקוממען. אבער באלד נאך ר' יצחק אברבנאל האבען זיך אנדערע חכמים געצייגט מיט זייערע חשבונות, וועלכע האבען ווידער געוואלט דעם קץ ערקלעהרען אונד זיינען אויך נכשל געווארען אונ דעם אמת ניט געטראפען. מיר וועלען דא אין אונזער ארטיקעל זיך בעמיהען צו שרייבען פון דריי אזעלכי חכמי הדורים, וועלכי האבען דורכאויס געוואלט טרעפפען ווען משיח וועט קוממען. דער ערשטער וואר ר' אשר לעמלין (אדער לעמלין). דער צווייטער — דוד הראובני. אונד דער דריטער ר' שלמה מולכו. דיעזע דריי חכמים האבען זיך איינגעבילדעט דאס פיר זיי איז דער קץ נתגלה געווארען, אונד האבען געגלויבט באמונה שלמה, דאס אין זייער צייט מוז געווים משיח קוממען.

ר' אשר לעמלין וואס וואר געבארען אין דייטשלאנד, אונ האט געלעבט פיעל יאהר אין איסטריען ניט וויט פון ווענעדיג (איטאליען), האט זיך אנגעפאנגען צו בעריהמען דאס דער רוח הקודש רוהט אויף איהם, אונד האט נבואות געזאגט אין אללע יודישע קהלות וואו ער איז נאר געקוממען, דאס אים יאהר חמשת אלפים רס"ב (1502) וועט משיח קוממען. ער איז געגאנגען פון שטאדט צו שטאדט אונד האט אין איין קול געשריען צו זיינע ברידער: „קעהרט זיך ליעבע יודען צו אונזער גאט, טוהט תשובה, גיט צדקה, פאסט אונד וויינט אונד זייט זיך מקדש ומטהר, דען אין פערלויף פון נאך איינגע חדשים וועט משיח געווים קוממען אונז אויסצולייזען פון אונזערע צרות, אונד וועט אונז נאך אונזער הייליגע לאנד פיהרען, ער וועט דארט דעם בית המקדש צוריק אויפבויען, מיט איין עמוד ענן וועט ער אונז ביים טאג פיהרען אונד מיט איין עמוד אש ביים נאכט, אזוי וויא מיר זיינען פון מצרים ארויס". אזוי האט ער געשריען וואו ער איז געשטאנען אונד געגאנגען, וואו ער האט זיך געקעהרט אונ געווענדעט, אונד אונזערע אונגליקליכע אונטערדריקטע ברידער האבען אין זיינע נביאות געגלויבט באמונה שלמה, אונד האבען איהם געפאלגט. זיי האבען תשובה געטאן, האבען געפאסט אונד זיך געפייניגט, האבען מיט דיא לעצטע קרעפטען צו גאט געשריען טאג אונד נאכט מתפלל געוועזן, האבען פיעלע צדקות, מצות אונד מעשים טובים געטאן, אונד מיט א זיכערע הארץ אויף דער גאולה געהאפט. אויך פיעלע תלמידים האבען זיך צו ר' אשר לעמלין בעהעפט, זיי האבען איהם בעגלייטעט וואו ער איז נאר געגאנגען, אונד ער האט אויף זיי זיינע נביאות משפיע געוועזען, דאס זיי האבען אויך אנגעפאנגען צו זאגען

---

2) זיין ספר „מעיני ישועה" (א פירוש אויף דניאל) איז דאס ערשטע מאל געדרוקט געווארען אין פירארא אין יאהר 1551. ספר „ישועות משיחו" (א ביאור אויף מאמרי חז"ל וועגען משיח'ן), איז געדרוקט דאס ערשטע מאל אין קארלסרוהע אים יאהר 1828, אונד ספר „משמיע ישועה" (וועגען אמונת המשיח עפ"י דברי הנביאים בספר תהלים) איז דאס ערשטע מאל געדרוקט געווארען אין סאלוניקא (טירקייא) אים יאהר 1526. —

בשורות טובות ישועות ונחמות, פיעלע פון זיי האבען נאך אנדערע לענדער געבייזט, אונד דארט אויך דיא זעלבע נביאות בעקאנט געמאכט. פיעלע קהלות אין איטאליען אונ דייטשלאנד האבען צו דיא נביאות פון אזעלכע תלמידים צוגעהערט אונ געגלויבט דאס דיא גאולה איז נאהנט אונ משיח וועט געווים דיעזעס יאהר קומען. וועלכע האבען אזעלכע נביאות ניט געגלויבט, האבען עס נאר ביי זיך אין הארצין געטראכט, אבער אפען האבען זיי ניט געוואגט דאס אפצולייקענען, ווייל זיי האבען מורא געהאט פאר דעם נאראד, וועלכער וואר זייער צוקאכט אין דעם, אונד האט מיט לייב אונד לעבען געגלויבט אז די ישועה איז נאהנט, אונ וואלטען געווים זיך נוקם געוועזין אין די וועלכע גלויבען נישט אן יענע נביאות וויא זייא.

ווער ווייס ווי ווייט די פעולות פון אזעלכע נביאות וואלטען געגרייכט, ווען ר' אשר לעמליין וואלט פלעצליך ניט געשטארבען. דען גלייך נאך זיין טויט, איז די אמונה אין זיינע נביאות פיעל קיהלער געווארען אונד זיינע תלמידים האבען אויפגעהערט צו פארפיהרען די וועלט. באלד איז דער פון שטיל געווארען אונד דיא נביאות פון ר' אשר לעמליין האט זיך אזוי אויסגעלאזען וויא דיא נביאות פון דון יצחק אברבנאל.

נאך אלעם דעם האבען אונזערע ברידער ניט אויפגעהערט צו גלויבען דאס דווקא אין זייער צייט וועט משיח קומען אונד פיר זייערע אויגען דווקא וועט די גאולה שלמה זיין. זייא האבען זיך מיט אלע זייערע קרעפטען אין דיעזע אמונה געשטארקט, דען וועי ניט דיעזע אמונה אונד דיעזע זיסע האפנונג אין זייערע שלעכטע צייטען, ווער ווייס אויב עס וואלט זיי געבליבען קרעפטין זייערע צרות צו פערטראגין.

קוים איז ר' אשר לעמליין געשטארבען, קוים האבען זיך זיינע תלמידים צושפרייט, אונד קוים איז דיא אמונה אין זיינע נביאות עטוואס קיהלער געווארען, איז א נייער נביא פלעצליך אויפגעשטאנען, וועלכער האט ווידער די שווארצע פינסטרע צרות מיט זיינע זיסע נביאות פארגרינגערט אונד די הערצער פון אונזערע לידענדע ברידער ערקוויקט אונד געשטארקט אין זייער אמונה אונ בטחון. זיין נאמען וואר דוד הראובני, ער איז געקומען פון מזרח לאנד, קיינער האט ניט געוואוסט ווער ער איז אונ וואס ער איז אונ פון וואנען ער איז. אויך ווייסען מיר ביז היינט ניט בעשטימט אויב דיעזער מאן וואר פערפיהרט אונ געגארט אין זיינע געדאנקען, אדער ער האט אנדערע געוואלט פערפיהרען, אדער אפשר וואר ער אין דעם גאנץ אונשולדיג אונד האט אלעס מיט איין ערענסטע מיינונג אונד כונה געטאן. ער האט זיך צוא ערקענען געגעבען דאס ער איז איינער פון דעם שבט ראובן וועלכע זיטצען אין צאביען זייער רוהיג אונד צופריעדען, אונד וועלכע האבען א איינגע מלוכה מיט איין אייגענעם מלך, אונד ער איז דאס דער ברודער פון יענעם יודישען מלך. באמת האט ער אלאנגע צייט אין אראביען געלעבט, אין דער מדינה חייבאר, וואס אין דער צייט פון מחמד אויך אלאנגע צייט נאך זיין טויט זענען דארט איינגע יודישע שבטים געזעסין אונד האבען א יודישען מלך געהאט. עס קען זייער זיין דאס אויך אין 16-טען יאהרהונדערט זיינען דארט פיעלע יודען געקומען, וועלכע וואָרען גרויסע העלדען אונד מלומדי מלחמה, וועלכע האבען דארט דיא אראבישע שבטים בעזיגט אונ האבען זייער לאנד איינגענוממען, אונד האבען דארט באן איין פרייען ברידערליכען לעבען פערבראכט. אויך ר' יצחק עקריש אין זיין ספר קול מבשר אונד ר' אברהם מיגש אין זיין ספר כבוד אלקים ערצעהלען, דאס אין דיעזען יאהרהונדערט זיינען דארט פיעל יודען געזעסין אונד האבען אבאזונדערע מלוכה געהאט. אבער אויב דיעזע יודען זענען דווקא פון שבט ראובן אונד פון שבט גד געוועזין אונד אויב זייער מלך האט פון בית דוד געשטאמט אונד אויב ער האט שלמה געהייסען—דאס ווייסען מיר ניט, אונד לויט וויא עס שיינט האט עס דוד הראובני פון קאפף אויסגעטראכט. דיעזער וואונדערליכער מאן

האט אים חודש טבת 1522 דאס לאנד חיבר פערלאזען אונד איינגע מאנאטען אין דאס לאנד נובין ארום געוואנדערט . ער איז אומגעגאנגען פערקליידעט וויא איין ישמעאל, כדי דיא ווילדע אראבער זאללען איהם ניט דערקענען אז ער איז א יהודי, אונד זאלען איהם ניט הרגענען. נאך זיינע רייד האט ער אויך אין דיזע מדינה אן אזייט מייך נירום פיעלע יהודים פון דיא עשרת השבטים געפונען . פון נובין איז ער געקוממען אין דאס לאנד מצרים אונ דארט האט ער דאס ערשטע מאל ערצאהלט זיינע וואונדערליכע ספורים וועגען דיא עשרת השבטים אונד וועגן זייער גרויסע אונד מאכטיגע רעגיערונג אין לאנד חיבאר . אבער וויא עס שיינט האבען דיא דארטיגע יודען ניט געוואלט גלויבען אין זיינע ספורים נפלאים, נאר וועניגע פון זיי האבען יא אין זיינע רייד מאמין געוועזין . פון מצרים האט ער געבייזט נאך ארץ ישראל אונד האט זיך דארט אלאנגע צייט אויפגעהאלטען (פון חודש מארץ ביז יוני 1533). די דארטיגע יהודים האבען אנגעשטעלט נאז אונ אויערען צו זיינע וואונדערליכע ספורים, זייא זענען אויף איהם אונ אויף זיינע נביאות דאס עס איז משיחס צייטען שטארק אויפמערקזאם געווארען , אונ האבען אנגעפאנגען אין איהם צו גלויבען באמונה שלמה. פון דארט איז ער געפאהרען דורך אלכסנדריא של מצרים נאך ווענעדיג, אונד אים מאנאט פעברואר 1524 איז ער אין דיזע מערקווירדיגע איטאליענישע אינזעל־שטאדט אנגעקוממען . דיזע שטאדט וואר צו יענער צייט איינע פון די וועלט־בעריהמטעסטע האנדעלסשטאדט ' וועלכע האט דורך איהר גרויסען מסחר אייראפא מיט אזיען פעראייניגט. אין דיזע קהלה האט זיך שוין פון פריהער דער נאמען פון דוד הראובני געצאזט הערין, אונד זיינע ספורי נפלאות האבען אויף די גרויסע יודישע געמיינדע איינדרוק געמאכט. אזא ווי ער איז דארט אנגעקוממען האט מען איהם בכבוד גדול עמפפאנגען , אונד אלע האבען זיך צוא איהם צוגעשלאגען, זיינע מערקווירדיגע ספורים פון דיא עשרת השבטים צו הערין, אונ מען האט אנגעפאנגען מאמין צו זיין אין איהם אז ער איז א שליח פון יענע וייטע ברידער צוא אלע יודען וועלכע זענען צו זייעט אונ צושפרייט אויף דער גאנצער וועלט, אונ דאס ער איז א איש המופת וועלכער קען באווייזען די גרעסטע וואונדער . עס האט ניט לאנג געדויערט אונ דער נאמען פון דוד הראובני האט זיך אזוי ברייט אונ גרוים פערשפרייט, אז כמעט אלע יודען פון גאנץ איטאליען האבען אנגעפאנגען אין איהם צו גלויבען וויא אין משיח'ן, יעדער איינציגער האט באמונה שלמה געגלויבט , דאס ער איז א שליח פון זיין ברודער , וועלכער איז א מלך אויף דרייא־הונדערט־טויזענד גבורי חיל מלומדי מלחמה, אונ פון דיא 70 זקנים פון די עשרת השבטים וועלכע זיצען אין לאנד חיבאר צוא דיא גרעסטע מלכים פון אייראפא אונ איבערהויפט צום פאפסט אין רומא, צו געטען פון זיי פערשיידענע כלי זיין, אום צופיהרען אהייסען שטרייט מיט דיא ארומיגע מחמדאנישע פעלקער וועלכע בעאונרוהיגען די עשרת השבטים אונד שטערין זייא צו לעבען אין אחדות אונד פריעדען, אויך צוא פערטרייבען דיא טערקען פון ארץ ישראל אונד דארט יודישע שבטים צו בעזעטצין . —

די געשטאלט פון דוד הראובני, זיין וואונדערליכע אויפפיהרונג אונד לעבענס־ארט, האט אויך זייער פיעל געהאלפען צו גלויבען אין זיינע מערקווירדיגע ספורים אונ אין זיינע נביאות . זיין פנים וואר זעהר דונקעל, דער געוואקס ניעדעריג, דער קערפער מאגער, דיא הויט ווי צוגעבאקען צו די ביינער , אונ האט בכלל אויסגעזעהן וויא א גל של עצמות, דאס האט ער זיך ערווארבען פון פיעל פאסטען אונד פון צופיעל פייניגען דעם גוף, דאך האט ער געהאט א שטארקע נאטור, איין פעסט הערץ , אונד פון אלע זיינע תנועות האט מען גרינג געקענט אויף איהם בעמערקען, אז ער איז א געוואלטיגער העלד . ער אליין האט פאר אלעמען געזאגט דאס אין זיין גאנצען לעבען האט ער נאך קיין יודעשען ספר געזעהן אונד וויים ניט

פון תלמוד בבלי אונד פון תלמוד ירושלמי אונד פון די איבריגע ספרים הקדושים, ווייל פון זיין יוגענד אן וואר ער בלויס איין גרויסער שטרייטער אונד האט זיין גאנצעס לעבען נאר אין מלחמות פערבראכט, אונ דערום האט ער קיין צייט געהאט צו לערנען. אבער נאכהער האט מען זיך דערוואוסט דאס די זאכע איז גראדע אומגעקעהרט, אונ באמת האט ער יא א גרויסע ידיעה געהאט אין תלמוד אונד איבערהויפט אין ספרי הקבלה אונ אין דיא אללע יודישע ספרים, נאר איבער איין געוויסע כוונה האט ער עס אללעס געוואלט פערלייקענען, וואס דאס האט איהם פיעל נוטצען געבראכט צו זיין וואונדערליכע אונטערנעהמונג.

קוממענדיג אין ווענעדיג האט ער זיך גלייך געגעבען צו אללע יהודים צוא ערקענען, אבער ער איז צו קיינעם אין הויז ניט געגאנגען. ער איז נאר ביי דעם שיפפסקאפיטיין געוועסין, מיט וועלכען ער איז געקוממען נאך ווענעדיג. אבער אלס די יודען פון ווענעדיג האבען זיך ערוואוסט דעם סוד פון דעם וואונדערליכען שליח, זיינען זיי צו איהם געקוממען מקבל פנים זיין אונד האבען איהם גרויס כבוד אבגעגעבען. פאר צוויי גרויסע נגידים פון דיעזער קהלה האט ער זיינע אללע סודות אנטפלעקט, ער האט זיי ערצאהלט פון אללע זיינע וואונדערליכע געשיכטען אונד האט זיי אויך ערקלעהרט זיין גאנצען רייזע־פלאן, זיינע שליחות אונ זיינע געדאנקען דאס ער דארף זיך זעהען מיט דעם פאפסט פון רומא, ווייל ער האט מיט איהם זייער וויכטיגע אינטערעסין צו בעשפרעכען וואס איז נוגע אן כלל ישראל. אונ צו דיעזען צוועק האט ער פערלאנגט פון דיעזע צוויי עשירים זיי זאלען איהם איין שיף דינגען בכדי ער זאל וואס צום גיכסטען נאך רומא רייזען. זיי האבען זיין בקשה מיט די גרעסטע צופרידענהייט ערפילט, אונ ער האט גלייך נאך רומא אבגערייזט. קוממענדיג אין רומא האט ער דורך דיא גאססען אויף איין ווייסען פערד געריטען מיט דיא בעגלייטונג פון זיין משרת אונד טאלמאטש (מליץ), וועלכע האבען אויך אויף ווייסע פערד געריטען, אונ אזוי זענין זיי צום פאלאסט פון פאפסט צוגעריטען. ער האט זיך פאר דעם קארדינאל דזשוליא פארגעשטעלט אונד האט איהם אין קורצע ווארטען זיין שליחות אונד פון זיין רייזע־צוועק ערקלערט, אונד איהם געבעטין ער זאל איהם פארשטעללין פאר דעם פאפסט. דער קארדינאל האט מיט גרויס רעשפעקט זיינע ביטטע אויסגעהערט אונ האט איהם בכבוד גדול געפיהרט צום פאפסט קלעמענס דעם זיבענטען. דער פאפסט האט בעפאהלען מען זאל איהם אריינפיהרען אין זיין אודיענץ־זאאל, אונ האט מיט איהם מונדליך געשפראכען א לאנגע צייט. זיינע פלאנען האבען ביים פאפסט זייער נושא חן געוועזען, ער האט אללעס געגלויבט וואס ער האט איהם נאר ערצעהלט אונ צוא אללע זיינע פלאנען האט ער מסכים געוועזין אונ האט איהם פאפירען ארויס געגעבען, אין וועלכע ער האט בעצייגט זיין הסכמה דאס מען קען זיך אויף איהם פערלאזען.

א גאנץ יאהר האט דוד הראובני אין רומא פערבראכט. אונד דער פאפסט מיט זיינע קארדינאלען האבען איהם גרויס כבוד אפ געגעבין. נאכהער האט איהם דער קאניג פון פארטוגאל צוא זיך איינגעלאדען, מיט איהם זיך צוא בעשפרעכען וועגין וויכטיגע פאליטישע אינטערעסין אונד זיך צוא בעראטהען וועגין פיעלע נעטהיגע געהיימניסע. נון האט דוד הראובני גלייך רומא פערלאזען, ער האט זיך אין זיינע אייגענע שיף געזעצט, וואס אויף איהר האט זיך ערהויבען דער דגל יהודה, אונד האט נאך פארטוגאל גערייזט. אים נאוועמבער 1525 (רפ"ד) איז ער אין דער שטאדט אלמיירין געקוממען, וואס דארט האט דאן געוואהנט דער קעניג פון פארטוגאל יואן דער דריטער. דער קעניג מיט זיינע שרים האבען איהם אויך זייער העפליך אונד פריינדליך עמפפאנגען. אונד אלס דער קעניג האט אויסגעהערט זיינע פלאנען אונ דעם צוועק פון זיינע שליחות, האט ער זיך מיט זיינע חכמים אונד יועצים בעראטהען אויף וואס פיר איין ארט אונד ווייזע זאל ער געוועהר אונד פערשיידענע

כדי זיין שיקען צו דיא יודישע רעגיערונג אין אראביען אונד נוביען, לויט דעם פערלאנג אונד ביטטע פון זייער מלך וואס ער האט געלאזט בעטין דורך דוד הראובני. איינינע וואהרע היסטאריקער ערצעהלען, דאס דורך דוד הראובני איז פיר דיא יודישע אנוסים [3] אין פארטוגאל אגרויסע ישועה געקוממען. דען בעפאר ער איז נאך פארטוגאל געקוממען וואר דער פארטוגעזישער קעניג העכסט ענטשלאססען דיא פערפלוכטע אינקוויזיציאן אין זיין לאנד אויך צוא גרינדען אזויא וויא אין שפאניען, אבער אלס דוד הראובני איז צוא איהם געקוממען מיט דיא שליחות פון יודישען מלך אז ער וויל מיט איהם כורת ברית זיין, האט ער זיינע געדאנקען מבטל געוועזען, דיא אומגליקליכע יהודים וועלכע האבען פיר דיא אינקוויזיציאן געציטערט, אונ זיך שוין אויף נייע אומגליקען אונד צרות גערעכנט, אלס זייא האבען דער זעהן דאס דיא גרויסע געפאהרען אונד טויט־שרעקענים זיינען פאריבער געגאנגען דורך איין יהודי וואס איז אזוי תקיף ביים מלך מיט זיינע שרים, וואהרען זייא אויסער זיך פון פרייד אונ האבען אנגעפאנגען צו גלויבען אז ער איז אמלאך מושיע פון גאטט געשיקט צו ערעפנען דעם וועג פיר דעם מלך המשיח, וועלכער וועט באלד מיט זיין גאנצען פראכט אונד גלאנץ ערשיינען אונ אללע יודען פון זייערע צרות אויס לייזען אונ נאך ארץ ישראל פיהרען. —

שנעלל וויא איין בליטץ האט זיך דיא מערקווירדיגע נייעס פון דעם וואונדערליכען דוד הראובני אין דער גאנצען אומגעגענד פערברייטעט, ביז עס האט ענדליך אויך אין שפאניען געגרייכט. אללע האבען זיך געוואונדערט אויף אזעלכע מערקווירדיגע נייעס, אונד דיא אומגליקליכע אנוסים אין שפאניען, וועלכע האבען פערבראכט זייער לעבען אין אנגסט אונד טוידט־שרעקעניש פאר דער בארבארישע אינקוויזיציאן, היבען זיך שטארק ערוועקט ביי דער גוטער בשורה אונד וואהרען אויסער זיך פון שמחה. נון האבען פיעלע זייערע הייזער אונ זייער האב אונד גוטס פערלאזען, אונד פון דיא בלוטדארשטיגע לאנד שפאניען נאך פארטוגאל געלאפען, אום זיך מיט דוד הראובני צוא בעקענען, אונ איהם צו פאלגען וואס ער וועט זייא נור בעפעהלען, דען זייא האבען פעסט געגלויבט, דאס דורך איהם וועט גאט דיא גאולה בריינגען.

בשעת דוד הראובני איז געוועסין אין פארטוגאל, האט זיך צוא איהם מתחבר געוועזין איין יונגער בחור פון דיא בני האנוסים. ער וואר זייער שיין, איידעל אונד קלוג, זיין נאמען איז געוועזין דיעגא פירים, ער איז געבאהרען געווארען אים יאהר 1501. זיינע עלטערין האבען זיך פיר דיא וועלט אויסגעגעבין פיר עכטע קריסטען, אבער אין געהיים וואהרען זייא עכטע יהודים. זייער זאהן האבען זייא אויך אזוי ערצויגען. דיעזער דיעגא וואר בעשענקט פון דער נאטור מיט זייער גוטע פאהיגקייטען, ער האט בעזעסין איין מערקווירדיגען כח הזכרון אונד איין מעכטיגע תשוקה צום לערנען. אין אקורצע צייט האט ער אללע חכמות אויס שטודירט, גרינדליך איינינע שפראכען ערלערינט אונד טיפזיניגע שירים אין לאטיינישע שפראך פערפאסט, וועלכע האבען ענטהאלטען אין זיך איין שטארקען פאעטישען גייסט אונ וואהרען געלויבט פון דיא דאמאליגע גרעסטע משוררים (פאעטען). ער האט באמת א גאונישע קאפף געהאט אונד דיא וועלט איז מיט איהם אויף געוועזען. אונ אלס דער קעניג האט זיך פון דעם מערקווירדיגען יונגען מאן ערוואוסט, האט ער איהם בייא זיך אין האף צוגענוממען אלס סעקרעטאר אונד דיפלאמאט. דיעזער דיעגא האט גוט געוואוסט אז ער שטאמט פון

3) דאס זענען די יודען וואס וואהרען געצוואונגען זיך צו טויפען, אונ וויל זיי זענען אין הארצען דאך טרייא געבליבען צו דער יודישע אמונה האט מען זיי זייער גערודפט אונ פיעל ענוים קשים אונגעטהאן.

יודען, אבער דאך האט ער שוין מעהר ניט געדיינקט אין יהודי צוא ווערין, ווייל דיא זאכע וואר מיט דיא גרעסטע געפעהרליכקייט פערבונדען, אונד וואר אלזא פון דיזען געדאנקען זייער ווייט. אבער אלס דוד הראובני איז אין פארטוגאל אנגעקומען, אונ אללע האבען זיך פון זיין שליחות ערוואוסט, האט זיך דיזער דיגא אויפערוועקט. דער וואונדערליכער ראובני האט א גרויסן איינדרוק אויף איהם געמאכט. ער האט אנגעפאנגען צו גלויבען באמונה שלמה דאס דיזער דוד הראובני איז גאר קיין געוואהנליכער מענש אונ האט אויך אנגעפאנגען צו חלומען אזעלכע מערקווירדיגע חלומות דאס דער קץ הפלאות איז נאהנט, אונ דאס די גאולה שלמה וועט אונגעזאמט קוממען. נון האט ער בעקאנטשאפט געמאכט מיט דוד הראובני, כדי פון איהם צוא ערפאהרען אויב זיינע חלומות שטיממען זיך מיט זיינע. דוד הראובני אבער וואס באמת וואר ער ניט פעראירט אין חלומות אונ אין פוסטע איינבילדונגען, האט דיזען דיגא זעהר קאלט בעהאנדעלט. דיגא האט אבער אויף דעם גאר ניט געאכטעט, אונ יע מעהר ער האט איהם פון זיך אבגעשטויסען, דעסטא מעהר איז ער געווארען צו איהם צוגעבונדען, אונד זיין אמונה דאס דוד הראובני איז באמת אנגעזאנדעטער פון משיח הצדק, האט זיך אין איהם געשטארקט פון טאג צו טאג, ער האט געגלויבט באמונה שלמה אז דיזער דוד הראובני איז ווירקליך איין איש אלקים, איין מלאך מושיע, וועלכער איז געשיקט דיא יודען אן צוזאגען בשורות טובות ישועות ונחמות, אונד דיא אורזאכע וואס ער קערט זיך פון אים אוועק, איז בלאס דערום ווייל ער איז איין ערל בשר, אונד איין ערל דארף ניט קוממען בקהל ה׳, אלזא האט ער זיך אליין אין געהיים בעשניטען אונ האט זיך אנאמען געגעבין שלמה מולכו. ער האט גלייך דאפאן דוד הראובני געמעלדעט, אונד דוד הראובני האט זיך שטארק ערשראקין אלס ער האט עס פון איהם ערהערט, ווייל ער האט פחד געהאט דער קעניג זאל זיך דערפון ניט דערוויסען, אונד זאל איהם ניט חושד זיין דאס דורך זיין באטה איז איינער פון דיא אנוסים א יהודי געווארען.

קוים איז שלמה מולכו בבריתו של אברהם אבינו געקוממען, קוים איז ער א יהודי נאמן געווארען, האט זיך אנגעפאנגען אין איהם צוא שטארקען פון טאג צו טאג זיין כח הדמיון, ער האט אויפען נאהר געטרוימט מערקווירדיגע חלומות, פון עקבא דמשיחא, פון דער גאולה. דער המון עם האט אנגעפאנגען אויף איהם אויך אויפמערקזאם צו ווערען, אונד פיעלע פון זיי האבען שוין אנגעפאנגען אין איהם מאמין צו זיין וויא אין דוד הראובני אז ער איז אויך איין איש אלקים וואס גאטט האט איהם בעגאבט מיט א כח הנבואה. ער האט זיינע גוטע פריינד ענטדעקט, דאס א מלאך האט זיך צוא איהם בעוויזען ביי נאכט אונ איהם בעפאהלען ער זאל וואס צום גיכסטען פארטוגאל פערלאזען אונ נאך טירקייא געהן, דען דארט וועט ער קענען אויספיהרען זיין הויכען היייליגען וואונש, זיינע מאמינים האבען אין דעם אויך געגלויבט אונ האבען אללע זיינע חלומות אונד רייד פיר העכסט הייליג געהאלטען.

נון האט ר׳ שלמה מולכו נאך טירקיי אב־געריזט, קומענדיג אין דיזע לאנד, האט ער זיך באלד מיט דיא גרעסטע חכמים אונד לומדים בעקאנט געמאכט, אונד אללע חכמי היהודים וואס האבען איהם נאר קענען געלערענט, האבען זיך שטארק פערוואונדערט אויף זיין גרויסען טאלענט, אויף זיינע מערקווירדיגע פאהיגקייטען. איבער הויפט האבען זייא זיך ניט געקענט אפוואונדערן, דאס אזא יונגער בחור זאל בעזיטצען אזא גרויסע ידיעה אין אללע יודישע ספרים אונד אין אללע ספרי המקובלים. וויא איין גלענצענדער שטערין אין לויטען הימעל האט פלעצליך דיזער וואונדערליכער מולכו ערשיענען אין טירקייא,

אונד האט בעשיינט די יודען מיט זיין תורה וחכמה, אללע האבען איהם זעהר בעוואונדערט אונד איהם אלס איינען היילינען מענשען בעטראכט. אללע האבען אין זיינע רייד אונד נביאות געגלויבט באמונה שלמה. ער האט אללעמען ערצאהלט אז ער איז אין טירקייא געקוממען מיט דיא שליחות פון דוד הראובני, וואס זיין נאמען האט שוין פאן לאנג געוועז געקלונגען אין דער גאנצער וועלט אונד וואס אללע האבען פון דיזען וואונדערמאן ניסים ונפלאות ערצייהלט.

אלס דיעזער ר' שלמה איז נאך סאלוניקא געקוממען, האבען איהם דיא גרעסטע לייט פון שטאדט, דיא חכמים ולומדי תורה, מיט גרויס כבוד עמפפאנגען. דיא חכמי סאלוניקא אונד איבערהויפט הגאון המקובל האמתי ר' יוסף טיטצאק זצ"ל האבען זיך מיט איהם מתוקפת געווען אין תורה אונד קבלה, אונד האבען זיך שטארק פערוואונדערט אויף זיין חכמה, אויף זיינע סודות ורמזים אין חכמת הקבלה אונד אויף די וויכטיגע ערשיינונגען וואס ער האט געזעהן בחלום ובהקיץ. פון סאלוניקא האט ער נאך אנדריאנאפאל געצויגט, דארט האט ער זיך בעקאנט געמאכט מיט דעם גרויסען גאון ר' יוסף קארו ז"ל (בעל הב"י), דיעזער גאון האט איהם זייער מקרב געוועזן, ער האט איהם ווירקליך פיר א גרויסען מקובל ערקענט אונד אויך געגלויבט אז ער איז א איש מופת וקדוש עליון. ער איז צו איהם זעהר צוגעבונדען געווארען אונד האט איהם זייער פיעל אין זיינע אינטערעסען געהאלפען.

פון טירקייא האט ר' שלמה מולכו נאך ארץ ישראל געצויגט, אונד האט זיך אין דער שטאדט צפת געזעצט. דיעזע היילינע שטאדט וואר דאן איין עיר מלאה חכמים וסופרים, גאונים אונ דיא גרעסטע מקובלים, מען האט איהם דארט אויך בכבוד גדול עמפפאנגען, אונד דיא גרעסטע לייט פון שטאדט האבען איהם וויא איין מלאך ה' צבאות בעטראכט. ער האט אין אללע שולען דרשות געהאלטען. דיא פיעלע צוהערער האבען זיך שטארק פערוואונדערט אויף זיינע גרויסע חכמות אונד ידיעות אין תורה, קבלה וחכמה. דיא חכמי העיר האבען איהם געבעטין ער זאל זיינע דרשות אויפשרייבען, כדי די גאנצע וועלט זאללין עס לעזין אונ פערשטעהן, אונ ער האט זיך געלאזט איינבעטין. ער האט אללע זיינע דרשות פערשריבען, האט זייא צונאמען געגעבין „ספר המפואר", וועלכער איזט געדרוקט געווארן אין סאלוניקא אים יאהר 1529. דער צוועק פון דיעזען ספר המפואר, איז אויפצואווייזען מיט אותות ומופתים אז עס איז געקוממען דיא צייט פון דער גאולה, אונד דאס אים יאהר 300 לאלף הששי וועט געוויס משיח צדקנו קוממען. אללע יהודים וואס האבען נאר דיעזען וואונדערליכען ספר געלעזין, האבען געגלויבט באמונה שלמה דאס דיעזעס יאהר וועט געוויס זיין א שנת גאולה וישועה לויט וויא ר"ש מולכו האט בעוויזען, אונד האבען געגלויבט דאס אללע זיינע נביאות זיינען אמת ויציב.

גראדע צו יענער צייט האט זיך פאסירט אין רומא גרויסע נייעס. אם 5-טען מאיי 1527 האבען די דייטשען דיעזע געוואלטיגע אורעלטע שטאדט בעלאגערט אונ מיט דער הילפע פון קייזער קארל דעם פינפטען האבען זיי זי איינגענוממען. נון איז געקוממען אויף דיעזע געוואלטיגע אורעלטע רעזידענץ דיא מפלה. דיעזע שטאדט וואס פון איר איז אמאל ארויס טיטוס הרשע, וועלכער האט חרוב געמאכט אונזער היילינעם ירושלים אונד פערברענט דעם בית המקדש, אונד פון דעם פאלק ישראל אתל עולם געמאכט, דיעזע שטאדט איז בעצאהלט געווארען מדה כנגד מדה, איהרע פראכטיגע מויערין, איהרע גלענצענדע קירכען, איהרע געוואלטיגע פאלאצען אונד מאנומענטין, זענין גאנץ אונד גאר חרוב געווארען. דער פאפסט קלעמענס דער זיעבענטע, די קארדינאלין, אונד דאס גאנצע

הייליגטהום פון וואטיקאן איזט מחולל געווארען, איהם האבען דיא שונאים אין איין תפיסה פערשפערט אונד זיינע אללע אנהענגער פעריאגט אונד פערטריבען. בקיצור עס איז פון גאנץ רומא איינע שרעקליכע רוינע (חורבה) געווארען. דיעזע געוואלטיגע מפלה האט אויף אחינו בני ישראל אשרעקליכען איינדרוק געמאכט, זיי האבען עס פיר איין מופת חותך געהאלטען אז דיא גאולה איז ווירקליך זייער נאהענט, וויל דערויף האבען שאן אונזערע חכמים ז"ל מרמז געוועזען, אויף דעם פסוק „אמלאה החרבה". אונד האבען פאר געווים געהאלטען דאס משיח צדקנו איז שאן ווירקליך אונטער דער וועגינס אונד וועט באלד קומען. בקיצור דיא אמונה אין אבאלדיגע גאולה האט דאן זיך אזוי געשטארקט צווישען דיא יודען דאס עס וואר ביא קיינעם קיין צווייפעל ניט דאס אונגעזאמט וועט דער גואל צדק קומען אונד אללע יודען נאך ארץ ישראל פיהרען. דיעזע אמונה האט זיך פערברייטעט איבער גאנץ אזיען, פון טירקייא ביז אונגארען פאלען אונ גאנץ דייטשלאנד, אונ ר' שלמה מולכו'ן האט מען בעטראכט אלס איין שליח מיוחד פון מלך המשיח, וואס איז געשיקט געווארען מבשר צוא זיין די גאולה שלמה אונד דעם קץ הפלאות.

שטארקער אונד מעכטיגער האט דיעזע אמונה דאן געווירקט אויף די אונטערדריקטע שפאנישע יודען. יע מעהר מען האט זיי געברענט אונד געבראטען, געיאגט אונד געפלאגט, דעסטא מעהר האבען זיי געגלויבט באמונה שלמה דאס דיא גאולה וועט ווירקליך באלד זיין, נאר דיא שפאנישע יודען האבען ניט געקענט אין ר"ש מולכו, זאנדערן אין דוד הראובני, דאס בלאס ער איז געשיקט פון מלך המשיח מבשר צו זיין אז דער קץ הפלאות איז נאהענט. דיעזע אמונה האט זיך אויף זיי אזוי געשטארקט, דאס פיעלע אנוסים וועלכע האבען געשמאכטעט אין די אסטראגען, אונד וועלכע ווארען פערמשפט פון דער אינקוויזיציאן לעבענדיגערהייד פערברענט צו ווערין, האבען זיך פון זייער געפאנגענשאפט ארויס געריסען אונד דורך איין גליקליכען צופאלל האבען זיא פון שפאניען פליטה געמאכט אינד זיינען נאך פארטוגאל געקוממען. דארט האבען זיך פיעלע יונגע לייט פון דיא אנוסים צו זייא מתחבר געוועזין, זייא האבען זיך מיט געווער בעוואפענט אונד האבען זיך צוריק אין דער שפאנישע שטאדט באדאיאץ אומגעקערט וואס פון דארט זיינען זייא אנטלאפען געווארען, אונ מיט דער גרעסטען וואוכה אונד גלותה האבען זייא דיא טהירען פון דיא אסטראגען אויפגעבראכין אונד פיעלע פרויען פון דיא אנוסים בעפרייעט אונד פון טוידט מציל געוועזין. דיעזע מרידה האט דיא שפאניער אונד פארטוגעזען העכסט ערצירענט, אונד זייער כעס האט זיך אויף דיא יודען געשטארקט עד להשחית. דער אינקוויזיטאר סילווא פון באדאיאץ האט זיך פיר יואן דעם דריטען, דעם קעניג פון פארטוגאל שטארק בעקלאגט אויף די מעשה וואס דיא אנוסים האבען געטאן, אונד האט אויסגעגאסען כל חמתו אויף אללע יודען בכלל. איבער הויפט האט ער דוד הראובני בעשולדיגט אונ פערקלאגט אז בלאס ער האט דיעזע מרידה ערוועקט. אלזא האט דיעזער בארבארישער אינקוויזיטאר געבאטהען דעם קעניג ער זאל דיא אללע אנטלאפענע אנוסים לאזען פאנגען אונד מען זאל זיי לעבענדיג אויפען פייער בריינגען. אויך דיא קעניגען פון שפאניען האט שטארק געשריען אויף דיעזע מעשה, אונד האט אויך געבעטין דעם קעניג פון פארטוגאל ער זאל דיא אללע מורדים האפען אונד פערברענען, אונד אויב ער וועט איהר בקשה ניט ערפילען, וועט זיא געווים ניט שווייגען אונ וועט זיך זוכען מיט איהם אפצורעכנען. נון איז דער קעניג פון פארטוגאל אויף דיא אנוסים זייער צארניג געווארען, אונד האט גלייך ארויס געגעבין איין שטרענגען בעפעהל דאס מען זאל אין זיין גאנצע מדינה אינקוויזיציאנס־געריכטע גרינדען, אונד אללע אנוסים אויסבראטען. נון האט דוד הראובני וואס צום גליקליכען פליטה געמאכט פון פארטוגאל,

דען ער האט גלייך איינגעזעהן אז ער בעפינדעט זיך אין גרויס געפאהר, אונד באמת ניט צו זעהן דעם שרעקליכען שיקזאל פון דיא אונגליקליכע אנוסים, האט ער זיך געזעצט אין א שיף אונד האט נאך קארטעגענא געברייזט. אבער לײדער איז ער פון פייער געלאפען אונד דאך אין פייער אריין געפאלין: דען קוים איז ער פון שיף אראפ, קוים האט ער דעם באדען פון קארטעגענא בעטרעטין, האט איהם גלייך דער אינקוויזיטאר פון כורציא געפאקט, מען האט איהם אין שווערע קייטען געשמידט אונד אין איין שטריינגען ארעסט געשליידערט. עס האט ניט לאנג געדויערט אונד אונזער דוד הראובני איז פון דיעזען ארעסט דורך אמערקווירדיגען צופאלל לאז געקומען, ער איז וואס צום גיכסטען אנטלאפען פון דארט, אונד איז בשלום אין איטאליען געקומען.

נור האמטשי יאן דער דריטע, דער קעניג פון פארטוגאל, האט זיך ענטשלאסען אינקוויזיציאנס־געריכט אין פארטוגאל צוא גרינדען, דאך האט א זויא א זאך אהן ערלויבעניס פון פאפסט קלעמענס דעם זיבענטען ניט געקאנט אויסגעפיהרט ווערין, דער פאפסט אבער האט דאצו בשום אופן ניט איינגעשטימט, דען ר' שלמה מולכו האט זיך דאן פאר דעם פאפסט געשטעלט אונד האט פון איהם תחנונים געבעטין ער זאל זיך אויף זיינע אונגליקליכע ברידער ערבארעמען. ער האט ביים פאפסט נושא חן געוועזין אונד ער האט איהם זייער ליעב בעקומען, דערום האט ער ר' שלמה'ס בקשה ערפילט אונד האט דעם קעניג פון פארטוגאל קיין ערלויבעניס געגעבין אינקוויזיציאנס־געריכטע אין זיין לאנד צוא גרינדען. —

אים יאהר 1529 איז ר' שלמה מולכו מיט זיינע בעגלייטער געקוממען אין דער שטאדט אנקאנא, אונד האט געמיינט דארט זיך אויפצוהאלטען א בעשטימטע צייט. אבער קוים האט ער זיך פון זיין לאנגע נסיעה אבגערוהט, האבען זיך די יודען פון דיעזער שטאדט געגין איהם געשטעלט, ווייל זיי האבען מורא געהאט דאס זיין קוממען זאל ניט שאדען דיא פיעלע שפאנישע אונד פארטוגעזישע אנוסים וואס האבען זיך דאן דארט אויפגעהאלטין, אונד האבען אויף איהנן מלשין געוועזין ביים בישאף וואס האט דארט געוואהנט. דער בישאף האט באלד בעפאהלין ר' שלמה מולכו זאל צוא איהם קוממען, אונד אלס ר' שלמה האט זיך פאר איהם געשטעלט, האט ער איהם מיט גרויס צארן געפרעגט, אויב עס איז אמת דאס ער וואר איין קריסט אונד דאס ער האט זיך מגייר געוועזן לויט וויא יודען האבען אויף איהם מלשין געוועזין. אויף דיעזער פראגע האט איהם ר' שלמה מיט גרויס מוטה אונד אונערשראקענהייט געאנטפערט: „יא עס איז ריכטיג, מיינע עלטערין ווארען יודען, זייא האבען נור צום שיין אנגענוממען אייער אמונה, אויך איך בין צוואר אין אייער אמונה ערצויגען געווארען, אבער קוים האב איך מיך ערוואוסט פון וואגען איך שטאם ארויס, האב איך מיר גלייך געלאזט בעשניידען, אונד בין א יהודי געווארען". דיעזע אנטווארט האט דעם בישאף זייער געקראנקט, אונד ער וואר פעסט ענטשלאסען איהם לעבענדיג צו פערברענען, אבער ער האט דיעזען וואונש ניט געקאנט ערפילין אהן ערלויבניס פון פאפסט, און דער פאפסט האט דאן ארויס געגעבין איין שטרענגען בעפעהל, דאס קיינער זאל ניט אונטערשטעהען דיא יודישע אנוסים צוא משפטן פאר וואס זייא האבען זיך צוריק צוא זייער אמונה געקעהרט, דען ער האט ניט געוואלט האבען מען זאל צווינגען מיט געוואלט אין קריסטענטהום צוא גלויבען. נון וואר דער בישאף געניטיגט ר"ש מולכו פריי צוא שפרעכען אונד האט איהם גאר ניכשט געקאנט טאן. לאנגע האט ער זיך אין דיעזע קהלה ניט אויף געהאלטין, ער האט באלד נאך רומא געברייזט. נאך איינע שווערע דורכהאפטע רייזע איז ער דארט אנגעקוממען. ער איז אין איין קריסטליכע גאסט־הויז איינגעפאהרען, אונד האט דעם בעל הבית געזאגט אז ער איז א קריסט אונד זוכט היער זיינע אנגעליבטע, וועלכע איהרע עלטערין האבען איהר פון איהם פערבארגען, און ער

קען צו איהר ניט צוקומען סידעו. ער זאל זיך פערשטעלען פיר א בעטלער, אלזא האט ער דעם ווירטה געבעטין ער זאל אים טהון די טובה און איהם בעטלער־קליידער שאפען. דער ווירטה האט געגלויבט אין זיינע רייד אונד האט איהם געשאפט זיין פערלאנגען. דאן האט זיך ר' שלמה מולכו אויסגעטאהן זיינע קעסטליכע קליידער און זיך אנגעטאהן אין לומפען, די פיס האט ער מיט שמאטעס איינגעוויקעלט, זיין שאהנעס ליכטיגעס געזיכט האט ער מיט סאזשע בעשמירט, אונד האט זיך אזוי די נאסען פון רומא ארום געשלעפט ביז ער איז ענדליך געקומען צו דעם בריק וואס איז געבויעט אויף דעם טייך טיבער, ניט ווייט פאן פאפסט פאלאסט. וואס דארט זיצען אלע בעטלערס אונד בעטין נדבות, אונד צווישען זיי האט ער זיך אויך אוועק געזעצט. ער האט געגלויבט אין די אלטע זאגע, אז דער מלך המשיח וועט זיצען אין רומא צווישען די בעטלערס אונד ליידענדע, אונד גלייך מיט זיי וועט ער זיך קוועלען אונד ליידען פיעל שמערצין אונד צרות, כדי דערמיט מכפר צו זיין אויף די זינד פון כל ישראל, ביז עס וועט קומען די בעשטימטע גליקליכע צייט וואס די יודען זאלען אויסגעלאזט ווערין. אלזא בלאס צו דיעזען צוועק האט זיך ר' שלמה דארט אויפען בריק געזעצט צווישען די בעטלערס. ער האט זיך געפייניגט דעם גוף אונד האט ניט געגעסין אונד ניט געטרונקען, אונד האט געהאפט יעדער אויגענבליק דאס דער מלך המשיח וועט זיך צוא איהם דארט בעוויזען. אזוי איז ער דארט דרייסיג טעג געזעסין אונד האט טאג אונד נאכט ניט אבגעטרעטין פון זיין ארט. ער האט געפאסט אונד זיך געפייניגט אונד געווארט אויף דעם קץ הפלאות.

זיין שטארקע פאנטאזיע אונד מאכטיגע איינבילדונגס־קראפט האט איהם אזוי ווייט געבראכט דאס צוא ענדע פון דרייסיגסטען טאג איז פלעצליך אויף איהם אשטארקער שלומער ארויף געפאלען, אונד איין מערקווירדיגע ערשיינונג האט זיך איהם אין חלום פארגעשטעלט. מערקווירדיג דאס אגרויסער חלק פון דיעזען ערשיינונג איז פינקטליך מקוים געווארען, וויא מיר וועלין דא ערצאהלען, קוים איז ער איינגעשלאפען האט זיך פלעצליך פאר זיינע אויגען איין וואונדערליכער אלטער גרייז פאר געשטעלט און האט צו איהם אזויא געזאגט: „מיין זאהן! איך בין געקומען דיר אנצוזאגען אוויכטיגע זאך וואס איז זעהר טהייער פיר אלע פעלקער וואס דוא מיט דיינע ברידער זיטצען צווישען זיי. קומם מיט מיר אין די חרבות ירושלים וואו דוא ביסט פארהער געוועזען". אונד דאס ליידענדיג האט ער איהם גענומען אונד געבראכט צווישען צוויי בערג אין ארץ ישראל, צווישען בארג ציון וירושלים אונד צווישען צפת אונד בכישק. דארט האט ער דערזעהען צוויי מענשען וועלכע וואו ארען געקליידעט דורכאוים אין ווייסען, אייגער האט געהאלטען א מגילה אין האנט און האט געלייענט די אלע צרות ורעות וואס וועט אויף רומא קומען, אבער דיעזער מאן האט איהם שטרענג פערבאטען ער זאל ניט מגלה זיין פיר קיין ילוד אשה אלעס וואס ער האט דארט געזעהן און געהערט. נאכהער האט איהם דער אלטער גרייז ווידער נאך רומא געטראגען אונד האט איהם אוועק געשטעלט אויף דען זעלביגען טיבער־בריק וואו ער איז פארהער געזעסין, און דארט האט ער צוויי גרויסע פויגלען ערבליקט, וועלכע ווארען פערשיעדען אייגער פון צווייטען. אייגער וואר אונגעהייער גרויס אונד פול מיט אויגען, וואס איז געקומען צוא פליהען פון ים המלח, אונד דער צווייטער פויגעל וואר פיעל קלענער אונד וואר בעוואקסען מיט זעהר שיינע גלאנצענדע פעדערין, וועלכער איז פון ים הגדול געקומען, און האט זיך איבער דעם ערשטען פויגעל געשטעלט. ר' שלמה האט זיך שטארק פערוואונדערט אויף דיעזע מערקווירדיגע ערשיינונג, אונד האט דעם אלטען מאן געבעטין ער זאל איהם ערקלערין וואס די צוויי פויגלען בעדייטען.

דער גרויז האט איהם געענטפערט: דער גרויסער פויגעל איז מרמז אז עס וועט קומען א גרויסער מבול אויף רומא אונד אויף איהר גאנצע געגענד, דאמאלס וועט אין פארטוגאל זיין א שרעקליכע ערדציטערנעש וואס וועט זעהר פיעל שאדען אונד אומגליקק ברייגגען. אונד דער קלענערער פויגעל איז מרמז אז דער מבול וועט ניט זיין אויף דער גאנצער וועלט, נאר בלאס אויף רומא אונד אויף דיא נאהענטסטע מדינות. נאך דיעזען מבול וועלין זיך אויפ'ן הימעל בעוויזען צוויי קאמעטען אונד וועלין אויף רומא א גאנצע צייט שיינען. דער ערשטער קאמעט צייגט אז גאטט וועט רומא זעהר שטארק שטראפען איבער דיא זינד וואס דיא רומער האבען דיא יודען פערפאלגט, אונד דער צווייטער קאמעט וועט מרמז זיין, דאס גאטט וועט יודען ערלאזין פון אללע זייערע צרות און פיין, וועט זיי מיט איין מאל ערפרייען. דער אלטער גרויז אלס ער האט עס ר"ש מולכו ערקלערט, האט ער איהם זעהר שטרייננ פערבאטען ער זאל ניט אונטערשטייען רומא צוא פערלאזען בעפאר דער מבול וועט קומען. אויך האט ער איהם מודיע געוועזין דאס פיעלע פון זיינע אייגענע ברידער וועלין איהם זעהר שטארק רודפין, זיי וועלין אויף איהם אללע מסירות אנווענדען, אבער צום סוף וועלין זייא ניט אויספיהרען אונד וועלין חרטה האבען. אויך האט איהם דער אלטער מבשר געוועזין, דאס אין פערלויף פון נאך זיעבען חדשים ווען ער וועט דרייסיג יאהר אלט ווערין, דאן וועט ער ערלייבען צו זיין האכסטען גליק, דאן וועט זיין וואונש ערפיעלט ווערין, און אלעס וועט פינקטליך מקוים ווערין. דיעזעס אללעס האט ר' שלמה אין חלום געזעהן, אונד האט זיך באלד פון זיין טיעפען שלומער אויפגעהאפט.

ערמיעדעט אונד אפגעשוואכט פון פיעל תעניתים אונד סגופים, ערשראקען און ערציטערט פון דעם מערקווירדיגען חלום האט ר' שלמה מולכו דעם טיבער-בריק פערלאזען אונד זיך גלייך דעם מארגענס צוריק אין זיין קוואטיר בעגעבין. ער האט גלייך פון זיך די בעטלער-קליידער אראפ געווארפען אונד זיך צוריק אין זיינע קעסטליכע קליידער אנגעטאהן אונד אויפען גאס ארויף. פיליכט וועט זיך איהם טרעפין א יהודי וואס ער זאל זיך קענען ביי איהם ערקוויקען מיט פרישע פלייש-מאכלים, נאך זיין לאנגען תענית. ער האט זיך ענדליך נאך-געפרעגט וואו הרב ר' יהודה ב"ר שבתי וואהנט אונד איז גלייך צו איהם געגאנגען. ער האט זיך פיר איהם ניט בעקאנט געמאכט און ניט ארויסגעגעבען דאס ער איז ר' שלמה מולכו, ווייל ער האט פחד געהאט פיר זיינע שונאים און מתנגדים, זיי זאלען איהם ניט פערפאלגען, און דערום האט ער דעם רב געזאגט אז ער איז בלאס א שליח פון ר' שלמה מולכו, וואס איז געבליבען זיטצען אין דער שטאדט פיזארא. עס האט אבער ניט לאנג געדויערט און די יודען פון רומא האבען זיך ערוואוסט אז ער איז ר' שלמה מולכו אליין. שלעכטע מענשען האבען אין געהיים אונטער געזאגט דיא אינקוויזיציאנס-ריכטער אז ר"ש מולכו איז אין רומא אונד העצט אויף דעם פובליקום געגען קריסטענטהום. דאס אינקוויזיציאנס-געריכט האט גלייך זיינע משרתים געשיקט ר"ש מולכו אויפצוזוכען, אבער מען האט איהם ניט געפונען, דען ער האט זיך באלד דערוואוסט אז מען זוכט איהם; און האט וואס צום גיכסטען פערלאזען רומא. ער איז צום פאפסט געלאפען וואס האט זיך דאן אויפגעהאלטען אין איין לאנדהויז ניט ווייט פון רומא, ער האט איהם פון אלעס ערצאהלט וויא עס האט זיך מיט איהם פאסירט און האט איהם געבעטען ער זאל איהם בעהילפיג זיין. דער פאפסט וואס האט איהם זייער געליבט האט זיין בקשה צוגעהערט און האט איהם איין פאפיר ארויס געגעבין דאס קיינער זאל ניט אונטערשטעהן איהם אנצורירען אונד שלעכטעס צוא טאן. נון האבענדיג אזא פאפיר אין האנט האט שוין ר' שלמה ווירקליך פיר קיינעם ניט געדארפט מורא האבען

אונד האט זיך אלזא צוריק נאך רומא בעגעבען. שבת אין דער פריה איז ער אין שול געגאנגען, אונד האט געווארט ביז מען וועט דיא ספר תורה פון ארון קודש ארויס נעמען: קוים איז געקומען די צייט פון קריאת התורה, איז ר׳ שלמה פלעצליך אויפען בימה ארויף אונד האט אנגעפאנגען איין פייערדיגע דרשה צו זאגען. דער עולם האט זיך שטארק פערוואונדערט אויף דיזען וואונדערליכען דרשן, אונד אלע וואַרען אויסער זיך הערענדיג זיינע קלוגע רייד, זיינע טיפע תורה אונ זיין גרויסע חכמה. דער גאנצער דרוש איז בעשטאנען אויף דעם פסוק ברוך הגבר אשר יבטח בה׳, אונ פון דאמאלס אן האט ר׳ שלמה יעדען שבת געדרשעט אין אלע בתי כנסיות אונד בתי מדרשות פון רומא, ביי יעדער דרשה האט ער אלץ מעהר בייפאל געהאט אונד עס איז קיינער ניט אויסען געבליבען וואס זאל איהם ניט קומען הערען. דער צוועק פון אלע זיינע דרשות וואר דיא גאולה, עקבא דמשיחא, אונד דער קץ הפלאות. מיט אותות ומופתים, מיט ראיות וסברות פון תורה שבכתב אונד תורה שבעל פה, פון נגלה ונסתר, פון קבלה סודות ורמזים, האט ער אויפגעוויזען אז דיא גאולה מוז זיין, אז משיח מוז קומען אונד דיא יודען מוזען אלע נאך ארץ ישראל גיין. אלע יודען פון רומא וואס האבען זיינע בשורות טובות ישועות ונחמות געהערט, האבען אין איהם אנגעפאנגען צוא גלויבען וויא אין תורת משה, אונד עס וואר ביא קיינעם קיין צווייפעל מעהר אז ר׳ שלמה מולכו איז א שליח פון מלך המשיח מבשר צו זיין דיא עקבא דמשיחא, אונד מגלה צוא זיין דעם קץ הפלאות.

צו יענער צייט האט ר׳ שלמה מולכו איין שליח מיוחד געשיקט צו דעם קעניג פאן פארטוגאל. דער שליח וואר דער פירסט בראס נעטא וואס איז דאן אין רומא געזעסין אונד וואס וואר מיט ר׳ שלמה מולכו זייער בעפריינדעט. דורך דיזען שליח האט ר׳ שלמה ענטדעקט דעם קעניג פון פארטוגאל בסודי סודות, דאס קירצליך וועט אין זיין הויפט־שטאדט ליסאבאן איין שרעקליכע ערדציטערניש זיין, אין וועלכען עס וועדען טויזענטער מענשין לעבעדיג בעגראבין ווערדין, אלזא ראטה ער איהם ער זאל זיך פון ליסאבאן אפ־טראגען, כדי דאס ערדבעבען זאל איהם אויך ניט לעבענדיג פערשיטען. אויף רומא האט ער דאן נביאות געזאגט, דאס איין מעכטיגער מבול וועט איר דאן פערפלייצען אונד אלע איינוואהנער פארטרינקען, דען אזוי האט מען איהם מגלה געוועזין פון הימעל אונ גענוים וועט עס מקוים ווערין. ער אליין האט דאן אויך רומא פערלאזען. ער האט זיך פון דארט נאך ווענעדיג בעגעבין, דארט האט ער זיך געזעהען מיט איין מדפיס אונ איהם אנגעבאטען ער זאל זיינעם א ספר דרוקען וואס ענטהאלט זייער שרעקליכע אונד וויכטיגע ענינים פון קץ הפלאות, פון עקבא דמשיחא, אונד פון דיא גאולה האמתית. —

אונטער־דעסין איז דוד הראובני אויך אין איטאליען געקומען, אונד ר׳ שלמה האט זיך ווידער צו איהם מתחבר געוועזין, אונד זיי ביידע האבען געשווארען איינער דעם אנדערין ניט צוא פערלאזען אונ איינער דעם אנדערן צו העלפין ביז זיי וועלין זייער הויכען אונ היילינען וואונש אויספיהרען. עס האבען זיך צוואר דאן געפונען פיעל חכמים אונד לומדים מופלגי תורה וואס האבען אין זייא ביידען ניט געוואלט גלויבען, אונד האבען שטארק מורא געהאט, דאס דורך דיזע צוויי מענשין זאל ענדליך דער גאנצער כלל ישראל חלילה ניט ליידען. דיזע אונגלויביגע האבען אלזא אלע מיטלען אנגעווענדעט אראפ צו זעטצין דוד הראובני אונד ר״ש מולכו פון דער סצענע. זיי האבען זיי רודף געוועזין עד חרמה, אונד האבען זיך דיא מיה געגעבין איבער צוציינען אז זיי זענין בעטריגער וואס וועלין די יודען נאר פערפיהרען אונ נאך גרעסערע לייד

אויף זיי ברענגען. אין ווענעדיג האט זיך דאן אפענטליך געשטעלט אויפען פלאץ, החכם הרופא ר' יעקב מאנטין געגין ר"ש מולכו, אונ האט איהם רודף געוועזין מיט וואס ער האט נאר געקאנט. ער האט אויף איהם מלשין געוועזין בייא דיא שרי המלוכה אז ער איז איין פערפיהרער, איין פאליטישער פארברעכער, אונ וויל געגין דער רעגירונג איינע רעוואלוציאן מאכען. איינגע פון ר' יעקב מאנטינ"ס חברים וואס האבען אויך געהאלפען ר"ש מולכו צו פערפאלגען, אלס זיי האבען איינגעזעהען אז זיי קענען איהם אויף קיין ארט אונ וויזע ניט בייקוממען, זענען זיי אויף אשענדליכע המצאה געפאלין. זיי האבען געפרובירט איהם צוא פערגיפטען. ר"ש האט דיא גיפט אויסגעטרונקען, אונ דורך איין זעלטזאמען צופאלל איז ער פון טויט נצול געווארען. דיא גיפט האט ווייניג אויף איהם געווירקט אונ ער איז געזונד אונד פריש געבליבען.

אינדעססען איז ר"ש מולכו'ס נביאות אויף רומא אז דיא שטאדט אונד די גאנצע אומגעגינד וועט ליידען פון אשרעקליכען מבול, פינקטליך מקוים געווארען. עס איז ווירקליך אויף רומא אגרויסער מבול געקוממען, דער פלוס טיבער האט שטארק אויסגעפליצט אונד האט פיעלע גאססען פערגאססען, אם אנדערן טאג האט זיך דאס וואססער מעהר געשטארקט אונ האט זייער פיעל שאדען אנגעמאכט. פון טאג צו טאג האט זיך דער מעכטיגער מבול געשטארקט, דער געוואלטיגער רעגען אונד וואלקענבריך האט אויף איין אויגענבליק ניט אויפגעהערט, דער טיבער־שטראם האט זיך אלץ ווייטער אונד ווייטער איבער דער שטאדט ערגאססען ביז ענדליך איז כמעט די גאנצע שטאדט אין וואססער געשטאנען. דיא היסטאריקער וואס האבען צו יענער צייט אין רומא געלעבט (1530) האבען זייער שרעקליכע קארטינעס פון דיזען מבול פארגעשטעלט. דער אומגליק וואר ניט צוא בעשרייבען, הונדערטער הייזער זענין איינגעפאלען אונ אין שטראם וואססער געזונקען, טויזענדער מענשען זיינען דערטרונקען געווארען, אונ גאנץ רומא האט זיך דאן אין איינע העכסט טרויעריגע קלאגליכע לאגע בעפונדען.

דיא צווייטע נביאות וואס ר' שלמה האט פראפעצייעט אויף פארטוגאל דאס דארט וועט ערדציטערניש זיין, איז אויך ריכטיג מקוים געווארען. דריי מאל האט אין גאנץ פארטוגאל דיא ערד געציטערט אונ מען האט געמיינט אז דיא גאנצע וועלט האלט ביים אונטערגאנג. די ערגסטע פארציע האט די הויפטשטאדט ליסאבאן בעקוממען, דארט וואר די ערדציטערניש פיעל שטארקער אונד געפאהרליכער וויא אנדערסוואו, דיא גרעסטע טהורעמס, דיא שטארקסטע בנינים זענען איינגעפאלען אונ אתל עולם געווארען. טויזענדער מענשען זענין אונטער דיזע חרבות לעבענדיגערהייד בעגראבען געווארען. נון האט דאן די גאנצע וועלט איינגעזעהען ווי ריכטיג אונד אמת עס ווארען דיא נביאות פון ר"ש מולכו, אללע האבען איהם אנגעפאנגען צוא פארגאטערן, אונד כמעט קיינער האט שוין מעהר ניט געצווייפעלט אז ער איז ווירקליך פיעל מעהר אלס איין געוואהנליכער מענש, אונ איז באמת א איש אלקים וואס איז געשיקט פון מלך המשיח מבשר צו זיין דעם קץ הפלאות.

באלד נאך דעם מבול האט זיך ר' שלמה מולכו צוריק נאך רומא בעגעבין. ווי ער איז דארט געקוממען, האט מען איהם מקבל געוועזין בכבוד גדול, אונד מען האט אויפגענוממען ווי איין היילינען נביא וועלכער איז פון גאט געשיקט. אויך דער פאפסט אונד זיינע קארדינאלען האבען זיך אויף איהם שטארק פערוואונדערט אלס זייא האבען זיך איבערציינגט דאס אללעס וואס ער האט זיי פאריהער פערטרויט איז פינקטליך מקוים

געווארען , אלזא איז ער בייא זיי א גרויסער תקיף געווארען . דער פאפסט אליין האט איהם דען גרעסטען כבוד אבגעגעבין . נון האט דאן ר' שלמה דיא בעסטע געלעגענהייט געהאט פיר זיינע ברידער א מליץ טוב צו זיין , ער האט ביים פאפסט געפועלט ער זאל דעם קעניג פון פארטוגאל קיין ערלויבענים ניט ארויס געבין צו גרינדען אין זיין מדינה דיא אינקוויזיציאנס־געריכטע . אונד אלס יואן דער דריטע , קעניג פון פארטוגאל , האט איינגעזעהן דאס דער פאפסט גיט איהם ניט קיין ערלויבענים , אונד אהן דעם קען ער גאר ניט אויספיהרען , האט ער זיך דערפון אין גאנצען מיאש געוועזין , אונד די אומגליקליכע אנוסים האבען אויגענבליקליך געקאנט דאנקען ר' שלמה'ן וואס דורך זיין זכות זיינען זייא פון דעם אינקוויזיציאנס־געריכט ניצול געווארען .

אבער די פערפאלגער פון ר' שלמה האבען אונטערדעסין געטאהן דאס זייעריגע . זיי האבען גאר ניט געקוקט וואס דער פאפסט אונ זיינע קארדינאלען האלטען פיר איהם אונד היטען איהם וויא דיא אויג פון קאפ עס זאל איהם קיין אונגליק טרעפין . דיא הויפט־פערפאלגער ווארען פון אונזערע איינענע ברידער , וועלכע ווארען פעסט ענטשלאססען איהם אומצובריינגען . דער הויפט־אנפיהרער פון זייא וואר , וויא מיר האבען שוין פריהער ערצאהלט , ר' יעקב מאנטין . דיעזער ר' יעקב האט געשווארען אז ער וועט ניט רוהען ביז ער וועט אראפרייסען דיא פאלשע מאסקע פון מולכו'ס געזיכט , ביז ער וועט פיר דיא גאנצע וועלט איבערצייגען אז מולכו איז איין בעטריגער א נביא השקר . צוא דיעזען צוועק האט ר' יעקב נאך רומא געבייזט , ער האט זיך גלייך געלאזט מעלדין צו דעם פירסטען בראס ניטא , וואס איז דאן אין רומא געוועסין אלס געזאנדטער פון קעניג פון פארטוגאל , אונד האט איהם גרויסע פארווירפע געמאכט , ווארום ער איז זיך ניט משתדל מען זאל ר"ש מולכו משפטן , ער האט איהם ענטדעקט דאס ר"ש מולכו וואר פאריהער איין קריסט אונ האט זיך מגייר געוועזין מיט דער כוונה דאס קריסטענטהום צו שענדין אונ דיא יודען צו פערפיהרען . דיעזע מלשינות ווארען גאנץ אומזאנסט , דער פירסט האט ר' יעקב'ן גאר ניט צו געהערט . נון איז ער געגאנגען צו דעם אינקוויזיציאנס־געריכט אונ האט דארט אויך דאס זעלבע ענטדעקט , אז ר"ש מולכו איז א קריסט אונד האט זיך מגייר געוועזן , ער האט געבראכט דערצו איינגע קריסטליכע עדות פון פארטוגאל וואס האבען עדות געזאגט אז זיי קענען דיעזען ר"ש מולכו וועהרענד ער האט געלעבט אין פארטוגאל אלס קריסט , אונד דערום איז ער חייב מיתה , דעם אובער־אינקוויזיטאר אונד זיינע לייט האט דאס זייער פערדראסין , זיי זיינען אויף מולכו'ן שטארק אויפגעבראכט געווארען , אונד האבען איהם אויפגעפאדערט צום משפט . מיט דעם גרעסטען שטאלץ אונד מוטה האט זיך ר"ש מולכו פיר דעם אינקוויזיציאנס־געריכט געשטעלט , אונד אלס זיי האבען פון איהם געפאדערט דין וחשבון פיר זיין גרויסען פערברעכין וואס ער האט בעגאנגען געגען קריסטענטהום , האט ער ארויס גענומען פון טאש איין פאפיר וואס ער האט געהאט פון פאפסט , אז ער אליין האט איהם ערלויבט יודע צו זיין אונד פארצוטראגן זיינע דרשות צווישען יודען וועגן מלך המשיח אונ וועגין זייער גאולה . דיא ריכטער האבען געהאט דיעזען פאפיר אונד זיינען מיט איהם צום פאפסט געלאפען . זיי האבען מיט דעם פאפסט גערעדט דברים קשים אונ האבען איהם פארווירפע געמאכט ווי אזוי ער האט זיך ערלויבט אזא פערברעכער געגען קריסטענטהום אזא פאפיר ארויסצוגעבין . דער פאפסט אבער וואס וואר א גרויסער חכם , האט זיי מיט קלוגע אונד גלאטע רייד בערוהיגט . ער האט זיי פערטרויט דאס ער אליין האלט אויך מולכו'ן פיר איין פערברעכער געגען זייער אמונה אונד דאצו אויך פיר איין בעטריגער , אבער אויגענבליקליך דארף ער איהם

האבען צו איין געוויסע וויכטיגע געהיימען אינטערעס , אונד ביז ער וועט אויס פיהרען זיין וואונש מוז ער איהם בעשיטצען , עס זאל איהם קיין באזעס ניט טרעפין . דיא שופטים האבען אלזא דעם פאבסט צוגעהערט אונד האבען ר"ש מולכו'ן אבגעלאזען . ר' יעקב מאנטין אבער האט ניט אויפגעהערט רודף צו זיין ר' שלמה'ן עד חרמה, אונד זיין צארן האט אין איהם בשום אופן ניט געשטילט . עס האט איהם זייער פארדראסען וואס דיא אינקוויזיציאנס־ריכטער האבען מולכו'ן פריי געלאזען , ער האט נון אללע מאגליכקייט אנ־געווענדעט איהם בייצוקוממען , אונד איז ענדליך אויף א תחבולה געפאללען . ער האט דורך פיעל מיה בעקוממען דעם בריעף וואס ר' שלמה האט אמאל געשיקט צו ר' יוסף טיטצאק , וואס אין דיעזעם בריעף האט איהם ר' שלמה דערצאהלט זיין גאנצע לעבענס־געשיכטע , ווי ער האט זיך ערצויגען אלס קריסט אונ וויא ער איז צוריק איין יוד געווארען , אויך פיעלע נביאות וואס ער האט געזאגט אויף דיא אומות העולם וואס פיר א סוף זיי וועלין האבען באחרית הימים . דיעזען בריעף האט ער איבערזעצט אויף לאטיין אונד האט עס איבערגעגעבען דיא אינקוויזיציאנס־ריכטער אונד די אויבער־קארדינאלין אום זיי צו איבערציינגען וויא זיי האבען פארזעהן געגין ר' שלמה מולכו, אונ וויא ווייט זיי האבען פערבראכען געגין זייער אמונה, אז זיי האבען אזא רעליגיאנס־פערברעכער פריי געלאזען . דאס האט דיא קארדינאלין אונד דיא אינקוויזיציאנס־ריכטער זייער געקריינקט , זייער צארען האט זיך אין זיי אנגעצונדען וויא איין העללישער פייער . מיט גרוים האסט אונד כעס האבען זייא איינגעבראכען ביים פאפסט אונ האבען זיך מיט איהם זייער געקריגט וואס ער האט עובר געוועזין אויף זייער דת אונד איז מגין אויף אזא מענשין וואס איז א כופר אין זייער אמונה אונ וואס ווילל מיט זיינע שאנדליכע בעטריגעריי דיא גאנצע וועלט פערפיהרען . אלזא האבען זיי דעם פאפסט געבעטין , ער זאלל אונטערשרייבען א דעקרעט אויף ר"ש מולכו, מען זאלל אים לעבענדיג פערברענען . דאן האט שוין דער פאפסט קיין אנדערע ברירה ניט געהאט, אונד האט געמוזט בעל כרחו איינשטיממען . ער וואר אלזא גענאטהיגט ר"ש מולכו איבער צו געבין אין דיא הענט פון זיינע שונאים , זיי זאללען מיט איהם טאן וואס זיי ווילען . מען האט גלייך נאך דעם פון דער אינקוויזיציאן אין אללע גאססען פון רומא בעקאנט געמאכט, דאס איין קעטצער (כופר בבית) , איין שענדליכער פערפיהרער וועט אין מיטען גאס לעבענדיג פערברענט ווערין . דיא משרתים פון דער אינקוויזיציאן האבען אין מיטען גאס אגרויסען קאסטער האלץ אנגעלייגט, אונד טויזענדער מענשען האבען זיך צוזאממען געזאממעלט, אנטהייל צו נעמען אין דיעזע היילגע פאר־שטעללונג , אונ צו זעהן וויא דער כופר בבית וועט לעבענדיג אויפען העללישען בראנד פייער געבראטען ווערדען . מיט גרוים רעש אונד געפילדער איז דער אומגליקליכער קרבן אויפין פלאטץ געבראכט געווארען . מען האט איהם הענט אונד פיס געבונדען , אונ גלייך אין פייער־בראנד געווארפען , אונד כהרף עין איז ער פארברענט געווארען אויף אש . אחינו בני ישראל האבען שטארק געטרויערט נאך דעם היילגען ר"ש מולכו, מען האט איהם בעוויינט אונד בעקלאגט לויט וויא ער האט פערדינט . איינער פון דיא אינקוויזיציאנס־ריכטער איז גלייך נאכדעם צום פאפסט געגאנגען אונ האט אים מודיע געוועזין אז דער כופר בבית, שלמה מולכו, איז שוין פערברענט געווארען . קוים האט ער אבער דיעזע ווארטען פון מויל ארוים געלאזען , איז ער פלעצליך ערציטטערט געווארען אונ שיער פון זינגען אראפ , דען ער האט פלעצליך דער זעהן דעם פערברענטען ר"ש מולכו ביים פאפסט אין ציממער ארום געהענדיג הין אונד הער , אנגעצויגען אין זיינע קעסטליכע קליידער אונד זיין פרעהליכעס געזיכט האט געשיינט וויא געוועהנליך . דער פאפסט אליין האט זיך אויך שטארק דערשראקען אלס ער האט דערהערט דיא רייד פון שופט , אונד האט צוא איהם

געשריען: א, וואס האט איהר געטאן! שלמה מולכו איז דאך גאר ניט פערברענט, ער לעבט אונ גייט דא ארום אין מיין צימער, אונד אויף זיין שטעלע האט איר דאך איין גאנץ אונשולדיגען מענשען פערברענט. א, דאס פערדריסט מיר זעהר, אונ איך בין אויף דיר אונ אויף די איבריגע אינקוויזיציאנס־ריכטער זייער אויפגעבראכט, פאר וואס איר זייט געוועזן אזוי איבער אייליג, אונד האט גאר ניט בעטראכט וועמען איהר האט אין פייער געווארפען, אלזא איז מיין עצה טובה דיא גאנצע זאכע זאל אין געהיים בלייבען אונד קיינער פון שטאדט דארף דערפון ניט וויסען, כדי עס זאלען זיך קיין נייע בהלות צווישען דיא יודען אונד קריסטען ניט ערוועקען.

דיא אורזאכע פון דיעזען מערקווירדיגען צופאלל ערצאהלט ר"ש מולכו אליין אין זיינעם אבריעף וואס ער האט געשיקט צו דיא חכמי ישראל פון ארץ הקדושה. „איבער מיינע פיעל שונאים אונד פערפאלגער, וואר דער פאפסט געצוואונגען צו געבען רשות צו דיא אינקוויזיציאנס־ריכטער זיי זאלען מיך משפטן, אונד מיר אליין האט ער געראטהען, איך זאלל אין געהיים בייא איהם אין פאלאסט בלייבען, כדי מיינע פערפאלגער זאלען מיר ניט געפינען, ווייל ער האט מיר זייער ליב געהאט אונד האט מיר געוואלט פון טויט מציל זיין, אונד אלס דיא משרתים פון דער אינקוויזיציע האבען זיך צערשפרייט אין דער גאנצער שטאדט מיר צוא זוכען, האבען זייא געטראפען אזא אמענשען וואס האט געהאט פיעל אהנליכקייט צוא מיר, זיי האבען איהם אלזויא געכאפט אונד איהם לעבענדיג פערברענט".

אבוואהל דער פאפסט האט שטרייננ פערבאטען דיא אינקוויזיציאנס־ריכטער, זייא זאללען קיינעם ניט מגלה זיין אז זייא האבען איין אנדער מענשען אויף ר"ש מולכו"ס שטעללע פערברענט אונד אז ר"ש מולכו לעבט, דענאך האט ניט לאנג געדויערט אונד דיא יודען פון רומא האבען זיך דערוואוסט פון דער גאנצער מעשה. זיי האבען זיך זייער געפרייט אונ געדאנקט אונד געלויבט גאט, וואס ער האט דעם היילינגען מולכו מיט אזא וואונדערליכען נס פון טויט מציל געוועזן. זייא האבען די גאנצע מעשה פיר א נס מן השמים בעטראכט, אונד דאדורך האבען זייא מולכו'ן אנגעפאנגען נאך היילינגער אונד גאטליכער צוא בעטראכטען. — נאך דיעזע מעשה האט ר' שלמה לאנגער ניט געוואלט בלייבען אין רומא, דען ער האט זיך דארט בעפונדען אין גרויס געפאהר, דען ניט אללע טאג טרעפען זיך ניסים. ער האט אלזא אבשייד גענוממען פון פאפסט, אונ אין איינע פינסטערע טרויעריגע נאכט האט ער רומא פערלאזען, אונ האט זיך נאך בולאניע בעגעבען. דארט האט ער זיך מיט דוד הראובני געטראפען. אין יענער צייט האבען וויעדער גרויסע צרות אונד פיין אונזערע ברידער אין יענע לענדער בעגעגינט, מען האט זיי פערפאלגט אונד פערגאסען זייער בלוט וויא וואסער. דאס האט ר' שלמה'ן אונ דוד הראובני זייער געקרענקט, זיי האבען אנגעווענדעט אללע מעגליכקייט דיא קלאגליכע לאגע פון זייערע ברידער צוא פערבעססערן. צו דיעזען צוועק האבען זיי א רייזע נאך רעגענשבורג געמאכט, דארט האט צוא יענער צייט דער קייזער קארל דער פינפטע געלעבט. זיי האבען זיך מיט איהם געזעהן אונד האבען מיט איהם וועגין דעם טרויעריגען צושטאנד פון זייערע ברידער געשפראכען. וואס זיי האבען מיט דעם קייזער אונטער געהאנדעלט, אונד וואס זייער בקשה איז פון איהם געוועזן, ווייסען מיר ניט, בלאס ווייסען מיר דאס דער קייזער איז אויף זיי האכסט אין כעס געווארען, אונ האט בעפאהלען מען זאל זיי גלייך אין קייטען שמידען. אונד אלס ער האט זיך בעגעבען פון רעגענשבורג נאך מאנטואה (אים מאנאט יוני 1532) האט ער דיא ביידע געפאנגענע מיט זיך אויך מיטגענוממען. קוממענדיג אין מאנטואה האט ער אללע אינקוויזיציאנס־ריכטער אונד קארדינאלין פערזאממעלט אונד האט זיך מיט

זיי בעראטהען וואס ער זאל מיט דיא צוויי געפאנגענע יודען טאן. עס איז ארויס זייער דעקרעט, דאס ר"ש מולכו זאל מען לעבעדיג פערברענען, און דוד הראובני זאל מען איבערגעבין אין דיא הענט פון דיא לאנדעסריכטער, זייא זאללין מיט איהם טאן כטוב בעיניהם. נון האט מען ר' שלמה'ן הענט אונד פיס געבונדען און מען האט איהם דורך אללע גאסען געפיהרט צום פייערבראנד. מען האט איהם דאס מויל פעסט פערבונדען, כדי ער זאל ניט קענען ריידען געגין דיא רעגירונג. און קוים האט מען איהם שוין אין בראנדפייער געווארפען, איז געקוממען צוא לויפען איין געזאנדטער פון קייזער און האט געשריען צו דיא משרתים: "האלט! האלט!" ער האט איהם געהייסען דאס מויל אפבינדען אונד האט צו איהם געזאגט דיזע ווארטע: "דער קייזער האט מיר צו דיר געשיקט. איך זאל דיר זאגען אין זיין נאמען, אז ווען דוא ווילסט זיך צוריק קעהרען צו אונזער אמונה, בלייבסט דוא לעבען". ר' שלמה האט איהם גלייך געענטפערט: "גייא זאג דיין קייזער אז איך דאנק איהם פיר זיין חסד. איך בין געוועזין איין יהודי אונד וויל געהן שטארבען אלס יהודי!" אויף דיזע אנטווארט איז דער געזאנדטער פון קייזער זייער צארניג געווארען, אונד האט באלד בעפאהלין מען זאל ר' שלמה'ן אין פייער ווארפען. מען האט זיין בעפעהל ערפילט אונד ר' שלמה איז פערברענט געווארען על קדוש השם. בכל תפוצות ישראל איז איין אבל כבד געוועזין אויף דעם טרויעריגין סוף פון ר"ש מולכו, אונד אללע יודען האבען איהם שטארק בעקלאגט אונד בעוויינט. — דער סוף פון דוד הראובני וואר איין אנדערער. דען קארל דער פינפטע האט איהם נאך שפאניען געבראכט, דארט האט ער איהם איבער געגעבין אין די הענט פון דיא אינקוויזיציע, זיי האבען איהם דריי יאהר געלאזט שמאכטען אין איין טיפען קערקער (אסטראג), אונד יעדען טאג האט מען איהם געפאלטערט אונד אנגעטאן כל עינויים קשים, אונד אלס ער האט שוין קיין כח ניט געהאט אונד האט שוין אויף זיך קיין מענשליך-געשטאלט ניט געהאט, האבען זיי איהם פרייא געלאזען, און קיינער האט ניט געוואוסט וואו ער איז אהין געקוממען ביז היינטיגען טאג.

דאס איז דער סוף פון אונזערע נביאים וואס האבען געוואלט דוחק את הקץ זיין: דאפאן קען מען זעהן וויא הייליג אונד אמת דיא רייד פון גאטט ב"ה איז, וואס ער האט געזאגט ברוח קדשו: "אני ה' בעתה אחישנה"! וואס דארויף זאגען די חכמינו ז"ל: "זכו אחישנה, וועלין די יודען ווערט זיין וועל איך די גאולה בעאיילען, זיא זאל פריה קוממען, לא זכו—בעתה, וועלין זיי אבער ניט ווערטה זיין, וועט זיא קוממען ערשט דאן—ווען די צייט וועט קוממען.

דאס פלעשעלע מן.

ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אתו לפני ד׳ למשמרת לדורותיכם.

(שמות טז, לג)

אין מתתיהו'ס צייטען איז געוועזען א נס: א קליין פלעשעל בוימאהל האט געברענט 8 טאג, פייערען מיר דערפאר 8 טעג חנוכה, וויפיעל ששע ימים טובים דארפען מיר פייערען דערפאר, וואס דאס פלעשעלע מן וואס אהרן האט אנידערגעשטעלט פאר גאטט, שפייזט אונז שוין אכטצעהן־הונדערט יאהר? . . . אויסער די אללע שרעקליכע, אונמענשליכע, טיראנישע מיטטעל וואס אונזערע שונאים האבען אין די אמאהליגע צייטען בענוצט כדי אונז צו פארטיליגען, אויסער דעם וואס מען האט הונדערט־טויזענדער פון אונז אויסגעקוילעט, פופציג־טויזענדער פערברענט, צוואנציג־טויזענדער געבראכט דערצו דאס זיי זאללען זיך אליין איינס דאס אנדערע אויסקוילען, צעהנער־טויזענדער אום־געבראכט דורך שרעקליכע מערדערישע מיטטעל, זיי צו מארטערן, ברענגען, בראטען, רייסען שטיקער פלייש לעבעדיגער־הייד, שלאגען צוועקעס אין לעבעדיגע קערפער — אויסער דעם אללעמען האבען בלוימרשט די פיינערע פון אונזערע שונאים געפונען גאר איין אנדער מיטטעל, זיי האבען פארשטעלט פאר אונזערע יודען אללע וועגען פון פרנסה, כדי זיי זאללען ניט האבען וואס צו עססען, זיי זאללען ניט האבען פון וואנען צו לעבען, אונ זיי זאללען מוזען נאכגעבען; נאר די נארישע שונאים האבען גאר ניט פארשטאנען אז דער גאטט וואס האט אונז געשפייזט 40 יאהר אין דעם מדבר, אין דער גרויסען וויסטעניש וואו קיין איינציג גרעזעלע האט קיין מאל ניט געשפראצט, וואו א פוס פון קיין שום לעבענדיג באשעפעניש האט דארט נאך קיין מאל ניט געטרעטין, וואו דער שרעקליכער טיעפער זאמד הייבט זיך גאנץ אפט דורך די ווינד אזו הויך אויף, אז אללעס וואס עס געפינט זיך דארטען, ווערד פון דעם זאמד בעדעקט אונ אונטער איהם באגראבען וויא אין א טיעפען קבר, — אז דער גרויסער גאטט האט אונז דארט געשפייזט, וועט ער אונז צווישען מענשען, חאטש צווישען שלעכטע מענשען, בודאי שפייזען. מיט אייזערנע מהויערען האט מען אונז אבגעזאנדערט פון אללע מענשען, ווי הערינג אין א פעסעל האט מען אונז צוזאמען־געקוועטשט אין א שטיקעל איינג פערדומפען פלאטץ, אונ ארויס צו געהן פון דארט איז פאר א יודען געוועזען א חטא אונ א סכנה. בעזאנדערס — אין א זונטאג אדער פייערטאג, דעמאלט איז דער יוד פשוט מיט דעם לעבען ניט זיכער געוועזען! איין פוסטער בלבול, איין קליינע מסירה'לע, איז גענוג געוועזען אנצוצינדען א העלעש פייער, אונ עס זאל ווערען א שחיטה. מען האט אויף אונז קלעק געשפיגען, א רארע טויגע־ניכטס האט אונז פערפאלגט; דא האבען מיר עמיצען אויף דעם פוס ארויף געטרעטען, דארט האבען מיר א אנדערן ענג געמאכט, דא האבען מיר איינעם א עגמת נפש געמאכט

מיט דעם וואס מיר האבען אויך געוואקט א שטיקעל ברויט . און דארט האט יענעם גער־קרענקט צו זעהן, אז מיר האבען אויך אפנים ווי מענשען ניט ערגער ווי ער . מיר זענען אומעדום איבעריג געוועזן , יעדער האט געוואלט אז מיר זאלען זיין דארט וואו ער איז ניט דא . מען האט פאר אונז פארשטעלט אלע קוואלען פון פרנסה, מען האט אונז נאר איבער־געלאזט עטליכע נידעריגע מסחרים , אבער מס האבען מיר געמוזט צאהלען צוויי מאל אזוי פיעל ווי אנדערע . אפילו קליידער האבען מיר אויך ניט געטארט טראגען אזעלכע ווי אלע מענשען, אונזערע קליידער האבען געמוזט זיין מיט רויטהע און גרינע לאטקעליך — פאר אסימן אז מיר זענען יודען '

קיין פעדער איז ניט אין שטאנד צו בעשרייבען, דיא מענשליכע ליפפען פערמאגען ניט אויס־צורעדין, דער קאפף צו בעטראכטען, און דער צונג אויס־צודערצעהלען דיא צרות וואס מיר האבען איבער געליטען . ווען מען זאל די צרות צוזאמען לעגען אין איין הויפען , וואלט פון זיי געווארען א בארג צו ערגרייכען ביז אין הימעל . דאכט זיך אז ווען אונזערע קערפער זאלען זיין פון אייזען, אונזערע העלזער פון משיגון , אונזערע הענד פון קופפער, וואלטען זיי שוין אויך געדארפט כלה ווערען . ווען יעדער פון אונז זאל נאר געוועזן דארפען אויפעסען צוויי לויט ברויט א טאג, וואלטען מיר דאכט זיך שוין אויך געדארפט פון הונגער אויסגעהן . און צום סוף זענען מיר ניט נאר בלויס געבליבען לעבען , נאר יעדעס מאל ווען עס האט נאך די שרעקליכע צרות געגעבען אויף אונז אבבלאז אביסעל א גוט ווינדעל , זענען מיר תיכף אויפגעקוכמען אין עושר און אין כבוד . גו , האט אונז גאט דען ניט מיט מן געשפייזט ? ! האט דען גאטט אונז ניט מיט מן געשפייזט אין רומא נאך אין דער צייט פון דעם בלוטיגען קיסר טראיאנוס (אים ענדע פון 1-טען יאהרהונדערט) , וואס ער האט דאן די יודען אזוי פערפאלגט אז זיי האבען געמוזט אלעס איבער־טראגין אויך אין דער צייט פון קאנסטאנטין דעם גרויסען (אים אנפאנג פון 4-טען יאהרהונדערט , ווי אויך פון קאנסטאנטין דעם צווייטען , (אין דער צווייטען העלפט פון 4-טען יאהרהונדערט) , אויך פון יוסטיניאן (אין דער צווייטער העלפט פון 6-טען יאהרהונדערט), וואס ער האט געגעבען דיא יודען ארויס געגעבען אלע טאג איין אנדערע גזרה . ער האט געהייסען אז יודען זאלען פייערען זייער פסח אין דער אייגענער צייט וואס קריסטען מאכען זייער פסחא . ער האט פארווערט יודען זאלען זיין עדות געגען קריסטען, א. ד. ג. — יא , האט אונז דען גאטט ניט אויסגעשפייזט מיט מן אין דער צווייטען העלפט פון דעם 10-טען יאהרהונדערט, ווען די יודען זענען געוועזן אונטער־געווארפען אונטער צוויא בעלי בתים , אונטער דעם קעניג פון דייטשלאנד וואס האט דעמאלט רעגירט אין רוים און אונטער דעם פאפסט , און ביידע האבען פון זיי געצויגען דאס בלוט פון דיא אדערין און דעם מארך פון די ביינער , — אונד אין די 315 יאהר (פון 1555 ביז 1870) , וואס דיא יודען זענען געוועזן פערשלאסען אין דעם ווייסטען גהעטא (יודישען קווארטאל) וואו זיי זענען מיט אייזערנע טהירען געוועזן אפגעזונדערט פון אלע מענשען . אז , א שרעקליכער פינסטערער וואלקען האט הונדערטער יאהרען פאר זיי פארשטעלט דאס שאהנע ליכט פון דעם הימעל , וואו זייא זענען געזונקען שרעקליך גייסטיג און קערפערליך , מאראליש און מאטריעליש , וואו עס איז געוועזן פאר זיי פארצוימט אלע וועגען פון פרנסה , וואו פאר א קיין , ענג , פינצטער שטיבעלע — אדער ריכטיגער געזאגט : גרובעלע , — האט איוד געמוזט אזוי פיעל צאהלען וויפיעל עס האט דעמאלט געצאהלט אגאנצע פאר א פראכטפאלען פאלאץ אין די שאהנסטע גאסען פון רוים, און מען האט נאך געגעבענט פאר אגליק ווען מען האט נאך דאס גרובעל בעקומען , און

דאס גרויסע פלעגט איבערגעהן בחזקה פון דור צו דור! . .

דער פלאטץ וואס איז פאר אונז אפגעזונדערט — שרייבען די רוימישע יודען אין זייער בריעף צו דעם פאפסט *) — איז זעהר ענג. מיר זענען צונויפגעקוועטשט ווי די הערינג אין א פעסעל, די אונארדענונגען אין די אלע שלעכטע פאלגען וואס עס קומט דערפון ארויס, איז ביי אונז זעהר גרויס. בעזאנדערינם אונ די גאססען אצומעלא, קאטדלאנא, אונ פולמארא, וואו עס וואהנען אם מעהרסטען די ארימע לייט, איז אזוי ענג. אז זעלטען שיינט צו זיי אריין א זונען־שטראהל. אונ די איינוואהנער פון דארט מוזען נאך זיטצען אין די קעללערס אונ אין קליינע ענגע שטובליך. די איינוואהנער פון דער גאס פולמארא ליידען נאך זעהר פיעל דערפון וואס די גאסס געפינט זיך אין א מקאל וואס דער טייך טיבער פארפלייצט זיי שטענדיג, אונ דערפון קומען ארויס שרעקליכע קראנקהייטען וואס נעהמען צו זעהר פיעל נפשות.

„מיר ליידען אויך זעהר פיעל דערפון וואס עס איז פארווערט צו האלטען קלייטען אויסער דעם געטא, אונ וואס עס איז פאר אונז פארשטעלט דער וועג פון יעדעם מסחר. אויסער דעם מסחר פון אלטע קליידער אונ נאך אזעלכע מינים האנדעל. מיר זעהען ווי אין לאנד בליהט אויף דער מסחר אונ די פאבריקאציע, נאר אונזער לאגע איז אזוי שלעכט אז עס בלייבט אונז ניט אפילו קיין שטראהל פון האפנונג. די וועבערישע פאבריקאציע האט אמאל געהערט נאר צו אונז. מיט דעם גאנצען מסחר פלעגט זיך נאר די יודען אבגעבען, סיי אין הורט אונ סיי אין לאחדים, יעצט האבען זיך געפונען בייבע קריסטען וואס קאנקורירען זעהר מיט אונז, די קריסטען האלטען זייערע בייבע קלייטען אין די שאהנסטע גאסען, אונ די יודען מוזען האלטען זייערע קלייטלעך אין די ענגע שמוציגע גאסליך, וואהין די קונים קענען גאר ניט קומען, דרום זענען די יודען זעהר פעראָרימט געוואָרען. די בייבערע פון זיי, ווען זיי האבען געזעהן ווי זיי ווערין געדריקט, אונ נאך דעם וואס זיי האבען אסך פערלוירין פון זייער פערמעגן, האבען אבגעבייזט אין אנדערע לענדער, אונ אסך מענשען וואס האבען פריהער געגעבען זיי געלעבט, זענען געבליבען אהן ברויט, אויך האבען מיר אן זיי פערלוירען אונזער איינציגען שוטץ אין א נויטה, אין דער צייט וואס אונזער לאגע ווערד פון טאג צו טאג ערגער.

„אונד דערום קענען אויך יעצט ביי אונז ניט עקסעסטירען קיין וואהלטהעטיגע אנשטאלטען (צדקה, בקור חולים וגמילות חסדים, א. ז. וו.), ווייל, אזוי ווי מיר האבען שוין געזאגט, אז די רייכע האבען אבגעבייזט אונ מיר האבען אין זיי פערלוירען די רייכע נדבות, אונ די עטליכע ארימע אונבעשטימטע נדבות וואס מיר זאממלען קוים צונויף פון אזעלכע וואס דארפען אליין נעמען נדבות, זענען גאנץ וועניג געגען דעם בעדארף פון אזעלכע אנשטאלטען. אונ וואס מעהר מיר פערמעהרען זיך, ווערט אלץ גרעסער אונזער נויטה. אונד דערום געפינען זיך ביי אונז גרויסע אונארדענונגען, ווייל די שלעכטע לאגע ברענגט דערצו.

---

*) דעם בריעף האבען די רוימישע יודען געזאלט שיקען צום פאפסט פיאוס דעם 9-טען אין יאהר 1870. זיי האבען איהם אבער ניט אוספייעט צוענדיגען אונ צו־צוזעגען צו איהם די פאפירען וואס האבען באוויזען אז אללעס וואס זיי שרייבען איז אמת, דענן דערווייל האט דער קעניג עמנואל אבגענומען די שטאדט רוים אונ עס איז געווארען א ענדע פון דער גרויסער מאכט פון דעם פאפסט אונ פון דעם יודישען געטא.

„אונזער געמיינדע (קהלה) האט געגרינדעט א שולע פאר קליינע קינדער, נאר די ארימע קינדער פערלאזען די שולע ווען זיי ווערען נייון יאהר יונג, ווייל זיי מוזען זיך אליין זוכען א שטיקעל ברויט. זיי וואלטען ניט אויסגעקומען פאר הונגער, ווייל זייערע עלטערן וואס זענען וואסערטרעגער אדער וואס טראגען ארום טיכלעך (וואפאקעס) צו פערקויפען, אדער וואס האנדלען מיט אלטע שמאטעס, מיט אלטע שיך א. ד. ג. זענען ניט אין שטאנד זיי צו שפייזען. — די אונגליקליכע עלטערן זענען פון די שלעכטע אומשטאנדען אזוי ערנידערט געווארען אז זייא פיהלען גאר ניט זייער פפליכט (שולדיגקייט) צו זייער פאמיליע, זיי פיהלען ניט די פפליכטען פון א מענשען, זיי פיהלען גאר אז זיי זענען געדריקט, ערנידערט; זיי פיהלען אז מע האט ביי זיי אוועק גערויבט אללעס וואס א מענש בארף האבען. נאר זיי האבען זיך שוין מיט דער שלעכטע לאגע אזוי אנגעלעבט, אז זיי האפען שוין גאר ניט אויף קיין בעסערס, און זוכען שוין אפילו ניט קיין מיטטעל צו פארבעסערן זייער לאגע. די פאמיליען־לעבען האט ביי זיי פערלוירען דעם ווערטה. אין א ווינקעל פון א גאס, אין א ענג פינצטער צימטערל, וואו עס איז די גרעסטע געפאהר א נאכט איבער צו געכטיגען, ליגען אויף דער נאקעטער ערד א פאטער מיט א מוטער מיט אללע קינדער, יונגליך און מיידלעך צו זאמען, און מען ווייסט גאר ניט פון קיין בושה און מען איז גאר ניט אויפמערקזאם אויף די שלעכטע פאלגען וואס עס קומט דער פון ארויס פאר דעם גוף און פאר דער נשמה צוגלייך.

„די אויסגעוואהלטע פון דעם פאלק (וואס געבען זיך אב מיט דעם פאלקס־אינטערעסען) זעהען גאנץ גוט די שלעכטע פאלגען וואס קומען דער פון, זיי זעהען גאנץ גוט ווי מיר ווערען פיהזיש און מאראליש פארדארבען, זיי זעהען גאנץ גוט די שרעקליכע קרענק וואס קומט דער פון ארויס — נאר וואס קענען זיי מאכען ביי אזא גרויסע צאהל פון ארימע לייט און אביונים אין דער קהלה!

„די מיטטעלע בעלי בתים ליידען אויך זעהר פיעל פון די צרות און מניעות וואס זיי באזעצען אויף יעדין טריט. אויך קענען זיי שוין גאר ניט איבערטראגען דעם שרעקליכען מס וואס זיי דארפען צאהלען, וואס אויסער דעם מס וואס אללע בירגער צאהלען, דארפען זיי צאהלען נאך א מס וואס עס איז בעשטיממט נאר אויף זיי אליין, און אויסער דעם דארפען זיי צאהלען נאך א באזונדער מס אויף די צוויי קירכען וואס עקזיסטירען אום צו מאכען פון יודען קריסטען, אונד אויסער דעם נאך אנדערע מסים, און דערצו מאכט מען נאך גרויסע פארמעהרונגען ווען מיר דארפען נאך אללע צוויי יאהר בעצאהלען דעם מס, ווייל אין דעם פערלויף פון די צוויי יאהר האבען אסך פארלוירען זייער פערמעגען און זענען ניט אין שטאנד צו צאהלען, דארפען די איבעריגע צו צאהלען פאר זייא. —

„די דאזיגע שלעכטע לאגע וואס איז נאר געגען די נאטור, איז אויך זעהר געפעהרליך פאר דעם בירגערליכען צושטאנד פון דיא יודען. זי איז די אורזאכע דערפון וואס מען געפינט אויף די יודען אלע מאל נייע בלבולים און פריטענזיעס און וואס די יודען געפינען זיך עפעס שטענדיג אין חשד. דער פאפסט פיוס דער 4־טע האט זיך שוין לאנג געקלאגט אויף די שרעקליכע אונארענטליכקייט, ער האט געזאגט אז דאס האט זיך גענומען פון די צפאקטאלישע בריעף פון פאול דעם 4־טען*), און דרום פאר האפען

*) פאול דער 4־טער איז געווען דער ערשטער וואס ער האט אין דעם יאהר 1555 פערשלאסען

מיר, היליגער פאטער! — ענדיגען דיא רומישע יודען זייער בריעף — אז דיא אלע צרות וואס מיר האבען פאר דיר דא אויסגערעכענט, די שרעקליכע ארימקייט וואס ווערט ביי אונז פון טאג צו טאג גרעסער, די ווינציגע וואהלטעטיגע אנשטאלטען וואס געפינען זיך נאך ביי אונז צו רעטטען די אומגליקליכע מענשען, דיא גרויסע מסים וואס דיא יודען דארפען צאהלען, דער מס וואס די יודען דארפען צאהלען פאר די צוויי קירכען, דער שרעק פון די מענשען וואס זענען נאך ניט אין גאנצען פערארימט געווארען, פאר דעם שרעקליכען געלד־אפפער וואס זיי דארפען ברענגען ווענען די מסים און ווענין נאך אנדערע אינטערעסען פון זייערע גלויבענסברידער, און די געלד־אפפער וואס זיי דארפין ברענגען פאר זייערע וואהלטהעטיגע אנשטאלטען, דאס וואס מיר זענין ניט אומשטאנד צו אויסבעסערין די ערציהונג פון די אריימע קינדער וואס ווערין פון טאג צו טאג מעהר אין דער צאהל — דאס אלעס שטעהט זעהר שרעקליך פאר דיינע אויגען, און דוא וועסט געוויס ניט פערזוימען און זיך איילען וויא צום גיכסטען אונז צו העלפען, ווייל אונזער לאגע איז זעהר שרעקליך. — דיא בעטען דיינע קנעכט וואס שרייבען זיך אונטער אין דעם נאמען פון דיינע 4800 אונטער־טהאנען וואס פאלען דיר צו די פים.

„פאר נעם אונזער געבעט היליגער פאטער! הער צו אונזער געשריא, בעווייז דיין גוטסקייט פאר דעם פאלק ישראל, כדי זיי זאללען קענען דיין גוט הארץ און זאללען דיך איביג ריהמען.”

אט אזוי האבען די רומישע יודען געליטען אין דער וויסטער געטא, אט אזוי האט מען זיי פארפאלגט. מען האט ביי זיי אלעס צו גענומען: זייער פארמעגען האט מען ביי זיי אוועקגערויבט, דיא בירגערליכע רעכטע האט מען ביי זיי צו גענומען, דעם וועג פון פרנסה האט מען פאר זיי פערצוימט, זיי האבען אפילו נישט געהאט קיין בעסער פרייע לופט צו אטומען. — נוא האט זיי דען גאנט ניט געשפייזט מיט מן אז זיי זאלען געבליבען לעבען? האט דען גאנט נישט געשפייזט אונזערע יודען מיט מן אין שפאניען אין די צייטען פון דעם קעניג ריקארד (ביי ענדע דעם 6־טען יאהרהונדערט) ווען די גזרות האבען זיי גערודפט ביז צום גרונד, זיי פלעגען אויף זייערע סאבראניעס אלע מאל

די יודען אין דער וויסטער געטא. ער האט נאך ארויסגעגעבען א גזירה אויף די יודען זיי זאלען ניט האלטען קיין קריסטליכע דינער, זיי זאלען ניט האבען מעהר ווי איין שול אין א שטאדט, זיי זאלען ניט ארויסגעהן אין גאס אהן א גריגעס צייכען אויף די קליידער. די יודען האבען איהם גערופען המן, און ווען ער איז געשטארבען האבען זיי צום אנדענק פארשריבען פאלגענדעס:

„צום אנדענק פאר די שפעטערע דורות פארשרייבען מיר אז אין דער פריה 20 טאג אין חודש אויגוסט האבען מיר באקומען די נאכריכט אז דער פאפסט פאאול איז געשטארבען. דער פאפסט וואס האט פול געמאכט די ערד מיט זיין שלעכטיגקייט, פעלקער און קעניגרייכען האבען פאר איהם געציטערט, ער האט שטענדיג אונטערגעהעצט צו מלחמות, און ער האט געבראכט פיעל בייז אויף איטאליען, באזונדערס אויף אונז יודען. דורך זיין באפעהל האבען מיר געמוזט טראגען דיא געווויסע היטלען. ער האט אונז פארצוימט דעם וועג פון מסחר, ער האט אונז אנגעטהון אזעלכע צרות און ליידען וואס מיר האבען ניט געהאט פון דער צייט פון דעם חרבן בית שני. אונזער גוטס האט ער ביי אונז אוועק גערויבט און אונז אליין האט ער פערשלאסען ווי אין א תפיסה. גאט זאלל אונז געבען אנייעם פאפסט וואס ער זאל זיך שוין אויף אונז מרחם זיין, און זאל אויסהיילען די אללע וואונדען וואס דער פערשטארבענער פאפסט האט אונז אנגעמאכט”.

אויסטראכטען נייע גזירות כדי צו ערנידערן די יודען און אוועק צו רויבען ביי זיי זייער
פערמעגין אונד זייער עהרע , און אויך ביים ענדע פון דעם 7-טען יאהרהונדערט ווען דער
קאניג פון דארט האט מיט דער הסכמה פון די גייסטליכע אוועקגערויבט ביי אלע יודען
אפילו בייא דיא וואס האבען אנגענומען דאס קריסטענטהום , זייער גאנץ פערמעגען אונד
זיי אליין פערקויפט פאר קנעכט און זייערע 7-יאהריגע קינדער האט מען צוגענומען און
אבגעטויפט ! — אויך האט דען גאנץ פערלאזט די יודען אין דער צייט פון פערדינאנד
(ביי ענדע דעם 15-טען יאהרהונדערט) וואס 600-טויזענד יודען האבען מיט איינמאל געמוזט
ארויס פון דעם לאנד נאקעט און בלויז האבען זיי זיך ארום געשלעפט אויף דער גאנצער
וועלט , צו זוכען נייע ארטער זיך צו באזעטצען ? צי האט דען גאנץ ניט געשפיזט מיט
מן די יודען אין פראנקרייך אין דער צייט פון דעם קאניג הילדעבערט (ביי ענדע דער 1-טען
העלפט פון דעם 6-טען יאהרהונדערט) וואס ער האט ארויס געגעבען געגען די יודען פיעל
שלעכטע גזירות , ער האט זיי אויך פארווערט זיך צו ווייזען אין די גאססען פון פאריז
אין די קריסטליכע פייערטאג . אויך אין דער צייט פון דאגאבערט (ביי אנפאנג פון דעם
7-טען יאהרהונדערט) , אויך אין דער צייט פון אויגוסט (ביי ענדע דעם 12-יאהרהונדערט)
וואס ער האט פריהער ארויסגעגעבן א באפעהל אז קיינער זאל ניט בעצאהלען די יודען
זייערע חובות , און דערנאך האט ער אליין אוועקגערויבט ביי זיי זייער פארמעגען און
זיי ארויסגעטריבען פון לאנד . אויך אין דער צייט פון פהיליפ דעם דריטטען (ביי ענדע
דעם 13-טען יאהרהונדערט) . אויך פון פהיליפ דעם פערטען (אין אנפאנג פון דעם 14-טען
יאהרהונדערט) וואס ער האט אויך אבגערויבט די יודען און זיי פערטריבען פון דעם לאנד .
אויך אין דער צייט פון לודוויג דעם פינפטען (אין אנפאנג פון דעם 13-יאהרהונדערט) וואס
ער האט אנגעווארפען אויף די יודען צמיליאן לירעס מס . צי האט דען גאנץ ניט
אויסגעשפייזט די יודען מיט מן אין דער גאנצער צייט פון דעם מיטטעלאלטער , און אין
אנפאנג פון די נייעסטע צייט , ווען אלע וועגען פון פרנסה זענען פון זיי פערשלאסען
געוועזן , ווען מען האט זיי אומעדום געיאגט און געטריבען . אויך ווען מען האט זיי
אין די צייטען פון די קרייצציגע געקוילעט גאנצע מאססען , וואס דערפון איז געשטערט
געווארען אלע וועגין פון מסחר , און די יודען האבען זיך געמוזט בעהאלטען אין די
קעלערס און אין די הייהלען , דורך דעם קנאת הדת פון דעם אויפגערייצטען נארד .
אויך צי האט זיי דען גאנץ פערלאזט אין די אלע ביטערע צייטען ווען מען האט די
קריסטען פערווערט זיי זאלען ניט קויפען ביי יודען קיין שום געססענווארג . קיין שום
געטראנקען ? אויך האט זיי דען גאנץ פערלאזט ווען מען האט זיי ניט געלאזען זיך
פערנעמען מיט קיין שום מלאכה אדער ערד ארבייט , אויך ניט מיט קיין רעכטען האנדעל
נאר מיט אלטע שמאטעס און פראצענטען געהמען — נוא , זענען זיי דען דעמאלט געשטארבען
פאר הונגער ? האט דען זיי גאנץ ניט אויסגעשפייזט מיט מן אויך אין די שפעטערדיגע
צייטען פון חמעלניצקי , גאנטע און נאך אזעלכע היידאמאקעס וואס האבען געקוילעט
די יודען אויף גאנצע וועגען און שטעטען און דערום זענען ממילא צושטערט געווארען אלע
פרנסות פיר די יודין וואס זענען ווי עס איז לעבען געבליבען פון זייערע הענד ? אויך
האט זיי דען גאנץ פערלאזט אין די צייטען פון דעם פאלשען משיח שבתי צבי ימ"ש ,
און פון יעקב פראנק , און פון נאך אזעלכע שווינדלערס , וואס צו ליעב זיי זענען די
יודען אריינגעבראכט געווארען אין די גרעסטע סכנות און געבליבען אהן ברויט ?

יא , יא , מיר לעבען , מיר לעבען . אסך , אסך האבען מיר איבער געלעבט ,
אסך אסך איבערגעוועהען . שטעהענדיג אויף די הויכע בערג האבען מיר געזעהען דעם

ברענענדיגען רוים פאר דעם משוגענעם געוועלטיגער נעראן, מיר האבען געזעהין ווי עס איז געבוירען אונד פערלוירין געווארין אסך קעניגרייכען און פעלקער, מיר האבען געזעהען דאס מיטעלאלטער מיט איהרע אללע שרעקליכע מערדעריען, מיט איהרע בלוטיגע אינקוויזיציע, מיט דעם טיראנישען טארקימאדע, מען האט אונז אין ערגעץ גאר ניט געקענט פארשטעהן. מען האט זיך אומעדום אויף אונז געוואונדערט וואס אזא שלאף פאלק ווי מיר, וואס זענען צוזייעט און צושפרייעט אויף דער גאנצער וועלט — זאל איבער לעבען גרויסע און שטארקע קעניגרייכען. דער גרויסער פילוסוף דארווין האט געזאגט אז אין דער נאטור עקסעסטירט א געזעטץ, אז דער שטארקער שלינגט איין דעם שלאפען, נאר מיר יודען זענען א וואונדערליך פאלק: מיר זענין דאס שוואכסטע פאלק און מיר לעבען איבער די שטארקסטע, גליך ווי מיר וואלטען געהאט פון גאטט א באזונדערע פריוויליגיע. יא פאר אונז יודען האט אמאהל עקסיסטירט און וועט שטענדיג און אייביג עקסיסטירען „דאס פעשעלע מן"!...

יצחק כהן

בעשרייבונגען.

א רייזע אין מארגענלאנד.

אין בעריהמטער רייזענדער וואס האט דא ניט לאנג בערייזט גאנץ אזיען, ערציילט זעהר מערקווירדיגע געשיכטע פון מארגענלאנד. אללעס וואס ער האט געזעהן און געהערט אין זיין גאנצער נסיעה, האט ער פערשריבען אין זיין רייזע־בוך, וואס איז איצונד ארויס פון דרוק. און ווייל פיעלע זאכען פון זיין נסיעה אין מארגענלאנד זענין זייער אינטערעסאנט און נייטהיג פיר אונזערע לעזער, האבען מיר פיר נייטהיג געפונען איבער צו זעצין אייניגע וויכטיגע זאכען פיר אונזער פובליקום אין יודיש־דייטש, און מיר גלויבען דאס די לעזער, וועלין פון דיזען ארטיקעל פערגניגען האבען.

פאר אייניגע טעג צוריק, האב איך גערייזט נאך דמשק — ערציילט דיזער רייזענדער — איך האב דורך־גערייזט דעם וועג וואס ציהט זיך דורך דעם טהאל פון לבנון, וואס פארציטען איז דארט געשטאנען די וועלט־בעריהמטע שטאדט „באאלבעק" (בעלת), דער טייך בארדא פליסט דורך דיזען פרוכטבארען וואונדער־שיינעם טאהל, אונד דערום ווערט ער אויך גערופען „בארדא־טאהל". די חוואליעס פון דיזען טייך בלישטשען ווי זילבער, און ביידע ברעגעם זענען בעדעקט מיט פערשיידענע בלומען און וואהלשמעקענדע געוואקסע. אין דיזעם וואונדערליכען טאהל איז פאראן די געגענד „צירון", אונד דארט איז געבויעט א שטאדט וואס הייסט אויך מיט דעם זעלבען נאמען. ארום דיזע שטאדט זייען געפלאנצט זעהר שיינע הייגעימענער וועלכע טראגען זייער שיינע פרוכטען און פערשיידענע וואהלשמעקענדע בלומען און געוואקסע.

ביי דארף בלודאן האב איך אויף א ברייטע וועג דורך דעם בארדא־טאהל גערייזט, דער גאנצער וועג איז בעדעקט מיט גרינע גראז, מיט וואהלריכענדע בלומען און

פערשיידענע פלאנצונגען. ענדליך האב איך געגרייכט אין זיין שרעקליכען מדבר וואס פון ביידע זייטען וועג ערהויבען זיך נאקעטע שפיטציגע פעלזען בעוואקסען מיט אלטען מאך. קיין לעבענדיגע בעשעפענעס איז דארט ניט צו זעהן, בלאס א טויטע שטילקייט און א טרויעריגע אנזיכט. דורכגייענדיג דיעזען ווילדען שרעקליכען ארט, איז אויף מיר אטויטשרעקענס אנגעפאלען, איך האב מיין מוטה פערלארען און בין אויסער זיך געווארען פון גרויס פחד. פארציטען פלעגען אלע איינוואהנער פון דיעזע געגענד אין דעם ווילדען טאהל זייערע מתים מקבר צו זיין, צום צייכען איז נאך עד היום געבליבען דארט איבער־רעסטען פון אלטע זארגע (ארונות) און מצבות אויך אנדערע סימנים פון איין אלטען בית־עלמין. ווי עס שיינט האבען דארט אויך די איינוואהנער פון דער שטאט אביאלא זייערע מתים בעערדיגט. די שטאט אביאלא וואר פארציטען די הויפטשטאט פון דיעזער געגענד. היינט איז פון איהר קיין זכר ניט געבליבען, בלאס קליינע בערגליך וואו עס זענען הייזער געשטאנען. רואינען, חורבות פון געוואלטיגע פאלאצען און וואונדער־בנינים. דיעזע אלע סימנים ציינען אז פארציטען האט זיך דארט אגעוואלטיגע שטאדט ערהויבען.

קוים האב איך דיעזע שרעקליכע ווילדע פערלאזען, האט זיך ווידער דער וואונדער־טאהל באראדא מיט זיינע מערקווירדיגע נאטור־ערשיינונגען פאר מיינע אויגען פאר־געשטעלט. איך האב פארבייא־געריזט זעהר שאהנע דערפער און דאמשעס וועלכע זענען בעוואקסען מיט די שענסטע לוסטגערטנער, מיט די פראכטיגסטע פרוכט־בוימען און וואהלשמעקענדסטע געוואקסע. אין איין דארף אויף א הויכען בערגיל איז פאראן איין זעהר אלטער קבר, לויט איין אלטע מסורה (א ערצעהלונג וואס געהט מונדליך איבער פון איין דור צום אנדערען) איז דיעזער קבר פון הבל, אדם הראשון'ס זאהן, און אלע גלויבען אז דארט האט קין זיין געהרגעטען ברודער הבל בעגראבען.

פון דארט האב איך ווייטער גערייזט ביז איך בין געקוממען אין דעם שאהנעם דארף „פידיעצא", וואס ליגט צווישען זעהר הויכע משפוע־דיגע בערג, וואס זענען ביז 400 ארשין הויך. פון איין גרויסען זעהר הויכען פעלזען פליסט דארט א שטארקער קוואל מיט גרויס ליארעם אונד רעש אונד פאלט אריין אין טייך באראדא. נעבען דיעזען קוואל האב איך געפונען די איבער־רעסטען פון זעהר אלטע בנינים, חורבות פון פאלאצען אונד וואונדער־בנינים. — געהענדיג פון דארט א האלבע שעה צו מזרח זייט האב איך געגרייכט צו איין לאנגע ברייטע וואסער־לייטונג (וואדא־פראוואד) וואס ציהט זיך ביז אין דער שטאדט פאלמירא, לויט איין זאגע (מסורה) זאל שלמה המלך האבען דיעזע שטאדט געבויט אונד צוגלייך דיעזע וואסער־לייטונג אויך. יעטצט איז דאס וואסער פון דארט גאנץ אויס־געטריקענט, אבער פארציטען האט דיעזע וואסער־לייטונג בעגאסען די גאנצע אומגעגענד און האט דאס לאנד פרוכטבאר געמאכט. — נעבען דארף דומאר וואס ליגט צוויי מייל איצט פון דמשק, פעראייניגען זיך אלע קוועללען אונד טייכען מיט דעם גרויסען פלוס באראדא, וועלכער געהט לאנגזאם צווישען זיינע וואונדערשאהנע פרוכטבארע ברעגען. דארט טהיילט זיך דיעזער טייך אין צווייען, אונד פליסט צווישען הויכע בערג און שטיילע פעלזען אונד טיעפע טאהלין. פון דארף דומאר און ווייטער ציהט זיך ווידער איין וואונדער־טאהל וואס א מענשליכע פעדער איז צו שוואך ריכטיג אבצושילדערן דיא מערקווירדיגע וואונדערבארע ערשיינונגען און קארטינעס וואס די קונסטרייכע נאטור האט דארט אויס געציערט. אלע רייזענדע ווערין אויסער זיך פון גרויס וואונדער וואס זיי זעהען דארט, און קיין מענשליך אויג קען ניט זאט ווערין קוקענדיג אויף דיעזען וואונדערליכען צויבער־ארט. דער גאנצער טאהל זעהט אויס ווי א וואהרער פאראדיז (גן

עדן), וואו אדם און חוה האבען אמאל ארום געשפאצירט. פון דארט האב איך געבייזט אויף דעם וועג וואס ציהט זיך פון באאלבעק און ביירוט, פון ביידע זייטען וועג זיינען געפלאנצט זייער שאנע בוימער וואס זייערע געדיכטע לאנגע צווייגען באדעקען פון אויבען דעם גאנצען וועג און בעשיטצען מיט זייער שאטען די רייזענדע פאר די שטראהלען פון דער גליהענדע זונן. פון צווישען די צווייגען הערט זיך דער געזאנג פון טויזענדער פויגלען, וואס מיט זייערע ליבליך־קלינגענדע מעלאדיען פערטרייבען זיי די אויערן פון די רייזענדע. קלארע זילבער־קוועלען גיסען דארט זייערע גלאנצענדע געוואסער אהין און צוריק, און דיא גאנצע נאטור הערשט דארט זעהר לעבהאפטיג. גרויסע שאנע דערפער רינגלען ארום דעם פלוס באראדא פון ביידע זייטען. דיא איינוואהנער פון דיזע דערפער זיינען מייסט פישער, וואס בעשעפטיגען זיך בלאס מיט פישעריי אונד מאכען זעהר גוטע געשעפטען, ווייל דיזער טייך האט זעהר פיעל מינים פיש. דארט האב איך געזעהן אויך די פליהענדע פיש, וואס שפרינגען ארויס פון וואסער און ערהויבען זיך אין דער לופטען ביז זייערע פלוספעדערן ווערן אויסגעטרוקנט און דאן פאלען זיי צוריק אין וואסער אריין. דיזע מערקווירדיגע ערשיינונג האב איך איינינע מאל ביי־געוואהנט און גרויספערגניגען געהאט צו־צוזעהן די פליהענדע פיש ווי זיי הויבען זיך אויף אין דער הויך און זייערע פלוספעדערן גלאנצען געגען דער זונן ווי גאלד. דארט האב איך אויך פיעלע מינים וואסער־פויגלען געזעהן. איבער הויפט בין איך אויפמערקזאם געווארען אויף א מין פויגעל „בליילינג" וואס די אראבער רופען איהם „אבו־צוריק"; זיינע פרעכטיגע פעדערן זיינען העלל־בלויא מיט גרינע גלענצענדע שטערן.

דער פלוס באראדא פון דער צווייטער זייט דמשק, ציהט זיך איין מהלך פון צוויי שטונד צווישען פראכטיגע לוסטגערטנער אונד הערליכע דאטשעס. פון דארט ציהט ער זיך ווייטער דורך איין גרויסען וואונדערשאנעם טאהל וואס איז בעדעקט מיט פערשיידענע מינים בלומענגעוואקסע אונד בוימער. דיזער מערקווירדיגער טאהל הייסט אין אראביש „באהר על מארדי" דאס הייסט „וויזען־זעע". די ערד פון דיזען טאהל איז זייער פעט און פרוכטבאר אונד גיבט ארויס פערשיידענע מינים תבואות אונד פירות, אבער די דארטיגע איינוואהנער וועלכע זענען זעהר פויל די ערד צו ארבייטען, בעקימערן זיך ניט דיזען געבענשטין ארט צו בעארבייטען, צו אקערן, צו זייען און צו פלאנצען, נאר לאזען בלאס זייערע בהמות זיך דארט פיטערן. אין דיזען וואונדער־טאהל קלויבען זיך צוזאמען די שטארקען (בוטשאנעס) בשעת זיי דארפען אוועק פליהען פון מצרים און קומען נאך אייראפא. דאס איז א מערקווירדיגע קארטינע, דער גערויש און די קלאפעריי מיט די לאנגע שנאבלען פון די הונדערט־טויזענדער פויגעל בשעת זיי מאכען זיך גרייט צו דער נסיעה אין אונזערע לענדער, איז ניט צו בעשרייבען. עס פאר טויבט די אויערן, און וואו מען קעהרט זיך, איז בלאס גרויסע סטייעס שטארקען צו זעהן. דארט איז אויך צו זעהן די מינים פויגלען: פעליקאן, רייהער, קוקוק (קוקאווקעס), אונד נאך פיעל אנדערע זעלטענע מינים. פון שרצים און רמשים זענען דא: שנעקען, שילדקרעטין, עקדעשין אונד פערשיידענע גיפטיגע שלאנגען און דערגלייכען מעהרערע מינים.

צווישען די פעלד־געבירגע וואס רינגלען ארום דיזען בערימטען דמשק־טאהל פון ביידע זייטען, קען מען בעגעגענען גאנצע סטייעס פון גאצעלען (שטיינבעק), קליינע פיקס, הירשען און אנדערע מינים ווילדע חיות. ווער עס בייזט דארט ביי נאכט, האט זייער פיעל טויט־שרעקעניש פון דעם ברילען, ברומען און געשרייען וואס ער הערט פון

נייטען פון דיעזע אללע ווילדע חיות, און עס פאלט דאן אויף איהם אשרעקליכער פחד. אז עס ציטטערין איהם אללע גלידער.

ניט ווייט פון דמשק ערהויבט זיך מיט דעם שענסטען פראכט דער בעריהמטער „הר חרמון" וואס איז איינער פון די הויפטבערג פון „הרי לבנון". דיעזער בארג האט זיך אין דער וועלט־געשיכטע איין אונשטערבליכען נאמען ערווארבען, זיין שפיטץ (גיפפעל) איז מיט איביגען שניי בעדעקט. אז מען שטעהט אויפען שפיטץ פון דיעזען בארג, קען מען דאן זייער גוט בעטראכטען דעם וואונדערטאהל פון דמשק, א פרעכטיגע קארטינע שפיעגעלט זיך פאר די אויגען, דער מענש ווערט דאן העכסט בעגייסטערט פון די פרעכטיגע נאטור־ערשיינונגען וואס איז אין דיעזען וואונדערטאהל צו זעהען. קיין מענשליכע פעדער איז ניט אים שטאנד דיעזע הערליכע פאנאראמע אפצושילדערין, עס איז איינע וואהרע צויבער־ערשיינונג! איך וואר אויך זייער ענטציקט, אז איך האב דעם „הר חרמון" בעשטיגען אונד האב פון דארט אראפ־געקוקט אויף דעם געוואלטיגען דמשק־טאהל. זא לאנג מיינע אויגען ווערין אפען זיין, וועל איך דיעזע פרעכטיגע צויבער־ערשיינונג ניט פערגעססען. איך וואר ווי אויסער זיך פון גרויס התפעלות און פערוואונדערונג, און האב מיר דאן בעפונדען עפעס העכער ווי אויף דער ערד, עפעס העכער ווי געוואהנליך, מיין גאנצער געדאנקען, מיינע אללע געפיהלען ווארען דאן בעשעפטיגט בלאס מיט דיעזער צויבער־קארטינע. עס האט זיך מיר געדאכט אז איך בעפינדע מיך ניט אויף דער ערד, אז איך זעה דאס אללעס ניט אויפען וואהר, אז איין זיסער חלום פערבלענדעט מיר די אויגען, און מיט אהייליגען געפיהל האב איך אויסגעשריען פון טיעפען הערצען: א, גרויסער גאטט, ווי וואונדערליך זיינען דיינע מעשים! —

איינע פון די מערקווירדיגסטע און אינטערעסאנטסטע ערשיינונגען אין יענע געגענד, איז די בעוואוסטע אור־אלטע שטאדט דמשק. חאטשי דיעזע שטאדט איז שוין גענוג אלט, דאס נאך אין די צייטען פון אברהם אבינו וואר זיא לאנג בעקאנט, דאך האט זי עד היום איהר ווערטה נאך ניט פערלארען, און אויך ביז היינטיגען טאג איז זיא בעריהמט אין דער גאנצער וועלט, און רעכענט זיך פיר איינע פון די גרעססטע שטאדט אין מארגענ־לאנד. דמשק איז ניט קליין אונד האט יעצט איין קוואדראט־מייל, איהרע איינוואהנער צייכען זיך ביז צוויי־הונדערט־טויזענד, און ענטהאלט אין זיך זייער פיעל אור־אלטע וואונדער־געביידען, מאנומענטין, מצבות און דענקמאלער. די טויזענדע יאהרען וואס זענען איבער דיעזע שטאדט אריבער געשטראמט, זענען ניט געווען ביכולת איהר צו פערניכטען אונד חרוב צוא מאכען ווי די אורצלטע שטעדט נוא־אמון, נינוה, בבל אונד קארטאגא אונד נאך פיעל אנדערע געוואלטיגע שטאדט וואס זענען אבגעמעקט געווארען פון אונטער דעם הימעל און עס איז פון זיי קיין זכר ניט געבליבען, דיעזע אור־אלטע שטאדט דמשק אבער איז ביז היינטע אויף איהר שטעללע געבליבען. זי וואר פיר די צייט איין הארטער נוס וואס מען האט מיט קיינע שארפע ציינע איהר ניט געקאנט צו קנאקען, און שטעהט אונד גלענצט מיט איהר שענסטען פראכט עד היום הזה. פיעלע בעריהמטע אלטע געשיכטס־שרייבער ווילען בעהויפטען אז עוץ בן ארם בן שם (בראשית י׳ יג) האט דיעזע שטאדט צום ערשטען געגרינדעט, און דערצו איז אויך מסכים דער גרויסער יודישער אלטער געשיכטס־שרייבער יוסף פלאוויוס. עוץ האט איהר צוערשט נאך זיין פאטער ארם גערופען, און אין פיעל יאהרען ארום האט זיך אין איהר אליעזר עבד אברהם בעזעצט און האט איר בעדייטענד פארגרעסערט, ער האט אין איהר זעהר פיעל הייזער געבויט, ווייג־גערטנער געפלאנצט, און האט נור געזארגט איהר וואס גרעסער אונד שענער צו מאכען. פון דאמאלס

אַן האָבען די אַראַמעער אָנגעפאַנגען דיעזע שטאָדט „דַרְמֶשֶׂק" צו רופען *), נאָר די אַראַבער האָבען איהר גערופען „דַמֶשֶׂק" אַזוי ווי מיר רופען זי. דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל האָט אויף דַמֶשֶׂק מִלְחָמָה געהאַלטען, ער האָט איהר מיט זיין מעכטיגען חַיִל בעלאַגערט, ער האָט איהר איינגענומען און זי האָט אָנגעפאַנגען צו זיין רעגירונג צו געהערין (שמואל ב ח' ו'). אָבער אין דער צייט פון זיין זוהן שְׁלֹמֹה, וואָס ער איז ניט געוועזען אַזוי מעכטיג ווי זיין פאָטער, האָט דער פירסט בֶּן אֶלְיָדָע דיעזע שטאָדט פון איהם צוגענומען אונד האָט איהר בעהערשט (מלכים א י"א כ"ד). נאָך שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ'ס טוידט האָט דַמֶשֶׂק אָנגעפאַנגען צו גלענצען און איז געוואָרען אַבעזונדערע קעניגרייך. עס האָט ניט לאַנג געדויערט און דַמֶשֶׂק איז געוואָרען זעהר שטאַרק אונד מעכטיג און איהרע מוֹשְׁלִים ומְלָכִים האָבען אָנגעפאַנגען מיט די בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְחָמוֹת צו פיהרען ביז יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ האָט זיך אויף דעם טראָהן געזעטצט, זיין ערשטע אַרבייט איז געוועזען פייעריגע מִלְחָמָה געגען דַמֶשֶׂק אָנצופיהרען, ער האָט איר גלייך איינגענומען, און צוגערעכענט צו דאָס לאַנד פון יִשְׂרָאֵל. (מלכים ב י"ז כ"ח). אין פערלויף פון אַקורצע צייט האָבען די אַראַמעער דַמֶשֶׂק צוריק פון די יודען צו גענומען און זי איז געוואָרען די הויפט שטאָדט פון אֲרָם ווי פאַרהער, ביז תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר, דער קעניג פון אַשּׁוּר וואָס וואַר אין די צייט פון אָחָז בֶּן יוֹתָם. ער האָט זי מיט זיין חַיִל בעלאַגערט און איהר איינגענומען, איהר מֶלֶךְ רְצִין האָט ער געהרגעט און די אַראַמעער האָט ער פון דאָרט פערטריבען ביז דעם פלוס קירוס וואָס איז אין צפון זייט פאַן קאַספּישען ים. נון האָט אַלאַנגע צייט דַמֶשֶׂק געהערט צו די מַלְכֵי אַשּׁוּר, ביז נְבוּכַדְנֶאצַר האָט דעם טהראָן אין בָּבֶל בעשטיגען, דאַן האָט דיעזער געוואַלטיגער העלד דַמֶשֶׂק בעלאַגערט און האָט איהר גלייך איינגענומען, ער האָט איהרע פעסטע מויערין צערשמעטערט, די פּרעכטיגסטע טהירמער צערבראָכען, די גרעסטע וואונדער־געביידען חָרוּב געמאַכט, אַלעס פערברענט און צורואינירט, דאָס פון די גלענצענדע שטאָדט דַמֶשֶׂק איז אַתֵּל עוֹלָם געוואָרען, אַזוי גלייך ווי אונזער יְרוּשָׁלַיִם וואָס איז דורך איהם חָרוּב געוואָרען. אַלאַנגע צייט האָט געדויערט ביז דיעזע שטאָדט דַמֶשֶׂק איז צוריק אויפגעבויעט געוואָרען, פיעלע יאָהרען זיינען פערפלאָססען ביז זי האָט בעקומען איהר פריערינגע פּראַכט. אָבער אויך דאַן האָט ניט לאַנג געדויערט אונד דַמֶשֶׂק איז וויעדער פאַראונגליקט געוואָרען, ווען די מַלְכֵי סוּרְיָא האָבען זי בעלאַגערט און האָבען איהר ווידער חָרוּב געמאַכט. אַלאַנגע צייט וואַר די שיינע דַמֶשֶׂק וויסט אונד לעער, ביז דער געוואַלטיגער קעניג אַלֶכְּסַנְדֶר מוֹקְדוֹן האָט זיך אויף איהר ערבאַרעמט, צוערסט האָט ער דיעזע שטאָדט איינגענומען, זי וואַר שוין דאַן צוריק געבויעט אונד פערפעסטיגט ווי פריהער, און דיעזער געוואַלטיגער קריעגער האָט איהר ווידער צערשמעטערט אונד צערבראָכען. נאָר לויט ווי דער אַלטער געשיכט־שרייבער היראָנימוס ערציילט, האָבען די מאַצעדאָניער (מוֹקְדוֹנִים) דיעזע שטאָדט צוריק אויפגעשטעלט און האָבען איהר בענייעט ווי פאַרהער, נאָר זיי האָבען איהר וויטער פון דעם פריהערדיגען אָרט געגרינדעט, און אַנשטאָדט וואָס פאַרהער וואַר זי געבויעט צווישען הויכע געבירגע אונד שטייליגע מעכטיגע פעלזען, האָבען זיי איהר יעצט געגרינדעט אין איין ברייטען טאָהל וואָס דערביי פליסט דער גרויסער טייך בַּאַרָדָא, און ביז היינטיגען טאָג שטעהט אויף דיעזער שטעלע דיעזע וואונדערשטאָדט. די מְלָכִים פון דעם הויז תַּלְמַי האָבען פון צייט צו צייט דיעזע שטאָדט פערגרעסערט, פערפעסטיגט

---

*) דברי הימים א' י"ח, ה'—ו', אין תרגום יונתן בן עוזיאל ווערט דיעזע שטאָדט „דרמשק" גערופען (בראשית י"ד ט"ו).

און אויסגעציערט מיט פּרעכטיגע בנינים, מיט טהורמע און פערשידענע וואונדער־געביידען, ביז זי איז ענדליך זעהר רייך אונד וואונדער־שעהן געוואָרען. אויך דיעזעס מאל האט די הצלחה פון דמשק ניט לאנג געדויערט, דען קוים האבען זיך די מלכי בית תלמי פון איהר אבגעקעהרט, האבען זיך אויף איהר אנדערע בעלי בתים געפונען, וועלכע איינער האט איהר געריסען פון צווייטען, און אללע האבען איר קיין גוטעס ניט צוגעגעבן. פיילע יאהרען האט זיך דיעזע שטאדט אזוי אומגעוועלגערט פון איין האנד אין די צווייטע, פון איין רעגירונג אין די אנדערע, ביז זי האט איהר גאנצען ווערטה אונד גלאנץ פערלוירען. דער ראמישער העלד פאמפעיוס האט מיט. זיינע מיליטאר דיעזע שטאדט בעלאגערט און איינגענומען. נאכדעם אים יאהר 633 האט איהר דער כליף אמאר בעצוואונגען, ער האט איהר בעפעסטיגט אונד צוריק אויסגעציערט ווי פאר צייטען. אים יאהר 1148 האבען בעפאללען דיעזע שטאדט די קרייץ־ציגע (נושאי בצלב) און האבען איהר געוואלט איינגעמען, אבער איהרע איינוואהנער האבען זיך ארויס געשטעלט אנטקעגען דעם פיינד, זיי האבען ווי טאפפערע העלדען געשטריטען, און האבען די שונאים פון זייער שטאדט צוריק ארויס־געיאגט, די קרייץ־ציגער וואַרען געניטיגט זיך אבצוציהען און האבען אגרויסע מפלה געהאט. אים 1306 האט איהר דער גרויסער העלד טאמערלאן בעלאגערט. מיט דער גרעסטען געוואלט האט ער איהרע מויערען צובראכען, ער האט זיך מיט זיינע סאלדאטען אין דער שטאדט אריין געכאפט און האט זי תחת חרב געמאכט, אין פערלויף פון איניגע שטונדען האט זיך גאנץ דמשק געפונען אין איין העלישען בראנד־פייער, און איהרע אללע פאלאטצען טהירמער אונד וואונדער־געביידען זענען אין אש. אונד קוילען פערוואנדעלט געוואָרען. נון האט שוין דאן די גאנצע וועלט געדענקט דאס יעצט ווערט שוין דמשק מעהר ניט געבויעט ווערין און ווערט שוין איין עוויגע רואינע (חורבה) בלייבען, אבער עס וואר גראדע אומגעקערט, און גלייך נאך דיעזע מפלה איז דמשק צוריק אויפגעבויעט געוואָרען. אים יאהר 1517 האט איהר דער טערקישער סולטאן סעלים בעצוואונגען, און פון דאמאלס אן ביז דעם יאהר 1832 האט געהערט דמשק אונטער דער רעגירונג פון טערקיי. פון יאהר 1832 ביז היינטיגען טאג האט זיך נאך פיעלע ערייגניסע מיט דיזע שטאדט פאסירט, דען אונטערדעססען האט איר עראבערט דער עגיפטישער פאשא איברהים, און ענדליך האבען איהר די טערקין צוריק צו גענומען, און עד היום הזה איז דמשק געבליבען אונטער די טערקישע רעגירונג.

דאס איז די געשיכטע פון דמשק. יעצט וועלין מיר זיך אומקעהרין צו אונזער רייזע־בעשרייבונג, מיר וועלין בעמיהען די געעהרטע לעזער אביסעל מיט אונז מיטגיין אין דמשק אריין, און מיר וועלין אויף אללעס וואס מיר וועלין דארט זעהן אונזערע אויפמערקזאמקייט מאכען.

אזוי ווי דמשק זעהט אויס פון ווייטען שיין אונד רייצענד, אזוי איז זי ניט שיין און ניט רייצענד אז דער רייזענדער טרעט דאס ערשטע מאל אריין אין איהרע גאססען, ער וועט זיך שטארק פערוואונדערין און וועט פרעגין: צי איז דאס די זעלביגע גלאנצענדע מילדע דמשק וואס איך האב פון ווייטען דער זעהן? דען אללע שאהנע קארטינעס, אללע מערקווירדיגע בילדער וועלין פלאטצליך פון זיינע אויגען פערשווינדען ווערין אונד וועט בלאס א אלטע שמוציגע שטאדט ערבליקען. איך אליין — ערצאהלט דער רייזענדער — וואר אויך זעהר פערוואנדערט אלס איך האב זיך צום ערשטען מאל אין די וועלט־בעריהמטע וואונדער־שטאדט דמשק בעפונדען, און האב אויך ניט געוואלט גלויבען צי איז דאס ווירקליך דמשק? איהרע גאססען זיינען איינג, שמאהל, ניט געברוקירט אונד פול מיט בלאטע

אונד ליים, בראס איינגע גאססען וואס דארט וואהנען די עדעל לייט, די רייכע פירסטען אונד קויפלייטע, זענען ברייט, שאהן און מיט שטיינער געפלאסטערט. אז עס גייט ארעגין, ווערין גלייך די איינגע גאסען פול מיט ליים אונד טיעפע זומפען, די פיס פון די דורכגייענדע ווערין ביז די קניע פערזונקען אין בלאטע, און מאנכעס מאל קען מען דארט די שטיוועל לאזען. דאס רוב הייזער זענען געבויעט פון האלץ אדער פון ציגעל און זעהען זעהר ניט שיין אויס. זיי זענין פון דרויסען אומגעפארבט און אומגעצירט, און האבען דאך קיין אנציהונגס־קראפט. אבער אזוי ווי ניט שיין און ניט רייצענד די הייזער זעהען אויס פון דרויסען, אזוי שיין אונד רייצענד זענין זיי פון אינוועניג, דען קוים עפענען מיר די טהיר, און קוים גייען מיר אריין, שטעלט זיך אונז שוין פאר א נייע קארטינע, א בילד וואס בריינגט אונז צום גרעסטען ערשטוינען, און מיר קענען זיך בשום אופן ניט אפוואונדערן. געגין אונזערע אויגען שטעלט זיך פלעצליך פאר די גרעסטע פראכט, דער הערליכסטער גלאנץ פון דמשק. ביי יעדעס הויז איז איין גרויסעס ברייטעס געהעפט (הויף) אויסגעפלאסטערט מיט שאהנע גלאטע קאלירטע שטיינער, אין מיטען איין שפרינג־ברונען (פאנטאן) מיט פרישע קלארע וואסער, און פון אללע זייטען זענין געפלאנצט ציטראנען־ביימער, אראנגען, מילגרוימען, פייגען אונד נאך אנדערע מינים פרוכטביימער. צווישען דיזע ביימער וואקסען אין געפלאנצטע בייטען פערשיידענע בלומען, וואהלשמעקענדע ראזען און נאך פיעלע מינים געוואקסע. פון דער רעכטער און לינקער זייט פאנטאן, זענען געבויעט זעהר פרעכטיגע בנינים נאך דעם אריענטאלישען סטיל (דעם גוסט פון די וואס וואהנען אין מזרח), און זענען אויסגעציהרט פון אינוועניג מיט די שענסטע ציערונג אונד פראכט. די צימער און זאלען זיינען הערליך, אונד די ווענט געפארבט מיט די שענסטע מאלעריען, און בעהאנגען מיט די וואונדערליכסטע בילדער. די אללע מאבעל אונד כלים זענען בעגולדעט אונד בעזילבערט מיט גאלד אונד זילבערפארב, אונד ווי דאס אויג גיט זיך נאר א קעהר זעהט מען אלץ פראכט און הערליכקייט, גלאנץ און קאסטליכקייט, גאלדענע אונד זילבערנע כלים געזעטצט מיט דימאנטען און די טייערסטע עדעלשטיינער, הערליכע פארטיערען, גארדינען, דיוואנעס, בעטגעוואנד געשטיקט און געשטריקט, געצאקט אונד געוועבט פון די טייערסטע טערקישע מאטעריען אונד געשפינסטען. בקיצור עס איז שווער אויסצושרייבען די אללע מערקווירדיגע קארטינעס און ערשיינונגען וואס דער אייראפייער זעהט אין דיזע וואהנונגען פון דמשק. ער בעפינדעט זיך דאן ווי בעצויבערט און וויל ניט גלויבען אויב ער זעהט דאס אללעס אויפען וואהר.

די איינוואהנער פון דמשק זענין בכלל גרויסע פאנאטיקער (אדוק אין זייער אמונה), און פערהאסען און פערפאלגען די איבריגע איינוואהנער פון פרעמדע אמונות. איבערהויפט ווערין פערפאלגט פון זיי די קאטהאליקען אונד יודען. דער יודע בפרט, איז אין דמשק גרייט צו אללע צרות, דורך דעם קלענסטין בלבול קענען זיי אין גרויס געפאהר אריין פאללען, ווי עס האט שוין פיעלע מאל פאסירט, אז טויזענדער יודען זענען לײדער פערונגליקט געווארען און עס האט זיי פיעל געלט אונד בלוט געקאסט. צו איין ביישפיעל קען אונז ניטצען דאס יאהר 1840, וואס איז מיט בלוט אין אונזער געשיכטע פערצייכענט, וואס דאן האבען דארט אונזערע ברידער פון א שענדליכע עלילת־דם זעהר פיעל געליטען, ווי עס איז יעדען איינציגען דערפון גאנץ גענוי בעוואוסט, און מיר געפינען פיר גאנץ איבריג איצונד דערפון צו שרייבען.

ג. ד. האפפמאנן.

דאס לעבען פון די בינען.

דאס לעבען פון די בינען איז אזוי מערקווירדיג און וואונדערליך, אז עס איז קיין גרויס חידוש ניט וואס פון זיי עקסיסטירען פיעל איבערגעטריבענע פאלשע מעשיות פון זייער אויפפיהרונג און פון זייער לעבענסארט, נאר מיר דיינקען ניט איבערצוטרייבען, מיר ווילען נאר דערצאהלען דעם אמת ווי ער איז, גזיט ווי די אמתע נאטור־פארשער האבען די בינען נאכגעקוקט און ריכטיג צו־געזעהן זייער לעבען און אויפפיהרונג אין אללע פרטים. דען אפילו די וואהרע געשיכטע פון די נאטור־פארשער ווייזט אויך אויס איבערגעטריבען און צופיעל וואונדערליך. עס ווייזט אויס נאך דער ערצאהלונג פון זיי, אז די בינען האבען אשכל יושר אזוי ווי א מענש, און זענען ניט אונטערגעווארפען אונטער דעם אינסטינקט (איינגעבוירענע נאטור־פאהיגקייט) אזוי ווי אנדערע שרצים ורמשים. דער אמת איז אבער, אז די בינען האבען אויך דעם אייגענעם אינסטינקט וואס אנדערע שרצים, האטשע זיי בעווייזען אין זייערע מנהגים אזוי פיעל שכל און בריה־שאפט.

די צאהל פון די בינען וואס וואהנען אין איין בינשטאק איז זייער גרויס, פון דעכטויזענען האבען זיי נאר איין קעניגין (מאטושקע). אין איין בינשטאק געפינט זיך פון זעקס ביז אכט הונדערט זכרים און פון 10 ביז 30 טויזענד טומטום׳ס (ניט קיין זכרים און ניט קיין נקבות). ווען עס טרעפט זיך צוויי קעניגענס (מאטושקעס) אין איין בינשטאק, ברעכט צווישען זיי בידע אויס א שטארקע מלחמה ביז איינע פון זיי ווערט נהרג, אדער זי מוז פערלאזען דעם בינשטאק.

יעצט וועלען מיר בעטראכטען זייער לעבען, זייער ווירקען פון דער צייט אן זייט עס ווערט געמאכט דער בינשטאק ביז עס ווערט געבוירען איין נייער דור.

די קעניגין וואס ווערט גענייטה דורך דער מלחמה צו פערלאזען דעם ערשטען בינשטאק, פליהט אוועק ערגיץ אנדערש, זיך צו זוכען איין אנדער קעניגרייך און מיט איהר צוזאמען פליהען מיט אללע די בינען וועלכע עס האבען פאר איהר אזוי מוטהיג געשטריטען און מלחמה געהאלטען. אויף דעם וועג זעטצען זיי זיך אללע אויס אויף א צווייג פון א בוים, עטוואס אויס צורוהען פון זייער מיהע; די קעניגין זעטצט זיך אין דער מיטטען און די איבריגע רינגלען זי ארום פון אללע זייטען. נאך אקליינע רוהעצייט שיקט מען ארויס עטליכע פון די טומטום׳ס זיי זאלען בעזעהן די געגענד און אויסקלויבען איין נייעם ארט, און דרום מאכט זיך אמאל זוממער־צייט זעהען מיר איינציגע בינען ארום פליהען אין וואלד, דאס זענען די ארויסגעשיקטע שפיאנען. ווען עס געראהט זיי אויף־צו־זוכען איין זיכער ארט, קוממען זיי באלד מיט דער גוטער בשורה צו דער קעניגין, און באלד הויבט זיך די גאנצע מחנה אויף, די קעניגין פליהט אויף פריהער צו דעם ארט וואו זי וועט דארפען גרינדען איהר נייע קעניגרייך.

די ליעבע פון די בינען צו זייער קאניגין איז אזוי גרויס, אז ווען זי זאל מיט זיי ניט זיין, וואלטען זיי קיין שום ארבייט ניט געטאהן און וואלטען זיך צופלויגען אין אללע זייטען אביין אזוי ווי פערבלאנזעטע שאפעליך אהן זייער פאסטוך.

די בינען־וואהנונגען.

אין די ערטער וואו דער מענש זעלבסט לעבט נאך האלב ווילד און פערשטעהט נאך ניט דען גרויסען ווערטה מיט דעם נוטצען וועלכע די בינען ברייגגען איהם, מוזען די בינען זיך זעלבסט זוכען איין וואהנונג; אבער אין אונזערע געבילדעטע לאנדער גרייטען שוין די מענשען פון זייערט־וועגען אן בעקוועמע וואהנונגען. יעדער בויער ווי ער דערזעהט נאר אשוואדם מיט בינען וואס בלאנזשען ארום אהן איין ארט, גרייט ער באלד פון זייערט־וועגען אן איין אוליע (улей) און נעמט זיי אהין אביין, ער לאזט זיי נאר איבער אקליין לעכיל אויף אביין־און ארויס־פליהען.

מען קען זיך לייכט איבער־צייגען, צי די קיניגען איז אויך מיט זיי געפאנגען געווארען צי ניין?.. ווייל די בינען אז זיי קוקען אביין אין זייער נייע וואהנונג, הייבען זיי זיך אן באלד ארום קוקען צי איז זייער קאניגין אויך מיט זיי דא, און אז זיי דער זעהן זי, נעמען זיי זיך באלד צו אויספוטצען און אויסראמען די נייע וואהנונג, און יעדע בין האט זיך איהר ארבייט, און ארבייטעט פלייססיג און מיט גרויס חשק. נאר ווי באלד זיי בעמערקען אז די קיניגין איז מיט זיי ניט פערהאנען, הייבען זיי זיך אן גיך ארויס צו שטופען דורך דעם לאכיל אום אוועקצופליהען, זיי זענען דענסמאל אזוי בייז, אז עס איז געפעהרליך נעבען דעם בינשטאק צו שטעהן און זיי ניט דערלאזען ארויס פון דארט, זיי שטעכען מיט זייערע גיפטיגע שטאכלען אזוי ווי די קאזאקען מיט זייערע שארפע פיקעס און קענען ביז בלוט. דער בויער מוז דענסמאהל אין מאסקע אויף זיין פנים טראגין און די האנד מיט שמאטעס פערוויקלען. —

די בינען וועלכע האבען שוין איינמאל פערלאזען זייער בינענשטאק, ווייל די קאניגין זייערע איז ערגיץ וואו פערפאלען געווארען, וועלין זיך שוין קיינמאהל ניט בשום אופן אומקעהרען אהין, אפילו ווען זיי האבען קיין מקום מנוחה ערגיץ ניט געפינען. איינינע נאטור־פארשער פערזיכערען, אז די בינען דערקענען שטענדיג זייער פערלאזענעם ארט אפילו אין פיעל צייט ארום און ווערין עס שטענדיג ווייכען. צי דאס איז איין אמת אדער א גוזמא, ווייסען נאר די וואס האבען נאכגעקלעהרט נאך דעם, און עס גרונדליך ערפארשט. —

ווען די בינען געפינען זיך אבער מיט זייער קעניגין צוזאממען, דענסמאל הויבט זיך אן ביי זיי איין פלייסיגע ארבייט, די קאניגין זעלבסט זיצט זיך רוהיג אויף איין ארט און טוהט גאר ניט, די זכרים רינגלען זי באלד ארום, זי צו דערוואַרעמען, ווייל זי איז ביי זיך אגרויסע מיוחסת און די קאלט שאדעט איהר זעהר, די קאלט קען איהר מעשאיען צו ליגען איינליך פון וועלכע עס קומען ארויס די בינען. די לעדיגע בינען (אזוי ווערין מיר רופען די טומטום״ס, וועלכע זיינען ניט קיין זכרים און ניט קיין נקבות) הויבען אן צו־נויפזאממלען שטאף אויפצובויען דעם סטעלניק און אנגרייטען שפייז.

די ביענע האט זעהר דינגע האאר אויף איהר לייב, און ווי באלד זי פליהט צו צי

אבוים, קריכט זי אריין אין זיין טשאמשקעלע וואס דארטען איז צונויפגעזאממעלט דער בלומענשטויב (פארעך) אונ בעדעקט דער מיט דעם גאנצען קערפער, דער נאך־קאטשעט זי דעם שטויב צונויף ווי אבאנקעלע אונ נעמט עס אריין צווישען די אונטערשטע פיסלעך אונ מיט דער משא קעהרט זי זיך אום אין דעם בינשטאק אריין.

איינינע נאטור־פארשער האבען זיך בעמיהט אריינצוקוקען אין דעם בינשטאק, בעת זיי טהוען זייער ארבייט, אום צוזעהן ווי אזוי עס געהט ביי זיי צו; אונ דערום האבען זיי פערביטען די האלצערנע אויבען אויף אין גלאזערנע, אונ אללע מאהל אונטערגעהויבען דאס דעקעל, אום צו זעהען וואס עס קומט דארט פאר. זיי האבען בעמערקט אז פארהער פאר אללעמען בעמיהען זיך די בינען שאפען אויס־צופוטצען זייער וואהנונג, אונ פערשטאפפען אונ פערשמירען וואו עס געפינט זיך ערגיץ א קליין לעכעל אדער א שפאלטעל. ווען זייער וואהנונג איז שוין פערטיג, דערנאכמאהל צו טהיילען זיי זיך אויף עטליכע כתות; איינינע פליהען ארויס זוכען פעלד צונויף צוקלייבען דעם נאהטיגען שטאפף (מאטעריאל) פון די בלומען אונ צווייגען, אונ איינינע בלייבען אין בינענשטאק אום צו בעארבייטען דעם געבראכטען שטאפף. אטהייל בלייבען ביי דער קאניגין איבער, זי צו בעדיענען — אונ קלויבען פון איהרע־ווענע צו דעם בעסטען ביסען. ווען די ארבייטס־בינען קעהרען זיך פון דעם פעלד אום מיט זייער משא, געפינען זיי שוין גרייטע משרתים וואס נעמען דעם שטאפף ביי זיי צו אונ בעהאלטען עס אין די צוגעגרייטע ערטער. וועלכעס עס טויג צום עסען, לעגען זיי אריין אין די שפייז־קאמערען, אונ דער מאטעריאל וואס טויג צום בויען די וואהנונגען, האט זיך אויך זיין בעזונדער ארט.

די בינען ארבייטען אזוי קינסטליך דעם בינשטאק אויס, אז עס איז כמעט אונמעגליך צו גלויבען אז אזא מין ארבייט זאלל קענען געמאכט ווערין אן אשום ווערקצייג. פון יעדע בינע וועגען ווערט געמאכט איין בעזונדער צימערעל. דער מאטעריאל צום בויען, דיענט דער וואקס, וועלכען מיר בענוטצען צו מאכען ליכט אונ צו אנדערע נאטהיגע מלאכות. די בעמיקער, וועלכע בעמיהען זיך יעדע זאך וואס געפינט זיך אין דער נאטור, קינסטליך נאכצומאכען, האבען שוין זייערע קאפף פערלוירען אונ האבען נאך עד עתה ניט דער־קלעהרט ווי אזוי דעם וואקס נאכצומאכען. ווי עס זעהט אויס האט די נאטור איהר סוד נאר די בינען פערטרויעט אונ מעהר קיינעם ניט. — דער קלוגסטער מענש קען זיך ניט בארימען אז ער ווייסט מעהר פון דעם קליינעם שרץ. דער האניק פון וועלכען מיר מאכען אזעלכע פיינע מאכלים, ברענגען מיט זיך די בינען אין זייערע קליינע מייער פון די בלומען וואס זויגען זיי אויס אונ לעדיגען אויס די זאפט אין דעם בינענשטאק אריין, אויך דעם האניק האט מען שוין געפראבירט נאכמאכען פון דיא איינענע בלומען פון וועלכע די בינען בעקוממען איהם, אונ עס איז פארט ניט געראטען איהם נאך צו מאכען, ווייל דער האניק ארבייט זיך אויס ביי די בינען אין בויך, אונ דערום איז דאס פערהוילען פון דעם מענשליכען פערשטאנד אונ פון זיין שארף אויג.

די קונסט פון זייערע געבויטע צימערליך איז אזוי גרויס, אז דעם מענשען וועלכער האט עס אליין מיט זיינע אויגען ניט געזעהן, איז אונמעגליך עס צו שילדערן. ווען מען וויל זיי גוט בעטראכטען, מוז מען נעמען אשטיק סטעלניק אונ אין ווארעם וואסער ארייגלעגען, דערנאכמאהל טיילט זיך אפ דער האניק פון דעם וואקס, אונ די וואונדערליכע חדרים׳ליך ערשיינען פאר אונזערע אויגען. יעדעס צימערל האט זעקס ווענטליך געשליפענע מיט זייטליך, ניט פיער עקיגע, אונ זענען איינס צום אנדערן גלייך, אונ איינס פון אנדערן

ניט גרעסער אפילו אויף איין האאר, די ווענטליך צווישען די חדרים'ליך זענען גאנץ דינן אונ גלאטט. קיין שום מענש אן דער הילף פון חכמת המדידה, איז ניט אין שטאנד אזא מין ארבייט צו מאכען. דא קענען מיר זיך איבערצייגען אז די נאטור בעשענקט איינינע גאנץ פראסטע בעשעפענישען מיט אזא פאהיגקייט וועלכע אמענש קען זי ערשט אויספילען דורך פיעל חכמה אונ וויסענשאפטען מיט קינסטליכע אינסטרומענטען.

עס איז זעלטזאם וואונדערליך! ווי אזוי די בינען ארבייטען אללע מיט איינמאל אין אללע עקען פון דען בינשטאק, אללע מאכען אזוי קינסטליך אז זיי פערפוטען זיך ניט אין דער ארבייט אונ קומען זיך אללע צונויף אקורראט אין איין פונקט אריין אונ האבען דעם מינדעסטען טעות ניט אין זייער ארכיטעקטור־קונסט, דער בעסטער ארכיטעקטאר מיט די בעסטע אינסטרומענטען אונ מיט זיין גאנצער מאטעהמאטיק, וואלט ניט זיין אין שטאנד אזוי איין ארבייט אויסצופיהרען.

ווען די בינען ענדיגען איין שטיק סטעלניק, הייבען זיי באלד אן צו ארבייטען די אנדערע, די דריטע, א. ז. וו., אונ יעדעם שטיק שפארען זיי אונטער מיט זאילען פון וואקס, אז זי זאל ניט אומפאללען אונ ניט ליגען איינס אויף דעם אנדערען. צווישען איין שטיק צו דעם אנדערען לאזען זיי איבער איין ארט אז צוויי בינען זאללען קענען דארטען שפאצירען.

ווען עס איז ווארעם אונ אגוטער וועטטער, ענדיגען די בינען זייער ארבייט אין אקורצע צייט. די צימער ווערען גיך פערטיג, אבער האניג אייילען זיי זיך נאך לעת עתה ניט צונויף צו זאמלען, ווייל די חדרים זענען דער ווייל בעשטימט געווארען ניט פון דעם האניג וועגען, נאר כדי צו בעהאלטען דארט די אייעליך, וואס פון זיי זאל דער נייער דור געבוירען ווערין אונ זיך אויס נאניטשען אונ ווערען ביטען גלייך.

ניט די קאניגין אונ ניט די זכרים נעמען אנטהייל אין דער ארבייט. די דאזיגע עדעללייט עסען דאס בעסטע אונ דאס פיינסטע וואס די ארבייטס־בינען גרייטען זיי צו מיט זייער שווייס. פון זייערעט־וועגען הארעווען זיי אונ פראצעווען יומם ולילה, כדי זיי צו־צושטעללען אללע זייערע בעדירפעניססע. פון זייערעט־וועגען בויעט מען אויך אוים ברייטערע אונ שאנערע אונ בעקוועמערע חדרים ווי פיר דעם פראסטען עולם וועגען, די וואנט זענען שטארקער, פעסטיגער אונ שאהנער. אונ מיט דעם ערשטען בליק קען מען דער־קענען וואו דער קאניגינס־פאלאץ געפינט זיך. ווען די ארבייטס־בינען ענדיגען זייער ארבייט, בערלאזט אויך די קאניגין איהר שטוהל אונ הויבט זיך אויף אין דער לופט מיט איהר גאנצער סוויטע אביסעל צו שפאצירען אונטער דעם בלויען הימעל. זי פליעהט ארויף אזוי הויך אז דאס מענשליכע אויג קען זי ניט דערגרייכען. נאך דעם אומקעהר פון שפאציער הייבט די קאניגין באלד אן איהרע אייעליך צו לעגען. זי פליהט ארום איבער דעם גאנצען בינענשטאק, אונ אין יעדען צימער לאזט זי איבער איין אייעלע.

די בינען אייעליך אונ זייערע ענטוויקלונג.

דעם ערשטען זוממער לעגט די קאניגין ניט פיעל אייעלעך, אויף דעם גאנצען ווינטער סיעשאיעט איהר די קאלט צו לעגען אסך אייעלעך; נאר ווי באלד דער פריהלינג (וועסנא)

קומט אן , ווערט זי אזוי פרוכטבאר אז זי לעגט איין עך פון דריי־טויזענט אייעליך אלע חודש .

ווען די ארבייטס־בינען איבערצייגען זיך אז זייער קאניגין לעגט אייעליך און זי וועט שוין מעהר קיין עקרה ניט בלייבען , דענסטמאל רעכענען זיי זיך ערשט אפ מיט די זכרים , וועלכע מהוגן גאר ניט נאר לעבען ווי די פריצים און עססען אויף דעם חשבון פון די ארבייטס־בינען—און מאכען פון זיי איין עק , גלייך ווי זיי וואלטען זאגען צו די זכרים : „אייער חלק האט איהר שוין ממלא געוועזין , יעצט באטהיגען מיר זיך שוין ניט מעהר אום אייך , און מיר האבען מעהר קיין לוסט ניט אייך צו האדעוועץ אומזונסט" . — וואס מעהר די ארבייטס־בינען זעהען אז זייער קאניגין לעגט אייעליך , מעהר פערניכטען זיי און מאכען אתל פון די זכרים און הרגענען זיי אוים . אין חודש יוני , יולי און אויגוסט , קענען מיר זעהען גאנצע הויפענס פון טויטע בינען זיך וואלגערען אויף די פעלדער ; און ביז צום ווינטער לאזט מען פון זיי ניט איבער קיין איינציגע . די ארבייטס־בינען זענען ניט אזעלכע אכזרים ווי מיר מיינען ווייל זיי פאסטופיען אזוי שלעכט אנטקעגען די זכרים , דען דאס איז נאר ווייל די נויט ברענגט זיי דערצו , דען זיי ווייסען גאנץ גוט אז די שפייז וואס זיי האבען צו געגרייט אויף דעם ווינטער וועט ניט גענוג זיין פיר אלע וועגען און דערום איז גאר קיין יושר ניט אז די לעדיג־געהענדע בינען וואס ברייענגען קיין שום נוטצען ניט , זאלען אויפעססען דעם מהייל וואס נעמט זיך אן אויף די ארבייטס־בינען , וועלכע זענען די נוצליכסטע אין דעם בינען־קאניגרייך .

די אייעליך לעגט די קאניגין יעדעס אין אבעזונדער צימער . אין פיער טעג ארום שפאלטען זיך פון זיי אוים קליינע שרצים׳ליך , וועלכע הייבען אן באלד צופרעססען אהן אשיעור , ווי דער גראסטער זולל וסובא . די אלטע בינען קייען זיי זייער שפייז און לעגען עס זיי אריין אין מויל אריין וויא אמוטער האדיוועט איהר קינד . פינף טעג נאך זייער געבוירען , הייבען אן די נייע געבוירענע צו שפינען גאנץ דינע פעדעמליך , אזוי ווי דינע פיינע זייד , און וויקלען זיך זעלבסט אין דעם איין ווי אין אזיידען מלבוש׳על . די ארבייט געדויערט ביי זיי אויך דריי טאג . נאך דעם פערשליסען זיי די ארבייטס־בינען אין זייערע צימערליך וואו זיי זענען געבוירען געוואָרען און פערקלעפען דאס צימעריל מיט וואקס , און אין דעם צושטאנד בלייבען זיי גאנצע זיעבען טאג ; נאך די זיעבען טאג געהען פון דארטען ארוים אויסגעפא־מעוועטע בינען מיט אלע פאהיגקייט צו דער ארבייט , און זיי דארפען אפילו גאר אין קיין חדר ניט געהען זיך אויסצולערנען די גרויסע חכמה , מיט וועלכע דער באשעפער האט זיי באשענקט . אין אקליינע צייט הייבען זיי זיך אן צו בעשעפטיגען מיט זייערע שווערע ארבייט , ווען זיי זענען ארבייטס־בינען — אדער זיי זיטצען צו הויז פערלעגט די האנד און שטעלען זיך צו אללערליי פערגניגען , ווען זיי האבען געהאט דאס גליק געבוירען צו ווערען אלס זכרים .

פריהער פאר אלע געהן פון די אייעליך ארוים די ארבייטס־בינען , זיי פרוכטבארען זיך מעגגעס־ווייז , נאך זיי קריכען ארוים פון זייער תפיסה די זכרים און נייסען באלד די מינוט אז זייער בעשטימונג איז גאר איין אנדערע , און דאס זיי דארפען קיין האנד אין קאלט וואסער ניט אריין טהון , און עססען דאס בעסט און טרינקען דאס זיססעסטע פון דעם וואס די ארבייטס־בינען גרייטען פון זייערט וועגען צו , דערום האבען מיר פון זיי גאר קיין גרויסע חידושים ניט צו ערצאהלין , דען וואס פיר אחידושים קענען ארויס־ברייענגען אזעלכע פריצים וואס זייער גאנץ לעבען געהט אוועק אין ליידיג־גאנג און אין

גאלע תענוגים ? נאר קוים יאוועט זיך ארויס אין ביענענשטאק איין נייע נקבה ווערט די מינוט א רעוואלוציע (מרידה) צווישען די ביענען, אונ ניט זעלטען ברעכט אויס צווישען זיי א בלוטיגע מלחמה אויף לעבען אונד טויט. די אלטע קאניגין ווערט באלד איפער־זיכטיג, ווייל זי ווייסט אז די נייע נקבה וועט אמאהל ביי איהר די מלוכה רויבען, אונ איבער דעם קען זי ניט בלייבען רוהיג אונ זוכט מיטטלען זי עוקר מן השורש צו זיין, נאר פאר דער יונגער נקבה נעמען זיך אן די ארבייטס־ביענען, אויך אטהייל פון די עדעללייט — די זכרים — אונ עס ווערט צווישען דער אלטע קאניגין אונ די יונגע פרינצעסין אשרעקליכע פיינדשאפט אונ מען הייבט זיך אן צו גרייטען צו א מלחמה. די ביענען צו טהיילען זיך אויף צוויי מחנות, די אלטע ארבייטס־ביענען אונ די יונגע זכרים ליך שטייען־צו צו דער קאניגין, אונ די יונגע ארבייטס־ביענען שטעהען־צו צו זייער פרינצעסין אונ פערשליסען זי אין איהר חדר אונ ווי איין געטריי וואכע בעשיטצען זיי דעם אריינגאנג צו איהר אונ לאזען אהין־צו ניט אריין די אלטע קאניגין, ווען עס פערגלוסט זיך איהר אהין־זיך אריין צו־בייסען, כדי זי צו־הרגענען פאר קנאה.

פון דער רעוואלוציע מאכט זיך דאס רוב אז די פרינצעססין איז מנצח די אלטע מוטער אונ קעניגט אויף איהר ארט, די אלטע מוז נעביך מיט אצוברעכען הארץ אפ־טרעטען אונ אוועקפליהען. מיט איהר צוזאממען פליהען אויך מיט די אלע ביענען וואס זענען איהר טריי געבליעבען אין דער מלחמה צייט. מיט גרוים רעש פערלאזען זיי דעם אלטען בינשטאק אונ עמיגרירען אין דער וויטער וועלט אריין זיך צו זוכען איין נייעם ארט, אום דארטען צו גרינדען אנייעם קאניגרייך.

די יונגע קאניגין.

נאך דעם אז די אלטע קאניגין איז פערטריעבען געווארען פון איהר מלוכה אונ האט מיט איהר טרייע צוזאממען פערלאזט דעם בינשטאק, אייען באלד די אנהאנגער פון דער יונגער פרינצעססין צו איהר אונ בעפרייען זי פון איהר תפיסה. ווי באלד זי ווערט בעפרייעט, הייבען זיי אן צו פערדערבען די אלע אייעליך וואס געפינען זיך אין דעם ביענשטאק, מחמת מורא דאס פון זיי זאל ניט געבוירען ווערען איין נייע נקבה אונ זאל איהר ניט בעצאהלען מדה כנגד מדה, דאס הייסט אז די נייע שוועסטער איהרע זאל זי אויך ניט פערטרייבען פון איהר שטוהל אזוי ווי זי האט איהר מוטער געטוהן. אין דעם פערדערבען פון די אייעליך הייגט איהר גליק אונ איהר רוהע, ביז אין דער צייט וואס זי זעלבסט הייבט אן צו לעגען אייעליך, אונ פון זיי קומט ארויס איין טאכטער וועלכע מאכט איין נייע רעוואלוציע אונ פערטרייבט איהר מוטער אונ בלייבט קאניגין אויף איהר ארט. נאר ווען עס טרעפט זיך אבער אז איידער די נייע קאניגין אומפייעט צו פערדערבען אלע אייעליך, ווערט פלוצים געבוירען איין נייע נקבה, איהרע א שוועסטער, ברעכט צווישען זיי ביידע אויס א נייע מלחמה, ווייל די קאניגין ווייסט שוין גוט אז עס קען איהר טרעפפען דער אייגענער סוף וואס איהר מוטער. די ביענען צו שיידען זיך ווייטער אויף צוויי פארטייען אונ דאס געשלעג הייבט זיך אן, אונ ענדיגט זיך ערשט דעמאלט ווען איינע פון די שוועסטערן פאלט געהרגעט, אדער די עלטערע מוז אפ־טרעטען איהר פלאטץ אונ מיט איהר פארטייע צוזאממען אוועק פליהען ערגיץ זיך צו זוכען איין נייע מלוכה. די יונגערע איז אויך ניט בעסער פון דער עלטערע אונ זוכט אויך

צו פערטיידיגען די אייעליך , און ווען עס געראטהט איהר ניט זיי אין גאנצען צו פערניכטען, קומט איהר אויס דער איינענער סוף וואס איהר אַלטערע שוועסטער.

ניט זעלטען טרעפט זיך אויך אז ביידע פאלקען אין דער שווערער מלחמה, און ווען קיין נייע נקבה איז נאך ניט געבוירען געוואָרען , אָדער עס איז ניט געבליעבען קיין אייעליך פון וועלכע מען זאָל קענען האָפען אז עס וועט געבוירען ווערין איין נייע קאניגין , דענסמאל גערהט אונטער אין גאנצען זייער קאניגרייך , און דער גאנצער נאראד צו פליהט זיך אין אלע זייטען וואהין די אויגען טראגען זיי.

די וואס פארען זיך ארום די בינשטאקען , דערקענען באלד אז די בינען האבען שוין מעהר קיין קאניגין ניט, אזוי בעמיהען זיי זיך אוועלכע צו בעקוממען און זיי צו־צו־שטעלען אין זייערע בינשטאקען אריין , און אויב ניט צו פליהען זיך די יונגע , און די אלטע שטארבען אויס פון הונגער אפילו ווען זיי האבען איין גענוגען נאפאס, עס ווערט זיי דאס לעבען נמאס און ווילען קיין ביסען אין מויל ניט נעהמען ביז די נשמה געהט זיי אויס . ווען אבער עס געראטהט דעם בעל הבית פון דען בינשטאק צו בעקוממען איין נייע קאניגין , ווערין זיי אלע באנייעס אויפגעלעבט , און יעדע קעהרט זיך אום צו איהר פריהעריגער ארבייט.

אמאהל בעמערקט מען ביי די בינען א שרעקליך־וואונדערליכען איינפאלל ; פון די אייעליך וואס ליגען אין די שמאלע חדרים'ליך קענען נאר ארויס קוממען די ארבייטס־בינען אבער ניט קיין נקבות, פון די אבער וואס ליגען אין ברייטע וואלגע ציממערליך קענען געבוירען ווערען נקבות אויך , וואס־זשע טוהען די בינען אז זיי זעהען אז זיי האבען שוין קיין קאניגין ניט ? זיי האפען ארויס איין אייעלע פון די שמאלע און איינע ציממער־ליך און טראגען עס איבער אין די ברייטע חדרים, דארטען וואו זייער מלכה האט געוואוהנט, כדי עס זאָל זיך קיינען דארטען ענטוויקלען , און ווי באלד זיי בעמערקין אז דאס אייעלע הייבט זיך אן דארט צו ענטוויקלען, הייבען זיי עס אן צו היטען ווי דאס שווארצאפעל פון אויג , זיי טראגען דעם די בעסטע שפייז צו און לאזען עס קיין שום ארבייט טוהן און פערצארטלען עס ווי איין אמתע בת־מלכה, ביז דער באשעפער העלפט זיי אז די נייע בת־מלכה וואקסט אונטער און הייבט אן אויף זיך זעלבסט צו קוקען גלייך ווי זי איז געבוירען געוואָרען פון קאניגליכעס בלוט , און זי הייבט זיך אויך אן צו פיהרען מיט זייערע אלע מנהגים, זי פערגעסט נאר אין גאנצען איהר ניעדעריגען שטאנד, און הערשט אהן אנרעניין און פיהרט איהר ממשלה ניט ערגער פון די פריהעריגע אמתע קאניגינס.

נאך אללע וואונדערליכע ערצאהלונגען פון די בינען , דארפען מיר פון דעסטוועגען ניט גלויבען אז זיי טוהען די אלע זאכען דורך זייער אייגענעם פערשטאנד און נאך זייער אייגענעם ווילען, ניין, זיי זענען ניט מעהר ווי אשפיעל אין די האנד פון דער גרויסער אונערפארשליכער נאטורס־נאטור , און אסימן האבען מיר , אז אללע בינען וואס געפינען זיך אויף דער גאנצער וועלט פיהרען זיך אלע אויף איין דרך, ניט געקוקט אויף אהאאר איינם פונים אנדערען . עס איז שוין אצייט פון טויזענדער יאהרען וואס מען פארשט נאך זייער לעבען און וויסען, און מען האט נאך עד עתה ניט ענטדעקט אז זיי זאלען מאכען איין קליינעם פארטשריטט אין זייערע מנהגים, און וועלכען אן ספק אזוי זיך פיהרען ביז עק וועלט. נאר ווייל אין מענשען איז אויך איינגעפלאנצט געוואָרען איינע נאטור־פאהיגקייט נאך וועלכע ער פיהרט זיך, און מיר בעמערקין ניט זעלטען די איינענע פאהיגקייט ביי אנדערע היות שרצים ורמשים , גלויבען מיר אז זיי זענען אויך דאס זעלבע וואס מיר,

מיט פרייען ווילען און מיט שכל פערזעהען. דער אמת איז אבער אז נאר אונז מענשעליך האט גאטט מיט איין אייגענער בחירה מיט איין פרייען ווילען באשענקט, צו טוהן דאס וואס עס פערגלוסט זיך אונז, און האט אונז אויך שכל געגעבען צו פערשטעהען וואס מיר טוהן. —

ווי וואונדערליך שאהן ערהויבען זיינען דיינע אונערפארשליכע ווערק, גרויסער וועלט־באשאפפער! —

יונה טרובניק.

וויסענשאפטליכעס.

א וועלט מיט קויהלין.

יעדער לעזער ווייסט ווי וויכטיג די קויהלען זענען אין אונזער היינטיגען לעבען. אללע ווייסען אז אין די גרויסע שטאדט אונד אויך אין די קליינע שטאדליך וואו עס איז דא ווייניג האלץ צו הייצען די אייוועגס, ניצט מען קויהלען אנשטאטט האלץ. אין יענע ארטער קען מען ניט קאכען, ניט באקען אהן קויהלען. יעדער בעל הבית וואס האט ליעב צו טרינקען טהעע פון דעם קאכענדיגען סאמאוואר ווייסט גוט אז אהן קויהלען וואלט ער דעם פערגניגען פון דעם הייסען סאמאוואר ניט געהאט. אבער עס קען זיין אז פיעל לעזער ווייסען ניט אז ניט נאר אין דער קיך אדער אין דעם הייצ־אויוועו ברויכט מען קויהלען, אבער אויך די גאנצע וועלט אין וועלכער מיר לעבען וואלט ניכט געקאנט עקסעסטירען, ווען עס וואלט זיך אין איהר קיין קויהלען געפינען. דאס גרעסטע טהייל נאטור־ערשיינונגען אונד בעוועגונגען וואס זענען אויף דער וועלט וואלטען ניכט געקאנט ערשיינען, ווען עס וואלט קיין קויהלען ניכט געוועזין. כמעט אללע קערפער וואס קענען זיך בעוועגען און וואקסען, וואלטען ניכט געקענט עקסעסטירען אויף דער וועלט ווען עס זאל זיך אין זיי ניט געפינען די נשמה וועלכע מיר רופען אן מיט דעם נאמען קויהלען. מיט איינעם ווארט: אהנע קויהלען וואלטען מיר ניט געלעבט, ניט געשטארבען. אהנע קויהלען וואלט קיין געוואקס געוועזין אויף דער ערד — אלעס וואלט געוועזין טויט און שטיל, וויסט און לעער (תהו ובהו). נאך מעהר וועט איהר אייך וואונדערן, אז איך וועל אייך זאגען, אז די קויהלען זענען אקוראט ווי א נשמה וואס קען מגולגל ווערין פון איין קערפער אין אנדערען, און ניט ווי א כשרה נשמה וואס גייט גלייך אין איהר רוהע, נאר ווי א זינדיגע נשמה וואס מוז נעבעך פיל מאהל מגולגל ווערין אין פערשידענע קערפער כדי מתקן צו זיין וואס זי האט געזינדיגט. נאך מעהר: די קויהלען בשעת זיי ווערין מגולגל פון איין קערפער אין אנדערין, זענען גלייך ווי א פאקוסניק וואס מאכט פערשידענע קונצען: דא ווייזען זיי זיך שווארץ אונד מיאוס אז יעדער מענש וואס וויל האבען ווייסע האנד האט זיך מורא אן זיי אנצורירהען, און דארט זענען זיי אזוי ריין און שאהן אז מען שפיגעלט זיך אין זיי, מען פאסט זיי איין אין גאלד אונד מען צאהלט פאר איין קליין שטיקעלע טויזענדער רובעל. דא שמירט מען מיט זיי איין דאס גלאז אז עס זאל ווערען אונדורכזיכטיג, און דארט זענען די קויהלען זעלבסט זא קלאהר און ריין אז מען קען דורך זיי דורכזעהען ווי דורך דער

העלער און קלאהרער לופט אין מיטען טאג. דא ליגען די קויהלען ווי שטיינער אויף איין ארט, און ווען מען זאל זיי ניכט ריהרען, וואלטען זיי אייביג אויף איין ארט געלעגען, און דארט פליהען זיי ארום אין דער גאנץ הויבער לופט אזוי ווי די פייגעל און מאכען ווייטע רייזען אין איין מינוט, אז עס איז אונמעגליך מיט דעם אויג צו דערזעהען ווי גיך זיי פליהען. דא זעהן מיר אז די קויהל שטארבט און ווערט צו נישט, און דארט זעהען מיר די זעלבע קויהל לעבענדיג אקוראט ווי פריהער און עס פעהלט איהר גאר ניט.

אום צו ערקלעהרען גענוי און דייטליך די אללע פאקטען פון די קויהלען, מוזט איהר ליבע לעזער איין קליינע ווייטע אפלאזען די קויהלען און איבערגעהן מיט מיר צו איין אנדערע שטעללע און איבערשמועסען פון דריי וועלט־זאכען: [1]) די לופט וואס איז ארום אונז ענטשטעהט פון צוויי קערפער, דאס הייסט אזוי ווי צום ביישפיעל דאס גלעזעל וואס איהר טרינקט דאכט זיך איז איין קערפער — טהעע; אבער אין אמת ווייסט איהר דאך אז עס איז אויסגעמישט פון וואסער מיט עסענץ פון טהעע, אזוי אויך די לופט, די קלאהרע און דורכזיכטיגע לופט וואס רינגעלט אונז ארום פון אללע זייטען איז אויסגעמישט פון צוויי שטאפען (גופים, מאטעריען), איינס הייסט „זויער־שטאף" און דאס צווייטע הייסט „שטיק־שטאף", דיביידע גופים זענען דורכזיכטיג, דאס הייסט: זיי האבען קיין פארב ניט, אויך האבען זיי קיין טעם ניט (ניט זויער, ניט ביטער, ניט זיס), און דער רוש הריח פון אונזער נאז קען זיי ניט פיהלען, וויל זיי שמעקען ניט. דאך איזט עס א גוף וויל מיט דעם ווארט גוף רופט מען יעדע זאך וואס פערנעמט איין ארט אונד וואס קיין אנדערע זאך קען זיך ניט געפינען אין דער זעלבער צייט אויף דעם זעלבען ארט. [2]) האלץ, קויהלען, ליכט, נאפט (קעראסין), און אללעס וואס ברענט אין פייער, ווען עס צינדעט זיך אן שעפט עס פון דער לופט דען „זויער־שטאף" און פערבינדעט זיך מיט איהם, אט די פערבינדונג הייסט אויף פראכט לשון „ברענען", און די געלעהרטע, די חעמיקער, רופען דאס מיט זייער נאמען: „חעמישע פעראייניגונג". דאריבער קען מען פערשטיין פאר וואס קען ניט ברענען קיין ליכט אין איין פערמאכטער כלי, וואו קיין לופט קען ניט צו־קוממען, דען ווען עס איז ניטא דער „זויער־שטאף" ארום דעם ליכט, האט עס ניט מיט וואס זיך צו פעראייניגען און עס ברענט ניט. [3]) דאס אטהמען וואס יעדע לעבענדיגע בעשעפעניש ציהט אין זיך איין פון דער לופט, איז אויך אזוי ווי דאס „ברענען", דאס הייסט: איינע „חעמישע פעראייניגונג" פון דעם „זויער־שטאף" מיט דעם בלוט וואס אין דער לונגען; אונד דעריבער קען מען ניט לעבען אין איין פערמאכט ארט, וואו עס קען קיין לופט ניט צו־קוממען.

איצט קענען מיר שוין צוריק געהען צו אונזערעם פריהעריגען שמועס, צו די קויהלען.

די קויהלען זענען אונז בעקאנט אונטער פערשידענע נאהמען: האלץ־קויהלען, שטיין־קויהלען, צוקער־קויהלען, ביינער־קויהלען, רוס (סאזשע) פון קוימען אדער פון הייטץ־אויווען, קאקס, גראפיט און דימענט.

פיעל לעזער קענען זיין וועלען זיך וואונדערען אונד פרעגען: „סטייטש, איז דאס מעגליך אז גראפיט, אויס וועלכען מען מאכט בלייש־טיפט, רוס פון קוימען אדער גאר דימענט, דער טייערער שטיין אויס וועלכען מען מאכט די שעהנסטע ציערונג, און מיט וועלכעם די גלעזער שניידען דאס גלאז — דאס אללעס זאל זיין קויהלען, אקוראט ווי האלץ־קויהלען אדער שטיין־קויהלען"?! אבער עס איז פארט אזוי. מען קען זיך דיעזעס גאנץ לייכט איבערצייגען: די אללע מינים קויהלען וואס איך האב דא אויסגערעכענט, האבען די

איינגענשאפט, אז ווען מען פערברענט זיי אין פייער, אדער אזוי ווי די געלעהרטע רופען דאס אן: „חעמישע פעראייניגונג", דאס זיי פעראייניגען זיך מיט דעם זויער־שטאף, זא ווערט פון זיי בעשאפען איין קערפער (גוף) פון אזא מין לופט וואס מען רופט איהם „קויהלען־זייערע". דער קערפער איז יעדעי פון אייך גוט בעקאנט, האטש עס קען זיין אז איהר רופט איהם מיט איין אנדערן נאמען, אונ דריבער ווייסט איהר אפשר ניט אז דאס איז ער; דער קארפער איז: די לופט וואס גייט ארויס פון דעם זאדע־וואסער אדער פון ביער בשעת עס מאסטיערט, ווי אויך פון שאמפאניער וויין. געוועהנליך רופט מען דאס „גאז", אבער דאס איז די „קויהלענ־זייערע"; דאס איז איין פערבונדענער צוזאמען־געמישטער קארפער פון „זויער־שטאף" אונ „קויהלען־שטאף". יעצט קענט איהר דאך כמילא פערשטעהען אז ווען עס זאל זיך אין די קארפער וואס איך האב אויבען אויסגערעכנט ניט געפינען קיין קויהלען־שטאף דאס הייסט: ווען דא זאל ניט זיין קיין קויהלען, וואלט דאך ניט געקענט געבוירען ווערין די „קויהלען־זייערע".

די קויהלען־זייערע ווערט בעשאפען ניט נור דורך דעם ברענען, אבער אויך דורך דעם אטהעמען אונ דורך דעם פוילען, דאס הייסט: יעדער קארפער וואס ווערט פערפוילט איז אקוראט אזוי ווי ער ווערט פערברענט. די געלעהרטע רופען אויך דאס פוילען מיט דעם נאמען „לאנגזאממעס ברענען", דען ביי דעם פוילען מאכט זיך אויך דאס־זעלבע וואס ביי דעם ברענען, דאס הייסט: די זעלבע חעמישע פעראייניגונג פון דעם „זויער־שטאף" מיט דעם „קויהלען־שטאף".

די לופט וואס ארום אונז האט אין זיך די קויהלענ־זייערע ניט זעהר פיל נאר איין ערך פון 4/25 פראצענט, דאס הייסט: איינס פון צעהנטויזענט, אדער מיט אנדערע ווערטער: אין צעהנטויזענט טאפף לופט געפינט זיך 4 טאפף קויהלענזייערע. אויסער דעם געפינט זיך די קויהלענזייערע אויף מאנכע ארטער זעהר פיעל אין די לופט, אזוי טויג די לופט ניט צו אטהעמען אונ מען קען אין איהר ניט לעבען. אויך געפינט זיך די קויהלענ־זייערע אין מאנכע מינעראל־וואסער. צום ב"ש: אין קארלסבאדער וואסער, אין שטשאווניצער וואסער אונ נאך אנדערע, אונ דאריבער ווערד דאס וואסער בענוצט אלס הייל־מיטעל (רפואות) צו קראנקהייטען וואס קוממען דאפאן וואס דעם מענש פעהלט די קויהלענזייערע אין דעם בלוט ווי עס ברויך צו זיין. די קויהלענזייערע געפינט זיך אויך אין מאנכע קארפער וואס ווערען געגראבין פון דער ערד, צום ב"ש: אין קרייד, קאלך אונ נאך אנדערע. ווען מען גיסט ארויף אויף די קערפער עסיג, זעהט מען ווי עס גערט פון זיי ארויס בלעזליך מיט גאז, אט דער גאז איז עס עבען די קויהלענזייערע.

איצט ווען איהר ווייסט שוין אז דאס ברענען, דאס פוילען אונד דאס אטהעמען איז אללעס איינע חעמישע פעראייניגונג פון „זויער־שטאף" מיט „קויהלענשטאף", וועט איהר אייך גאר ניט וואונדערין אז איך וועל אייך זאגען, אז כמעט אללע קארפער אויף דער וועלט, אללע לעבענדיגע ברואים אונ אללע געוואקסע האבען אין זיך קויהלען, אדער גאר נאך בעסער געזאגט: אללעס איז בעשאפען געווארען פון קויהלען אונ אללעס וועט צוריק ווערען קויהלען. אהן קויהלען וואלטען זיי ניט געקענט בעשאפען ווערען אונ אהן קויהלען וואלטען זיי ניט געקענט פערניכטעט ווערען, דאס הייסט וויר וואלטען ניט געלעבט אונ ניט געשטארבען. אז אין אללע קארפער זענען דא קויהלען פערשטעהט מען דערפון, אז ווען מען פערברענט זיי בלייבט פון זיי קויהלען. אז אהן קויהלען וואלטען מיר ניט געלעבט, פערשטעהט מען דערפון, וויל דאס גאנצע לעבען מוזען מיר אטהעמען אונ פעראייניגען די לופט מיט דעם

בלוט וואס איז אין די לונגען, דאס הייסט: מיר מאכען דאמיט אז עס זאל אין אונז תמיד ברענען, אדער ווי די געלעהרטע רופען דאס: דער זויערשטאף פון דער לופט פעראייניגט זיך מיט דעם קויהלענשטאף וואס איז דא אין בלוט, און דאס גיבט אונז די ווארעמקייט וואס הייצט תמיד אונזער קערפער אינווייניג; אהן דעם וואלטען מיר ניט געקענט לעבען. אין אללע לעבענדיגע קערפער ווי אויך אין אללע געוואקסע איז דא אויך וואסערשטאף (דאס איז אזא מין גאז), און ער פעראייניגט זיך אויך צוביסעל מיט דעם זויערשטאף פון דער לופט, דאריבער בשעת מיר אטהמען אויס, געהט פון אונזער מויל אדער פון דער נאז ארויס א פארע, און וועלכער עס איז דא קויהלענזייערע מיט וואסער (דאס וואסער בכלל קומט ארויס פון צוויי קערפער, אקוראט ווי די לופט וואס ארום אונז ענטשטעהט פון זויערשטאף און אזאט־שטיקשטאף, אזוי אויך דאס וואסער ענטשטעהט פון זויערשטאף און וואסערשטאף — צוויי גאזען וואס ווערען פעראייניגט חעמיש און בעשאפען איין פליסיגען קערפער וועלכען מיר רופען מיט דעם נאמען „וואסער“). —

פון דעם וואס איך האב ביז אהער געשריבען ווייסט איהר שוין אז די קויהלענזייערע ווערד בעשאפען פון פערשידענע זאכען. יעצט וועלען מיר צוריק געהן צום ערשטען, צו ערקלעהרען ווי אזוי די קויהלען מאכען פערשידענע פיגורען (קונצען) אויף דער וועלט און ווי אזוי די וועלט איז מיט זיי פול, און איבערהויפט ווי אזוי די קויהלען ווערען מגולגל פון איין קערפער אין אנדערען אזוי ווי די זינדיגע נשמה. — כמעט אללע קערפער וואס געפינען זיך אויף דער וועלט, פערפוילען מיט דער צייט און ווערין בטל. עס גיבט קיין געוואקסע און קיין לעבענדיגע זאך וואס זאל אייביג לעבען. דער סוף וואס עס קומט אויף די אללע קערפער איז פערשידען, אבער דאס הויפט־ענדע פון אללעם איז איינס פון די דריי זאכען: פערפוילט ווערין, פערברענט ווערין אדער שטארבען. דער געשטארבענער ווערט אויך נאך דעם טויט פערפוילט. דאס פוילען און דאס ברענען האב איך שוין אויבען ערקלעהרט דאס עס איז גאר איינע חעמישע פעראייניגונג פון דעם זויערשטאף. דערפון פערשטעהט זיך אז דאס ענדע פון די קערפער איז באמת גאר ניט קיין סוף, נור איינע אנדערונג, דאס הייסט: דער קערפער וואס אונז דאכט זיך אז ער איז צו גרונדע געגאנגען און עקסיסטירט שוין ניט מעהר אויף דער וועלט, איז אין אמת ניט פערלארען געווארען, ער האט זיך נאר פעראנדערט און פערטוישט. אין איין אנדערען קערפער, פריער איז ער געוועזין צום ביישפיל — האלץ, און נאך דעם ווי ער איז פערברענט אדער פערפוילט געווארען הייסט ער שוין גאר קויהלענזייערע. די קויהלענזייערע ווערד אלזא פולל די גאנצע וועלט, דען פון אללעם ווערד דאך קויהלענזייערע, און עס קען דאך לויט דעם זיין, אז די גאנצע לופט וואס ארום אונז וועט ווערען בלויז קויהלענזייערע און מיר אללע וועלין מוזען אין איין מינוט שטארבען אין דער שטיקענדער לופט. אבער עס איז דאך ניט אזוי, דען מיר לעבען שוין אויף דער וועלט פיל טויזענדער יאהרען און די לופט איז דאך אימער ריין און גוט צו אטהמען (אויסער אין חדר אין א קליין שטעדטעל וואו דער רבי האלט תמיד פערמאכט די טהירען מיט די פענסטער און די רביצין קאכט אין דעם אויווען וואס רייכערט זיך). וואו־זשע קומען אהין די מענגעס קויהלענזייערע וואס ווערד בעשאפען אזוי פיעל אויף יעדען טריט און שריט אין יעדער רגע? אמת מאקי אז א גרויסער טהייל (דער טהייל וואס ווערד בעשאפען פון די פערפוילטע קערפער) געהט אראוף אין דער לופט צוזאמען מיט דער פארע וואס געהט אימער אויף פון דער ערד, און פון דארט פאלט ער אראפ מיט דעם רעגען און ווערד איינגעזאפט אין דער ערד, און נאכהער געפינען מיר איהם אין די מינעראל־וואסער אדער אין אנדערע קערפער וואס ווערין געגראבען פון דער ערד. אבער דעסטוועגין בלייבט דאס גרעסטע טהייל פון

דער קויהלענזייערע צערשפרייעט אין דער לופט , און וואו־זשע קומט עס וואס די לופט איז דאך אימער ריין ? מען קען דאך ניט זאגען אז די קויהלענזייערע געהט ארויף גאנץ הויך, העכער ווי די אטהמאספארא *) , דאס הייסט זי ווערד צושפרייעט איבער דער לופט, דען די ערד וואס ציהט צו זיך צו אללע קערפער וואס ארום זיך, ציהט אויך די לופט און די קויהלענזייערע , אזוי אז עס איז אונמעגליך די קויהלענזייערע זאל העכער זיין ווי די אטהמאספארא. אזוי ווי עס איז אונמאגליך אז דאס האלץ זאל שווימען , עבער פון דעם וואסער און עס זאל גאר ניט אנ־ריהרען דאס וואסער . וואו־זשע דען קומט אהין די קויהלענזייערע פון דער לופט ? —

אט הערט, וועל איך אייך ערקלעהרין ווי אזוי די געלעהרטע גיבען אונז די זאך צו פערשטעהן : דען אקוראט אזוי ווי די אללע אנדערע קערפער האבען זיך פערביטען אויף קויהלענזייערע , אזוי אויך די קויהלענזייערע אליין פערטוישט זיך צוריק אויף איין אנדערן קערפער, אדער גאר דייטליכער געזאגט : עס ווערד פון איהר צוריק דאס וואס איז פריהער געוועזין : עס ווערד פון איהר צוריק — קויהלען . — די אללע קויהלען וואס געפינען זיך אין די געוואקסע, ווערען געבאהרען פון די קויהלענזייערע וועלכע איז צערשפרייעט אין דער לופט. די געוואקסע שאפפען צוריק ארויס פון דער לופט די קויהלענזייערע אקוראט ווי די לעבענדיגע קערפער אטהמען אין זיך אריין די לופט, נאר דאס איז דער אונטערשייד צווישען זיי ביידע, צווישען די לעבענדיגע קערפער און די געוואקסע : די לעבענדיגע ברויכען צום ניטצען דען זויערשטאף , און די געוואקסע ברויכען פון דער קויהלענזייערע די בלויסע קויהלען אדער דען קויהלענשטאף , און דען זויערשטאף לאזען זיי צוריק פריי אין דער לופט, אקוראט אזוי ווי די לעבענדיגע קערפער לאזען צוריק אין דער לופט די קויהלענזייערע מיט דער פארע . די געוואקסע שלינגען איין פון דער לופט די קויהלען און מאכען פון זיי פערשיידענע מאטעריאל : דער בוים נעמט דאס האלץ פון די קויהלען , די תבואות נעמען פון זיי דאס מעהל, די פירות פון די בוימער נעהמען פון זיי דען צוקער, און אזוי אללע געוואקסע נעהמען פון דעם קויהלענשטאף דאס מאטעריאל וועלכעס ווערד געמאכט פון קויהלען אדער דאס וואס איז קויהלען .

אויף דעם אופן קומט אויס אז די גאנצע מענגע קויהלענזייערע וואס ווערד צערשפרייט אין דער לופט, ווערד גלייך פערשלונגען דורך די געוואקסע און דארט בלייבען די קויהלען, און דער זויערשטאף געהט צוריק ארויס אין דער לופט און זי ווערד צוריק ריין און גוט צום אטהמען . די געוואקסע קענען אלזא הייסען „רעווינפעקציאנס־מאשינע" , דאס הייסט : איינע מאשינע וועלכע רייניגט די לופט און מאכט זי גוט און געזונד. די געוואקסע שלינגען די קויהלענזייערע נאר ביי טאג ווען די זונן שיינט. —

יעצט נאך די אללע ערקלעהרונגען, נעהמען מיר איין שטיקעל קויהל און לאמיר נור זעהען וואס עס האט זיך געקענט דאמית טהוען צייט עס איז בעשאפען געווארען ביז היינט . פאר טויזענדער יאהרין קען זיין אז איין גאנצער וואלד מיט גרויסע בוימער איז אייך געזונקען אין דער ערד (דורך ערד־ציטערניש) און פערדעקט געווארען מיט אסך ערד, און דורך דער גרויסער משא פון ערד זענען די ביימער היים געווארען , און דורך דעם

*) אטהמאספערא הייסט : די לופט וועלכע מיר אטהעמען . זי געפינט זיך ארום דער גאנצער ערד ביז אגעוויסע מאסס אין דער הייך פון איהר , וואס דארט ווערד די לופט אימטער דינער און פיינער , אז די אללע בעשעפעניש פון אונזער וועלט קענען דארט ניט לעבין .

ביסעלע פייכטיגקייט וואס אין זיי איז געוועזען, דאס הייסט: דורך דעם ביסעלע זויערשטאף וואס האט זיך געפונען אין דעם וואסער פון די נאסע ביימער*), האבען די ביימער לאנגזאם געברענט, אדער אזוי ווי די געלעהרטע רופען דאס: זיי האבען זיך חעמיש פעראייניגט אונ עס איז געווארען פון זיי קויהלען. איטצט געהמען מיר איין שטיקעל קויהל פון די וואס זענען בעשאפען געווארען אין אזא לאנגע צייט אין דער ערד, אונ מיר לייגען דאס אויף דעם קוימען אדער אין דעם אויווען. דאס שטיקעל קויהל ווערד פערברענט אונ עס צערשפרייט זיך אין דער לופט מיט דעם רויך. די געוואקסע נעהמען עס צו זיך אונ מאכען דערפון וואס זיי ברויכען. די געוואקסע האבען א סוף איינס פון די ביידע: אדער זיי ווערען פערפוילט אדער זיי ווערען אויף געגעסען דורך לעבענדיגע קערפער. אויף דעם לעצטען פאל ווערד פון דער קויהל אין לעבענדיגער קארפער, דען די שפייזע ווען זי קומט אין דעם לעבענדיגען קארפער, בלייבט זי ניט אזוי ווי פריהער, נאר עס ווערט פון איהר מאטעריאל פון דעם לעבענדיגען קארפער זעלבסט, אלזא פערשטעהט זיך אז די קויהלען ווערען אויך געברויכט צום קויהלען מאטעריאל וואס געפינט זיך אין דעם לעבענדיגען גוף. דער לעבענדיגער קארפער שטארבט אונ ווערד פערפוילט אונ עס ווערד פון די קויהל צוריק קויהלענזייערע צערשפרייט אין דער לופט. אונ אפילו בשעת דער קארפער לעבט נאך, מאכט זיך אין איהם פון די קויהלען פיעל קויהלענזייערע דורך דעם אטהמען. נאכהער ווערד צוריק די קויהלענזייערע פערשלונגען דורך די געוואקסע אונ עס ווערד פון איהר צוריק געוואקסע, עס קען זא גאר צוריק ווערין איין בוים אונ ער ווערד ווידער איינגעזונקען אין דער ערד אונ אין הונדערטער יאהר שפעטער געפינען מיר ווייטער שטיינקויהלען אין דער ערד, אונ אויף דעם אופן קומט אונז דייטליך ארויס אז די קויהלען ווערען מגולגל פון איין קארפער אין אנדערן, פון דעם בוים אין איין שטיין (שטיינקויהלען), פון דעם שטיין אין דער לופט, פון דער לופט אין ווייץ, פון ווייץ אין איין לעבענדיגען קארפער, אונ אזוי ווייטער. אויף דעם זעלבען אופן קען מען אויך פערשטעהן די פאקוסען וואס די קויהלען מאכען אויף דער וועלט: דא ליגען זיי טיעף בעגראבען אין דער ערד אונ קענען זיך ניט רירהען אונ דארט פליהען זיי ארוים מיט דעם רויך פון קוימען אונ הייבען זיך אויף ביז אין די וואלקענס אונ מאכען שנעללע רייזען איבער דער גאנצער וועלט. דא מיאוסט מען זיך מיט זיי אונ מען וויל זיך צו זיי ניט צורירהערען כדי מען זאל זיך ניט איין שמירען, אונ דארט זוכט מען איין קליין שטיקעלע אונ מען צאהלט דאפיר טויזענדער אונ מען מאכט דערפון די שאנסטע צירונג. דא זיצט איינע יונגע דאמע אונ שמעקט א שיינעם בוקעט וואס מען האט זי מכבד געווען אין איהר נאמענסטאג, אונ ווייסט ניט אז די בלומען זענען געבוירען געווארען פון דעם פערפוילטען מאטעריאל מיט וועלכען זי מיאוסט זיך שטארק אונ קען דארויף ניט קוקען. דא קושט איין פאטער זיין זאהן אונ ווייסט ניט אז עס קען זיין אז ער קושט גאר זיין שונא'ס פלייש, פון וועלכען עס איז געווארען מאטעריאל פיר זיין זאהנס קארפער. דאהט עסט דער העדר דעם געשמאקען ביפשטיקס, וועלכער איז געווארען געמאכט פון זיינע עלטערענס פערפוילטע פלייש. מיט איין ווארט געזאגט: גאטטעס וואונדער זענען פערבארגען אונ קיינער ווייסט זיי ניט. דא ווערד פון דעם מערדערס קארפער די קויהלענזייערע וועלכע קומט אין מינעראלוואסער צו היילען

---

*) איך האב שוין אויבען ערקלעהרט, אז דאס וואסער ענטשטעהט פון זויערשטאף אונ וואסערשטאף. —

פיעל קראנקע, אונ דארט ווערד פון דעם וואהלטהאטיגענס קארפער מאטעריאל אויף שטריק מיט וועלכע מע בינדעט אדער העננט אויף דעם גנב, אדער מיט וועלכע די גזלנים בינדען איין אונשולדיגען מענשען אום איהם צו בעראבעווען אדער גאר דער הרגענען? ווער ווייסט אויב עס איז ניט געווארען פון דעם גרויסען חכם „קופערניק" עפעס אשוטה וואס רעדט זיך אונ אויך אנדערע איין, אז די חכמה ניצט גאר ניט אויף דער וועלט. אדער ווער ווייסט אויב דער זעלבער פרעה פון אברהמ"ס צייטען איז טאקי ניט געוועזן דער זעלבער וואס אין משה"ס צייטען, אונ אפשר גאר דער זעלבער איז געווארען דער נאך המן הרשע אונ צום סוף גאר שטאקקער אונד דער גזלן. —

שלום פון אללעם איז, אז די זעלבע קויהלען וואס גאטט האט בעשאפען אין דער איינענער צייט מיט דער וועלט, די זעלבע קויהלען געפינען זיך ביז היינט אויף דער וועלט, עס איז צו זיי ניט צו־געקומען אונ אויך ניט וועניגער געווארען. אללעס וועקסעלט זיך בלאם, אבער עס ווערד נישט פערלארען. די לעבעדיגע שטארבען, די טויטע ווערען לעבעדיג. (החיים למות והמתים לחיות), אונ די וועלט בלייבט אימער די זעלבע (והארץ לעולם עומדת).

מיכל וועבער.

די הויזליכע מעדיצין.

פערפאסט פאן

דאקטאר מ. זוסמאנאוויטש.

1) מאזלען.

פון וואננען נעהמט זיך דיעזע קראנקהייט.

עס איז נאך אין אונזער צייט ניט פעסט געשטעלט, וואס פאר גיפט־אייעלעך רופען ארויס דיעזע קראנקהייט, נאר אז מיר האבען צו טהון מיט זיי, דאס הייסט אז נאר זיי זיינען אין דעם די הויפט־אורזאכע איז קיין צווייפעל. פערשטעהען וועלען מיר דאס פאן פאלגענדעם: ערשטענס, אויב אקינד האט זיך אנגענעהמען (אנגעשטעקט) פון דעם מאזעל־קראנקען, ווערד עס ניכט באלד קראנק, נאר אין 8 אדער אין 10 טאג ארום, ד. ה. די גיפט־אייעלעך קענען אין קלייגער מאס ניט באלד אנהייבען צו ווירקען, זיי דארפען זיך פערמעהרען אזוי פיעל אז זיי זאללען שוין שעדליך ווערען פאר דעם גוף. צווייטענס, אגעזונדטער מענש קען איבערטראגען דען גיפט אויף זיינע קליידער איבער אמייל (אבער ניט געגען דעם ווינד) פון אקראנקען צו איינעם געזונדטען, אונ אליין בלייבט ער געזונד. געוויסט אויב ער האט שוין קינדווייז געקרענקט אויף מאזלען: אלזא זעהען מיר אז דער ווינד קען דען גיפט אראפטרייבען פון די קליידער, ד. ה. דער גיפט האט שוין אין זיך איין איינגעשאפט איבערגעטראגען צו ווערין, ווען ניכט זא, וואלט געוועזן אלץ־איינס. ד. ה. אפילו געגען דען ווינד וואלט מען אויך געקענט איבערטראגען דען

גיפט אויף איין ווייטען אָרט. דריטענס אויב איין געזונד קינד שפּילט זיך אין איינעם מיט אַ מאָזעלדיגען, אַזוי ווערט ער אויך אויף דעם 10 טען אָדער 14 טען טאָג קראַנק אויף מאָזלען, אָבער ניט אויף איין אַנדערע קראַנקהייט (פּאָקען אָדער טיפוס).

„די אַנפאַלל־צייט געדויערט 10—14 טעג". דאצו האָבען מיר געוויסע ביישפּיעלע, וועגען וועלכע עס שרייבען גרויסע פּראָפעסאָרען; אַזעלכע ביישפּיעלע קען אויך אויפקלייבען יעדער מענש אויב ער וועט וועלען גוט ערפאָרשען וויאַזוי איז זיין קינד קראַנק געוואָרען אויף מאָזלען.

1) אויף איין אינזעל, אויף וועלכען מען האָט שוין 65 יאָהר פון מאָזלען ניט געהערט, איז געקומען אַ קראַנקער מיט מאָזלען, אין 14 טאָג אַרום זיינען עטליכע אין זיין אייגענעם הויז קראַנק געוואָרען (אויף מאָזלען). פון די עטליכע האָבען זיך אָן געשטעקט אויך אַנדערע, און אַזוי זייט 7 חדשים זענען פון 7780 איינוואוינער קראַנק געוואָרען 6 טויזענד מאַן. צווישען זיי — ווי עס פערשטעהט זיך — זיינען געוועזען קינדער פון עטליכע חדשים ביז זעהר אַלטע לייט.

אויב ביי אונז האַלט מען דאָס בלויז פאַר אַ קינדער־קראַנקהייט, איז עס נאָר דאַרום, ווייל די ערוואַקסענע מענשען האָבען זיי שוין איבערגעטראָגען קינדווייז, און אויב ניט, זענען זיי ניט זיכער אויך קראַנק צו ווערען אויף מאָזלען *). עס טרעפט זיך אַז זעהר שוואַכע קינדער שטעקען זיך אין מאָזלען ניט אָן, ווייל די קראַפט פון די גיפט־אייעלעך איז שוין אַליין ניט זעהר גרויס, און ווען זיי געפינען נאָך ניט דערביי קראַפטיגע נאַפּטען ביי דעם קינד, האָבען זיי קיין קראַפט (כח) ניט זיך צו פערמעהרען און דאָס שוואַכע קינד קראַנק צו מאַכען אויף מאָזלען. דאָס זעלבע איז אַז דאָס קינד איז קראַנק אויף איין אַנדערע קראַנקהייט, דאַן וואַרט דער מאָזעל־גיפט איבער ביז דער קראַנקער ערהאָלט זיך און ווערד קראַפטיגער, און ערשט נאָכדעם ווערט דאָס קינד קראַנק אויף מאָזלען.

2) דער פּראָפעסאָר זשיבאַרד אויס מאַרסעל (אין פראַנקרייך) ערצעהלט פאָלגענדעס: איינער פון זיינע בעקאַנטע איז געוועזען אין לאָנדאָן, וואו ער האָט געהאַט איין פריינדס אַ קינד אין איינע שולע, אויף זונטאָג האָט ער גענומען דאָס יונגעל צו זיך אויף מאָהלצייט און האָט בעמערקט אַז דאָס יונגעל הוסט אַ ביסעל צו. נאָר ער האָט זיך געפיהלט פאָלקאָממען געזונד — און איז פערנאַכט צוריק אַוועקגעגאַנגען אין זיין שולע. אין 13 טאָג אַרום איז יענער בעקאַנטער אַוועקגעפאָהרען אין פּאַריז און האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף מיטטאָג ביי זיין שוועסטערקינד. ער האָט אַליין אויך אָנגעהויבען צו הוסטען און האָט גערעכענט אַז ער האָט זיך פערקיהלט אויף דעם וועג. דאָך איז ער דעם זעלביגען טאָג אַוועק נאָך מאַרסעל. אַז זיין מוטער האָט איהם אויף דעם אַנדערן טאָג בעגעגענט אויף דעם אייזענבאַן, האָט זי באַלד בעמערקט אַ רויטקייט אויף זיין פּנים און האָט איהם באַלד געבראַכט צום פּראָפעססאָר זשיבאַרד וועלכער האָט פעסטגעשטעלט אַז דאָס איז מאָזלען. אין 14 טאָג אַרום זיינען זיינע ביידע שוועסטערן אויך קראַנק־געוואָרען אויף מאָזלען. דורך בריעף האָט מען זיך ערוואוסט אַז יענער שילער אין לאָנדאָן האָט אויף מאָרגען נאָך דעם בעקאַנטענס אַוועקפאָהר בעקומען מאָזלען, דאָס הייסט אין 14 טאָג אַרום נאָך דעם מאָהלצייט, און אין פּאַריז איז זיין

*) אין דער עפּידעמיע פאָן היינטיגס יאהר אין פינסק איז צווישען מייגע מאָזעל־קראנקע געוועזען אייגע 34 יאהר אלט.

שוועכטערקינד ביי וועלכען דער מארסעלער נאסט האט זיך אפגעשטעלט אויף עטליכע שעה, אויך אין 14 טאג ארום נאך זייער בעוועגניש קראנק געווארען אויף מאזלען.

די ערשטע סימנים.

אין דער אנפאלל־צייט קען מען נאך גאר ניט דערקענען אויב דאס קינד איז קראנק געווארען אויף מאזלען. אמת אז צו די לעצטע צייט פון די 10 טאג בעקומט שוין דאס קינד עטוואס קאטאר אונ איז שוין ניט מיט אלעמען (האט אביסעל היטץ), אבער ווי עס געהט פארביי די אנפאלצייט, אזוי ווערד דעם קינד אלעס ערגער, דער קאטאר אין דעם נאז ווערד שטארקער, דאס קינד הייבט אן מעהר אונ מעהר ברענען (עס קען איהם פריהער אויך טרייבען די קעלט אדער ניט), דער קאטאר געהט איבער אויף די אויגען (זיי טרערין אונ הייבען אן מורא האבען פאר דעם שיין) אונ ער לאזט זיך אראפ אין האלז אונ טיפער אין די לונגען (הוסט־צו), עס שפארט איהם אויף ברעכין. דיעזע סימנים קענען אפילו זיין ווען דאס קינד האט זיך גאר גלאט פערקיהלט אונ ניט גאר ביי דעם אנהייב פון מאזלען אליין — דאך דארף מען זיך שוין אביסעל אן־שטויסען מיט וואס מיר וועלען האבען צו טהון, אויב עס הערט זיך שוין מאזלען אין שטאדט: „שוין אין דיעזער צייט אז דאס קינד שפיעלט זיך נאך אפילו צווישען זייגע חברים, איז א סכנה זיך אנצושטעקען (אנגעהמען פון איהם)". צייט אין 3 טאג, וועלכע מען רופט „די בעווייז־צייט", ווערד דאס וואס מיר האבען יעצט בעשריבען אלץ שטארקער אונ שטארקער. דערביי זעהען מיר פאלגענדעס: די אויגען זיינען רויט, זיי האבען זעהר מורא פאר דעם מינדעסטען שיין, טרערען פליעסען פון זיי אן איין אויפהער אונ עס פיהלט זיך אין די אויגען א גרויסע ברענעניש, דער נאז איז פערשטאפט אונ עס רינט פון איהם שטענדיג א סך העללער געזאלצענער שליים. אין דעם שטערין שפירט דער וועהטאג. דאס קינד ניעסט אהן איין אויפהער ביז עס הייבט א מאהל אן גיין בלוט פון דער נאז. טיעף אין מויל קען מען שוין יעצט בעמערקען רויטע פינטעלעך, צו וועלכע מען דארף זיך גוט צוקוקען. אזוי ווי עס איז שווער אין דער נאז, אזוי איז אויך שווער אין האלז. די שטימע (קול) ווערד זעהר הייזעריק אונ גראב. דער הוסט ווערד פאלקאממען ענליך צו קרופ־הוסט, וועלכער ערשרעקט פיעל די אומרוהיגע עלטערן, ווען עס הייבט נאך אן פלוצלונג ביי נאכט צו שטיקען דאס קינד. דיעזען הוסט מוזען מיר בעטראכטען ווי דען פאלשען קרופ, ווייל זעהר זעלטען טרעפט עס, אז עס זאל דערביי זיין דער אמתער האלז־קרופ.

דיעזע בעווייז־צייט קען געדויערען אויך מעהר ווי 3 טעג. אפילו איין וואך אונ מאנכעס־מאל אויך בעהר *), דערביי שטייגט די היטץ זעהר הויך נאך דעם ערשטען טאג, דערנאך פאללט זי א ביסעל יעצט, אונ אין אנדערע פאללען טרעט זי גאר אפ, ביז עס הייבען זיך שוין אן אויסצושיטען רויטע פינטעליך אויף דעם געזיכט (פנים). ביים אויס־שיטען ווערד ווידער די היטץ זעהר גרויס אונ נאך גרעסער ווי אין ערשטען טאג.

די צייט פאר אויסשיטען די מאזלען.

אזוי ווי מיר האבען שוין געזאגט אז אין דעם לעצטען טאג פון דער בעווייז־צייט (פו

---

*) די סימנים זענען אמאהל אזוי גרינג אונד די היטץ אזוי קליין, אז מען דארף זיין פיעל געניעט זיי צו ערקענגען.

די ערשטע סימנים) שטייגט די היטץ זעהר הויך. שוואכע קינדער פון גערוהען־שוואכע עלטערן, קענען פון דער היטץ דערביי בעקומען די „קינדערשע זאך" (קאנוואולסיע) — און עס ווערד בעשאטען דאס פנים (געזיכט) און אויך דער גאנצער קאפ אונטער די האאר מיט מאזלען, דאס הייסט: מיט קלענערע אדער גרעסערע פלעקקען, יעדער פלעק איז איידעל־רויט, קוים העכער פון דער געזונטער הויט. איינגע פלעקקען זיינען קיילעכדיג, אנדערע זיינען לאנגלעכיג, די גרייס פון זיי איז פון איין ארבעס באבעל (בויהנען), זייער ראנד איז ניט גלייך און געהט אביסעל געפרענזעלט. אין דעם מיטטען פון יעדען פלעק זעהט זיך איין טונקעל־רויטעס פינטעלע ווי א קליין שפיטץ־קעפעל די גרייס. אויף דעם פנים גיעסען זיך די מאזעל־פלעקקען מעהרטהיילס צונויף, דאך ניט אזוי שטארק אז מען זאל ניט קענען בעמערקען זייערע גרענעצין: די רויטקייט איז אמאהל גוט טונקעל און צו מאהל העללער ווי עס טרעפט זיך. אויב עס טרעפט זיך אז די ערשטע פלעקקען זאלען זיך בעווייזען אויף דעם האלז אודער אויף דער ברוסט — איז דאס גרייליך זעלטען. מען קען זאגען אז שטאנדיג בעווייזען זיך צום ערשטען די מאזלען אויף דעם קאפף (געזיכט און אונטער די האאר), און פון דאנען געהען זיי ביסלעכווייס אראפ אויף דעם גוף (קערפער) און אויף די ארעמס און וויטער אויף די פיס: דא זיינען זיי שוין זעהר שיטטער און קוים צו בעמערקען. עס מאכט זיך אמאהל אז אויף דעם גאנצען גוף זיינען די פלעקקען אזוי ווענינ און אזוי בלייך אז מען קען זיי גאר פערזעהען און מיינען אז זיי זיינען גאר ניט געוועזין, און ווידער פערקעהרט, זיי קענען זיין אזוי געדיכט אנגעשאטטען און אזוי דונקעל (בלויליך) אז מען קען ניט־וויסענדיג זיי אננעהמען גאר פאר שארלאך־פלעקען (שקארלאטינע).

דאס אויסשיטען קען געדויערען אז די היטץ איז זעהר שטארק, ניט מעהר ווי 12 שטונדען. מעהרטהיילס אבער געהט דאס אויס־שיטטען לאנגער אדער קערצער זייט 2-טאג. אלזא קומט עס אויס אז אויף דעם פינפטען טאג (3 טעג בעוויז־צייט און 2 טעג פון דעם אויס־שיטטען). ווען דער גאנצער גוף איז שוין בעפלעקט, איז צייט נאך 24-שטונדען פאללט די היטץ אפ, און אין גיך־גיכע פאללען מילדעט די היטץ גאר אוועק אפילו אז עס בעווייזען זיך נאך די לעצטע פלעקקען, און דאס קינד הייבט שוין אן ניט זעלטען צו שטיפען און ערפרייעט די עלטערן, ווי אפאללקאמען געזונד קינד. דאך איז דער הוסט און דאס ניעסען און די אנדערע סימנים פון קאטאר נאך פארהאנען. אמת עס ווערד אללעס פיעל גרינגער, דער הוסט ווערד ווייכער (נאסער), דער קול (שטימע) רייניער און איידעלער, די נאז ווערד פרייער פון שליים און דאס קינד ניעסט ניט אזוי אפט. נאך איינע צוויי טעג, דאס הייסט: אויף דעם דריטטען אונד פירטען טאג, פון יענעם טאג ווי עס האבען זיך בעוויעזען די ערשטע פלעקקען, ווערין שוין אויך די לעצטע פלעקקען בלאס אדער פערפאללען אין גאנצען, און אויף דעם גאנצען קארפער בלייבען זעהר איידעלע צייכענס פון די געוועזענע פאקען, דאס רופט מען: „די מאזלען האבען שוין אפגעבליהט". אין גוטע פאללען קען עס אויסקוממען אויף דעם 8-טען אדער 9-טען טאג פון אנהייב קרענק.

אויף די ארטער וואו עס זענען געזעססען די פלעקקען געפינט מען שוין איידעלע אפגעשאהלטע הויט ווי קלייען. מיט איין ווארט: עס קוממט „די שאהלונגס־צייט". בעמערקען קען מען עס מעהר אויף דעם פנים און איבערהויפט אויף טרוקענער הויט. אויב דער קראנקער האט אונטער־געשוויצט, איז עס ניט זעהר צו בעמערקען. אזוי געדויערט אללעס נאך עטליכע טאג, און זייט 2 וואכען פון דעם אנהייב דיעזער קראנקהייט, קען

מען רעכענען דעם קראנקען פאללקאממען געזונד .

איינינע שלעכטע סימנים אונד שווערע פאללען פאן מאזלען .

אויב עס וואללט אין לעבען אללעס אזוי גוט צו־געגאנגען ווי גלאטט עס שרייבט זיך אין בוך , וואלטען אללע מאזלען־קראנקע , גיך אונ גרינג געזונד געווארען , אמת אין אללגעמיינעם איז דיעזע קראנקהייט מעהר־מהיילס גרינגער ווי אנדערע , אז די עפידעמיע (מגפה) פון מאזלען געהט גרינג , שטארבען פאן הונדערט קראנקע פון 3 ביז 5 , אונד דערהויפט זעהער קליינע אונ שוואכע קינדער וואס זיינען יונגער פון 3—4 יאהר . עס קען אבער זיך מאכען אז פון הונדערט זאללען אוועק שטארבען 30 . אין דעם איז שולדיג ניט דער מאזעל־גיפט אליין , ווי יענע קראנקהייטען וואס שלעפפען זיך־צו צום מאזעל־קראנקהייט גראד ווען עס הייבען אן אוים צו שיטען די פלעקקען , אויך אין דער צייט ווען די פלעקקען בליהען , אונד אויך שפעטער , אז דאס קינד הייבט שוין אן גענעזען צו ווערדען .

ווענען דעם הוסט ביי מאזלען האבען מיר געזאגט אז מען דארף איהם בעטראכטען ווי איינעם פאלשען קרופ , דאך מאכען זיך איינינע שלעכטע עפידעמיעס פון מאזלען , ביי וועלכען עס האפט אן דער אמת'ער האלז־קרופ — עס פערשטעהט זיך ווי שלעכט עס איז . אויסער דעם אין דעם אויס־שיטען אליין פון די מאזלען , איז די קראפט פון דער היטץ ניט אין אללע עפידעמיעס אונ ניט ביי אללע קינדער גלייך . די היטץ קען אמאהל שטיינען אזוי הויך אונ האלטען די גאנצע צייט פון אויסשיטען אזוי לאנג , אז דאס הארץ קען עס ניט אויסהאלטען , עס ווערד מיד פון גרויסער ארבייט אונ ענדליך זאגט עס זיך אפ צו דיענען אונ שטעלט זיך אפ אויף אייביג . אויך קעננען די פלעקקען זיין אנגעפיללט מיט צופיעל בלוט וועלכע קען קאליע ווערדען , אונ די פלעקקען ווערען שווארץ , נאר אויב דאס קינד פיהלט זיך גוט איז דאס אויך ניט אזוי שרעקליך (זעה קאפ' 2 שווארצע פאקקען) .

דער כלל איז : „אויב אויף דעם פינפטען טאג (צום ענדע פון דעם אויסשיטען) פאללט די היטץ ניט אפ , איז עס א וואהרער צייכען אז עס הויבט זיך אן א געפעהרליכע אינוועניגסטע קראנקהייט" זעהר שלעכט איז אז די בלוט ווערד אזוי פיעל איבער געאנדערט אז דאס קינד ווערד זעהר אפגעשוואכט , עס קען ניט ריהרען מיט קיין איינציג גליד . זיינע געדאנקען זיינען פערטומעלט , אונ פון נאז אוך פון האלז אונ פון די געדארעם הייבט זיך אן צו גייען בלוט , אזוי ווי אויך אין דעם אורין , אויב ניט דיעזע פעהלערען קעננען אויך ענטצינדעט ווערען די אויגען אונ דורך־פיילען , אונ דער קראנקער קען פערלירען איין אדער ביידע אויגען . די אייגענע ענטצינדונג קען איבער־געהען אין דיא אויערען , אונד ער קען טויב ווערען אויף א צייט אדער אויף שטענדיג . מען קען אויך אין גאנצען פערליערען דעם קול (שטיממע) .

פאר זעהר יונגע קינדער איז זעהר שווער איבער צוטראגען , ווען דער מאזלען־קאמאר געהט איבער אין די לונגען וועלכע ווערען פיעל מאהל ענטצונדען דורך אונ דורך . קיין טהייל פון דעם גוף (מאגען , לונגען , ניערען , הארץ , לעבער , מילץ , דער מאגען אונד געדערעם) איז ניט בעווארענט ניט ענטצונדען צו ווערען . אז עס טרעפט ח"ו א שטרענגע עפידעמיע פון מאזלען , געוואהנליך מאכען די עלטערן שולדיג אדער דעם דאקטער אדער מעהרטהיילס זיך אליין ; זיי מיינען אז זיי האבען מן השמים פערקילט די מאזלען , ווען אפילו אין דער וואהרע האבען זיי געשטיקקט דאס קינד אין א ווארמען צימער

און אפילו ניט צו געלאזט פרישע לופט. וואס דאס אליין איז שוין זעהר שעדליך פאר דעם קראנקען. דער עולם מיינט אז ווען די מאזלען בעהאלטען זיך פלוצלונג, איז דאס א סימן אז מען האט זיי פערקיעלט — ניין! דאס איז ניט אמת. די מאזלען־פלעקען זיינען דאך בארום זיכטיג רויט, וואס צו זיי פליעסט־צו פיעל בלוט פון אינוועניג. אלזא ווען עס הייבט זיך אן טיעף אין גוף איין ענטצינדונג, געוויס נעהמען די ענטצינדעטע־ערטער צו די בלוט פון דער הויט צו זיך. ווייל יעדעס ענטצינדונג בעשטעהט אין דעם וואס דאס בלוט פליעסט אהין צו אין גרויסער מאס, און דערביי ווערען די פלעקען ווייניג זיכטיג, ד. ה. זיי פערשווינדען. אלזא אללע דיעזע שווערע פאללען זיינען ניט געווענדעט אן אונז. אויב די עפידעמיע איז זעהר שטרענג, שאהנט זי ניט אפילו דיעזע קינדער וואס זיינען אין דער רייכסטער און ריינסטער פפלעגע, זאל אפילו זיין אין א קאניגליכען הויז.

אונד אז דאס קינד געהט שוין ארויס פון די מאזלען, איז אויך פיעל געווענדעט אן דעם, צי עס איז נאך עטוואס איבערגעבליבען קראנקליכעס אין זיין קערפער, וואס קען זיך אזוי שטיללערהייד ציעהען און ציעהען, און ענדליך פריהער אדער שפעטער איהם אוועקנעהמען פון דער וועלט. עס מוז אנגעוויזען ווערען אויף דיעזע נאכפאלגענדע כראנישע (לאנג־דויערנדע) קראנקהייטען.

1) דער הוסט פערבלייבט, ווערט א מאהל גרינגער און צייטען־ווייז שטארקער, און אזוי ווערט איין לאנג־צייטיגער ברוסט־קאטאר וועלכער פערקירצט די יאהרען.

2) אויב עס איז געוועזען איין לונגען־ענטצינדונג און איז ניט אין גאנצען אויסגעהיילט געווארען, געהט עס איבער ביסלעכווייס אין שווינדזוכט (טשאחאטקא). ביי שוואכע קינדער קוממט עס פאר ניט זעלטען.

3) עס קעננען פערבלייבען אללערהאנד אויגען־קראנקהייטען, עס רינט שטענדיג פון די אויגען, עס ווערט איין האסליכער שטינקענדער נאז־קאטאר, עס קען פערבלייבען איין געדארעם־קאטאר. דער שקראפיל וואס איז פאר דעם מאזלען ניט קענטיג געוועזען, בעווייזט זיך נאך די מאזלען זעהר שטרענג (זאלאטוכע אדער גאלד־קרענק, שקראפיל).

4) איניגע ביינער קעננען אנהייבען ביסליך־ווייס פוילען,

5) עס קעננען צו־פאללען זעהר שווערע נערווען־קראנקהייטען (די פאללזוכט, הולה־נופלים).

6) עס קען אויס־פוילען א וואנגע (באק) פאן נאססען בראנד.

ענדליך איז וויכטיג צו וויססען אז דער חבר פון מאזלען איז דער קייך־הוסט (קאקליוש). ווען עס געהט ארום איבער דער שטאדט מאזלען, געהט ניט זעלטען מיט אויך דער קאקליוש און קעננען מעהר־טהיילס איינס נאך דעם אנדערן אנפאללען אויף איינעם אונד דעם זעלבען קראנקען. אזוי ווי דער דיפטעריט געהט אין איינעם מיט שקארלאטינע.

„די פפלעגע". דאס וואס מיר האבען גערעדט וועגען פריהערדיגע אנשטעקענדע קראנקהייטען, געהערט אויך צו מאזלען. נאר אזוי ווי געוועהנליך איז דיעזע קראנקהייט גרינגער ווי יענע. האט זיך דער עולם געמאכט א מנהג אומיסטען פיהרען די געזונדע קינדער צו די קראנקע, אז זיי זאללען גיכער אנשטעקען, אום זיי זאללען גיכער פטור ווערען פון מאזלען; דאס מוזען מיר בעטראכטען. אזוי ווי מיר האבען געזאגט, קעננען די

עפידעמיעס פון מאזלען דורכגעהן זעהר לייכט, אבער ניט זעלטען מיט אלערליי שווערע מיט־קראנקהייטען, צום ביישפיעל: מיט טיעפע ברוסט־קאטארען, מיט שטרענגע לונגען ענטצינדונג, מיט מארך־ענטצינדונג, מיט שווערע אויגען־ענטצינדונג אונד זא ווייטער. אלזא אויב מען הערט אז די עפידעמיע איז איינע גרינגע, איז נאך דיעזער מנהג צו דערליידען, אפילו קריגען אין פייער אריין אהן א נויט — ווייסען מיר ניט דעם געשמאק. אבער אז די עפידעמיע איז אשטרענגע, דארף מען טוהן דאס זעלבע וואס מיר האבען געראטהען ביי דער פפלעגע פון דיפטעריט. מיט איינעם ווארטע: אפהיטען ווי עס איז נאר מעגליך. אונ ווי ביים קינד בעווייזען זיך נאר די ערשטע אפילו צווייפעל־האפטע סימנים, זאל מען איהם באלד אפטהיילען פון די געזונדע.

געהען נאר די מאזלען רעגעל מעסיג, דארף מען זיך איבעריגענס ניט אריינמישען, נאר עס איבערלאזען צו דער נאטור. אבער איך מיין ניט אז מען זאל זיך גאר אפזאגען פון דער היקף. דען ביי דיעזע קראנקהייט טרעפפען זיך אזוי פיעל פאקטען, וועלכע קענגען געפעהרליך זיין אויף ווייטער, אז גאר ניט טוען איז דא עבען אזוי נאריש ווי צו־פיעל צו טוהן. אלזא די וואס געהען ארום דעם קראנקען דארפען געדענקען פאלגענדעס: אז שטיקקע דאס קראנקע קינד אין צימער די גאנצע צייט אונ ניט בענייען די לופט „טאר מען ניט!“ דורך דעם וועט די קראנקהייט פיעל גרינגער זיין אויסצוהאלטען. אין גוטען וועטער דארף מען דריי מאהל אין טאג אויפ־עפענען די פארטקע אויף איינע האלבע אדער גאנצע שטונדע, דער ביי אדער מען טראגט איבער דאס קינד אין א אנדערן צימער אדער מען פערשיצט דאס בעטער מיט איין פארהאנג אדער מיט א שירמע (אין פאלניש הייסט עס פאראוואן) אונ דעם קראנקען אליין גוט איבער דעקקען. די ווארעמקייט פון דער צימער־לופט דארף זיין ניט נידריגער פון 13־גראד אונ ניט העכער פון 15־גראד*), אונ ניט אפשוואכען דעם קראנקען מיט איבעריגע ווארעמקייט, ווי דער עולם טוהט געוועהנליך אונ דער הויפט ביי מאזלען.

צייט צוויי וואכען האט מען מורא אפילו איבערצובייטען דעם קינד דאס העמדיל. דאס איז אויך אגרויסער פעהלער, ווייל אונריינינקייט איז איבעראל ניט געזונד, אונ ביים קראנקען איז עס נאך געפאהרליך.

דארום פערזיכער איך אז מען זאל זיך גאר ניט שרעקין. אויב די מאזלען ווערדען פערשוואונדען פון דער הויט איז אין דעם דאס פערקיהלען גאר ניט שולדיג: דאס קען ווערין אפילו אין דער גרעסטער שמוץ, אונ פערקעהרט, זיי קענין בלייבען אפילו ווען מען וואשט אפ דאס קינד אללע טאג מיט לויוואַרעמען (לעבליכען) וואסער. געוויס איידער מען בייט איבער דאס העמדיל דארף עס זיין אביסעל אנגעווארעמט, אונ דאס אנטהון אליין דארף געמאכט ווערין געשווינד, אז דאס קינד זאל ניט בלייבען לאנג הויל אונ נאקעט. דאס אפוואשען מיט ווארעמליכע וואסער (דאס בעסטע איז מיט אווייכען גריכישען שוואם) דארף אויך פערנעהמען ווי ווענינער צייט.

אויב דאס קינד האט מורא פאר דעם שיין, דארף מען האלטען די פענסטער פער־

*) אין היטץ-מעסטער קען קויפען אפילו דער געמיינסטער בעל הבית, אונ ווי אזוי אויף דעם צו ציילען די גראדען וועט שוין בעקאנט מאכען דער וואס פערקויפט זיי, מען זאלל בעטין „רעאָמורס־טערמאָמעטער“, ווייל עס איז נאך דא אנדערע חוץ רעאָמורס.

באנגען מיט אדיקקע זאך (אגריגע טוך).

וואס מען זאל איהם געבין צו עססען. ווען די היטץ איז ביים קינד זעהר גרויס, האט עס שוין אליין ווייניג לוסט צום עססען, דארום דארף מען איהם געבין וואס גרינגערס, עס איז פאר איהם גענוג אביסעל שיטערער בולזאן (א יוך) פון א הוהן אדער פון אטויב. מילך אויף דער העלפט צו־מישט מיט וואסער, מיט אשטיקקעל גוט־אויסגעבאקקענע חלה אדער זעממעל. אויב עס פערשפארט איהם אביסעל דעם מאגען, איז גוט צו געבין קאמפאט פון געקאכטע פרוכטען, פלוימען, עפפעל, בירען. אבער אז די היטץ איז ניט שטארק און דאס קינד פיהלט זיך ניט שלעכט, מעג מען איהם געבין ביינע־געבריה, (קאשע פון גוט אויסגעקאכטע רייז), אגוטע פליישזופע מיט צוויבאקען (סוכארען), ריינע מילך, פליישיגע אדער מילכיגע האבער־גריץ (קרופניק) אונד דעמט גרייכען. אויב דער מאגען איז גוט און דאס קינד וויל טרינקען, זאלל מען גאר אן שרעקק איהם געבין ריינע וואסער ניט קאלטע, נאר וואס שטעהט אנאכט אין שטוב, זאלכע פרישע וואססער לעשט איהם דעם דארשט. עס איז מארדעריש אן צו־גיססען דעם קינד'ס בויך מיט ווארעמס וואססער אדער זיסע טהעע, דען פון דעם דארשט עס איהם נאך מעהר און עס דריקט איהם אויף ברעכען און שוואכט איהם נאך מעהר אפ. אז די היטץ מיידעט אפ אין גאנצען, מעג מען ביסלעך־ווייס אנהייבען געבין דעם קינד עססען ווי געוואהנליך. וועגען דעם קורירען די מאזלען פערשטעהט זיך קען דא קיין רעדע זיין. איך מוז דא אבער רעדען וועגען זאלכע זאכען צו וועלכע דער עולם מוז געוואהנט ווערען, ווייל זיי האבען ליעב שטענדיג אז דער דאקטאר זאל געהן נאך דעם עולם'ס בעגעהר אפילו אין היילונג פון קראנקהייטען. שטענדיג האבען עלטערן מורא אז מען זאל ניט פערקיהלען מיט דעם היילען זייערע קינדערליך, דארף איך דא זאגען אז אין אונזערע צייטען דורך נייע מעטאדעס צו היילען, ווערען געזונד פיעל מעהר קראנקע ווי פריהער. אלזא אויב דער דאקטאר וועט געפינען אז מען דארף דעם קראנקען ביי זעהר גרויסע היטץ (און אפילו אויך ביי קלייגער) מאכען בעדלעך (וואנעס), זאל מען זיך קיינמאהל ניט שרעקען. די ווארמקייט פון דער וואססער און די צייט ווי פיעל דאס קינד זאל ליגען אין באדעל דארף זיין אין דעם דאקטאר'ס האנד. מיט באדלעך (פון 22 גראד ביז 27) האט מען אין אונזערער צייט געוויסס גערעטעט א שיינע העלפט פון זאלכע היטץ־קראנקע וועלכע וואלטען מיט 30, 40 יאהר צוריק, אהן דעם באד, אוועק געקומען פון דער וועלט (ביי שווערע מאזלען, שווארצע פאקען, שקארלאטינע, טיפוס א. ז. וו.). ווען מען מאכט דעם קראנקען דאס באדעל דארף דער דאקטאר זיין דערביי.

ווייטער אויב דעם קינד גרייפט־אן דער שלעכטער הוסט, דארף מען באלד לעגען ארום דעם האלז קאלטע נאסע טיכער (קאמפרעססען) ווי מיר האבען בעשריבען ביי האלז־קרופ, און שפעטער ווארמע טיכלעך בעדעקט מיט געוואנד אויף 6 שעה, און דער נאך זיי איבער־בייטען.

אויב עס הייבט א קורצער אטהעם און דאס קינד הייבט אן צו פרייבען מיט די נייסלעך (לונגען־ענטצינדונג), זאלל מען אנדרייבען לעגען אייז־קאלטע טיכער אויף דער גאנצער ברוסט, ביז מען וועט קענען בעקוממען דעם דאקטאר. די טיכער דארף מען בייטען אללע 5 מינוט. איך זאג אייך נאך איין מאהל: שרעקט אייך ניט עס צו טוהן, איהר וועט דאמיט נאר רעטטען אייער ליבעס קינד און איהר וועט אליין בעמערקען אז אונטער די קאמפרעססען וועט דאס קינד אין עטליכע שטונדען ארום שוין אזוי זיך ניט שטיקקען

און דער אטהעם וועט ווערען פרייער. און אויב די מאזלען האבען זיך בעהאלטען, וועלען זיי זיך ווידער בעווייזען. אויב די היטץ איז זעהר גרויס און דער קראנקער ווערד אלץ שוואכער, גיבט מען וויין (ועה דיפטעריט) און אויף דעם קאפף לעגט מען קאלטע קאמפרעסען.

„ווען ארויס־לאזען דעם קראנקען פון שטוב?“ — אז עס איז זאממער און שיינעס־וועטער אויף דער גאס, מעג מען דעם קראנקען ארויס לאזען שפאציערען, ווען ביים קינד האט די היטץ פאלקאממען אפגעטראטען. אבער ווען עס איז נאססע און קאלטע וועטערן, זאל מען זיך שטרענג היטען ביז עס איז שוין אין גאנצען פערביי געגאנגען די יאהרעס־צייט, און ביז דער מינדעסטער קאטאר איז פאלקאממען פערשוואונדען, און נאך דעם וואס מיר האבען געזאגט ווענען די נאך־קראנקהייטען פון מאזלען (זייטע 49) גידענקט, אז איהר זאלט זיך ניט פערלאזען אויף אייערע אייגענע מיינונגען. ווי אפטער דארף מען לאזען דעם קינד אונטערזוכען אין גאנצען דען קארפער און דערהויפט זיינע לונגען, פון א געניטען דאקטאר, מען זאל אין דערצייט ניט דערלאזען צום ווייטליכען אומגליק.

די ראטהעלן (פאלשע מאזלען *).

עס קומט פאר איינע זאלכע אנשטעקענדע קראנקהייט וואס איז פאלקאממען אהנליך צו מאזלען, אבער זי געדויערט קירצער און איז אזוי גרינג, אז זעהר זעלטען דארף דאס ערקראנקטע קינד דורך איהר ליעגען צו בעט. איך גיב דא צו וויסען וועגען איהר, אז מען זאל זי ניט צונויף־מישען מיט מאזלען, ווייל מען קען ניט־וויסענדיג מיינען אז דאס קינד האט שוין איבערגעטראגען מאזלען, און דארום עס ניט אפהיטען אויף ווייטער. אלזא מוז מען וויסען אז דאס איז אין גרונד גאר איינע אנדערע קראנקהייט, און זי גאראנטירט ניט געגען מאזלען, אזוי ווי די קינדער וואס האבען שוין געמאזעלט, קענען דערנאך קראנק ווערען אויף ראטהעלן. דער אונטערשייד צווישען ראטהעלן און מאזלען איז דיעזעס:

1) די היטץ איז קוים צו בעמערקען.

2) דער הוסט (קאטאר אין האלז) איז קיין מאהל ניטא, אבער ביי מאזלען איז ער שטענדיג דא.

3) אז עס דארפען זיך אויס שיטען אויף דעם לייב די פינטעלעך און פלעקקען בייסט עס זעהר.

4) דאס אפשיילען פון דער הויט אז די קרעצלען געהען פארביי, קאממט ניט פאר, אדער עס איז קוים צו בעמערקען.

5) צום אויסשיטען איז ניטא קיין היטץ.

6) א זעלכע מיט־קראנקהייטען ווי ביי מאזלען, דארף מען ביי ראטהעלן קיין מאהל ניט ערווארטען.

---

*) אפילו דער נאמען „פאלשע מאזלען“ איז ניט זעהר ריכטיג, דאך ערהאלט איך דיעזען נאמען פאר די רעטהלען, אז דער פראסטער מענש זאל עס קענען בעססער פערשטעהן. די רעטהעלען ענטקעגען מאזלען זיינען ווי ווינד־פאקקען געגען נאטירליכע פאקקען וואס פון זיי וועט זיין די רעדע ווייטער.

„די הילף". אויב גם בייסט וועהר דאס לייב, איז גענוג אלע טאג אפ צו־וואשען דאס קינד מיט שטובוואססער אדער מיט שוואכע עססיג־וואססער (איינע האלבע גלאז עססיג אויף 2 גלאז וואססער.

---

2) נאטירליכע פאקען.

אין אונזער צייט, אז עס איז זעלטען צו געפינען א מענשען וועלכען מען האט ניט געשטעלט פאקען נאך קינדהייט, טרעפען זיך זעלטען עפידעמיעס פון דיזער קראנקהייט. אבער אין פריהערדיגע צייטען פלעגען פון פאקען אויסשטארבען אין מאנכע ערטער איינע רעכטע העלפט. אויף דער אינזעל האיטי זיינען אויסגעשטארבען אין איהר אין א קורצע צייט אלע איינוואהנער. אין איין אנדער ארט (גרענלאנד) זיינען פון 2 טויזענד פאקען־קראנקע געבליבען לעבען נאר 7 מאנן. אין דער שטאדט קאלקוטא (אין אינדיען) זיינען פאן יאהר 1832 ביז 1850 ד. ה. אין 18 יאהר אויסגעשטארבען פון פאקען אליין 14 טויזענד מאנן. אז די הישפאניער האבען איינגענומען די רעגירונג מעקסיקא (אין אמעריקא), האבען זיי מיט זיך אהין געבראכט דעם פאקען־גיפט, און אין א קורצער צייט זיינען פון די מעקסיקאנער אוועקגעשטארבען 3½ מיליאנען (דערביי אויף דעם קייזערס זאהן און אויך זיין ברודער). שוין 3־טויזענד יאהר צוריק האט מען אין אינדיען און אין קיטאי (חינעזען־לאנד) זיך געשראקען פאר דיזער קראנקהייט. און אז משה רבינו האט אין מצורע גערעכענט אויף פאקען, דארף גאר קיין ספק ניט זיין.

אידער מענשען האבען זיך דערוואוסט אויף דעם ווערימענעס גליק אויס צו־לערנען זיך פאקען צו שטעלען (עס איז אין דעם נאך קיין הונדערט יאהר ניטא), פלעגען אין אלגעמיינעם א צעהנטעל־חלק מענשען אין יעדער מדינה אויסשטארבען פון פאקען. אבער אין אונזערע צייטען איז דיזע קראנקהייט גאר ניט אזוי שטארק ווי זיא איז געוועזען דעמאלט־מאהל. ווייניגער מענשען ווערען אויף איהר קראנק און מען שטארבט פון איהר פון 10 ביז 50 מאהל ווייניגער ווי פריהער.

אז מיר וועלען רעדען פון געשטעלטע פאקען וועלען מיר עס גענויער פערגלייכען.

פאן וואנען נעהמט זיך דיזע קראנקהייט.

פאר דעם וואס דיזע קראנקהייט ווערט איבער־געגעבען אפילו אויף צווייטען ארט פון דעם קראנקען מיט זיינע קליידער, געוועש, באט־בעלעך, דורך פאפיער־געלד, אדער מיט מינין וואס איז געוועזען אין קראנקענס הענד, דארפען מיר פערשטעהן אז דאס ווירקען געוויסס אויף איין בעזונדער סארט „גיפט־אייעליך" וואס האבען אין זיך קלענערע אדער גרעסערע מאכט די פאקען הערויס צו רופען, אז זיי קומען אריין אין מענשענס בלוט. עס איז אלץ איינס צי עס איז דורך די לונגען אדער דורך איינע פרישע וואונד אויף אונזערע הויט. פערגלייכט וואס מיר האבען געלערנט אין ערשטען קאפיטעל (זאגנ א") ווענן אונז קלאהר ווערען אלעריהאנד פאיעלע פון דער אנשטעקיגקייט פאן פאקען־גיפט. ער קען אריינגעבראכט ווערען אין שטוב אבין דורך איין אפענעם פענסטער, אויב צנמקעגען אין אנדערן הויז ליגט איין פאקען־קראנקער. — אין 1864 יאהר האט זיך געטראפען אזא א געשיכטע אין ביטשלאנד (שטאדט מערזעבורג): אין איינע פאבריק־שטוב האט מען

געבראכט פיעל שמאטעס (לומפען) וואס ווערען אויף געקליבען פון אלערליא ארטער אין וועלכע עס זיינען געוועזין בעשמוצטע מיט פערטריקענטע אייטער ; די מענשען וואס האבען געבארפט איבער־קלויבען אונ ריינינען דיעזע שמאטעס, זיינען אין אגיכער צייט (פון 10 ביז 14 טאג ארום) אללע קראנק געווארען אויף פאקקען , אונ פון דיזער פאבריק האט זיך די עפידעמיע פערבגרייטעט אויף דעם גאנצען שטאדטעל .

דער גיפט געפינט זיך אין בלוט פון דעם קראנקען , אויך אין זיין שוויים, אונ אין זיין אטהעם אונ אין די בלאטערן וואס בעדעקען זיינע גאנצע הויט , אונ זעהר שטארק איז ער דענסטמאהל, אז די בלאטערן זיינען נאך ניט אין־גאנצען פארטיג (ד. ה. אז זיי הייבען נאך ניט אן צו טריקענען) , אפילו איין קינד אין בויך ווערט קראנק אויף פאקקען אויב די מוטער פאקט .

דער געוויסער פראפעסאר „לעבערט" האט געזעהען איין 4 מאנאטליכעס מפיל־קינד , וואס איז שוין אין גאנצען געוועזין בעדעקט מיט פאקקען־בלאטערן . איין אנדער פראפעססאר האט געזעהן ווי א פאקקען־קראנקע האט געבויערען מיט א מאהל דריי קינדער וועלכע זענען אללע געוועזין בעדעקט מיט פאקקען .

היינטיגע צייטען קומט מעהר פאהר גרינגע פאקקען ווי שווערע . גרינגע זיינען ביי יענע מענשען ביי וועלכע די געשטעללטע פאקקען האבען נאך זייער קראפט ניט אנגעוואהרען, ד. ה. ביי קינדער אונ ביי יונגע לייט : שווערע זיינען ביי עלטערע מענשען . דער וואס האט שוין איינמאהל איבערגעטראגען נאטירליכע פאקקען אפילו די גרינגסטע (אויסער ווינד־פאקקען) , איז פערזיכערט אויף ווייטער . נאר אזוי ווי אין פריערדיגע צייטען זיינען געוועזין אזעלכע גליקליכע נאטורען, וואס האבען קיין מאהל ניט געקרענקט אויף פאקקען, אזוי קען זיך טרעפפען פערקעהרט , אונ דאס איז מערקווירדיג זעלטען, אז איינער קען אזוי אומ־גליקליך זיין אונ דעם צווייטען מאהל קרענקען אויף דער זעלבער קראנקהייט , אונ דאן, ווי מען האט בעמערקט , איז דאס צווייטע פאקקען זעהר שטרענג אונ געפאהרליך .

די אנפאללצייט געדויערט פון 10 טאג ביז צוויי וואכען, זעלטען ווענינער אדער מעהר .

די ערשטע סימנים .

שוין אין דיעזע ערשטע טעג קען מען זיך אנשטעקקען פון דעם קראנקען !

די בעוויז־צייט האט שוין אליין זאלכע אייגענשאפטען דורך וועלכע עס איז ניט שוועהר צו פערשטעהן פאראויס, וואס פאר א קראנקהייט מען דארף ערווארטען : עס געהט איבער א שוידער־פראסט איבער דעם לייב (עס טרייסעלט) , אונ מען בעקוממט באלד א גרויסע היטץ , די היטץ האלט אזוי פון 2 ביז 5 טאג אונ אין איין מעת לעת דער נאך פאלט זיא אביסעל אפ . דערביי פיהלט זיך דער קראנקער ווי צערשלאגען אונ אפהענגיג. עס ברעכט די ביינער , עססען ווילט זיך גאר ניט , ער פיהלט א ניט־גוטקייט אונ עס קעהרט אויף ברעכען , עס געהט אפטער בלוט פון דער נאז . נאר וויכטיגער פון אללעמען זיינען פאלגענדע סימנים : 1) עס טוהט זעהר וועה דער קאפ (אונ מען רעדט פון דעם זינען). 2) דער קאפ דרעהט זיך אזוי אז דער קראנקער געהט ווי א שכור אונ קען זיך קוים האלטען אויף די פיס . 3) עס טוהט־וועה אין רוקקען (אין קרייץ *) פיעל מאהל קלאגט

---

*) דיעזע לעצטע צוויי סימנים זיינען אזוי וויכטיג אין דער בעוויז־צייט פאן פאקקען , ווי ביי

זיך דער קראנקער אין דיעזער צייט אז עס טוהט איהם וועה דער מאגען („אינטערן לעפפעלע”).
די לעצטע צוויי טאג, קאן מען שוין בעמערקען טיעף אין מויל (אויף די פארהאנגלעך) קליינע רויטע פינטעלעך, און נאך אטאג דריי הייבען זיך שוין אן צו בעוויזען אויף דעם לייב די פאקקען. עס מאכען זיך איינגע שווערע פאקקען־עפידעמיעס אין וועלכע אין דיעזער בעוויז־צייט ווערען אויף דעם גאנצען לייב רויטע גרויסע פלעקקען, וועלכע ווערען אין עטליכע שעה אדער אין 24 שטונדען פערשוואונדען, און ערשט נאך דעם הייבען זיך אן בעוויזען נייע רויטע פינטעלעך פון פאקקען.

די צייט פון אויסשיטען די פאקקען.

צו דיעזער צייט איז דער פנים געוועהנליך רויט און אנגעדראלען, עס פיהלט זיך אין דער הויט א ברענעניש, און עס בעוויזען זיך אויף איהם קליינע הארטליכע רויטע פינטעלעך ווי ביי מאזלען, נאר זיי שטעהען האבער ארוים פון דער הויט. די פינטעלעך ווערען ביסלעכווייז האבער ברייטער ווי האלבע ארבעס, און אין 2—3 טאג ארום ווערט יעדעס קרעמעל פלאכער (פלאטשיגער) און עס ווערט א ווייס־געלבליכער בלאטער מיט א טונקעלער גריבעלע אין מיטען. אזוי בעשיטען די פאקקען ביסלעכווייז דעם גאנצען גוף און צום סוף בעוויזען זיי זיך אויף די פוס־טריט (פאדעשוועס). אזעלכע בלאטערן ווערען אויך אין מויל און אין גומען, נאר זיי זיצען ניט געדיכט און זיינען איינצעלער, דרום רייבט זיך גיך פון זיי אפ דאס אויבערשטע הייטעל און עס ווערט אויף דעם ארט איין וואונדעל, וואס טוהט זעהר וועה און מאכט שווערינ דאס עססען. דורך גרויסע צערייצונג ריננט שטאנדיג פון מויל שפייעכטס. אז די בלאטערן זעטצען זיך אויף די ברעהמען, ווערען דיעזע ערטער אנגעדראלען און פערשליסען די אויגען. אז די בלאטערן ווערען אין האלז ווערט דער קראנקער הייזעריג און הוסט מיט אגראבע שטימע. נאך שפעטער אז זיי ווערען אויף דעם געשלעכטס־ארגאן, ווערט שווער צו לאזען די אורין (השתנה). עס קען זיך טרעפען אז די פינטעלעך זאלען זיך בעוויזען פון אנהייב ניט אויף דעם פנים נאר אויף דעם בויך (רויטע פלעקקען) און אויף די פיס (ווי אביס־צייכען פון אפלוי) און ערשט דער נאך ווערין אויף דיעזע ערטער בלאטערן.

דאס אויסשיטען געדויערט געוועהנליך אטאג דריי־פיער, און אין שווערע פאלען פון 6 ביז 10 טעג.

די בלאטערן קען זיך בעוויזען אין א קליינע מאס, ד. ה. זיי זיינען שיטער. זיי קענן אויך זיצען זעהר געדיכט איינע נעבען די אנדערע, און קענען אמאהל אזוי שפארען איינער אויף דעם אנדערן אז איין בלאטער גיסט זיך צונויף מיט דעם אנדערן אונד פון עטליכע בלאטערן ווערט איינער און אגרויסער (צונויף־גיגאסענע פאקקען).

שווארצע פאקקען ווערען דענסטמאל, אז אין די בלאטערן גיסט זיך אריין ניט די געלבליכע אונד וואסערדיגע בלוט־זאפט, נאר די בלוט אליין. די בלוט אין די בלאטערן ווערט ביסלעכווייס פערדארבען און צום סוף ווערט זי שווארץ.

מאזלען איז דער הוסט און דאס מורא האבען פאר דער שיין, ביי קינדער וואס פערשטעהן נאך ניט ווי צוא ערקלעהרען זייערע לייד[ע]ן, בעמערקט מען פאלגענדעס: זיי זוכען טיעף פערטראגען, בעקוממען ניט זעלטען קאנוואולסיען, רעדען פאן דעם שלאף און קריצען מיט די צייהנדלעך.

שווארצע פאקקען בעווייזען ניט אז דער פאקקען־גיפט אליין איז דא שטארקער. נייען עס בעווייזט נאר אז דער קראנקער אליין איז שוין פריהער געוועזען אשוואכער מענש מיט זעהר שוואכע בלוט־אדערן *), אונ יעצט אז ביי א פאקקען שפארט די בלוט צו דער הויט, זא האלטען די קליינע הויט־אדערן דאס ניט אויס, אלזא פלאצען זיי אונ אביססעל בלוט גיסט זיך אריין אונטער דעם הייטעל פון בלאטער. אלזא ניט דארום זיינען די שווארצע פאקקען געפאהרליך ווייל זיי זענען שווארצע, זאנדערן דארום וואס זיי בעווייזען אז דער קראנקער איז שוין פריהער געוועזען ניט פון די גבורים **), אונ עס וועט איהם געוויסס זיין שווערער איבער־צוהאלטען דעם פאקקען־גיפט ווי איינעם אנדערן קראנקען.

ניט געפאהרליך זיינען די שווארצע פאקקען אז זיי געפינען זיך נאר עטליכע שטיקק צווישען אלע ווייסע בלאטערן, אדער ווי עס טרעפט זיך ניט זעלטען, אז זיי ווערען ביי פרויען (אדער מאדכען) גראדע ווען זיי האבען זייער צייט (די רעגעלען).

* *

*

באלד ווי עס שיטטען אויס די ערשטע פאקקען, ווערט אלעס וואס מיר האבען בעשריבען אין די „ערשטע סימנים" גרינגער אונ די היטץ לאזט אפ — אין 24 שטונדען, אונ אמאהל נאך אין ווייניגער צייט. פאללט אבער די היטץ ניט אפ, בעווייזט עס אז עס איז זעהר שווערע פאקקען. אויב די היטץ פאלט אפ באלד ווי עס האבען זיך בעוויזען די ערשטע בארטליכע פלעקקען, אונ מעהר ערשטארקט זי זיך ניט ווייטער, בעווייזט עס, אז די פאקקען זיינען זעהר גרינגע.

עס איז געוואהנליך (אין מיטעלערע פאללען) אז די היטץ פאלט ניט אין גאנצען, זי לאזט נאר ביסלעכווייס אפ, זי ווערט אלע טאג קלענער אונ לייכטער, נאר אלע טאג צו־נאכט־צו הייבט זי זיך אביססעל אויף. אונ אזוי ערשט אין עטליכע טאג מיידעט זי אין גאנצען אפ. ביי קליינע קינדער געהט עס אימער אזוי, אונ ביי זיי פאלט קיין מאהל ניט די היטץ אפ מיט א מאהל.

אלזא נאך דעם ווי די פאקקען האבען שוין אין גאנצען אויס־געשאטטען, הייבען זיי אן פארטיג צו ווערען ד. ה. עס ווערט אין זיי אייטער, דאס אלעס געדויערט 6 טעג, אונ ביי „זעהר לייכטע" פאקקען—4 טעג. אלזא אויף דעם 9-טען אדער 10-טען טאג (3 טאג די ערשטע סימנים אונ 6 טאג די אויסשיטטונגס־צייט) — זעהט דער קראנקער אויס אזוי: דער פנים איז גאר־ניט צו דערקענען, ווייל עס איז זעהר אן־געשוואלען אונ בעדעקט מיט פיעל בלאטערן, אונ שפעטער איז אויך דאס גאנצע לייב אומגעהייער רויט, אונ אויף דעם רויטען גלאנצענדען פעלד זיינען אנגעשאטטען שמוציג־געלבליכע בלאטערן. די בלאטערן זיינען אפילו אויף דעם קאפף אונטער די האאר אונ אויף דעם האלז־נאקען. דעם קראנקען איז שווער איבער צוטראגען דעם ווייטאג וואס עס שפארט אין דער גאנצער הויט ***). עס

*) אזעלכע קראנקע ליידען פאן „סקארבוט", ביי זיי אפילו אין געזונדען צושטאנד רינט אפט בלוט פאן דער נאז אדער פון די צאהנער. דורך אקליינעם שניט אויף דער הויט, פון וועלכען אגעזונטער מענש לאכט זיך אויס, קען ביי זיי אפרינען אסך בלוט.

**) דאס זעלבע געהערט אויך צו די זעלטענע שווארצע „מאזלען".

***) דער וועהטאג איז אזוי ווי מיט אקלאפונג, מען קען איהם פערגלייכען מיט דעם וועהטאג וואס

איז איהם זעהר שלעכט צו ליגען אויף די בלאטטערן וועלכע ווערען דורך די בעטגעוואנד נאך מעהר צורייצט. די נאז איז פערליגט, פון דעם מויל רינט שטענדיג די שפייעכטס. שלינגען איז איהם שווער, דער הוסט איז אגראבער אונד אהן א אויף־הער, אין די אנ־געשוואלענע אויגען ברענט און זיי זייגען פערגאסען מיט אייטער, — אין דיעזער צייט. ד. ה. אז די בלאטטערן ווערען פארטיג (עס ווערט אין זיי אייטער), ווערט די היטץ ווידער גרויס, אמת ניט אזוי ווי די ערשטע (פאר דעם אויס־שיטטען). אויב עס האט זיך נאר ניט צו־געשלעפט צום פאקקען־קראנקען נאך א בעזונדערע מיטקראנקהייט. אין דיעזער צייט איז דער גיפט פון דעם אייטער זעהר שטארק, און דאן איז עס זעהר לייכט זיך אנצושטעקקען.

אזוי ווי די גאנצע צייט איז די הויט בעדעקקט מיט בלאטטערן אין וועלכע עס אייטערט, פערשטעהט זיך אז דער קראנקער געפינט זיך אין דער זעלבער לאגע ווי איינער מיט אגרויסע אייטעריגע וואונד, ד. ה. ער האט גרויסע היטץ; ווי טיעפער עס אייטערט אונטער די פאקקען איז אלץ די היטץ גרעסער. אבער ביי „גרינגע פאקקען" ד. ה. אז דאס אייטערן געהט ניט טיעף, איז די היטץ גאר קיין אדער זי פעהלט אין גאנצען. יעצט הייבען שוין אן די בלאטטערן צו טריקענען; דער אייטער אין די בלאטטערן ווערד געלב ווי האניג און ווערד געדיכטער, דאס איבערשטע הייטעל טריקענט־צו אלץ מעהר אונד מעהר און ווערד טונקעל־ברוין. אזוי ווי אויף דעם פנים האט זיך בעוויזען די ערשטע בלאטטערן, אזוי טריקענען זיי די ערשטע אפ. דערביי ווערד אין גאנצען דאס געזיכט בעדעקקט מיט אטרוקענער טונקעלער שאלעכטס ווי מיט אמאסקע, אזוי אויך די איבעריגע הויט, נאר אויף דער הויט פלאטצען פיעלע בלאטטערן, דער אייטער רינט פון זיי אויס, און איבער דער גאנצער שטוב ווערד זעהר א שלעכטער ריח (גערוך), וועלכען מען קען שוין דערקענען פון דער־ווייטען, ווייל נאר פון פאקקען פיהלט מען אזאלכען גערוך. דער קראנקער פיהלט זיך שוין בעסער, אויך אלע שווערע וועהטאגען וועלכע מיר האבען שוין פריהער בעשריבען, ווערען גרינגער, די הויט ארום יעדער בלאטטער ווערד בלייבער (בלאססער), דאס געזיכט שעהלט זיך ביסלעך־ווייז אפ, נאר אנשטאט פריהעריגע וועהען הייבט אן דאס לייב זעהר צו בייסען, און דער קראנקער ווערד פון דעם אויסער־זיך און קען זיך ניט איינהאלטען ניט צו קראטצען די אפגעטרוקענטע קרעטץ. עס איז לייכט צו פערשטעהן אז מיט דעם איבעריגען קראטצען צערייצט מען נאך מעהר, און אז מען רייסט אפ דאס דעקעל פון בלאטטער איידער עס פאלט אליין אראפ, ווערט דאס אייטערן נאך טיעפער און אויף דעם ארט בלייבט נאך אטיעפער גרובעל ווי עס וואלט געוועזען נאטירליך נאך די פאקקען.

וועגען די שטופפעלן וואס עס ווערען אויף די ערטער פון די בלאטטערן דאס ווייסט שוין יעדער, נאר עס איז ניט איבריג צו וויסען, אז ווי לאנגער עס געדויערט דאס אפ־טריקענען ביז דאס דעקקעל פאללט אין־גאנצען אראפ, דעסט גלייכען טיעפער איז דאס גריבעלע, אלזא פון זעהר גרינגע פאקקען בלייבען קוים בעמערקטע שטופפעלען. — די היטץ ווערד אלץ קלענער און קלענער, ווי מעהר־טייהל בלאטטערן פערטריקענען. — דער קראנקער שוויטצט, און דער שווייס האט שוין ניט אזוי א גערוך (עפוש) ווי פריהער, און דער קראנקער געהט ארויס פון דער סכנה, נאר ער איז אבער זעהר שוואך און אין שווערע פאללען מוז

מען פיהלט אז מען בריהט שטארק אפ די הויט.

ער נאך גוטע עטליכע וואכען ווארטען ביז ער וועט בעקומען זיינע פער־לאהרענע קראפטען. אייגענטליך געדויערט אין גאנצען די קראנקהייט פון 3 ביז 4 וואכען.

איינינע שלעכטע סימנים אונד ביי־קראנקהייטען אין פאקקען.

ביז יעצט האבען מיר בעשריבען געוואהנליכע נאטורליכע פאקקען. וועגען גרינגע פאקקען האבען מיר אין עטליכע ווארטער נאר צו וויסען געגעבען, ווייל יעדען מענשען וואס שטעלט זיך גוט פאר דאס ביילד פון שטארקע פאקקען, וועט ניט שווער זיין צו ערקעננען די זעהר גרינגע, ביי וועלכע עס קוממט פאר: די ערשטע סימנים (בעווייז־צייט), דאס אויס שיטטען, די היטץ, אונ די וועהען אין א פיעל גרינגערען גראד. איך מוז אבער אנווייזען אויף א זעלכע שווערע פאללען, אין וועלכע דער קראנקער דערלעבט ניט ביז די שאהלונגס־צייט, אדער ער לעבט אפילו ניט־איבער די צייט פון דעם אויס־שיטטען די בלאטטערן.

1) אין די לעצטע צייל׳ען פון „די ערשטע סימנים", האבען מיר אנגעוויזען אז עס קען ווערען אויף דעם לייב רויטע פלעקען וועלכע געהען אין עטליכע שעה פערביי, אונ ערשט דער־נאך בעווייזען זיך רעכטע פאקקען־פינטעלעך. עס גיבט אבער אזעלכע שווערע מגפות, אין וועלכע עס קעננען דיעזע טונקעל־רויטע פלעקקען זיין אזוי שטארק, אז די בלוט שפארט צו דער הויט, דאס עס פלאטצען די פיינסטע הויט־אדערלעך, אונ עס ווערד אדער קליינע ביילעבדיגע פלעקקען וועלכע געהען ניט אפ אז מען קוועטשט זיי צו מיט דעם פינגער, אדער עס ווערט א זעליכע גרויסע פלעקקען ווי א בלויער צייכען פון א קלאפ. אין דעם פערשטעהט זיך אז דער גוף איז זעהר אפגעשוואכט, אונ דערביי בעווייזען זיך נאך אנדערע סימנים: בלוט פון דער נאז, פון הערצען אדער אין דער השתנה. ביי פרויען געהט זעהר פיעל רעגעל־בלוט, ביי שוואנגערע—גרויסע בלוטונגען פון דער מוטער אונד ווי זייגען מפיל. ווען דיעזע פלעקקען האבען נאר אזעלכע נאטור, איז שוין שלעכט, אונ פיעל מאהל שטארבט דער קראנקער איידער עס האבען זיך איהם נאך בעוויזען די אמת׳ע פאקקען־פינטעלעך.

2) ווען די בלאטטערן פון פאקקען הייבען־אן פארטיג צו־ווערען, ווי מיר האבען שוין פריהער געזעהט, זא שטייגט די היטץ הויך. דערביי רעדט דער קראנקער פון היטץ. אונד איינינע קראנקע דארף מען גוט היטען, ווייל זיי קענען פון פערהיטצונג אין קאפ ווערען ווי משוגע, אראפ־רייסען זיך פון בעט אונ אפילו זיך ארויסווארפען פון אפענסטער, זעהר אפט טרעפפט עס זיך מיט דיעזע קראנקע, וועלכע האבען פריהער ליב געהאט דעם שנאפס), ניט זעלטען נאך אזעלכע אויפרעגונג פאללט דער קראנקער אריין אין א גרויסע שוואכקייט אונ גיך שטארבען. אויסער דעם קען ווערען דאס זעלבע וואס מיר האבען פריהער בעשריבען, ד. ה.: גרויסע בלוטונגען פון דער נאז, הארצען, מוטער, ניערען. די בלאטטערן גיעסען זיך אן מיט בלוט וועלכע ווערט גיך פערדארבען אונ עס ווערט דערפון שווארצע פאקקען. אויך אין איינינע פאללען ווערט אין דיעזער צייט אויף דער גאנצער הויט אויף די איינינע ארטער פון די בלאטטערן מיעפע געשווירען אונ אפילו די בראנד — אונ דער קראנקער קומט אום פון דער וועלט.

די ביי־קראנקהייטען וועלכע קעננען צו־קוממען אין דיעזע קראנקהייט, זיינען ניט ווענינער ווי ביי מאזלען, דער האלז־קרופ, דיפטעריט, לונגען־ענטצינדונגען, בלינדהייט, טויבהייט, ענטצינדונג פון די געהירען — אונד משוגעת. עס קען דארען דער רוקענבארך, —

עס קען ווערען ענטצינדונג אין די געלענקען (איימער אין קניע) . פאר ווייטערדיגע פארען זיך אי פאקקען נאך געפעהרליכער , ווייל זיי קענען פערליערען זעהר פיעל בלוט פון מוטערלייב

אללע דיעזע קראנקהייטען קענען זיך צושלעפפען אפילו ווען דער קראנקער איז שוין ארויס פון דער סכנה פון די פאקקען אליין .

די פפלעגע ; דער לעזער ווייסט שוין פון אנגעמיינעם ווי עס געהן ארום אנ ־ שטעקקענדע קראנקהייטען (זעה דיפטעריט, מאזלען), דאך גיב איך דא נאך אמאהל צו וויסען אז מען זאלל דעם קראנקען ניט שטיקקען אין ווארעמער און אהן פרישע לופט , און ניט פארגיסען דעם מויל מיט ווארעמע זיסע טהעען . די גאנצע צייט וואס עס געדויערט די קראנקהייט , זאלל די לופט זיין אין שטוב ניט ווארעמער פון 14 גראד , און זי מוז זיין אפגעפרישט 2–3 מאהל אין טאג . דער קראנקער דארף ליגען אויף א מאטראץ אדער אויף א זאק מיט געהאקט שטרוי , אונטערן קאפ א לעדערנער קישען און עס מוז זיין גוט בעדעקט . אויב דער קראנקער וויל עטוואס עססען , דארף מען איהם געבען שיטערע זופע מילך . אטרונק גיבט מען איהם ריינע קאלטע וואסער , ציטרין־וואסער עטוואס צו־ געצוקערט , אדער וואססער מיט זאפט פון שנעעבעערן (רוסיש — קליוקווא , פאלניש — זשוראווינא) .

איך מוז נאך דערמאנען דעם לעזער , ער זאלל ניט פערגעססען דערביי פארלקאמען אפצוטהיילען דעם קראנקען , און אללע קרובים ווידער אמאהל צו שטעללען פאקקען , אויב עס איז שוין פערביי־געגאנגען 6 אדער 7 יאהר ווי מען האט זיי דאס ערשטע מאהל געשטעללט די פאקקען . אויף עטליכע ערטער אין שטוב וואו עס ליגט דער קראנקער , דארף מען שטעללען אין קליינע שיסעלעך ריינע קארבאל־זויערקייט . איינגע דאקטוירים האבען בעמערקט , אז דורך דעם גאראנטירט מען אז די קראנקהייט ווערט ניט ארויס־ געטראגען פון דיעזעם צימער .

ווען די היטץ שלאגט זייער אין קאפ , דארף מען לעגען אייז־קאלטע טיכער אויף דעם קאפ , אדער גאר אייז אין א גוממי־זאק , דערביי לעגט מען פריער אונטער צוזאמענגעלעגטע האנדטוך צוזויף געלייגט אין 4 פאכען , אז דאס אייז זאלל ניט ליגען אויף דעם הויכען קאפ , כדי די קעלט זאלל ניט זיין צו שטרענג . אויך דעם גאנצען קערפער וואשט מען אפ עטליכע מאהל אין טאג מיט קאלטע וואסער .

אז עס הייבט אן אויס צושיטטען די פאקקען , דארף מען געגען די שפארונג און וועהטאג אין דער הויט גוט איינשמירען מיט מאנדעל־עהל אדער פיינעם קאלדקרעם 2 אדער 3 מאהל אין טאג , און דער נאך דעם פנים בעדעקקען מיט אייז־קאלטע נאססע טיכער , וועלכע מען בייטעט אלע פינף מינוט . אנשטאט ריינעם מאנדעל־עהל קען מען בעשטעללען אין אפטעק מאנדעל־עהל אדער קאלדקרעם 100 חלקים אונד אין דעם 6 חלקים סאליציל־זויערקייט (Acid. Salicyl.) פאר דעם פנים , אז די פאקקען זאללען ניט טיעף איינטערן , וועט ניט בלייבען טיעפע שטופפען .

אזוי ווי אין דיעזע צייט ווערט זעהר שווער אין מויל אונד אין האלז , דארף מען געבען צו שלינגען קליינע שטיקעלעך אייז . דאס ווירקט אויך אז דעם קראנקען שפארט אויף ברעכען . דערהויפט דארף מען אבטונג־געבען אויף די היטץ ! — אויב די היטץ שטייגט זעהר הויך , זאלל מען לאזען מאכען קאלטע באדער (וואנעס) , ווי עס וועט בעפעהלען דער דאקטאר , דען נאר ער קען אין יעדער באזונדערן פאלל פעסט איינזעהן וויפיעל

גראדען ווארעמקייט דארף זיין דאס וואססער . געדענקט אז דורך זאלכע באדער ווערט דער קראנקער אפּגעפרישט , די היטץ לאזט אפּ , אונ ער קען אויס־האלטען די קרענק וועלכע ער וואלט אהן די באדער ניט געקענט אויס־האלטען . נאך מעהר : די באדער דערלאזען ניט צו זאלכע ביי־קראנקהייטען , וואס קוממען ניט אזוי פון פאקקען אליין , ווי איבערהויפּט פון דער שרעקליכער היטץ , וועלכע ענדערט איבער דאס בלוט .

אז עס הייבען אן די בלאטטערן צו־געטריקענט צו־ווערען , זא פערלאנגט שוין דער קראנקער עטוואס עססען , דאן גיבט מען איהם וואס גרינגערס : גוטען קרעפטיגען בוליאן , אין וועלכען מען צערקלאפּט א געלבכען פון א שיטער־געקאכטע איי , אויך שיטערע אייער , ביסעל־ווייז מילך , אונד אפטער א ביסעל גוטען אלטען וויין (אונגאר־וויין , טאקאי , אדער אלטען מאזעל־וויין , רהיין־וויין) . אויב דער קראנקער איז זעהר שוואך , גיבט מען איהם אללע 2-שטונדען צו עסס־לעפפעל גוטען שאמפאניער , ווער עס פערמאגט . —

אזוי ווי די קראנקע קעננען זיך קוים איינהאלטען ניט רייסען די בלאטטערן , דארף מען זיי פון דעם אפּ־היטען : קינדער וויקעלט מען די הענדלעך ארום אין וואטע , דאס געזיכט אויך אזוי , נאר מען לאזט איבער אדורכגאנג פאר דעם נאז אונד דעם מויל . גרויסע מענשען קעננען זיך איינהאלטען אליין , אבער אין שלאף ווייסען זיי ניט וואס זיי טוען , דארום איז גוט זיי אויך די הענד גוט ארומבינדען מיט וואטע פאר דעם שלאפען .

ווען די דעקקעלעך פון די בלאטטערן זיינען זייער שטארק אנגעהעפט אונ געהען ניט אראפּ , דארף מען זיי גוט אנשמירען מיט פראוואנס־עהל , אונד דעם קראנקען מאכען אללע טאג ווארעמע באדלעך , וועלכע זענען איהם זעהר אנגענעהם , אונ דער נאך איהם בעדעקקען מיט נאססע ווארעמע טיכער .

אויב אין מויל איז זעהר שווער דער וועהטאג , אונ אויך ווען פון מויל איז א שלעכטער ריח , גיבט מען צו שווענקען מיט בערטאלעטען־זאלץ (1-טהעע־לעפעלע אויף א גלאז וואססער) אללע שעה .

אויב דער קראנקער האט שווערען שטוהל־גאנג (נעצר) , מאכט מען איהם אללע טאג קליזמע (קאנעש) פון 2-גלאזער זייף־וואססער (ניט קאלטע) . — מען מוז זעהר שטרענג אכטונג געבען , פיעללייכט בעוויזען זיך שווערע ביי־קראנקהייטען (זעה „די שלעכטע סימנים אונ ביי־קראנקהייטען" זייטע 59) . אויב עס הייבט אן זעהר צו שטעכען אין זייט ברוסט , דארף מען באלד לעגען אייז־קאלטע טיכער (אללע 5-מינוט) אונ געבען צו וויסען דעם דאקטאר . דאס זעלבע ווען עס הייבט אן צו שטיקען אין האלז אונ דעם קראנקען איז שווער צו האפּען לופט .

ארויס־לאזען דעם קראנקען פון זיין געפאנגעניש , מעג מען נאר דענסטמאהל , ווען אין גאנצען דאס לייב האט זיך אפּגערייניגט , ד. ה. אז עס האט זיך געענדיגט די שאהלונגס־צייט *) . עס פערשטעהט זיך אליין ווי פיעל מיהע מען דארף האבען , אז דער גענעזענער ווילל ווי בעססער עססען , האבען פרישע לופט . א. ז. וו.

---

*) ווען די לופט איז אויף־דרויסען גוט אונ ריין (זוממער) , מעג דער קראנקער שפאציערען פיעל ער וויל , נאר אידער עס הייבט זיך אן זעצען די זוננע , מוז מען איהם שוין אריינ־נעהמען אין שטוב .

3) ווינד־פּאָקען.

דיעזע קראנקהייט איז אפילו זעהר אעהנליך צו גרינגע נאטורליכע פּאָקען, דאך איז דאס אגאנץ בעזונדערע, וועלכע איז א ריינע קינדער־קראנקהייט. אידער אנפּאלל־צייט איז אזוי גרינג, אז דער גרעניעסטער מענש אונ אפילו די מוטער אליין קען גאר ניט בעמערקען. נאר איידער עס בעוויזען זיך די ערשטע בלאטטערן, קען אמאהל אונ אויך זעהר זעלטען זיין דערביא היטץ. ווען אבער עס שיטען אויס אלץ מעהר אונד מעהר בלאטטערן, איז שוין שטענדיג דא ארעכטע היטץ, וועלכע מיידעט אפ באלד ווי עס ענדיגט זיך דאס אויסשיטען.

אנוויזען שטרענג אויף וועלכע ארטער ערשיינען די ערשטע בלאטטערן, קען מען ניט. אין אסך פאללען שפּרינגען זיי ארויס אויף דעם ארט ווי עס הייבען אן צו וואקסען די האאר אויף דעם שטערן, אין אנדערע פאללען בעווייזען זיי זיך פריהער אויף דער ברוסט אונ אויף דער פלייצע. זיי שיטען אויס זעהר גיך איינינע בלאטטערן נאך די אנדערע אין עטליכע שעה, ווי ווייסע בלאטטערן פון אבריה, מיט אקליינע דורכזיכטיגע וואסער אין זיי. זעלטען זיינען זיי מיט עטוואס אייטעריגע וואסער, אבער קיינמאהל האבען זיי ניט אין מיטען א גריבעלע ווי עס איז ביי נאטורליכע פּאָקען. די גרייס פון זיי איז פון איין ארבעס אונ אויך גרעסער. איבער נאכט טריקענען איינינע איין, אונ אין א טאג אדער צוויי בעווייזען זיך פרישע, אונ אזוי קען עס פארטזעצען עטליכע טאג, אוואך אונ אויך מעהר.

ווי דער עולם ווייסט שוין אליין אז די ווינד־פּאָקען שטעללען ניט־פאר קיין געפאהר (סכנה), דאך איז בעססער דאס קינד אפּ־צו־היטען עס זאל זיך ניט פערקיהלען, ווייל יעדער אפּ־געשוואכטער מענש איז שוין דאמיט זעלבסט ווייניגער פערזיכערט ניט קראנק צו ווערען אויף איינע שווערע אנשטעקענדע קראנקהייט, אויב אזעלכע הערין זיך אין שטאדט.

דאס איז פעסט בעשטימט, אז צווישען דעם גיפט פון ווינד־פּאָקען אונד דעם גיפט פון נאטורליכע פּאָקען (אפילו די גרינגסטע) איז גאר ניט אעהנליכעס. אלזא נאך נאטורליכע אדער געשטעלטע פּאָקען קען דאס קינד באקומען ווינד־פּאָקען אונד אויך פערקעהרט.

---

4) געשטעלטע פּאָקען (קוה־פּאָקען).

ווען קומט אין אונזערע צייטען אויף דעם זינען זיך צו־שרעקען פאר נאטורליכע פּאָקען אין דער זעלבען מאס ווי 50—60 יאהר צוריק? אונד וועגען נאך פריהערדיגע צייטע איז שוין ניטא וואס צו־ריידען. אין די ערשטע צייטען פון קאפּ' 2 האט דער לעזער געזעהן ווי שרעקליך שטרענג דיעזע קראנקהייט איז געוועזען פאר מענשען. ווי אזוי האט מען איז עס אונ געלונגען אפּ־צו־שוואכען אזא א בייזען אונ שטארקען פיינד? עס איז דא א מיינונג, אז אין אינדיען האט מען שוין מיט טויזענד יאהר צוריק געוואוסט ווי אזוי צו שטעללען פּאָקען אבער אין איירפּא איז מען אויף דעם שכל געקוממען ערשט ניט מעהר ווי א יאהר 100 צוריק

אללע ווייסען אז די בהמות האבען אויך פּאָקען. די פּאָקען ווערין ביי זיי אויף זייער אייטער, אלזא פלעגט אפטער זיך טרעפען, אז ביי די מעלקערנס, וועלכע פלעגען מעלקען א קוה אונ האבען גיהאט א שניט אדער איין אפּענעם קראץ אויף א פינגער, האט זי אויף דיעזען ארט געזעצט א פּאָקען־בלאטטער. עס איז אין יענע צייטען ניט שווער געוועזען

צו בעמערקען, אז אזעלכע ווייבער וואס האבען זיך אנגעשטעקט מיט קוה־פאקקען, האבען נאך דעם נאטורליכע פאקקען זייער זעלטען געהאט אונ פלעגין זיי גרינגער איבער־טראגין. אין יאהר 1796 (תקנ"ו) האט איין ענגלישער דאקטאר „דשעננער" גענוממען אייטער פון קוה־פאקקען אויף איין פינגער אונ האט געשטעלט פאקקען איינעם יונגעל פון 8 יאהר, די פאקקען האבען זיך זעהר גוט צו־גענוממען. זייט 2 יאהר האט ער פיעלע מענשין געשטעלט פאקקען, אונ נאך־דעם האט ער זיי בעשריבען אונ געגעבין צו־וויססען אללע חוקרים.

פון דענסמאהל אן האט מען אלץ מעהר אונד מעהר אנגעהויבען אונטער־צו־פארשען געשטעלטע פאקקען, מען האט עס פערברייטערט איבער אללע מדינות אונ אללע קרוינען האבען פעסט־געשטעלט, אז אללע אונטערטעניגע אין יעדע מלוכה דארפען זיך שטעללין פאקקען. פון יענער צייט אן זעהען מיר שוין אז עפידעמיעס פון נאטורליכע פאקקען זיינען זעהר אונד זעהר זעלטען געווארדען, אונד אויסער דעם אויב עס ווערען אפילו קראנק אויף נאטורליכע־פאקקען יענע וועלכע מען האט געשטעלט פאקקען, געהט די קראנקהייט ביי זיי דורך זעהר גרינג, אדער פיעל גרינגער ווי ביי ניט־געשטעלטע. אונ זיי האבען פון 5 ביז 10 מאהל מעהר האפנונג געזונד צו ווערען.

צייט 11-יאהר, פון 1860 ביז 1871, זיינען אין דייטש־לאנד קראנק געווארען אויף נאטורליכע פאקקען צו 23-מאנן פון יעדערע טויזענט איינוואהנער. פון יעדע 100-פאקקען־קראנקע זיינען געשטארבען צו 12-מאנן אין אללגעמיינער רעכנונג, אבער בעזונדער גערעכינט איז פון אללע 100-קראנקע וועלכע מען האט ניט געשטעלט קיין פאקקען, זענין געשטארבען 32-מאנן, אבער פון די וואס האבען געהאט געשטעללטע־פאקקען זענין מעהר ניט געשטארבען ווי 9-מאנן פון הונדערט. אונ פון יעדע הונדערט פאקקען־קראנקע וועלכע מען האט „דאס צווייטע־מאהל" געשטעללט פאקקען, ניט מעהר ווי 5-מאנן. פערגעסט ניט אז נאך דער רעכנונג פאר גאנצע עלף יאהר זיינען ניט מעהר ווי 2 פון 100 קראנק געווארען אויף פאקקען. קען מען דען עס גלייכען צו א מאהליגע צייטען, אזוי ווי עס איז געוועזין אין גרינלאנד, אז פון 2-טויזענד מאן וואס האבען געפאקקט (נאטורליכע) זיינען נאר 7 מאנן לעבען געבליבען, אדער ווי אין איין אנדערע מדינה (איזלאנד) זיינען אין א קורצע צייט פון 50 טויזענד מאנן געשטארבען 20 טויזענד (זעה קאפ׳ 2).

ווי אזוי עס קומט פאר אז געשטעללטע קוה־פאקקען היטען אפ פון נאטורליכע פאקקען.

דער לעזער ווייסט שוין פון די פריהעריגע קאפיטעלעך, אז דער גיפט פון איינער אנשטעקענדע קראנקהייט קען זיין אין גרינגערן גראד אונד אין שווערען, אונד דער וואס איז איבער־געקוממען דען גרינגערען, דער האט שוין זעהר ווייניג מורא פאר דעם שטארקערען, צום ב"ש דאס קינד וואס האט איבערגעטראגען גרינגע מאזלען איז שוין פערזיכערט פאר שטארקע. דאס זעלבע איז מיט דער שקארלאטינע אונד פאקקען. שטעלט אייך אלזא פאר, אז דער גיפט פון קוה־פאקקען האט עטוואס אהנליכעס צו מענשענס נאטורליכע־פאקקען, נאר ער איז נאך שוואכער ווי די גרינגסטע נאטורליכע־פאקקען, אלזא אויב מען קען אזוי מאכען, אז דער מענש זאלל דורך אונזער ווילען קראנקען אויף קוה־פאקקען, וועלען מיר מיט דעם איהם מאכען זיכער פיר די נאטורליכע *).

---

*) מען האט גוט בעמערקט אז מיט געשטעלטע פאקקען איז מען נאך ניט פערזיכערט אויף

אויסער אלעם פון דעם ווי אזוי מען שטעלט פאקען, קען דער לעזער פערשטעהן אין גרעסערער מאס איבערהויפט ווי אזוי דער מענש קען זיך אנשטעקען אין איינער קראנקהייט, נאר דאס וואס עס קומט פאר ביים געשטעלטע פאקען דורך אונזערע אייגענע הענד, דאס קומט פאר אין דער נאטור אזוי איידעל, אז מיר קענען עס ניט זעהן, אונד קענען זיך נאר אנשטויסען אז דער גיפט איז אריין אין גוף, דורך דער הויט: ביי דיפטעריט, ביי ארויז (ערזיפעל); דורך די לונגען: ביי קאייך־הוסט, ביי קרופף, ביי לונגען־ענטצינדונג, ביי שווינדזוכט; דורך די געדערעם: ביי טיפוס, ביי האלערא. אויך דאס האט מען בעמערקט אז אנדערש קען דער גיפט ניט קראנק מאכען אונזער בלוט ביז די טהיר איז ניט אפען, ד. ה. אז די ארטער אויף וועלכע עס פאלט אריין דער גיפט זיינען שוין פריהער ניט געוועזען אפ־געשוואכט אדער קרענקליך ענטצונדען. קיינער קען ניט בעקומען ארויז, אויב די הויט איז גלאט אונ געזונד, דאצו מוז אויך זיין אביסעל אפגעריבען די הויט (אפילו אזוי וועניג אז מיר קענען ניט בעמערקען). אזוי אויך אויך שווינדזוכט (משאחאטקע) קען דער גוף ניט קראנק ווערען אויב דער גוף איז שוין פריהער ניט געוועזען אפ געשוואכט אונד די לונגען זיינען געוועזען אין גאנצען געזונד.

יעדער פון די לעזער האט מן הסתם געזעהען ווי אזוי מען שטעלט פאקען. מען נעהמט־אן אויף דעם שפיץ פון א שארף מעסערל: שטיקעל־מאטעריע (לימפע) פון געשטעלטע פאקען אונ מען מאכט בעהוטזאם 3—4 קליינע־שניט אויף דעם ארעם, נאר אזוי גרינג אז עס זאל ניט זיין קיין בלוט, מען קעהרט איבער דאס מעסערל אונד אזוי שמירט־זיך־איין די מאטעריע, מען פערגלעט מיט דעם מעסערל די וואונד אונ מעהר ניט. עס פערשטעהט־זיך אז אויף גלאטע הויט וועלען זיך פאקען ניט אננעהמען, נאר אזוי ווי די הויט איז שוין ניט גאנץ, קען שוין דערביי זיך צו־שטעקען נאך אנדערע קראנקהייטען אויב עס איז אויף דעם ארט אריין געקומען אויסער פאקען נאך אנדערע גיפט־ארטיגען. דען דאס זעהט מען פיל מאהל, אז פון דעם שפאטער וואו מען האט צו־געשטעלט די פאקען, הייבט אן צו שפילען ארויז אדער עס האפט זיך אריין די בראנד אדער עס ווערט אנגרויסער געשוויר מיט אייטער א. ז. וו. דאס קען זיך אבער נאר טרעפען ווען מען ווייס ניט ווי אזוי זיך צו בעגעהען מיט געשטעלטע פאקען, אז דער אייטער אליין איז געוועזען שמוציג. ווי אזוי צו דעם ניט צו דערלאזען, וועל איך געבען צו וויסען ווייטער.

אייביג, דען צייט 4—5 יאהר, פערלירען זיי זייער קראפט, אונ אויב עס טרעפט זיך איין עפידעמיע (מגפה) פון נאטורליכע פאקען, קענען א טהייל מענשען וואס האבען געהאט געשטעלטע פאקען, דאך קראנק ווערען אויף נאטורליכע פאקען, אונ דעסטא גיכער ווי לענגער עס איז דורך־געגאנגען די צייט פון דענסטמאהל וואס מען האט זיי געשטעלט פאקען. דאך זאללען ביי אונז די געשטעלטע פאקען ניט אנווערען זייער כבוד, ווייל אזוי ווי עס קען זיך טרעפען אז דער וואס מען האט איהם קיינמאהל ניט געשטעלט פאקען זאלל אין דער גרעסטער מגפה גאר ניט קראנק ווערען, אזוי קען זיין אז דער וואס האט אפילו געפאקט (נאטורליכע) אבער גרינג, קען אין דער אנדערער מגפה פאקען שטארק אונ אויך שטארבען, — אמת דאס איז זעהר אונד זעהר זעלטען, א צייכען האבען מיר אז די געשטעלטע פאקען היטען אפ פיעל לעבענס, דאס אין א מגפה ווערען אין אונזער צייט מעהר קראנק נאר ערוואקסענע אדער אזעלכע קינדער וועלכע מען האט נאך קיין צייט געהאט צו שטעללען פאקען.

אלזא זאל מען ניט פערגעסען אין 5—6 יאהר ארום נאך די ערשטע געשטעלטע פאקען: שטעללען דאס צווייטע מאהל, דען אויב דאס וועט זיין ניט בעדערפטיג, זוי וועט שוין דער גוף אליין די קוה־פאקען ניט צו נעמען.

ווי אזוי געהט דורך די קראנקהייט.

נאך דעם ווי מען האט געשטעללט די פאקקען, געהט א וועק 2 אדער 3 טאג וואס מען קען אויף דעם ארט גאר ניט בעמערקען, ד"ה די אנפאלל־צייט געדויערט 2—3 טאג. נאך די 3-טעג הייבט שוין דאס ארט צו ווערין רויטלעך. נאך־דעם ווערט אויף דעם ארט א קרעציל, אויף דעם 5-טען אדער 6-טען טאג ווערט פון דעם קרעציל א בלאטער מיט העללער וואסער. אויף דעם 7 טען אדער 8 טען טאג ווערט עס נאך גרעססער און ארום־איהם איז א טונקעל־רויטע ראד. אויף דעם 9 טען טאג ווערט דער בלאטער ווייניגער העלל (אזוי ווי וואססער מיט ווייניג מילך). און אויף דעם 10 טען טאג ווערט עס פול מיט אייטער. אין דיעזער צייט אז דער בלאטטער הייבט אן זיך אנצופיללען מיט אייטער, הייבט מען אן צו פיהלען א גרויסע וועהטאג אין דעם ארעם, און די הויט שפארט, און מען קען קוים ריהרען מיט דער האנד, און אונטער דעם ארעם ווערין אנגעשוואלען די דריזען (עס ווערט הארטע אינוועגדיגע קייקעלעך). אין דיעזער צייט פון דעם אייטערן בעקוממט מען היטץ, אבער ניט קיין גרויסע. עס טרעפט זיך אבער אז די היטץ קען שטייגען אזוי הויך אז מען מוז גוט אכטונג געבין, אז מען זאל ניט פערליהרען דעם קליינעם אפגעשוואכטען קראנקען. דאס קען זיך אבער נאר טרעפפען ביי דארע קרענקליבע קינדער.

עס טרעפט זיך אז צו די געשטעלטע פאקקען קלעבט זיך אויך צו אנדערע הויט־קראנקהייטען, עס קען ווערין אויף די האנד אדער אויף דעם גאנצין לייב רויטע פינטעליך און פלעקקין, אזוי ווי מאזעל־פלעקקין, נאר דאס איז ניט אזוי שרעקהאפט ווי דענסמאהל, ווען דאס ארט פון די פלעקקין ווערט זעהר טיף אנגעצונדען, עס ווערט ארויז אדער עס קומט מענכעסמאל צו די בראנד. פון דעם צעהנטין טאג אן הייבען אן די בלאטטערן צו־טריקענען. שטענדיג הייבט זיך עס אן פון דעם מיטטעל־בלאטער וואו עס איז טיעפער, און זייט אנדערטהאלבען אדער צווי וואכען ווערין די בלאטערן פערטריקענט און פאללען אראפ. אויף דעם ארט בלייבט א פלאכעס גריבעלע (א שטופפעל) וועלכעס איז פון אנהייב רויטלעך, דער נאך ווערט עס וויים און בלייכער פון דער געזונדער בלוט.

ביי דעם שטעללען פאקקען דארף מען אפהיטען פאלגענדע רעגעלן:

1) דער מענש וואס שטעללט פאקקען דארף זיין פאלקאממען ריין געקליידעט, און ניט קוממען פון איין הויז וואו ער האט דארטין געהאט צו טהון מיט אנשטעקקענדע קראנקע (דיפטעריט, א רויז, שקארלאטינע, נאטורליכע פאקקען). איידער ער געהט צו צום קינד מוז ער גוט אפוואשען די האנד מיט סובלימאט־וואססער. דאס לאנצעטיל (מעססערל) מיט וועלכען ער מאכט דען שניט צו־שטעללין די פאקקען, דארף זיין אדער אגאנץ נייעס אדער פאר דעם אביין־שטעכען מוז עס אנגעגליהט ווערין אויף א ליכט ביז עס ווערד רויט און דערנאך אפגעגאכעו ווערין מיט דעם אייגענעם סובלימאט־וואססער.

2) די ארעמלעך דארף מען פריהער גוט אפוואשען מיטווארעמע וואססער מיט זייף, און רעכט פאר דעם צו־שטעללין די פאקקען אפוואשען דאס ארט וואו מען קלעהרט צו־מאכען דעם שניט מיט סובלימאט־וואססער, אדער נאך בעסער מיט סובלימאט־ספירטוס (1 טהייל סובלימאט אויף 5 טויזענד טהייל ספירטוס).

3) באלד נאך דעם ווי מען האט צו־געשטעללט די פאקקען, מוז מען בעדעקען דאס ארעמיל מיט אהיבשע שטיק שטארקע סאליצול־וואטע (צובעקוממען אין דער אפטעקע) און

פערבינדען מיט א ריינע ליינוואנד אויף גאנצע 5 אדער 6 טעג.

4) אויב אויף דעם זעכסטען טאג זעהט מען אז די בלאטטערלעך געמצעוו־צו. דארף מען ווידער א מאהל דורכוואשען מיט סובלימאט־וואסער אונ ווידער גוט פערבינדען אונ אזוי לאזען, ביז עס וועט אפטריקענען דער בלאטטער אונ וועט אראפפאללען.

5) דאס קינד פון וועלכען מען נעמט אראפ פאקקען פאר אנדערע קינדער'ס וועגען, דארף זיין א גאנץ געזונדעס קינד.

6) פאקקען דארף מען נעהמען פון אזוי א קינד וועלכען מען האט זיי איהם געשטעלט דאס ערשטע מאהל *).

7) בעססער איז צו שטעללין פאקקען גלייך אראפ־גענהמענדיג פון איין קינד אויף דעם אנדערן (ד"ה פון האנטעל צו האנטעל).

8) מען מעג נעהמען פון בלאטטער די אייטער (לימפע) נאר אויף דעם זיעבענטען אדער אכטען טאג.

9) אויב די פאקקען האבען זיך ניט צו־געגומען, דארף מען אין א האלב יאהר ארום פראבירען צו־שטעללין נאך א מאהל.

10) אין 5 אדער 6 יאהר ארום נאך דעם ערשטען מאהל, דארף מען אלעמען שטעללין פאקקען דאס צווייטע מאהל **).

פאקקען קענענען זיך ניט אננעמען אין יענע פאללען ווען די אייטער (לימפע) איז ניט קיין וויכטיגע אונ זי האט פערלוירען איהר קראפט, אדער ווען דער גוף האט אין זיי ניט קיין נויט אין דיעזער צייט ווען מען שטעלט זיי איהם צו, אדער ווען דער גוף האט גאר פאר זיי קיין מורא ניט. ווי עס טרעפפט זיך אז דער גוף קען זיך ניט אנשטעקקען אפילו אין נאטורליכע פאקקען.

אויב די פאקקען האבען זיך ניט גוט צו־געגומען, ערקענט מען נאך דיעזע סימנים: אדער אויף דעם פינפטען טאג ווערט פון דעם קרעציל ניט קיין בלאטטער, אפילו די רויטע רינג ארום דעם קרעציל איז ווי עס געהער צו זיין, אדער אנשטאטט איין אמת'ן בלאטטער מיט קוים דורכזיכטיגע אייטער ווערט א הויכער בלאטטער מיט וואססערדיגע זאפט, וועלכע ווערט באלד פערטריקענט, אדער עס ווערט ניט מעהר ווי אפראסטער געשוויר וואס אייטערט־אונטער אונ ניט מעהר.

ווען מען האט ניט גוט אפגעהיט די פונקטען 1, 2, 3, 4, איז מען ניט בעווארענט אז עס זאל זיך ניט צו־שטעקקען איינע שווערע הויטקראנקהייט (ארויז, דיפטעריט אויף דער וואונד). אלזא דארף מען זיין זעהר אפגעהיטעט, אונ באלד ווי מען דערזעהט אז די רויטקייט געהט ברייטער אונ טונקעלער ווי געוועהנליך, דארף מען באלד אנהייבען צו לעגען

---

*) מען געברויכט הייגט פאקקען אויך גלייך פון קאלבער.

*) איטלעכען נייעם סאלדאט שטעללט מען שטענדיג נאך א מאהל פאקקען אויבער ער הייבט אן דיענען, דערפאר הערט זיך שוין יעצט ניט אז דאס גאנצע חיל זאל קריגקען אויף נאטורליכע פאקקען, ווי עס פלעגט זיך טרעפפען פארצייטען.

קאלטע בלײַ־וואסער (צו בעקומען אין דער אפטעק) און ניט פערלאזען דאס קינד אהנע דאקטארס הילף.

די צייט ווען צו שטעלען פאקען.

אויב עס הויבט זיך אן אין שטאדט איינע עפידעמיע אויף פאקען, דארף מען אויף קיין זאך ניט קוקען און שטעלען פאקען אלעמען, פון קינדער וואס זיינען דריי טאג אלט ביז די אלטסטע מענשען. און מיטעלערע קינדער מוז מען שטעלען פאקען דעם צווייטען מאהל, אויב עס איז פון דעם ערשטען מאהל שוין פערבייא־געגאנגען מעהר ווי פינף יאהר.

אויב אין שטאדט איז שטיל, דארף מען שטעלען פאקען נאר געזונטע קינדער פון דריי פירטעל יאהר אן און עלטער. דער וועטטער דארף זיין צו דער צייט מילד (ניט זעהר קאלט און ניט זעהר היים). אויב עס הערט זיך איינע עפידעמיע, פערשטעהט זיך דאס מען דארף אויף דעם וועטטער אויך ניט קוקען.

---

5) דער שארלאך (שקארלאטינע).

דיזע קראנקהייט איז איינע שטארקער־אנשטעקענדע, ווי אלע וואס מיר האבען שוין פריער בעשריבען. שקארלאטינע קענען זעהר לייכט איבערגעטראגען ווערין. איהר גיפט איז פויל אין צימער וואו עס ליגט דער קראנקער, דאריבער טרעפט אפטער אז די וואס געהען ארום דעם קראנקען שטעקען זיך אן און ווערין אויך קראנק אויף שקארלאטינע. די גיפט־אייעליך פון דער קראנקהייט האט מען ניט לאנג ערשט געפונדען. זיי זיינען אין בלוט, אין שפייעכטס און אין די פלעקען וואס ווערין אויף דעם לייב. זיי האבען איין אהנליכע נאטור ווי די גיפט־אייעלעך פון דיפטעריט. און פון דעם קענען מיר פערשטעהן פאר וואס געהט די שקארלאטינע קיינמאהל אהנע דעם, אז עס זאל ניט געשוואלען ווערין אין האלז אדער עס זאל ניט ווערין דער שווערסטער דיפטעריט, געוויס ווי אין וועלכער עפידעמיע. אויך די אנפאל־צייט פון דיפטעריט אונד שקארלאטינע איז גלייכליך: מעהר ווי זעקס טעג געדויערט זיא קיינמאהל ניט און קען אויך געדויערין ניט מעהר ווי פון צוויי ביז פיער טאג.

אויף מאזלען ווייסען שוין אלע אז אויף דעם מוז יעדערער קראנק זיין, און עס איז זעלטען צו טרעפען אזאלכען וואס האט אויף דעם ניט געקרענקט. אבער אויף שקארלאטינע ווערין ניט אלע קראנק. עס איז דא זעהר פיעל מענשען וואס האבען קיין מאהל אין לעבין שקארלאטינע ניט געהאט. ווער עס איז איינמאהל איבער געקומען דיזע שווערע קראנקהייט, דער איז שוין מעהר־טהיילס פערזיכערט אויף שפעטער. קינדער וואס זיינען שוין אלט צוויא יאהר זיינען מעהר אין סכנה צו בעקומען דיזע קראנקהייט. גאר קליינע קינדערליך וועלכע זענען נאך ביי די ברוסט האבען פאר איהר גאר ווייניג מורא. אבער ערוואקסענע יונגע מענשען אונד אפילו בעיאהרטע זיינען שוין ניט בעווארענט אויב זיי האבען קינדווייז זי ניט איבערגעטראגען.

מעהרטהיילס בעווייזט זיך די מגפה פון שקארלאטין אין פריהלינג אונד אין הערבסט.

אָבער ניט זעלטין פאַלט זיא אויך אָן אין אַ נאַסען זוממער אָדער אין ווינטער . דיעזע קראַנקהייט איז פיעל שטרענגער ווי מאָזלען . אין איינע מיטעלער עפּידעמיע שטאַרבען אַוועק 5 אָדער 10 פון הונדערט , אָבער אין אַ שטרענגע עפּידעמיע קענען אויך שטאַרבען 40 פון הונדערט קראַנקע .

די ערשטע סימנים .

די אָנפאַלל־צייט געהט דורך אָפטער אַזוי גרינג אַז מען זעהט נאָך גאָר ניט אָן אָדער מען פיהלט אַזוי ווי מען איז מיעד און עטוואַס ניט מיט אַללעמען . נאָך דעם בעוויזען זיך די ערשטע סימנים : דער מענש בעקוממט אַלץ גרעסערע היטץ , דער־בייא קען שוידערן אַ קעלט אָדער ניט . עס טהוט וועה דער האַלז אונד נאַקען . עס פיהלט־זיך אַ ניטגוטקייט אָדער מען ברעכט און מען ווערט זעהר אָפּגעשוואַכט . דער קאָפּ , האַנד און פיס טוהען וועה ווי בייא אַצושלאָגענעם , און די היטץ איז אונגעהייער שטאַרק . צוזאַמען מיט דעם הייבט אָן וועה צו טהון אין האַלז , אין וועלכען עס איז שווער צו שלינגען . און ווען מען וויל זיך צו־קוקען אין האַלז : קען מען דאָרט בעמערקען ווי עס איז דאָרט רויט און געשוואָלען . שוין אין דיעזע צייט איז דער צונג זעהר בעלייגט און ווייס , נאָר זיינע ראַנדען און דער שפּיץ זיינען זעהר רויט . אויב עס הערט זיך אין שטאָדט שקאַרלאַטינע , זיינען דיעזע ערשטע סימנים גאַנץ גענוג , אַז מען זאָלל נאָך־דעם נאָך ערוואַרטען דיעזע קראַנקהייט . נאָך מעהר בעווייזט דערבייא די גרויסע היטץ וועלכע איז בייא קיינע קראַנקהייט ניט אַזוי שטאַרק ווי בייא שקאַרלאַטינע . פון דער היטץ איז דער קראַנקער זעהער צו־מישט און רעדט פון זינען , קליינע קינדער בעקוממען אויך קאָנוואולסיען (די קינדערישע זאַך) . אונד אויך פערקעהרט : דער קראַנקער קען זיין טיעף פערטראָגען און ליגען ווי איין ליימערנער גולם . אַזוי געדויערט עס פון איין מעת־לעת ביז צוויי . באַלד נאָך דעם אָדער שוין צום סוף פון דיעזע שטונדען ווערט אַללעס נאָך שטרענגער און עס הייבען זיך אָן צו בעווייזען די שאַרלאַך (פּינטעלעך) .

די צייט פאַן אויסשיטטען די שאַרלאַך .

בייא קליינע קינדער איז דאָס די שטרענגסטע צייט אין וועלכער זיי קענען בעקוממען שטאַרקע קאָנוואולסיען . די ערשטע פּינטעלעך בעווייזען זיך פריהער פאַר אַללעמען אויף דעם האַלז און אויף דער ברוסט ניט ווייט פון האַלז *) אונד זייט אין איינע אָדער צוויי מעת־לעת בעשיטט עס אין גאַנצען דאָס לייב . אויב מען וועט זיך גוט צו־קוקען , קען מען זעהען אַז די פּינטעלעך זענין זעהר קליין און זיטצען גאַנץ געדיכט איינע נעבין די אַנדערע הויפען־ווייז , און די גאַנצע הויט ווייזט דורך זיי אויס העלל־רויט , פלעקקענדיג . נאָר מעהר רויט איז אויף דעם האַלז , די גאַנצע האַנד (אונטערזייט) , די פיס (פאָרדערע־זייט) אונד דער הויפּט אויף די ערטער וואו עס בייגען זיך אויף די געלענקע (עללענבויגען , קניע , א. ז. וו.) .

אין מויל אונד אין האַלז ווערט דערבייא אויך אַללעס שטאַרקער : די רויטקייט ווערט טונקעלער , דער צונג ווערט נאָך מעהר בעלעגט און ווייס , אונד וואס ווייטער — ווייטער שיילט זיך פאַן דער צונג אָפּ די אייבערשטע שאָהלעכטס , ער ווערט רויט ווי פלייש אונד

*) אָבער ניט ווי אין מאָזלען , בייא מאָזלען ווערין די פּינטעלעך צום ערשטען אויף דעם געזיכט .

עס בלייבען אויף איהם קליינע און געדיכט־געזעצטע בארגעלעך, אונד דורך דעם זעהט ער אויס ווי מאלינע (הימבעערע). ניט אללע מאהל איז די רויטקייט פון די פינטעלעך גלייך: אין איינינע פלעצען איז זי העללער אונד אין איינינע טונקעלער. אין האלדז איז אויך ניט שטענדיג זעהר שטארק אנגעצונדען, עס איז אללעס נאר לויט וואס פאר איינע עפידעמיע דאס איז;

די שארלאך־פינטעליך בליהען זיך אזוי פון איין טאג ביז עטליכע, און נאך דעם הייבען זיי־אן אפ־צוגעהן. יענע ערטער וועלכע האבען צום ערשטען אויף־געבליהט, יענע ווערין אויך פריהער בלייכער. דער הויפט איז זעהר שוועהר דער צווייטער טאג, ווען עס שיטען זיך אויס די פינטעליך. אין דיזע צייט איז אויך אין האלדז זעהר שוועהר. דער קראנקער ליגט אין גרייליכער היטץ אהנע פערשטאנד און קען זיך ניט ריהרען פון ארט. אבער ווען עס געהט צום געזונט ווערין, פאלט די היטץ ביסליך־ווייז אפ. אין האלדז ווערט אויך גרינגער. אין דער הויט הייבט־אן גרינג צו בייסען, עס בעווייזט זיך אפט שוויים, די הויט ווערט אימער בלייכער אונד עס הייבט זיך אן די שאהלונגס־צייט. —

פריהער פון אללעמען בעמערקט מען אז אויף דעם האלדז ווערט די הויט ניט גלאט, עס ווערין קליינע שפאלטלעך און עס הייבט זיך אן אפצושאהלין קליינע שטיקלעך הויט. דאס איינענע פאסירט אויף דער גאנצער הויט, און שטארקער דארט וואו עס איז געוועזין שטארקער די רויטקייט. פון די האנד שאהלט זיך די הויט אפ פיעל מאהל ווי גאנצע האנדשקעס, אדער זעהר גרויסע בלעטליך. עס קען פיעל מאהל זיך טרעפפין אז נאך דעם ערשטין אפשאהלין, שאהלין זיך איינינע ערטער נאך דאס צווייטע מאהל. געווי־ געדויערט דיעזע צייט פון אכט טאג ביז צוויי וואכען, און דערביי געהט דער קראנקער אלץ ניבער צום געזונט ווערדען.

שווערע פאללען אונד ביי־קראנקהייטען.

דער הויפט איז אגרויסע סכנה—די שטארקע היטץ ביי דיעזער קראנקהייט. אויף פיעלע קראנקע ווירקט די היטץ אזוי פיעל אז די גאנצע בלוט ווערט ביי זיי איבער־געענדערט, זי פערלירט איהרע קראפט אונטער־צו־האלטען דאס לעבען און דער גוף שטארבט נאך אידער עס בעווייזען זיך די שארלאך־פינטעליך.

די סימנים פון דיעזען שלעכטען צו־שטאנד זיינען דיעזע:

דער קראנקער ליגט טיעף פערטראגין און אפגעשוואכט. אז מען הייבט אויף זיין האנד און מען לאזט זי אפ, פאלט זי צוריק ווי אטויטע. פון צייט צו צייט בעמערקט מען אז דאך גיבט זיך אקליינער טרייסעל איינינע פון די גלידער. דער צונג ווערט טרוקקען ווי אביין, דאס הארץ הערט מען קוים קלאפען, האנד און פיס זענין קאלט, אבער דער גוף ברענט ווי א העלישער פייער. ביי קליינע קינדער געהט עס זעלטען צו אהנע קאנוואולסיען (קינדער זאך). נאר ווען אפילו דער גוף האלט ווי עס איז דיעזען צו־שטאנד אויס, קען ביי איהם פארט די ענטצינדונג אין האלדז איבער געהן אין שווערען דיפטעריט, און דאן בעווייזען זיך די שארלאך־פינטעליך זעהר לאנגזאם, ווי מען זאגט „פויל", זיי זיינען אבער בלייך, אדער בלויליך, אדער זיי בעהאלטין זיך זעהר גיך, אדער עס ווערען קלענערע אונד גרעססערע פלעקקין אויף זייער ארט, אזוי ווי א פלעק פון אשטארקי

קלאפּ, ד"ה די בלוט ווערט אזוי וואססעריג. אז זי גיסט זיך אליין ארטעריענווייז אויס פון די פיינע בלוט־אדערליך אונטער דער הויט. דערביי בעווייזט זיך אויך בלוט פון דער נאז, פון האלדז, אזוי ווי מיר האבען שוין בעשריבען.

אין געוועהנליכער שקארלאטינע איז דאך דער כלל, אז באלד ווי עס בעוויינזן זיך די פינטעליך, זא פאלט די היטץ אפּ. אבער אין שווערע פאללען איז ניט אזוי: די היטץ פערבלייבט נאך אין דער אייגענער מאסס, דער קראנקער פערליערט נאך מעהר זיינע קרעפטען, דער צונג אונד די צאהן־פלייש ווערט באדעקט מיט א שווארצקייט, אונד דער קראנקער האלט ניט אויס. און אויב אפילו עס גדויערט נאך, שטארבט ער דאך אוועק פון א ביי־קראנקהייט, וועגען וועלכע עס וועט באלד זיין די רעדע.

וועגען דיפטעריט וועלכער קען לייכט ביי־קוממען צו שקארלאטינע, דארף מען אפּטער בעקוקען דען האלדז.

אויסער דיפטעריט קענען די מאנדלען ווערין אזוי טיעף און שטארק אנגעצונדען אז עס ווערט די בראנד. דאס ערקענט זיך אין דער שווארצקייט אונד טונקעל־בלויקייט פון דעם מאנדלען־געשווילעכטס. עס ווערט אייטער אונד עס פאלען ארויס שטינקענדע שטיקלעך הויט. דעם עיפּוש הערט מען שוין באלד ווי מען קומט אריין אין קראנקענס צימער.

די ענטצינדונגען אין האלז קענען איבער־געהען אונטען־ארום אין נאז אריין, דאן הייבט אן רינען שיטטערע שטינקענדע אייטער פון דער נאז און עס צעהרט די אויבערשטע ליפּפּ אונטער נאז. אויך קען עס איבער־געהן אין אויער, און שוין אין גליקליכען פאלל ווערט מען טויב; עס קען אבער זיין נאך ערגער.

אויך קען אנגעשוואלען ווערין אין־גאנצען דער האלז, באלד אונטער די אויערין אונד נידעריגער, און דאס קען גדויערן א מאנאט אונד מעהר. עס קען דערביי ווערין גרויסע אונד טיעפע געשווירען אויף דיעזע ערטער, אונד ווירקען אזוי שלעכט אויף דעם קראנקען אז ער מוז אוועקקוממען פון דער וועלט.

צום סוף פון דער צווייטער אדער דער דריטטער וואך, און אמאהל אויך א סך פריהער קען פיעל מאהל צו־קוממען א שווערע ניערען־קראנקהייט, וועלכע איז ווייניג געוועהנליך אין דעם צי דער קראנקער האט זיך פערקיהלט אדער ניין. עס קען טרעפען אז פון פערקיהלונג זאללען ניט ענטצונדען ווערין די ניערען, אונד פערקעהרט: עס קען זיין אז דער קראנקער האט אין גאנצען די צייט ניט אנגעזעהן קיין פרישע לופט און האט זיך געשטיקט אין א ווארעמער שטוב — און דאך ווערט ער קראנק אויף דיעזע שווערע קראנקהייט. — דען דאס איז גאר געוועהנדעט אן דעם כאראקטער פון דער מגפה. אין איינינע קוממען־צו וועלכע ביי־קראנקהייטען, און אין איינינע קוממען־צו אנדערע, ווי אמאהל עס טרעפט. עס קען אנהאפּען די ניערען־געשווילעכטס אפילו ביי דער גרינגסטער שקארלאטינע.

די ערשטע סימנים פאן ניערען־ענטצינדונג זיינען דיעזע:

עס בעווייזט זיך היטץ, מען הייבט אן ברעכען און עס טהוט וועה אין רוקען נאהענטער צו די לעצטע ריפּען פון ביידע זייטען נעבען דער שדרה. די השתנה (אורינע) בעווייזט זיך זעהר ווייניג אונד זי איז טונקיל אונד פיעל מאהל אויך מיט בלוט. אויב מען

לאזט די השתנה שטעהן. זעצט זיך אפ אונטען אין גלאז א ברוין־רויטע געדיכטקייט. נאך בעססער איז צו מאכען דיעזע פאלגענדע פראבע: אין א ריינעם זילבערנעם לעפעל נעהמט מען אביסעל פרישע אורינע פון דעם קראנקען און מען ערהיצט זי איבער א לאמפע אדער איבער א ליכט, דאן ווערט זי באלד אויפגעקאכט און ווערט ווייס ווי מילך. נאך מעהר איז בעשטיממט אז עס הייבט זיך אן דיעזע קראנקהייט, ווען מען בעמערקט אז דער קראנקער זעהט אויס בלייך און דער פנים אונד נעבין די אויגען איז אביסעל ווי אנגעשוואלען, דאס זעלבע איז אויף די פיס. אויך פיעל מאהל אז עס ווערט א וואססער־געשוויעכטס איבער דעם גאנצען גוף. דיעזע געשוויעכטס קען טרעפפען נאך פריהער פון אללע סימנים וועלכע מיר האבען דא פריהער בעשריבען.

דיעזע ביי־קראנקהייט איז געוויס געפאהרליך, נאר צום גליק קען מען דען קראנקען פון איהר רעטטען, אויב מען פערלאזט זי ניט. ווען עס געהט אבער שלעכט, דאן פערהאלט זיך די אורינע, און איהרע זאלצען פערגיפטען די בלוט, דער קראנקער בעקוממט קאנוואולסיען און שטארבט אוועק. אויסער דעם קען די וואססער־געשוויעכטס אונטערגעהען ביז צום הארץ און לונגען און דערשטיקען דען קראנקען.

אויך געפעהרליך איז אז עס קוממט־ביי צו דער שקארלאטינע אזוי ווי איין מין רעוומאטיזמוס אין אללע געלענקען. דער עולם קוקט איבער־הויפט אויף רעוומאטיזמוס זעהר גרינג צו, דאס איז איין פעהלער איבער הויפט, אונד אין דער שקארלאטינע איז דאס זעהר געפעהרליך. ווי זעלטען עס ווערט אייטער־געשוויעכטס אין די געלענקע (אקסעל, עלענבויגען, קניע) ביי געוואהנליכען רעוומאטיזעם, דאך אין דער שקארלאטין איז עס ניט זעלטען. אויסער־דעם ביי יעדער רעוומאטיזמוס קען ווערין אנגעצונדען די הייטלעך פון הארצין און מען קען פלוצלונג בעקוממען איין הארץ־פעהלער, אדער עס קען אנגעצונדען ווערין די הייטלעך פון די לונגען, פון די געדארעם, פון מארך א. ז. וו. אויסער אללעם קענען ביי שקארלאטינע אנפאללען די איינענע ביי־קראנקהייטען ווי ביי מאזלען, און איבער־הויפט די שארפע שווינדזוכט (טשאחאטקא).

אללע דיזע קראנקהייטען קענען בעפאללען דען קראנקען, אפילו ווען די שקארלאטינע אליין איז געגאנגען גרינג און די הויט האט זיך שוין אנגעהויבען צו שאהלען.

עס מאכט זיך אמאהל אז די מגפה פון שקארלאטינע געהט־דורך זעהר גרינג. עס קען דערביי אבער גאר ווייניג־וואס אויס־שיטען אויף דער הויט אדער אפילו אויך גאר ניט. איבער־הויפט בעמערקט מען עס ביי גרויסע מענשען וואס זיינען אלאנגע צייט געוועזען נעבען דעם קראנקען; עס טהוט זיי אבער אויך וועה אין האלדז און זיי זיינען זעהר אפ־געשוואכט. מיר מוזען עס וויסען, ווייל אזוי איין קראנקער קען אנשטעקקין פיעלע אנדערע און דער עולם וועט ניט וויסען, ווייל מען זעהט ביי־איהם ניט קיין שארלאך־פלעקין! *).

די פפלעגע אונד ערשטע הילף.

דער גאנצער צוועק ווען מיר האבען צו טהון מיט איינעם אנשטעקענדען קראנקין, איז ניט נאר ארום איהם אליין און איהם צוועק־מעססיג צו בעהאנדלען, זאנדערין איבער־הויפט

*) היינטיגס יאהר זענען אין פינסק עטליכע פרויען פאן 40 יאהר אלט קראנק געוועזען אויף שקארלאטינע אונד נאכהער פאלקאממען געזונד געווארדען.

שטרענג אפצוהיטען אז מיר אליין אונד אויך אנדערע זאלען זיך ניט אנשטעקקען, דארום בעקונדיגע איך נאך א מאהל אונ דערמאהן דעם לעזער, אז מען זאל ווי צום שטרענגסטען אפטהייען דען קראנקען אונד איהם בעהאנדלען ווי מיר האבען גערעדט ביי דיפטעריט אונ אנדערע אנשטעקענדע קראנקהייטען!

אין איין איינציגעם אומגליק זאל מען ניט פערגעססען ווי פיל אנדערע
מען קען אומגליקליך מאכען אונד אוועקנעממען פון דער וועלט!!.

וועגען דעם עססען־געבען, וועגען דער לופט אין קראנקענס צימער, אונ וועגען דעם ווי צו האלטען ריין דען מאגען אונד געדארעם, קענגען מיר נאר ווידערהאהלען דאס זעלבע וואס מיר האבען גערעדט ביי מאזלען. נאר וועגען דעם ווי צו שטיללען די אונגעהייערע היטץ ביי דעם שארלאך־קראנקען מוזען מיר זאגען נאך אמאהל: ווען שטעהרט ניט דעם דאקטאר אז ער הייסט מאכען באדליך (וואנעס) 2 אדער 3 מאהל אין טאג. געדענקט אז דאס נעהמט אוועק פיעל היטץ, עס ערפרישט דען גוף, אונד פיעלע היטץ־קראנקע ווערען דורך דעם נצול פון געוויססען טויט אדער פון די געפאהרליכסטע קראנקהייטען, וועלכע ווערען נאר דורך די שטארקע היטץ (קאנוואולסיען, בלוטונגען, שווערער פארטראגענער־שלאף, דיימענע שוואכקייט). אויסער דעם ווי אויך ביי מאזלען, האט ניט קיין מורא צו לעגען אייז־בייטעל אדער נאססע טיכער אויף דעם קאפ, (די האאר שערט מען אפ). אייז־קאלטע טיכער אויף דעם האלדז אויב עס דריקט צו אין האלדז א. ז. וו. דאס מאכט נאר געלאססענער די היטץ אונ די ענטצינדונג. אבער פערקיהלען קען מען מיט דעם קיינמאהל ניט.

באלד ווי מען דערזעהט אז דער קראנקער ווערט זעהר אפגעשוואכט, דארף מען באלד איהם געבען גוטען אלטען וויין: אונגער־וויין, טאקאיער Nr 5, אלטען רהיין־וויין, מאזעלער וויין גוטען אונד שטארקען, גוטען שאמפאניער. אויב דאס קינד איז קליין גיבט מען איהם פון 20 ביז 40 טראפפען וויין אויף דער־העלפט מיט ריינע וואסער. אויב דער קראנקער איז פון 8 ביז 12 יאהר אלט, גיבט מען צו קאפפע־לעפעליך אללע צוויי שטונדען, מיט וואססער אויף דער העלפט, אדער ריינעם וויין, ווי דער קראנקער קען איבער טראגען אויב דעם קראנקען לאקסירט זעהר, גיבט מען איהם די זעלבע ווייגען אויף דער־העלפט מיט גוטען אלטען רויט־וויין (באררדא־סען־זשולייען). אז דער קראנקער איז שוין געגעזין געווארין נאר ער מוז זיך קרעפטיגען, איז זעהר גוט דער סאנט־ראפאעל וויין אדער היגא־אייזען־וויין.

אז עס בעווייזען זיך די שארלאך־פלעקען, איז ניט שלעכט איינצוריייבען דען גאנצען גוף מיט ריינע חזיר־שמאלץ אדער וואזעלינע (Vaselin, אין דער אפטעקע) צוויי־מאהל אין טאג, פון דעם ווערט די הויט ווייכער אונ עס שפארט ניט אזוי דער וועהטאג אין איהר.

געגען די הארטע געשוואלכטס אונטער די אויערען אונד נידעריגער ביי די זייטע־האלז, איז די ערשטע הילף צו־צו־שטעלען 2 אדער 3 בלוט־איגעל (פיאווקעס) פון ביידע זייטען, אויב מען קען זיך ניט איין עצה האלטען מיט א דאקטאר.

געגען די ניערען־ענטצינדונג, איז דאס בעסטע באלד צו־לעגען א זענפט־פלאסטער (גארטשיצע) צום רוקען אללע צוויי שעה 2 מאהל אין טאג, אונד זעהר ווארעם איינוויקלען אין נאססע ווארעמליכע טיכער אונ אין גראבע ווארעמע קאלדרעס, כדי אויף־גיכסטען ארויס צו־רופען שווייס, אונד אויסער ריינע מילך (ווי מעהרער) דעם קראנקען גאר ניט געבען צו עססען ביז ער וועט פאללקאמען געזונד ווערען.

דען קראנקען דארף מען האלטען אין בעט ביז עס בייטעט זיך איבער אין גאנצען די הויט, ד"ה ביז צום סוף פון דער שאהלונגס־צייט. נאר ארויס לאזען אויף דער גאס, מעג מען ערשט אין צוויי וואכען ארום נאך דעם ווען דער קראנקער איז פאללקאממען געזונד געווארען, אונ דערהויפט אז דער וועטטער איז אויך דרויסען גיט ווארעם אונ נאסם.

פערשידענעס

מוסר פאר אללע

אללע זאכען וואס זייער ציעל איז צו־בעססערין די מענשען, קען מען רופען מוסר, אדער מוסר־ספרים. אללע ראמאנען, נאוועללען, טהעאטערע, זענין זעהר פיינע מוסר־ספרים. אין זיי בעטראכט־מען צו־וואס אפאלשע ליבע קען בריינגען, וואס קארטענשפיל קען פון אמענשין מאכען, וואהין שכרות קען פארפיהרען.

ארעסט, אסטראגין, עשאפאטין, זענין אויסגעצייכענטע מוסר־ספרים. די קייטען, דאס שטעהן אויף דעם עשאפאט, דאס ווארטין אויף דעם פסק־דין, אונ דער קיום־הפסק אליין, מוסרין גוט דעם מענשען ער זאל זיך היטען פון גנבה, גזלה, רציחה, פון אללערליי פאלשען, אונ אפילו פון באליידיגען איינעם מיט אגראב ווארט.

די גאנצע פאליציי מיט איהרע בעאמטע, איז אהערליכע פאר־רעדע צו די טייערע מוסר־ספרים.

יעדער מגיד, יעדער דרשן, יעדער פרעדיגער, איז אלעבעדיגער מוסר־ספר. זייערע מינעס, זייערע תנועות, זייערע קרעכטצען אונ אכצען, פליעסען־אין א ליבע צו גוטע מעשים אונ לערנען אויס־מיידען שלעכטעס.

אללע חדרים, גימנאזיומס, ישיבות, אוניווערזיטעטין, זענען אויסגעצייכנטע מוסר־ספרים. אין זיי לערענט מען תורה חכמה אונ פרומקייט, וועלכע פערעדלען דאס הערץ, פערפיינערן די געפיהלע אונ לייטערן דעם פערשטאנד.

בקור־חולים׳ס, שפיטאלע, אללע קראנקען־הייזער, זענין זעהר ריהרענדע מוסר־ספרים. די ביטערע טרויעריגע אוי׳ען אונ וועה׳ען ביי די שמערצען, די שטעכיגע געשרייען ביי די אפעראציאנען, דאס ראכעלן (הארכלען) אין האלז ביי דער גסיסה, דאס לעצטע ארבייטען מיט די זייטען, קענען אשטיינערנע הארץ אויך ווייך מאכין, דעם גרעסטין טיראן אויך ריהרען.

די אלטקייט, דער געבויגענער רוקען, די קנייטשען אונטער די אויגען, די גרויע האאר, זענין אויך גאנץ טייערע מוסר־ספרים. דער אלטער פיהלט ווי אללע תאוות פאללין ביי איהם אפ איינציג־ווייס ווי די פארוואלעטע בלעטליך פון די בוימער אין אסיען. ער מערקט ווי זיין געדאכטניס־קראפט איז איהם אונטערגעווארין. פון טאג צו טאג ווערט ער אפגעקיהלטער, אונ קוקט שוין קאלט־בלוטיג אויף אללעם וואס איהם האט פריהער געדייצט. דארף מען דענן אשאנערין אונ אבעסערין מוסר־ספר.

דער היילינגער־ארט, גאטטעס־אקער, וואו די מענשען ליגען אויסגעזאהעט ווי די קארנדליך תבואה, די שטיבלעך, די מצבות דארט, זענין אויסגעצייכענטע מוסר־ספרים.

יעדעם גראָזעלע, יעדער בלעטיל פון די בוימער וואָס וואַקסען דאָרט, איז אַבלאַט פון דעם טייערן מוסר־ספר. איהם קען יעדער לייענען און פערשטעהען. עס איז זעהר קלאָהר און דייטליך געשריבען, און עס איז טאַקי נאָר פאַר איהם געשריבען, ער זאָל זיך דער פון נעהמען אַ מוסר.

הײנט וואָס פאַר אַהויבער און הייליגער מוסר־ספר אונזער יום כפור איז! מעהר ווי אַ מעת־לעת פאַסט דער יוד, ער שלאָגט כפרות, ער שלאָגט זיך מלקות, ער שלאָגט זיך בעך אַכט־הונדערט קלעפּ אין האַרצען, ער טהוט תשובה, ער האָט חרטה, ער בעט, ער וויינט פאַר זיין ליבען נאָמען ער זאָל איהם פערצייהען אַלע זיינע פעהלער וועלכע ער האָט בעגאַנגען אין דעם פערגאַנגענעם יאָהר, און נעהמט אויף זיך ער זאָל אין קינפטיגען יאָהר זיך בעססערן.

ועהט איהר טייערע פריינד און ליבע לעזער מיינע, ווי פיל פיינע און טייערע מוסר־ספרים מיר האָבען; קען דען איינער פון אונז לייקענען, אַז יעדעם פון די אויבען־גענאַנטע זאַכען איז אין שטאַנד ניט נאָר מאַכען דעם מענשען פאַר אַמענש, נאָר װאָר אַפילו ער זאָל ווערען גאַנץ הימליש אַזוי ווי אַמלאך, און גאָר ניט וויסען פון קיין שלעכטס.

און דאָך לײדער זעהען מיר און הערען פון אַלע זייטען, אַז אין דער ווירקליכקייט איז ניט אַזוי, און אַז עס קומט צו דער־מעשה פערגעסט מען זיך אַלץ, די טהעאָריע (לעהרע) מיט דער פּראַקסיס (פּראַקטיקע) גיהערין זיך גאָר ניט אָן — אַזוי ווי די קליינע קינדער וועלכע זאָגין טאָג טעגליך ברכה: „איך וועל פאָלגען וואָס דער טאַטע הייסט, וואָס די מאַמע הייסט”, און אַז דער טאַטע אָדער די מאַמע הייסען עפּיס, זאָ פאַר עקשנת זיך דאָס קינד און וויל טאַקי בשום אופן ניט פאָלגען.

ניט נאָר די וואָס לייענען ראָמאַנען, ניט נאָר די וואָס בעזוכען טהעאַטערע, נאָר אַפילו דאָס רוב ראָמאַנען־שרייבער אַליין, אויך אַקטאָרין און אַקטריסעס זענין דאָס רוב שטאַרק געהאַפט אין אַלע מדות רעות וואָס זיי שטעלין אַליין פאַר זייער שאַנדליכקייט. ווען מען זאָל אונז לאָזען זאָגין די וואָהרהייט, וואָלטין מיר זיך גאַנץ פריי און גאַנץ דרייסט אויס־געדריקט, אַז גראַדע ביי די אויבענגעדאַכטע לייט איז מעהר און שטאַרקער ענטוויקעלט קאָרטענשפּיל, שכרות, אויך פערריקטע ליבעס און פיל אַנדערע פערדאָרבענע זיטטען ווי ביי אַנדערע מענשען.

ניט נאָר די פערדאָרבענע וואָס געהן פאַרביי דעם אַסטראָג, ווערין ניט גערירט און מערקען ניט די מוסר־ספרים, עס זאָל זיי אָפּהאַלטין פון זייערע נידערטראַכטיגקייטען וואָס זיי זענין געוואָהנט צו טוהן, נאָר אַפילו די אַרעסטאַנטען אַליין, ווי אויך די פאַר־משפּטטע און די פאַרשיקטע אַנטלויפען אָפּט און מאַכען ווידער זייערע פריהעריגע געשעפטין.

פיעל פאָליציאַנטין און אַנדערע בעאַמטע דינען ניט פאַר קיין מוסר־ספר, ניט נאָר פאַר אַנדערע, נאָר פאַר זיך אַליין אויך ניט. מאַנכע פון זיי גיבען אָפּט זעהר שלעכטע ביי־שפּילע מיט זייערע האַנדלונגען, זיי אַכטען שטילערהייד מעהר דעם גנב איידער דעם ערליכען מאַן, וואָרום פון דעם אונערליכען מענשין האָבען זיי נוטצען, מאַנכעס מאָהל פּשוט אַטהייל, און פון ערליכע לייט האָבין זיי גאָר נישט.

ניט נאָר די וואָס הערין די מגידים, די פּרעדיגער, ווערין ניט געבעסערט דורך זייערע דרשות, נאָר אַפילו די מגידים און די פּרעדיגער אַליין האַלטין זיך ניט שטאַרק אָן זייערע

רעגעלן. און וואו קיינער זעהט ניט און ווייס ניט, זענען זיי אויך אפט גרייט דאס צו טוהן וואס זיי האבען דערויף געארבייט מעשים אין זייערע דרשות, יאגען זיך נאך כבוד, און ווערד ליבען זיי פיל מעהר אלס אנדערע מענשין.

ניט נאר חדר־יונגלעך, ישיבה בחורים, גימנאזיסטען און סטודענטין ווערין וועניג אדער וועניגער פון וועניג געזיטעט דורך זייערע חברים, ישיבות און אקאדעמיען, נאר אפילו די מלמדים אליין, די ראשי ישיבות, די לעהרער, די פראפעסארין זענן מאנכעס מאהל אונגעזיטעטער ווי אנדערע.

ניט נאר די וואס געהן פארביי דעם בקור־חולים, אדער די וואס בעזוכען איהם אמאהל, געהמען זיך ניט צום הארצען צו בעטראכטין וואס דער מענש איז און צו וואס ער איז אונטערווארפען, אום דורך דעם צו ווערין ווייכער און בעסער; נאר אפילו דער גבאי אליין וועלכער בעזוכט איהם זעהר אפט, און דער נאמן וועלכער זיצט דארט שטאנדיג, קוקען אויך ניט אויף די שמערצליכע וואונדין און אפעראציאנען, און מאכין אפט בשותפות העלמות אדער גנבות פשוט פון די פריפאסען וואס זענין בעשטימט געווארען פיר די קראנקע נעבאך.

ניט נאר דער פופציג–זעכציג יאהריגער, נאר אפילו דער זיבעציג–אכציג יאהריגער פערגעסט זיינע יאהרין און טוהט אפט די זעלביגע נארישקייט וואס דער זיבצעהן–אכטצעהן יאהריגער טוהט. דער גרייז וויל ניט וויסען פון זיין עלטער און מאכט אויך אנייטע רייזע אן־גענומען א געשעפט, און מאכט אויף איהר אקאנטראקט אויף אכטצעהן יאהר דוּקא. זא איין אלטער לאזט אויך סטראיען א מויער, און זוכט מאטראזען דויער־האפטע (לאנג־געווערעוודיגע), ער נעהמט אדריטע פרוי און מיינט נאך צו פערפיהרען אנייע וועלט. ער ברויכט אלע היטראסטען, ער בעניצט זיך מיט אלע פאלשהייטען, און אפט איז רעכט טאקי פשוט טוהן איין עבירה. דער פון זעהט מען ווי אפילו די גרויע האר מיט די קנייטשען ווירקען אויך ניט.

ניט נאר דער וואס פאהרט אדער דער וואס געהט פארביי דעם בית עולם, פאלט איהם ניט איין דער געדאנק אז מען דארף זיך בעסערין, נאר אויף דעם בית־עולם אליין ווערין אפט אפ־געארבייט די שענדליכסטע זאכען. מען שמועסט ניט פון דעם גבאי'ס גאוה, פון די שמשים'ס שכרות אויף דעם הייליגין ארט, נאר וויפיל גנבישע זאכען ווערין דארט אפט בעהאלטין, וויפיל מצבות ווערין אפ געהאקט אויף האלץ, וויפיל תכריכים ווערין דארט אראפ־געצויגען פון מתים, און וויפיל חתונות ווערין דארט אפגעשפיעלט, ניט אין דער חאלעריע צייט! ...

היינט מיר זאלין נעהמען בעטראכטין מיט אקלאהרין קאפ, אונזער פיינסטין אונד הייליגסטען מוסר־ספר, וועלכין מיר בינדען־איין אין אזא פראכטיגען בונד, מיט פערשידענע פארבען: פאסטען, וויינען, בעטין, תשובה, חרטה — אונזער יום כפור מיין איך, אויף וויפיל ער ווירקט. זעהט נאר אויף מארגען צו „גאטס־נאמען", געהט דען ניט דער גנב פארקויפען די גנבות וואס ער האט גיגנבט פאר יום כפור? הערט דען אויף דער קרעמער צו געבין שלעכטע סחורה אנשטאט גוטע? צו מאכין שאהער מאכער אין וואג און אין מאסם, און באשטאטיגען אלע ליגען מיט פאלשע שבועות? הערט דען אויף דער שניידער אראפ־מאפין יתור? הייבט ער דען שוין אן צו האלטעןווארט און אפ־ברענגין די ארבייט צו דער צייט? הערט דען אויף דער פראצענטניק רייסען די הויט ביי זיינע ארעמע בעלי חובות?

הערען דען אויף די קהלישע בעלי־טובות צו באגראבן ארעמע לייט פאר געלט? הערען דען אויף אלע אפיקורסים, מעקלער און שדכנים צו האקען ליגענס און פארפיהרען מענשען אין בלאטע? און ניט נאר צו „גאט־נאמען" נאך יום כפור, נאר אפילו באלד מוצאי יום כפור אליין קוממענדיג פון שוהל, די אויגען האבען זיך נאך ניט אין גאנצען אפגעטריקענט פון די טרערין, די הערצער קלאפען נאך פון די על חטא"ין מיט די אשמנו"ס, הערט מען דען ניט אפט קריג צווישען מאנער מיט זייערע פרויען, צווישען ווירטענס מיט זייערע דינסטין? צווישען בעלי בתים מיט שכנים, פאר דעם פלאץ פון דעם פלאקין וואס מען שלאגט אריין אין סוכה? בערעדט מען דען ניט איינער דעם אנדערין און נאך מעהר איינע די אנדערע: ווי דער איז שוואך אין עברי, דער האט זיך קוים קוים „אשמנו" געשלאגען, דער איז ניט פארמענע „כורעים" געפאלין און נאך אזעלכע נארישע קלייניגקייטען? און נאך מעהר: מיר מעגין אביסעל טיפער אריין־פאהרען אין דער ווירקונג פון אונזער הייליגען טאג יום כפור אליין. טאקי אין דעם „יום אחוה ורעות", אין דעם טאג פון ברידערשאפט און פריינדשאפט — ווערט מען דען ניט בלוט־פיינד איינער דעם אנדערין פאר אזעלכע נארישקייט וואס פארדינען גאר ניט וועגין זיי צו ריידען, פאר איין ארט, פאר א ווארט, פאר איין עליה (איטליכע עליה איז דאך צו גאטעס תורה), פאר א פתיחת־ארון? און וויפיל לשון־הרע און רכילות הערט מען זיך אן אין שוהל אום יום כפור אליין? —

נאר נאך די אלע ריכטיגע באטראכטונגען וועלכע זענין דא פארגעשטעלט געווארין, ווי אלעס איז פאלש, ווי קיין זאך ניצט ניט, ווי אלע קלוגע אונד פרומע זאכען זענין ניט אין שטאנד צו בעססערין דעם מענשינ'ס פערדארבענע הערץ — קען מען דאך ניט לייקענען אז אהן זיי וואלט דער מענש נאך ערגער געוועזין, אהן בילדונג און אהן ביכער און אהן שוהלין און אהן פראדיגער, אהן פאליציע און אהן אסטראגען און קערקערהייזער, וואלטען אלע מענשין געוועען ווילדע. ווער וואלט זיך גענוממען די מיה צו בעלעבענען אז ליגענט איז פאלש און אונרעכט איז נידעריג? ווער וואלט זיך וועלין דעם קאפף ברעכין קלעהרין אונד דיינקען ווי ווייט און ווי פיל מוז דער גוף אפפערין צו־ליב דער נשמה, און ווי פיל דאס הערץ מוז נאך־געבין דעם קאפף, וויפיל יעדער איינציגער דארף אפפערין צו ליב דעם כלל, וויפיל די רעגירונג מוז כבוד געבין דער רעליגיאן, און ווי ווייט די רעליגיאן מוז כבוד געבין דער רעגירונג, און נאך פיל אזעלכע שווערע און פערפלאכטענע פראגען? —

„יצר לב האדם רע מנעוריו" — זאגט אונזער הייליגע תורה, דאס הייסט: דעם מענשינס הארץ מיט זיינע געדאנקין זענין מעהר געניגט צום בייזען איידער צום גוטטען. שפארט אן א מענשין עפים א תאוה, וועט קיין פהילאזאפיע ניט העלפין. מוסר־ספרים קענין קיין הונגער ניט שטילין. נאר שטעלין אלע תאוות אויף דען ריכטיגען פונקט, אט דערויף דארף מען דעם מוסר. גוטטע זיטטען אהן ארעבענונג קעננען אפט זעהר שאדען. למשל: רחמנות האבען אויף מערדער צו געבין זיי שארפע מעססער ווען זיי בעטין, איז דער גרעססטער פערברעכין. בעשטראפין אקינד פאר א אונרעכט איז אוואהלטהאט. עס איז א מצוה אלע טאג צו עססין ווי אין א תענית צו פאסטין, דען די ביידע זאכען הייסט אונז דער הייליגער באשעפער. די ערשטע דורך דער נאטור, אונד די אנדערע דורך דער תורה. עס איז א מצוה זעקס טאג צו ארבייטין, ווי דעם זיבענטין טאג צו רוהען, ארבייטען הייסין אונז אונזערע בעדערפניסע, אונזערע הילפלאזע פאמיליע, אונד רוהען הייסט אונז אונזער הייליגע תורה. ווען מען זאל אגאנצע וואך ארום גיין ליידיג, וואס פאר א טעם וואלט דאן געהאט די שבת־דיגע רוהע? — דאריבער קען דער יצר הרע האבין אלע מאהל זיינע

תירוצים . ער קען אלע עברות מאכין פאר מצות און מצות מאכין פאר עברות. ער איז שטענדיג גרייט צו געפינען אויף אלעם א היתר , דאריבער איז ער ביי אללעמען אזוי חשוב . ער איז איין אנגעדונגענער אדוואקאט ביי אלע מענשין , ער זאלל זיי פאר־ענטפערין און פארגלעטין זייערע אלע נארישקייט . דער עולם זאגט : „גיב דעם שטן איין האאר , וועט ער דיר מיט־שלעפין ביין גאנצין קאפף'‚ . „ווער נאר מיט איהם עטוואס אמחותן, ביסטו שוין אין גאנצין זיינער בחלוטין”. ער איז חיטרע קלוג און האט גרויססע צדדים . ער קען פערדרייען די קלאהרסטע געזעטצע און אויס־ווייזען אז נאכט איז טאג און ערד איז הימעל. — נו צנטקעגין אזא אשארלאטאן א אדוואקאט. דארף מען האבין גוטע פראקוראָרען וואס זאלין קענין איהם שטעהן אנטקעגין. אזעלכע פראקוראָרין וואס זאלין אללע ווייטע אפענען דאס געזעצבוך און פאר־לעזין איהם יעדע סטאטיא און יעדען פאראגראף , און ערקלאהרין אללעם מיט פערשטאנד , און ניט לאזין איהם פערדרייען און פארקריפלען די וואהרע ווארטער און פארדונקלען די ליכטיגע געזעטצע. אזוי דייטליך און קלאהר פאר־לעזין אונד ערקלעהרין איהם , אז ער זאלל זיך מוזען שאהמען, און ניט־וועלינדיג רויט און בלייך ווערין . אזא פרעכער אדוואקאט ווי דער יצר הרע איז און דאצו פאר אזא גרויסע סוממע ווי יעדער צאהלט איהם , דארף האבין ניט איין פראקוראָר נאר עטליכע . אויך ניט קיינע וויכע פראקוראָרין נאר גאנץ־האַרטע מיט אייזערנע און שטיינערנע כאראקטערין . —

א זעלכע פראקוראָרין האט אנידער־געשטעללט די נאטור , דער פערשטאנד , די רעליגיאן , די רעגירונג , און די מענשהייט . די נאטור האט בעשטעלט דאצו : עלטער אונד קראנקהייטען אונד אויך וועהטיגען . דער פארשטאנד האט ארויס־גערופין : בילדונג אונד ערציהונג , אויך אלערליי ביכער און טהעאטערע . די רעליגיאן האט געפיהרט צו דער שבועה ; איהרע לייט : תעניתים , תפלות , יום כפורים . די רעגירונג פון איהר־זייט האט אויך געשטעלט וואהלע יונגען : פאליציאנטען , אסטראָגען , עשאפאטין . די מענשהייט האט אויסגעקליבין : רבנים , מגידים , פראדיגער , פריסטער , די שרייבערייי , די זאגערייי , די מאכערייי . די שטראָפען . דיעזע אללע ווירקען דאך מעהר אדער וויניגער אויף די מענשין . דער שרייבער , דער זאגער , דער מאכער , דער בעשטראָפער מעגין זיין ווער זיי ווילען , דען אהן זיי וואלט יעדער ליגנער געוועזין א גנב , יעדער גנב — א גזלן , יעדער גזלן — א מאָרדער , קורץ יעדער וואלט געוועזין ערגער ווי ער איז . — ווי די זאך איז , מוז דאך יעדער מענש זעהען און הערען פון אללע זייטען די ביטערע וואהרהייטען וואס אללע זאגין איהם אין די אויגען . מען ציילט איהם איינציג־ווייס זיינע חטאים : די אשמנו'ס מיט די על־חטא'ן , די מגידים מיט די לעהרער , די ראמאנען מיט די טעצטערין , בעשולדיגען איהם אין די אויגען און ער מוז שווייגען . יעדער חולה , יעדע לויה , יעדער בית־עולם גיבט דאך אשטאך אין זיבענטין ריפ און דער מאנט דעם סוף , וויפיל מאהל רופען די חברה ארויס טרעהרין , וויפיל מאהל ברענגען זיי צו חרטה און צו בעססערונג , מעהר אדער וועניגער ! וויפיל ערצטע פאר־זאגין שטרענג : ניט רייבערין און ניט טרינקען קאווע , און דער גבייכען — און זיי אליין רייבערין און טרינקען און טוהן אללעס וואס זיי האבען יענעם פערזאגט . עס איז אבער דערפון קיין בעווייז אז דאס שאדט ניט , נאר אז דער דאקטאר אליין קען ניט ברעכען די נאטור . דען די תאוות , די געוואהנהייט , איבער־מאכטיגען איהם . דער מגיד , דער אקטאר , זענין נאר כלים , דורך וועלכע דער מוסר געהט דורך . אשיינער ארגאן אז ער שפיעלט רידהרט דעם הערער , האטש דרייען דרעהט איהם אגעמיינער קעריל . דאריבער איז זעהר רעכט הערין גוטע פראדיגער , אויך לייענען

אינטערעסאנטע ראמאנען, בעזוכען שיינע טהעאטערע. דען וואהרענד דער פרעדיגער זאגט, דער אקטאר שפיעלט זיין ראללע, מיינען זיי עס דאך ערענסט. זייא גיסמען אויס זייערע נארעמע געפיהלע, אונ וואס עס געהט ארויס פון הארץ געהט אויך אביין אין הערץ, אונ עס בלייבען די ווערטער דאך אויף א צייט. ניט נאר דער פערשטאנד זאלל זיי פאססען נאר די געפיהלע זאלל זיי פערדויען, וואלט טאקי געוועזען אין אנדערע וועלט, מענשען וואלטען זיך גאר אנדערש געפיהרט.

גלוחאוו.

אלעזר צבי הכהן צוויפעל.

איין קליין בינדעל בלומען,

פון פערשידענע גערטנער גענוממען

פאר די לעזער

אנשטאט די זשארגאנישע איבער־נאטורליכע אונגעשעהנע מעשיות. צב"ש: מיט אקארגין א בעל־צדקה, א וואכערניק א בעל־רחמנות, א קהל'ס מאן א בעל־נאמנות, א גביר אהן גאוה, א מחבר (פערפאססער) אהן טיטולען, א שדכן אהן ליגענס, א יודישע טאכטער אהן צירונג, א מלמד אהן אלונגען־פעהלער, א נארר אן וויטצען (גלייבע ווערטליך), א שיינקער אהן גנבה, א מיאוסקייט אהן קאקעטסטווא, א קרעמער א רעאלער מענש, א שוהלכען אהן פעטש, א פוילישען גוטען־פריינד פון ליטוואקעס, א חסיד—פון מתנגדים, א אויפגעקומענער גביר א עדעלמאן, א יונג חסיד'ל אהן א פאפיראס, א מיטעלער מענש אהן א מאגענקאטאר, איין עם־הארץ אהן תורה־ווערטליך, א יונג־ווייב'ל אהן ספאזמעס, א קלויזניק אהן מערידין. א ליטוואטשקע אהן קללות, גבאים אונ משרתים אהן גראבע בייכער, א חתן אירא־שמים, א בייכיקער ניט קיין טאמענואטער, א עזות־פנים אהן חנופה, א ליטוואק א מכניס אורח, א יודישע־הויז אהן בלאטע, א רב א בעל־תנ"ך, א רעביצין ניט קיין בארייטערקע, א חאזאטאי א ווארטס־מאן, א אדוואקאט א שונא־בצע, א גוטען־יודען אהן א מופת, א דאקטאר אהן א רעצעפט, א שניידער אהן יתור, א דינסט־מיידעל אהן א ליובאווניק. א בן־יחיד אהן קאפריזען, א בת־יחידה ניט קיין קרייענקליכע, א יונג־מענש אהן א פראפעראנס, א מעקלער אהן דאמינא, א שטיעטעל אהן איין עזות־פנים. א. ז. וו. א. ז. ח.

* *

*

ניט אללעס וואס ניי,
איז אונז געטריי. —
פאר אלטע וועזן וואס מיר געפינען זעלטען
צאהלין בעבנים אף גאלץ געלדטען. —

די פען, די שווערד אונ דאס געלט זענען די 3 וואס פיהרען די וועלט. —

מיט [3] מוז מען מיט־ליד האבן: מיט איין עדעלמאן וואס פאלט־אריין צווישען גראבע יונגען, אדער צווישען קבצנים און אקלוגער צווישען נארנים. — אויף [3] איז אביטערער רחמנות: אויף אקלוגען אז ער מוז אונטערוואַרפען זיין דעם נארען, א ערליכער אונטער דעם פאדליעץ, א עדעלמאן אונטער דעם גראבען־יונג. — פון [2] דארף מען אנטלויפען: פון דעם וואס ליבט נאר זיך אליין, און פון דעם וואס האט פיינד אפילו זיך אליין. — [7] זענען זיך זעלבסט שולדיג, אויב מען פערשאהמט זיי: דער וואס קומט אויף אמאהלצייט אונגעבעטין, דער וואס באפעהלט אין אפרעמדע הויז אין דעם ווירטהס געגענווארט, דער וואס פערלאנגט כבוד פון אשונא, דער וואס בעט ביי־אקארגען, דער וואס זעצט זיך צו־הויך, דער וואס דער־צעהלט אזוי איינעם וואס וויל איהם ניט הערין און דער וואס בעפריינדעט זיך מיט אבעל־גאוה. — [3] זאכען זענען זעהר שלעכט און זיי ווירקען שטארק אויף דעם מענשען: די דומהייט איז בלינד און זי פארפיהרט די גרעסטע מאננער, די פוילהייט איז שוואך און זי בינדעט די האנד און פיס ביי די גראסטע העלדען, און די האפנונג — זי איז פאלש און אללע קוויקען זיך מיט איהר. — עס גיבט [3] סארטין גוטע־פריינד: איינינע זענין ווי שפייז, אהן וועלכע מען קאן ניט אויס־קוממען, איינינע ווי ארפואה, וועלכע קוממען צו ניטץ ביי דער שלעכטער צייט, און אנדערע ווי אקרענק, וועלכע מען דארף קיינמאהל ניט. — [3] דערקענט מען אין [3] צייטען: דעם גבור אין מלחמה, דעם חכם אין כעס, דעם פריינד אין דער נויט. —

ווען יעדער בעל־הבית וואלט ריין־מאכען ארום זיין הויז, וואלט מען פאר־שפארין רייניגען די גאסין. ווען יעדער מענש וואלט פארשטעהן ווי צו־ערציהען זיינע קינדער, וואלט מען פארשפארין אללע שטראף־ריכט. — די שטראף־ריכט זענין געגליכען צו שפינוועבס, קליינע פליגן ווערין געפאנגען, און גרויסע מאכען זיך גלייך ארויס פון דארטין. — דער וואס שטראפט איין אנדערין פאר־אונרעכט וועלכע ער אליין טוהט עס, הייסט עס: ער שאנדעט זיין איינענע סחורה. אפעהלער אויס־זעצין קענין פילע, אבער איהם אויס־בעססערן קאנען זעהר ווייניג. — אמענש אין וועלכען דו געפינסט קיין פעהלער ניט, גלויב איהם ניט. ער איז אפאלשער: אגעמאהלטע בלום האט קיין ריח ניט, געמאכט פרומקייט האט קיין טעם ניט. עס גיבט מענשען וואס גיבען אלעמען: זיי זאגען אלעמען אזוי פיעל מוסר, אז פאר זיך זעלבסט בלייבט זיי גאר ניט איבער.

קיינער בעגניגט זיך ניט מיט דעם וואס ער האט, נאר מיט זיין שכל בעגניגט זיך יעדערער. — אמיאוסקייט אז זי פוצט זיך אויס זעהט זי אויס נאך מעהר מיאוס, אנארר אז ער חכמה'ט זיך זעהט ער אויס נאך נארישער. אביסעל נארישקייט האט אין זיך יעדער מענש, נאר איינער קען עס בעהאלטען און אאנדערער גיט עס ארויס. — באהאלטין דאס נארישקייט הייסט אחכמה. — קיינער איז ניט אזוי קלוג ווי דער פראקטישער, און קיינער איז ניט אזוי פראקטיש ווי דער קלוגער. פראקטיק אהן טהעאריע, הייסט אבלינדער וואס ווייס די וועג; טהעאריע אהן פראקטיק, הייסט אזעהענדיקער וואס ווייס די וועג ניט — די ביידע קעננען ניט וויט פארגעהן. — דער אפיט (ערפאהרענהייט) איז אגוטער בעל־עצה, ער קומט אבער צו־שפעהט. ער גיבט זעהר גוטין אוראק, אבער מען צאהלט פאר איהם זעהר טייער. — דער קלוגער ווייס וואס ער רעדט, און דער נארר רעדט וואס ער ווייס. די שאהנהייט פון פרויען דאס איז זייער שכל, און דער שכל פון מאננער דאס איז זייער שאהנהייט. —

ווארף ניט קיין פערל פאר אשווין, זאג ניט קיין תורה פאר אגראבען יונג. —

דיך זעלבסט קענסטו ניט בעהערשען. ווי־זשע ווילסטו בעהערשען דען צווייטען? דאס וואס דו פארדעקסט פון דיין פיינד, ענטדעק ניט דיינעם פריינד. — דער וואס האט אברייטע צונג, איז אסימן אז ער האט אשמאהלע הארץ. — זיי ניט בייז אויף יענעם וואס האט ניט באהאלטען דיין סוד (געהיים), נאר אויף זיך זעלבסט וואס דו האסט איהם ניט געקאנט באהאלטען ביי זיך. — שאהן שווייגען איז מעהר קונסט ווי שאהן רעדין. —

איינער האט שטארק־געוויינט אלס מען האט זיין פריינד פער־משפט (פעראורטהיילט) אונשולדיג, זאגט ער צו־איהם: וויין ניט מיין פריינד, וואלט דיר דען בעססער געוועזן ווען מען וואלט מיך פערמשפט־ען פאר מיין שולדיגקייט?

דער וואס טוהט אטובה אזוי איינעם וואס האט איהם אמאהל אטובה געטוהן, הייסט ער ניט אגוטער מ ע נ ש, נאר אגוטער צ א ה ל ע ר. — היט זיך פאר אזוי איינעם וואס ליידעט מיט געדולד דעם פאלשען, דען ער איז נאך ערגער פאר איהם. — איינער האט געשטראפט זיין פריינד פאר דעם וואס ער האט איהם באליידיגט פאר איין אנדערין. „עס איז ניט אמת": זאגט דער בעליידיגער. „איך האב עס אבער געהערט פון אאויפריכטיגען מענשען" זאגט דער בעליידיגטער. „ניין! ענטפערט דער בעליידיגער, דען ווען דיזער וואלט זיין איין אויפריכטיגער פריינד, וואלט ער קיין רכילות־זאגער ניט געוועזן. —

מענשען ערווערבען רייכטהום, און רייכטהום ערווערבט מענשען. — רייכטהום איז אגליק, נאר ניט יעדער רייכער איז גליקליך. — דער ארעמאן האט ווייניג פיינד, נאך ווייניגער האט דער רייכער גוטע פריינד. — דער געלעהרטער בעזוכט אפט דעם רייכען און דער רייכער דעם געלעהרטען ניט איין מאהל: ווייל דער געלעהרטער פיהלט וואס איהם פעהלט, זוכט ער עס ביי דעם רייכען, און דער רייכער פיהלט עס ניט, וויל ער עס ניט זוכען. — פון דעם וואס בייעהט אויף וואסער ביז צו דעם בעמיטער איז 2 שריט, און פון דעם וואבערניק צום רויבער, איז נאר 1 שריט. — אויף ליידענשאפט (תאוות) געהט דער רויבער אין אקאפיקע, און אויף עטוואס וויכטיגעס, געהט די קאפיקע אין ארויבער. — דער קארגער מעהרט זיך פיינד, און דער פערשווענדער — פריינד ערגערע פון פיינד. — דער פערשווענדער בארויבט זיינע יורשים, און דער קארגער — זיך זעלבסט. — קויף ניט מעהר ווי פיל דו דארפסט, כדי דו זאלסט נאכהער ניט ברויכען צו פערקויפען דאס וואס דו נאהטיג דארפסט. — דעם קארגען קריינקט שטארק וואס ער קען זיך זעלבסט ניט ירשענען. — דער קארגער האט איבער זיך אליין קיין רחמנות ניט, ווי־זשע קען ער האבען רחמנות איבער דען צווייטען? — אקארגער מענש און אפעטער באק, זיי ביידע ברייגען נוטצען נאר מיט זייער טויט. — צדקה איז מציל דעם מילדען פון טויט, און דער טויט איז מציל דעם קארגען פון צדקה. —

ווי איז דעם וואס איז געגנבעט פון אלעמען, און ווי איז מיר פון דעם וואס איז געליבט פון אלעמען. — דעם פעהלער וואס איינער האט אין זיך, זעצט ער איהם געריין אוים אויף דעם צווייטען. — דער אמת קאסט זעהר טהייער, דארום געפינען זיך אויף איהם ווייניג בעלנים. דער שקר אבער איז גרינג ווי אפעדער, דארום טראגט איהם יעדער. — דער אמת האט נאר איין קלייד, דאמיט מען זאל איהם ערקענען. דער שקר וועקסעלט די קליידער, כדי מען זאל איהם ניט ערקעננען. — איין ליגענט קען ניט איינשטעהן, מען מוז איהם אונטער־שפארין מיט נאך ליגענט. —

איין איי ווערד געבארין איבער נאכט, און אמענש איבער 9-מאנאטין. דיין טוי

בלאָזט אויף דעם פייער און דיין מויל פערלעשט איהם. — דאס פייער וואס צינדעט־אָן דיין הויז לעהרענט דיך ווי עס צו־פערלעשין. — טרעפט דיך איין אומגליק לעהרענט ער דיך ווי צו־פערהיטען־זיך פון איהם אויף־ווייטער. — די פויהלהייט געהט טריט ביי־טריט, דארום יאָגט זיך נאָך איהם גיך־אָן דער בלות. — אללע זוכען דעם גליק, און וואו ער געפינט־זיך ווייסט קיינער ניט. — מען פערשפּאָהרט צו שטראָפען דעם וואס איז א מקנא, דען יענעמס גליק בעשטראָפט איהם שוין גענוג. — איך קען מיך אָפּ היטען פון שלעכטין טוהן, יענעם אָבער פון א שלעכטין איז אוממיגליך צו פערהיטען. — ביטער איז דעם וואס האט מקנאים, נאָך ביטערער איז יענעם וואס האט זיי ניט. — ניט פארשעהם די נידעריגע שטאפּעל דורך וועלכער דו האסט אויף געשטיגען אין דער הייך. — זאל דיך ניט שטארק־פערדריסען אז מען שאנדעט דיך אומזיסט, דען פאר דעם האט מען דיך פיעל־מאהל גערי׳המט אומזיסט. — וואלטען מיר ניט שטאלץ געוועזין, זא וואלט אונז ניט פערדראָסין וואס יענער שטאָלצירט. — דער פוילער זאנג בייגט זיך צו דער ערד, דער ליידיגער אָבער, האלט דעם קאָפּף אויפגעהויבען. — דו קאָנסט ניט שטאָלצירען מיט דעם יחוס פון דיינע עלטערין, אויב דיינע קינדער קאָנען־ניט מיט דיר שטאָלצירען. — ביינערסטו זיך אויף יענעם, שאַדעסטו זיך פריהער ווי איהם. —

וואַרפסטו דיין פיינד צו דער ערד, קאָן ער נאָך אויפשטעהן, מאַכסטו מיט איהם פרידען דאן האסטו איהם איינגענומען אין גאנצין. — אז מען שלאָגט גאָלד קרעכצט עס שטילל, איזען אָבער, שרייט עס געוואלד, ווייל גאָלד שלאָגט אפּרעמדער, אָבער דעם איזען זיין אייגענער ברודער (דער האמער). — פערטרוי זיך ניט אויף א פיינד מיט וועלכען דו האסט פרידען געמאכט, דען איין איבערגעריסענער פאָדען, ווי שטארק דו א פערקניפּסט איהם, וועט ער שוין ניט צוריק ווערין ווי פריהער. — פּאַרזיכער ניט צו פּילל וועסטו ניט פּאַלשען. פערזיכער זיך ניט צו פיעל, וועט מען דיר ניט פאַלשען. —

דער שלאָף און דער פיינד זענין ביידע גלייך. ווען עס ווערט אונז שלעכט, אַנטלויפין זיי ביידע פון אונז. — א סלוזיטעל (משרת) און אבעזים זענין ביידע גלייך, זיי דינען טריי נור ווען זיי זענין ניי. —

דער ערשטער מאַן וואלט קיין ווייב ניט גענומען: ווען גאָט וואלט אויף איהם ניט אנגעוואָרפען א שלאָף. די מאַנגער זענין שטארקער פאר די פרויען, דאָך זענין זיי זייערי דינער. איז דיין פרויא עהרליך, דארפסטו זיא ניט היטען, אויב ניט העלפט דיר ניט קיין היטען. — עס גיבט נאָר איינע בייזע פרויא אין דער וועלט, נור יעדער מאַן רעכינט דאס זיינע אויז־עם די איינע. —

דער מענש איז צו־פריד ניט געמאַכט, דארום וויינט זיין אויג ווען ער האַרצליך לאַכט. — די עלטער ענטוואָהנט אונז ביסליכווייס פון דעם לעבין ווי א מוטער איהר קינד פון דער ברוסט. דער לעבין איז א שרעקליכער חלום, דאָך ווילל זיך קיינער ניט אויפוואכין פון איהם. — שלאָף איז א קליין־ברודעריל דעם טויט׳ס, ער געהט מיט־צו ביי־אונז האלב יאָהרען. — די נאטור שלעפּערט אונז־איין אללע נאַכט, כדי אונז צו־געוואָהנען צים טויט. דעם מענשענס לעבין איז א קראנקהייט פון וועלכע ער שטאַרבט; דער טויט היילט איהם אויס פון איהר.

* *

*

די וועלט איז א ים הגדול, דעם מענשענס לעבען: א שיף, גאט האלט דעם רודער, דעם בלאזט א גוטער ווינד, דעם א שטורעם, צו איין ברעג מוזען קוממען אללע! —

בעעהרטע לעזער אונד לעזערין, אדיע. איך ווינשע אייך אנגענעהמע רייזע!

אייער פריינד י. י. וויסבערג

אפאריזמען אונ עפיגראממען.

יאג זיך ניט נאך עהרע, אבער ווארף זיך ניט צו־פיעל אראפ; ווארום שטעלסט זיך נאר מיט איין טרעפ נידריגער, שמייסט מען דיך פון דארט אויף הערונטער.

וויז ניט ארויס די גאנצע טרייהייט, ווארום אראנק וועסטו נאר איינמאהל בעקוממען, אונ אז דו וועסט וועלען נאך דעם זיך עטוואס אפהאלטען, וועט עס שוין הייסען א פארברעך.

האלט די ווארהייט פאר אוועג־וייזער, נאר ענטדעק זיא ניט פאר קיינעם.

יאג זיך ניט נאך פריינד, ווען דיר איז שלעכט, ווארום וואס מעהר דו וועסט זיך נאך זיי יאגען, וועלען זיי פון דיר זיך אללעס מעהר דער־ווייטערן. בעמיהע זיך ליבער דיין לאגע צו פערבעססערן, וועלען זיי שוין אליין צו דיר קוממען.

גלויב ניט דיין פיינד, נאך מעהר — דיין פריינד.

זעה דיין פיינד זאל דיר ווערן א פריינד, אונ היט דיך דיין פריינד זאל דיר ניט ווערן קיין פיינד.

היטע דיך פאר דעם פייעריגען צארן פון דיין פיינד, נאך מעהר אבער פאר דעם פלאם־פייעריגען צארן פון דיין געוועזענעם פריינד.

אויב דו ווילסט ניט פאללען, מוזט דו היטען דיין צונג נאך מעהר ווי די פיס.

פיעל שווייגען איז פאר דעם צווייטען ניט גוט. פיעל רייזען איז פאר זיך ניט גוט.

שטאלץ זיין, איז ניט גוט פאר זיך אונ ניט פאר קיינעם.

פערלאנגען צו־פיעל, איז פאר יעדען אומגעזונד.

ווילסטו די ווארהייט וויסען, זייזשע געדולדיג אלעס אויס צו־הערען, אפילו פארוויפע פיר אייגענע פעהלערן.

ווילסטו דיין פריינד זאל דיך ליב האבען, געפין זיך ניט בעליידיגט ווען ער ליר פאר־וויפע מאכט, ווארום מוסר פון א פריינד איז איין אמת'ער סימן פון טריישאפט.

בעמיהע דיך זיך־זעלבסט צו קעננען, אבער היטע זיך דאס נימאנד זאל דיך קעננען.

גלויב נימאנדין, נאך מעהר זיך זעלבסט.

פארגעס קיינמאהל די וואס טוהן דיר גוטעס, אונד נאך מעהר די וואס ברענגען דיר נוטעס צו טוהן.

זײ דאנקבאר פאר דאס מינדעסטע, נאר גלײכער האלט די דאנקבארקייט אין הארצען, ווארום קוים רעדעסטו זי ארויס, זא בלייבט אין הארצין פוסט.

זעליג קאנטראוויץ.

דעם מענשענס לעבין איז גליך צו א קינדער־שפיעל, א גאנצין טאג שפיעלט זיך דאס קינד, עס מאכט אללערליי שפילעכער, אבער אז עס קומט דער אבענד ווערט עס מיעד אונ לאזט אללעס איבער אונ געהט שלאפען...

ניט נאר מיט נח׳ין האט גאטט כורת ברית געוועזין עס זאל ניט זיין קיין מבול, נאר אויך מיט יעדין מענשין. ווארום ווען נאך יעדען מענשענס שמערצין זאללין זיך איהם די טרעהערין גיסען, וואלט געווים א מבול געווארין.

ווער עס זאגט: „איך וויים פון א סוד נאר איך וויל ניט אויס־זאגין", האט ער שוין האלב אויס־געזאגט.

גלויב ניט דעם פריינד, זיין פריינדשאפט איז ניט וואהר; גלויבע אבער דעם פיינד, דען זיין־פיינדשאפט איז געווים וואהר.

יעדער וויל דער־לעבען אלט צו־ווערין, אונ אז איינער דער־גרייכט־עס, פאר מיאוסט ער עס.

איין עזעל דערקענט מען אן זיינע לאנגע אויערן, אונ א נארר אן זיין לאנגען צונג.

יעדער לויפט נאר פרעגין א עצה, אבער ניט צו פאלגען.

עס איז בעססער א פראסט־פיגעלע אז עס איז נאר דא אין דער האנד, איידער א גוטס אונ מען לויפט ערשט נאך עס צו חאפען.

גאלד אונ זילבער ווערין גענומען פון דער ערד, די אבער וואס בעקוממען עס, שמירען זיך אין די האנד, אונד איינגע בעשמוצען אויך די זעלע (נשמה).

ב. סטופניקער

דער גרעבער (נאך זאפהיר)

צו־קוקען זיך גוט צום־מענשין זעהט מען ארויס אז פון געבוירען־אן איז ער א גראבער. צו צוועלף־יאהר בעגראבט־ער די קינדערישע יאהרען מיט זייערי אללע שפיליכלעך. בײ 10־יאהר באגראבט־ער די יוגענד מיט איהרען פריהלינג. בײ 20 יאהר בעגראבט־ער די ערשטע ליבע. בײ 30 יאהר באגראבט־ער די אמונה אין יענעם, בײ 40 יאהר — די האפפענונג. בײ 50 יאהר — די תאוה. בײ 60 יאהר הייבט ער אן באגראבען די 5 געפיהלען: הערין.

וועהין, א. ז. וו. אונד פון דעם טויט דענקט ער נאך גאר ניט, און ווען צב"ש איינער זאל איהם אפרעג טוהן „ווי פיעל ער איז אלט"? פיהלט ער דעם ריכטיגען־פשט, אז דאס מיינט ער: ווען וועט ער שוין טרעטין אויף זיין קבר, — און די זארג פאר די גרויע האאר. מאכט איהם טאקי גרויע האאר.

די קלוגע דינסט.

יענטע! — שרייעט די בעל־הבית'טע צו דער דינסט — געה־אריין מיט דעם־קינד אין שטוב, עס איז קאלט אויף דער גאס.

חא־חא־חא — צו־לאכט־זיך די דינסט — אזוי א קליין־קינד ווייסט־שוין־אויך פון קאלט ביז ווארעם?

יוסף זאק;

ביי וועמען דאס הארץ איז שטענדיג אויף דער־צונג, דארף ער מורא האבען ער זאל עס חלילה ניט אויס־שפייען.

דער דאקטאר (מיט א סעריאזנע־מינע): איך מוז אייך זאגען, אז אייער פרויא געפעלט מיר עפּיס ניט.

דער מאנן: מיר, הערר דאקטאר, געפעלט זי קיינמאהל־ניט. —

דער דאקטאר: אייער קאפ־וועהטיג הארט מיך שוין גאר־וועניג.

דער חולה. מיך וואלט אויך גאר־וועניג געארט, ווען עס זאל אייך וועה טוהן און ניט מיר. —

וואס איז דער אונטערשייד פון אמחבר ביז אראזבויניק?
דעם צווייטען סודיען 12 פריסאושניע, און דעם ערשטען, די גאנצע וועלט...

חמ"ץ.

די אשה רעה.

אשלעכטע פרויא איז ניט דא מעהר ווי איינע, נאר יעדער מאנן זאגט: דאס דיעזע אשה רעה איז רק זיינע...

דער גליקליכער אלמן.

אמאנן האט זיך וועהר געפרייט
וואס מען האט זיין וייב אין קבר געלייגט.
לייטען האבען איהם געשטראפט מיט רייד,
„ווי פרייעט זיך אמענש נאך אזוי א לייד".
„דארום איז דאס ביי מיר קיין פלאג,
האט ער זיי צוריק געגעבן א זאג.

נָאר טַאקִי אַגַאנְץ גרויסֶע פְרֵיידֶע ,
ווייל יֶעצְט הָאבִּין מִיר רוהֶע בֵּיידֶע
אִיךְ אִין שְׁטוּבּ ,
און זִיא אִין גְרוּבּ .

אַ גֶעשְׁפְּרֶעךְ צְווישֶׁען מַאנְן און ווייבּ :

דֶער מַאנְן : פוּן בּוּשָׁה און חֶרְפָּה פְּלַאמְט מִיר מַיין פָּנִים ,
אַז אִיךְ זֶעה ווי דִי וֶועלְט איז פוּל מִיט נַארָאנִים .

דָאס ווייבּ : אויף זֵיי דַארְפְסְטוּ זִיךְ גָאר נִיט בֶּעקְלָאגִין ,
לֶערֶען זִיךְ פוּן מִיר זֵיי אַלֶע פַארְטְרָאגִין . —

העניך גיילער .

פַאר וָואס אִיז מֶען מְכַבֵּד נָאר דֶעם חָזָן מִיט דֶער כְּתוּבָּה לֵייעֶנֶען ?
ווייל קֵיינֶער קֶען נִיט לֵיינֶען וָואס עֶר הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען .

א. ב.

פַּייטִיל און טְרַייטִיל .

פַּייטֶעל : פַאר וָואס הָאט אַ יוּדֶענֶע [9] מָאאָס רֵייד ?
טְרַייטֶעל : דָאס זֶעהְסְטוּ אִיז לִיגֶען , דֶען מַיין יוּדֶענֶע רֶעדְט גָאר אָהְן אַמָאאָס . . .

פ. : פַאר וָואס אִיז דֶער בַלוֹת אַזַא אַיין עַזוּת־פָּנִים , עֶר חַאפְּט זִיךְ אַריין , און פְרֶעגְט זִיךְ אֲפִילוּ גָאר נִיט אָן .
ט. : שׁוֹטֶה־אַיינֶער , נָאךְ וָואס דַארְף עֶר זִיךְ פְרֶעגִין אַז עֶר טְרֶעפְט אַלֵיין ?

פ. : וויפִיעל קָאסְט בַּיי דִיר אַ פֶּערסִידְסְקִי פְרָאשָׁאק צוּ פְלֵיי ?
ט. : [25] קָאפּ' .
פ. : חַא־חַא־חַא , מַיינֶע אַלֶע פְלֵיי זֶענֶען אַזוי־פִיעל נִיט וֶוערְט . . .

פ. : זָאג נָאר טְרַייטֶעל , צִי דוּא וֶועסְט מִיר אָפּ־גֶעבֶּען מַיין גֶעלְד צִי נֵיין ?
ט. : אָסוּר אויבּ אַקָאפֶּעקֶע .
פ. : נַא זָאג אִיךְ דִיר אַז דִי גַאנְצֶע וֶועלְט וֶועט זִיךְ דָא צוּ־נויף קוּמֶען אויף דַיין בֵּייז וואונְדֶער .
ט. : אִיךְ ווִיל טַאקִי דִי גַאנְצֶע וֶועלְט זָאל זִיךְ צוּ־נַאנְד קוּמֶען , ווייל אִיךְ דַארְף מִיךְ זֶעהֶען מִיט מַיינֶעם אַבְּרוּדֶער , וֶועלְכֶען אִיךְ הָאבּ זִיךְ שׁוין מִיט אִיהְם [15]־יָאהְר נִיט גֶעזֶעהֶען .

ב. בעקערמאנן .

אַיין אוֹרֵחַ : אַיְיעֶרֶע פָּארְצִיעֶס זֶענִין אַזוי קְלֵיין אַז מִיט אַיין בִּיסֶען קָאן אִיךְ זֵיי אַיינְשְׁלִינְגֶען .
דֶי בעה"ב : דִי פָּארְצִיעֶס זֶענִין נִיט קְלֵיין , נָאר אַיְיעֶר מויל איז צוּ־גְרויס .

אין מיראוואי סוד.

— זייט דער מיראוואי סוד איז געוואָרען: זאָגט איין בויער צום צווייטען, איז טאַקי פיעל בעסער פאַר אונז.

— מיט וואס בעסער? פרעגט דער צווייטער,

— זעהר איינפאך: אמאהל אז איך פלעג ברענגען עפּיס זיין מארק פארקויפען, פלעגן די ווידיונעס צו־שלעפּען די סחורה, און קיין געלד האָב איך ניט געזעהען, היינט אָבער אָה־האָ! היינט לאָז איך ניט ריהרען פון וואגען ווען מען צאהלט מיר ניט פריהער.

— דוא האָסט שוין גענומען די רפואה אין אפטעק?

— ניט־דאַ־ברודער מיט וואס צו־צאהלען, אפילו קיין סימן (משכון) האָב איך אויך ניט צו געבען.

— שוטה! גיב ר׳ יהודה׳ס סימנים (דצ״ך עד״ש באח״ב).

— פאַר דיעזע־סימנים קריגט־מען מכות, ניט רפואות.

— איך האָב דיר געבראַכט אַמאַטאָמניק (אַ אומרוה) צו־פאַררעכטען, האט איין אלטע פרוי געזאָגט אריין־געהענדיג צו אַ זייגער־מאַכער.

— וואס זאָל איך מיט דעם מאַטאָמניק טוהן? האט פאַרוואונדערט געפרעגט דער זייגער־מאַכער — וואו איז דער זייגער?

— דער זייגער? האַ, דער־זייגער איז גראַד גאַנץ, נאר דער מאַטאָמניק געהט ניט.

וואס איז דער יצר־הרע, אחסיד צו אמתנגד?

געוויס אחסיד, ווארום מען זעהט איהם אָפט ביי דעם רבי׳ן —

משה פארצאווסקי

בערעלע און לעבעלע.

זאג נור בערעלע, דו ביסט דאָך אַשטיקעל פילוסוף, וואס איז דאס וואס מען רופט פלאַנעט?

— פלאַנעט הייסט: אזוי אַקערפּער וועלכער בעקומט בעלייכטונג פון אַאַנדערין;

— העדהע! איצט פערשטעה איך שוין. ווי למשל: דער שוהל־שמש בעקומט בעלייכטונג פון דער שוהל. —

אברהם פיכמאהן

מען דער־ציילט ווען פינע טינטלער איז געגאַנגען פון פאָסט אַהיים, איז געגאַנגען אַגרויסער־רעגין. ער איז אָבער געוועזין אזוי צו־טראַגין פון דער קאָרעספאָנדענציע וואס ער האט דעם טאג אַוועק־געשיקט, אַז ער האט אפילו ניט בעמערקט ווי דער רעגין וואַשט איהם: נאר ווען ער האט איבער־געטרעטין זיין שוועל, האט ער דער־שפיהרט דאס ער איז פיטש נאַסס — גענוג שרייבען האט ער געזאָגט, איך וועל מיך לייגען אפּ־רוהען. נאר פון גרויס־פערטראַגעניש, האט ער דעם פאַריסאַל אריין געלייגט אין בעט. און אליין האט ער זיך געשטעלט אין ווינקעל. —

א. זלידניוקער

זאכען וועלכע טרעפין זיך זעלטען.

דער בעריהמטער בעל־צדקה זאל געבין א נדבה בסתר.

די אריכסטע יודישע־טאכטער, אהן נאדעגע אויערינגליך אונ אהן א סאמטמעטין קלייד;

דער ארגסטער צאהלער זאל אויף דעם ערשטין־מאהל זיין ווארט ניט האלטין.

כלי־קודש זאלין קיין מתנות ניט וועלין געהמען.

דער נשרף זאל קיין שאהנער־הויז ניט אויפבויען.

דער פרומער כשר׳ער שטאדט־בטוח, זאל ניט טרפה באנקראטירען.

א פערדארבענער מענש זאל יענעם קיין מוסר ניט זאגען.

דער בעל־טאקסע, זאל ניט שעכטין אריםע לייט אנשטאט בהמות.

איוד זאל ניט וועלין קיין כובוד־שטאדט אין שול.

דער שלעכטער בעל־תוקע זאל זיך ניט ראנגלען מיט דעם שטן.

א בית־מדרש אהן מחלוקות איבער עליות.

א יודישע־שטאט אהן פערשידענע צדדים.

א יודישער־קבצן אהן א טוץ קינדער.

א בעל־תפלה אהן א פארוויקעלטען האלדז ימים־נוראים.

א יודישע אסיפה אהן פעטש.

ווען מען קומט מאהנען דעם שלעכטין בעל־חוב, זאל מען איהם צו־הויז טרעפין.

ווען דער מלמד איז בייז אויף די תלמידים, זאל־ער ניט ווארפען דער רעביצען א פאנטאפעל אין קאפף.

א יונגער־מאנן זאל צופרידען זיין נאך זיין חתונה.

א יודישע חופה אהן קריג.

א אויפגעקומענער עושר זאל זיך ניט האלטען פאר א יחסן.

דער סוחר זאל ניט לויבען זיינע ערגסטע סחורה.

דער אלטער מאנן וואס האט א יונגע פרוי, זאל באמת וועלין איינלאדען יונגע לייט צו זיך אויף טהעע.

א יודעשער מחבר זאל שטארבען אין איגענע תכריכים.

י. פ. צ.

קעלבעס האט קיין גרויסע ווערטה
טא זוכט ניט קיין חסרונות .
דאס ווארט, גלויבט מיר, געהערט
מיין פשוט'דיגער פלונית . . .

יעדעס מיידכען ווילל באין אופן ניט ווערין קיין כלה
נאך די תנאים ווילל זי באין אופן קיין חתונה ניט האבין
נאך דער חתונה ווילל זי באין אופן ניט האבין קיין קינדער .
נאך די קינפעט ווילל זי — גאר איבער־נייעס א מיידכען ווערען .

געדאנקען פון א משוגענעם .

נארען האבען מורא פאר דעם טוידט, קלוגע פאר דאס לעבין ! . . .

פיעל גליקליכע מענשען גלויבען אז די וועלט איז זייער עקיפאזש, די מענשען זענען די פפערד און דאס מזל איז זעהר קוטשער —

ווי קלוג האט עס גאט איינגעטהיילט, וואס ער האט אונז אריין געזעצט מארך איינעווייניג אין קאפף און א הארץ טיעף אין דער ברוסט — כדי ניט צו פארשעהמען די וואס האבען עס ניט ! . . . (שלא לבייש את מי שאין לו). —

דאס וואס מיר קלאגין פאר גאטט, בעדארפין מיר פארשווייגען פאר מענשין .

זוך מענש וואס דו ליעבסט, און ליעב וואס דו האסט געפונען .

די גוטע־צייט טראגט אונז, די שלעכטע אבער — מוזען מיר איבער־טראגען ! . . .

ווען איך בין געבוירען געווארען, האב איך געוויינט . צום סוף האט מיר ערקלעהרט יעדער טאג וואס איך האב איבער־געלעבט פאר וואס איך האב געוויינט ווען איך בין געבוירען געווארען .

ווארום האט קין געהרגעט זיין ברודער ?
— ווייל ער האט קיין אנדערין געהאט וועמען צו־הרגענען (און הרגענען ליגט שוין ב"ה אין אונזער זווערסקע נאטור . . .)

פאר וואס הייסט דער מענש „אדם"?
— ווייל די ראשי תיבות פון אד"ם מאכען "איך" "דו" "מיר" . דען דער מענש דארף ניט זארגען נאר פאר זיך אליין, נאר פאר דעם אנדערין אויך . — ווארום איך אליין איז נאך קיין מענש ניט, דו אליין איז געוויסס קיין מענש, נאר פון מיין איך און פון דיין דיר און פון דעם אלגעמיינען מיר, ד. ה. פון דער גאנצער וועלט, בעשטעהט דער מענש . . .

שאלה : פאר וואס שלאגט מען דעם יודען אומעטום,
צי ווייל ער איז צו קלוג, אדער ווייל ער איז צו פרום ?

תשובה: ניט דער־פאר שלאגט מען איהם, דאס שווער איך דיר ביי מיין גליק —
נאר מען שלאגט איהם דער־פאר, ווייל ער קען ניט געבין צוריק.

גאנץ זאלסטו באטראכטען מיט פערמאכטע אויגען. די מענשין אבער — מיט אפענע...

די הויפט פריטשינע (אורזאכע) פון גאר זיך, איז — דאס תנועה האבין...

דער שטרוים־פויגעל שטאלצירט ניט אזוי פיעל מיט זיינע פעדערין, ווי עס שטאלצירט די באמע וואס פוצט־זיך מיט זיי...

איך בעזוך קיין שוהל — ניט דער־פאר חלילה וואס איך ווילל־ניט זעהן גאט. נאר דער־פאר וואס איך ווילל קיין מענשין זעהן!...

משבי״ח

לצנות.

ווען איך זעה, וויא ארום אבייכע אלמנה,
— שוין ניט יונג, איאהר פערציג, אדער מעהר —
וויא עס דרעהט זיך ארום די אלטע מאטראנע,
א שיינער און א יונגער קאוואליער,
און ערקלערט איהר זיין ליעבע מיט גרוים פייער:
„זייט מיינע, איך בעט אייך, האט רחמנות!
גיב איך ניט פאר זיין ליעבע קיין דרייער,
איך ווייס, דאס איז מעהר ניט וויא לצנות!

װען אַגוטער קאַמעראַד זאָגט צו מיר,
איך ליעב דיך מעהר װיא אַללעס אויף דער װעלט,
עס שטעהט פאַר דיר אָפּען מיין הויז, מיין טהיר,
קענסט אויך, װען דו דאַרפסט, געברויכען מיין געלד,
געהם מיינע װעקסלען, אָדער גאַר מיין מזומן,
אונ איך גלויב עס דיר גאָר אויף דיינע נאמנות!
װייס איך אַז ער װיל עפּעס פון מיר בעקומען,
אונ אַז איך װעל דאַרפען — װעט ער מאַכען לצנות!

װען אַ יונגע אונ אַשיינע מיידעל,
פערליעבט זיך „שטערבליך" אין אַיין אַלטען באַלװאַן;
אונ זיא בעהאַנדעלט איהם צערטליך, אַיידעל,
אונ זאָגט: „איהר זעהט נאָך אויס װיא אַיונגער מאַנן!"
אונ דער אַלטער קװעלט גאָר פון פערגעניגען,
אונ שיינקט איהר געלד אונ מתּנות —
װייס איך, אַז פון הינטען שטעללט זיא איהם פייגען,
אונ טרייבט גאָר מיט איהם לצנות!

װען איינער לויפט מיט פערװיינטע אויגען,
אונ מיט אַפּאַקק רעצעפּטען אין אַפּטייק אַריין;
ער זאָגט: „מיין װייב האָט ספּאַזמען געקריגען!
גאָטט דער גוטער װייס, װאָס פון איהר װעט זיין!
אַמוטער פון זעקס קינדער, אַך װיא שאַדע!"
װייס איך, אַז דאָרטען איז ניטאָ קיין סכּנות,
דאָרט האַנדעלט זיך גאָר אום אַנייע מאָדע,
אונ די ספּאַזמען זיינען גאָר הוילע לצנות.

וועז אַ אַנטעסמיט ווערט מיט אַמאָל ווייך ,
און פאַנגט אָן פאַר מיר צו לויבען מיין נאַציאָן ,
„יודען און קריסטען זיינען דאָך גלייך" ,
פון אייער גלויבען שטאַממט אונזער רעליגיאָן ,
און מאַכע קליינע פעהלערין קען מען איך פערצייהען —
ווער איך ניט נתפעל פון זיינע רעליגיעזע סבלנות ,
איך ווייס אויף קלאָר, אַז ער וויל ביי מיר עפּעס געלד לייהען ,
און זיינע קאָמפּלימענטען — זיינען נאָר הוילע לצנות !

ווענן איין אָרעמער מלמד דאַרף צו דעקקען זיין הייזעל ,
מיט אַנייעם דאַך פון רעגען , ווינד און שטורעם ,
פאַלט ער אויף אַקלוגע המצאה ביי זיך אין קלייזעל ,
צו שיקקען דעם גביר שלח־מנות אום פורים .
און ביי איהם איז פערעכענט אויף געווים . אויף קלאָר ,
אַז דער גביר וועט אָפּשיקען געלד מיט שלח־מנות ,
אָבער צוריק בעקומט ער אַפּפּעלזינן אַפּאַאר ,
און עס טרויערט איהם זיין הערץ פון דעם גבירים לצנות !

מ. זייעפּפּערט .

---

*

* *

אַז איך זעה אַז איינער שמעקט ,
אין יעדעם בוך דעם ריח
וואס איינער־שרייבט געהמט־ער און מעקט ,
ס'איז ניט נאָך זיין מוח
פערשטעה איך באַלד , שנעלל און ראַש ,
ס'איז געביך אַ רחמנות ,
ער וויל נאָר עטוואס אין דער טאַש ,
און מיינט נאָר קיין לצנות .

יודישע שפריכווערטער

א שפריכווארט איז להבדיל א תורה;
(יוד. שפריכווארט)

הערויס געגעבען פון מ. ספעקטאָר.

Jüdiche Sprichwörter, **aus** einem Manuscript des Herrn I. J. B.

פּאררעדע.

שוין א יאהר צעהן אז איך האב בערעה געהאט צו־זאממען־קלייבען אללע „יודישע שפריכווערטער“, נאר וויפיעל איך האב געקליעבען, פערשריעבען און פאר־צייכענט די וועלכע איך האב אין זכרון און די וועלכע איך האב פון אנדערע געהאט, האב איך פאָרט גיט געהאט אללע, און א „האלבע ארבייט“ האב איך ניט געוואלט דרוקען.

וויפיעל מיהע איך האב מיר געגעבען האב איך דאך געזעהען אז עס איז „א מעשה אהן א סוף“, ד. ה. עס דארף נאך צעהן יאהר דויערען ביז איך זאלל קומען צו א ענדע. גאר איין געדאנק האט מיר פאר־שפּארט די צעהן יאהר — דאס איז געוועזען מיין אויפרוף וועגען די שפריכווארטער אין „יודישען פאלקס־בלאטט“ (1886, № 4). דארט האב איך אין קורצען ערקלארט דעם ווערטה פון א שפריכ־ווארט בכלל און פון „יודישע שפריכווארטער“ בפרט, וועלכע טראגען זיך ארום ווער ווייסט וויפיעל הונדערטער יאהרען. אונזערע עלטער־זיידעס און עלטער־באבעס האבען גערעדט מיט די שפריכווארטער, און ביי אונז ליעגען זיי זיך אויך אויף דער צונג און ווען זיי פאסען נאר צום שמועס קוממען זיי אליין נאר אונ־געבעטען.

אין דעם „אויפרוף“ האב איך זיך געווענדעט צו יעדען, וואס אינטערעסירט זיך פאר דער זאך, מען זאלל מיר מיט־העלפען אין דעם, ד. ה. מען זאלל מיר צו־שיקען שפריכ־ווארטער, יעדער פון זיין ארט, פון זיין געגענד, און טאקע באלד אין דעם אייגענעם נומער פאלקס־בלאט אנגעהייבען דרוקען אייניגע פון די שפריכווארטער וועלכע האבען זיך געפונען אין מיינע כתבים.

ווי עס האט זיך דער־נאך ארויס־געוויזען, זענען מיינע ווארטער ניט געוועזען „בקול קורא במדבר“ — אין א צייט פון עטליכע וואכען האב איך ביז טויזענד בריעף בעקוממען; יעדער בריעף איז געוועזען מיט שפריכווארטער, די בריעף זענען געוועזען ניט נאר פון

רוסלאנד און פוילען, זאנדערן אויך פון אויסלאנד אפילו אין אפריקא אין אוסטראליע האט זיך אויך געפונען א צוויי דריי פארוואָרפענע יודעלעך וואס האבען ניט פארגעסען די שפריכ־ווארטער פון זייער פאלק און האבען אויך אריין־געשיקט.

נאך מיין סארטירען די בריעף האב איך געזעהן אז די מיט־העלפער צום זאמעני־קלייבען שפריכווארטער זענען: דאקטורים, אינזשעניערען, שריפט־שטעלער, סוחרים, בעלי־מלאכות, פראסטער עולם און אפילו יודישע מאכטער, מיט איין ווארט: אללע האבען זיך פאר־אינטערעסירט פאר דער אידעע.

איבער־קוקענדיג די בריעף האב איך באמערקט, אז די אמת'ע ווארגינאלע) ריינע, גוטע און זאפטיגע שפריכווארטער האבען זיך צום מעהר געפונען אין די בריעף פון דעם פראסטען עולם, דער פאקט ווייזט אז אונזערע אינטעליגענציע האט זיך ליידער דערווייטערט פון דעם פאלק. נאר אין איין וועגס זעהט מען אויך פון זייערע בריעף אז זיי זענען נאך פארט צו־געבונדען צום פאלק, פון זיי האבען מיט פערגעניגען צו געשיקט האטש צו פינף אדער צעהן שפריכווארטער, פאר־וועלכע איך דאנק אלעמען גלייך פון דעם גאנצען הארצען.—

אבער אין די מעלות וואס איך האב געפונען אין די שפריכווארטער פון דעם פראסטען עולם האב איך אויך געפינען פיעל חסרונות, ערשטענס האבען מהייל פון זיי געשריבען מיט אזא כתב אז מע האט זיך בעדארפט ארוים נעהמען די אויגען איבער־לייענען און צווייטענס האט זיך זעלטען געפונען א גאנץ ווארט מען זאל עס ניט דארפען אויס־בעסערען, נאר פאר זייער מיהע דאנק איך זיי נאך אמאהל פון טיעפען הארצען.

איך האב נאך געהאט זעהר אשווערע ארבייט: אויס־צו־קלויבען די שפריכווארטער פון די בריעף. ווייל דאס רוב פון זיי האבען בעשריבען די אייגענע וואס דער צווייטער, כמעט צוויי יאהר האב איך געארבייט ארום די בריעף און פינף הונדערט פון זיי זענען נאך געבליבען ניט בעארבייטעט.

און אזוי ווי איהר זעהט איז דער רעזולטאט געוועזען זעהר א גוטער, ערשטענס האב איך פאר־שפארט אנ־צו־קומען צו די געצעהלטע ביכער וואס האבען זיך שוין צוריק מיט יאהרען געפריוט צו־זאמען־קלייבען יודישע שפריכווארטער, איך בין זעהר צו פרידען דער פאר, ווייל די שפריכווארטער פון די רוסיש—פאלנישע יודען זענען אין די ביכער גראסטענטהיילס פאר גרייזט, ניט ריכטיג און געקינסטעלט, און אין צווייטענס ניט איינעם פון זיי איז נאך ניט געלונגען צו־זאמענקלייבען אללע יודישע שפריכווארטער, מיט איין ווארט: איך האב די שפריכווארטער ניט גענעמען פון קיין שום בוך גאר גלייך פון דעם פאלק.

דער ווייל האב איך געזעהען אז פון דרוקען אין „פאלקס־בלאט" צעהן אדער עלף שפריכווארטער א וואך, וועט קיינמאהל צו אענדע ניט קומען אין מיין צעהן יאהריגע מיהע וועט פארט צו גרונד געהען, דעריבער האב איך אויפ־געהערט זיי צו דריקען.

מיט מיין קומען קיין ווארשא האט זיך מיט מיינע שפריכווארטער געטראפען

אזעלטענעם גליק, דער צופאלל האט מיך דא צוזאמענגעפיהרט מיט א היגען בעוואוסטען אינטעליגענטען געלעהרטען אונ געאכטעטען מאנן, ה. י. ב. פון זעלבען איך האב נאך פיעל געהארט אין פעטערסבורג אלס ליעבהאבער אונ צוזאמענקלייבער פון „יודישע שפריכווערטער" אויך האב איך געהערט [אונ דער נאך זעלבסט געזעהען] פון זיין געריהמטער טהייערער ביבליאטעק. ביי ה. ב. האב איך געפונען פיער געשריעבענע ביכער מיט יודישע שפריכווערטער" אונ רעדענסארטען1) [שפראכגעברויכע] מיט ערקלארונגען.

איבערקוקענדיג ה. ב. כתבים האב איך געזעהען אז עס איז א ריזענארבייט, אונ ווירקליך ה. ב. האט אין דער זאך געארבייט צוואנציג יאהר. ה. ב. איז געוועזען אזוי גוט אונ מיר גיט אבגעזאגט זיך בעניצען מיט די כתבים ווי איך וויל.

איך האב אלזא מיט דעם דרוקען פון די שפריכווערטער נאר הערן ב. צו פערדאנקען. —

אונ אזוי ווי איך רעכען דערווייל נאך ניט צו דרוקען „רעדענסארטען" האב איך נאר אויסגעקליבען דער וויל די „שפריכווערטער".

איצט ווערען געדרוקט די אללע שפריכווערטער וואס איך האב ארויס גענומען פון ה. ב. כתבים אונ אויך מיינע וואס איך האב זעלבסט צוזאמענגעקליבען אין א צייט פון

1) רעדענסארטען הייסט אזעלכע ווערטער וואס געבען ארויס א ריכטיגען געדאנק דורך א בילד פון לעבען, ווי למשל: „זיטצען אויף שפילקעס"; אונטער די דריי ווערטער פערשטעהט יעדער אז די מיינונג איז: אז איינער האט קיין צייט ניט צוזיטצען, אדער ער וויל ניט זיטצען אונ מוז פארט זיטצען אונ נאך אנדערע פיעל בעדייטונגען. „גראם שטראם מאך מיר א לעטניק" ד. ה. איינס מיט דעם צווייטען קעהרען זיך גאר ניט אן. „פון דער גאנז האבער קויפען". „פון פויגעל מילך" א. ז. וו. מיט איין ווארט, „רעדענסארטען" הייסט צוזאמענגעשטעלטע ווערטער וועלכע געבען איבער דעם זינען פון דעם שמועס דורך א פיגור דורך אלעבענסבילד געגרינדעט אויף פראקטיקע, אונ דערצו קורץ אונ דייטליך.

שפריכווערטער זענען ווידער גאר עפיס אנדערש. אין יעדען שפריכווארט איז דא מוסר, חכמה, אמת, ריינער הומאר אונ סאטירע. למשל: „ווער עס האט קינדער אין די וויעגען זאל לייטען לאזען צופריעדען" ד. ה. אז דער וואס האט קינדער טאר ניט רעדען אויף יענעם אפילו ניט אויף קיין שלעכטע מענשען, ווארום ווער ווייסט, צי זיינע קינדער ווען זיי וועלען אויסוואקסען וועלען זיין בעסער פון די שלעכטע, אונ אנדערע וועלען האבען דאס רעכט נאך מעהר רעדען אויף זיי אונ די עלטערען וועלין האבען בזיונות. דרום דארף יעדער מענש ניט רעדען אויף קיינעם קיין שלעכטס. קען זיך דען יעדער פון דעם „שפריכווארט" ניט ארויסנעהמען א גוטען מוסר?

„א יודישער תענוג איז א קיהלער תשעה באב". א יודיש גליק איז אז ער קומט צו ברכו". „א יודיש געווינס איז דער גורל צו קדיש".

וויפיעל פרויערגער הומאר, סאטירע, אונ נאך אמת, וויפיעל ריכטיגע בילדער פון דעם יודישען לעבען געפינט זיך אין דעם דאזיגען שפריכווארט?

נאך איינס, „ווען פרייעט זיך גאטט? — ווען איין בעטלער קראצט דעם אנדערען". מיר יודישע מענשען פרייען זיך אז אונז איז גוט, אז מיר מאכען גוטע געשעפטען, ווען מיר וואוהנען אין צעהן צימער, זיטצען אין דער ערשטער לאזשע אין טעהאטער, פאהרען אין א קארעטע, אויסגעבען טויזענדער אויף ציערונג און לוקסוס, אינ דער גרויסער גאטט פרייעט זיך ווען איין ארעמאנן העלפט דעם אנדערען מיט וואס עס איז! דערפון קען מען אויך דריגען ווי גאט איז ברוגז ווען דער רייכער העלפט ניט דעם ארעמאנן, וואס פאר א גרויסער טיעפער געדאנק געפינט זיך אין דעם שפריכווארט? „אז דאס הארץ איז פולל געהן די אויגען איבער", ווי אמת זענען די ווערטער א.

צעהן יאהר 1) אונ ווי איהר זעהט ליעבע לעזער געפינט זיך אין די שפריכווארטער דרייסיג יאהר ארבייט!—

מיר בלייבט נאך צו באמערקען אז ווי פיעל ה. ב. אונ איך האב בעארבייטעט די שפריכווארטער, זענען זיי דאך געבליבען פראסט ארגינאל. פונקט ווי דער עולם רעדט זיי, דען אונזער צוועק איז געוועזען ניט צו קינסטלען די שפריכווארטער אונ זיי ריכטיג איבער־געבען" דרום האבען מיר אין איינינע ערטער איבער־געלאזט די גרייזען וועלכע דאס פאלק האט אנ־גענומען.

ווארשא, דעצעמבער 1887.

ש. ספעקטאר.

2] ווי איך האב פריהער געזאגט געפינען זיך ביי מיר ביז 500 בריעף מיט שפריכווארטער, נאר די פארדרוק נאך א יאהר צייט זיי צו בעארבייטען. איך קען פאראוים ניט זאגען וויפיעל עס וועט זיך צו־זאממען־קלייבען, וועל איך די אלם ביי־לאגע צו דרוקען צו די דאזיגע שפריכווארטער.

יודישע שפריכווערטער

א.

1 א איינרעדעניש איז ערגער ווי א קראנק [1

2 א ארעמאנן וויל אויך לעבען

3 א ארימער מיוחס איז געגליכענט צו די שברי לוחות

4 א בארג מיט א בארג קומען זיך ניט צו־נויף, אבער א מענש מיט א מענשען יא

5 א בוים בייגט זיך נאר ווען ער איז יונג

6 א בלינד הינדעל געפינט אויך א מאל א קערענדיל

7 א בלינד פערד טרעפט גלייך אין גרוב אריין

8 א בן־זקונים איז א פארטיגער יתום

9 א בעל־מלאכה ארבעט פאר דעם עססען און עסט פאר דער ארבייט

10 א בעל־מלאכה שטארבט ניט פאר הונגער

11 א בערידהמער איז גוט צו שלאגען

12 א ברונען שעפט זיך אויך אויס [2

13 א גאנץ יאהר בארווים און תשעה־באב אין זאקען [3

14 א גאנץ יאהר שיכור און פורים ניכטער...

15 א גאנצער נארר איז א האלבער נביא [4

16 א גאסט אויף א וויל זעהט אויף א מייל.

17 א גוט ווארט ברייננט א גוטען ענטפער

18 א גוטער ברויכט ניט קיין קלעפ, א שלעכ־טען העלפט ניט קיין קלעפ.

19 א גוטער מאגען קען פיעל פערטראגען

20 א ביסעל און א ביסעל ווערט א פוללע שיססעל

21 א געמאכטע מכשפה איז ערגער פון א אמתה

22 א דאנק קען מען ניט אין קעשענע אריין לייגען

23 א דאקטאר קען זיך אליין ניט היילען

24 א הונד בלייבט א הונד

25 א הונד וואס בילט בייסט ניט

26 א הונד זאל מיין הארץ אויס־חאפען וואלט ער משוגע געווארען

27 א היימעשען גנב קען מען ניט איינהיטען

82 אהן פייער איז קיין רויך ניט

29 א וואוילער יונג איז שטענדיג אין דער ערד

30 א ווארים אין חריין מיינט אז קיין זיסערס איז ניט דא

31 א ווייב שטעלט אויף די פים און ווארפט פון די פים

32 אויף א יונגען בוים שפרינגען אללע ציגען

33 אויף א מעשה פרעגט מען קיין קשיא ניט

34 אויף א נארר איז קיין פירוש צו מאכען

35 אויף א פארשיווע פערד שטעלען זיך אל־לע פליגען

36 אויף א פרעמדער בארד איז גוט זיך צו־לערנען שערען

37 אויף גאמט טאר מען קיין קשיא ניט פרעגען יוארום ער זאגט: אז דו ווילסט וויסען דעם תירוץ קום צו מיר.

1] זיך איינרעדען (איינבילדען) אז מען איז קראנק. 2] אללעס האט א ענדע, א גרונד: א מלמד האט זיך אמאל מיט דעם ווארטיל פאר־ענטפערט ווען איינער האט איהם פאר־געהאלטען פאר־וואס ער ערקלעהרט זיינע תלמידים פאלש דעם חומש, חאטש ווען ער האט שוין געגוג מאל אין זיין לעבען איבער געלערנט. 3] א ארעמער שלעפער וואס איז אגאנץ יאהר ארום געלאפען בארוועס, האט זיך אים תשעה־באב אנגעטוהן אין זאקען כדי ער זאל מיט דער פרעמענע ווייזען אז ער קלאגט נאך דעם בית־המקדש גלייך ווי אללע מענשען. 4] ווייל קינדער און נארראנים זאגען דעם אמת (אדער: זיי קאנען קיין ליגען ניט זאגען).

86 אויף דעם גנב ברענט דאס היטעל [1

39 אויף דעם רוח איז שטענדיג דא

40 אומגעקעהרט הייסט אויך געפאהרען

41 אומזיסט איז נאר דער טוידט און דאך קאסט ער דאס לעבען

42 אומעטאום איז גוט און אין דער היים איז נאך בעסער

43 אונטער די אויגען מעג מען רעדען וואס מע וויל

44 אז איטליכער צאהלט בעזונדער, איז דער ביימעל געזונדער

45 אז איין ארעמאנן עסט א הוהן איז ער קראנק אדער די הוהן

46 אז א קארגער ווערד מיד עסט ער בארשט מיט לעקאך.

47 אז גאט גיבט ברוידט געבען מענשען פוטער [2

48 אז גאט גיבט מיט דעם לעפעל, געבען מענשען מיט דעם שעפעל

49 אז גנבים שלאגען זיך, קומט ארויס די גנבה

60 אז דאס הארץ איז פולל, געהן די אויגען איבער

51 אז דאס מיידיל קאן ניט טאנצען, זאגט זי די כלי־זמר קענען ניט שפיעלען

62 אז די בעל־ביתטע איז א שלים־מזלניצע איז די קאטץ א נאשערען

53 אז די וועלט זאגט, זאל מען גלויבען

64 אז די מויז איז זאט, איז איהר דאס מעהל ביטער

55 אז די גנידים זאגען, האבען די ארעמע־לייט וואס צו קאבען

56 אז די קאטץ וואשט זיך, וועלען זיין גאסט

57 אז די הייפען צו־שפרינגען, צו־פאלט דאס פאס

58 אז דער בעל־שמחה איז א פרעסער, קומט די גאסט גאר ניט אן

59 אז דער האן קרייט, קרייט ער אומעטאום

60 אז דער וואגען פאלט, זענען די רעדער צו־שווער

61 אז דער טעסער זיצט אויף די שפענער, זענען די שפענער— שפענער

62 אז דער מאנן שטארבט, וויסען די שכנים ווי פיעל קינדער ער האט

63 אז דער סידור איז ניט געשטארבען, איז דער רבי אויך ניט געשטארבען

64 אז דער קאפ איז ניט דא, געהט אללעס אין דער ערד

65 אז דער רב געהט אין שטריימעל, געהט די רביצין אין ספאדיק

66 אז דער תלמיד איז א וואוילער, איז דער רבי אויך א וואוילער

67 אזוי גייט עס אויף דער וועלט: איינער האט דאס ביימעל און דער אנדערער דאס געלד

68 אזוי לאנג ביז דאס רענדעל איז ניט אויס געביטען, גילט עס

59 אזוי לאנג דאס רעדעל דרעהט זיך, דרעהט עס זיך

07 א זייגער וואס שטעהט, איז בעסער איידער ער שלעכט געהט

71 אז מע איז ברוגז אויף דעם חזן, ענטפערט מען קיין אמן ניט

72 אז מע איז פויל, האט מען ניט אין מויל

73 אז מע איז צו קלוג, ליגט מען גאר אין דער ערד

74 אז מע בעקומט דאס ברויט, קומט דער טוידט

75 אז מע ברידהט זיך אב אויף הייסען, בלאזט מען אויף קאלטען

1] ד. ה. דער בעל-עבירה רעכענט זיך תמיד אין סכנה: אויף א יאריד האט פליצום איינער א געשריי געטהון „אויף דעם גנב ברענט דאס היטעל". דער וועלבען די ווארטער האבען איבער-געשראקען האט זיך א חאפ געטהון ביי דעם היטעל, דער מיט האט ער זיך אלליין אויס-געגעבען. 2] ווענן דעם מענשען שפיעלט דאס גליק, פערדיענען ביי איהם אנדערע מענשען אויך.

76 אז מע גיט א זעץ אהונט וואיען אללע

77 אז מע גנבת ארויס דאס פערד, פאר־שליסט מען דעם שטאל

78 אז מע געהט אין מיטען, האט מען א גאלדענעם שליטטען

79 אז מע געהט גלייך, פאלט מען ניט

80 אז מע דארף דעם גנב, שניידט מען איהם אב פון דער תליה

81 אז מע האט ברוידט, זאל מען קיין זעמיל (אדער לעקעך) ניט זוכען

82 אז מע האט די וועלט, האט מען יענע וועלט אויך [1]

83 אז מע האט גיט אוף שבת, האט מען ניט אויף זונטאג [2]

84 אז מע האט ניט קיין פינגער, קען מען קיין פייג ניט מאכען

85 אז מע האט ניט אין קאפ, מוז מען האבען אין די פים [22]

86 אז מען האט נעכטען געגעסען, איז מען הייגט ניט זאט

87 אז מע האט קינדער אין די וויגען, זאל מען לייטען לאזען צו פרידען

88 אז מע האקט האלץ, פאללען שפענער

89 אז מען ווייגט זיך אוים, ווערט גרינגער אויף דעם הארץ

90 אז מען ווילל זיך אויס־שלאגען די הוצאות, שלאגט מען זיך אוים די ציין

91 אז מען ווילל זיך ביים כבוד דער־האלטען, מוז מען דעם מאהל־צייט אויף צווייען שפאלטען

92 אז מען ווילל יוצא זיין פאר דער וועלט, קאסט פיעל געלד

93 אז מען וועט דיר אן רעדען אויף יענעם זאלסט דו ניט גלויבען ביז עס זעהען דיינע אויגען

94 אז מע ווערט אן דאס געלד, ווערט מען אן דעם שכל אויך

95 אז מע זאגט געשטארבען—גלויב!

96 אז מע זאגט משוגע גלויב!

97 אז מע זוכט א באנדער, געפינט מען א גלעזער

98 אז מע טהוט א הונד גוטס בילט ער

99 אז מע טהוט מיט דעם שווער, שלאפט מען מיט דעם בער. [4]

100 אז מע לעגט זיך הונגעריג, שטעהט מען אויף שלעפעריג

101 אז מע לעבט אהן חשבון, שטארבט מען אהן וידוי

102 אז מע לעבט, דער לעבט מען אללעס

103 אז מען נעמט אראב די סמעטענע, בלייבט די זויער־מילך

104 אז מע פויקט, לאז מען ווייטער פויקען [5]

105 אז מע צאהלט געלד, איז ווערט געלד

106 אז מע צו טרעט א ווארעם, קריממט ער זיך אויך

1] דער וואס האט די וועלט קען טהון גוטס אויף דער וועלט ער זאל האבען יענע וועלט אויך. 2] ווען עס האט נאר געפעהלט געלד אויף שבת וועט מען זונטאג געוויס ניט האבען, ווייל אום שבת קען מען ניט פאר־דיענען אב־צו־גרייטען אויף דעם אנדערען טאג. 3] אז מען פאר־געסט עפיס מיט־געמען אונ מען מוז זיך אומקעהרען זאגט מען: דער קאפ האט פאר־געסען אונ די פים מוזען ענטפערען.
4] אז מען טוהט א שידוך מיט דעם שווער ווייל ער איז א שאנע יוד, חאטש די כלה איז א מיאוסע.
5] דאס שפריכווארט שטאמט פון דער דאזיגער מעשה: אמאליגע יאהרען איז געוועזען איינגעפיהרט אז ווען איינער האט אויסגעהערט צאהלען זיינע חובות ד. ה. „אנגעזעטצט" פלעגט קהל שיקען א פויקער ער זאלל זיך שטעלען ביי דעם אנזעצערס שטיב אדער קראם אונ זאל פויקען כדי די גאנצע שטאדט זאלל וויסען ווער עס האט אנגעזעטצט. איינמאל האט זיך געמאכט, אז שמערעל דער קרעמער האט אנגעזעטצט אונ דער פויקער האט א טעות געהאט אנשטאט וואס ער האט בעדארפט זיך שטעלען פויקען ביי שמערעלס קראם האט ער זיך געשטעלט ביי בערעלס קראם, אז בערעל האט פליצום דערהערט ווי מען פויקט נעבען זיין קראם אונ חאטש טהייל האבען איהם געזאגט אז דער פויקער האט א טעות געהאט, נאר בערעל האט דערויף געענטפערט „אז מען פויקט זאלל מען שוין ווייטער אויך פויקען" אונ האט טאקע אויפגעהערט צאהלען זיינע בעלי חובות.

107 אז מע קוקט ארויס אויף דעם שווערס שטיוועל, נעהמט מען בארוועס

108 אז מע קלאפט אויף דעם טיש, רופט זיך אן די שוויגער

109 אז מע קלויבט צו פיעל, פאלט מען אין בלאטע אריין 1)

110 אז מע קען ניט אריבער, מוז מען ארונטער

111 אז מע קען ניט בייסען, זאל מען די ציין ניט ווייזען

112 אז מע קען ניט מאכען ווי מען ווילל, מוז מען וועלען ווי מען קען

113 אז מען שטעלט ניט איין, נעהמט מען ניט אוים

114 אז מע שיקט א נארר אויף דעם מארק, פרייען זיך די קרעמער

115 אז מע שמיערט, פאהרט מען

116 אז מע שפייעט דעם ציגיינער אין פנים, זאגט ער: עס רעגענט

117 אז מע שפיעלט זיך מיט א קאטץ, מוז מען פאר־ליעב נעהמען איהר קראטץ

118 אז עס איז ניט דא קיין פלייש, גריזעט מען די ביינער

119 אז עס געהט, לויפט עס

120 אז עס קומט ארויס פון א קאטץ, מאכט עס „מיאו״.

121 אז עס קומט דער באשערטער, ווערט דאס אין צוויי ווארטער

122 אז עס קומען די מאות, קומען די דעות

123 אז פאטער און מוטער זענען שדים, קומען ארויס קינדער ווי די רוחות

124 אז צוויי זאגען שיכור, דארף זיך דער דריטער לייגען שלאפען

125 אז צוויי שלאפען אויף איין קישען, דארף זיך דער דריטער ניט מישען

126 אז קרופניק איז איין אכילה, איז חאנדריוקע א קהלה

127 א חיי שעה הייסט אויך געלעבט

128 א חסרון די כלה איז צו שאן

129 א טויטען טראגט מען ניט צוריק

130 איבער איין אנגעהויבענע חלה איז ניט נוט קיין המוציא צו מאכען

131 א יוד א למדן גיט זיך שטענדיג אן־עצה

132 א יוד גיט זיך אללע מאהל אן־עצה

133 אידיש מיידיל פאר־זיצט ניט

134 א יודישע נשמה (קישקע) קען מען ניט שאצען

135 א יודישע עין הרע איז ערגער ווי גוישער כשוף

136 א יודישע עשירות איז ווי א מארצאווער (חודש מארץ) שניי

137 א יודישער תענוג איז א קיהלער תשעה באב, א יודיש גליק איז אז ער קומט צו ברכו, א יודיש געווינס איז דער גורל צו קדיש

138 א יונגעל א שטיפער האט א גוט קעפעל

139 א יונגער קען שטארבען און א אלטער מוז שטארבען

140 א יחיד קעגען קהל (רבים) פערלירט אללע מאהל

141 איטלעכער ארעמאנן ווייסט פון זיין עשירות.

142 איטליכער האט זיך זיין בערגעל מיסט פאר זיין טהיר 2)

143 איטלעכער ווארעם האט זיין דארום 3)

144 איטלעכער מענש מוז קוקען אינטער זיך ניט פאר זיך

145 איטלעכער נישט אי התקיף אויף זיין מיסט

146 איינענם איז ליעב 4)

147 איידער מע הער־קאנט דעם מענשען מוז מען פריהער מיט איהם אויף עסען א שעפעל זאלץ

1) ביי א שידוך ווען מע קלייבט צו פיעל טהוט מען לסוף דעם ערגסטען שידוך. 2) איטליכער האט זיין פעקיל צרות. 3) אויף יעדער פראגע איז דא א ענטפער „ווארום?— דארום״. 4) אנדערע האבען אבער אויך פרעמדעס ניט פיינד. (הויז־פריינד)

148 איידער מע ווערט זיבעציג יאהר קומט אללעס פאר די אויגען

149 איידער עס וועט קומען די נחמה, קען אויס־געהן די נשמה

150 איין אויג שאדט דער גאנצער באק

151 איין אויפ־געקלערטער אין א קליין שטאדטיל עסט קאשי מיט חלב אדער שנויץ מיט ברוידט

152 איין אלטער ברעכט און איונגער בויעט איז נאך ניט גלייך

153 איין אקם האט א לאנגע צונג און קען קיין שופר ניט בלאזען

154 איין ארעמאנן איז ווי אלעבערדיגער זאק.

155 איין ארעמע מלאכה איז אויך א מלאכה

156 איין מאהל איז עס שאן, צוויי־מאהל האט עס חן, דריי־מאהל ברעכט מען שוין האלז און ביין

157 איין מאמע קען צעהן קינדער צו פרידען שטעלען, אבער צעהן קינדער ניט איין מאמע

158 איינעמס שלים־מזל איז יענעמס מזל

159 איינער האט דאס אויף דער־לינג, דער צווייטער אויף דער צונג

160 איינער וויל לעבען און קאן ניט, דער אנדערער קאן און וויל ניט

161 איין שוואלב קען קיין זומער ניט מאכען

162 אין א ברייטער טהיר אריין, אין אשמאלער ארויס

163 אין א גרויסען טייך האפט מען גרויסע פיש.

164 אין א סך מלאכות איז ווייניג ברכות

165 אין באד זענען אללע גלייך

166 אין דעם שלאף זינדעגט מען ניט

167 אין דער מקוה לאזט מען אללע עבירות.

168 אין פוילען איז אללעם קרים נאר די טרעפ זענען גלייך

169 אין צווייען איז שטארקער

170 א בשר'ער גראשען איז בעסער ווי א טרפה קערביל

171 א לאך מאכט א גנב

172 א ליגנער גלויבט ניט קיינעם

173 א ליגנער מוז האבען א גוטען זכרון

174 א ליגען מיט א סימן

175 אליין קען מען עסען אבער ניט ארבייטען.

176 אללע ארעמע לייט האבען גוטע הערצער.

177 אללע הויקערס זענען קרים נאר דער הוקר רגלך איז גלייך [1]

178 אללע חזנים זענען נאראנים, אבער ניט אללע נאראנים זענען חזנים

179 אללע יקרנים האבען דעם דלות

180 אללע מעלות קענען ניט זיין אינאיינעם.

181 אללע משוגעים שלאגען יענעם די פענסטער

182 אללעם איז ביי יודען ווייניג נאר שכל האט יעדער גענוג

183 אללעם בעסער ווי געשטארבען

184 אללעם בעקומט מען פאר געלד נאר קיין שכל ניט

185 אללעם זאל מען קענען—גאר נישט זאל מען בעדארפען

186 אלטע שוסטער געהען בארוועס

187 אללע ש י נ ד ע ל ע ך זענען מיאוסע, אללע ג י ט ע ל ע ך זענען באז.

188 אמאהל קויפט מען דעם קליגען פאר א גראשען און דעם נאר פאר א רענדעל

189 א מוטער מוז האבען א גרויס פארטוך די חסרונות פון די קינדער צו פאר־דעקען

190 א מוכר ספרים איז קיין למדן, א חלפן איז קיין עושר און א קברות יוד איז קיין צדיק

191 א מחותן טאר קיין הונד ניט זיין

192 א מחלוקה איז א פייער

[1] א פסוק אין משלי „הוקר רגלך מבית רעך”, ד. ה. האלט ועלטען דיינע פיס צו־קומען אפט צו דיין בעקאנטען.
(הויז־פריינד)

193 אַ מיאוסע מויד טאר מען ־קיין קוש ניט געבען

194 אַ מיוחס עסט רוחות

195 אַ מיידיל איז ווי אַ האַנדטוך · [1

196 אַ מייסטער ווערט ניט געבוירען

197 אַ מנהג ברעכט אַ דין

198 אַ משוגענער מעג אַללעס מהון

199 אַ משכּון זאָל מען פאַר־זעצען · נאַר איין גביר זאָל מען זיין

200 אמת איז גוט עדות צו זאָגען

201 אמת קומט אַרויס ווי בוימעל אויף וואַסער ·

202 אַ נאַרר איז אַ גזר

203 אַ נאַרר איז אַ קאַליקע אויף אַללע פיער [2

204 אַ נאַרר איז געזונד פאַר זיך

205 אַ נאַרר ! אַ נאַרר ! אונ שאָקעלט זיך

206 אַ נאַרר האָט ־קיין שטאָדט וואָרט]

207 אַ נאַרר זאָגט וואָס ער ווייסט אונ אַ קלוגער ווייסט וואָס ער זאָגט

208 אַ נאַרר טאָר מען ־קיין האַלבע אַרבייט ניט ווייזען [3

209 אַ נאַררישקייט אַז עס גראָט אַ מאָהל איז דאָס אויך אַ נאַררישקייט

210 אַ נאַרישקייט געדיינקט זיך

211 אַ נאַרר לאַכט דריי מאָהל[4

212 אַ נאַרר קען אַמאָהל זאָגען אַ גליַיך וואָרט אויך

213 אַ נאַרר קען מעהר פרעגען איידער צעהן קלוגע קענען ענטווערען

214 אַ נגיד קומט אָב אונ אַיין אָרעמאַנן קומט אויף איז נאָך ניט גליַיך

215 אַ נייער בעזים קערט גוט

216 אַ געהמער איז ניט ־קיין געבער

217 אַ עושר האָט ־קיין יושר

218 אַ פּאַדאַשווע אין האָניג געפּרעגעלט איז אויך זיס

219 אַ פוילער שליח געפינט אַללע תירוצים

220 אַ פסוק מיט אַ שטעקען [5

221 אַ פּריץ האָט אין זינען פערד — אונ הונד · אַ יוד ווייב אונ קינד

222 אַ פרעמדער פעלץ וואַרעמט ניט

223 אַ צדיק אין פעלץ [6

224 אַ קאַטץ אָדער אַ הינדיג, אַבי אַ קאַטץ אויף שבת

225 אַ קאַטץ קען אויך ־קאַליע מאַכען

226 אַ קאַמאַר קען אויך בייסען

227 אַ קאַרגער צאָהלט טייער · אַ פוילער געהט מעהר

228 אַ קבצן איז אַ בעל־צדקה אויף פרעמדע קעשענעס

229 אַ קבצן האָט תמיד אַ שאַנע מאַכטער ·

230 אַ קלאָפ פאַר־געהט אַ וואָרט ביי־שטעהט·

231 אַ קליין קינד איז אַ שפּיעלכען · אַ גרויס קינד אַ מיהלכען

232 אַ קראַנקען פרעגט מען · אַ געזונדטען גיבט מען

233 אַ קראַנקער לעבט פון קריינק

234 אַ רב אָהן אַ רביצין · איז אַ האַלבע מעשה

235 אַ האַלבע שאלה איז טריפה

236 אָרעם איז ־קיין שאַנד

237 אַ שאָן מיידיל איז אַ האַלבער נדן

1] יעדער שדכן אונ ווער עס וויל נאר, רעדט איהר שידוכים ווי י ע ד ע ן געפעלט , אָדער: כל זמן זי איז נאך ניט קיין כלה קען יעדער יונגער מאנן זיך אנמעסטען פאר א כלה, דרום זאָגט מען : „א מיידיל איז ווי א האנדטוך , ווער עס וויל ווישט זיך״ , 2] נאריש זיין איז אזא קראנקהייט וואס עס איז שווער אויס צו-קורירען ווי א קאליקע וואס איז געלעמט אויף די הענד מיט די פיס . 3] ווייל ביז אין ענדע וועט ער אלץ ניט אויפהערען צו פרעגען, (אדער: אלע מאל וועט ער נייע פראגען געפונען) · 4] (1 אז ער הערט , (2 אז ער פערשטעהט , (3 אונ אז דער-מאנט זיך .] דער פסוק „ולבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו״ (שמות י״א ז׳) ווערט בענוצט פאר א סגולה ווען הינד פאלען אן : דאך איז ג.ט דער ביי אויך א שטעקען צו האבען , ווירקט עס נאך בעסער ; 6] אין דעם רעדען קען מען קיין אונטערשיעד ניט מאכען אז מע זאגט „צדיק״ צי מיינט מען א צדיק— א פרומען יוד אדער דאס אות „צ״ אזוי ווי אין מיטען ווארט שרייבט מען א קרימע צדיק „צ״ אונ צום סוף ווארט א שלעכטע „ץ״ (פערדארבען פון דייטשען שליכט-גראדע:) „ץ״ מוז אין ווארט „פעלץ״ געשריבען ווערען א שלעכטע „ץ״ דאריבער אז מע וויל א שלעכטין צדיק זאגען א שטאך ווארטיל זאגט מען איהם אז ער איז א צדיק אין „פעלץ״ דאס הייסט ווי די „ץ״ אין ווארט „פעלץ״ ·

239 א שאן פנים קאסט געלד [1]
240 א שדכן מוז זיין א ליגנער
241 א שוחט מאר קיין פגימה ניט מאכען
242 א שטוב אהן א בעל־בית־טע איז א פוהר אהן רעדער
243 א שטענדיגער גראשען איז בעסער פון א זעלטען קערבל
244 א שטעקען האט צוויי עקין
245 א שיכור ברויכט מען ניט צו שמויסען
246 א שיקסע ביי א רב, קען אויך פסקענען שאלות
247 א שלים־מזל פאלט אויף דעם גראז אונ צו שלאגט זיך די נאז
248 א שלעכט ווייב, איז ווי א ווינד אויף דעם לייב
249 א שלעכט ווייב איז ערגער ווי דער טויט.
250 א שם טוב, איז בעסער ווי איין אבן טוב
251 א שנור מיט איין איידעם זענען א פאר שדים
252 א שעה אין גן־עדן איז אויך גוט
253 א שפריכווארט, איז להבדיל א תורה

ב.

254 בארגען מאכט זארגען
255 ביז דער פעטער ווערט מאגער געהט דער מאגערער צו גרונד
256 ביז זיבציג יאהר לערענט מען שכל, אונ מען שטארבט א נארר
257 ביסט־דו א בהמה קאי שטרוי
258 ביסט דו א זעלנער, שמעק זשע פולווער
259 ביי איין ארעמאנן, זאל מען קיין געלד לייהען
260 ביי א פערד קוקט מען אויף די ציין ביי א מענשען אויף דעם שכל
261 ביידע אין איינעם, איז ניט דא ביי קיינעם
262 ביי דעם ארעמאנן ווערט די חכמה דער שלאגען
263 ביים משפט מוז מען ביידע אויס־הערען
264 ביי־נאכט זענען אללע קיה שווארץ
265 בינד מיך אויף אללע פיער, נאר ווארף מיך צווישען מייניגע
266 בעסער א בושת פנים איידער א עזות פנים
267 בעסער א ביטערע בלאט פון גאט איידער א זיסע פון מענשען
268 בעסער א געוואנדערטער נארר איידער א היימעשער חכם
269 בעסער א ווייטאג אין הארץ איידער א חרפה אין פנים
270 בעסער א יוד אהן א בארד ווי א בארד אהן א יודען
271 בעסער א יונגע אלמנה, איידער א אלטע מויד
272 בעסער איין אומרעכט לײדען, איידער טהון
273 בעסער איין אלטער טאפ, איידער א נייער שארבען
274 בעסער איין גוטער פריינד, איידער צעהן פריינד
275 בעסער אין גוישע הענד, איידער אין יודישע מיילער
276 בעסער א נאהנטען גראשען איידער א ווייט קערבעל
277 בעסער א פאטש, איידער א פאלשער קוש
278 בעסער א קווינט מזל איידער א פונט געלד
279 בעסער א רייכער שכן, איידער איין ארעמער בעל־הבית
280 בעסער ביי זיך קרופניק [קאליש] איידער ביי יענעם געבראטענם

[1] דער וואס ווילל האבען א שאן פנים פאר דער וועלט דארף געבען צדקה, מיט־העלפען ארעמע לייט, לעבען שאן ווי א מענש א. ז. וו. אונ דאס אללעס, פערשטעהט זיך מוז קאסטען געלד.

281 בֶּעסֶער בַּיים טַאטֶען בְּרויט, וִוי בַּיי זִיךְ קוּיכֶעטְשׁ

282 בֶּעסֶער גוּט גֶעזֶעהֶן אֵיידֶער שְׁלֶעכְט גֶעהֶערְט

283 בֶּעסֶער גֶעזוּנְד גֶעהֶערְט, אֵיידֶער קְרַאנְק גֶעזֶעהֶן

284 בֶּעסֶער דָאס גְלִיק זוּכְט דֶעם מֶענְשֶׁען, אֵיידֶער דֶער מֶענְשׁ דָאס גְלִיק

585 בֶּעסֶער דָאס קִינְד זָאל וֵויינֶען, אֵיידֶער דִי עֶלְטֶערֶען

286 בֶּעסֶער דֶעם בֶּעקֶער, וִוי דֶעם דָאקְטָאר.

287 בֶּעסֶער דֶער עֶרְשְׁטֶער רוֹגֶז אֵיידֶער דֶער אַנְדֶערֶער

288 בֶּעסֶער מִיט אַ קְלוּגֶען פֶערְלִירֶען, אֵיידֶער מִיט אַ נַארר צוּ גֶעפִינֶען

289 בֶּעסֶער פַּאפִּיער צוּ־רַייסֶען, אֵיידֶער פַארְמֶעט 1]

390 בֶּעסֶער פִיער אִין פְרֵיידֶען אֵיידֶער צְוַויי אִין לֵיידֶען 2]

291 בֶּעסֶער פְרִיהר אֵיין וָוארְט, אֵיידֶער צְוַויי דֶער נָאךְ

292 בֶּעסֶער צֶעהְן מָאהל פֶערדָארְבֶּען, אֵיידֶער אֵיין מָאהל גֶעשְׁטָארְבֶּען

293 בֶּעסֶער שְׁלֶעכְט גֶעפָאהרֶען, אֵיידֶער גוּט גֶעגַאנְגֶען

294 בְּרֶעכְט זִיךְ אַ רִינְג, צוּ־רַייסְט זִיךְ דִי גַאנְצֶע־קַייט

ג.

295 גָאטט בַּאשֶׁערְט דֶעם טְרִינְקֶער זַיין וַויין, אוּנ דֶעם שְׁפִּיגֶער זַיין פְּלַאקְס

296 גָאטט גִיט דִי קֶעלְט, נָאךְ דִי קְלֵיידֶער

297 גָאטט גִיט נִיט בְּחִנָם

298 גָאטט הָאט גֶעשְׁוָוארֶען אִין דֶער וֶועלְט זָאל גָאר נִישְׁט וֶוערֶען פַאר־לוֹירֶען

299 גָאטט זִיצְט אוֹיבֶען, אוּנ פָארְט אוּנְטֶען

300 גָאטט שִׁיקְט דִי רְפוּאָה פַאר דֶער מַכָּה

301 גָאלְד לַייכְט פוּן בְּלָאטֶע אַרוֹיס

302 גַדְלוּת לִיגְט אוֹיף דֶעם מִיסְט

303 גוּט אִיז דֶעם וָואס וֶוערְט בַּאגְלִיקְט אוֹיף דֶער עֶלְטֶער

304 גוּטֶע מָאגֶער, זֶענֶען שְׁלֶעכְטֶע צָאהלֶער

305 גוּטֶע פֶערְד, בְּלָאנְדְזֶען וַויט

306 גֶיס נִיט אַרוֹיס דִי אוּמְרֵיינֶע, כָּל זְמַן דוּ הָאסְט נִיט דִי רֵיינֶע

307 גֶעבֶּענְטְשְׁט זֶענֶען דִי הֶענְד וָואס טְהוּן זֶעלְבְּסְט

308 גֶעה לַאנְגְזַאם, וֶועסְט דוּ שְׁנֶעלֶער קוּמֶען

309 גֶעה פַּאמֶעלֶעךְ, וֶועסְט דוּ נִישְׁט פַאלֶען

310 גֶעלְד אִיז בְּלָאטֶע אָבֶער בְּלָאטֶע אִיז קַיין גֶעלְד

311 גֶעלְד גֶעהט צוּ גֶעלְד

312 גֶעלְד פֶערְדִינֶען, אִיז גְרִינְגֶער וִוי צוּ הַאלְטֶען

313 גֶעלְד פַארלוֹירֶען הַאלְב פַארלוֹירֶען, מוּטְה פַארלוֹירֶען, אַללֶעס פַארלוֹירֶען

314 גֶעפַּאשֶׁעט אִיז גֶעפָאהרֶען 3]

315 גֶעצְוואוּנְגֶען אוּנ גֶעגַייט, טְהוּט גָאטט לֵייד

316 גְרָאד אִיז שְׁטֶענְדִיג גוּט 4]

317 גְרָאהֶע הָאר זֶענֶען קְבָרוֹת בְּלֶעטְלִיךְ.

318 גְרִינְג צוּ זָאגֶען, שְׁוֶוער צוּ טְרָאגֶען

ד.

319 דָאס אוֹיג דֶער־צֶעהלְט וָואס דָאס הַארְץ מֵיינְט

320 דָאס אוֹיבֶּערְשְׁטֶע קְלֵייד פַאר־דֶעקְט דִי אוּנְטֶערְשְׁטֶע לֵייד

1] בעסער תנאים צו-רייסען וואס מע שרייבט אויף פאפיער איידער א גט וואס מע שרייבט אויף פארמעט. 2] איידער א פאר-פאלג (מאנן אונ ווייב) זאָללען זיך קריעגען איז גלייכער זיי זאללען זיך גט'ן, ער וועט התונה האבען מיט איינער אונ זי מיט איינעם וועט אויס-קומען פיער צוויי אין ליידען אונ שפעטער פיער אין פריידען. 3] אום־געפאשעט קען מען ניט פאהרען; אז מע עסט ניט קענן מען ניט ארבייטען. 4] „גראד" הייסט צו־דער־פאאר, וואס צו־דער־פאאר איז גוט, א פארר איז בעסער ווי איינער אדער איינע; אין צווייען איז שטארקער א. ז. וו.

321 דאס בעסטע עפעלע חאפט אויס דער חזיר

322 דאס ברויט פאלט שטענדיג מיט די פוטער אראב

323 דאס גוטע געדיינקט זיך לאנג, דאס שלעכטע נאך לאנגער

324 דאס גוטע פערד שלאגט מען

325 דאס העמד איז מיר נאהנטער ווי דאס קלייד

326 דאס ווארט אין מויל איז א האר, פון מויל איז א נארר

327 דאס ווייב מאכט פון דעם מאנן וואס זי וויל

328 דאס מזל לאזט ניט לאנג מיט זיך שפילען.

329 דאס עפעלע פאלט ניט ווייט פון בוימעלע.

330 דאס ערשטע ווייב, איז א געזונד צום לייב.

331 דאס פנים איז א מסור

332 דאס קריגעל געהט זא לאנג נאך וואסער ביז דער אויער ברעכט זיך אב

333 דארט וואו מען האט דיך ליעב געה וועניג און דארט וואו מען האט דיך פיינט געה גאר ניט

334 די אויגען זענען גרעסער ווי דאס מויל

335 די אייער ווילען קליגער זיין פון די היהנער

336 די בעסטע סחורה אין דער וועלט איז מזומן געלד

337 די גאנצע וועלט איז איין שטאדט

338 די גאנצע וועלט זארגט: די זארגט וואס די פערעל איז אידהר צו טייער, און די צווייטע זארגט וואס די פעריל־גריץ איז צו שיטער

339 די גאנצע וועלט שטעהט אויף דעם שפיטץ צונג

340 די האלבע וועלט לעבט ווי שררות, די אנדערע אין צרות

341 די וועלט איז א פיינע, אבער יעדער האט דאס זיינע

342 די וועלט איז ווי א לייטער: איינער געהט ארויף דער צווייטער אראב

343 די זונן שיינט גלייך, אויף ארעם און רייך.

344 די זעלבע זונן מאכט ליינוואנד וויים, און דעם ציגאנער שווארץ

345 די טאכטער שטראפט מען, די שנור מיינט מען

346 די ערשטע פלוימען זענען ווערעמדיג

347 די פיס טראגען, וואו דער קאפ זאל רוהען.

348 די צייט מאכט גראה די פאה, און ענדערט די דעה

349 די ציג עסט דא גראז און דארט גראז [1]

350 די צונג פערפיהרט דעם מענשען צום גליק און אומגליק

351 די תורה האט קיין גרונד

352 דלות און גאוה פאסען ניט צו־זאמען

353 דעם אמת מעג מען זאגען אפילו איין אייגענעם טאטען

354 דעם ארעמאנן איז תמיד דער ווינד אין די אויגען

355 דעם געפאלענעם העלפט גאטט

356 דעם דלות פאסט אללעס

357 דעם ליגנער גלויבט מען ניט אפילו אויף א אמת אויך

358 דעם רבינס עסען און דעם פערדס טרינקען קען מען אויס האלטען, אבער דעם רבינס טרינקען און דעם פערדס עסען איז אונמעגליך

359 דעם רשע געהט אויף דער וועלט, דעם צדיק אויף יענער וועלט

360 דעם שדכן שטראפט גאטט ניט פאר זיינע ליגען

361 דער אמת איז דער גרעסטער שווינדעל.

1] דעם געמיינעם מענשען איז אומעטאום שלעכט. (הויז־פריינד)

362 דֶער אֶתְרוֹג קָאסְט דִי גַאנְצֶע גֶעלְד, אוּנ
אִיבֶּער דֶעם לוּלָב מַאכְט מֶען דִי בְּרָכָה.
363 דֶער בֶּעסְטֶער בִּיסֶען קוּמְט אָהן דֶעם
עֶרְגְסְטֶען הוּנְד
364 דֶער דָאקְטָאר קֶען צוּ אַללֶעם הֶעלְפֶען
נָאר נִיט צוּם דַלוּת
365 דֶער דַלוּת לֵייגְט זִיךְ צוּם עֶרְשְׁט אוֹיף
דֶעם פָּנִים
366 דֶער הַאלְדְז הָאט אַ קְלֵיין לֶעבֶעל אוּנ
פֶער־שְׁלִינגְט דִי הוֹיז מִיט דֶעם דֶעבֶעל.
367 דֶער הוּנְד חַאפְּט אַ בֵּייגֶעל בַּיים בֶּעקֶער,
דֶער בֶּעקֶער בְּלַייבְּט אַ בֶּעקֶער.
368 דֶער וָואס הָאט אַ הוֹיקֶער, מוּז אִיהם
טְרָאגֶען
369 דֶער וָואס הָאט גֶעהָאלְפֶען אוֹיף דִי פִּיש,
וֶועט הֶעלְפֶען אוֹיף פֶּעפֶער.
370 דֶער וָואס הָאט דִי מֵאוֹת, הָאט דִי דֵעוֹת.
371 דֶער וָואס הָאט לִיעב צוּ נֶעהמֶען דֶער
הָאט פַּיינְט צוּ גֶעבֶּען
372 דֶער וָואס זִיצְט לֶעבֶּען בּוּךְ דֶער שְׁרַייבְּט
זִיךְ אָן אַ גוּט יָאהר
373 דֶער וָואס טְרִינְקְט זִיךְ חַאפְּט זִיךְ אָן אָן
אַ שַׁארְף פוּן אַ שְׁוֶוערְד
374 דֶער וָואס לוֹיבְּט זִיךְ אַלֵיין מוּז הָאבֶּען
שְׁלֶעכְטֶע שְׁכֵנִים
375 דֶער וָואס פְרֶעגְט בְּלָאנְדְזֶעט נִיט
376 דֶער וַאטֶער גְלוֹיבְּט נִיט דֶעם הוּנגֶערִיגֶען.
377 דֶער חֶשְׁבּוֹן אִיז רִיכְטִיג, נָאר דָאס גֶעלְד
פֶעהלְט
378 דֶער טוֹידְט אִיז קֵיין נְקָמָה
379 דֶער טוֹידְט בֶּעווַייזְט דֶעם אֱמֶת
380 דֶער טוֹידְט קְלַייבְּט נִיט אִיבֶּער
381 דֶער כַּעַס אִיז אַ נַארר
382 דֶער לוּחַ טְרֶעפְט אוֹיךְ אַ מָאהל
383 דֶער לִיגְנֶער רֶעדְט זִיךְ דִי לִיגֶען אַיין, בִּיז
עֶר גְלוֹיבְּט זִיךְ זֶעלְבְּסְט
384 דֶער מַלְאַךְ הַמָוֶת הָאט תָמִיד אַיין אוּמ־
רֵייד
385 דֶער מַלְאַךְ הַמָוֶת זָארְגְט נִיט צוּ דֶער
טוֹיטֶער הָאט תַּכְרִיכִים
386 דֶער מַלְאַךְ הַמָוֶת שֶׁעכְט אוּנ בְּלַייבְּט
גֶערֶעכְט
387 דֶער מֶענְשׁ גֶעהט אִין דֶער פִינְסְטֶער
אוּנ ווַייסְט נִיט וָואס הִינְטֶער זַיינֶע פְּלֵייצֶעם
גֶעפִינְט זִיךְ
388 דֶער מֶענְשׁ טְרַאכְט אוּנ גָאטט לַאכְט
389 דֶער עוֹשֶׁר בְּלָאזְט זִיךְ אוּנ דֶער אָרֶעמַאנְן
וֶוערְדְט גֶעשְׁוָואלֶען
390 דֶער עֶרְשְׁטֶער בִּיסֶען אִיז אַיין עֶקְבּוֹיר
391 דֶער קוּגֶעל גֶערָאטה נָאךְ דִי גֶעסְט
392 דֶער רֶבִּי מֶעג
393 דֶער שֵׂכֶל קוּמְט נָאךְ דִי יָאהרֶען
394 דֶער שַׁמָשׁ קְלַאפְּט אִין שׁוּל אַרַיין אוּנ
לֵייגְט זִיךְ אַלֵיין שְׁלָאפֶען

ה.

395 הָאב אִין זִינְן זִיךְ, וֶועסְט דוּ פַארְגֶעסֶען
אָהן יֶענֶעם
396 הָאבֶּען מִיר נִיט גֶעוָואלְט עֶסֶען מַן מוּזֶען
מִיר עֶסֶען צִיבֶּעלֶעם
397 הַאלְט מִיךְ פַאר אַ רָב אוּנ הִיט מִיךְ ווִי
אַ גַנָב
398 הַאנְדֶעלְ־שַׁאפְט אִיז קֵיין בְּרִידֶער־שַׁאפְט.

ו.

399 וואוּ דָאס ווַייב רֶעגִירְט וֶוערְט מֶען אִיבֶּער־
גֶעפִיהרְט
004 וואוּ דַלוּת דָארְט אִיז אַללֶעם
401 וואוּ דֶער שְׁטְרִיק אִיז דִיען דָארְט רַייסְט
עֶר זִיךְ
402 וואוּל אִיז דֶעם וָואס זִיצְט אִין דֶער הַיים.
403 וואוּל צוּ דֶעם וָואס קוּמְט צוּ אַ גְרֵייטֶע
שִׁיסֶעל
404 וואוּ מֶע גֶעהט פִיעל, וַואקְסְט קֵיין גְרָאז.
405 וואוּ מֶע דַארְף הָאבֶּען מוֹחַ הֶעלְפְט נִיט
קֵיין כֹּחַ
406 וואוּ תּוֹרָה דָארְט אִיז חָכְמָה

407 וואס איינער האט אין זיך, ווארפט ער פון זיך

408 וואס אלטע קיען טהון יונגע שפייען

409 וואו א סוד דארט איז א גנבה

410 וואס באשערט דאס באווערט

411 וואס ביי א ניכטערען אויף דער לונג, איז ביי א שיכורען אויף דער צונג

412 וואס ביי דעם נגיד פאר־וואלגערט זיך, געפינט זיך ניט ביים ארעמאנן אין פאר־מעגען

413 וואס ביי יענעם איז שאן

414 וואס בילליג איז טייער

415 וואס גאט טהוט, איז מסתמא גוט

416 וואס דער מענש טהוט זיך זעלבסט, וואלטען איהם קיין צעהן שונאים ניט געטהון

417 וואס דער פריץ איז גרעסער איז ער אלץ קלענער ביי זיך

418 וואס ווערט מיט א מאהל א מיוחס?— א יום־טוב־דיגער זעקעל פאר פסח און א בעל־תקיעה אום ראש השנה

419 וואס מע האט וויל מען ניט און וואס מע וויל האט מען ניט

420 וואס מע האנדעלט אום־שבת געהט אין דער וואך צוריק

421 וואס מעהר געווארט מעהר גענארט

422 וואס מע נעהמט ניט אליין דאס האט מען ניט

423 וואס מע רייסט ניט אב מיט געוואלד דאס האט מען ניט

424 וואס נאהענטער פון שול אלץ ווייטער פון גאטט

425 וואס עלטער איז אלץ קעלטער

426 וואס עס וועט זיין מיט כל־ישראל וועט זיין מיט רב ישראל

427 וואס פאר א גוט מארגען אזא גוט יאהר.

428 וואס פאר א כלי־זמר אזא חתונה

429 וואס פאר א קהילה אזא פרנס

430 וואס צו גאטט איז צו גאטט, און וואס צו לייטען איז צו לייטען

431 וואס צו־פיעל איז אונגעזונד

432 וואס קומט ארויס פון דעם גוטען ביער אין דעם שלעכטען פאס?

433 וואריף די קאטץ ווי דו ווילסט בלייבט זי שטעהן אויף די פיס

434 ווי מע שמיערט אזוי פאהרט מען

435 ווי די שררות אזו איז דער משרת

436 ווי דער האר האלט דעם הונד, אזוי האלט איהם דאס גאנצע געזינד

437 ווייבער האבען לאנגע האר און קורצען שכל

438 ווייבער האבען ניין מאס רייד

439 וויוז א הונד א פינגער, וויל ער די גאנצע האנד

440 וויינגער עולם גרעסער די שמחה

441 וויינען און לאכען, איז ביי ווייבער ליכטע זאכען

442 ווילסט האבען א פנים ביי לייטען? האב פריהר ביי זיך אליין

443 ווי מע בעט זיך אוים אזוי שלאפט מען

444 ווי מע נעהמט זיך פאר, אזוי העלפט גאטט

445 ווי־פיעל קעפ אזוי פיעל דעות

446 וועגען שנאת חנם איז דאס בית המקדש חרוב געווארען

447 וועמען גאטט וויל דער קוויקען, דעם קאנען מענשען ניט דער שטיקען

448 וועמען גאטט ליעבט דעם שטראפט ער.

449 ווען א חזיר וואלט האבען הערנער, וואלט די וועלט קיין קיום געהאט

450 ווען איין אלטער מאנן נעהמט א יונג ווייב ווערט דער מאנן יונג און דאס ווייב אלט

451 ווען אללע מענשען וואלטען געוועזן נביאים וואלטען ניט געוועזן קיין עניים

452 ווען א נארר ווארפט א שטיין אין ברונען [אדער: אין גארטען], קענען קיין צעהן קלוגע נישט ארויס־נעהמען

453 ווען א קינד זאגט א חכמה, שיקט עס באלד אוועק [1

454 ווען א קינד פאלט, שטעלט דער מלאך די הענד אונטער

455 ווען גאטט דער פרייט איז קיין מאהל נישט צו שפעט

456 ווען גאטט וויל מאכען צום נארר, נעמט ער צו ביים מענשען אויף דער עלטער דאס ווייב

457 ווען גאטט וויל - שיקט א בעזעם

458 ווען גלויבט א ליטוואק? ווען ער צעהלט דריי מאהל איבער

459 ווען דאס מזל געהט, קאלבט זיך דער אקס

460 ווען דאס מזל וויל ניט, מאכט קמץ בית „בא"

461 ווען דער מאנן איז א רב איז דאס ווייב א רביצין

462 ווען דער קצב געהט אוועק שפרינגט דער הונד אויף דעם קלאטץ

463 ווען ווייסט דו וויסען אז איך בין דיר א א גוטער פריינד? ווען דו וועסט מיר ניט פאלגען

464 ווען זינגט א יוד? ווען ער איז הונגעריג.

465 ווען חתן כלה זענען נאשערס, רעגענט ביי זיי צו דער חופה

466 ווענט האבען אויערען, די נאסען האבען אויגען

467 ווען מע האט ניט צו פארלירען, מוז מען אללעם פראבירען

468 ווען מע שערט די שאף ציטערען די לאממער

469 ווען נאהט א שניידער אומזיסט? ווען ער מאכט ניט קיין קניפעל

470 ווען עס איז ניט ווי מע וויל, מוז מען וועלען ווי עס איז

471 ווער עס ברויכט א סך דער קען פיעל ניט שפארען

472 ווען פרייעט זיך א הויקער? ווען ער זעהט דעם צווייטען הויקער

473 ווען פרייעט זיך גאטט? — ווען איין בעטלער קראטצט דעם אנדערען

474 ווען פרייעט זיך דער ארעמאנן? ווען ער פארלירט אונ געפינט

475 ווען פרייען זיך די חדר יונגלעך? ווען דער רבי זיצט שבעה

476 ווען קלאגט דער ארעמאנן? ווען ער האט צוויי חתונות אין איין טאג

477 ווען שרכנים שלאגען זיך, צו געהט דער שדוך

478 ווער עס איז פויל דער האט ניט אין מויל

479 ווער עס גראבט א גרוב אויף דעם צווייטען דער פאלט אליין אריין

480 ווער עס גרייט ניט אן ערב שבת, דער האט ניט אויף שבת

481 ווער עס האט א געהאנגענעם אין דער משפחה, פאר דעם טאר מען קיין שטריק ניט דער־מאנען

482 ווער עס האט אליין ניט צו קייען דער זאל יענעם ניט לייען

483 ווער עס האט געגעבען ציין, דער וועט געבען ברויט

484 ווער עס ווארפט דיר מיט שטיינער ווארף איהם מיט ברויט

485 ווער עס וויל אללעם וויסען, ווערט גיך אלט.

486 ווער עס וויל בארגען דער זאלל קומען מארגען

487 ווער עס טויג ניט פאר זיך טויג ניט פאר יענעם

488 ווער עס לייגט זיך הונגעריג שלאפען דעם חלומען זיך בעטלער

[1 ווייל א קינד איז מעהר ניט ווי א קינד אונ קען באלד נאך דער חכמה זאגען א נארישקייט.
(הויז-פריינד)

489 וָוער עֶס פָּארְעט זִיךְ מִיט סְמָאלֶע דֶער
מוּז זִיךְ דִי הֶענְד אוֹיםְ־שְׁמִירֶען

490 וָוער עֶס פַּאר־שְׁטֶעהט נִיט אוֹיף דֶעם
ווִינְק, צוּ דֶעם נֶעמְט מֶען אַ שְׁטֶעקִין

491 וָוער עֶס פִיהלְט זִיךְ דֶער מֵיינְט זִיךְ

492 וָוער עֶס קָאכְט נָאךְ דֶעם בּוּךְ אוּנ זֶעהְט
נָאךְ דֶעם לוּחַ, דֶער הָאט דֶעם רוּחַ

493 וָוער עֶס קָאן קֵיין פּוּלְוֶוער נִיט שְׁמֶעקֶען
דֶער זָאל אִין דֶער מִלְחָמָה נִיט גֶעהְן

494 וָוער עֶס קוּמְט פְרִיהֶער, דֶער מָאהלְט
פְּרִיהֶער

495 וָוער עֶס שְׁטֶעלְט נִיט אַיין, דֶער נֶעהְמְט
נִיט אוֹיס

496 וָוער עֶס שְׁמֵייכֶעלְט אִיז אַ פַיינְד, וֶוער
עֶס שְׁטְרָאפְט אִיז אַ פְרַיינְד

ז.

497 זָארְגֶען אוּנ יָאהר מַאכֶען גְרוֹיִ דִי הָאר.

498 זִיבֶּען זִיהן בְּרֵיינְגֶען אַ שְׁטוּהל אִין גַן עֵדֶן,
זִיבֶּען טֶאכְטֶער אַ שְׁטוּהל אִין גֵיהִנָם.

499 זַיי נִיט צוּ־פִיעל זִיס, מֶע זָאל דִיךְ נִיט
אוֹיפ־עֶסֶען, זַיי נִיט צוּ פִיעל בִּיטֶער, מֶע
זָאל דִיךְ נִיט אוֹיס־שְׁפַּיִיען

500 זְכוּת אָבוֹת אִיז קֵיין קָאטָאוֶועס 1]

ח.

501 חַבְרוּתָה אִיז גוּט מִיט זַיין אַייגֶען וַוייבּ.

502 חוּצְפָּה גִילְט.

503 חֵן קָאסְט נִיט מֶעהר וִוי אוּמ־חֵן

ט.

504 טַאטֶע מַאמֶע מוּזֶען פוּן קִינְדֶער לֵיידֶען.

505 טהוּ אַ הוּנְד גוּטְס בִּילְלְט עֶר נָאךְ

506 טַייעֶרֶע סְחוֹרָה וַואקְסְט פוּן דִי עֶרְד
אַרוֹיס 2]

י.

507 יִחוּס אוֹיף דֶעם בֵּית־הַקְבָרוֹת—אִין דֶער
הֵיים צָרוֹת

508 יֶעדֶער אִיז פַאר זַיין גֶעלְד אַ פְּרִינְץ

509 יֶעדֶער בַּעל דַרְשָׁן דַרְשֶׁעט פַאר זִיךְ

510 יֶעדֶער גַאנְג אִיז וֶוערְט גֶעלְד

511 יֶעדֶער הוּנְד אִיז אַ בַּעל־בַּיִת אוֹיף זַיין
מִיסְט

512 יֶעדֶער וָוארְטִיל הָאט זַיין אֶרְטִיל

513 יֶעדֶער יוּד הָאט זַיין פֶּעקִיל

514 יֶעדֶער מָארְגֶען בְּרֵיינְגְט זַיינֶע זָארְגֶען

515 יֶעדֶער מֶענְשׁ אִיז אוֹיף זִיךְ בְּלִינְד

516 יֶעדֶער נַארר הָאט שֵׂכֶל פַאר זִיךְ

517 יֶעדֶער נַארר מֵיינְט אַז עֶר אִיז קְלוּג

518 יֶעדֶער סוֹחֵר לוֹיבְּט זַיין סְחוֹרָה

519 יֶעדֶער פַאר זִיךְ, גָאטְט פַאר אַללֶע

520 יֶעדֶער קִינְד וֶוערְט גֶעבּוֹירֶען מִיט זַיין מַזָל.

521 יֶעדֶער שְׁטָאדְט־פִיהְרֶער הָאט פֶער־
שְׁטָאכֶענֶע הֶענְד

522 יֶעדֶער שֵׁיינְקֶער לוֹיבְּט זַיין בִּיער

523 יֶעדֶע שְׁטָאדְט הָאט אִיהר מְשׁוּגָעִנֶעם

524 יְרוּשָׁה אוּנ נַדְן־גֶעלְד הָאבֶען קֵיין וֶוערְט,
[אָדֶער: קֵיין מַזָל נִיט]

1] וועגען דעם שפריכוואָרט זינגט דאס פאָלק דאס דאָזיגע ליעדעלע:

דאס ווייב: אָ, מיין מאנן, זיי דו קיין נאַרר, לאָך
מיר מיין טאָכטעריל ניט אויס, זי איז
טאקע א יאשטשערקע גרין אונ דאר,
זי קומט אבער פון שאָנע לייט ארויס,
איהר זיידע דער צדיק וועט זיך מיהען,
וועל איך מיט איהר נאך א גוטען
שדוך טהון,
זכות אבות איז קיין קאטאוועס!

דער מאנן: אָ, מיין ווייב, דו ביזט זעהר גערעכט,
דיינע רייד זענען להבדיל א תורה,
דיין טאטע אונ מאמע האבען זיך אויך
ניט גערעכט,
צו־בעקומען א קונה אויף זייער
שמויקעל סחורה,
נאר דיין זיידע דער צדיק האט זיך געמיהט,
האב איך מיר געביך אָב־געבריהעט
זכות אבות איז קיין קאטאוועס!

2] אזוי דאכט זיך אז עס געפינט זיך גאר ניט די סחורה צו פאר־קויפען; ווערט נאר טייער, וואקסען
ארוים סוחרים אונ ברייגגען פון אונטער דער ערד די טייערע סחורה צו פאר־קויפען.
(הויז־פריינד)

כ.

525 כבוד וואלגערט זיך אויף דעם מיסט ווער עס וויל נעמט אומזיסט

526 כסף וזהב מטהר ממזרים

527 כעס וחמה מאכען דעם מענשען פאר א בהמה

ל.

528 לאנג געבארגט איז אלץ ניט געשיינקט.

529 ליידיגע האנד מאכען קאליע די וואנד

530 לעבען א פעטען טאפ איז זיך גוט צו רייבען

531 לעבען א שווערען וואגען איז גוט צו פוס צו געהן

532 לעבען זאל מען צווישען גוים, שטארבען צווישען יודען

533 לייג א קראנקען ווי דו ווילסט, טהוט איהם אלץ וויי

מ.

534 מיט א יודען איז נאר גוט אין שול[2] געהן

535 מיט אמת קומט מען פאר גאטט

536 מיט א נארר איז איין איבעריגער צער

537 מיט א קלוגען קען מען אלעם אויספיהרען

538 מיט דעם מלאך המות טרייבט מען ניט קיין קאטאוועס

539 מיט וואס דער טאפ איז אנגעברענט, דערמיט שמעקט ער

540 מיט וואס מע האנדעלט, דאס קלעפט זיך אן

541 מיט ווייגען באצאהלט מען ניט קיין חובות

542 מיט וועלכע מענטשען מע האט צו טהון אזוי איז מען אליין

543 מיט טראכטען וועסט דו גאר ניט מאכען.

544 מיט פרעמדע האנד איז גוט פייער צו שארען

545 מיט צוויי ריטער שטראפט [אדער[3] שמייסט] מען ניט

546 מיט קהל איז זיך שלעכט צו משפטין

547 מיט שווייגען פאררעדט מען זיך ניט.

548 מיט שרייען פיהרט מען ניט אויס

549 מיט תורה ווערט מען ניט פאר־פאלען.

550 מיינע קינדער זענען גאטטס וואונדער [1

551 מע דארף עסען אבער ניט פרעסען.

552 מע דער־קאנט דעם פויגעל נאך די פעדערן

553 מע דער קאנט נאך די באקען ווי די ציין קנאקען

554 מעהר גוי—מעהר מזל.

555 מעהר ליכט פאר־ברענט ווי געלד פאר־דינט

556 מעהר סוחרים—מעהר גליק

557 מע זאל זיך קענען אויס־קויפען פון דעם טוידט וואלטען די ארעמע לייט שאן פרנסה געהאט [1

558 מע טאר דאס שטריקעל ניט איבער־ציהען

559 מע טאר ניט אויס־זאגען פון חדר

560 מע טאר ניט בעטען אויף א נייעם מלך [3

561 מע מוז זיך אמאהל מאכען צום נארר.

562 מע מוז זיך שטרעקין נאך די עקין,

563 מע מוז פאר דעם רוח־ס וועגען אויך זאמלען

564 מע מיינט ניט די הגדה נאר די קניידליך.

565 מע מעג זיין שווארץ אבי א גוט הארץ.

566 מע נארט ניט יענעם נאר זיך אליין.

567 מע קנייפט די באקען די פארב זאל שטעהן

568 מע קען די וועלט דאס מויל ניט פאר־מאכען

1] אזוי זאגט יעדע מוטטער. 2] עס וואלט דאן זיין ארענדיל א קאפיטעל תהלים. 3] אויף דעם פסוק „ויקם מלך חדש" מאכט רש"י שנתחדשו גזרותיו.
(הויז-פריינד)

569 מֶע שְׁפִּיעֶלְט דֶעם חָתָן ווייגענדיגט און
עֶר הָאט זיינֶם אין זִינֶען״
570 משֶׁה רַבֵּינוּ הָאט מִיט דִי יוּדֶען אויך נִיט
גֶעקֶענְט אויס־קוּמֶען

נ.

571 נָאךְ אַ שְׂרֵפָה ווערט מֶען רייך
572 נָאךְ יוֹם טוֹב בְּלֵייבְּט חוֹבוֹת און קוויטִיגֶע
ווָאשׁ ׃
573 נויט בְּרֶעכְט אַייזֶען , דַלוּת בְּרֶעכְט
שְׁלֶעסֶער
574 נִיט אַזוֹי גִיךְ טְהוּט זִיךְ ווִי עֶס רֶעדְט זִיךְ •
575 נִיט דָאס הַארְץ וָואס לַאכְט אִיז פְרֶעהלִיךְ •
576 נִיט דָאס הִימֶעל אִיז פַאר־דְרֶעהְט, נָאר
דֶער קָאפּ
577 נִיט דָאס שֶׁאנֶע פָּנִים אִיז דֶער עִיקָר, נָאר
דָאס שֶׁאנֶע הַארְץ
578 נִיט פִיעל גֶעטְרַאכְט, אַבִּי גוּט גֶעמַאכְט •
579 נִיט קֵיין מְזוּמָנִים, נִיט קֵיין שֶׁאן פָּנִים •
580 נֶעמְט גָאט נָאר צוּ דָאס גֶעלְד, נֶעמְט עֶר
דֶעם שֵׂכֶל אויך צוּ

ס.

581 סְיָג לַחָכְמָה שְׁתִיקָה — אָבֶּער שְׁתִיקָה אַלֵיין
אִיז קֵיין חָכְמָה

ע.

582 עֶהרְלִיךְ אִיז שְׁווֶערְלִיךְ
583 עֶלְטֶערֶען קֶענֶען אַלֶעס גֶעבֶּען נָאר נִיט
קֵיין מַזָל
584 עֶס אִיז אַ גְרוֹיסֶער חִילוּק פוּן וְכַךְ הָיָה אוֹמֵר
בִּיז וְכַךְ הָיָה מוֹנֶה [1
585 עֶס אִיז אַ מִצְוָה פוּן אַ חֲזִיר אַ הָאר אוֹיס
צוּ־רַייסֶען [2
586 עֶס אִיז בְּחִנָם וַואסֶער אִין בְּרוּנֶען אַרַיין
צוּ גִיסֶען, אַז עֶס קוּמְט נִיט אַלֵיין צוּ פְלִיסֶען

587 עֶס אִיז נִיט דָא קֵיין מַעֲלָה אָהְן אַ
חֶסְרוֹן
588 עֶס ווייסְט נִיט קֵיינֶער ווֶעמֶעס מָארְגֶען אִיז.
589 עֶס זֶענֶען בַּיי גָאט אַלֶע גְלֵייךְ , אָרֶעם
און רַייךְ
590 עֶפֶּעס שְׁלֶעכְטֶס ווֶעט דֶער רוּחַ נִיט נֶעמֶען •
591 עֶרְגֶער ווִי שְׁלֶעכְט קֶען נִיט זַיין •
592 עֶר זוּכְט אַ פְּגִימָה אויף דֶער זֶעג •
593 עֶר קוּמְט נָאךְ דֶער יְרוּשָׁה און מוּז בֶּע־
צָאהלֶען קְבוּרָה גֶעלְד •
594 עֵשָׂו גִיט מַעֲשֵׂר פוּן שְׁטְרוֹי

פ.

595 פַאר אַ גַנָב אִיז קֵיין שְׁלָאס נִיט דָא •
596 פַאר אַ גֶעשְׁלָאגֶענֶעם הוּנְד טָאר מֶען קֵיין
שְׁטֶעקֶען נִיט ווַייזֶען
597 פַאר אַ גֵר טָאר מֶען קֵיין גוֹי נִיט שֶׁעלְטֶען.
598 פַאר אַ הַיימֶעשֶׁען גַנָב קֶען מֶען זִיךְ נִיט
אַיינ־הִיטֶען
599 פַאר אַ טוֹבָה קוּמְט אָפְט־מָאהל אַ רָעָה •
600 פַאר אַיין אַלְטֶען שְׁלֶעכְטֶען חוֹב נֶעמְט
מֶען פְּלֶעווֶע אויך
601 פַאר אַ מֶענְשֶׁען מוּז מֶען זִיךְ גִיכֶער פַאר־
ענְטְווֶערֶען , ווִי פַאר גָאט
602 פַאר אַ נַארר אִיז קֵיין סוֹד נִיט דָא
603 פַאר אַ נַארר טָאר מֶען קֵיין הַאלְבֶּע
אַרְבַּייט נִיט ווַייזֶען
604 פַאר אָנקוּקֶען צָאהלְט מֶען קֵיין גֶעלְד •
605 פַאר אַ פֶּעקֶעל מַאכֶער אִיז אַ פִינְסְטֶערֶע
נַאכְט אַ לִיכְטִיגֶע ווֶעלְט
606 פַאר אַ צַאפּ הָאט מֶען מוֹרָא פוּן פָארֶענְט,
פַאר אַ פֶערְד פוּן הִינְטֶען , פַאר אַ נַארר
פוּן אַלֶע זַייטֶען
607 פַאר אַ שִׁכּוֹר אִיז קֵיין שְׁלֶעכְטֶער
בְּרָאנְפֶען נִיט דָא

1] פון צו־זאָגען אויף דעם ווארט ביז צו־צאהלען במזומנים . 2] מע זאָגט אויך : „פון א חזיר א האר איז אויך גוט״.

608 פאר געלד קריגט מען אלעס, נאר טאטע מאמע ניט

609 פאר דעם אמת שלאגט מען.

610 פאר דעם טויט קען מען זיך ניט בעהאלטען

611 פאר דער וועלט מוז מען מעהר יוצא זיין ווי פאר גאטט

612 פאר מארגען זאל גאטט זארגען

613 פאר נויט טהוט מען אן דעם שבת אין דער וואכען

614 פאר נויט עסט מען וויס-ברויט

615 פון א גנב איז שווער צו גנבענען.

616 פון א חזיר'שען עק קען מען קיין שטריימעל ניט מאכען

617 פון איילעניש קומט קיין גוטס ניט ארויס

618 פון א נארר האט מען צער

619 פון א פרעמדער פעל איז גוט פאסעס צו שניידען

620 פון דעם בית עולם נעמט מען ניט צוריק

621 פון דער חופה צו דער סעודה האלט זיך האלט זיך מיט דער בידע

622 פון וואונשען ווערט מען ניט רייך,

623 פון יודישע טייך קען מען זיך ניט אב-וואשען מיט צעהן וואסערען

624 פון ליידיגע פעסער איז דער ליארעם גרעסער

625 פון נעמען ווערט מען ניט בדלות.

626 פון על חטא ווערט מען ניט פעט.

627 פון קנאה קומט שנאה

628 פון תענוג לעבט מען ניט, פון צרות שטארבט מען ניט

629 פורים איז קיין יום טוב, קדחות קיין קרענק

630 פייער איז א גנב

631 פינף מאכטער פארגעהט דאס געלעכטער,

632 פליה ניט הויך, וועסט דו ניט פאלען ניזריג

633 פעריל אויף דעם האלז—שטיינער אויף דעם הארצען

634 פרנסה היטט אלע מכות

635 פרעג ניט דעם רופא, פרעג דעם חולה.

636 פרעמדע קליידער ווארעמען ניט

צ.

637 צדקה זאל קיין געלד קאסטען, גמילות חסדים זאל קיין עגמות נפש ניט מאכען, וואלטען געוועזען פיעל צדיקים.

638 צו א קינד א רוט, צו א נארר א שטעקין,

639 צו בארשט דארף מען קיין ציין

640 צו ברויט געפינט מען שוין א מעסער.

641 צו גוט איז אומגעזונד.

642 צו די עשר מכות נעמט מען ניט קיין חתן צו גאסט

643 צווייי הארטע שטיינער מאהלען ניט.

644 צווייי קעטץ אין איין זאק קענען קיין שלום האבען

645 צווישען דער קינדבעטערין און ווארטערין ווערט דאס קינד דער שטיקט

646 צווישען טיהר טאר מען קיין פינגער אריין לעגען

647 צום קבצן ארויס טרייבען דארף מען אין עושר

648 צום שלים-מזל מוז מען אויך מזל האבען.

649 צו-פיעל כבוד איז א האלבער שאנד

650 צו-שאן איז א מאהל א חסרון.

651 צו שטארבען האט מען אלע מאל צייט.

ק.

652 קיין געבראטענע טויבען פליהען ניט אין מויל אריין

653 קיין מיעסע כלה איז ניט דא.

654 קיין תשובה איז אויך א תשובה

655 קליידער מאכען לייט

656 קליינע היתרים ברייגען גרויסע יסורים.

657 קליינע עבירות ברייגען גרויסע גזרות.

658 קליינע קינדער לאזען ניט שלאפען און גרויסע לאזען ניט לעבען

659 קליינע קינדער, קליינע זארג. גרויסע קינדער, גרויסע זארג.

660 קינדער און גלעזער האט מען קיין מאהל צו פיעל

661 קיינער ווייסט ניט ווען דער שיך קוועטשט נאר דער וואס געהט אין איהם.

662 קיינער ווייסט ניט וועמעס מארגען עס וועט זיין

663 קיינער טהוט ניט יענעם נאר זיך אליין.

664 קיינער שרייט ניט „אוי!” אז עס טהוט ניט וויי

ר.

665 ראש חודש ניסן איז א טייערער ביסען.

666 רבונו של עולם! היט מיך ניט און ווארף מיך ניט

667 רוף מיך נארר, נאר גיב מיר לעקעך.

668 רעדען איז זילבער, שווייגען איז גאלד.

ש.

669 שבועות איז דער בעסטער יום טוב.

670 שבת האט דער רשע אין גהינם אויך רוה.

671 שבת־שמעך האלטען ניט.

472 שווייגען הייסט גערעדט

673 שווערען איז עהרליך, האלטען איז שווערליך.

674 שטארבען פארזאמט מען ניט.

675 שטיל וואסער גראבט טיעף

676 שטעה ניט אונטער דער וואנד, וועסט דו ניט הערען דיין אייגענע שאנד.

677 שלים־מזל וואו געהסט דו? צום ארעמאנן.

678 שטיים דאס פערד מיט האבער ניט מיט א בייטש

679 שפאר! שפאר! קומט דער רוח און נעמט צו גאר

630 שפיעל זיך ניט מיט פייער

ת.

681 תורה איז די בעסטע סחורה.

יודישע טאכטער

(ראמאן)

פון מ. ספעקטאר.

1

קלארא

די פריילין קלארא, ר' קלמן קאפילס דעם גבירס טאכטער, האט זיך פלוצים צו קריעגט מיט איהרע חברטעס—די דריי שוועסטער פראניא, מאניא און סאניא, אדער, ווי מען פלעגט זיי רופען מיט זייער פאמיליע נאמען: „די פריידקינזאהנס“.

דאס גאנצע שטאדטיל אריבאטאווקע, וואו אונזער ערצעהלונג הויבט זיך אן, האבען זיך שטארק געוואונדערט דערויף, וואס פון אזא גרויסע און אלטע ליעבע האט זיך אויסגעלאזט אזא טייך!...

פיעל זענען געוועזען זעהר צונקאווע זיך דער וויסען ביי קלארען „פאר וואס?“ „פאר ווען?“ און „ווי אזוי איז די מעשה געוועזען?“ נאר קלארא האט מיט קיינעם ניט גערעדט וועגען די פריידקינזאהנס ניט קיין גוטס און ניט קיין שלעכטס, זי האט פשוט ניט געהאט מיט וועמען א ווארט צו רעדען, ווייל מעהר קיין חברטעס ווי די פריידקינזאהנס, האט זי ניט געהאט, זי איז געוועזען פון די מיידליך וועלכע ליעבען ניט צו האבען אסך חברטעס, ווייל זי האט געהאט די אללע פליאטקעס און פוסטע רייד, דאס אומזיסט פאר־ברענגען צייט אויף אדום צו ריידען יעדען בעזונדער, ווי דער שטייגער איז ווען דער געוויסער סארט ווייבליך אדער מיידליך קומען זיך צוזאמען.

קלארא איז ניט געוועזען קיין שאנע נאר פון די געראטהענע מיידליך וועלכע קענען געפעלען מיט זייערע אנדערע מעלות. ביי איהרע עלטערען איז זי געוועזען טייער און ציטעריג ווי דאס אויג אין קאפ, אין שטאדט האבען אללע געהאט פון איהר די בעסטע מיינונג, זי האט קיין מאל קיין פליעג אויף דער וואנד געטשעפעט, זי האט ניט געוואוסט וואס הייסט זיין אין כעס. שטענדיג שטיל ווי א טויב, זיצען אין שטוב איז ביי איהר געוועזען דאס בעסטע פערגניגען, מיט די פריילין פריידקינזאהנס האט זי זיך נאר בעקאנט דער פאר, ווייל זי האט אין זיי געפונען אסך מעלות וועלכע זי האט ניט געהאט, און ווירקליך האט קלארא פון זיי גוטע זאכען גענאשט.

פריידקינזאהנס הויז איז ביי איהר געוועזען א נייע וועלט אונ דאס וואס זי האט געפונען אין דעם נייעם הויז, האט זי עס ניט געזעהן ביי איהרע עלטערען, וואו עס האט זיך אלץ געפיהרט אויף דעם אלטען שטייגער. האביש איהר פאטער איז געוועזען א גביר, נאר איין „אלטמאדעשער יוד פון דער נייער וועלט״. דאס הייסט: זיין פרוי מיט זיינע קינדער זענען געגאנגען געקליידעט נאך דער נייעסטער פאריזער מאדע, אונ ער איז געגאנגען מיט א גארטיל אפילו אין דער וואכען; זיינע טאכטער האבען זיך גערופען אלגא אונ קלארא, זיינע זיהן-גריגארי אונ אפאנאסיע; אונ שבת האט קיינער געטארט טרינקען טהעע פון דעם סאמאוואר נאר טשאלענט-טהעע. אין שטוב האט ער ערלויבט זיינע קינדער געהן אהן א היטעל; אונ שבת האבען זיינע קינדער ניט געטארט טראגען אפאטשיילקע אין קעשענע, ווייל אין אריבאטאוקע איז ניט געוועזען קיין עירוב. אונ נאך אזוינע אסך קאפוירישע זאכען האט מען געקענט זעהן ביי ר׳ קלמן קאפילס אין הויז. די קינדער האבען שטענדיג געפאלגט זייער פאטער אין די אלט מאדישע זאכען אונ ער האט זיינע קינדער אפט נאכגעגעבען זייערע היינטמאדישע אויפפיהרונגען, דערום איז אין זיין הויז שטענדיג שלום געוועזען אונ די גאנצע פאמיליע האט זיך געפיהלט גליקליך.

ר׳ קלמן קאפילס האט זיין קלארא געגעבען א שאן צימער צום וואוהנען נאך היינטיגער מאדע, עסען אונ טרינקען אויך נאך היינטיגער מאדע, שאנע קליידער צום געהן נאך פאריזער מאדע, אונ געלד אין קעשענע ווי פיעל זי האט נאר געפאדערט, נאר אנדערע זאכען וואס א מענש דארף האבען אויף דער וועלט האט ער קלארא׳ן ניט געקענט געבען; די אלע „אנדערע זאכען״ האט זי דערזעהן ביי די פריידקינזאהנס. אונ דרום האט זי זיך צוגעבונדען צו זיי ווי איין אייגענע שוועסטער. זי פלעגט אין זייער הויז פארברענגען כמעט דעם גאנצען טאג, איהרע עלטערען האבען איהר אין דעם ניט געשטערט, ווייל זיי האבען געזעהן אז זייער טאכטער פארברענגט דארט די צייט ניט אומזיסט, שטענדיג האט זי פון דער היים מיטגענומען א האנד-ארבייט אונ ווען זי איז געקומען צוריק איז שוין די ארבייט פארטיג געוועזען. די עלטערען פלעגען דערפון אנקוועלען, נאר חוץ די האנד-ארבייט האט זי ביי די פריידקינזאהנס גענאשט אזוינע זאכען וואס די עלטערען האבען ניט געקענט וויסען אונ ניט באמערקען. ביי די פריידקינזאהנס האט זי בעקומען די בעסטע ביכער צום לעזען פון וועלכע זי האט ביז יעצט פון זיי ניט געוואוסט. דארט האט זי זיך בעגעגענט מיט געבילדעטע יונגע לייט, אונ מע פלעגט אלע צוזאמען גוטע אונ פרעהליכע שטונדען פארברענגען. —

פריידקינזאהנס הויז איז ביי איהר געוועזען אלץ איינס ווי איהרע עלטערנס אונ אין אנדערע פאלען נאך פיעל טייערער.

די גוטע עהרליכע קלארא האט באמת ליעב געהאט די דריי שוועסטער, אונ טאמער האט זי געהערט אמאהל א שלעכט ווארט וועגען זיי, האט זי יענעם די אויגען אויסגעריסען. אלע האבען געוואוסט אז קיינער איז ניט אין שטאנד זייער פריינדשאפט צו רייסען.

נאר עס איז ניט דא קיין אייביגע זאך אויף דער וועלט!

II.

א חתונה מיט קאוואלערען ׃

ר׳ קלמן קאפילס האט חתונה געמאכט זיין עלטסטע טאכטער אלגא. איהר קענט זיך פארשטעלען וואס עס האט זיך געטהון אין אריבאטעוועקע ווען דער דארטעגער גביר מאכט חתונה ! מע קען זאגען אז דאס גאנצע שטאדטיל האט געהארעוועט אויף דער חתונה, אללע אריבאטאווקער ווייבליך אונ מיידליך האבען שטארק געשוויצט ארום זייערע קליידער אויף דעם גבירס חתונה, אונ ביי ר׳ קלמן קאפילס אין הויז האט מען אלס איבער־געקעהרט מיט דעם קאפ אראפ אונ מיט די פיס ארויף, געוואשען, געשאבען, געריבען, געקאכט, געבאקען, נאר נאך מעהר פון אללע האט געהארעוועט די כלה׳ס שוועסטער, קלארא.

די מעשה איז דער פון אזוי ׃ קלארא צו זאמען מיט דער כלה האבען געפועלט ביי זייערע עלטערען אז די חתונה זאל זיין א היינט־וועלטיגע, דאס הייסט ׃ מע זאל רופען אויף דער חתונה אללע היינט־וועלטיגע יונגע לייט אונ אויך די מיט וועלכע קלארא האט זיך בעקאנט ביי די פריידקינזאהנס, כדי מע זאל אויף דער חתונה „טאנצען מיט קאוואליערען“ ׃ דרום האט קלארא געהארעוועט איבערן כח עס זאל אללעס זיין אין ארדענונג, ווי עס פאסט צו א היינטוועלטיגע חתונה. וואס אללע אנדערע האבען געטהון אין שטוב איז איהר אלץ ניט געפעלין, האט מען צו שטעלט דאס מעבעל, האט זיך איהר אויס געוויזען אז עס שטעהט „אלט־מאדיש“ אונ די היינטוועלטיגע וועלען לאכען. זי האט ניט געקוקט אויף איהר שוואכען כח, אויף איהר דארע קליינע הענדטליך אונ האט צו זאמען מיט די שטוב־מענשען נאך א מאל געשלעפט דאס מעבעל אונ איבער געשטעלט אויף אנדערע ערטער.

—לאזט פריילין, מיר וועלען אללעס אליין טהון ווי איהר וועט הייסען, צו וואס דארפט איהר שלעפען ?—האבען זיך ביי איהר גיבעטען די שטוב־מענשען.

—איך קען זיך אויף אייך ניט פארלאזען, איהר פארשטעהט ניט ווי איך מיין ... ווען אפילו די מוטער האט זי געבעטען זי זאל אזוי ניט הארעווען, זי האט גענוג געארבייט אהן דעם מעבעל אויך, אונ די מוטער האט אליין געוואלט טהון די ארבייט, האט קלארא ניט געפאלגט, „איך קען זיך אויף זיי ניט פארלאזען, אונ פון וואנען זאלען זיי וויסען, ווי אזוי עס דארף זיין א היינט־וועלטיגע חתונה ?“—האט קלארא ביי זיך געטראכט אונ טאקע ווייטער אללעס אליין געטהון פון קליין ביז גרויס מיט דעם געדאנק ׃ „לאזען די היינט־וועלטיגע ניט האבען צו זאגען אז ביי אונז איז אלטמאדיש“ —.

די לעטצטע צוויי טאג פאר דער חתונה האט זי אנגעהויבען ארבייטען ארום איהר קלייד, אין וועלכען זי דארף טאנצען מיט די קאוואליערען. צעהן מאל אין טאג איז קלארא געלאפען צו די פריידקינזאהנס אונ די פריידקינזאהנס צו קלאראן אויף די רעפעטיציעס, זעהן ווי דאס קלייד ליעגט, ווי די האר זעהן אויס, ווי די בלומע איז פארשטעקט—אונ אללע מאל האט קלארא אין שפיעגעל געפונען א נייעם חסרון אויף א נייעם ארט, אונ מע

האט ווייטער אויסגעטהון און אנגעטהון, ווייטער צוגעשפּילעט און אבגעשפּילעט. און דא איז אין גאנצען איבער געבליבען צוויי טאג און עס איז נאך דא אזוי פיעל אנדערע ארבייט! נאר עס האט ניט געהאלפען; מע האט ניט געגעסען, ניט געטרונקען, ניט געשלאפען, און מע איז ווייטער געלאפען צו די פריידקינזאהנס, זיי זאלען זעהן, זיך גוט צוקוקען און זאגען ווי זעהט איצט אויס דאס קלייד, די האר א. ז. וו.

די צייט איז ביי קלארען זעהר גיך געפלויגען, און מע האט דערלעבט דעם לעצטען טאג פון דער חתונה. ביי ר' קלמן קאפילס אין הויז זענען שוין געוועזען אללע צימער אויפגעראמט, אללע שטוב-מענשען און סארוועריס מיט סארוועריקעס האבען זיך שוין אויך ארום געוואשען. ר' קלמן קאפילס מיט דער „קלמן־קאפילטע" האבען זיך נאך דעם עסען אביסעלע צו געלייגט אפּרוהען, זיי זאלען קענען זיצען די גאנצע נאכט אויף דער חתונה. זיי האבען אויך געבעטען קלארען, זי זאל זיך אביסעלע אויסשלאפען; נאר קלארא האט וועגען שלאפען אפילו ניט געוואלט טראכטען; איצט אין דער שטילקייט, אין דער ריינקייט, אין דער גרויסען ארדענונג האט זי בעדארפט מאכען די לעצטע רעפּעטיציע פון איהר קלייד — פארשטעהט זיך אז איצט האבען אללע דריי שוועסטער, די פריידקינזאהנס, געמוזט זיין דער ביי.

די רעפּעטיציע איז פארגעקומען אין דעם אייגענעם גרויסען זאל וואו מע וועט היינט אבענד טאנצען מיט די קאוואלירען. און אללע פיער זייטען האבען געבלישטשעט גרויסע שפּיעגלען, אין אללע ווינקלען גרויסע וואזאנעס מיט א סך בלומען. צוויי שעה האט געדויערט דאס אנטהון און אויסטהון, צושפּילען און אויפשפּילען, די פריילין פריידקינזאהנס האבען ווי תמיד געזאגט די בעסטע מיינונג, און אפילו קלארא האט שוין אויך ניט געפונען קיין שום חסרון אין איהר קלייד.

די פריילין פריידקינזאהן האבען געאיילט אהיים, זיך אויך צוגרייטען צו דער חתונה, און קלארא איז אין דעם גרויסען שאנעם בעפוצטען זאל געבליבען אליין.

זי האט פארשלאסען אללע טהירען פון זאל, און צום הונדערטען מאל ווייטער אנגעהויבען קוקען אין שפּיעגעל, זיך געדרעהט אזוי און אזוי, ביז זי האט זיך ארום געזעהן פון אללע זייטען ווי גרויס זי איז ווי דאס קלייד איז אויף איהר געלעגען אויסגעגאסען — וואונדער שאן! פון גרויס פרייד איז איהר ביסעלע בלוט געקומען אין פנים אריין, און גרינג ווי אווינטעלע און גיך ווי א פייגעלע האט זי זיך אלאו געטאהן איבער דעם גרויסען זאל. אין איין מינוט איז זי איבער געפלויגען דעם גאנצען זאל ארום און ארום.

אך! ווי גרינג, ווי גוט און זיס איז איצט! — האט זי פון גרויס פערגניגען אויסגעשריגען — און די מאמע וויל איך זאל איצט שלאפען, אויסרוהען מיינע צובראכענע אויס געהארעוועטע ביינער... איך האב שוין דריי נאכט ניט געשלאפען, איך בין געוועזען אזוי פאר האַרעוועט, אז עס האט זיך מיר אויסגעוויזען אז איך וועל אויף דער חתונה ניט האבען קיין כח צו זיין, און איצטער פיהל איך גאר ניט די אללע וויטיגען וואס פריהער. די מאמע הייסט מיר שלאפען פארשלאפען אזא טייערע צייט, אזא זיסע ליכטיגע

גאלדענע וועלט ... אך ווי שאן ריין און גוט איז דאס איצט !...

מיט א זיסען שמייכעל אויף די ליפען האט זי זיך פאר טראכט אויף עטליכע מינוט ;

—און ווי גוט, ווי טייער און פרעהליך וועט זיין היינטיגען אבענד ... ביי אונז וועלען זיין אללע קאוואליערען—און גארפינקעל מיט שטיינקפינקלען אויך !...

ביי די לעצטע ווארטער האט זי שפרינגענדיג איצט איבער דעם זאלל פלוצים צו געלעגט איהרע פינגער צום מויל און ארויס געלאזט אקוש איבער דעם גאנצער זאלל, אז עס האט אבגעקלונגען אין אללע ווינקעלעך.

דעם „וואודישנע קוש", ווי מע רופט איהם אן ביי די פארליבטע, האט קלארא געשענקט אללע קאוואליערען פאר זייער שאן טאנצען און אפשר גארפינקעל'ן מיט שטיינפינקעל'ן פאר זייערע שאנע האר. ווער קען וויסען וואס עס האט זיך איצט געטהון ביי דער יונגער גליקליכער קלארע אין הארצען !...

חאטש מע האט קלארען ניט גערעכענט צווישען די שאנע מיידליך, נאר איצט האט זי אויסגעזעהן אזוי פיין, אז יעדען האט זי געקענט געפעלען. איהר שטענדיג בלאה פנים איז איהר געווארען פארביג, איהרע אויגען האבען געבלישטשעט, עס האט פון זיי געשפריטצט פייער פון לעבען; איהר שפרינגען און טאנצען ווי א קליין קינד האט איהר צו געגעבען א בעזונדער חנ'ווהדיגקייט, זי האט דאס בעמערקט און איז געוועזען זעהר גליקליך.

זי איז נאך עטליכע מאל דורך־געשפרונגען איבער דעם זאלל ביז זי איז אביסעל מיעד געווארען. זי האט זיך אנגעשפארט אויף דעם ווייכען דיוואן, און זיסע געדאנקען האבען זי אנגעהויבען פארשלעפערן ...

***

וועלכע זיסע געדאנקען האבען איצט קלארען איינגעוויגט — איז שווער צו טרעפען, נאר פון איין זאך האט זי געטראכט, אז היינטיגען אבענד וועט זי זיך מעהר בעקענען מיט ז י י, זי האט שוין לאנג געוואלט זיין מיט זיי בעקאנט, ווי די פריידקינזאהנס; נאר ווי אזוי האט דאס געקענט זיין, אז ז י י האבען צו איהר אין שטוב ניט געקענט קומען! איהרע עלטערען וואלטען דאס ניט ערלויבט און דרום איז זי געוועזען מיט זיי, ווי מע זאגט, נאר „פון ווייטענס בעקאנט", ווען די יונגע לייט זענען געקומען צו די פריידקינזאהנס, האבען זיי איהר אויך דער לאנגט די האנד און ווייטער גאר ניט. זיי האבען מיט איהר קיין מאהל ניט גערעדט ווי מיט די פריידקינזאהנס.

—זיי מיינען אז איך קען ניט רעדען, פלעגט קלארא אפט טרויעריג טראכטען, ווייל איך בין א חסידישע טאכטער. א! זיי ווילען גאר ניט וויסען, זיי ווילען זיך ניט צו־קוקען צו מיר, אז איך קען אויך אזוי רעדען ווי די פריידקינזאהנס. זיי זאללען קענען וויסען און פארשטעהן וואס מהוט זיך בא מיר אין הארצען, ווי איך קען פיהלען ... ווי איך קען אמת, אמת טריי ליעב האבען ! און זיי רעכענען מיך פאר א שטומע, איך קען גאר ניט

רעדען, איך בין א חסידיש מיידל–ווארט נאר ווארט, וועט איהר זעהן צי וועל איך זיין א חסידישע פרוי!...

נים צו ווערען קיין כלה פאר א חסיד, ד. ה. נים פאר קיין געבילדעטען פון היינטיגער וועלט, האט זי זיך שוין לאנג געראשעט. זי איז געוועזען פארזיכערט אויף איהר גרויס חשובקייט ביי איהרע עלטערען אז זיי וועלען איהר ערלויבען, נאר ווי אזוי זשע קען דאס זיין, אז א כלה ווערען פאר א היינט-וועלטיגען פאסט נים דורך אשדכן! די כלה מוז אליין געפינען א חתן, אזוי לאנג זיין בעקאנט מיט היינטוועלטיגע ביז מע וועט זיך אין איהר פארליעבען. נים איין מאל האט זי זיך געפריוט אנהויבען זיך מעהר בעקאנען און רעדען מיט זיי, נאר דאס „אנהויבען" איז איהר עפים געוועזען זייער שווער, אז עם איז אזוי אוועק געגאנגען טאג און וואכען און–גאר נים! נאר א יצט–היינטיגען אבענד איז געוועזען איהר גאנצע האפענונג, אויף איהר שוועסטערס חתונה וועט זי טאנצען מיט די קאוואליערען מעהר ווי אללע אנדערע מיידליך. און מיט גארפינקלען און שטיינפינקלען וועט זי געווים אסך טאנצען!...

מיט די געדאנקען איז קלארא ויצענדיג אויף דעם ווייכען דיוואן אנטשלאפען געווארען ווי אקינד אין וויעג, פאר וויעגט מיט איינענע געדאנקען. —

III.

געטאנצט מיט יאשטשערקעס

דאס גאנצע הויז איז געוועזען בעלייכטעט מיט אסך ליכט און לאמפען, נאך שאנער און ליכטיגער איז געוועזען דער גרויסער זאלל, וואו עס זענין איצט פארגעקומען די טאנץ. אללע קאוואליערען זענען געוועזען אויף דעם אויג, איינער האט פון זיי נים געפעהלט. אויך פון אללע בולוואנאווקער אריסטאקראטקעס דאמען און פריילין האבען נים געפעהלט; די כלה'ס שוועסטער האט מען געזעהן אומעטום, אללע האבען אין איהר דערקענט אז זי איז דא אויף דער חתונה די גלאוונע מחותנת'טע, קלארא איז געוועזען זעהר פרעהליך, מיט איהרע ליעבע חברטעס פריידקינזאהנם האט זי געשפאצירט געארעמט איבער דעם זאלל און צו זאמען אויפגענומען די יונגע היינטוועלטיגע גאסט.

—אך, פראנעטשקע, ווי איז גוט וואס מיין פאטער האט ערלויבט אזא חתונה— האט זיך קלארא געווענדעט צו דער עלטערער פריילין פריידקינזאהן — אומשטיינס געזאגט איין אלטמאדישע חתונה איז דען אויך א חתונה? געה טאנץ מיט די אלטע ווייבער! עס גלוסט זיך נאר שלאפען; אבער אויף אזא חתונה ווי איז עס גוט, ווי איז עס פרעהליך!

די טאנץ האבען זיך אנגעהויבען. גארפינקעל און שטיינפינקעל, צוויי סטודענטען פון דעם פעטערבורגער מעדיצינסקי פאקולטעט, זענען געוועזען די „דיריזשארען" (די פיהרער) פון די טאנץ, אויסער דעם וואס זיי האבען געקענט שאן טאנצען און גוט פארשטאנען ווי צו פיהרען די טאנץ: זענען זיי אויך געוועזען צוויי שאנע יונגע לייט און פארשטעהט זיך אז ביי די טאנץ זענען זיי געוועזען די העלדען, און יעדעס פריילין

און יעדעס יונגע דאמע האבען ארויס געקוקט אז גארפינקעל אדער שטיינפינקעל זאל זי „אנגאזשירען" [איינלאדען] .

ווי גליקלעך איז קלארא געוועזען צום ערשטען טאנץ , ווען גארפינקעל האט זי אנגאזשירט !—

קלארא האט זיך ניט אוספעיעט אב־רוהען פון ערשטען טאנץ , איז שוין אונטערגע־שפרונגען שטיינפינקעל און זי איינגעלאדען צום צווייטען טאנץ .

קלארא האט זיך געפיהלט נאך גליקליכער , פונקט ווי די זינגערין וועלכע די פובליקע רופט ארויס דאס צווייטע מאהל זינגען דאס אייגענע שטיק— א גליקליכע איז קלארא גע־פלויגען איבער דעם זאלל מיט דעם הע לד , זי איז גאר ניט מיעד געווארען פון דעם צוויי־טען טאנץ , פונקט פאר־קערט— וואס ווייטער האט זי זיך געפונען גרינגער און גרינגער , און וואקט אזוי געפלויגען אייביג , אייביג מיט דעם גרינגען קאוואליער , העכער , העכער ביז אין בלויען הימעל אריין , וואו אנשטאט כלי זמר , שפיעלען די פויגעל , אנשטאט די אללע לאמ־פען , באלייכט די גאלדענע זונן מיט מיליארדען שטראהלען .

ווען עס האט זיך געענדיגט דער טאנץ , און זי איז מיט איהר קאוואליער געבליבען שטיין אויף די פיס, האט זיך איהר אויסגעוויזען , ווי זי איז מיט א גוטען מלאך אראב־געפאַ־לען פון הימעל אויף דער ערד .

דער גוטער מלאך האט זי צו־געפיהרט צו א ביינקעל , ליעבליך געדאנקט איהר פאר דעם טאנץ , און מיט א זיסען שמייכעל אוועק־געגאנגען און פאר־פאללען געווארען צווישען די גאסט , וועלכע האבען זיך געדרעהט אין זאלל .

זיצענדיג אזוי אויף דעם בענקעל האט זיך איהר געהויבען דאס הארץ , א קליין געשמאק ווינטעלע פון דעם ווייער האט איהר נשמה אביסעלע דערקוויקט , זי האט זיך אומגעקוקט ארום און ארום און האט געזעהן ווי איהר גוטער מלאך האט זי ווי איין עלענדען שטיין איבער־געלאזט אויף דער זינדיגער ערד , צווישען פראסטע זינדיגע בע־שעפענישען—אך ! ווי וואלט זיך איהר איצט געוואלט מיט דעם גוטען מלאך זיך אויף הייבען הויך ... אין דער הייך ... נאר געוויס וועט ער באלד קומען צו פליהען , אויף זיינע גרינגע פליגעל זי אויף הייבען פון דער זינדיגער ערד און זיי וועלען אוועק ווייט ... ווייט ...—ווי פיהלט איהר זיך , קלארעטשקע ? — האט פראניא , וועלכע איז געזעסען ביי איהר רעכטער האנד , זי געפרעגט , און איבער געשלאגען איהרע זיסע געדאנקען—דאכט זיך עס איז דא צו הייס ?

איך פיהל זיך גוט , זעהר גוט , מיר איז ניט הייס , מיר איז גוט .

אך קלארעטשקע ! ווי שאן ליגט אויף דיר דאס קלייד ! —האט זיך אנגערופען מאניא וואס איז געזעסען נעבען איהר לינקער זייט—דו זעהסט איצט אויס אזוי פיין , אז עס איז א פערגניגען צו קוקען אויף דיר—האט מאניא געזאגט גאנץ ערענסט .

—יא , איך פיהל עס , איך געפעהל זיך איצט אליין , איך בין מיט זיך איצט זעהר צו פרידען—האט קלארא געענטווערט און מיט דעם גאנצען הארצען זיך צו קושט מיט איהרע טרייע חברטעס .

די מוזיק האט אנגעהויבען געבען אסיגנאל צום טאנצען, די ביידע דירזשארען האבען אנגעהויבען שווימען איבער דעם זאלל פרעהליך, אונ אויף „טאנץ—לשון" אויסגעשריגען, די „פארלעך" זאלען זיך שטעלען אויף זייערע ערטער. די קאוואליערען האבען געחאפט זייערע דאמען *) אונ פארליך האבען אנגעהויבען פליהען. קלארא האט אויך געטאנצט נאר שוין ניט גרינג אונטערען בלומען הימעל ווי אין די ערשטע צוויי טאנץ, נאר פראסט געטאנצט מיט די פיס אויף דער ערד. איהר נייער קאוואליער איז איהר געוועזען צו שווער. פונקט ווי זי איז איינגעשפאנט אין א שווערען וואגען. זי איז באלד שטארק מיעד געווארען אונ זיך געזעצט אויף איהר שטוהל.

די גוטע גרינגע מלאכים האבען ניט אויפגעהערט צו פליהען מיט די פריילין פריידקינזאהן ביז אין סוף טאנץ.

20 מינוט איז אוועק געגאנגען. די מוזיק האט ווייטער געגעבען א סיגנאל. די צוויי דירזשארען האבען זיך געלאזט לויפען נעמען זייערע דאמען אין דער זייט וואו קלארא איז געזעסען. זי האט שוין אוועק געלעגט דעם וועער, ווייל זי איז געוועזען פארזיכערט אז נארפינקעל מיט שטיינפינקעל לויפען צו איהר. עס האט זי נאר אינטערעסירט ווער וועט זי דער ערשטער איינלאדען. נאר דער ערשטער האט אוים געחאפט פראניא'ן וועלכע איז געזעסען ביי דער רעכטער זייט פון קלארא'ן, אונ דער צווייטער — מאניא'ן וועלכע איז געזעסען ביי דער לינקער זייט—אונ קלארא איז ווייטער מגולגל געווארען צו א פירטען נייעם קאוואליער.

זי האט זיך איצט נאך ערגער געפיהלט ווי פריהער. זי האט זיך אביסל געדרעהט מיט איהר נייעם קאוואליער אונ זיך באלד געזעצט אויף איהר שטוהל.

מע האט נאך פיער טאנץ געטאנצט אונ קלארא האט די גוטע מלאכים מעהר ניט געזעהן. זיי זענען פארפאלען געווארען ווי אין וואסער אריין, ד. ה. דעם גאנצען אבענד האבען זיי נאר געטאנצט מיט די פריידקינזאהנס.

קלארא האט איצט געקוקט אויף איהרע פריהריגע מלאכים ווי אויף ראזבאניקעס אונ אויף איהרע טייערע חברטעס, די פריידקינזאהנ'ס. וואס זי האט אהן זיי א שעה ניט געקענט איבער לעבען—ווי אויף איהרע שונאים.

די שטאנדיגע גוטע קלארא איז איצט געווארען בייז ווי אשלאנג. דאס יונגע בלוט האט אין איהר אנגעהויבען זידען ווי אין א קעסעל פאר גרויס פארדראס. נאר וואס האט זי געקענט טהון? די גוטע ערהליכע קלארא וואס האט ניט געקענט זיין פאלש האט נאך געמוזט מיט איהרע ראזבאניקעס אונ שונאים איצט זיין גוט אונ פריינדליך, בעטען אללע מאהל זיי זאלען עפיס געניסען פון די גוטע פארבייסענס אונ געטראנקען וואס מע האט אנגעגרייט אויף דער חתונה.

ווען עס זאל ערגיץ זיין אזא מין ביסעלע סם וואס מע זאל דערפון ווערען מיאוס אונ דער צו אהן פיס, מע זאל ניט קענען טאנצען. וואלט געוויס די גוטע קלארא געבעטען

*) א פריילין ביי די טענץ רופט זיך אויך אן „דאמע" — אנמערקונג פון הבחור הטענצער.

די פריילין פריידקינזאהן, זיי זאלען דער פון עפיס געניסען; נאר אזא מין סם האט זי ניט געהאט. מע האט עס ניט אנגעגרייט אויף דער חתונה, און ווידער האט עפיס ניט געפאסט מכבד זיין מיט אזוינע זאכען, און קלארא האט טאקע ווייטער געמוזט זיי בעטען עפעס געניסען פון די גוטע קאנפעקטען, גוטען לעקעך און פלאדען און פארטרינקען מיט גוטע ווייגען.

קלארא האט ניט געטאנצט, די פריילין פריידקינזאהן האבען דאס בעמערקט און זי געפרעגט.

— איך בין זעהר מיעד — האט קלארא געענטווערט — איך פיעל זיך ניט גוט.

— טאמער דארף מען רופען א דאקטאר? — האט זיך פראניא דער שראקען.

— בערוהיגט זיך, איך דארף קיינעם ניט, איך בין נאר מיעד; איך האב אסך געהארעוועט פאר דער חתונה.

— מיר דארפען גאר ניט שיקען נאך קיין דאקטאר, איהר ווייסט דאך; מיר האבען אייגענע. קומט נאר אהער, יונגע דאקטוירימלעך! — האט פראניא גערופען די צוויי סטודענטען.

— אייער אזוינע דאקטוירים איז שוין גלייבער געזונד צו זיין — האט מאניא געלאכט.

מע האט ווייטער אנגעהויבען שפיעלען, און גארפינקעל מיט שטיינפינקעל האבען ווייטער פרעהליך און לעבעדיג געטאנצט — מיט די פריידקינזאהנס.

קלארא האט מעהר ניט געקענט איבער טראגען. זי איז געוועזען פון די אמתע עהרליכע נאטורען, וועלכע האט ניט געקענט זיין מיט דעם הארצען אזוי און מיט דעם פנים אנדערש. וואס עס האט זיך געטהון ביי איהר אין הארצען, האט מען גרינג געקענט בעמערקען אויף איהר געזיכט. ווען זי האט איינעם ליעב געהאט, האט זי ליעב געהאט מיט דעם גאנצען הארצען, און ווען זי האט איינעם פיינד געהאט, איז אויך געוועזען מיט דעם גאנצען הארצען. ווען עס זאל היינטיגער אבענד ניט געוועזען זיין איהר שוועסטערס חתונה, וואלט זי שוין לאנג אוועק־געגאנגען פון זאלל, איהר געדולד האט שוין אבער געפלאצט און זי האט זיך גערעשעט. אויב די ראזענבוים־ס וועלען זיך איצטעריגען טאנץ אן איהר ניט דערמאנען, וועט זי אוועק געהן צו זיך אין צימער. עס מעג זיין וואס עס וועט זיין.

קלארא האט אליין געהייסען שפיעלען דעם טאנץ. טאמער וועלען זיי זי בעמערקען. די מוזיק האט באלד אנגעהויבען שפיעלען, די דירזשארען האבען אנגעהויבען אוים־שרייען צו די „פארליך‟. אללע אנדערע קאוואליערען זענען צו געלאפען, נאר ניט גארפינקעל און שטיינפינקעל! זיי זענען שוין געשטאנען אויף זייערע ארטער — פאר שטעהט זיך, מיט די פריידקינזאהנס. קלארא פון גרויס פארדראס וואלט שוין אנטלאפען פון זאלל, נאר וויל זי האט אליין געהייסען שפיעלען, האט זי שוין געמוזט טאנצען ביז אין סוף. מיט דעם שוויים איז זי אבגעגאנגען איידער מע האט געענדיגט דעם טאנץ; וויל איהר קאוואליער האט זיך איהר אויסגעוויזען איז אויך עפיס א מין „שווערער וואגען‟ וואס האט זי איינגעשפאנט אין איהר און שלעפט זיך מיט איהר ווי מיט רעדער אויף א שליט־וועגס. —

זי האט זיך געוואלט אביסל אברוהען אונ אוועק געהן פון זאלל, נאר די מוטער איז צו געגאנגען מיט א פרעהליך געזיכט אונ איהר געזאגט:

—קלארעטשקע! וואס לאזט דו אונזערע טייערע גאסט זיצען ליידיג? וואס בעטסט דו זיי ניט מע זאל עפּיס געניסען?

אונ קלארא האט געמוזט מיט איהרע אייגענע האנד האדעווען איהרע אייגענע גזלנים אונ נאך מעהר איהרע שונאים—די פריילין פריידקינזאהן!...

אין עטליכע מינוט ארום האט קלארא געזאגט אז דער קאפּ מהוט איהר שטארק וויי, די מוטער, וועלכע איז געווען זעהר צופרידען וואס קלארעטשקע וויל זיך געהן אברוהען, האט זי זיך פארענטפערט פאר די גאסט, אז זי האט זעהר געהארעוועט פאר דער חתונה, זי איז שוואך, איין איידיל קינד א. ז. וו.

—היינט זעהט, אז אקינד וויל ניט פאלגען!—האט די מוטער געזאגט—איך האב זי ביי טאג געבעטען זי זאל זיך אביסל צו לייגען, האט זי ניט געוואלט, איצט קען זי אפילו ניט זיצען.

די פריידקינזאהנס האבען זיך היים צו קושט מיט איהר אונ געוואונשען איהר אללעס־גוטס, גארפינקעל אונ שטיינפינקעל האבען פריינדליך זיך געזעגענט, דער נאך אללע גאסט, אונ קלארא איז אוועק געגאנגען אין איהר צימער.

VI.

מיינע א בעקאנטע דאמע.

זינדיגער מענש, קלארא! זי האט געמיינט אז נאר זי איינע איז איין אומגליקליכע. זי זאל זיך געוועזען צו־קוקען צו אנדערע פריילין, וואס האבען זיך געפונען אויף דער חתונה „מיט קאוואלערען", וואלט זי געפינען פיעל אומגליקליכערע פון איהר, וועלכע האבען אויך גיטאנצט מיט יאשטשערקעס!—קלארא האט געטאנצט מיט די גוטע מלאכים האטש איין מאל, אונ נאך די ערשטע פרישע טאנץ, אונ יענע האבען אפילו דעם לעצטען אלטמעגעבאקענעם טאנץ מיט זיי אויך ניט געטאנצט. נאר אזוי איז שוין דער מענש זינדיג, אז ער פיהלט נאר ווי איהם זעלבסט איז שלעכט, אונ וועגען אנדערע אונגליקליכע וויל ער אפילו אין יענעמס ווינקעל ניט אריין קוקען.

א! ווי פיעל, ווי פיעל אונגליקען קומען פאר אויף יעדער חתונה, אויף יעדען באלל, וואו עס טאנצען דאמען מיט הערען!

***

איך מוז זיך מודה זיין פאר אייך, ליעבע לעזער, אז אויף אזויגע חתונות אונ באללער ביי אונז אין די גרויסע שטאדט, אין דער „גרויסער וועלט" האב איך זעהר ליעב צו זיין— איך האב ליעב אונ קוועל־אן קוקענדיג, ווי הונדערטער יונגע לייט, פריילין אונ קאוואלערען ווערען אללע גלייכע ברידער אונ שוועסטער, מען איז גוט איינס צום אנדערען, די אללע

הונדערטער יונגע מענשען טאנצען אונטער איין ראד ווי איין מענש , עס איז א גרויס פערגניגען צו קוקען ווי ארעם און רייך זענען ביי די טאנץ גלייך ; מע נעמט זיך ארום ווי אייגענע , אללע צו זאמען האבען גלייבע פערגניגען , מע טאנצט , מע שפרינגט און מע רעדט צווישען זיך ווי קליינע אונשולדיגע גליקליבע קינדער !

—איהר האט אגרויסען טעות , האט מיר אמאהל אויף א באלל געענטווערט מיינע א בעקאנטע היינטוועלטיגע דאמע פון מיטעלע יאהרען , אלס איך האב איהר מיינע געפיהלע ארויס געזאגט—איך בין אין מיינע יונגע יאהרען אויף א סך באללער און אויף היינטוועלטיגע חתונות געוועזען . איך בין אמאהל אזוי שטארק פארברענט געוועזען אין אזוינע פערגניגען , אז איך קען זאגען איך האב איין באלל , איין חתונה ניט אויסגעפעהלט — און שווער אייך אז היינט ווען איך בין אויף א חתונה ווער איך זעהר טרויעריג .

—אפשר דער פאר וואס איהר זענט שוין איין עלטערע פרוי און קיין שאנע יונגע לייט ווילען מיט אייך ניט טאנצען ?...

—איך רעד ניט פון מיר , איך זאג עס גאנץ ערנסט , איך רעד נאר פון די אללע גליקליבע , פון וועלבע איהר האט אזוי פיעל פערגניגען , איך מיין פון די אלע אונגליקליבע ! איך בין אויך אמאהל געוועזען אזא אונגליקליבע ! .

—אונגליקליבע ! אט די יונגע פריילין וואס איהר זעהט דא אין זאלל ארומשפרינגענדיג ווי די יונגע פייגעלעך רופט איהר אן אונגליקליבע ? —האב איך פער וואונדערט געפרעגט .

—יא , —האט זי נאך אמאהל ערנסט געענטווערט—איהר קוקט זיי אן ווי שאן ווי פיין זיי זענען געקליידעט , ווי פרעהליך ווי גליקליך זיי פליהען דא ארום פארליך־ווייס . א ! ווי ביטער אבער , ווי שווער , ווי פיעל צרות און שלעק האבען זיי איבער געטראגען איידער זיי זענען געקומען אויף דעם באלל ! ניט איינע ווערט איהר דא געפינען , וועלבע האט פריהער דריי טאג געוויינט , דריי נאכט ניט געשלאפען , איידער זי האט אויס געבעטען ביי די עלטערען עטליבע רובל אויף צו באפוצען דאס קלייד , ניט איינע האט זיך אויס־געוויינט די אויגען , ווייל זי האט ניט געהאט קיין האנדשוהע אדער קיין וועיער , ניט איינע האבען די יונגערע שוועסטער מיט דער מוטער באגלייט אויף דעם באלל מיט טויטע קללות , פאר וואס זי געהט יא און די יונגערע ניט . נאר זי , אייער גליקליבע פריילין האט צו גענומען אללע קללות פון יעדען פארליעב , און איז טאקע געגאנגען אויף דעם באלל . זי האט אפילו פארגעסען וואס פאר א שרעקליבע קללות זי ערוואַרטעט נאך דעם באלל , צוריק א היים קומענדיג פון דער מוטער און פון די יונגערע שוועסטער . א סך אזוינע ביישפילען וואלט איך אייך געקענט ברענגען , ווי שווער און ביטטער עס קומט זיי אן איידער זיי קומען אויף דעם באלל אדער אויף דער חתונה . נאר דאס אללעס וואס איך האב אייך דער ציידהלט איז נאך קיין אנהויב ניט וואס זיי ליידען איבער טאקע דא אין זאלל , טאנצענדיג , שפרינגענדיג און פרעהליבדיג .

—דא אין זאלל ? דאס פערשטעה איך ניט !

—דא אין זאלל ! אז וואס איהר מאנסלייט ווייסען ניט און פארשטעהן ניט איז קיין וואונדער ניט , — איהר קענט עס ניט פארשטעהן , אין אייך געפינט זיך ניט קיין ווייבערש

האַרץ. דאָס קען נאָר וויסען יעדע פּריילין וועלכע האָט נאָר געטאַנצט אויף באַלען און אויף הינטערוועלטיגע חתונות, און ווער שמועסט פון די, וועלכע גאַט האָט געשטראָפט דער מיט וואָס זי איז ניט אַזוי שאָן: די פיהלט נאָך מעהר. ווי אונגליקליך זי איז אויף דער פרעהליכער חתונה, וואו עס שפּיעלט מוזיק...

מיין בעקאַנטע דאַמע האָט געזעהן ווי איך העׂר זיך ניט אויף צו וואונדערען אויף איהר געשפּרעך, האָט זי ווייטער אָנגעהויבען רעדען.

נאָר אַז איהר בּלינדע מאַנסלייט, פאַר שטאָפּטע אויערען, שטיינערנע האַרצער! אייזערנע קאָפּ, זאָלט איהר קענען פאַרשטעהן אונזערע האַרצער, מוז איך אייך ערקלערען: אויף יעדען באַלל אָדער חתונה וואו מע טאַנצט מיט קאַוואַליערען, מוזען זיך געפינען צוויי דריי יונגע לייט, וועלכע האָבען אַללע מעלות, זיי זענען יונג, שאָן, לעבעדיג ריהרעוודיג, שפּרינגענדיג, רעדעוודיג, און "ער" צו טאַנצען זיי אויך גוט,——אַזוינע ווערען באַלד די "העלדען" ביי די טאַנץ; זיי מאַכען די טאַנץ, פיהרען די טאַנץ, די שענסטע פריילין לאַדען זיי איין פאַר זייערע דאַמעס צום טאַנצען, מיט איין וואָרט: זיי און זיי—זיי זענען אומעטום! בּיים בופעט זענען זיי די ערשטע און עסען און טרינקען דאָס בעסטע, דער גאַנצער זאַלל מיט דאַמען און קאַוואַליערען צוזאַממען מיט די כלי זמר זענען זייערע דיענער, און זיי זענען זייערע נאַטשאַלניקעס. אַללע מוזען זיי גלייך בעמערקען, און יעדע פריילין, יעדע דאַמע איז זעהר צופרידען, ווען איינער פון די העלדען לאַדעט זיי איין—מיט איהם צו טאַנצען, און ווער שמועסט אַז דער "העלד" טאַנצט מיט זיי עטליכע טאַנץ, פיהלט מען זיך טאָקע פון די גליקליכסטע אין דער וועלט. מיט זיי די העלדען טאַנצט זיך גאָר אַנדערש, מיט זיי פליהעט מען אין די ערשטע פּאַר, מיט זיי לעבט מען, מיט זיי ווייסט מען פון אַ חתונה צו זאָגען! אָבער ווי פיהלט זיך די פריילין, וועלכע ניט איינער פון די העלדען האָט זי אפילו איין מאָל ניט איינגעלאַדען צום טאַנצען? אָ! דענסמאָל איז מען ניט נאָר ניט צופרידען מיט דעם לעבען, נאָר די גאַנצע וועלט ווערט נמאס ומאוס. מע פיהלט זיך אונגליקליך, ווי שטאַרק באַליידיגט, און מע ווערט אַראָבגעפאַלען ביי זיך, דאָס יונגע בלוט הייבט אַזוי אָן צו קאָכען, פונקט ווי ביים שניידער שמחת תורה, ווען ער וויל דווקא די שענסטע און פעטסטע עליה, און עס לאָזט זיך אוים אַז מע לאָזט איהם איבער עפּיס אַ עק שטיקעל פאַרדאַרטע תורה!... מיט איין וואָרט מע האָט נאָר אַ פאַרשטערטע חתונה און אַ פאַריאָמערט לעבען! און דער צו מוז מען נאָך זיין פרעהליך, לאַכען, רעדען, כדי מע זאָל ניט דער קענען וואָס עס טהוט זיך אין האַרצען, מע מוז נאָך זיך שלעפּען, טאַנצען מיין איך, מיט די "שווערע פוהרען"—אָ דאָס איז אַ באַזונדער אָפּקומעניש אויף דער וועלט! די געצעהלטע צוויי דריי העלדען זענען נאָך ווי אויף צו זעצעניש אַזוינע מאַרדער, אַז יעדער פון זיי קלויבט זיך אוים איינע פון די שענסטע און טאַנצט מיט איהר אַוועק דעם גאַנצען אָבענד אַללע טאַנץ, און מיט קיין אַנדערע אפילו קיין טריט ניט. וואָס איז דער פאַר וואָס מע האָט ניט אַזאַ שאָנע פּאָנים ווי יענע. אונד דאָס אַללעס דאַרפען די "אַללע אַנדערע" צוזעהן מיט זייערע אייגענע אויגען!..

אָ, מיט ווי פיעל פאַרדראָס און כעס געהען אַוועק די פריילין פון דעם פרעהליכען באַלל! אומגליקליכע! זיי באַקלאָגען זיך וועגען דעם פאַר קיינעם ניט, אפילו ניט פאַר זייערע בעסטע חברטעס, יעדע טראָגט דעם פאַרדראָס שטיל ביי זיך בעהאַלטען אין טיעפען האַרצען.

אזוי אין דער שטיל, צווישען טויזענטער ליכט, צווישען מוזיק מיט טאנץ, ווערט פארנאסען טייכען־ווייז דאס יונגע בלוט פון יונגע פריילין!

—באמערקט נאך אזאך! —האט מיין דאמע ווייטער אנגעהויבען רעדען—עס איז דא אזוינע פון די ניט־שאנע, וועלכע געהן זעהר זעלטען אויף א באלל, און טאמער וועט איהר זי פרעגען פאר וואס געהט זי ניט, וועט זי אייך ענטווערען מיט פערשידענע תירוצים.

—איך האב פיינד די באללער, וואס האב איך דארט ניט געזעהן? פארברענגען אומזיסט צייט. איך וועל בעסער די צייט לייענען א בוך אדער געהן שפאצירען אין גאס וועל איך מעהר פערגניגען האבען, א. ז. וו.

—און טאנצען ווילט איהר גאר ניט?

—עט! וואס קומט ארויס דער פון, איך האב ניט שטארק ליעב טאנצען.

אזוי אדער אזוי ענטווערט זי אייך; נאר גלויבט איהר ניט!—האט מיין בעקאנטע דאמע ניט אויפגעהערט צו פייערען—אין דער צייט וואס זי ענטווערט אייך מיט תירוצים, ווען איהר זאלט קענען א קוק טאהן ביי איהר אין הארצען, וואלט איהר געזעהן, אז טאנצען האט זי זעהר ליעב, און וואלט זיך אבגעזאגט פון אללע אנדערע פערגניגען, אבי געהן אויף דעם באלל, זי געהט אבער ניט, נאר דער פאר ווייל זי וויל ניט קיין בלוט צאפענעש". דאס בלוט זאל אין איהר אומזיסט ניט איבער געקאכט ווערען, זי ווייסט פון פראקטיקע אז די העלדען פון די טאנץ זענען ניט קיין מבינים אויף איהר שאנקייט (עס איז ניט דא קיין פריילין וועלכע זאל ניט מיינען אז זי איז שאן), און זי קען אזוי אוועק־זיצען דעם גאנצען אבענד, און ניט נאר די העלדען וועלען זי ניט איינלאדען, נאר אפילו אללע אנדערע געוועהנליכע קאוואליערען קענען זי אויך ניט באמערקען. און בכלל איידער זיך שלעפען מיט די „שווערע פוהרען" איז גלייכער גאר ניט צו טאנצען און בעסער זיצען אין דער היים. ווען אזא מין פריילין געהט שוין יא אמאל אויף א באלל, געהט זי שוין מיט א אנגעגרייטען קאוואליער וועלכער וועט טאנצען מיט איהר, אהן אזא בעקאנטען אנגעגרייטען קאוואליער וועט אזא פריילין ניט געהן אויף קיין באלל אדער אויף „א חתונה מיט קאוואליערען". חאטש דער הרג'ט זי, מיינע שונאים, וועט זי אייך ליעבער הונדערט נייע פיסטע תירוצים אויסטראכטען, און טאקע אויף דעם באלל ניט געהן, זי זאל אפילו, מיינע שונאים, דעם שלאק באקומען.—

—איך האב אמאהל געקענט א יונגען מאנן—האט מיין בעקאנטע דאמע ווייטער דערצעהלט—א שאנער, א לעבעדיגער, א פרעהליכער, גיטאנצט קינסטליך גוט. מיט איין ווארט: דער ערשטער העלד אויף אללע חתונות—און שטעלט זיך פאר! אז ער פלעגט נאר טאנצען מיט ניט קיין שאנע פריילין—די מיאוסטע פלעגט ער עטליכע מאל איינלאדען צום טאנצען, אזוי אז די שאנע פלעגען די מיאוסטע מקנא זיין. אללע האבען זיך זעהר געוואונדערט אויף דעם „העלד", און מע האט איהם אמאהל געפרעגט.

—צו וואס טהוט איהר עס? איז דען ניט בעסער צו טאנצען מיט שאנע ווי מיט

מיאוסע ? מיט אזא קראסאוועץ ווי איהר וועלען דאך מיט פערגניגען טאנצען די שאנסטע פריילין.

—איך טהו עס מיט א וואלטאהטיגען צוועק, עס איז א רחמנות—האט דער העלד געענטווערט, אונ איך זאג אייך דעם אמת, אז פאר דעם יונגען מאנן איז שוין געוויס אין גן-עדן אנגעגרייט א גילדענער שטוהל, באַרעכענט נאר ווי פיעל אונגליקליכע יונגע יודישע טאכטער האט ער אין זיין לעבען געראטעוועט פון בלוט צאפּעניש אונ גליקליך געמאכט! גאטט זאל איהם דערלאנגערען זיינע יאהר ער זאל נאך לאנג אונ א סך יאהרען זיין יונג אונ דער ערשטער העלד אויף אללע חתונות! אט וואס פאר יונגע לייט עס זענען אמאהל געוועזען אין מיינע יונגע יאהרען! היינטיגע יאהרען, אומשטיינס געזאגט, טהוט נאר יעדער וואס איהם געפעהלט, אבי זיי איז גוט, אונ פון קיין אנדערע אונגליקליכע ווילען זיי גאר ניט טראכטען!

—אט זעהט אין יענעם ווינקעל—האט מיין בעקאנטע מיר אנגעוויזען אויף צוויי פריילין וואס זענען געזעסען אין זאלל וואו מע האט גיטאנצט—זעהט ווי טרויעריג זיי זיצען, זיי האבען נאך קיין איין מאל ניט געטאנצט. קיינער פון די קאוואליערען האבען זיי ניט איינגעלאדען, וואס איז? זיי זענען ניט שאן, א! איך פיהל זייער הארץ!

***

נאך מיין שמועס מיט מיין בעקאנטער היינטוועלטיגע דאמע, האב איך ערשט איצט פארשטאנען מיט וואס פאר א הארץ קלארא איז היינטיגען אבענד אוועק געגאנגען פון איהר שוועסטערס חתונה, אונ ווער ווייסט וויפיעל נאך „אונגליקליכע“ עס האבען זיך היינטיגען אבענד געפונען אויף קלארעס שוועסטערס חתונה!

V.

עם טאגט שוין אין שטאדטיל

עם האט שוין געטאגט אין אריבאטעווקע. די פענסטער זענען שוין געוועזען בלאה ווען מע איז זיך צוגאנגען פון ר' קלמן קאפילס חתונה. אזא גרויסען עולם האט מען שוין לאנג אין אריבאטעווקע ניט געזעהן ובפרט נאך אזוי פיעל יונגע לייט מיט יונגע פריילין.

בכלל אין די קליינע שטאדטליך אז איינער מאכט חתונה רופט מען אללע שכנים מיט זייערע קינדער, ארעם אונ רייך אללע גלייך. היינט קען מען זיך פארשטעלען ווען אזא גביר ווי ר' קלמן קאפיל מאכט חתונה! פון אללע טהירען האבען זיך געשיט מענשען „פארליך“ אונ „פארליך“. פיעל קאוואליערען האבען אבגעפירט זייערע דאמען אונ פיעל זענען געגאנגען אהן אבפיהרערס נאר מיט זייערע חברטעס, מיט וועלכע זיי זענען געקומען אויף דער חתונה. פון דער „ברייטער גאס“ וואו ר' קלמן קאפיל האט געוואהנט האט זיך דער עולם אנגעהויבען צו שיטען אין פערשידענע שמאלע פינסטערע גאסליך אונ קויטיגע הייזליך. דער ליארעם פון דעם גרויסען עולם איז אביסל שטילער געווארען, אונ מע האט שוין געקענט הערען וואס איינער מיט דעם צווייטען האבען גירעדט.

—אך, ווי שאן עס איז געוועזען, גיטעל!...

—דו ביזט אמאהל געוועזען אויף אזא חתונה, געלע? האט גיטעל געענטווערט מיט א פראגע איהר חברטע מיט וועלכער זי איז צו זאממען געקומען אויף דער חתונה און איצט געהן זי א היים דורך א שמאל גאסיל און רעדען צווישען זיך.

—איך? פון וואנען האב איך געזאלט זיין אויף א דייטשער חתונה?

—איך בין אויך קיין מאל ניט געוועזען, נאר איך האב געזעהן פאר א יאהרען האבען פונקט אזא קעגען אונזערע פענסטער געוואהנט דייטשען. אך ווי איז עס גוט ביי די דייטשען!...

ביז היינטיגען אבענד האבען זיי דער פון אזוי פיעל ניט געוואוסט. פארקערט; אפט פלעגען זיי מיינען אז ווי „ביי זיי“ איז גאר קיין בעסערעס ניט דא. ערשט איצט האבען זיי זיך דערמאנט און ארום געקוקט זיך ווי ביי „זיי“ איז ביז א הער געוועזען סקוטשנע, אומעטיג—און וואס ערווארטעט זיי איצטער? ווייטער די אייגענע מאמע מיט איהרע שטרענגע און שארפע זאקאנעס וואס זי האט געלייענט פון איהרע היילינגע ווייבערשע ספרים אויף „עברי־טייטש“, ווייטער דער אייגענער טאטע וואס פאלגט שטענדיג די מאמען, און מעהר ווי די עלטערענס הויז ווייסען זיי ניט פון קיין אנדער פערגניגען: איין גאט ווייסט צי וועט זי נאך אויף איהר לעבען האבען אזא טייערען אבענד ווי היינט אויף דער דייטשער חתונה.

—ביי די דייטשען איז אזא חתונה גאר ניט קיין אנטיק — האט זיך אנגערופען גיטעל—אללע אבענד קומען זיך צו זאממען קאוואליערען, און מע רעדט און מע שמועסט.

—פון וואנען ווייסט דו? ביזט דען אמאהל געוועזען ביי די דייטשען אויף א אבענד?

—איך האב דאך דיר געזאגט אז פאר איאהרען האבען קעגען אונז געוואהנט דייטשען.

—וואס דען מיינסט דו? מיר ווייסען עפיס אויך פון א וועלט און פון א לעבען? אומשטיינס געזאגט! מע זיצט און מע זיצט אין שטוב און מע זעהט פאר זיך ניט דעם ליכטיגען שיין, און אז עס קומט א גאסט טארען מיר אפילו א ווארט ניט רעדען און אומשטיינס געזאגט: ווער קומט צו אונז? א שכנטהע, א גבאיטע, פרומע ווייבער. אדער גאר בערעל שדכן און טאקע ווייטער בערעל שדכן, זיץ אוןווארט ביז וואנען ער וועט דיר געבען א חתן פאר עטליכע רוביל מיט עטליכע טרונק בראנפען שדכנות! און ווער איז דער חתן? עפיס פון א קליין שטאדטיל, וועלכען דו קענסט ניט און ווייסט ניט. געהען מיר אמאל שבת שפאצירען, אומשטיינס געזאגט, געהט מען מיט דער מאמען און אפילו אהן דער מאמען זאל דיך גאטט אב היטען ווען דו וועסט זיך מיט אימעצען באגעגענען, ניט נאר דו דארפסט ציטערען פאר די אייגענע עלטערען, נאר פאר אללע אין שטאדטיל, מע זאל דיך ניט בארעדען. יעדע ליאדע קוטינע יודענע האט איבער דיר צו שאפען. ביי די דייטשען איז א פערגניגען—א דייטשעס מיידיל איז פריי, חוץ איהרע עלטערען האט קיינער איבער איהר ניט צו שאפען, זי טהוט וואס זי וויל, זי געהט שפאצירען ווען זי וויל און באגעגענט זיך מיט יונגע לייט מיט וועמען זי וויל נאר, און האט פאר קיינעם קיין מורא ניט. קיין פרעמדע האבען איבער זיי ניט צו שאפען. זיי מעגען אפילו

צו זעצט ווערען רעדענדיג און פליאמקענדיג. די אויגען מעגען זיי ארוים קוקענדיג. א ארט זיי ווי דער פאר א יאהריגער שנעע. און זיי פיהרען זיך אויף ווי זיי ווילען. פראנק און פריי פאר דער גאנצער וועלט—אך. בין איך מקנא די פריידקינוזאהנגם!...

—מיר מעגען זיי טאקע מקנא זיין. זייערע עלטערען פאר־פינסטערען ניט זייערע קינדער דאס לעבען ווי אונז.

געלע האט א זיפץ געטהון און גיטעל איז אויך טרויריג געווארען.

אין א צוויי מינוט שפעטער האט זיך געלע פלוצים פרעהליך געגעבען א חאפ.

—אי גיטעלע, דו ואלסט געוועזען זעהן ווי ער האט מיך געבעטען טאנצען.

—און מיך—האט גיטעל א שפרונג געטהון פרעהליך—האט ער געפיהרט ביי דער האנד איבער דעם גאנצען זאל און מיר גערדאנקט פאר דעם טאנצען מיט איהם.

—און איך בין שיער ניט געפאלען ווען איך האב זיך מיט איהם געטהון א דרעה. האט ער מיך א חאפ געטהון און אונטער געהאלטען.

—דו זאלסט געוועזען זעהן ווי ער האט מיך מיט דער האנד ארום גענומען!—

—אי! דו זאלסט געוועזען זעהן ווי ער האט מיר דערלאנגט א גלאז וואסער!

—ביי דער „פאליקע" האט ער מיך צוגעדריקט צו זיך. מיר האט אזוי געקלאפט דאס הארץ!

—ווען ער איז אוועק געגאנגען האט ער זיך מיט מיר געזעגענט און אזוי שטארק געדריקט ביי דער האנד.

—א גוטע נאכט, געלע! מארגען וועל איך דיר דערצעהלען ווי ער האט... נאר לאז שוין זיין. היינט זאלסט דו זיין ביי מיר.

—א גוט יאהר דיר, גיטעלע. היינט אויף דער נאכט וועל איך זיין ביי דיר אדער דו וועסט אריין קומען צו מיר. אך גיטעלע לעבען. איך האב דיר גאר פארגעסען דערצעהלען ווען ער איז... נאר לאז שוין זיין ביז איך וועל קומען צו דיר. א גוטע נאכט. טפוי! עס איז שוין באלד טאג. א גוטען טאג! אויף דער נאכט פארגעס ניט.

—א גוט יאהר דיר, געלע הארץ. קום נאר קוט. וועסט שוין הערען!

ביידע חברטעס זענען זיך צוגאנגען.

צו 18 יאהר זענען די צוויי חברטעס אלט געוועזען. 18 יאהר זענען זיי אין טורמע געזעסען. זייערע חסידישע פרומע עלטערען—די שטרענגע טשינאווניקעס. גאטעס כמטראפטשעס. האבען זיי אין די גאנצע 18 יאהר צו איין קאפעל פרישע לופט קיין מאל ניט צו געלאזט. נאר היינטיגען אבענד האבען זיי זיך דאס ערשטע מאל פריי און גליקליך געפיהלט. ווי בעפרייטע ארעסטאנטען. פון גרויס פרייד האבען זיי ניט באמערקט אז זייער גליק איז ניט אויף לאנג און זיי קלאפען איצט אליין אן אין זייערע אלטע טורמעס.

—עפענט שוין אויף! האבען זיי געקלאפט אין די טהירען פון זייערע עלטערענס הייזער.

ניט אזוי גיך זענען זיי אנטשלאפען געווארען—א קלייניגקייט! זייער גאנץ לעבען האבען זיי מיט קיין יונגען מאנן ניט גערעדט, אונ אנדערע א יונגען מאנן ביי דער האנד בודאי ניט.

א! וויפיעל גוטע געדאנקען אונ זיסע חלומות האבען זיי פארזוכט! זיי זענען געקומען פון דער חתונה בהקא גליקליך, ווייל ביי זיי איז גארפינקעל אונ שטיינפינקעל אדער אצפינקעל געוועזען אלץ איינס—אבי געטאנצט מיט א קאוואליער!

***

גיט ווייט אויף דעם צווייטען גאסיל האט א קאוואליער אבגעפיהרט זיין דאמע, איין היינטוועלטיגע אריבאטעווקער פרייליין, זי האט זיך אין שטאדט גערעכענט פאר א היינטוועלטיגע דער פאר, ווייל ערשטענס האט זי געהייסען ר א ז ע, אונ צווייטענס האט זי שוין טאקע אפשר צעהן מאל אין איהר לעבען געטאנצט מיט קאוואליערען, אויסער דעם האט מען זי אפט געזעהן שפאצירען אין גאס מיט יונגע לייט.

ביי ר א ז ע ן איז שוין געוועזען א גרויסער חילוק צו טאנצען מיט גארפינקלען אונ שטיינפינקלען ביז אצפינקלען, נאר דער אצפינקעל וועלכער האט זי איצט אבגעפיהרט א היים האט דעם גאנצען אבענד אזוי פיעל געטאנצט מ י ט איהר אונ א ר ו ם איהר אונ מיט אזוי פיעל קאמפלימענטען זי פארשיט, אז איצט געהענדיג מיט איהם א היים ווען עס הויבט אן צו טאגען, דער הימעל איז בלאה, די פייגעלעך שטעהן אויף די גרינע בלעטעלעך אונ פיפטשען, זינגען דעם „פריה מארגען" אונ איצט ווען דער מארגענשטערען הייבט זיך אויף אין עק הימעל אונ די ברעגעס פון הימעל זיימען זיך אב מיט א רויטען זוים, איצט ווען א שטיל ווארם ווינטעלע בלאזט פון דער זייט וואו די זון דארף אין א האלבע שעה אויפשטעהן, איצט ווען די פריהמארגענדיגע ראסע פרישט אב דאס געזיכט ווי מיט גוטען שמעקענדיגען אדעקאלאן אונ עס צו געהט זיך אין יעדען אבר—איצט וואלט ראזע איהר אצפינקלען ניט פארביטען אויף קיין שום פינקעל, יענער זאל אפילו זיין א פינקעל פון פינקעל-לאנד. איצט האט זי אפילו פארגעסען אין דעם גרויסען פארדראס פון דעם אבענד, פאר וואס די העלדען האבען זי אפילו איין מאל ניט איינגעלאדען טאנצען. פארגעסען, פארגעסען אן אללעס וואס זי האט איבער געליטען, אונ איהר פריהריגע „שווערע פוהר" איז ביי איהר איצט געווארען א פליהענדיגער פויגעל וואס פליהעט מיט איהר הויכער, הויכער פון אללע באשעפענישען אין דער וועלט. יעדעס ווארט זיינס איז ביי איהר געווארען א שאנע מוזיק. זי געהט איצט מיט איהם געארעמט, אביסעל אנגעשפארט אויף איהם פון גרויס מידיגקייט, פון דעם אבענד טאנצענדיג, אונ ווי זיס איז איהר זיך אנשפארענדיג אויף איהם!

אזוי זענען זיי צוגעגאנגען ביז ראזעס עלטערענס הויז. איהר קאוואליער מיט א טרויעריג געזיכט ברעכט זיך אין דרייען, ער נעמט איהר האנד, ער דריקט זי שטארק, ראזע זעהט אויף זיין געזיכט ווי ער וואלט אייביג ניט אבגעלאזט איהר האנד, נאר וואס קען מען טהון? קיין אבגעשיילט איי קומט ניט גלייך אין מויל, מע מוז זיך איצט דער וויל

צוגעהן. זי נעמט זיך אן מיט הארץ און וויל ארויס נעמען איהר האנד, נאר ער האלט זי ווייטער נאך עטליכע מינוט און ער נעמט זיך אן מיט זיינע לעצטע כחות, ער לאזט אב איהר האנד און געזעגענט זיך, ער שיידט זיך פון איהר מיט א זיפץ און געהט אוועק. ראזע האט איהם נאכגעשיקט א זיפץ...

קלאפענדיג אין טהיר זעהט זי איהם נאך פון ווייטענס, ווי די פייגעל בעזינגען איהם און ליכטיגע ברעגען פון הימעל בעלייכטען איהם.

—ווי גוט, ווי שאן, ווי טייער איז די וועלט! האט ראזע געזאגט. אלס איהר קאוואליער האט פון דער ווייטענס געזאגט צו איהר דעם לעצטען „צום ווידער זעהן", און האט זיך פארדרעהט אין א געסיל אז זי האט איהם שוין מעהר ניט געזעהן.

ראזע האט אנגעהויבען שטארקער צו קלאפען אין דער טהיר, אלס זי האט געזעהן אז מע עפענט נאך ניט, ענדליך נאך פיעל קלאפען האט די מוטער געעפענט.

—דער רוח האט זי אנגעטראגען! ביזט שוין אין איין וועגס ניט קראנק געוועזען צו נעכטיגען אויף דער גאס—האט די מוטער געזאגט און אוועק געלאפען צו איהר בעט. ראזא האט צוריק פארשלאסען די טהיר און זיך געגאנגען לעגען שלאפען. די מוטער האט ניט אויפגעהערט פון בעט צו רעדען.

—קוק זי נאר אן, די פריצטע! מע דארף איהר נאך געהן עפענען—עפענען זאל זיך איהר א קבר, רבונו של עולם! זי קלאפט נאך אין דער טהיר ווי גלייך זי האט וואול געדרשעט—קלאפען זאל איהר אין קאפ. יזסער גאט!

ראזע האט ניט געענטווערט מיט א האלב ווארט, זי האט זיך אנגעהויבען אויס צו־טהון, זיך לעגען שלאפען, טאמער וועט זי ניט הערען דער מוטערס קולות. איהר פריהעריגער שמאלץ איז אוועק, זי האט ביי זיך זעלבסט אויסגעזעהן נידריגער מיט עטליכע קאפ, זי איז שוין געוועזען אויסגעטהון און געוואלט זיך לעגען און איהר בעט, האט זי ניט געפונען איין קישען, זי האט אנגעהויבען זוכען און געפונען אז איהר יונגערע שוועסטער שלאפט אויף צוויי קישען. זי האט אנגעהויבען ארויס שלעפען איהר קישען נאר די שוועסטער האט זיך אויפגעהאפט.

—וואס איז דארט פאר אגעשריי! —האט די מוטער זיך אריינגעמישט פון בעט.

—א קרענק אויף דער גרויסער מויד! זי רייסט ביי מיר דאס קישען! —האט די יונגערע שוועסטער אנגעהויבען שרייען אריינפלאנטענדיג זיך אין ראזעס צעפ.

—קרענק און „זאאך"— גיב איהר!!! האט זיך די מוטער ערשט איצט צי לאזט ווי מיט פיר פאטשטשאווע פערד, זי איז ניט קראנק זיך צו לעגען אויף ברעטער. וואס איז זי ווייטער ניט געבליבען אויף דער חתונה? פאפען און פרעסען איז זי געקומען א הער! א גליק האט זי געטראפען: ר׳ קלמן קאפיל דער גביר מאכט חתונה, דארף זי זיך פרייען— וואס איז? מע האט זי געבעטען! —קיין קאטאוועס ניט! מע האט מיך אויך געבעטען,

נאָ בין איך דען געגאַנגען? וואָס איז? מעהר געהט אונז ניט אָב ווי חתונות! ?...

—איך זאָל זיין אין דיינע יאָהרען וואָלט איך מיט פערגניגען געבליבען אין דער היים׳ אַבי די עלטערע טאָכטער זאָל קענען געהן אויף אַ חתונה—האָט זיך ראָזע ניט געקענט איינהאַלטען.

—פינסטערע, וויסטע, שוואַרצע יאָהר אויף דיין קאָפּ, אויף דיינע האַנד און פיס, עס זאָל זיך צו קיינעם ניט צו קלעבען נאָר צו דיין לייב און לעבען—זי רעדט נאָך, די מויד! זי מיינט אין אמת׳ען אַז זי איז נאָך אַ פּיצעלע ברעקעלע מיידעלע. אין פּאַליסע וויקעלט מען אַזוינע! איז ניט אַ געלעכטער אַ געזונדטע מויד וואָס ווערד באַלד נאָך יום טוב פאַרשריגענע 19 יאָהר, האָט נאָך אין זינען „מוידען זיך“ און פּוטצען זיך—געהן אויף חתונות! אַז איך בין געוועזען אין דיינע יאָהרען האָב איך שוין ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר געהאַט צוויי קינדערליך. איך בין שוין געזעסען אַליין אין אַ קלייט און געפיהרט אַ געשעפט

—און די געזונדטע מויד, פאַרשריגענע יאָהר אויף איהר, האָט נאָך אַ פּיסק צו זאָגען אַז איך זאָל זיצען אין דער היים און זי זאָל געהן אויף חתונות—אַזוי לאַנג קרענקסט דו שוין, רבונו של עולם, ווי איך וועל דיר שוין זיצען אין דער היים! איך בין נאָר ביז אַ העַר אַ נאַרר געוועזען, אומשטיינס געזאָגט, ווער האָט מיך אין זינען! האָט זיך די מוטער צו־וויינט.

—אָט ליגט ער אין געהאַקטע וואונדען,—האָט זי אָנגעוויזען אויף איהר מאַנן וועלכער איז געשלאָפען קעגען איהר, עס זאָל איהם אָנהויבען גאָר צו אַארען! אומשטיינס געזאָגט, ווער קוקט זיך אום אויף מיר אַז איך בין אַזוי עלענד ביי מיין אייגענעם מאַנן און קינדער.

—געה אין דער ערד אַריין, איך וועל דיר ניט געבען קיין קישען זאָלסט אַפילו דאָ שטאַרבען פאַר מיינע אויגען! האָט די קלענערע שוועסטער געשריגען און זיך אין גאַנצען אַנידער געזעצט אויף דעם קישען וואָס ראָזע האָט געריסען.

—ווער הייסט דיר, דו זאָלסט זיצען אין דער היים. ווער לאָזט דיך ניט געהן אויף קיין חתונה? — האָט ראָזע געענטפערט דער מוטער און ווייטער ביי דער שוועסטער געשלעפּט דאָס קישען.

—איך זאָל נאָך געהן אויף חתונות אַז אַזאַ געזונדטע מויד ליגט מיר אויף דעם קאָפּ? אַז אַ־אָך און וויי איז צו מיר וואָס איך האָב גאָר אַזאַ טאָכטער דערלעבט! אַלס דאַרף זי און איך הייס שוין אַלט, איך דאַרף שוין גאָר ניט! באַגראָבען זאָל איך דיך, וואָלט איך אויך געוואוסט אַז איך לעב אויף דער וועלט.

—מאַמע! זי רייסט דאָס קישען! אַ קרענק אויף דיר! מאַמע!! האָט די שוועסטער אָנגעהויבען שרייען צו דער מוטער און שעלטען ראָזען ווען זי האָט געזעהן אַז מיט דעם קישען האַלט עס שלעכט—ראָזע האָט שוין געהאַלטען אַ גרויסען עק.

—איצט וויים איך שוין פאַר וואָס דו ביזט אין כעס! —האָט ראָזע געענטפערט דער מוטער.

—די ווייסט שוין? זאָלסט אַזוי וויסען פון דיין געזונד, פון דיין לייב און לעבען.

—וויים איך ניט—דאַרף מען ניט.

—דארפען זאלסט דו שוין תכריכים, רבונו של עולם!

—גוואלד! גוואלד! — האט אנגעהויבען שרעקליך שרייען די שוועסטער ווי זי האט געזעהן אז זי האט שוין אנגעווארען דעם עק פון קישען.

—וואס איז דארט? האט זיך פון שלאף אויפגעכאפט ראזעס פאטער ווי איין אב־געבריהטער.

—„וואס איז דארט?" פרעגסט דו? ווען ניט ווייסט דו ניט?

—וואס איז דארט פאר אזא געשריי! האט איהר מאן זיינוויל אנגעהויבען שרייען. אונ, אוים געריבען זיך די אויגען.

—וואס פאר א געשריי?" פרעגסט דו? —דיינע מיידען!

—וואס הייסט מיינע? נא—אונ דיינע זענען זיי ניט?

—ניין, נאר דיינע, דו האסט זי אזוי אוים געלערענט, דו זאלסט זיין א לי־טישער טאטע, וואלטען זיי געוועזען צו לייטען גלייך.

מיר זענען מיינע קינדער געפעלען אונ וואלט זיי ניט פארביטען אויף קיינע פון דיינע „לייטען".

—נאר וואס האב איך מיט דיר צו רעדען, דו ביזט דען בעסער פון זיי?

—א...די אלטע מעשה!... האט ער געזאגט אונ זיך איבערגעקעהרט אויף דער רעכטער זייט.

זיינוויל'ס איבערקעהרען זיך האט זי פארדראסען, אונ זי האט איהם אנגעהויבען שעלטען מיט טויטע קללות.

—וואס ווילסט דו? פרעג איך דיך! האט זיינוויל זיך ניט געקענט איינהאלטען.

—וואס איך וויל, פרעגסט דו? איך וויל אז דו זאלסט שוין ניט אויפשטעהן.
זיינוויל האט זיך ווייטער איבערגעקעהרט.

—ווי לאנג קרענקסט דו ווי איך וועל דיך לאזען שלאפען כל זמן דו וועסט מיר ניט אבגעבען דאס קישען—האט ראזעס שוועסטער ניט אויפגעהערט.

—מיין קישען וועל איך דיר ניט אבגעבען.

—עס איז ניט דיין קישען; דיין קישען האט די מאמע אונטער געבעט דעם טאטען. ראזע האט געזעהן אז עס וועט קיין ענדע ניט נעהמען האט זי צוריק אוועקגעוואָרפען דאס קישען אונ זיך געלעגט אויף איהר בעט שלאפען אהן א קישען.

—אך ווי איז גוט די פריידקינוזאהנס, ווי בין איך זיי מקנא!—מיט די ווערטער איז ראזע געשמאק אנגעשלאפען געווארען.

שלאף! שלאף! שלאפט שטארקער, יודישע אונגליקליכע טאכטער, כל זמן איהר וועט נאך האבען אזוינע מוטטערס וועלכע פאדערען פון אייך איהר זאלט לעבען גלייך ווי זיי, אונ צו 18, 19 יאהר זיין אלט גלייך מיט זיי. —

***

קלארא האט נאך ביז איצט קיין אויג ניט צוגעמאכט. זינט זי איז אוועקגעגאנגען פון זאלל צו זיך אין צימער איז שוין דא גוטע צוויי שעה. די גאנצע צייט טהוט זי זיך אוים

צו ליגען שלאפען און איז ערשט האלב אויס געטהון, פריהר פאר אללעס האט זי אנגעהויבען אבשטעקען די בלומע פון קאפ, נאר פלוצים האט זי אזוי פארקלעמט ביים הארצען אז די בלומע איז אידר ארויס געפאלען פון די הענד און זי האט זיך שטארק צו וויינט.

—אט פאר וועמען איך האב געהארעוועט גאנצע 8 טאג פאר דער חתונה, מיט דעם שווייס אבגעגאנגען—און פאר וועמען? פאר די פריידקינזאהנס, זיי זאלען קענען טאנצען און פרעהליך זיין מיט זייערע גארפינקעל און שטיינפינקעל...אללעס געבראכט אין ארדענונג ווי זיי וועט געפעלען, ווי זיי האבען ליעב—אזוי פיעל געהארעוועט צו ליעב זיי—איך בין געוועזען זייער דיענסט!...

עס איז איהר געווארען שווער צו זיפצען און זי האט אנגעהויבען אויף שפיליען דעם קארסעט.

—גארפינקעל מיט שטיינפינקעל האבען זיי ליעב!... מיך באמערקען זיי אפילו גאר ניט! זי האט אנגעווארפען פון זיך דעם קארסעט, א קליין שטיל וויינטעלע האט זי דערקוויקט, איהר איז געווארען אסך גרינגער.

—איך בין אין כעס אויף די פריידקינזאהנס; נאר וואס זענען זיי שולדיג אז איך האב ליעב, ליעב מיט מיין גאנץ לעבען! וואס זענען זיי שולדיג אז גארפינקעל מיט שטיינפינקלען האבען זיי ליעב?

קלארא האט זיך פארטראכט אויף עטליכע מינוט.

—נאר וואס זשע בין איך שולדיג אז איך האב ליעב? ווען עס זאלען ניט זיין די פריידקינזאהנס וואלט איך דאך געטאנצט מיט זיי, מיט איהם דעם גאנצען אבענד, זיי וואלטען געפיהלט, ער וואלט געזעהן ווי איך קען ליעב האבען...עס וואלט געוועזען גוט, אללעס גוט... ניין! איך קען זיך מעהר ניט באגעגענען מיט די פריידקינזאהנס—איך האב זיי פיינד!...

—בין איך דען אזוי שאן ווי פראניא אדער מאניא? — האט זיך קלארא זעלבסט געפרעגט—קען איך דען זיי געפעלען?—א גאטט. צי וואס טויג מיר מיין רייכקייט—די 20 טויזענט רוביל וואס דער טאטע ווילל מיר געבען נדן? פאר וואס בין איך בעסער ניט פריילין פריידקינזאהן! וואס פאר א חתן קען מיר מיין פאטער געבען מיט די 20 טויזענט רוביל, עפּים א חסיד אדער אפילו א דאקטאר—ווער און וואס איז דער דאקטאר? א פרעמדער מענש וואס איך קען איהם ניט, א מענש וואס מיין פאטער וועט איהם בעצאהלען 20 טויזענט רוביל, ער זאל מיך האלטען ביי זיך אין שטוב! גארפינקעל און שטיינפינקעל האבען ליעב מיידליך אהן נדן, אזוינע האנדלען ניט מיט קיין יודישע טעכטער!

קלארא האט פארגעסען אז זי איז נאך ניט אין גאנצען אויסגעטהון און איז טאקע אזוי ענטשלאפען געווארען ווי מע זאגט: „מיט א שטיין אויף דעם הארצען".

***

אויף דער ברייטער גאס האט מען שוין קיינעם ניט געזעהן, ווייל יעדער האט געאיילט א היים זיך אויסשלאפען פון דער חתונה, נאר פראניאן האט זיך נאך ניט געוואלט

שלאפען און צו ליעב איהר האבען אויך געשפאציערט בארפינקעל, שטיינפינקעל און איהרע שוועסטער. אללע מאל איז מען שוין געוועזען ביי זייער היים און ווייטער זיך אומגעקעהרט. געדרעהט זיך א העהר און א היין, געריעדט און גערעדט אהן אן אויפהערונג. די קליינע סאניא האט קוים דעם קאפ געהאלטען, מאניאן האט זיך געקלעפט די אויגען נאר פראניא מיט די קאוואליערען האבען פרעהליך גערעדט, געלאכט און געלאכט, און גאר ניט געטראכט צי מע דארף אמאל שלאפען אויך.

נאר אזוי ווי יעדע זאך מוז האבען איין ענדע אויף דער וועלט, אזוי האט זייער שפאציערען אויך זיך געענדיגט, און מע איז זיך צוגאנגען.

—היינטיגען אבענד ביי אייך! — האבען די יונגע לייט צו זיי נאך געשריגען פון ווייטענס.

***

ווען די פריילינס זענען אריין געקומען אין שטיב האט שוין דאס דיענסט־מיידיל געבראטען אין סאמאוואר און זייער מוטטער האט געווישט די גלעזער.

—אזוי פריה? —האבען זיך די קינדער געוואונדערט.

—דער טאטע האט געבעטען היינט פריהער דעם סאמאוואר, ביי ווען איהר וועט קומען פון דער חתונה זאלען מיר אללע צוזאממען טרינקען טהעע. איהר ווייסט דאך קינדערליך ווי ער איז פארקויפט טאג און נאכט, און נאר פון איין שבת צום אנדערען טרינקען מיר אללע צוזאממען טהעע.

—טייערער פאטער! —האבען אללע קינדער אויסגעשריגען, און זענען געלאפען צום פאטער איהם אבגעבען דעם „גוט־מארגען" און בעשיט איהם מיט הייסע קושען.

דער היינטיגער סאמאוואר האט די קינדער געריהרט ביז צו טרערען, און ווירקליך די גאנצע וואך האבען זיי ניט געזעהען ווי זייער פאטער טרינקט טהעע אין דער פריה, ווארום ווען זיי פלעגען אויפשטעהן פון שלאף האט ער שוין לאנג מיט דער מוטטער אבגעטרונקען און שטיל אויף די שפיץ פינגער אוועק געגאנגען, די קינדער ניט אויפצו־וועקען פון שלאף. און איצטער... איצטער וויל ער זיך מאכען א פערגניגען, א יום טוב „אין הערוואכען"—טרינקען צוזאממען טהעע מיט זיין ווייב און קינדער!

אין צעהן מינוט ארום איז שוין די גאנצע פאמיליע געזעסען ארום סאמאוואר. מאניא האט זיך אבגעזאגט פון טהעע, —„איך וועל אזוי זיצען" האט זי געזאגט.

—ניין, דאס וועט ניט זיין—האט זייער פאטער געזאגט—ערשטענס וועסט דו קאליע מאכען מיין גאנצען פלאן, און אין צווייטען, קינדער, ווען איהר וועט איצט אבטרינקען טהעע, וועט איהר קענען שלאפען דעם גאנצען טאג ווי פיעל איהר וועט וועללען.

אללע קינדער האבען געטרונקען, כאטש זיי האבען ניט געוואלט. באלד זענען זיי אוועק געגאנגען אין זייער צימער און ווי דער־הרגטע געשמאק עגטשלאפען געווארען.

איך האב פארגעסען צו זאגען אז פריהר איידער די צוויי עלטערע שוועסטער זענען אנטשלאפען געווארען, האבען זיי זיך צווישען זיך פון עפּיס געסודעט, האטשי די אויגען האבען זיך ביי זיי געקלעבט. —

א משכון צו פארזעמצען אונ א גביר זאלל מען זיין

(יודישעס פאלקס־ווארטיל)

VI.

ר׳ חיים פריידקינזאהן, אונזערע בעקאנטע פריידיינס פאטער, איז ניט געוועזען רייך, נאר כל ימיו האט ער געהאט זיין פרנסה „ברויט מיט קוילעטש האט אין זיין הויז ניט געפעהלט״, אבער אויך ניט קיין איבריגעס, ד. ה. ווען עס האט זיך אין זיין הויז געמאכט א בעזונדערע הוצאה, ווי למשל ווען חו״ש איינער פון זיין פאמיליע איז קראנק געווארען אונ מע האט בעדארפט האבען א דאקטאר מיט אין אפטייק, האט מען זיך אביסעל פארשולדיגט, אונ אז גאט האט געהאלפען מע איז געזונד געווארען, האט מען פארשפארט פון דער הוצאה אונ מע האט זיך אויסגעצאהלט די פריהריגע חובות, ווארום מעהר ווי זיין זשאלאוואניע וואס ער האט בעקומען פון זיין שטעלע אין אריבאטעוועקער פיוואווארענע זאוואד, האט ער קיין מאל ניט געהאט. פון דעסט וועגען האט ער זיך מיט זיין פאמיליע געלעבט זעהר גליקליך, דען חוץ וואס ער האט געהאט א שטענדיג שטיקער ברויט, איז זיין פרוי געוועזען זעהר א אויסגעצייכענטע בעלבית־טע, וועלכע האט פארשטאנען עקאנאמיש אונ גוט צופיהרען איהר קליינע בעל־בתישקייט. זי האט זעהר געשעצט איהר מאנן אונ אכטונג געגעבען אז איהר מאנס פאר דארעוועט רובעל זאל ניט אוועקגעהן אומזיסט. נאר נאך מעהר גליקליך זענען זיי געוועזען דער מיט, וואס גאט האט זיי געבענטשט מיט זעהר שאנע דריי קינדער, איינע איז געוועזען שאנער פון דער אנדערער, אונ אללע דריי צוזאממען האבען געבליהעט אין זייער עלטערענס הויז ווי שאנע בלומען, ארום וועלכע עס געהט א גוטער אגאראדניק, וואס ווייסט ווי אזוי צושניידען די שלעכטע בלאטעליך אונ צו דער צייט בעגיסען מיט ריינע וואסער די גוטע, כדי זיי זאלען וואקסען גלייך אונ שאן. די עלטערען האבען קיין מאל ניט געקענט אונטערשיידען וועלכע פון די קינדער איז שאנער. אונ איין נאכט זענען די עלטערען ניט אנטשלאפען געווארען זיי זאלען פריהר ניט רעדען פון די קינדער, „פראניא איז א שאן מיידיל אונ מאניא מיט סאניא׳ן זענען שאנע קינדער״ פלעגען די עלטערען זאגען.

ר׳ חיים מיט זיין ווייב האבען אויף זייער לעבען ניט געקרעכצט אונ ניט געזיפצט. אויף זייער געזיכט איז נאך איין קנייטש ניט געוועזען אונ אין קאפ ניט איין גרויע האר. נאר אז פראניא איז אונטערגעוואקסען, האבען זיך אויף זייער שטערען געוויזען צו צוויי קנייטשען, אונ ביי ר׳ חיים׳ען אין דער בארד עטליכע גרויע האר. ניט איין נאכט פלעגען זיי איבער רעדען וועגען דעם אין דער שטיל ביי זיי אין ספאלניע, ווען קיינער האט ניט געהערט.

אנהויבען רעדען פלעגט שטענדיג די מוטטער:

—וואס וועט זיין דער תכלית, חיים? פלעגט זי אנהייבען מיט א זיפץ ליגענדיג אין בעט, אונ חיים האט שוין געוואוסט וואס זי רעדט, אונ דער ביי האבען זיך זיינע צוויי קנייטשען נאך טיעפער פארליינט אויפען שטערן.

— וואס קען איך וויסען וואס פאר א תכלית עס וועט זיין ?

—דאס איז ניט קיין ענטפער , חיים ! עס איז ניט א בייגעל פאר א גראשען וואס דו ענטפערסט אזוי גרינג .

—וואסזשע קען איך דיר ענטפערען , מיין פריינד ? דו ווייסט אליין גוט , חנה׳לע , אז איך זאל וויסען עפּיס וואס צו טהון דער צו , וואלט איך מיין לעבען ניט געזשאלעוועט פאר אונזערע קינדער . דו ווייסט גאנץ גוט , ווען איך נעם מיין חודש־געלד , גיב איך עס דיר צוועק אין גאנצען , אונ אז איך דארף האבען א גראשען אין קעשענע קום איך אן צו דיר , ווען דו האסט—גיבסט דו מיר , ווען ניט—איז אויך רעכט ביי מיר . אונ ווייטער ווייסט דו דאך אז איך בין פארקויפט פון גאנץ פריה ביז שפּעט אין דער נאכט ; אונ געלויבט גאטט דער פאר אויך ! אנדערע זענען אונז אפשר דערויף אויך מקנא ; הײנט וואס קען איך דיר ענטפערען ?

—אבער , חיים , דער מיט וואס דו האסט מיר ניט צו ענטפערען מאכט מען ניט חתונה קיין טאכטער .

—אבער וואס־זשע קען איך טהון ? גלויב מיר ; דעם לעצטען גראשען , מיין לעצט מלבוש פארקויף , פאר זעץ , מיט פערגניגען , מיט פערגניגען ...

פון דיין לעצט מלבוש אונ פון דיינע לעצטע גראשענס קען אונזער פראניא פאר־זיצען ביז אין גרויען צאפּ . חיים ! אונ מאניא איז שוין אויך באלד הויכער מיט א קאפּ פון פראניאן .

—מיינע קינדער וועלען פאר־זיצען ! האט ער זיך אויפגעזעצט פון בעט , מיין טייערע פראניא , מיינע גאלדענע טאכטער , א גיין ! ... אונ וויפיעל איז אונזער פראניא זאל לעבען , דען אזוי אלט ?

—איך ווייס ? ביי דיר איז דאך ערגיץ פארשריבען , דאכט זיך ... נאר שא ! ... זי איז געבוירען געווארען , צו מזל , ווען מיר האבען זיך אריין געקליבען צו ר׳ יוזיל ר׳ יוסילס , דארט האבען מיר געוואהנט 5 יאהר , דער נאך ביי הירשעל לייבצים 4 יאהר , שא נאר שא... ניין טאקע 5 יאהר , געדענקסט ניט , חיים ?

— 4 יאהר דאכט זיך :

יא , יא , איך האב זיך דערמאנט : פיער יאהר , יא , פיער יאהר— האסט דו דיר ניין יאהר , ביז הונדערט אונ צוואנציג יאהר , דער נאך אז מיר האבען זיך איבער־געפיהרט צו „בערעל באס“ בזט דו אריין אין זאוואד—וי פיעל ביזט דו שוין אויף דער שטעלע ?

דאכט זיך צעהן יאהר , אונ אפשר טאקע גאנצע עלף יאהר .

—ניין , טאקע צעהן , ביי בערעל באס האבען מיר געוואהנט פיער... פינף... יא טאקע פינף יאהר , אונ דא וואהנען מיר שוין דאס זעקסטע יאהר , מיר זאלען נור זיין געזונד אונ שטארק— נא וויפיעל האבען מיר , חיים ?

—ניינצעהן יאהר .

—אונ מאניא וויפיעל איז אלט ?

—וואס פרעגסט דו , אליין ווייסט דו ניט ?— מאניא איז יונגער פון פראניא מיט צוויי

יאהר אונ סאניא פון מאניאן אויך מיט א יאהר צוויי אדער מיט עפעס ווינציגער. איך געדיינק ניט אקוראט; דו וועסט א קוק טוהן ווי ביי דיר איז פארשריעבען.

—נא, אונ מעהר קיין אלטע מיידען האבען מיר ניט? — טא נעם בעסער די קאלדרע איבערען קאפ אונ ווער אנטשלאפען, איך וויל אויך שלאפען.

חנה האט מיט איהר חיים׳ען פאר די לעטצטע ווארטער גאנצע צוויי טאג ניט גערעדט. זי האט זיך מיט איהר מאנן קיין מאהל ניט געקריעגט, אונ ווען עס האט זיך יא עפּיס אמאהל געמאכט צווישען זיי א קליינינקייט, איז גענוג געוועזען איין ווארט ער זאל זי איבערבעטען; נור איצטער וויפיעל ער האט זי געבעטען האט ניט געהאלפען, אונ ערשט אויף דעם צווייטען אבענד, ווען ער האט ערענסט אנגעהייבען זי פרעגען פאר־וואס אונ פאר־ווען אונ וואס האט ער אזוינס גערעדט וואס זי איז באז אויף איהם, ערשט דענסט־מאהל האט זי זיך צו־וויינט:

—מע רעדט מיט דיר פון אזא ערענסטע זאך, פון וועלכען אונזער גאנץ לעבען הייננגט אב, אונ דו וואלסט באדארפט מעהר טראכטען פון מיר— צום סוף אז איך דערמאנן דיך וועגען דעם, געהמסט דו עס אן פאר א נארעשקייט אונ וואַרטעלסט זיך, מאכסט חוזק פון מיר ווי פון א יודענע. דו זאגסט אז אונזער פראניא איז נאך ניט קיין אלטע מויד, דרום מאגען מיר שלאפען רוהיג, איך זאג חס ושלום ניט אז אונזער פראניא איז אלט אונ זי וועט שוין פאר־זיצען, איך זאג נור אז עס איז שוין צייט ערענסט וועגען דעם צו־טראכטען אונ גלייב מיר, חיים, ווי גוט, ווי שאן אונ ווי געראטהען אונזער טאכטער זאל זיין, דארפען מיר גוט אכטונג געבען, איהר בעסטע צייט זאל ניט אוועק־געהן, ובפרט נאך אז עס וואקסען אונטער ברוך השם אנדערע קינדער, דארף מען בודאי זעהן פאר דער־ערשטער עפּיס צו־טוהן.

—ביזט גערעכט, מיין פריינד, אדרבה איז דא אחתן, וועללען מיר רעדען

—א חתן וועט זיך מיט גאטטס הילף געפינען פאר אונזער טאכטער, נאר...

—וואס נאר? — האט חיים געפרעגט פער־וואונדערט.

—געלד... נדן...

חיים איז אונטער־געשפרונגען ווי גלייך מע האט איהם אב־געבריהעט מיט הייסע וואסער.

—געלד?!... פאר מיין פראניאן געלד? וואס איז? זי איז א קאליעקע? איך בין ניט פארבלענדעט אין מיינע קינדער, עס איז גיט קיין סוד, אז גאטט אונ לייט זעהען אונז מקנא אויף אונזערע קינדער, שאן זענען זיי, בייען קענען זיי, אונגעבילדעט זענען זיי ב״ד אויך ניט. איך האב פון זיך געצויגען דאס לעטצטע. זיי צולערנען אללעם וואס נאר א היינטיגע מיידיל דארף קענען, אונ קען ב״ה מיט שטאלץ זאגען, אז אונזער פראניא קען זיין א פרוי פאר דעם געבילדעטעסטען יונגען מאנן. מיט איהר רעדען אונ שרייבען, מיט איהרע באלעזענהייט, מיט איהרע שאנע אללערליי האנד־ארבייט אונ הויז ארבייט, מיט איהרע גאלדענע פינגער קען זי דאך ניען פאר זיך דאס שאנסטע קלייד; שאן ווי גאלד. געוואקסען ווי א סאסנע, מיט איין ווארט: מיין גאנצע הארעוואניע, מיין גאנץ לעבע

האב איך אוועק־געגעבען מיינע קינדער, זיי זאלען קענען זיין געטריייע פרויען פאר זייערע מאנגער און גוטע מוטערם פאר זייערע קינדער—וואס־זשע דארף מען נאך? וואס־זשע נאך, חנה, זאג וואס פעהלט זיי? געלד מוז איך נאך געבען! און ווען איך האב ניט?.. איך זאל האבען, וואלט איך אליין אוועק געגעבען דעם לעצטען גראשען, אבער ווען איך האב קיין מעגליכקייט צו געבען א גראשען—דרום ווערט מען זיי ניט קויפען?... מיין טאכטער, מיין פראנציין קויפט מען! און איך דארף נאך צוצאהלען, ווען ניט וויל זי דער סוחר ניט קויפען! און דו ביזט נאך די מעקלערין און דערצעהלסט מיר „געלד“!... ניין, ניין! מיינע קינדער דארף איך ניט פארקויפען, זיי זענען ביי מיר קיין מאל ניט איבריג, אללעס וועללען זיי האבען ביי מיר, פאר וועמען הארעווע איך ווען ניט פאר זיי? וואס איז מיין גאנץ לעבען ווען ניט זיי?!

חיים האט גערעדט מיט כעס, מיט פייער, דרום האט איהם חנה דערווייל גאר ניט געענטפערט און איבער געוואַרט.

—דו ביזט גערעכט ווי גאטט אלליין— האט איהם חנה מיט שטיללע און גוטע ווערטער געענטפערט, נאך דעם ווי חיים האט זיך אביסעל בערוהיגט— נא וואס קען מען טהון, אז עס איז היינט אזא גרויסער אומגליק אויף דער וועלט, אז יעדער גאר־נישט און טויגעניכטס, אבי ער איז נור א מאנסביל און די כלה מעג זיין מיט אללע מעלות, מוז מען איהם צו־צאהלען!

חיים האט דערויף גאר ניט געענטפערט. ער איז געווארען שטארק טרויעריג און האט אנגעשפארט דעם קאפ אויף די האנד.

ער האט גאר ניט גערעדט, נאר פון וואס, פון וואס האט ער איצט ניט געטראכט און וואס האט ער זיך איצט ניט דער מאנט!

צווישען אללע אנדערע זאכען, נאך וועלכע עס איז שוין אוועק געגאנגען פיעל צעהנדליגער יאהרען, האט ער זיך אויך דערמאנט ווי ער איז א חתן געווארען פאר חנה'ן, ווי ער האט זיך פארליעבט אין איהר, האטש זי איז געוועזען ארעם, נאר זי איז געוועזען שאן און מיט א סך גוטע מעלות. ווי זיינע עלטערען האבען זיך דער וואוסט אז ער וויל פאר איהר א חתן ווערען, האבען זיי געעפילדערט און געשריגען, אז ווען ער וועט עס טהון וועללען זיי איהם פאר קיין זוהן ניט קענען, ווייל זיי שטעהט ניט אן, זייער זוהן זאל נעהמען איין ארעמע כלה אהן נדן. ער האט מיט זיי געטענהעט, אז זי איז ניט שולדיג וואס זי איז ארעם, נאר עס האט ניט געהאלפען. זיי האבען פון קיין שום זאך ניט געוואלט הערען. נאר ער האט זיי ניט געפאלגט, און איז א חתן געווארען, און ווען ער האט מיט איהר חתונה געהאט איז ער גאר געוועזען גליקליך, איינער פון די גליקליכסטע, האטש זיינע עלטערען און זיין גאנצע משפחה זענען נאך געוועזען ברוגז אויף איהם, און ער האט דער פאר געקוקט אויף זיי ווי אויף ווילדע מענשען, ווי אויף פאנאטיקער.

נאך גליקליכער איז ער געוועזען אז זיין חנה האט איהם געשענקט א טאכטער, וועלכע איז געוועזען ביי איהם א בריליאנט. אין צוויי יאהר נאך איינע, א דימענט, און אין פיער יאהר ארום א דריטע־א טייערע פערעל.

קוקענדיג אויף זיינע קינדער, פלעגט אפט טראכטען. אז גאטט וועט העלפען אז איך וועל דערלעבען, וועל איך זיך מיט מיינע קינדער אנדערש אויפפיהרען, ווי מיינע עלטערן אדער ווי נאך אנדערע פאנאטישע עלטערן פיהרען זיך אויף מיט זייערע קינדער. ווען עס קומט מיט א קינד א שידוך מהון, מאכען זיי נאר מסחר, דא ווילען זיי ניט ווייל עס איז ווינציג נדן, דארטען—ווייל דער שידוך שטעהט זיי ניט אן, אי חתן כלה געפעלען זיך און זענען איינס ביי דעם אנדערען דאס לעבען? דאס אַרט זיי גאר ווייניג. קארג, קארג האב איך זיך געמוטשעט אין מיין לעבען נאר דער פאר, ווייל איך האב מיט מיין כלה קיין מסחר ניט געוואלט מאכען! א. מיינע קינדער וועט שוין זיין פיעל בעסער ווי די וועלכע האבען אזוינע עלטערן ווי איך האב געהאט!

אין דעם אללעמען האט ער זיך דער מאנט אין דער מינוט ווען חנה האט איהם געזאגט: אז יעדער נישט אונ טויגעניכטס, אבי ער איז נאר א מאנסביל און די כלה מעג זיין מיט אללע מעלות, מוז מען איהם צו־צאהלען.

—נא, צו וואס האסט דו זיך אזוי פארזארגט, חיים?—האט זי געפרעגט ווען זי האט געזעהן אז ער האט זיך טרויריג פארטראכט אויף עטליכע מינוט. עס האט איהר שוין באנג געטהון, וואס זי האט גאר היינטיגען אבענד אנהויבען דעם שמועס.

איהם האט זיך אויסגעוויזען אז זי פרעגט איהם ווייטער וואו נעמט מען נדן צו געבען?

—נא, נא, איך בין גרייט, האט ער זי ניט געלאזט ווייטער רעדען. נעהם פארקויף מיך, פאר קויף אללעס און צאהל צו, אבי שנייד מיר ניט לעבעדיג מיין פלייש מיט מיין אייגען מעסער.

—חיים!—האט זיך די גוטע חנה אנגעהויבען בעטען ביי איהם ווי א קליין קינד, אנגעהמענדיג איהם ביי דער האנד—צו וואס דארפסט דו אומזיסט אין כעס זיין? וויל איך דען דיר צאפען דיין בלוט? קענסט דו מיך דען פאר אזא שלעכטע? האבען מיר זיך דען אמאל איבער עפים חו״ש געקריגט? לאמיר זיך בעסער בעטראכטען, און טאקע באמת געפינען איין עצה, וואס מיר זאלען טהון—עס איז דאך אונזער קינד, אונזער בלוט און פלייש!

—נא, נא, אדרבה זאג, רעד, גיב איין עצה! איך בין גרייט אויף אללעס.

חנה האט איינינע מינוט א טראכט געטהון און געפרעגט:—

—וויפיעל געהמסט דו א חודש געהאלט?

—חא, חא, חא!—האט זיך פלוצים חיים צו לאכט—גאר א נייע פראגע, שוין ב״ה צעהן יאהר ד. ה. דאכט זיך... דאכט זיך איין ערך פון הונדערט און צוואנציג חדשים אז איך האב דיר הונדערט און צוואנציג מאל געבראכט צו פינף און זיבעציג רובעל יעדען חודש,—פרעגסט דו ביי מיר וויפיעל איך נעהם! נא, איך נעם פינף און זיבעציג רוביל א חודש, איצטער ווייסט דו שוין ווי פיעל איך נעהם?

—נא, נא, איך ווייס אליין אז מיר האבען פינף און זיבעציג רוביל א חודש, און פאר־

לעבען זיי ביז אין דער לעצטער קאפיקע. דרום איז מיין עצה מיר זאללען ווייניגער פאר־לעבען. עס איז דען ניט דא אזויגע פאמיליעס ווי מיר, וואס פאר־לעבען נאר פערציג רוביל א חודש? נא, און מיר וועללען פאר־לעבען פופציג רוביל א חודש, און פינף און צוואנציג רוביל זאללען מיר אב־שפארען פאר אונזער פראניען זאלל לעבען, טאמער וועט זיך טאקע דורכען יאהר עפעס צו־זאממען געהמען.

—וויפיעל־זשע וועט זיך אנגעהמען א יאהר? דריי הונדערט רוביל— צי מיט אזא סומע געלד וועסט דו שוין האבען נדן פאר פראניאין?

—איך וויים, אז דריי הונדערט רוביל נדן קען געהמען היינטיגע צייטען א שוסטער, ניט פראניאס א חתן; נאר פאלג מיך, חיים, לאז מיך מאכען איין אנהייב, טאמער וועט גאטט העלפען שפעטער עפים אויך! וואס איז? חוץ די פינף און זיבעציג רוביל א חודש האבען מיר שוין דען קיין גאטט ניט?

—נא, איך באשטיי אויף דיין פלאנן, נאר, מיין פריינד, איך געהם מיט דיר אוים איין זאך: אז פון די קינדערס לעבען זאלסט דו גאר ניט פאר־שפארען, ווי זיי זענען געוואהנט ביז איצט זאלסט דו זיי ווייטער אויך געבען. קיין רייכקייט האבען זיי ביי אונז קיין מאהל ניט געהאט, נאר דאס וואס קינדער מוזען האבען, האבען זיי געהאט, און פון דעם דארזיגען "מוז" אב־שפארען, וויל איך באין אופן ניט, דו קאנסט נאר פאר־שפארען פון מיר וויפיעל דו ווילסט— נא... און פון דיר אויך, אויב דו ווילסט; איך מאך שוין איין אנהייב; אויף טאבאק מיט פאפיראס־פאפיער געהט אוועק ביי מיר א חודש איין רוביל מיט פופציג קאפיקעס, פון מארגען אן, חנה, הער איך אויף צו רויכערען. נא האסט דו דיר שוין, חנה, איין רוביל מיט פופציג קאפיקעס א חודש, נא וואס נאך?... יא, איך האב זיך דערמאנט, קיין גראשענס אין קעשענע נעהם איך שוין ביי דיר מעהר ניט, דאס איז אויך א רוביל— האבען מיר שוין בסך הכל צוויי רוביל מיט פופציג קאפיקעס. מיט איין ווארט, חנהליאו, וואס דו וועסט זיך נאר דערמאנען— פאר־שפאר, אבער נאר פון מיינע הוצאות, וואס ביי מיר זעלבסט געהט אוועק.

—אויף יום טוב, חיים, האב איך זיך געוואללט מאכען א מענטעלע פאר צעהן רוביל, וועלל איך זיך ניט מאכען. נישטקשה— איך וועלל נאך קענען געהן אין אלטען, עס איז נאך גאר ניט אזוי אלט, אט בעטראכט עס.

און טאקע אזוי רייענדיג האט זי ארויס גענומען דאס מענטעלע, וואס האט ווירקליך מעהר ניט געפאסט צו־טראגען, און ערשט מיט אכט טאג צוריק, האט זי געבעטען די קינדער טאמער וועללען זיי באגעגענען א טענדלערין זאללען זיי זי שיקען, ווייל זי וויל דאס מענטעלע פאר־קויפען— און איצטער האט דאס אייגענע מענטעלע אוים־געזעהן גאר גוט, כמעט נאך שפיגעל־ניי.

—היינט פון שטוב־הוצאות קען איך אויך פאר־שפארען עטליכע רוביל א חודש— האט חנה ווייטער אנגעהייבען רעדען:

—פון וואס, למשל?

—איך נעהם שטענדיג דריט־האלבען פונט פלייש, וועלל איך איצט אנהייבען נעהמען צוויי פונט.

—דאס ניט, מיין פריינד, יודישע קינדער עסען זיך קיין מאהל ניט איבער מיט פלייש.

—נא, אז דו באשטייסט ניט דארף מען ניט— אויף שבת וועלל איך אנהייבען נעהמען דעם צווייטען סארט מעהל אויף חלה, און פיש רעכען איך גאר־ניט קויפען, אנשטאט פיש וועלל איך עפּים אנדערש מאכען.

—דאס קענסט דו, אויב דו ווילל'סט, —האט חיים געענטפערט שטילל און מיט א טרויע־ריג קול, די טרעהרען האבען זיך איהם געשטעלט אין די אויגען.

פון נאך אזוינע קליינינקייטען האבען זיי צו־זאממען גערעכענט, אז מע וועט קענען פאר־שפארען פון אכט ביז ניין רוביל א חודש, און ווי זיי האבען זיך געבראכען דעם קאפּ טראכטענדיג, האבען זיי מעהר ניט געקאנט אויסטראכטען. חיים האט שוין געוואלט אין גאנצען חרטה האבען, „אודער אזא קליינע סוממע איז גלייכער גאר ניט״, האט ער געוואלט זאגען, נאר חנה האט פריהער פאר איהם באלד פאר־חאפּט „גוט איז עפּים אודער גאר־נישט״.

די גאנצע נאכט האט די מוטטער ניט צו־געמאכט קיין אויג פון פרייד, די ניין רוביל א חודש האבען זי ניט געלאזט שלאפען. ווי נאר חיים האט געגעבען א הוסט, אויס־גע־שנייצט די נאז, אדער זיך איבער־געקעהרט אויף דער אנדערער זייט, האט זי איהם געפרעגט:

—שלאפסט, חיים?

—נא?

—וויפיעל איז ניין מאהל צוועלף?

—דאכט זיך הונדערט רוביל. האט ער צווישען די ציין מיט פערמאכטע אויגען גע־ענטפערט. און זיך ווייטער גוט צו־געדעקט מיט דער קאלדרע.

חנה האט אנ־געהייבען איבער־חשבונען, צי חיים האט ריכטיג אויס־גערעכענט. נאך פיעל רעכענען איז ביי איהר עפּים ניט גלייך אויס־געקומען.

—ער מוז האבען א טעות— האט זי זיך געטראכט—מארגען וועללען מיר שוין ריכטיג בערעכענען; עס האט זיך איהר אויס־געוויזען אז חיים האט זיך א ריהר געטוהן.

—שלאפסט, חיים?

—נא?

—האסט געהאט א טעות, ניט הונדערט רוביל.

—וועלכע הונדערט?

—ניין מאהל צוועלף וויפיעל איז?

—וועלכע צוועלף?

— אין א יאהר איז דאך צוועלף חדשים, וויפיעל־זשע איז ניין מאהל צוועלף? וואס פאר שטעהסט דו דא ניט? נאר חיים האט שוין ווייטער געשלאפען און זי איבער־געלאזט אהן א ענטפער.

חנה האט ענדליך בארעכענט אז אין א יאהר וועט זי צו־זאמען קלייבען הונדערט אכט רוביל. נאר זי האט נאך זיך זעלבסט ניט געגלייבט צי זי האט ריכטיג בחשבונט און גע־וואלט אז חיים זאלל עס איהר בעשטימען. מיט אונגעדולד האט זי ערווארטעט ער זאלל זיך נאך א מאלל א ריהר געבען, נאר דערוויל האט זי ניט אויפגעהערט צו־חשבונען גאר ביידע חשבונות:

—108 א יאהר, היינט א ביסעלע פראצענט, קען אפשר אין אנדערהאלבען יאהר ווערען אויף א ווינגרישענעם בילעט. איך ווילל איהם נאך ניט זאגען אז איך וועל פאר דעם געלד קויפען א ווינגרישענעם בילעט. נא, אז גאטט זאלל וועלען דער בילעט זאל געווינען כמעט אכט טויזענט רוביל—פאר וואס ניט פינף און צוואנציג און טאקע פינף און זיבעציג און אפשר טאקע די גאנצע צוויי הונדערט טויזענט רוביל — פאר וואס ניט? עס געווינען דאך פארט מענשען, איינער מוז דאך געווינען, פאר וואס קען זיך ניט טרעפען אז מיין נומער זאל געווינען דעם גרעסטען געווינס? חלעבען מע קען גאר ניט וויסען, א! א! וויפיעל מאהל האט מען שוין דער צעהלט, אז ארימערע פון אונז האבען געוואונען און היינט פאהרען זיי אין קארעטעס, אפילו פארגעסען אז זיי זענען אמאל געשטארבען פאר הונגער, און שעמען זיך ניט צו־זאגען פאר זייערע טעכטער פופציג טויזענט. א! צו וואס פאר א לייטישע חתנים וואלטען מיינע קינדער געקומען מיט פופציג טויזענט רוביל נדן! באשר מיינער איז אין די זאכען א נאר, און פארשטעהט ניט אז מיט א סך נדן קען מען אויסחאפען דעם לייטעשסטען יונגען מאנן; אבער ווייטער וואס וואלט מיר אב־געגאנגען אז פופציג טויזענט זאל איך געבען פראניאן, פופציג טויזענט מאניאן, און פופציג טויזענט סאניאן, פאר מיר מיט מיין חיים'ען וואלט אויך גענוג געוועזען פופציג טויזענט. איך וואלט נאך געקענט דעם ארימען קרעמער, וואס איך קויף ביי איהם שפייז אין קלייטעל, אללע זונטאג אויף דעם יריד אנטלייהען עטליכע רוביל, ער זאל קענען צו דער צייט קויפען סחורה, ער זאל ניט דארפען אנקומען צו די בלוט־צאפערס, די וואכערניקעס, וואס ציהען אוים פון איהם די נשמה. חלעבען א רחמנות! א יוד פון א ווייב מיט אזוי פיעל קליינע קינדערליך, זיי הארעווען נעבעך אזוי—און די יודענע וואס טראגט מיר מילך, א ביטערע אלמנה מיט פיער קראנקע יתומים'ליך, איהר וואלט איך דען ניט געהאלפען? און דעם וואסערטרעגער—א גאנץ ערליכער יוד, ניט לאנג האט זיך ביי איהם אנידער געלעגט דאס פערדיל, זיין איינציגע פרנסה, און איצטער מוטשעט ער זיך, מיינע שונאים, אויף דעם טויט און טראגט נעבעך אויף זיינע פלייצים די עמער—מיט פונפציג רובעליעס וואלט איך איהם דאך געקענט פאר א גליקליכען מענשען מאכען!... אוי, אוי! וויפיעל, וויפיעל מענשען וואלט איך געקענט העלפען! אז איך זאל צו טהיילען א האלב פערמאגען וואלט אויך געבליבען פינף און צוואנציג טויזענט. פון מיינעט וועגען וואלט רעכט געוועזען זיך באגניגען מיט צעהן־טויזענט און אפילו מיט פינף־טויזענט אויך. וואס דארף איך אימשטיינס־געזאגט האבען מיט מיין אלטען? אז אללע מיינע קינדער וועט זיין גוט, און אללע מיינע ארימע בעקאנטע וועלין שוין ניט זיין ארעם. אוי גאטט! פריוו מיך כמעט איין מאל מאכען פאר דיין קאזנאטשיי, וואלסט דו געזעהן אז דו וואלסט ניט חרטה געהאט. פריוו מיך, פריוו מיך, גאטוניא!...

מיט א גוטען שמייכעל אויף די ליפען אז עס איז א יושר אז גאטט זאל איהר אויף

חאטש איין מאל אויף איהר לעבען פרובירען מאכען פאר איין קאנזאטשיי. איז זי געשמאק אנטשלאפען געווארען ערשט צוויי שעה פאר טאג. „גאטט איז א גוטער און זאגט ניט אפ די וואס בעטען איהם ערענסט"— איז געוועזען איהר לעצטער געדאנק פאר דעם שלאף.

VII.

אבגעשפארט פון שבת

פרייטאג פאר־נאכט האט חנה איבער־געצעהלט וויפיעל זי האט פאר־שפארט די ערשטע וואך— עס איז געוועזען צוויי רובל! זי האט זיי בעשפיגען דריי מאהל, עס זאלל זיין מיט מזל, און זיי בעהאלטען אין קאסטען, אין א בעזונדער קליין קעסטעלע, וואס נאך מיידיל־ווייז האט זי דארט געהאלטען אללע זאכען, וואס מע דארף האבען צום נייען. חנה איז געוועזען זעהר צו־פריעדען— ווי זאגט מען: „געלויבט איז גאט, איין אנהייב געמאכט!"

פרייטאג פאר־נאכט, די זונן האט זיך פער־בעהאלטען, פונקט ווי זי האט געוואוסט אז דער ליעבער ליכטיגער שבת קומט אן, דער שבת וועלכען טויזענטער ליכט בעשיינען איצט אין אללע יודישע הייזער, די ליכט וועלכע טויזענטער יודישע טאכטער בענשען. דער עולם איז שוין געלאפען אין שול אריין דאווענען.

חנה האט שוין אויך אב־געבענשט די ליכט, אין שטוב איז געוועזען שאן און ליכטיגער דאכט זיך ווי אפילו די זונן ביי־טאג. פון יעדען ווינקעלע האט עס געשיינט, די בענש־ליכט מיט דעם ריינעם ווייסען געגרייטען טיש אין דעם ליכטיגען הויז האבען בעשיינט די דריי שאנע טאכטער מיט זייער מוטטער, וועלכע האבען זיך אנגעטוהן אנדערע קליידער— לכבוד דעם טייערען שבת.

ר' חיים איז געקומען פון שול צו־זאממען מיט איין אורח, געזאגט „גוט שבת", זיין פאמיליע האבען אללע אין איין קול גע־ענטפערט א „גוט יאהר". דעם אורח, וועלכער איז געגאנגען זעהר ארום געקליידעט, האבען זיי אללע מיט א פריינדליכע מינע געבעטען זיצען. ר' חיים האט מיט א שטיללער נאר א זיסער שטימע אנגעהייבען זאגען „שלום עליכם" און דער אורח אויך גלייך מיט איהם. ר' חיים האט געמאכט קידוש, צו־געגאסען דעם כוס, געגעבען צו־ביסלעך זיין ווייב און קינדער, דער דיענסט־מיידיל וועלכע איז גע־שטאנען נעבען דער טהיר און געהארט ווי דער בעל־הבית מאכט קידוש, האט חנה אויך צו־געטראגען דעם כוס, געגעבען פון קידוש. אלס דער אורח האט זיך געמאכט קידוש, האט מען זיך געוואשען און זיך געזעצט צום טיש.—

אללעס איז געוועזען ווי עס דארף צו זיין— נאר די פיש און חלה פון פערווי־סארט מעהל האבען געפעהלט, חאטש קיינער האט עס אפילו ניט בעמערקט, נאר טהיילס האבען אללע עס געפיהלט. די קינדער האבען נאך געהערט פאר שבת פון דער מוטטער, אז זי וועט אנהייבען פאר־שפארען, אויף וואס למשל פאר־שפארען, האבען זיי ניט געוואוסט, נאר פראניאן האט דאס הארץ אויס־געזאגט אויף וואס דאס איז. קיינעם האט ניט געפעהלט די פיש, די פערווע חלה, קיינער האט וועגען דעם א האלב ווארט ניט דער מאנט— נאר חנה האט אנגעהייבען צו־פיהלען אז עס פעהלט עפיס צום שבת, זי איז עפיס ניט פרעהליך גע־

װעזען װי אללע שבת ביים טיש. חיים האט אויך באמערקט אונ זי געפרעגט װאס איז זי טרויעריג, זי האט גע־ענטפערט „עס איז גאר ניט, עס װייזט זיך דיר אויס״.

אין א פאמיליע איז גענוג אז איינער זאל װערען טרויעריג, װערט שוין דאס גאנצע הויז, די גאנצע פאמיליע אונמוטהיג.

מע האט אבגעגעסען, נאר עפיס ניט אזוי פרעהליך װי אללע שבתים. דער צװייטער סארט חלה האט עפיס גאר ניט געשיינט פון טיש, דאס גאנצע עסען האט גאר ניט געהאט דעם שטענדיגען שבת'דיגען טעם, אפילו די ליכט מיט דעם לאמפ, האט אויס געװיזען, בּרענגען טונקלער װי אללע שבתים. חנה האט זיך געפיהלט אין דעם אללען שולדיג, נאר זי אליין איז שולדיג, איבער איהר איז פאר שטערט געװארען דער שבת. א! װיפיעל װאלט איצט חנה אװעק־געגעבען, אז עס זאל פלוצים אויף איהר טיש אויס־װאקסען געקאכטע, שמעקענדיגע פיש אונ חלות פון פערוי מעהל!...

האטש פון היינטיגען שבת זענען אויך אללע געװעזען זאט אנגעגעסען אונ אללע זענען װי נאך א גוטער װעטשערע געשמאק אנטשלאפען געװארען, נאר חנה'ן האט זיך ניט געשלאפען, דער סאװעסט האט זי געמוטשעט, װאס זי האט פון קיין אנדער זאך ניט געפונען צו פארשפארען נאר פון דעם טייערען היילינגען ליעבען שבת קודש!...

דער לאמפ האט אנגעהויבען אויסגעהען, די בענש־ליכט—צו קיינעצען, שװארצע לאנגע אונ קליינע שאטענס האבען אנגעהויבען באדעקען די װאנד אונ אללע זאכען װאס האבען זיך געפונען אין שטוב. אט איז אויף א סעקונדע א ביסעלע ליכטיגער געװארען אונ די שאטענס האבען אנגעהויבען שפרינגען צוריק, קלענער װערען, אונ אט איז נאך מעהר טונקלער געװארען, די שװארצע שאטענס האבען שוין כמעט באדעקט די גאנצע װאנד, נאר איין טונקעל װינקעל מיט איין שמאלען פאס אויף דער סטעליע איז נאך אביסעלע ליכטיג. חנה קוקט אויף דעם ליכטיגען װינקעל װי ער װערט אללע מאל ליכטיגער, גרעטער, גרעסער, אונ פון דעם דאזיגען װינקעל געהט ארויס א יונג שאן װייביל, מיט גרויסע שװארצע אויגען, דאס געזיכט איז װייס אונ שיינט װי די זונן, זי געהט אנגעטהון א לאנג װייס אטלעסין קלייד, איינגעהעפט מיט בריליאנטען, דימאנטען אונ פערעל. דאס יונגע װייביל טראגט אויף דעם קאפ א טשיפיקל װייס װי זילבער, מיט אסך, אסך שליארקעלעך, אויף יעדער שליארקעלע א גרויסער פערעל, אויף איהר ברוסט אנגעשטעקט א סך פרישע שאנע שמעקענדיגע בלומען, חנה פיהלט דעם טייערען ריח פון דער װייטענס, אונ דער קװיקט זיך מיט זייער פרישקייט. דאס יונגע װייביל הייבט אן מיט קליינע שטילע טריט צו־געהן נאהנטער צו חנה'ן אונ אללע מאל װי זי מאכט א טריט װייטער, װערט עס העללער אונ ליכטיגער. ליכטיגער אונ ליכטיגער, פון איהר סך פערעל אונ בריליאנטען פונקעלט חנה'ן אין די אויגען, אט איז זי שוין נעבען איהר, פון גרויס ליכטיקייט קען חנה איהר ניט קוקען אין געזיכט פונקט װי אין דער שיינענדיגער זונן. דאס יונגע װייביל שטעקט א שמעקענדיגע רויז פון איהר ברוסט אונ לעגט איהר צו ביי דער נאז. חנה דער קװיקט זיך, זי עפענט די אויגען, אונ קען איהר שוין קוקען גלייך אין געזיכט, אונ זעהט װי דאס יונגע װייביל װאס האט זי אזוי דערקװיקט איז זעהר טרויעריג.

—וואָס זענט איהר אַזוי טרויעריג, טייערע, שאָנע? איהר האָט דאָך מיך פּשוט ערקוויקט מיט אייערע טייערע בלומען. זעהט ווי איהר זענט שאָן, ווי איהר זענט רייך. איהר דאַרפט דאָך זיין די גליקליכסטע פון אַלע גליקליכע אין דער וועלט! זייט בעסער פרעהליך, צי וואָס דאַרפט איהר זיין טרויריג?

—אמת, איך בין די גליקליכסטע אין דער וועלט—האָט דאָס יונגע ווייבעל אָנגעהויבען רעדען מיט אַ זיסער שטימע, אַז חנה'ן האָט זיך אויסגעוויזען ווי אַ שאָנע מוזיק שפּיעלט ווייגענדיגס—יאָ איך בין די גליקליכסטע, די גאַנצע וועלט לויבט מיך און באַזינגט מיך. און צו ליעב מיר, מיר זאָל זיין ליכטיג, צינדט מען אָן אויף דער וועלט מיליאָנען ליכט, צו ליעב מיר נעהמען זיך צונויף גאַנצע פאַמיליעס אויף איין אָרט. און מע עסט, מע טרינקט, מע זינגט און מען איז פרעהליך. אפילו דעם אָרימאַן גיט מען אויך צו ליעב מיר זאַטט צו עסען, אַלע, אַלע זענען גליקלעך צי ליעב מיר.—איך בין שבת!

—זענט איהר עס דער היילינגער שבת, דער טייערער שבת—צו וואָס־זשע זענט איהר אַזוי טרויעריג, מיין לעבען, מיין הארץ, מיין נשמה, מיין טרייסט, מיין פריינד, מיין רוה, מיין געזונד, מיין גאָלד, מיין שיין, מיין וועלט! זיצט אַ ביסעל, מיין היילינגער שבת, און זייט ניט טרויריג, איהר זענט דאָך געקומען צו געטרייע פריינד אים הויז! איהר זענט דאָך פון אַלעמען אַזוי געליעבט! איהר זענט דאָך די גליקליכסטע אין דער וועלט און מאַכט גליקליך די גאַנצע וועלט!

—איך דאַנק אייך, איך קען איצט ניט זיצען, איך קען איצט ניט זיין פרעהליך, קוקט וואָס פאַר איין אומגליק מיך האָט געטראָפען! (זי האָט אָנגעוויזען מיט דער האַנד אויף די שלאַרקעלעך פון טשיפּעק) אָט זעהט, קוקט, ווי צ ו ו י י פעדער פעהלען מיר—צ ו ו י י פעדער האָב איך צו ליעב אייך פאַרלוירען!... דרום בין איך געקומען צו אייך זיך קלאָגען, מיין טרויער אייך וויזען—איז דאָס אַ יושר, ליעבע חנה, איהר טראָגט דאָך אַ יודישען נאָמען, איז דאָס אַ יושר פון אַ יודישער טאָכטער פ א ר ש פ א ר ע ן פון מ י ר, איך זאָל איבער דיין פאַרשפּאָרען פאַרלירען צוויי טייערע גרויסע פעדער? איז דאָס אַ יושר אַז ווען אין מיין שוים רוהעט איהר זיך אַלע אָב פון דער וואָך, דיין מאַנן חיים וועלכער האָרעוועט ווי איין אָקס אין דער יאָרמאָ די גאַנצע וואָך, רוהעט זיך אָב ביי מיר און גלייכט אויס זיינע צובראָכענע פאַרהאָרעוועטע ביינער, און בעקומט ווייטער כח די גאַנצע וואָך צו אַרבייטען פאַר אייך, אייך געבען ברויט—איז דאָס אַ יושר, דו זאָלסט פון מ י ר פאַר־שפּאָרען, איך זאָל איבער דיר אַזוינע צוויי טייערע פעדער פאַרלירען? און דו פרעגסט מיך נאָך, וואָס איך בין טרויעריג!...

חנה האָט זיך געוואָלט צו וויינען ווי אַ קליין קינד, זי קושען, זי האַלזען, איבער־בעטען דעם טייערען היילינגען שבת; נאָר דאָס האַרץ האָט איהר אָנגעהויבען שטאַרק דריקען און זי האָט אפילו אַ האַלב וואָרט ניט געקענט אויסרעדען. זי האָט נאָר צו־געזעהן ווי דאָס שאָנע ווייבעל איז ווייטער פאַר איהר געשטאַנען טרויעריג מיט איין אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, די איינציגע רויז האָט זי איהר פאַמעליך צו געלעגט צו דער נאָז און חנה האָט שוין מעהר ניט געקענט קוקען אין איהר ליכטיג געזיכט, ווי אין דער שיינענדיגער זונן,

עס האט איהר שטארק געפונקעלט אונ געבריליאנטעוועט אין די אויגען, דאס שאנע ווייביל האט אנגעהויבען צוריק אבטרעטען אין ליכטיגען ווינקעל מיט קליינע שטילע טריט. חנה האט אויסגעשטרעקט בײדע האנד אונ זי געוואלט האפען אונ ציהען צוריק, נאר — זי האט זיך פון שלאף אויפגעכאפט …

— מאמע, דער טאטע ווארט, שטעה אויף, וועללען מיר טרינקען אללע צו זאמען טהעע! — האט פראניא אויפגעוועקט די מוטטער מיט צוויי הייסע קושען.

VIII

דריי שוועסטער.

פון דעם שבת אהן איז שוין אוועק געגאנגען א יאהר אונ נאך א יאהר ד. ה. פראניא איז שוין אלט געווארען איין אונ צוואנציג יאהר. נאר דאס איז נאך גאר ניט, פיעל ערגער איז געוועזען וואס מאניא איז אלט געווארען נײנצען יאהר …

אין דער קליינער צייט האט זיך ביי חנה׳ן אויף דעם שטערען געוויזען א סך נייע קנייטשען אונ נאך מעהר א סך נייע גרויע האר ביי חיים׳ען אין קאפ.

שדכנים זענען צו זיי אין הויז ניט אריין געקומען, ווייל „צו די היינטוועלטיגע געהט מען זיך נאר אן אונ מע רייסט אומזיסט שטיוועל" פלעגען די שדכנים צווישען זיך רעדען, „די לייט איז שווער אז מיר זאלען זיי חתנים געבען". אגב זענען זיי אויך דער פאר ניט געגאנגען, ווייל זיי ווייסען גוט וועלכעס מיידיל עס האט נדן אונ וועלכעס ניט. פון דעסט וועגען האבען אללע רייכע כלות, פון וועלכע די שדכנים זענען ניט אבגעטרעטען, שטארק מקנא געוועזען די פריילין פרײדקינזאהן, ווייל ארום פראניא׳ן האבען זיך געדרעהט פיעל יונגע לייט, די שאנסטע, די פיינסטע, די געבילדעטסטע אונ די געלעהרענטסטע, נאר פראניא זעלבסט פלעגט אפט קרעכצען אונ זיפצען ביי זיך אין צימער וועגען די דאזיגע יונגע לייט, אויף וועלכע די רייכסטע פלעגען זי מקנא זיין.

וואס ווילען זיי פון מיין לעבען האבען, די דאזיגע „טשערעדע"! צו וואס יאגען זיי זיך נאך מיר? זיי נעמען נאר צו ביי מיר מיין גאנצע צייט, מיינע גאנצע יאהרען, אז עס בלייבט מיר אפילו קיין צייט ניט אב צו־טהון מיינע שטוב־ארבייטען, שטעהנדיג זיי איינגעשפאנט אין קארסעט. וואס איז? הערד אך איז געקומען אונ הערר קראך וועט באלד זיין — איין אבקומעניש אונ ווייטער גאר ניט! אמאהליגע יאהרען האט זיך מיר אלץ געגלוסט, עס איז ביי מיר געוועזען דאס בעסטע פערגניגען, ווען זיי האבען זיך ארום מיר געדרעהט, נאר … נאר זינט איך האב איהם דערקענט …

ווען זי האט זיך נאר דער מאנט אין „איהם", האבען זיך איהר געשטעלט טרעהרען אין די אויגען, אונטער דעם ווארט „איהם" האט זי געמיינט דעם איצטיגען יונגען נייעם דאקטאריל, פאוועל אבראמאוויטש זינגער, וועלכער האט זיך מיט איהר בעקענט אלס סטודענט, ווען ער איז איבערגעגאנגען פון ערשטען קורס אין צווייטען אונ איז געקומען אויף „קאניקול" קיין אריבאטשעווקע צו זיינעם א פעטער, וואו ער פלעגט פאר־

ברענגען גאנצע צוויי חדשים. פון דער צייט אן וואס ער האט זיך בעקאנט מיט פראניאן פלעגט ער די גאנצע צוויי חדשים איבער ליגען ביי פריידקינזאהנען אים הויז, צוזאממען שטענדיג געגאנגען שפאצירען, גערעדט האבען זיי נאר ביידע און געוועזען פארליעבט איינס אין דעם אנדערען איבער די אויערען, די געצאהלטע יונגע לייט וואס האבען דערפון געוואוסט האבען שטארק מקנא געוועזען זינגערין, וואס פראניא, די זעלטענע „קראסאוויצע", די קלוגע, די וואוילע פראניא, האט איהם ליעב... פראניא האט זיך ווירקליך איבער־געגעבען זינגערין מיט איהר גאנץ לעבען, עס איז ביי איהר געוועזען די ערשטע ליעבע, זי האט געלעבט מיט זיינע אידעאלען, מיט זיין לעבען, ער האט נאר געטראכט דער פון ווי ער וועט זיין א דאקטאר, וועט ער די גאנצע צייט אוועק געבען פיר די ארומע קראנקע, און מאכען א פאנד, זייערע פאמיליען צו שטיצען ביז די קראנקע וועלין געזונד און שטארק ווערן, וואס ער האט געזאגט איז ביי איהר געוועזען תורת דאקשען, זינגער איז געוועזען איהר גאט; זינגער האט איהר אויך מיט דעם געצאהלט, און ווען עס איז געקומען די צייט אז ער האט בעדארפט אוועק פאהרען, האט מען זיך געזעגענט פונקט ווי ער פאהרט אויף יענער וועלט. דאס גאנצע יאהר איז געגאנגען צווישען זיי עטליכע מאל אין דער וואך הייסע בריעף, די צעהן חדשים ביז ער האט בעדארפט ווייטער קומען אויף קאניקול איז ביי זיי געוועזען צעהן יאהר, און ווען ער איז געקומען איז מען ווייטער געוועזען פון די גליקליכסטע פון דער וועלט, און מע האט ווייטער אבגעלעבט די צוויי חדשים ווי גאטט אין אדעם. דער איינציגער צוועק אין זייער לעבען איז געוועזען, ער זאל שוין ענדיגען, מע האט שוין אפילו אויסגערעכענט וויפיעל טאג עס זענען נאך דא אין די צוויי דריי יאהר ביז ער וועט ענדיגען, טייבען טרערען האט זיך אין דער צייט געגאסען. מיליאנען זיפצען זענען פון הארץ געפלויגען, טויזענטער בריעף האט מען אין דער צייט צו שרייבען און געלויבט גאטט אט! אט „ענדיגט" ער, עס זענען געבליבען געצאהלטע טאג, און אז ער וועט איצט קומען וועט ער שוין מעהר ניט אוועקפאהרען, ער וועט שוין בלייבען אייביג, אייביג נעבען איהר.

די צייט פון זיין ענדיגען איז שוין לאנג איבער געגאנגען, און ניט נאר ער איז ניט געקומען, נאר אפילו קיין בריעף איז אויך פון איהם ניט געקומען. פראניא האט נאך געפרובט איהם שרייבען א לעצטען בריעף מיט איינעם וואס איז געפאהרען קיין ק. און זי האט אויך בעקומען א „לעצטען" בריעף, וואו ער גיסט מיט טרעהרען, וואו ער הייבט זי ביז אין הימעל — נאר, נאר... ניט אללעס קען ער ארויסשרייבען וואס ביי איהם קומט איצט פאר א. ז. וו. א. ז. וו.

אין א צייט ארום האט פראניא געהערט ווי ער האט חתונה געהאט פאר א פריוויליין מיט צוואנציג טויזענט רובל נדן, און דער דאקטאר זינגער פאהרט איצט מיט זיינע אייגענע פערד צו די קראנקע — דרום נעהמט ער ניט ווייניגער ווי דריי רובל א וויזיט.

פון דענסמאל אן זענען איהר נמאס געווארען די אללע וואס דרעהען זיך ארום איהר. וואס זיי האבען גערעדט האט זי ניט געגלויבט איין ווארט, „זייער גאנץ רעדען איז מעהר ניט ווייל זיי האבען מיילער. וואס דען זאלען זיי טהון מיט די מיילער?" פלעגט זי זיך טראכטען.

שפעטער מיט א צייט האט זי זיך בעקאנט מיט גארפינקלען, אין וועלכען זי האט געפונען איין זעהר עהרליכען מאנן, נאר דערפאר ווייל ער פלעגט שטענדיג זידלען די היינטיגע פאר־דארבענע געבילדעטע יונגע־לייט, וואס פאר־קויפען זיך צו רייכע ארענדאר־סקע טאכטער אבי צוואנציג טויזענד רוביל נדן. בכלל פלעגט־ער ניט אויפהערען צו זידלען די רייכע יודען, ווי זיי עקספלואטירען דעם ארעמאנן, ווי זיי טוהען גאר ניט לטובת הכלל. זיי האבען גאר זיך אין זינען א. ז. וו. מעהר פון אללע פלעגט־ער זידלען זיינע חברים, די סטודענטען, וועלכע פאר־שטעהן גאר ניט דעם צוועק פון אמתע בילדונג און הייבען אן צו־לערנען נאר מיט דעם געדאנק: א קערבעל, א קערבעל, צוואנציג טויזענד רוביל נדן קארעטעס, א. ז. וו. א. ז. וו.

גארפינקעל האט געקענט שאן ריידען, און דער־צו האט ער א ווארט ניט ארויס־געלאזט אהן פייער.

די גוטע עהרליכע אונפראקטישע פראניא האט איהם זעהר געאכטעט פאר זיין רע־דען מיט פייער, ד. ה. וואס ער האט ליעב דעם אמת. און זאגט עס יעדען גלייך אין די אויגען.

פראניא האט זיך צו־געבונדען צו־איהם ווי צו א גוטען פריינד, ווי צו איין אייגענעם ברודער וואס טרויערט צו־זאמען מיט איהר אויף די פאלשקייט פון דער וועלט. ווען אללע מענשען זאללען אזוי ליעב האבען דעם אמת ווי גארפינקעל— פלעגט פראניא טראכטען — וואלט גאר קיין פאלשקייט, ניט אויף דער וועלט געוועזען, קיין טרעהרען און בלוט וואלטען זיך ניט פאר־גאסען.

אויסער גארפינקלען זענען אללע יונגע לייט וואס האבען זיך געדרעהט ארום איהר געוועזען איבעריג.

נאר לאמיר זיך ווייטער צו־הערען צו איהרע געדאנקען:

—אמאהל האט זיך מיר אלץ געגלוסט, עס איז ביי מיר געוועזען דאס בעסטע פאר־געניגען, אבער היינט, וואס קומט מיר ארויס פון די אללע וואס דרעהען זיך ארום מיר? ניט פון די וועל איך א כלה ווערען. אייגענטליך וואלט איך דערפון גאר ניט גדארפט טראכטען ווארום וואס פארזאמט מען דא? דוכט זיך אז אפילו אין פינף יאהר, אין עלף יאהר ארום, וועל איך נאך אויך האבען צייט אויס־צו־כאפען דעם פיינסטען חתן. נאר וואס זאלל איך טוהן? אז ביי אונז אין שטאדט שטעכט יעדער די אויגען ווען מע איז אביסעל איבערגעוואק־סען, חאטש יעדער זאגט דיר גאר ניט און רעדט ניט א האלב ווארט, זו מעגסט דיר זיין איבער־געוואקסען וויפיעל דו ווילסט, נאר אויף יעדענס אויג איז אנגעשריבען „איך קוק אויף איין אלטע מויד“. אוי גאטט, וואס האב איך אזוינס געזינדיגט וואס איך קום אב אויף דער וועלט! נא, איך ווילל ניט חתונה האבען—און ווער נויט עס מיך דען דער־צו? מיינע עלטערען ברוך השם טרייבען מיך ניט פון דער שטוב, צו־וואס־זשע דארף איך און מוז חתונה האבען? און אז איך זאלל קומען צו דעם „מוז“, בין איך געצוואונגען זיך ארום צו־שלעפען מיט פופציג קאוואלירען, וואס איז? טאמער וועל איך איין איינציגען געפעלען, אזוי אז ער וועט וועללען פאר מיר חתונה האבען און ניט פאדערען קיין טויזענטער נדן.

ווייסט זיי אללע דער גוטער יאהר! אללע יאגען זיך נאך מיר, אללע דוכט זיך זענען פאו ליעבט אין מיר— אונ צום סוף אז זיי דארפען חתונה האבען איז נאר פאר כלות מיט טויזענ־טער נדן. דא האבען זיי אלע חרטה אונ הייבען אהן אב־קיהלען צו מיר; זיי האבען שוין איינינע יא געוואלט אונ ניט געפרעגט אויף קיין נדן, האבען זיך זייערע עלטערען אריין געמישט אונ ניט דער־לאזט, אזוי אדער אזוי אונ חתונה געהאט ניט פאר מיר.

אונ מיך זענען נאך אנדערע מיידליך מקנא! וואס איז? צו אונז אין הויז קומען אריין די פיינסטע אונ געבילדעטסטע יונגע לייט. א! זיי זאללען וויסען וואס עס טהוט זיך ביי מיר אין הארצען... פון זייער ארומדרעהען זיך האב איך מעהר ניט ווי דאס דאזיגע: איך מוז אוועק ווארפען אללע ארבייט אונ ווערען יעדענס דיענסט, זיך אנטהון ד. ה. זיין איינגעשפאנט אין קארסעט אז עס ווערט שווער דעם אטהעם צו ציהען, ווארום ניט איינ־ציהען שטארק דעם קארסעט וועט דאך דאס קלייד אזוי גוט ניט ליגען אונ טאמער באמערקט מען דאס, וועט מען זאגען אז איך „קען זיך ניט אנטהון" אדער מיין טאליע איז ניט אויס געגאסען, אונ נאך אזוינע פעהלער. אונ אז מע איז שוין איינגעשפאנט, פארצויגען, פאר־קרעמפעוועט—טא זיץ אונ זיץ, רעד, לאך, שפרינג, מאך זיי פרעהליך—וואס איז? לאזען זיי האבען א גוטע מיינונג, לאזען זיי דער־נאך זאגען, אז זיי האבען ביי אונז אין הויז די צייט גוט פארבראכט, טהו דאס אללעס ניט, פאסט ניט, עס איז ניט שאן, וואס פאר א יונגער מאנן וועט דערנאך אריין צו אונז אין שטוב. ווען מע וועט איהם חו"ש איבערלאזען מיט דער מאמען רעדען, אדער לאזען איהם שווייגען, צי חו"ש אליין זיצען אונ אברוהען דאס מויל!

אין דעם אייגענעם צימער, נאר אויף איין אנדער בעטעל, האט מאניא, די יונגערע שוועסטער, אויך געטראכט מיט זיפצען אונ קרעכצען—אויך וועגען די־קאוואליערען:

—איין אונגליק איז פאר מיר מיין עלטערע שוועסטער! אומעטום שטעהט זי מיר אין וועג; וואלטען דען די יונגע לייט ארום מיר זיך ניט געדרעהט, ווען ניט זי? אונ צו וועמען קומען זיי דען, אז ניט צו מיר? עס איז נאר צום לאבען ווי זי מיינט אין אמתן, אז זיי געהען צו ליעב איהר, דער גאנצער יחוס איז מיט איהר וואס זי איז די עלטערע, אונ די מאמע זאגט מיר אן, אז ווען עס קומט א יונגער מאנן, זאל איך זיך ווינציגער ווארפען אין די אויגען" אונ אמאהל זיך גאר ניט ווייזען, וואס איז? — איך האב איין עלטערע שוועסטער! אוי, ווי גליקליך זענען די וואס האבען ניט קיין עלטערע שוועסטער! איך טאר אפילו קיין ווארט ניט אויסרעדען ווען פראניא רעדט; קען איך דען ניט שענער רעדען פון איהר? דאס שענסטע קלייד מאכט מען איהר, וואלט עס מיר דען ניט שענער געפאסט? איך וואלט שוין לאנג געוועזען א כלה, ווען מיין עלטערע שוועסטער זאל מיר ניט שטערען—ניט שטעהן אין וועג.

אויף דעם דריטען בעטעל האט מאניא, די יונגסטע שוועסטער, אויך געטראכט:

—עס איז נאר צו לאכען; איך בין שוין אלט זיבעצען יאהר—אונ די מאמע לאזט מיך ניט ארויס פון מיין קורץ קליידעל! וויפיעל איך האב זי געבעטען זי זאל מיר שוין מאכען א לאנג קלייד, ווילל זי ניט, זי זאגט אז איך בין נאך א קינד אונ מע קען נאך טראגען א קורץ קליידעל, מע דארף נאר לאכען, האט איהר געהערט־א קינד? א שאן קינד, חלעבען!

אנדערע און מיינע יאהרען טראגען שוין פון צוויי יאהר לאנגע קליידער נאר איך טאר ניט , וואס איז ? איך האב צ ו ו י י עלט ע ר ע שוועסטער ! אוי איז ניט גוט אז מע האט צוויי עלטערע שוועסטער ! בערטהע מיין חברטה אין איינע יאהרען מיט מיר— איז שוין פון צוויי יאהר פארליעבט , און אפאנאסיא האט זי אזוי שטארק ליעב !... בארים איז שוין אין זעקסטען קלאס— און ער האט מיך דען ניט ליעב ? ער וואלט דען ניט געקומען אפט צו אונז אין הויז ? נאר די מאמע וועט ניט לאזען , וואס האט צו טוהן בארים ביי אונז ? וועט באלד די מאמע פרעגען . און ווען ער קומט יא אמאהל , רעדט מיט איהם פראניא און מאניא, און איך טאר אפילו א ווארט ניט אויס־רעדען— וואס איז ? איך האב עלטערע שוועסטער !... וואס , וואס לייד איך דען ניט איבער זיי ?— איך מוז זיך מאכען פאר א נארעש קינד , איך מוז ווערען א שטומע און טאר ניט רעדען ווי א מענש רעדט מיט מענשען , איך קען רעדען נאר מיט קליינע קינדער , איך טאר ניט זיין און זיך ניט רעכענען פאר קיין מענש גלייך מיט מיינע שוועסטער . קען איך דען ניט רעדען גלייך ווי זיי , זיך אנטוהן שאן ווי זיי ? נאר איך טאר ניט— איך טאר גאר ניט ! ווייל איך בין פון גאטט געשטראפט מיט עלטערע שוועסטער! עס איז אזא פארדראס !...

ביי יעדען צו־פאלל ווי עס האט זיך נאר עפיס א קלייניגקייט אנגעהייבען צווישען די שוועסטער , פלעגען די יונגערע געבען שטארק צו־פיהלען פראניאן, אז זי שטעהט זיי אין וועג, און ווען ניט זי וואלט־מען זיי שוין לאנג אויס־געהאפט , זיי וואלטען שוין לאנג געוועזען כלות פאר די רייכסטע, געבילדעטסטע און שענסטע יונגע לייט . און פראניא , וועלכע האט געהאט דאס אומגליק צו געבוירען ווערען די עלטערע , פלעגט איהר שוועסטערס ווינק גוט פאר־שטעהן און פיהלען „אז זי שטעהט זיי אין וועג״— און זיך ניט איין מאל דעריבער בעוואר־שען מיט טרעהרען .

—איבער דעם אלליין וואס זיי ווייזט זיך אוים אז איך שטעה זיי אין וועג , וואלט איך אנטלאפען אין עק וועלט— פלעגט פראניא זיך טראכטען און די טרעהרען זיך גיסען פון די אויגען— דאס אלליין קען מיך ברייננען איך זאל חתונה האבען אפילו פאר א איך וויים ניט וועמען , אבי זיי ניט שטעהן אין וועג , נא ? און אפילו „איך וויים ניט וועמען״קען מען דען חאפען פון דער גאס ? און אפילו די יונגע־לייט וואס דרעהען זיך ארום מיר און זיצען איבער טאג און נאכט ביי אונז אין הויז , קען מען דענן חאפען ?

דורך די גרויסע ליעבשאפט פון די עלטערען צו איהר , פלעגט זי אפט קומען צו איהר פריערינען שטאלץ און זיך אויפ־הערען אזוי האלטען פאר אראב־געפאלען , אז זי וועט מוזען חתונה האבען פאר א מענשען וואס שטייט קלענער פון איהר , און אויך האט זי נייע געדולד בעקומען זינט זי האט זיך באקענט מיט דעם עהרליכען גארפינקלען .

—גארפינקעל איז וועהר איין עהרליכער מענש— פלעגט פראניא טראכטען וועגען איהם— וואס ער רעדט דאס מיינט ער . א ! ווען אללע מענשען זאללען זיין אזוי ווי ער , וואלט גאר איין אנדערע וועלט געוועזען .

פראניא האט געמעגט רעכענען אז ער זאלל זיך אין איהר פאר־ליעבען , ווייל שוין במעט דאס דריטע יאהר ווען ער קומט אויף קאניקול , פער־ברייננט ער די צייט מיט איהר מעהר ווי מיט אללע אנדערע פריילין

—און אפשר איז ער שוין פאר־ליעבט— פלעגט פראניא טראכטען— ער איז אזא עהר־ליכער, אז עס אפענט זיך איהם גאר ניט דאס מויל ער זאלל עס מיר קענען זאגען, דוכט זיך ווי ער באגעהט זיך און רעדט מיט מיר, דארף איך שוין אליין פאר־שטעהן. יא, ער האט מיך ליעב, דאס וויים איך, דאס זעה איך, וואס ווייטער איז ער אין מיר אלץ פאר־ליעבטער.

אין די מינוטען ווען זי האט געטראכט פון גארפינקלען איז פראניא גאך געוועזען גליקליך און האט זיך געפיהלט גוט ווי גלייך זי האט קיין צרות ניט געהאט. נאר ווען די יונגערע שוועסטער האט געוויזען א מינע אז זי שטעהט איהר אין וועג, איז פראניא ביי זיך באלד ווידער אראבגעפאלען, געפיהלט זיך פאר דער אונגליקליכסטע, פארגעסען אן אללע יונגע לייט וואס דרעהן זיך ארום איהר. פארגעסען אפילו אן גארפינקלען אז ער האט זי ליעב, פארגעסען אז זי איז נאך יונג, שאן, געבילדעט און האט נאך פיעל אויסזיכטען זי זאל זיין גליקליך. אין די טרויעריגע מינוטען האט זיך איהר אויסגעוויזען אז זי איז שוין אלט, זי האט שוין איהר יוגענד אבגעלעבט, זי איז שוין איבריג אפילו ביי איהרע עלטערען אין הויז, און עס איז שוין צייט אנדערע אבטרעטען דעם וועג—ניט שטערען אומזיסט יענעם, ווארום יענע ווילען און דארפען אויך האבען א יוגענד גלייך מיט איהר. אין אזעלכע מינוטען איז זי געוועזען גרייט אויף אללעס, אבי ניט זיין מעהר ביי איהרע עלטערן אין הויז. אין דער מינוט ווען עס וואלט מעגליך געוועזען זי זאל ווערען א כלה פאר וועמען עס איז, נאר אבי ווערען א כלה, אז זי זאל טאקע אין דער מינוט חתונה האבען פאר איהם, און טאקע אין דער אייגענער מינוט ארויס פון איהרע עלטערען מיט איהר מאנן וואהנען, אפילו אין א פאדוואל, אין א קאמורע, וואלט זי זיך גערעכענט פאר די גליקליכסטע אין דער וועלט.

חאטש די עלטערן האבען קיין מאל ניט געהערט און ניט געוואוסט וואס עס קומט פאר צווישען זייערע טאכטער. נאר חיים־ען זיין פאטערס הארץ אויסגעזאגט פאר וואס פראניא איז טרויעריג, און איין מאל ווען ער האט זי געפונען אין אזא לאגע, האט ער זי אנגעהויבען קושען און האלזען.

—דו זאלסט זיין טרויעריג, פראנעטשקע? דו זאלסט זיך רעכענען פאר אונגליקליך, ווען איך לעב נאך, ווען דו געפינסט זיך ביי מיר?! ווייסט דו דען ניט, אז דו ביזט ביי מיר קיין מאל ניט איבריג, אז מיין לעבען, מיין הארעוואניע, איז נאר פון דיינעטוועגען, אז איך האב דיך ליעבער פון אללע מיינע קינדער? ווארום דו ביזט ביי מיר די עלטערסטע די שאנערע, די וואוילערע, די קליגערע! דו ביזט מיין קינד, דו ביזט אויך מיין טייערע חברטע, איך גיב דיר און וועל דיר געבען אללעס. וואס געהט דיר דען אב וואס דו האסט ניט? דאכט זיך איך גיב דיר אללעס, און פון קיין זאך ברויכסטו זיך ניט אב צו זאגען— היינט צו־וואס־זשע דארפסט דו זיין טרויעריג? וואלסט דו דען זיך ניט בעדארפט פיהלען גליקליך? זאג מיר אדרבה וואס פעהלט דיר? ביזט דו אפשר ניט געזונד, און ווילסט מיר ניט אויסזאגען? זאג, זאג דאך מיין לעבען!

ניט איין מאל האט ער איהר אזא ליעבשאפט ארויס געוויזען און געבעטען זי זאל איהם זאגען וואס איהר פעהלט, פאר וואס זי איז טרויעריג, און זי פלעגט איהם ענטפערן, אז זי

איז גאר ניט טרויעריג זי איז געזונד. עס ווייזט זיך איהם נאר אויס, זי פיהלט זיך גליקליך א. ז. וו., אונ קיין מאל דעם אמת איהם ניט געזאגט, נאר איצטער האט זי אליין ניט באמערקט, ווי זי האט אנגעהויבען ארויס רעדען פאר איהם איהר ריין הארץ.

—טייערער פאטער! איך פיהל אונ וויים, ווי גליקליך איך בין, וואס גאט האט מיך געבענשט מיט אזויגע טייערע עלטערען, מיט אזא געטריַיען פאטער ווי דו. איך וויים אז איך בין דיר קיין מאל ניט איבריג, אונ ווילסט מיר מיט פרייד אוועק געבען דיין גאנץ לעבען פון דער לעצטער נשמה. נאר טייערער פאטער, אללעס קענסט דו מיר געבען, נאר ניט קיין מזל; אללעס קענסט דו מיר געבען—נאר ניט אזא זאך איך זאל מעהר ניט דארפען זיין אין דיין הויז.

אין מיין הויז! וואס הער איך? דו באליידיגסט מיך! אין מיין הויז ווילסט דו ניט זיין.

—איך וויל זיין, נאר איך קען מעהר ניט אונ טאר טאקע מעהר ניט זיין אין דיין הויז.

—דו ווילסט ניט? דו טארסט ניט? איבער וועמען? ווער איז אין דעם שולדיג? ווער לאזט דיך ניט זיין? ווער מאכט דיר שווער ביי מיר אין מיין הויז—אין דיין הויז מיין איך, מיינס איז דיינס!

—פאטער! דו ביזט ניט אליין אונ איך אויך ניט אליין.

—וואס הייסט?

—דו האסט קיין רעכט ניט צו זאגען אז דיינס איז מיינס. דו האסט נאך קינדער, איך האב נאך שוועסטער, זיי ווילען אויך זיין יונג, זיי ווילען אויך לעבען.

—איך פארשטעה ניט. וואס הייסט? זיי האבען דען ניט ביי מיר אללעס וואס דו? זיי שטערען דיר אין מיין הויז? א! זיי האבען דיר עפיס געזאגט, געקריגט זיך מיט דיר, זאג מיר באלד!

—זיי האבען מיר גאר ניט געזאגט, אונ מיר האבען זיך גאר ניט געקריעגט, ניין פאטער, ניט זיי שטערען מיר, נאר איך זיי. איך האב קיין שום רעכט ניט זיי אין וועג צו שטעהן. עס איז שוין פון מיר א יושר זיי אבטרעטען דעם וועג, צו מיר אין זייערע יאהרען האבען זיך שוין לאנג געשדכנט חתנים, אונ זיי מוזען צו ליעב מיר אלץ זיין גרויסע קינדער—מוזען זיין קינדער מיט א דערוואקסענעם שכל, —קינדער מיט א הארץ וואס פיהלט א סך. ניין פאטער! פארשטעה אליין אז ניט זיי זענען שולדיג, נאר איך; איבער מיר רעכענען זיי זיך אפשר פאר אונגליקליך, אונ האבען פאלקאמען רעכט דאס צו טראכטען, אפילו מיר די גרעסטע שונאים ווערען. ניין פאטער! ניט אללעס וואס דו גיבסט מיר צוזאמען מיט דיין גרויס ליעבשאפט אונ געטריישאפט קען מיר דער וועל קיין גליק ניט געבען; ניט צו זיין אין דיין הויז איז איצט מיין איינציגער ווילען.

—דו... מיין קינד... ניט אין מיין הויז!... האט ער קוים אויסגערעדט אונ מעהר ניט געפונען קיין ווארטער וואס צו ענטפערן אויף איהר אמת. ער האט זי נאר א סך

געקוישט און געהאלזט און אהן ווארטער אוועקגעגאנגען פון איהר. וויאיין אונגליקליכער ארעמער פאטער וואס זיין גאנץ לעבען שטעקט נאר אין די קינדער און קען זיי גאר ניט געבען, מיט גאר ניט העלפען, אפילו ניט מיט קיין טרוקען שטיקעל ברויט, וואס אהן דעם קענען די קינדער איין טאג ווייטער ניט לעבען.

—חנה די פראסטע יודענע איז גערעכט און פארשטעהט מעהר ווי חיים דער געלערנטער מאנסביל— האט ער געזאגט צו זיך— ערשט נעכטען איז זי אויך געווען גערעכט, די מוטטערס מיט איהרע נארישע ווייבערשע רייד זענען אמאל קליגער פון די מאנען מיט זייערע חכמות... און ערשט נעכטען האב איך זיך אויף איהר געבייזערט — איך קען עס מיר ניט שענקען!

IX.

נעכטיגען אבענד.

נאכטען האט זיך חיים געבאזערט אויף חנה'ן איבער דער דאזיגער מעשה: זינט חנה האט פארטראכט אבשפארען פון דער הוצאה אויף־צו־קלייבען נדן. האט זי ניט פארשפארט נאר פארקעהרט: די הוצאה האט אנגעהויבען ווערען גרעסער און עס איז איהר איצט געווען שווער אויסצוקומען, חאטש חיים האט שוין פון א יאהר צוויי אויפגעהערט צו רויכערען טאבאק.

איין חודש האט חנה'ן געפעהלט צו דערציהען די הוצאה ביז אין ערשטען, און זי האט זיך פארשולדיגט אויף עטליכע רוביל אין די קלייטלעך וואו זי האט שטענדיג געקויפט שפייז מיט דעם אופן, אז דעם „ערשטען", ווען חיים וועט ברענגען זיין זשאלאוואניע, זאל זי באצאהלען. נאר דעם צווייטען חודש האט זי זיך נאך מעהר פארשולדיגט — און זי האט ווייטער געווארט אויף דעם „ערשטען". פון דעם דריטען חודש האט זי זיך נאך מעהר פארשולדיגט. און וואס ווייטער איז געווען ערגער.

אין די ערשטע חדשים איז איהר געווען זעהר שווער אזוי פיעל אנצובארגען און לייען, ווייל זי געדענקט גאר ניט אויף איהר גאנץ לעבען זי זאל אויף אזוי פיעל זיך פאר־שולדיגען, נאר כדי איהר מאנן ניט מצער צו זיין, האט זי עס געמוזט טהון, און אלץ געווארט ביז אין „ערשטען" דאן וועט זי זיך אויסצאהלען. מיט אזא אופן האט זי זיך צו־געוואהנט צו בארגען און צו בארגען.

דער חוב איז אבער אזוי גרויס געווארען, אז מע האט איהר אויפגעהערט וועללען בארגען, און די שווערע נויט האט חנה'ן אויסגעלערנט, צו זאגען, אז זי וועט דעם ערשטען אין גאנצען בעצאהלען און דער נאך ניט מקיים זיין, ד. ה. פראסט: חנה האט אנגעהויבען ווערען א ליגנערין, אוים זאגען איהר חיים'ן, איז איהר געווען זעהר שלעכט, זי האט געוואוסט ווי ער וועט זיך דער שרעקען, ווען ער וועט פלוצים דערהערען, אז זי איז שולדיג אזוי פיעל געלד. עס האט איהר שוין באנג געטהון, פאר וואס זי האט איהם ניט געזאגט פריהער— ווען זי איז נאך אזוי פיעל ניט שולדיג געוועזען. חנה איז ארום געגאנגען ווי א דער־שלאגענע און אליין ניט געוואוסט וואס צו טהון. נאר די ליעבע טייערע נויט רעשעט אללעם

ביים מענשען, וואס דער מענש האט מורא אונ שרעקט זיך צו טהון, אונ אז זי (די "נויט" מיין איך) קומט נאר אן ווערט דער מענש א העלד. אונ טהוט אונ רעשעט אלעס אהן א שום פחד אונ שרעקעניש. דער קרעמער האט איהר געזאגט אז ער בארגט איהר דאס לעצטע מאל, אונ טאמער וועט זי דעם "ערשטען" ניט באצאהלען וועט ער איהר מאנען די גאס ניט דורךלאזען, אונ חנה האט זיך באלד פעסט געראשעט:

—איך וועל איהם זאגען, אויס זאגען דעם גאנצען אמת! אונ וואס האב איך דא מורא, וואס איז? איך האב זיך דען פארשולדיגט איבער מיר, דאס געלד איז דען אוועק געגאנגען אויף מיר? איין גאטט ווייס דעם אמת אונ חיים מיט די קינדער מיינע ווייסען, עס זעהר גוט, אז איך פארגינן אויף זיך ניט קיין איינציגען גראשען, מיין מעגטעלע, גאטט זאל מיך ניט שטראפען פאר די רייד, וואלט קיינער שוין לאנג ניט געטראגען, אונ איך טראג עס נאך, אונ וויפיעל חיים מיט די קינדער בעטען מיך, עס איז שוין צייט איך זאל זיך מאכען אנייעס, קענען זיי ביי מיר ניט פועלען. נארישע קינדער, זיי מיינען אז איך ווילל ניט! איך וואלט בודאי געוואלט. עס פלאמט מיר שוין דאס פנים טראגענדיג די אלטע שמאטע; נאר וואס זאל איך טהון, אז קיינער ווייסט ניט מיינע צרות, אז איך האב ניט פון וואנען אונ בין אזוי פיעל שולדיג אין די קליטען! בעסער וועל איך פאר דעם געלד אב־געבען א חוב, וועל איך חאטש איינעם מיט עטליכע רובל וויניגער שולדיג זיין. פון מיין אלט מענטעלע פלאמט מיר נאר איין מאל דאס פנים, אונ אז יענער מאנט מיך אונ איך האב איהם ניט צו געבען, פלאמט מיר צעהן מאל דאס פנים. —

אונ טאקע נעכטען אבענדס פאר דעם שלאף האט זי איהם גלייך אויסגעזאגט, אז זי איז שולדיג חובות ביז צוויי הונדערט רובל! חיים האט זיך אנגעחאפט ביים קאפ, זיך שטארק געבאזערט. חנה האט אין איהר גאנץ לעבען אזוי פיעל ניט געהערט פון איהם. נאר פון דעסט וועגען האט זי א ווארט ניט געענטווערט, אלץ געשוויגען, אונ זיין גאנצען כעס פאר ליעב אנגענומען, ווי א פערברעכער ווען ער הערט זיין גערעכטען משפט.

חיים האט זיך ניט אויפגעהערט צו באזערען אונ באזערען, ביז ער האט זיך איבער געבאזערט אונ אביסעל שטילער געווארען.

—נאר... נאר, זאג מיר ווי אזוי אונ איבער וואס האסט דו זיך געקענט פאר שולדיגען צוויי הונדערט רובל? — צוויי הונדערט רובל איז ניט קיין גראשען! אונ איך האב גערעכענט אז דו פארשפארסט, צום סוף... וואס שווייגסט דו? זאג מיר חאטש פון וואנען האט זיך ביי דיר אנגעקליבען אזא חוב?

—פון וואנען? גלויב מיר, חיים, אז אויף מיר האב איך אפילו א האלבען גראשען ניט אויסגעבראכט, נאר אויף דער שטוב, די הוצאה איז גרעסער געווארען.

—פאר וואס גרעסער? עס איז אונז דען קינדער צו געקומען? צי וואהנען מיר דען אין גרעסערע צימער! לעבען מיר דען שאנער? דאכט זיך ערגער! אפילו א נייע מענטעלע קענסט דו דיר די גאנצע צייט ניט מאכען. ווען איז דאס געוועזען ביי מיר, אז דו זאלסט זיך דארפען עפיס מאכען אונ זאלסט ניט קענען באלד מאכען? איך האב אלץ גערעכענט, אז דו מאכסט זיך ניט קיין מענטעלע נאר דער פאר, ווייל דו ווילסט פאר שפארען, טראכט

איך זין: לאז זיין, וואס טהוט מען ניט פון קינדער וועגען? צום סוף זאלסט דו נאך שולדיג זיין צוויי הונדערט רובל? סטיימש, צוויי הונדערט רובל! ווי קומט צו אונז אזא חוב! און איבער וועלכער הוצאה? צוויי הונד...

—איך מיין דער פאר איז גרעסער געווארען די הוצאה, ווייל מיר דארפען טראכטען ווי א קינד חתונה מאכען...

—דאס פארשטעה איך גאר ניט—א האלב ווארט פארשטעה איך ניט! מיר האבען נאך ניט חתונה געמאכט.. קיין איידעם אין שטוב האבען מיר נאך ניט און די הוצאה איז שוין גרעסער געווארען! קיין גארדעראבע צו דער חתונה האסט דו דאכט זיך נאך אויך ניט געמאכט, פאר וואס־זשע איז די הוצאה גרעסער געווארען?

—דו ווייסט גאנץ גוט, אז מע האט דערוואקסענע טאכטער מוז אונזער הויז זיין אפען פאר יעדען, און איין אפען הויז קאסט געלד.

—דו מיינסט די גאסט וואס קומען צו אונז? אז מע קען ניט דארף מען ניט קיין גאסט, גאסט זענען נאר פאר גבירים געשריבען געווארען.

—וואס־זשע זאל איך טהון, אז מע קומט צו אונז? און געלויבט איז גאטט דערפאר! פיעל ערגער איז אז מע האט א דערוואקסענע טאכטער און קיין יונגער מאן פארשמעקט ניט אין הויז אריין. אז קיין שדכנים געהען ניט צו אונז, דארפען חאטש די גאסט זיין ביי אונז מייער; פון דער גאס קען מען דאך קיין חתנים ניט האפען.

—נא, און איבער די יונגע לייט וואס זענען בעקאנט מיט פראניא'ן איז גרעסער געווארען די הוצאה?

—פארשטעהסט זיך; עס הויבט זיך דאכט זיך אן נאר פון א זיס גלאזעל טהעע, און יעדען אבענד קאסט דאס גלאזעל טהעע אגאנצען רובל, אמאהל נאך מעהר, טהעע אליין פאסט ניט צו געבען, מוז זיין דער צו עפיס, און עפיס קאסט אויך געלד. איינער ווערט גאר הונגעריג, מוז מען אודאי עפיס געבען עסען, און דער לאנגען צום טיש אז דאס פנים זאל ניט שווארצען, און אז "דאס פנים זאל ניט שווארצען" קאסט בודאי געלד, דער ווייל איז מען דאך אליין אויך מעהר ניט ווי לעבעדיגע מענשען—ווען מע פאר זיצט זיך שפעט ווערד מען אויך הונגעריג, אזויגע זאכען קען מען ניט פארשפארען, חיים. פון אזויגע זאכען איז גאר אונמאגליך צו פערשפארען, וואס מע מוז—מוז מען, ווי עס איז אונז שווער—ווי קען מען אנדערש מאכען? — מע מוז אלעס ליידען ביז אצייט, וואס דען טהוט מען ניט צו ליעב קינדער ווען מע דארף זיי חתונה מאכען?

—לאז מיך צו רוהע; פון די אלע יונגע לייט ווערט גאר ניט ווערען! —האט חיים א זיפץ געטהון און אוועקגעמאכט מיט דער האנד—וויפיעל חדשים לאנג האט זינגער ביי אונז געפרעסען און געזאפען, דאס לעצטע האט מען איהם אוועק געגעבען און אליין האט מען געדארט. דו האסט דענסטמאל אויך געזאגט: וואס טהוט מען דען ניט צו ליעב קינדער, ווען מע דארף זיי חתונה מאכען".

—וואס־זשע דען קען איך טהון? איך זאל חאטש האבען עטליכע מויזענט געבען נדן

וואלט איך געזאגט די שדכנים וואלטען זיי גערעדט שידוכים. אז קיין געלד האב איך ניט, מוז איך דאך חאטש שאן אויפנעמען די יונגע לייט. טאמער וועט טאקע באמת גאטט העלפען. —

—און דערווייל איז שלעכט—א נייער גרויסער בעל חוב בין איך היינט!

—אודאי שלעכט, חיים, נאר וואס קען מען טהון?

נאך אסך קרעכצען און זיפצען זענען זיי טרויריג און שווער אנטשלאפען געווארען.

אנייער בעל חוב! און אפשר א נייער אנזעצער איז איצט אנטשלאפען געוואהרען, — ווער ווייסט?

***

אין דער צווייטער ספאלניע, וואו די קינדער זענען געשלאפען, איז פראניא געוועזען זייער פרעהליך. היינטיגען אבענד האבען זיי גוט פארבראכט. גארפינקעל און שטיינפינקעל מיט נאך עטליכע בעקאנטע יונגע לייט האבען ביי זיי טהעע פערבראכט דעם גאנצען אבענד. גארפינקעל איז געוועזען זעהר פרעהליך, און שאנער ווי אללע אבענד. מע האט געלאכט, געטאנצט און געשפרונגען. פראניא האט זיך איצט מעהר פאר־זיכערט, אז גארפינקעל האט זי ליעב מיט זיין גאנץ לעבען.

מאניא און סאניא זענען פון היינטיגען אבענד אויך געוועזען צופרידען, פראסט דער פאר וואס זיי האבען זעהר גוט פארבראכט די צייט, און גערעדט און געשמועסט האבען מיט זיי די יונגע לייט מעהר ווי תמיד.

—א, ווען פראניא זאל מיר ניט שטעהן אין וועג! האט מאניא געטראכט.

—א, ווען ניט מיינע עלטערע שוועסטער, וואלט איך מארגען אנגעטהון אלאנג קלייד. פע דאס קורצע קליידעל! איך קען שוין דערויף ניט קוקען! האט געטראכט סאניא.

—ער האט מיך ליעב!... האט פראניא ניט אויפגעהערט צו טראכטען. מיט די געדאנקען זענען די דריי שוועסטער זיס אנטשלאפען געווארען מיט א גרינגען שלאף.

X.

גארפינקעל און שטיינפינקעל.

עס איז שוין געוועזען צוועלף ביי טאג ווען גארפינקעל האט אויף־געעפענט די אויגען, זיך אויסגעצויגען מיט אויגע הויבע לאנגע גאהנעצען, אז דאס מויל האט זיך איהם שיער צוריסען, און שטיינפינקעל וואס איז געשלאפען קעגען איהם האט זיך אויפ־געהאפט, און ליגענדיג אזוי דערלאנגט צו פינקעלשטיינען א פוס, אז גארפינקעל האט זיך ווי איין אבגעבריהטער אויפגעזעצט.

—וואס הרגיתט דו זיך?

—איך האב דיר טויזענט מאל געזאגט, אז פון אזויגע פריהמארגענדיגע גיהנעצען וועל איך סוף כל סוף טויב ווערען.

—האסט א טעות, עס איז ניט קיין פריה מארגענדיגע גאהנעצען, אין בולוואנאווקע עסט מען שוין באלד מיטאג; שוין נאך צוועלף—אונ גארפינקעל האט זיך גענומען נאך ברייטער ציהען דאס מויל אונ ארויסלאזען נאך הויכערע משונה'נע קולות אין פערשידענע מאנגער. שטיינפינקעל האט זיך מיט די האנד פארשטעלט די אויערען.

—נא דיר מיין שליסעלע אונ געהע צו מיין טשומעדאן, דארטען אונטען ליגט א קעסטעלע, דארטען אין א שטיקעל פאפיער וועסט דו געפינען וואטען, אבער וואטען זאג איך דיר, שטיינפינקעל, אנטיטישנע וואטען, אפטעטישנע וואטען, חאטש גלייך אין אויער אריין־צו־לייגען! אט די דאזיגע וואטען זאלסט דו אריין לייגען אין די אויערען, וועסט דו פארשפארען צו־האלטען מיט די האנד.

נאר אנשטאט וואטען האט שטיינפינקעל גענומען זיין שטיוועל אונ מיט דער חאליעווע אנגעהויבען צעהלען אויף גארפינקלען. גארפינקעל איז אראב פון בעט אונ זיך בעשיטצט מיט אצווייטען שטיוועל, די קליינע מלחמה האט זיך געענדיגט דער מיט, אז מע האט זיך ביידע בשלום געזעצט אין איין בעט אונ אהן ווארטער געקוקט איינער אויף דעם אנדערען ווי אלטע גוטע ברידער.

—נא, וואס זיצען מיר ווי גולמ'ס? עס איז שוין צייט דאכט זיך אויף־צו־שטעהן!— האט שטיינפינקעל זיך אנגערופען.

—וואס א ארט דיך אז מיר זיצען? דערויף זענען מיר דאך אין דער פראווינציע — אך פראווינציע, דו טייערע, ליעבע, זיסע פראווינציע! — אט א לעבען! — אט וואו דאס אמתע לעבען איז! ביי אונז אין דער גרויסער שטאדט .N לעבט מען דען? — ביי מיר האט גאנץ ...N אפנים ווי איין גרויסע קרעטשמע, א גרויסער טראקטיר, אגרויסע חארט־שעווניע—אונ מע לעבט טאקע דארט ווי אין א קרעטשמע. קיינער האט ניט זיין הויז. זיין שטיקעל ארט, אפילו ניט זיין בעט אויף צו שלאפען. די גאנצע הארוואניע, דאס גאנץ געלד וואס דו פארדינסט, געהט אוועק אין דער סטאיקע (בופעט) פאר א בולקע, א טרונק בראנפען מיט אשטיקעל פארדארטע קישקע. אונ אז עס בלייבט נאך עטליכע גראשען אין קעשענע גיט מען אוועק די באלאלאיקעס, די פאקוסניקעס, די טאנצערס, זינגערינס, שפרינגערינס וואס טופען, קלאפען אין דער גרויסער קרעטשמע, דעם עולם פרעהליך צו מאכען—אזוי געהט אוועק דאס לעבען ביז שפעט אין דער נאכט, אונ דער נאך ווי שלאפט מען? ווי רוהט מען זיך אב פון דעם פארמשאגעטען קרעטשמארסקי לעבען? — ניט יעדער אויף זיין בעט ווי מענשען! נאר דער אויף א טיש, דער אויף א באנק, דער זיצענדיג אויף א בענקיל א. ז. וו. אונ אז דו פאר חאפסט שוין יא אין דער קרעטשמע א שטיקעל ארט, ביזט דו ניט זיכער, אז איין אנדערער זאל צו דיר ניט אריין קריכען מיט די פיס; אדער דיך אין גאנצען אראב־ווארפען פון דיין געלעגער ערגיץ אונטער א טיש אונ אליין זיך לעגען אויף דיין ארט—הייסט דאס א לעבען? אין דער פראווינציע האט יעדער זיין הויז, זיין פאמיליע, זיין בעט, אונ קיינער שטערט גאר ניט זיין הויזליך—פאמיליען־לעבען; יעדער לעבט פאר זיין פאמיליע, זיין גאנצע הארוואניע, זיין גאנץ געלד געהעט נאר אריין אין ז י י ן פאמיליע, דו עסט פון דיין ק י ך אונ טרינקסט פון דיין קוואל...

—וואס האסט דו זיך פלוצים צו רעדט דער פון.

נאר ניט פלוצים, נאר וואס מעהר איך קום צו די פריידקינזאהנס אין הויז, מעהר טראכט איך דער פון, וואס פאר א לעבען עס איז אין די גרויסע שטאדט אונ אין דער פראווינציע: ערשט געכטעטן ווען מיר זענען געקומען פון די פריידקינזאהנס, האב איך א גאנצע שעה פאר דעם שלאף געטראכט אז אין N וועסט דו ניט געפינען אזויגע פריילין ווי אין דער פראווינציע—דארט זענען זיי עפים אללע לאנג, מיט א האלב טויטען פנים אונ דישלעוואטע, דער צו איינס פון די צווי, אדער רעוומאטיזים אין די פים אדער א מאגענ־קאטאר.

—אונ די דארטיגע יונגע לייט זענען דען ניט אזוי?

—ערגער, נאר איך רעד ניט פון זיי, איך זאג נאר אז עס איז קיין וואונדער ניט וואס זיי זענען אזוי—פון אזא קרעטשמארסקע לעבען קענען קיין געזונדערע קינדער ניט געבוירען ווערען. אדרבה קוק זיך צו צו די N—ער פריילין, וועסט דו חוץ א שאן מזל צום רעדען אונ דער ביי צו־הוסטען [קאשלען] אויף עטליכע שפראך—וועסט דו מעהר ניט געפינען.

—פון דעסט וועגען האבען מיר אין N..... געזעהען גענוג געזונדע יונגע לייט אונ שאנע געזונדטע פריילין.

—ווער זאגט דיר ניין? נאר זיי זענען געוויס ניט קיין געבוירענע N־ער נאר ניט לאנג אנגעקומענע פון דער פראווינץ, אונ האבען נאך זאפאס פון דעם פראווינציאלישען לעבען, דרום זעהען זיי דער ווייל נאך אוים אזוי פיין.

—נאר איך פארשטעה פארט ניט, צו וואס האסט דו זיך פלוצים צו־דערשעט דער פון? געפעלט דיר ניט N—ער פריילין, וועסט דו נאך זיי ג י ט אוטאזשעווען. ניט איינע פון זיי וועט דיך ביי די פאלעס גיט שלעפען.

—דארף מען ניט!

—נא, איז בודאי רעכט, צו וואס־זשע דארפסט דו זיך קריגען מיט דער־שטאדט N, ווען נאך קאניקול דארפסט דו צוריק אהין פאהרען?

—דער א מ ת איז אבער אזוי. דרום רעד איך—האט גארפינקעל שוין אנגעהויבען ווי זיין שטייגער איז שפריטצען ז'אס ווארט „א מ ת" מיט פייער.

—קיהל זיך אב!

—איך בין שוין אבגעקיהלט אונ זאג דיר אז איך פיהל אונ זעהע דאס אמתע לעבען גאר אין קאניקול, ווען איך בין אין דער פראווינציע, דא פארברענג איך באמת גוט די צייט. וואס קען נאך זיין אבעסער פערגניגען ווי פארברענגען צווישען אזויגע פריילין ווי די פריידקינזאהנס אונ נאך מעהר—ווי די עלטערע פראניא? א ווי פיעל לעבען זעהט מען אין איהרע אויגען אין איהר יעדע בעוועגונג, ווי איז זי אין גאנצען שאן אויסגעגאסען! וואס פאר א געזונדע, שאנע פארב אין איהר געזיכט! וואס פאר א האאר! וואס פאר א טאליע! וואו זעהט מען גאר אזויגע פריילין אין N?—דארטען טאנצסט דו גאר גיט מיט קיין פריילין, נאר מיט שטארקע הארטע, אייזערנע אונ שטאהלענע קארסעטען!

—אויב אזוי, ברודער, אז פראַניאַ געפעלט דיר יאָ אַזוי, האָב חתונה פאַר איהר! דו ווילסט דאָך חתונה האָבען באַלד ווען דו וועסט ענדיגען, ווער דער ווייל אַ חתן אָדער בעט זי וואַרטען.

—חתונה האָבען פאַר פראַניאַן קען איך ניט.

—פאַר וואָס? זי איז דאָך געבילדעט, קלוג און מיט אַללע מעלות, קיין פיינערע פרוי קענסט דו זיך גאָר ניט ווינשען.

—אמת: נאָר איך קען ניט און טאָר טאַקע ניט פאַר איהר חתונה האָבען.

—פאַר וואָס?

—זי האָט ניט קיין נדן.

—פאָדליעץ!

—ניט קיין פאָדליעץ.

—ביסט דו אַ מערזאַוועץ!

—אפילו ניט קיין מערזאַוועץ.

—נו, ביסט דו "וואָס אין דער קאָרט"!

—אויך ניט.

—וואָס—זשע דען?

—ניט קיין יונגעל, ווי דו, נאָר אַ פּ ר אַ ק ט י ש ע ר מענש!

שטיינפינקעל האָט זיך געלאָזט אויף איהם מיט אַ פולל מויל זידלערייע, נאָר גאָרפינקעל האָט איהם אָב־געהאַלטען.

—קיהל זיך אויך אָב און הער אויס וואָס איך וועל דיר ערקלעהרען.

—נו?

—נײַן, דו ביסט נאָך היים געבאָדען, כל־זמן דו וועסט ניט ווערען קאַלט ווי אייז, וועל איך אַוואָרט ניט רעדען.

—שוין קאַלט ווי אייז.

—שוין?

—אייז—קאַלט.

—נאַ, הער־זשע מיט מוח, מיט אויערען און לעג צו קאָפ: ניט דו ביסט איינער. נאָר אַ סך בעשולדיגען אונז סטודענטען, געלעהרענטע לייט, וואָס מיר האָבען חתונה נאָר פאַר די צוואַנציגער טויזענטער רוביל. געוויס זענען איהר אַללע גערעכט, באמת דאַרף ניט אַזוי זיין, נאָר געהט אַריין אין אונזער לאַגע, אַט למשל איך: אַ יאָהר פיער האָב

איך געלערענט איידער איך בין אריין אין גימנאזיע, אכט יאהר זיך געוואלגערט אין גימנאזיע, פינף און אפשר זעקס יאהר וועט געדויערען דער אוניווערזיטעט. בס״ה אכצעהן יאהר — ווי פיעל האב איך געהונגערט, געדארשט, קעלט געליטען; ווי פיעל צרות און נויט האב איך איבער געטראגען אין די אכצעהן יאהר! וואס וועל איך האבען פאר די אכצעהן יאהר, פאר מיין יוגענד, פאר מיינע בעסטע יאהרען? — אדיפלאם אויף דאקטאר מיט איין איינענעם מאגען־קאטהאר פון די וואלוועלע מיטטאגס! מיט אזוינע צווי זאכען וואס קען איך טהון מיט א פרוי, ווען איך וועל ביי איהר קיין סך נדן ניט נעהמען? טאקע באמת, נאך אזוינע ביטערע אכצעהן יאהר זאל איך ווייטער הונגערען און וויסען פון נויט און דער צו ניט אליין, נאר מיט א ווייב און קינדער?

—וועסט דאך זיין אדאקטאר! נא, וועסט דו זיך פאר דינגען גלייך מיט אללע און קעננען לעבען גליקליך.

—האסט א טעות. א דאקטאר וואס זאל פארדיענען דארף האבען אשאן וואהנונג, א רייבען קאבינעט, אקארעטע מיט צוויי פערד א. ז. וו. א. ז. וו., אהן די אללע זאכען וועל איך נאר קענען זיין א דאקטאר אין אטעסטאט. וואו־זשע וועל איך געהמען די אללע זאכען ווען איך זאל ניט בעקומען פינפצעהן אדער צוואנציג טויזענט רוביל נדן? ניט פראניאס שאנקייט, פראניאס חכמה מיט איהרע אללע מעלות קענען מיר געבען דאס וואס איין קערבעלע — א רובעלע, ברודער!

—אויב אזוי, צו וואס־זשע קריכסט דו נאך צו פריידקינזאהנס אין הויז? פאר וואס ניט צו דעם היגען גביר אין הויז, וואס וויל זיין טאכטער קלארא געבען צוואנציג טויזענט רוביל?

— א הארבע פראגע, חלעבען!... נא וועל איך דיר ערקלערען, נאריש יונגעלע, מיין טייער און פראקטיש קונדעלע: טאקע באמת אז איך געה פאר ביי און דער זעה וואקסען אשאנע ראזע, טאר איך זיך ניט אבשטעלען קוקען אויף דער דאזיגער ראזע און פון דעם דאזיגען קוקען האבען פערגניגען, טאקע באמת איך מוז דוקא זי אויסרייסען פאר זיך — אנדערש טאר איך ניט קוקען? איך פרעג דיך?

—איין זאך וועל איך דיך בעטען, נארפינקעל, מיר רעדען איצטער פון א ערענסטע זאך, דאס רעדען קאסט מיך געזונד, רעד מיט מיר ניט פון קיין פאעזיע. אויף איצטיגעם מאהל — פאעזיע אין א זייט — געדענק־זשע גוט אז דו וועסט דארפען זאגען „די שאנע פראניא אין איהר עלטערענס הויז" זאלסט דו ניט זאגען „א ראזע וואס וואקסט אין גארטען" — ריינע שארפע, דייטליכע ווערטער פאדערע איך פון דיר!

—נאר ריינע און דייטליכע ווערטער; די שאנע ראזע איז טייטש „פראניא" און דער גארטען איז די טייטש „פריידקינזאהנס הויז" — נא איז שוין גוט? פרעג איך דיך איצטער טאקע באמת, אזוי באלד איך זעה אשאנע פריילין, מוז איך שוין באלד איהר חתן ווערען. אנדערש טאר איך אויף איהר ניט קוקען, ניט רעדען, ניט קומען אין איהר עלטערענס הויז?

—דער מיט ביסט דו אפילו גערעכט, נאר דו זאגסט דאך אליין אז דו ביסט א פראקטישער מענש, ווייסט דו דאך אויך געוויס פון פראקטיקע, אז חאטש דו מעגסט קומען אין יעדען הויז וואו עס געפינט זיך א פריילין, פון דעסטוועגען, ווייסט דו זעהר גוט, אז מיט דיין אפט קומען צו די פריידקינזאהנס מיט דיין אפט ארום שפאצירען מיט פראניאן, קענסט דו איהר אומזיסט פאר דרעהען דעם קאפ. און נאך דיין אויפפיהרונג האט זי רעכט דיך צו רעכענען פאר א קינפטיגען חתן. איך פרעג דיך וואו איז דיין סאוועסט? צו וואס דארפסט דו אומזיסט פאר דרעהען א ארומע אונשולדיגע פריילין דעם קאפ? עס קען געוויס זיין, אז ווען זי זאל ניט האפען אויף דיר, וואלט זי געוועזען אפשר צו פרידען מיט איין אנדערען וואס רעכענט זיך ניט פאר א צוואנציג-טויזענדיגען חתן.

—איך שלאג דיר איבער די רייד, זאג מיר נאר פון וואנען ווייסט דו אז פראניא האט מיך ליעב? —האט גארפינקעל פלוצים מיט א שמייכעל געפרעגט, מע האט געזעהן אז זיין פנים שיינט פאר פרייד, פון גרויס פערגעניגען אז מע זאגט אונז אז אללע ווייסען שוין אז אזא שאנע פריילין ווי פראניא האט ליעב גארפינקלען.

שטיינפינקעל האט אבער ווי דורך אנגלאז דער זעהען וואס טהוט זיך ביי זיין חבר אין הארצען, ווי זיין חאראקטער איז פאר דארבען, ווי זיין עגאיזמוס איז נאך גרעסער.

שטיינפינקלען איז נמאס געווארען קוקען אויף זיין איצטעריגען שמייכעל אונ שיינענדיג געזיכט.

—איך זאג גאר ניט, אז איך ווייס אז זיא איז שוין אין דיר פארליעבט, איך ווייס אפילו ניט צי זי וואלט דיך גאר געוואלט פאר אחתן, גלוב מיר ווען איך זאל זיין א פריילין וואלט איך דיך ניט געוואלט אפילו מיט אכטצעהן דיפלאמען אויף דאקטאר, אונ אפשר וויל פראניא טאקע אויך ניט, איך זאג עס גאר למשל, אז עס קען זיך אזוי זעהר גרינג טרעפען, אונ פאר וואס ניט, וועלכע פריילין אין די יאהרען וויל נאך זיצען ביי איהרע עלטערען אין הויז?

—וואס-זשע וואלסט דו געוואלט, איך זאל נ י ט געהן צו זיי אין הויז?

—אויב דו האסט נאר סאוועסט, וואלסט דו ניט בעדארפט געהן אהין פארדרעהן אומזיסט יענעם א קאפ. אזא מענש ווי דו וואס וויל נאר חתונה האבען פאר צוואנציג טויזענד רובל, איז גלייכער צו געהן צום גביר אין הויז אונ אויסשעווען ארום קלארען, קיינער וועט צו דיר דער פאר גאר ניט האבען.

—קלארא! — אשאנע מעשה הלעבען, ערשט אין דריי יאהר ארום דארף איך חתונה האבען, זאל איך זיך שוין ארום שלעפען מיט קלארען, א שאן געשעפט פאר מיר, הלעבען! זוודאי וועל איך עס אן ווערען צוויי חדשים פאר די תנאים! געננג פון מיינעט וועגען אז איך על זיך דארפען ארום שלעפען מיט אזא קלארא אגאנץ לעבען אונ אלץ פאר די צוואנציג טויזענד רובל! ניין, איך בין נאך יונג, ברודער שטיינפינקעל, איך וויל נאך לעבען!! דער ייל פיהל איך אז איך לעב ווען איך געפין זיך צווישען אזא געזעלשאפט ווי די פריילין ייידקינזאהנס אונ די קלארעס מעגען אביסעל צו-ווארטען ביז אין דער גוטער צייט.

—מעהר, ליעבער פריינד, האב איך מיט דיר דער פון ניט וואס צו רעדען. איצט קען איך דיך שוין אונ זאג דיר נאך אמאל, אז דו ביסט וואס אין דער קארט, ביסט שוין פאר דארבען פון קאפ ביז אין די פיס, ניט איך אונ ניט קיינער אפילו קיין טאטער וועט דיר שוין אויך ניט העלפין. איך זאג נאר: אומגליקליכע יודישע טאכטער, וואס ערווארטען זייער גליק פון אזעלכע סטודענטען ווי דו! פאר איך וויים נאר ניט וועמען, וואלטען זיי פיעל גליקליכער געוועזען ווי פאר אייך, יודישע סטודענטין, קינפטיגע אינטעליגענץ, דאקטוריס, אדוואקאטען, אינזשעניערען, א. ז. וו.! אין אונזערער אוניווערזיטעט געפינען זיך אויך פיעל פראקטישע קריסטליכע סטודענטען, גאר קיינער פון זיי טראכט גאר ניט מיט אזא ראזסטשאט חתונה האבען ווי מהייל פון אונזערע יודישע סטודענטען, וואס זייער גאנץ לערנען באשטעהט נאר אין דעם חתונה האבען פאר צוואנציג טויזענד רובל. ווי אפט טרעפט זיך אז דער קריסטליכער סטודענט האט חתונה פאר א ארומע פרייליין וואס מוז איהר נאך פון זיינע קליינע פערדינסטען מאכען אנארדענאגע צו דער חתונה, פון דעסטוועגען וואהנען זיי שאן, מע לעבט שאן אהן צוואנציג טויזענד רובל זיין; נאר איהר פראקטישע יודישע סטודענטין ווילט נאך זיין איבער געשפיצטער פון אונזערע יודישע שיינקארעס, ראסטאווטשיקעס אונ עקספלואטאטארס, ווארום איהר זענט דאך געלערענטערע פון זיי.

אונגליקליכע יודישע קלארעס! אונגליקליכע ארומע פראניא'ס וואס פאר דרעהן זיך אומזיסט די קאפ! אייך פראניאס נעבעך, עקספלואטירען זיי מעהר ווי אללע, אז דער פראקטישער סטודענט האט ניט וואס צו עסען לויפט ער צו דער ארומער פראניא חאפען א מיטטאג; אז די נאהט צו רייסען זיך, אדער די קנעפליך רייסען זיך אב פון דעם פראקטישען סטודענטס אלטען פארלאטעטען פאלטא, לויפט ער צו דער ארומער פראניא; אפילו מזומנע גראשענס ווען עס פעהלט, אויך ביי פראניאן נעהמט מען אונ אז מע בעקומט א דיפלאם. לויפט מען צו קלארן!...

—רעד, רעד, ברודעריל, זאג מוסר וויפיעל דו ווילסט, דו וועסט עלטער ווערען, וועסט דו קלוגער ווערען, איך האב שוין פיעל אזעלכע צדיקים סטודענטען געזעהן!... האט גארפינקעל גאנץ קאלט אונ שטיל געענטווערט.

שטיינפינקעל איז בלאס געווארען. ער האט מער ניט גערעדט, ער האט אויף געעפענט דאס פענסטער, ארויס געקוקט אויף דער גאס, די זונן האט זיך שוין גאנץ הויך אויף געהויבען, געבראטען אונ געווארעמט אריבאטאוקע פון אללע זייטען. די גאס איז געוועזען פיעל מיט מענשען ווייל עס איז היינט יריד געוועזען, יודעלעך האבען זיך געדרעהט ווי זאמד אין א שטורעם. דער הט גיטראגען א שווערען זאק אויף די פלייצעס דער אפעל פון א קוה וואס ער האט געקויפט אויף דעם יריד אויף צו פארדינען א גילדען, דער פארקויפט איין ארשין ציץ אונ דינגט זיך שוין פון א שעה מיט דעם קונה איבער א גראשין, אומעטום בלישצען אין די אויגען אזעלכע סוחרים מיט פארדינסטען אונ פון אללע קאפעט דער שוויים ווי פרייטאג אין שוויץ-באד.

—גארפינקעל! — האט שטיינפינקעל איהם גערופען,— קום צום פענסטער, וועסט דו זעהן די עקספלואטאטארס, די בלוט-זויגערס, פון וועלכע די פעטערבורגער שרייבען אין די גאזעטען זיצענדיג אין זייערע קאבינעטען.

—איך האב נאך געכטען געוואלט שרייבען אקארעספאנדענציע דער פון אין אצייטונג׃ נאר היינט וועל איך שוין געוויס שרייבען *) האט ער געענטווערט מיט פייער.

—אונ איך ווען איך זאלל מיר נאכגעבען דאס הארץ, וואלט איך פון עפעס אנדערש אין אונזערע צייטונגען געשריעבען!...

XI.

א העבראישע קארעספאנדענציע פון אריבאטאווקע.

אין א קורצע צייט איז אין א העבראישע צייטונג געווען פון דעם סטודענט נארפינקעל אקארעספאנדענציע פון אריבאטאווקע, דארט האט ער ווארעם אונ מיט פייער געשריעבען וועגען דעם שווערען לעבען אין די יודישע קליינע שטאדטליך:

„ווי איינגעדריקערט אין דריען, ווי פארוואגעלט, פארפינסטערט וועגען אונזערע אומגליקליכע ברידער אונ שוועסטער אין די קליינע שטאדטליך! עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס זיי זעהען אלע אזוי קרייענקליך אויס. טאג טאגליך הארעוועט מען ווי אקסען אין דער יארמא, איבער א גילדען אויף ברויט; גוטע רוהע אונ פערגניגען האט דער יוד, די יודישע פרוי קיין מאל ניט; פון דעם שבתדיגען אברוהען אונ שלאפען דעם גאנצען טאג איז נאך ניט גענוג. אז דער יוד אונ די יודישע פרויען זאלען קומען צו זייער געזונד, פארקעהרט — שבת ווען דער יוד אונ די יודישע פרוי רוהען זיך אויס די ביינער, דער-פיהלען זיי ערשט די ווייטיגען, ווי זיי זענען פון דער וואך פאר הארעוועט אונ פאר מוטשעט. דרום ליעבע שוועסטער אונ ברידער אונ נאך מעהר איהר פארמעגליכע שוועסטער אונ ברידער! צו אייך ווענד איך זיך אונ זאג עס וואלט א יושר געוועזען, אז מע זאל אין די יודישע שטאדטליך פאר די אומגליקליכע פאר-הארעוועטע יודען אונ ווייבער מאכען רעסורסען (טאנץ אבענד). אין פלוג וועט אייך אויס-וויזען דער פלאן משונה׳דיק, אבער איך האב עס ריכטיג באַרעכענט אונ געפונען אז דאס איז דאס בעסטע מיטעל זיי צו העלפען. קאמיר אדרבא זעהן: פאר וואס אין די גרויסע שטאדט ביי די קריסטען, אפילו די בעלי מלאכות מאכען אויך עטליכע מאהל אין יאהר רעסורסען. פון אזעלכע אבענד האט דער מענש פערגעניגען, פון דעם טאנצען אליין, פון דער אנגענעהמע פיינע בעוועגונג ווערד דער מענש געזונדער אונ שטארקער, דאס קענען נאר וויסען די וואס האבען דאריין דעם ריכטיגען געפיהל. ווער ווייסט עס ניט, אז גימנאסטיקע איז דאס בעסטע מיטעל צו קרעפטיגען אלע גליעדער אונ צו שטארקען דעם אפעטיט? אונ פאר וואס זאל טאקע ביי אונז יודען ניט זיין איינגעפיהרט זיך איינ-געוואהנען אין גימנאסטיקע? די היגיענע, די פאטהאלאגיע אונ אנטראפאלאגיע ווייזען אויף ריכטיג, אז גימנאסטיקע אונ עקווילבריסטיקע איז אזוי וויכטיג פאר יעדען מענשען ווי די פארמאקאלאגיע אונ באלנאלאגיע! דער גרויסער היפאקראטעס האט פיעל דאריבער געשריבען, נאר ניט אלץ קען מען איבער-געבען וואס ער האט געשריבען. ביי די אלטע גריעקען אין גריכענלאנד איז די גאנצע לערנונג געוועזען

*) גארפינקעל האט געקענט אביסעל העבראיש אונ האט זעהר מעגעניגען געהאט אז ער איז געוועזען אונטערגעשריבען „סטוד. מעד. של האוניווערזיטעט בסט׳ פטרבורג״.

נאר אין גימנאסטיקע *) אונ די גרויסע זאקאנאדאטעליעס [געזעטצגעבער] זאלאן אונ ליקורגוס האבען דאס געשטעלט אין זייערע וויכטיגע געזעטצע [זאקאנעס]. דרום וועגדע איך זיך נאך אמאהל צו אונזערע פערמאגליכע שוועסטער אונ ברידער, אז עס וואלט געוועזען א יושר, מע זאל אין יעדען יודישען שטאדטעל גרינדען רעדונטע־זאלען, אום צו מאכען טאנצאבענדע, לאו חאטש דער פאר־הארעוועטער יוד אונ יודענע האבען פערגעניגען איין מאהל אין דער וואך אונ פיהלען וואס הייסט לעבען אויף דער וועלט! פארגעסט ניט אז אונזערע פרויען זענען דאך די מוטערס, וואס דארפען ערציהען אונזערע קינדער, די נייע פאקאליעניע [דור], די האפנונג פון אונזער נאציאן [אומה]. איך האפף אז מיינע ווארטער וועלען ניט זיין כ קול קורא במדבר.

ליפמאן דוד ב״ר חיים יעקב גארפינקעל תלמיד האוני״ווערזיטאט בק״ק מלך רב בס״ט פטרבורג.

אנמערקונג פון דער רעדאקציע: עס האבען זיך געפרייעט אונזערע געדארים מיט אונזערע ביערען זעהענדיג די דאזיגע קארעספאנדענציע געשריבען פון א יודישען סטודענט, וואס זיצענדיג אויף די טויערן פון די חכמות פאר געסט ער אויך ניט צו זארגען פאר דער טובה פון דעם כלל ישראל אונ טראכט טראכטונגען ווי איהם ארויס־צו־ציהען פון דער פינסטערקייט צו א גרויס ליכטיגקייט. מיר טהוען זיך אן די שטאלציגקייט אזוי ווי אונזערע קליידער, קוקענדיג אויף אזעלכע הויכגעבילדעטע פאטריאטען, וואס ברענגען מיט דעם פייער פון ליבשאפט צו אונזער פאלק. הלואי זאללען ביי אונז געמעהרט ווערען אזעלכע קינדער, וואס זענען צו־געבונדען צו זייער נאציאן מיט פייכטע שטריקלעך פון ליעבע וואס זענען ניט אויס געטריקענט געווארען! נאר אז מיר זאלען אפענען אונזערע אויערן ווי א ווינעלמהיר צו פאלגען די עצה פון אונזער יונגען חכם, אונ טאקע זעהען איינפיהרען פאר אונזערע קליינשטאטעלדיגע ברידער אונ שוועסטער רעסטורטען [טאנץ אבענדע], רעדוטע־זאאלען וכדומה — זאגט דער זאקאן אז מע דארף האבען א ראזרעשעניע פון נאטשאלסטווא. פון אונזער זייט זענען מיר גרייט אנצווייזען ווי אזוי מען זאל איסחאדא־טאיסטוועווען ביי נאטשאלסטווא אזעלכע זאכען, לאזען נאר אונזערע שוועסטער אונ ברידער אונ נאך מעהר די פארמאגליכע זיך פלייסיג נעהמען, וועט מיט גאטטס הילף אויסגעפיהרט ווערען. מיר האפפען אז דאס בייישפיעל פון דעם יודישען סטודענט וועט ווירקען אויף אללע אנדערע, דאס זיי זאלען זיך באמיהען צו פארפלאנצען די ליכטיגקייט פון זייער חכמה אין אללע לאבער אונ שפאלטען פון אונזערע אומגליקליכע ברידער וואס געהען אין פינסטער־קייט — דענסמאל וועט טאקע צו אללע קינדער ישראל זיין אליכטיגקייט אין זייערע געזעסען, אמן. —

המו״ל

---

*) דער פון טאקע שטאממט ארויס דאס ווארט גימנאזיע, ד. ה. די שולען וואס אללע שילער פלעגין זיך מוזען לערנען גימנאסטיקע.

אנמערקונג פון דעם המו״ל.

XII.

די טאגעס-ביכער

קלארעס טאגע-בוך.

אריבאטאווקע, דען 20 אווגוסט... 188

באלד ווער איך צוואנציג יאהר; די טהיר פארמאכט זיך גאר ניט פון די שדכנים. דער טאטע און נאך מעהר די מאמע ווילען זעהר, איך זאל שוין א כלה ווערען און טאקע באלד חתונה האבען. זיי זאגען, אויף וואס ווארט איך און וואס וויל איך דא אויס-זיצען? צוואנציג יאהר איז שוין ביי לייטען לאנג צייט און וואס ווילסט דו נאך?— זאגען זיי — א דאקטאר, לאז זיין א דאקטאר; א אינזשינער — נו, א אינזשינער, חאטש אונזערע טאטעס און זיידעס האבען גאר ניט געוואוסט פון די מינים, פון די לייט; נאר וואס טהוט מען דען ניט פאר היינטיגע קינדער — וואסזשע נאך ווילסט דו?"

אזוי טענה'ט מיט מיר די מאמע, און איז אפשר טאקע גערעכט—וואס וועל איך דא אויס זיצען? נאך צוואנציג יאהר הייסט מען שוין ביי אונז אין אריבאטאווקע „איין אלטע מויד". און ווער פארשטעהט עס דען ניט, אז עס איז בעסער צו זיין א יונג ווייבעל איידער איין אלטע מויד? נאר וואס זאל איך טהון? איך קען ניט! איך קען ניט! — איך קען ניט זעהען ווי מע שדכנ'ט זיך ניט צו מיר נאר צו מיינע צוואנציג טויזענד רובל! איך קען דאס מיינע עלטערען ניט געבען צו פאר-שטיין, און מוז טראגען די וואונד אין הארצען. עס איז דאך שרעקליך!— מענשען געבילדעטע, געלערענטע, וואס וואוהנען פאר הונדערטער און טויזענטער ווערסט ווייט פון מיר און האבען מיך קיין מאהל ניט געזעהן, ווילען פלוצים פאר מיר חתונה האבען— וואס איז? האבען זיי דען ניט געזעהען קיין שענערע, געבילדעטערע פריילין פון מיר? איך גלויב אז אין די גרויסע שטאדט געפינען זיך פריילין פיעל לייטעשערע פון מיר. און וואלטען זיך דארטען אויך געקענט געפינען „א פריינד צום לעבען", ווי זיי שרייבען צו די שדכנים; אבער דער אמת איז: ניט מיר מיינען זיי, נאר די צוואנציג טויזענד רובל! טויזענטער ווערסט ווייט אפילו פון דעם בלאטיגען שטאדטעל אריבאטאווקע, שמעקט זיי אויך דער ריח פון מיין נדן. מיט מיין כאראקטער קען איך ניט ליעב האבען אזא מאנן, חתונה האבען פאר אזעלכען וועל איך מיר נאר פאר-וויסטען מיינע יאהרען און ברייננגען אויף דער וועלט אונגליקליכע קינדער— ניין, ניין — פארזיטצען, פארזיטצען!...

גאטט! פאר וואס בין איך ניט געבוירען געווארען ביי ארעמע עלטערען, וואלט איך דאך געוועזען די גליקליכסטע אין דער וועלט! פאר א פרוי קען איך זיך גאר ניט פארשטעלען קיין בעסער גליק, ווי זען זי ווייסט, אז איהר מאנן האט נאר חתונה געהאט פאר איהר. אזעלכע מאנן און ווייב, זיי מעגען זיין ווי ארעם, זענען זיי מיט זייער גאנצע פאמיליע דאך די גליקליכסטע אין דער וועלט... עס איז נאר צום לאכען, ווי פיעל זענען עס מיך מקנא, וואס איך האב צוואנציג טויזענד רובל נדן!— די מינוט וואלט איך זיי די טויזענטער אוועק געגעבען, די מינוט וואלט איך מיין נדן פאר ברענט אין

גאַנצן, אין בלאָטע געוואָרפֿן! — וואָס טויגן מיר די טויזנטער אַז איך קען פֿאַר זיי ניט קויפֿן דאָס ביסעלע גליק, וואָס דאָס אָרעמסטע מיידל קען עס אויספֿירן. איך רעד שוין ניט וואָס מע פֿאַרליבט זיך אין זיי. אָבער דאָס איז דאָך אַ ריכטיגער כּלל: אַז דאָס מיידל וואָס מע נעהמט זי אָהן נדן הייסט אַז דער מאַן האָט זי אמת ליעב. —

אוי, ווי גליקליך זענען די פֿריידקינוואַהנס! זיי זענען אָרעם און מע האָט זיי ליעב. און ניט היינט מאָרגען וועט זי חתונה האָבען אָהן נדן! נאָר זיי, נאָר זיי בין איך מקנא און ווייטער קיינעם ניט!

אָבער צי בין איך דען איינע די אומגליקליכסטע אויף דער וועלט? אַט ערשט היינט האָט זיך אונזער פֿעטעל פֿאַר מיר צו וויינט, ז' דיענט ביי אונז שוין דאָכט זיך אַ יאָהר צוועלף, אָבער ערשט איצט האָב איך זיך געוואָנגעזען אַז מיר ביידע געפֿינען זיך אין איין לאַגע, איהר גאַנץ ביטער האַרץ האָט זי געעפֿענט היינט פֿאַר מיר און זיך גוט אויס־געוויינט.

„אין די צוועלף יאָהר וואָס איך דין ביי אייך, קלאַרעטשקע — האָט זי מיר דערצעהלט — האָב איך זיך געמאַכט אַ גאַנצע גאַרדעראָבע צו דער חתונה, צוויי מין זאַקען, אַ מין גוטע העמדער, אַ האַלב מין פֿראַקמע, זעקס לאַליכער, צוויי קישען, אַרויס פּוכאָוועס איבער־בעט, צוויי קאָלדרעס און אַ סאַמיטענעם מאַנטעל, דערצו האָב איך אויך צו נויפֿגעקליבען אַ גאַנצען הונדערטער, און איהר ווייסט דאָך אַז פֿאַר לייבקע דעם שניידער־יונג בין איך שוין פֿון אַ יאָהר אַכּלה (פֿאַר קנסת געוואָרען), — איהר געדיינקט דאָך דעם טאָג האָט איהר מיר געשיינקט נאָך גאָר אַניי קלייד — און אָבגעשטעלט די חתונה אויף אַ יאָהר. שוין פֿון אַ האַלב יאָהר אַז ער האָט ביי מיר אַרויס געשלעפּט די הונדערט רובל ביז אין דער לעצטער קאָפּיקע. די גראָשענס וואָס איהר און אייער מאַמע זאָלען געזונד זיין שיינקען מיר, שלעפּט ער אויך ביי מיר אַוועק און איצט וויל ער זיך ניט שטעלען צו דער חופּה, כּל זמן איך וועל איהם פֿריהער ניט געבען מיט אַמאָל נאָך גאַנצע פֿופֿציג רובל, וואו זאָל איך נעמען, מיין טייערע קלאַראַטשקע, אַזוי פֿיעל געלד מיט איין מאָהל — פֿופֿציג רובל! דאָכט זיך איידער איך קלייב צו נויף איין רובל, ווי פֿיעל דאַרף איך האָרעווען, און ער וויל פֿופֿציג רובל! ווען איך וועל איהם באַלד ניט אַנידער לעגען אָבגעציילט די פֿופֿציג רובל, זאָגט ער, מעג נאָך אַיאָהר גרויערען —

איך וואָלט שוין געוואַרט נאָך אַ יאָהר, און וואָלט אפֿשר צו נויפֿגעקליבען פֿינף און צוואַנציג אָדער דרייסיג רובל, אפֿשר וואָלט ער זיי שוין גענומען אַז ער וועט זעהען אַז איך האָב מעהר ניט, אָבער ליובעניאַ, גאָלדענע קלאַראַטשקע, זאָגט מיר: ווי קען איך נאָך וואַרטען אַ יאָהר און דאָס סאַמעטען מאַנטעל ווייטער לאָזען אַזוי ליגען? אַז ער וועט נאָך אַיאָהר ליגען, וועט ער געוויס צו האַקט ווערען אויף שמיקלעך, ווי פֿיעל קאָסט מיר דער מאַנטעל אפֿשר פֿופֿציג רובל! זעקס רובל איין אַרשין האָב איך געצאָהלט — איהר געדיינקט דאָך! היינט זיידענע פּאַטשעווקע (אונטערשלאַק) און אַטלעסענע באַלאַג.

ווען פֿעטעל האָט מיר דאָס אַלעס דערצעהלט, האָט זי ביטער געוויינט. איך האָב מיט איהר צוזאַמען געוויינט, איז דען פֿעטעל ניט אַזוי אומגליקליך ווי איך? ווען

זי זאל ניט געוועזען האבען דעם הונדערטער גדן, אזוי פיעל זאקען מיט אסאמעטענעם מאנטעל, וואלט דאך געוויס ליבשקע איהר חתן ניט געווארען, ווארום וואס טויג זי איהם אהן דעם הונדערטער?— וואס טויג איך פאר די אללע געשטודירטע לייט, פאר די דאקטורים, אינזשעניערען א. ז וו. אהן מיינע צוואנציג טויזענד רובל? זענען זיי דען בעסער פון ליבשקע דעם שניידער־יונג? און אז ליבקע זאל ניט זיין איהר חתן, וואלט זיך דאך געפונען איין אנדערער וואס וואלט זי גענומען אהן גדן. האבען דען אללע דינסטמיידלעך גדן? נו, און פון דעסטוועגען פאר זיצען זיי?—יודישע טאכטער פאר זיצען ניט ב"ה.

איין אונגליק האט אונז ביידע געטראפען: גאטט האט אונז געשטראפט מיט גדן, מיט רייכע נאדאראבעס. אומגליקליכע פעסעל! מיר זענען ביידע גלייך אומגליקליך, ביידע דארפען מיר מקנא זיין די פריידקינזאנס, וואס גאטט האט זיי געבענשט אהן גדן אהן רייכע נאדאראבעס!...

גיטעלס טאגע־בוך

מיר זאלען ניט פארגעסען וואס מאכען איצט אונזערע צוויי בעקאנטע יודישע טאכטער גיטעל און געלע קענען מיר זיך דער־וויסען פון זייערע טאגע־ביכער:

ווי פליהעט דאס פייגעלע
אזוי בין איך צו דיר געפלויגען טייערע גרינעטעלע.
ווי די זונן מיט דעם מארגענשטערען,
אזוי האסטע, מיין גאלד, אויס געזעהען.
דיין ריידען, דיין שמועסען,
איז דער נאכטיגאלס זינגען און פיפטשען.
דיינע אויגען זענען ווי די שטערען,
דיינע ליפען ווי די הימעלשע ברעגען
דיינע האר זעהען אויס
ווי אשמעקעדיגער וואלד דורכאויס.
שבת ביי טאג,
ווי דאס פייגעלע פאר טאג
פליע איך צו דיר נשמהלע
אך! מיין טייערע גרינעטעלע ו' ...

אך, ווי גוט איז אז מע ווערד געבילדעט! אט שרייב איך זיך אויך אטאג בוך, געכטען האב איך בעקומען די טייערע ליעד פון מיין טייערסטען ליעבסטען מאטוועיהען, וואס ער האט אליין פערפאסט פאר מיר, און האב עס שוין צום אנדענק אין מיין טאגע בוך פאר־שריבען, און די טייערע ליעד מיט זיין שאנעם פאטשערעק (כתב) וועל איך אויף דעם הארצען טראגען. א וויפיעל מאל האב איך שוין דאס ליעד געזונגען מיט מיין אייגענע מעלאדיע וואס איך האב אליין פערפאסט. וויפיעל מאל האב איך דאס פאטשטאווע ביגעלע

פאפיער געקושט, וויפיעל וואונדערשענע פאצעלוען האב איך איהם געשיקט

אך! ווי גוט, ווי גוט — ווי גוט איז אז מע איז פארליעבט און מע שפיעלט א ראמאן! א! איך האב איהם ליעב מיט מיין גאנצער זעלע, מיטן גאנצן הערץ, קיין שום חוואליעס און שוים פון וואסער וועט אונזער שטארקע ליעבע ניט שטערען, די שטארקסטע פעלזען מיט שטורמווינדען מיט פאר דראללעטע פארגליווערטע חמארעס וועלען זיך צו געהן פאר אונזער שטארקער ליעבע ווי וואסער! די מאמע מיט דעם טאטען מיט דער גאנצער משפחה — די חסידים די פאנאטיקער מעגען אבטצעהן בערג מיט וועלדער אויף מיר ארויפ־ווארפען, וועט אונזער ליעבע ווי א העלעש פייער ניט פארלאשען ווערען און וועלען זיך אויף אייביג, אייביג ביז אין גרוב, פארבינדען מיט איין אייביגען בונד.

א גאטט מיין גאט! א הימעל! ביז וואנען וועלען נאך מיינע עלטערען זיין פאנאטיש! אין דעם ניינצעהנטען יאהר־הונדערט וואו די בילדונג שיינט אין אללע ווינקעלעך! ביז וואנען וועט הייסען ביי זיי א פערברעכען א ליעבע אפענטליך צו פיהרען און מיין מאמע זאל קיין מורא ניט האבען קומען אללע אבענד צו אונז אויף טהעע, ווי די קאוואליערען וואס קומען צו די פריידקינזאהנס, און דער נאך זאל איך קענען געהן מיט איהם שפאצירען איבער דער גאס פאר דער גאנצער וועלט געארעמט! א! ניט אומזיסט זאגט דער גרויסער וועלט־בעריהמטער פערפאססער אין זיין ראמאן „די פארבלאנזעטע שטערען“ וואס האט אליין פערפאסט, „ביז וואנען — זאגט ער — וועלען מיר ליידען פון אונזער פאנאטיזים!“ און אין דעם ראמאן „די פארפלאנטעטע ציגען“ פון דעם אייגענעם פערפאסער וואס ער האט אליין פערפאסט זאגט ער דען ניט „ביז וואנען וועלען מיר פרייליין ליידען פון אונזערע עלטערען“, און אין דעם ראמאן „דער קודלעוואטע פראנט“ טאקע פונים אייגענעם פארפאסער וואס ער האט אליין פארפאסט, זאגט ער דען ניט „א איהר עלטערען!!!“ און אין דעם העכסט אינטערעסאנטען ראמאן „די פארקאמשעטע ראזע“ אדער „די איינגעפאלענע נאז“, טאקע פון דעם אייגענעם פערפאסער וואס ער האט אליין פערפאסט זאגט ער דען ניט „מיט א רעוואלווער וועל איך זיך אויפהייגען און מיט א שארפער בלויזער שווערד וועל איך זיך דערשיסען ווען מע וועט אונז צווינגען אז מיר זאלען פאלגען אונזערע עלטערען! א! וויפיעל פערגעניגען האב איך פון לעזען די ראמאנען פון דעם וועלט בעריהמטען פערפאסער, וואס ער האט אליין פערפאסט! ערשט פון די ראמאנען האב איך דער זעהען ווי פערדארבען זענען מיינע עלטערען, ווי זיי פיהרען זיך שלעכט אויף מיט זייערע קינדער — די ראמאנען האבען מיר מיינע אויגען ליכטיג געמאכט.

איך וואלט ניט איבער־געלעבט די גרויסע שמערצען, און די סטראדאניעס מיט די שווארצע וואלקען וואס איך טראג איבער פון מיינע עלטערען, ווען איך זאל איצט אויך אזוי זיין ניט געבילדעט ווי פריהר, אך, ווי גרויס איז מיין פרייד און מיין הימעלשע פערצווייפלונג וואס איך בין געבילדעט און מיין גרויס פערגעניגען איז די לאנגע נאכט מיט די טייערע וועלט־בעריהמטע ראמאנען פונים פערפאסער וואס ער האט אליין פערפאסט.

די דאזיגע ראמאנען מיט מיין ליעבע צו מאטוועיען זענען מיינע טרייסטען צו מיינע גרויסע שמערצען און שרעקליכע סטראדאניעס פון מיינע עלטערען!

מיין הארץ איז מיר פול און וואלט נאך אויסגעגאסען אין מיין טאגע־בוך, נאר איך וועל געהען ניכער ענדיגען דעם ראמאן „די צופאמשטע מויד" אדער „די אויס־געקראכענע בארד", וואס דער פערפאסער האט אליין פערפאסט, וואס מאטוועי האט מיר געגעבען אין גאנצען אויף צוויי טעג און מיין פריינדין קלאוואריע וועלע האט מיך אויך געבעטען איהר איהם געבען לעזען:

געלעס טאגע־בוך.

„מיין פריינדין גרינעטע האט שוין אפשר איבערגעליינט פופציג ראמאנען, און איך ערשט צעהן, און אפילו ניט געענדיגט דעם דריטען מהייל פון דעם ראמאן „דער קודלעוואטער פראנט" וואס דער פערפאסער האט אליין פערפאסט, דארום איז קיין וואונדער ניט וואס זי איז א סך געבילדעטער פון מיר און קען שאנער רעדען מיט א מענשען ווי איך. עס איז אזא פארדראס; מיר האבען זיך ביידע גלייך אנגעהויבען בילדען — איך געדיינק עס ווי היינט פון זינט מיר זענען געוועזען אויף דער „חתונה מיט קאוואליערען", ביידע גלייך האבען מיר זיך בעקאנט מיט מאטקען אדער ווי זי מאכט פון איהם אגאנצען צימעס און רופט איהם מאטוועי, ביידע גלייך האבען מיר איהם אנגעהויבען ליעבען און ער האט אונז ביידען ביכער געגעבען לעזען, נו וואו האלט זי און וואו האלט איך??? דאס איז אלץ מיין פאנאטישע מאמוניא שולדיג, וואס ווי באלד זי זעהט מיר האלטען א ראמאן צורייסט זי איהם. דרום האט מיר מאטוועי אויפגעהערט צו געבען. איהר מאמע שלאגט זי דען ניט פאר דעם לעזען ראמאנען אדער ווי זי רופט עס אן: „ליינען ליעבעס"? נאר גרינעטע הערט זי ווי דעם פאר א יאהריגען שנעע און טהוט זיך מאקע איהרס. די ראמאנען וואס ער האט אליין פערפאסט זענען מאקע געעבט וואס זאגען, אז מיר ליידען פון אונזערע „פאנאטישע עלטערען". אך ווי גליקליך איז גרינעטע וואס האט קיין מורא ניט פאר איהרע עלטערען זיך בילדען! און איך טאר ניט, איך דארף מורא האבען פאר דער מאמען! נאר מעהר וועל איך שוין אזוי פון איהר ניט ליידען, איך וועל זי אנהויבען אזוי הערען ווי גרינעטע הערט איהר מוטטער, אויב מיין מוטטער וועט מיר נאך אלץ שטערען, האב איך זיך געדעשעט — איך וועל זיך לויפען טרינקען!... אזא פארדראס—ערשט צעהן ראמאנען איבער געליינט און זי שוין אפשר פופציג"...

הזכרת נשמות

ר׳ אליעזר צבי הכהן צוייפעל.

פון גלוחאוו (טשערניגאווער גוב.) האבען מיר בעקוממען זעהר אטרויריגע נאכריכט. אז יום ב׳ ח׳ אדר, איז דארט געשטארבען אונזער ליבער שריפטשטעללער הרב החכם אליעזר צבי הכהן צוייפיל ז״ל. פיעל גוטע ניטצליכע, העבראישע און זשארגאנישע ספרים האט ער אויף זיין לעבען געשריבען. איבער די טייערע ספרים וועללין מיר יודען, איהם לאנג, גאנץ לאנג ניט פארגעססין. אויסער־דעם איז ר׳ אליעזר צוייפיל ז״ל געוועזין איין אמת׳ר עהרליכער און פרומער יוד, און דער־צו איוד אחכם, און פון דער נאטור א זעלטענער גוטער מענש. קראנקער־הייד האט ער זיין פאמיליע געטרייסט מיט חכמה און מיט צו־פרידענהייט. ווי זיין שטיגער איז געוועזין: „דאס איז אומזיסט, קיין דאקטאר קאנן שוין ניט העלפין דעם וואס זיין זייגער איז אבגעלאפען און דער גרויסער מייסטער רופט איהם צו־זיך״! — מיט די פיעל־בעדייטענדע אמת׳ע רייד איז די ריינע נשמה זיינע ארויף צו דעם ארט פון וואנען זי איז געקוממען.

מעהר אלס ווער, האט אונזער ארעמער זשארגאן אין איהם פיעל פערלארען. ה״ר אליעזר צוייפיל ז״ל האט פאר דעם זשארגאן פילל געטוהן, אבער מעהר וואס ער האט געטוהן בפועל האט ער געטוהן בכח, ווארום אין זיין נאמען און אין זיין אויטאריטאט, האבען מוטה געפונען אללע ערענסטע זשארגאן־שרייבער וואס האבען מיט איהם זיך פערטהיידיגען געקענט געגען די וואס האבען דעם זשארגאן און זיינע שרייבער ניט גערן. — די צייט און דער ארט איז אונז דא ווייניג אום זיינען ווערטה פיר־אונז ריכטיג צו בעשרייבען. מיר פערשפרעכין אבער אין קינפטיגען „הויזפריינד״ אם ירצה השם, איינע אויס־פיהרליכע לעבענס־בעשרייבונג הערויס צו־געבען פון איהם, וואו עס וועללין אויך געדרוקט ווערין זיינע לעצטע זשארגאנישע כתבים, וועלכע ער האט אונז פאר זיין טויטט זעלבסט צו־געשיקט, צו־זאממען מיט זיין זעהר אויסגעצייכענטען „מוסר פאר אללע״, וואס קוממט אריין אין יעצטיגען „הויז פריינד״.

דער־ווייל קענען מיר נאר זאגען דאס 73-יאהר איז ער אלט געוועזין. ותהי נשמתו צרורה בצרור החיים ובצל שדי יתלונן. !

ר׳ יהודה ליב לעוואנדא

יום ב׳ ז׳ ניסן, איז אין פעטערסבורג געשטארבען אונזער טאללענט־פאללער רוססישער בעללעטריסט, ליטעראט און פובליציסט יהודה ליב לעוואנדא ז״ל. אין דעם

מעבשע האבען מיר פערלוירען א גרויסען טאלענט מיט א היים־יודיש־הארץ. ער האט דאס יודישע לעבען זעהר גוט געקענט, אונ אין זיינע ראמאנען אונ ערצעהלונגען האט ער דאס יודישע לעבען ריכטיג איבערגעגעבען ווי איין אמת׳ר חודאזשניק. אויסער מאפו אין העברעישען אונ אבראמאוויטש אין זשארגאן וויסען מיר ניט פון צווישען יודען קיין בעססערין קינסטליכערן בעלעטעריסט ווי ה׳ לעוואנדא ז״ל. די צייט לאזט אונז ניט יעצט דערפון אסך ריידען, נאר מיר וועלען זיך נאך אומקעהרען צו לעוואנדעס ראמאנען אונד ערצעהלונגען.

דער־ווייל ווילען מיר נאר זאגען, אז קיינער פון אונזערע גרעסטע שרייבער איז ניט געוועזין אזוי בעליעבט ביי זיינע לעזער ווי לעוואנדא, אונ ווער האט נאך געהאט אזוי פיעל לעזער ווי לעוואנדא? מיר רעדין שוין נאר ניט פון אונזער גאנצע יודישע אינטעליגענץ — נאר יעדער יוד וואס קען נאר דעם רוססישען אזבוקא, האט געלעזען אלעס וואס לעוואנדא האט געשריבען! היינט ווי פיעל פון לעוואנדעס ווערק זענין איבערזעצט אין העבראיש אונ אין זשארגאן! —

ביי זיין טוידט האבען איהם אין פעטערסבורג די גרעסטע לייט דעם לעצטען כבוד אב־געגעבין, אונ אין פיעל אנדערע שטאדט האט מען דעם טאג אין די שוהלען „אל מלא רחמים" געמאכט. לעוואנדא ז״ל איז אלט געוועזין 53-יאהר. תנצב״ה.

הר״ר נחום ב״ר זאב ראבינאוויטש

אין דעם יאהר האבען מיר פערלוירען נאך א וויכטיגען מענשען, וואס חאטש זיין נאמען איז ניט אזוי בעקאנט אין דער וועלט, אבער אויף זיין ארט (אין דער שטאט פעריאסלאוו), איז ער זעהר געעהרט אונ געשעצט געוועזין אלס איינער פון די זעלטענע מענשען וואס שליסען דעם איבערגאנג צווישען ביידע דורות, דעם אלטען דור מיט דעם נייעם. ה״ה הרב המופלג והחכם המשכיל כהר״ר נחום ב״ר זאב ראבינאוויטש (דער פאטער פון אונזער פאלקס־שרייבער ה׳ „שלום עליכם"). אין פעריעסלאוו: אין זיין וואהנונגס־שטאט, איז ער געוועזין איינער פון די פיינסטע חשובי הקהלה, געריהמט אונ בעליבט פון אללעמען, דורך זיין תורה אונ חכמה אונ מעשים טובים אונ מדות טובות. גאנצע צוויי יאהר איז ער שווער קראנק געלעגין, אונ נפטר געווארען בח׳ אדר אים 58-סטען יאהר פון זיין לעבען. תנצב״ה:

להתודע ולהגלות:

„דאס נייע מחזור׳ל" פון ה. לינעצקע וואס איז אריין געקוממען אין „הויז־פריינד" האבען מיר ביי דעם מחבר געקויפט אונ געלד בעצאהלט א. יף וועלכען מיר האבען פון ה. לינעצקען א רוססישע ראספיסקע, נאר נאך דעם ווי דער „הויז־פריינד" איז שוין אבגעדרוקט געווארען האבען מיר זיך דערוואוסט אז דער מחבר האט איינינע זאכען פון „נייע מחזור׳ל" נאכגעדרוקט. איין אנדערער אויף אונזער ארט וואלט ה. לינעצקען לייכט געקענט מאכען א פראצעס, נאר מיר בעגנוגען זיך דארויף צו־פראטעסטירען:

דער צווייטער

הויז-פריינד

דרוקט זיך שוין, אין דעם צווייטען וועלען מיט-ארבייטען די אייגענע שרייבער אונ זיך האלטען ביי דער אייגענע"ר פראגראממא ווי אין ערשטען „הויז-פריינד" אונ אויסער די פראגראממא וועט דער טהייל פון ראמאנען, אונ ערצעהלונגען אונ פעליעטאנען פארגרעסערט ווערען.

צווישען אללע אנדערע ארטיקלען פון אונזערע בעסטע טאלענט-פאללסטע יודישע פאלקס-שרייבער, וועט אויך זיין געדרוקט צוויי ראמאנען פון מ. ספעקטאר.

1) יודישע חתונות.

אין דעם ראמאן וועלען פארקומען די אייגענע פערזאנען פון דעם ראמאן „יודישע טאכטער" וואס איז געדרוקט אין ערשטען „הויז-פריינד" אונ אויך פיעל נייע.

2) יודישע מחברים אונ יודישע לעזער.

אין צווייטען „הויז-פריינד" וועט צו-געגעבען ווערען א ביילאגע וואו עס וועט זיך דרוקען די נייע יודישע געשיכטע [פאלקס-טיהומליכע געשיכטע דער יודען] פון דעם בעריהמטען פראפעסאר ד"ר. צבי גראטץ, איבערזעצט פאר דעם „הויז-פריינד" פון איינעם פון אונזערע בעסטע יודישע פאלקס-שרייבער.

אין צווייטען „הויז-פריינד" אויסער די גרויסע פראגראממא האבען מיר איינגעפיהרט א נייעם טהייל: „יודישע ליטעראטור".

אין צווייטען „הויז-פריינד" וועלען זיין בילדער מיט ביאגראפיעס פון וועלט-בעריהמטע יודען. 1] ה' משה אנטאקאלסקי, 2] ר' אליעזר צבי הכהן צווייפיל ז"ל, 3] ר' יהודא ליב לעוואנדא ז"ל, אונ 4] ר' שמואל פאליאקאוו ז"ל.

דער צווייטער „הויז-פריינד" וועט ארויס פון דרוק אונ צו שיקט ווערען די אבאנענטען אויף **חנוכה.**

דער פרייז איז 1 רוביל (מיט פארטא)

מיר בעטען די וועלכע פערלאנגען זייערע ארטיקלען זאללען זיין געדרוקט אין צווייטען „הויז-פריינד" זאללען צושיקען בעצייטען.

די אבאנענטען וואס וועלען אויסשרייבען דעם „הויז-פריינד" ניט שפעטער ווי ביז **ראש השנה**, וועלען בעקומען איין אומזיסטיגע **פרעמיע:**

דעם צווייטען

פאמיליען-פריינד.

אין וועלכען עס וועט זיין געדרוקט:

יהודית— א היסטארישע דראממא אין פיער אקטען אונ פינף בילדער פון י. לערנער.

איינע ערצעהלונג— פון דעם טאלאנט-פאללען שרייבער ד. פרישמאנן.

שירים— פון מיכל גארדאן אונ נאך אנדערע ארטיקלען.

דאס בילד מיט דער ביאגראפיע פון לעדי יהודית מאנטיפיורי ע"ה ודי בעריהמטע פרוי פון הצדיק ר' משה מאנטיפיורי ז"ל.

א לוח— צום נייעם יאהר תרמ"ט.

דער צווייטער „פאמיליען-פריינד" וועט צושיקט ווערען די אבאנענטען אויף

חג הסוכות.

נאך דעם ווי מיר האבען הערויס-געגעבען דעם ערשטען „הויז-פריינד" אונ דעם „פאמיליען-פריינד", רעכענען מיר פאר איבעריג פאר-אויס א סך צו-זאגען. מיר פער-זיכערען נאר אונזערע געעהרטע אבאנענטען, אז מיר וועללען ניט אויפהערען מיט אללע כוחות זיך צו בעמיהען אז דער „הויז-פריינד" זאלל פארגרעססערט ווערען. ער זאל זיין איין ניטצליך אינטערעסאנטעס בוך פאר יעדען, אונ הערויס-געבען צו דער צייט ווי מיר זאגען צו.

מיר בעטען נאר די וואס וויללען אויס-שרייבען דעם „הויז-פריינד" אונ וויללען אויך האבען דעם „פאמיליען-פריינד", זאלען זיך אבאנירען וואס פריהער. מיר זאללען וויססען וויפיעל עקזעמפלארען פון דער „פרעמיע" צו דרוקען, דען איצט ווענדען זיך פיעל צו אונז מיר זאללען זיי ארויס שיקען אויך דעם „פאמיליען-פריינד" פאר וועלכען זיי וויללען צאהלען, נאר צו אונזער בעדויערען קענען מיר זייער וואונש ניט ערפילען, וויל פון דעם ערשטען „פאמיליען-פריינד" האבען מיר ניט איין עקזעמפלאר. דען די פרעמיע דרוקען מיר א געוויסע צאהל עקזעמפליארען, ד. ה. נאר פאר די אבאנענטען וועל-כע שרייבען אויס דעם „הויז-פריינד" צו דער צייט.

מיר בעטען אויך אונזערע בעקאנטע לעזער אונ ליעב-האבער פון אונזער יודישער

פאלקס־שפראכע זיי זאלען דעם „הויז־פריינד“ פאר־ברייטערן צווישען זייערע בעקאנטע, דען דער מיט זעלבסט קענן יעדער מיט־העלפען אז דער „הויז־פריינד“ זאל זיין אין שטאנד זיך צו פאר־גרעסערן אונ פאר־שאנערן.

געלד, ארטיקלען אונ בריעף קען מען שיקען
אויף דער אדרעססע פון דעם הערויס־געבער:

Варшава. М. Спектору, Дзѣлная д, № 3, кв. 16.

דורך די רעדאקציע פון „הויז־פריינד“ (ווארשא. דזיעלנא 3) קען מען אויס־שרייבען די דאזיגע ביכר:

א וועלט מיט קליינע וועלטעליך. א לעבענס ערצעהלונג פון איין אלטען בעקאנטען וואס איז געבוירען אונ געלעבט צווישען פוילישע יודען פון **מ. ספעקטאר.** (פרייז מיט פארטא) 50 ק׳

יודיש! ערצעהלונג פון היינטיגע צייטען. הנ״ל; די׳ די׳ 35

בר־כוכבא. איינע דראממא אין פיער אקטען. פון **א. גאלדפאדען.** די׳ 35

די׳ (אויף גוטע פאפיער) די׳ די׳ 50

(פאר די אבאנענטען פון „הויז־פריינד“ ווערען די ביכער פערקויפט וועלוועלער מיט 20 פראצענט.)

עס איז נאך געבליעבען א קליינע צאהל עקזעמפליארען פון דעם בוך **„ראמאן אהן א נאמען“,** וואס איז פריהער געוועזען די פרייז 50 קאפ. ווערד פערקויפט צו 30 קאפ. מיט פארטא.

דורך דער רעדאקציע פון „הויז פריינד“ קען מען אויסשרייבען פון אללע זשארגאנישע אונ העברעישע ביכער אויף די אייגענע פרייזען ווי ביי אללע מוכרי ספרים.

עס דרוקט זיך א ניי ביכעל

יום־טוב־דיגע ערצעהלונגען. (מאנכע געוועזען אין פעליעטאנען) פון **מ. ספעקטאר.**

אינהאלט: I. יום-טוב-דיגע מחשבות אין א גרויסער שטאדט. II. ווי ווער עס פרייט זיך אום יום-טוב. III. די פינפטע קשיא. IV. די ימים טובים. V. ווי דעם זיידענס אייניקעל האט די ערשטע פאר שוך אנגעטוהן. VI. פאר פסח אין גאס אונ אין שטוב. VII. פורים-דיגע טרעהרען.

פרייז 20 קאפ. פאר די אבאנענטען פון „הויז־פריינד“ נאר 15 קאפ. מיט פארטא. די וואס וועלען אויסשרייבען דאס ביכעל וועט עס צו-שיקט ווערען אויף **חג הסוכות** צו־זאממען מיט דעם **„פאמיליען־פריינד“.**

ДЕРЪ ГАУЗФРАЙНДЪ

ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ СБОРНИКЪ.

ТОМЪ I.

ИЗДАНІЕ

М. СПЕКТОРА.

ВАРШАВА

Типографія И. О. Алапина

1888.